

ખારીયા

ખારીયા

॥ ઈશ્વર અલ્લા તેરે નામ,
॥ સબહો સન્મતિ દે ભગવાન.

૧ બાપુનું વાસ્તવ્ય	વિનોબાજી	૧
૨ ગુરોધીગની પડતીનું કારણ ...	દિલ્લિપુષ્પ બ. દિવાનજી	૨
૩ સત્યાગ્રહી છવનદર્શન	શાંતિભાઈ દેસાઈ	૩
૪ શિવ-અન્નપૂર્ણા ...	રતિલાલ-અનિલ	૫
૫ શાનદેવ-ચિન્તનિકા	વિનોબાજી	૬
૬ ધરપદ્મે ! ...	'રઝણ'	૮
૭ મૃત્યુબંધ ...	હસિન બુચ	૯
૮ શ્લોક તરવાડી ...	'ક'ડી	૧૦
૯ દર્મમંકટ ...	રતિલાલ-અનિલ	૧૨
૧૦ રાઝડીય સહિષ્ણુતા ...	'તતરય'	૧૬
૧૧ પોદનાં પકેલાં ...	મકરન્દ દવે	૧૭
૧૨ કુંભકર્ણી વિપત્તિમાં કેમ મટે ? ...	બાના નાથદાસ	૧૮
૧૩ બાના રાધનદાસ ...	સીતારામ દિવે	૧૯
૧૪ શ્રેયક પ્રમોગ ...	'અંજુમ' વાગેડી	૨૦
૧૫ હઝરત અલીના વિચાર-ગોઝિલો ...	કાન્તિલાલ સાહ	૨૧
૧૬ કળાશિક્ષણ દ્વારા છવનશિક્ષણ ...	'કળાપિપાસુ'	૨૨
૧૭ સોનેરી ફૂલ ...	ર. અ. ૨૫	૨૩
૧૮ સ્પુટનિકમાં શ્વાન ...	ર. અ. ૨૬	૨૪
૧૯ સૌથી મોટું અસ્ત્ર ...	મી. રા. વીસિનાથન	૨૬
૨૦ આકાર અને અણિઅકિત ...	ર. અ. ૨૭	૨૭
૨૧ બે પ્રનગો ...	અનંત બાસ	૨૮
૨૨ — નથી ! ...	જયન્ત પાલક	૨૫
૨૩ મંગલ પદ્મિ ...	કિરોન્વાન ધ. મલદયાના	૨૬
૨૪ દુષ્કાળ અને નાટક ...	'ક'ડી	૨૬
૨૫ વેદનાની વાણી ...	અમૃત 'ધાયન'	૨૦
૨૬ પ્રગટેતા પ્રકાશનો ...		૨૧

પ્રાર્થના

[ઉદ્દેશ મનાત્મનામ]

[૧૨ કલ્પનાર્ગી-૧ પૃ]

બાપુનું વાત્મલ્ય

માધીજીની નજીકના અમે બધા નેવડો એમને 'બાપુ' કહેતા પડી આજો દેશ એમને 'બાપુ' કહેવા લાગ્યો પરંતુ જ્યારે હું બાપુ વિશે વિચારવા એમુ છું ત્યારે મારો અનુભવ એમ કહે છે કે એ પિતાથી વિશેષ માતા હતા ! આ દેશની સંસ્કૃતમાં એક વાક્ય છે 'સહસ્ર તુ પિતૃન્ માતા ગૌરેભા અતિરિચયતે' -હજાર પિતાથી માતા શ્રેષ્ઠ છે બાપુમા એમ પિતૃત્વ પ્રગટ થતું હતું, તેમ માતૃત્વ પણ પ્રગટ થતું હતું, અને આગે દશ વર્ષ પડી જ્યારે પણ ટોઈ વાર હું એમનું સ્મરણ કરું છું ત્યારે એમના બીજા બધા ગુણોથી વધારે સ્મરણ વાત્મ્ય મનુ થાય છે એમના એ વાત્સલ્યનો અનુભવ નજીકના મનુષ્યોએ કર્યો અને દૂરનાએ પણ કર્યો એમા કોઈ બાતના બેદને માટે કશું સ્થાન ન હતું

પિતાબા

મત્યામ્રહી હવનદર્શન સ્થાપિતાર્થ દેસાઈ

[આરીવિચ રંગીનન અવકાશની લેખક તથા ડ્રેગાર્ટ રાજી]

સત્યામ્રહીનિચાર એકનહીન યુગની મજાક મન્યા નેત્રી પાછા સનાતન નાસ્તિક બાળકામ કરે છે એટલે કેવળ એક યુગમાં જ નહીં પણ મોટા સત્યામ્રહી પર્યંતના સમગ્ર રિક્ષમ જગતમાં વ્યાપકતાની સાથે તે એટલું મુશ્કેલ નથી કેમકે મોટા સત્રી ના હો- મોની દૃષ્ટિ દ્વારા તો હિપરાગી શાસ્ત્ર ગાંડીનું હવન તો આજ નમુને છે આ કાલે તો આજ નાસવા માત્ર હવનમાત્રો સહેલું મત્યામ્રહ નકે એમકે હવન મુન રા જિત મની ન્યુ આર્શ અને આવાને માનનાર મહાન મગ ન મત્યામ્રહ એની નીતિ ગાંડીની લિખતી પરથી કે તેમના નાના મોટા કાર્યા પરથી મજાક થઈ રહે છે સત્યામ્રહ એમના હવન અને નિચારનું અંતોનું પ્રગતીકરણ છે એમનું હવન દર્શન સત્યામ્રહમાં સમાન છે

ખરું નવનીત એમના દર્શનમાં ગાંડી અને એમના દર્શનની મોટા દેગ અને દુનિયાના આ મ્પા મળવા વાર ના સારના કરે છે એ મોટા કર્મ ગતે દૂરી દૂરી શકાય એ મોટા એમના હવનનું નવ

હીન પામીને પૂરી લકાવ એમના હવનનું નવનીત છે એમનું મત્યામ્રહી હવન રંગ એ એમના હવનનું જ નહીં પણ આજ પરંતુ મહાન સત્યામ્રહીજાના નત્યના આમદના નસામનું નવનીત નથી એમના સત્યામ્રહી અને નમજત અને મુજત આવ કા અ આ નવ વિષે લેવા મા ન નવનત રમાજના ધમ થ પ ર

ગાંડીનું નસાન નારીતવા નતા રિસ મમજતની આ જમા નાના યુગનાનું માન્ય પમનાને અને લમન માવા નાક આજ જગતી એમ એક નક મળ પલ થ રકે અમલ ગાંડી મળા હતા અમની ન પુત્રી આજ આજ દુનિયામાં સાલિ નારી રલુ છે અજ નાન અમ લી પ્રગતી દેગ લ અદર અર્થિય ના કામ કરે રલુ અન નોકમાનમન અર્થિય કોનિત નરે નરે મારી પ્રગતી રલુ છે દશ અન દુનિયા આજ વ્યવસ્થિ રાલિ

અન વિશ્વમ કખી જા છે ત્યારે ગાંડી આજ-દર્શનને રિચર ૧૦ ૧ તો કરાસ કાવો અને ને આજના પ્રતો હિપરાગી મજાક થયું

જાન કરના સમગ્ર જીવનનું આધારસ્થાન
 અને સંયોજન કરવાની શક્તિ સત્યા
 મહિમા છે એમાં જીવનના સ્વરૂપ
 યન્યારથી માઢી જીવનના મૂલ્યમતમ
 આધ્યાત્મિક સ્તર સુધી ઊંડા ઊંડારવાની
 પ્રવળતા છે તેથી તે જગતનાદીથી માઢી
 આધ્યાત્મવાદી સૌને સંતોષી શકે છે
 તેમ જ રાજકારણીઓથી માઢી ધર્મ
 શાસ્ત્રીઓ સુધી મોને આકર્ષી શકે
 હ આ દૃષ્ટિએ સત્યામહી વિચારદર્શન
 માનવજીવનના સર્વોચ્ચ વિકાસ માટેનો
 નિર્ણાયક છે

આ રાજમાર્ગ એવો છે કે જે
 માનવજીવનના કીચકાઓનો ઉકેલ
 આપવાની શુરુઆતી આપે છે અને
 અંતે તે પોતે જ તેનો ઉકેલ અને છે
 એ મુક્તિઓનું સાધન પશુ છે અને

મુક્તિ સ્વયં પશુ અને છે નજીકના
 ક્ષેત્રમાં સત્યામહી વડે સ્વમાર્ગ મળ્યું એ
 જ રીતે તેને આર્થિક ક્ષેત્રે પણ પૂરા
 ઉપયોગમાં લેવાય તે આર્થિક અગ્રાદી
 મેળવવી પશુ સહેલ અને તેમ છે ધર્મ
 ક્ષેત્રમાં સત્યામહી માણસના આત્મ
 બાહ્ય જીવનસાધનનું અગ્રેક સાધન
 છે પરમ સત્ય પરમેશ્વરને પામનાતું
 નિદાન સૌને પ્રાપ્ય એવું સદૃશ સાધન
 સત્યામહી છે મત્યામહી જીવનના નિકા
 સની દેણી મમ જાન સત્યાતું ક્રમિક
 અને અંતે જીવનસાધન કરાવે છે જાતમાં
 વિનયના કાન સત્યાને વળગી રહેતા
 હતાં જ આમહી રાખતા ને તે સદૃશ
 મનતા પરમ સત્યમાં સ્થિતિ પ્રાપ્ય
 છે અધીજનો અંતે જીવનવિકાસ આ
 શક્યતાનું અનુપમ ઉદાહરણ છે

શિવ-અમૃતપૂર્ણા

- શિવ સવારે વનકેડી આ માનવરચથી માલે
 કાંધ-કુલાડી, તાંધે કળસા હાથે માનવમય હાલે
 બીડીનુંમાલ, લારણે લીખા, વરમર ગીણી વાતે
 કેઈ વળી અલભારી સાથ જ જાય કુલાડી માલે
 ટોળામાં ને તુલક તુલક એ માનવ-મય રેલાતે
 જડપે જડપે પીએ કેઈ કમ કેડીએ જાતે
 વરમર, જાકળ રીત કકડતી અગ્નિ વરસે તાતે
 'જાળતે કુપતે કરતે, જાળતે જાતે ને ખસ જાતે'
 જાં હો કે સીધી કેડી, તળેડી મા કે હાંચે
 એક જ આરત શુક્રગિરનારી મરપણ અમને દીને
 હરણા દીપડા સમઠા, ગીધરા બસે કૃષ્ણ વસવાદ,
 શિવ ગિરનાર બસે, અમૃતપૂર્ણા એવી જ મત્ત-વાદ

રતિવાય-અમૃત

જ્ઞાનદેવ-ચિંતનિકા. વિનોબાજી

[૩૫]

નામ વિમુખતા મૂળ થાય છે

એને ઘોઈ નાખવા માટે ઠાઈ થભતીરય લખવ

કામ આવવાનું નથી

પદ્મ જે નામ-રમણનું રથું,

તો મોહમા મોહા પાપમાથી ઉઠાર

ઘઈ રાકે છે

વાલમીકિ અ દિના કિહાદરણથી અ

રખા થયું છે

એટલા માટે જ્ઞાનદેવનું કહેણું છે

આસ્થાપૂર્વક નામ સેવા રહેા

એનાથી તમારું ગાપ નારા પામશે જ

તમારી પાછળ તમે એક નિશ્ચય પર થ

રાનું નિર્માણ કરી જશો

[૩૬]

“મુખમા તમનું નામ અને વાચમા

ભૂતદયાનું કામ

દેહમા બ્રહ્મભાર્ગવું લગણું આમ

રી રામય છે

નારાયણ — આ એક શબ્દમા

જગતનું જ્ઞાન જ્ઞાન, જપ-અમૃત આવી

નથ છે

નારાયણ નર-સમુદાયના દેવ છે

એટલે ‘નારાયણ’ નામ ભૂતદયા અને

સમાજ-સેવાનો ઉદ્દેશ છે

સ કુવિત જાવનાને કારણે

સ સારમા બનાવિ સચય કરવાની જાન

થાય છે

પરંતુ નારાયણનામ, અર્થાત ભૂતદયા

જ સારવનચરીમા સર્વોપમા ઉપગ્રી

થાય છે

આ છે નિહતિનાથનું કથન,

અને એ જ કોઈ લાગી છે જ્ઞાનદેવને

[૩૭]

નહોતે અનેક માર્ગો બતાવ્યા હ ,

સાક્ષિમા અનેક દુર્ગમ ચર્ચાઓ કર

વામા આવી છે

પુરાણોમા અનેક કથાઓ બરી પડી છે

એ બધાનું નવનીત છે હિંચર-દર્શન

એક જ પરમેશ્વર આત્મશુદ્ધિમા રાખ

ગાચરો છે

હવે એ છે અને શિવ પળું એ જ તો

એ જ સર્વ ન બદલુર છે

બસ, એટલું જ માફ રાખ,

અને બાકીનું બને બધું જ બુધી ન

[૩૮]

હરિ કહેતા જ બધા પાર્થો લાખ

બરમા હરહં નથ છે

‘હરિનામ’ મ ની સામે, ભૂતબાધ

વેશી રહેતી જ નથી

મનનું એ બૌદ્ધિક સુષ્ટિને જ આત્મિક

સ્વરૂપ આપનારો એ મંદ છે

એનું સાધનમ્ અમામ છે

એની મંડલતા ન માપી શકવાને કારણે

ઉપનિષદોને પણ ‘નેતિ,’ ‘નેતિ’ કહીને

મૌન સ્વીકરણ પડ્યું છે

[૩૯]

‘હરિ’ સર્વવ્યાપક અને સર્વ ગરી

ગેમા બિરાજમાન છે

પરંતુ એ મનુષ્યના ધ્યાનમા આવવું નથી

અને એ કોડેલો પેતાના સરીરમાં જ
મૂળવાડેલો રહે છે

પરી પરમાર્થ કહેલો છો છે અને
સ્વાધર્મી કોડેલો છે

આ રીતે પરસ્પર વિરોધી સ્વાધર્મીમાં
અવડો રાખે થઈ બચે છે

સાચાર કામ થઈ બચે છે -

અધર્મી ધનુષ્યમાં હરિનામનું તીર
લગાવીને તનમયનાથી નિશાને લાગે કે
વ્યાપક તત્વ હસ્તમળ થયું જ

અર્થાત્ જ્યેને મટે જરૂર છે સાદસિ-
નને સુલભ મનિઆની.

એ રહેતો વ્યાપક બુદ્ધિનો સામવાય છે
અને પ્રેમરૂપ નેત્ર કબિયકુલ નહક

અર્થ કે હું થમા હોવાવા માટે છે

આ રીતે બધા જગડા અને પાપેનું
ઇવન હરિનામથી થયા જ કરે છે

જ નીચેને એનું જ્ઞાન છે

અને જ્ઞાનરેખે બધાનું છે

[૪૦]

પરમ સાતિ પામેલા નિશિતિ ગરૂકે
જાનહેવને હરિનામનો મત આપ્યો અને
કહ્યું કે હિંચર માસિના બધા માર્ગમાં નામ
રમણનું ભાર્યું અન્યતઃ સરળ અને
અચૂક છે

રિચર બુદ્ધિરૂપ સમાધિ

કર્મદોનની સાધના,

સ્વા, સાતિ, આદિદેવી સંપતિના મળુ,

૨ મગસા અને વગેરેનાથી જ એવારે મુદ્ધાકનો દોષ છે

૨ જલદેવના ઉત્તાર અને અવરમાં રમણનું—સદૃશિની આ રે એક રીત છે

૨ જનનના વિવેક દેવોને જનનની આપામાં વર્ણવી ન રાડાય તે એમને
જનની એટલા દૂર સમજવા

૨ સામાન્ય થયા વિના સામાન્યજન માટે મ સરળ, સુલભ થયું—એ કાવ્યનું
સામાન્યીકરણ

મૂલ પ્રાથમા સમલરૂપ ભક્તિ

યમ-દમ્પ્તિ યોગ

અને અતમર, અજ્ઞાનનું નિરસન
કરનાર જ્ઞાન વિજ્ઞાન.

શ્વારસ—બધા સાધનો અને સિદ્ધિ
ઓનો સમાવેશ હરિનામમાં થઈ બચે છે

હરિનામ જ નવજીવન દેનારી મધુર
સંજ્ઞાની છે

[૪૧]

એક હરિનું નામ લીધું,

તો લેવાને માટે બીજું નામ રીષ રહેલું
જ નથી

હરિનામમાં અદ્વૈતની એ તો ખૂબી છે

એને મઠી વીરલો જ લલે છે

સમબુદ્ધિથી હરિનામ લેવામાં આવે

અને સર્વજ્ઞ હરિ સમાન રહે બચ

બધાં એવામાં આવે

પણ એ જ હરિ

યમ-દમ્પ્તિના સમલો કે વેરી થઈ બચે છે

કેમ કે પછી યમ કહે છે કે ઠાનુ યમન કરું

અને દમ કહે છે કે મેનુ દમન કરું

એવી સ્થિતિ થઈ બચે છે

સુધં સુકુમ કિરલોમાં વિશુવનમાં

ન્યાયે છે

એ જ રીતે આપ તમ બધા સારીદામાં

ન્યાયે છે

પરિણામ એ આબુ કે એનું સમસ્ત

જાણી જનન સમારંભ થયું

‘અલ્યા, આ તારા ભણવાના દિવસ, ભણાય એટલું ભણી લે, પછી મોઢો નહીં મળે ! આ ભૂદાન-પ્રવાસ અને આ શીઘ્ર-શિગિર-ખથે જિંદગીના ધડપડવે હાલી નીકળશે તો ભણશે શું ?’

‘એ બધા અનુભવો પણ એક જાતનું ભણતર જ છે, બાપુ ! અમને એમાંથી ઘણું શીખવાનું મળે છે !’ કિશોરે હસી લ કહી.

‘એ બધા અનુભવ ખરો-પણ આટલાટ, મૂળ ભણતર તો તું બે છે એ. આવી આડી અવળી ઉકાંઠમાં પડીય તો મૂરતનું ટાણુ વણસાડી બેસીય. હમણાં ભણુ. પછી, મોટો ધાયત્યારે ખભે ઝોળી લઈને નીકળજે - નવરાશ હોય તો !’

‘પછી શેની નવરાશ મળે ? ત્યારે તો કમાવામાં પડીશું. હું તો મૂરતનાં ફૂલ-ચોખા જ માથે ચડાઉં છું. વણસાડતો નથી. આવા બધા અનુભવોથી અમને નવી દિશિ મળે છે, અને ભણતરમાં જે નથી સમજાતું તે બિલકું, એનાથી સમજાય છે !’

‘અમે તો કહી છૂટીએ. આ-જના ઊંઠરાં થોડું કોઈનું માને

છે !’

‘બાપુ, એમ ન કહો. તમે ના પાડો તો નહીં બાઉ. પણ મારો જીવ તો ત્યાં જ હશે.’

‘જા જાઈ, એમ હોય તો. પાકે ઘડે કંઈ કાઠા ચઢતા નથી.’

‘એટલે જ તો ધડપડવે જાઉં છું બાપુ ! હમણાં જે સંસ્કાર પડ્યા તે પડ્યા, પછી એટલા સંસ્કાર નહીં પડે. ત્યારે હું, જઈશ હોં !’

‘ધડપડવે નીકળે છે તો સબ રસના શુકન કરજે.’

‘એ હો...એ નહીં ભૂલું !’

‘બાપુ, હું જે કન્યા છાત્રાલયમાં જોડાઉં ને ?’

‘બંગલામાં રહેવાનું. મળશે ખરું ?’

‘બધા સાથે રહીએ તો સંસ્કાર પડે !’

‘તે અહીં એકલી રહે છે ? અમારામાં સંસ્કારની ઓછ પવરતાય છે ?’

‘ના, ના. તો જે સમૂહજીવન ગાળવાથી ચિસ્ત કેળવાય.’

‘અને કોઈની ફેગન, કામ ચોરી પણ શીખાય. ખરું ?’

‘એ બધું તો ઘરમાં જો પણ

કરવું હોય તો ધાય'

‘પણુ ખાપો કરવાદે તો ને?’

‘ત્યા એ બહેન ચોક્કી તો રાખે
જ ને?’

‘તારી મા બેવી? તારી મા
આ ચારને સબાળતા મળે ૨. એ
છે ત્યા બહેન પાત્રીસ છોડિયુ પર
કેટલી નજર રાખશે?’

‘બહેન હોશિયાર છે’

‘ને તમે છોડિયુ ચોક્કી હુશિ
યા, ખરું?’

‘પણુ મારી ઘણી બહેન પ
છીઓ જોડાય છે’

‘જો દીકરી, તું એ જોડાય
એમા મને વાધો નથી પણુ ખાપને
ત્યા બગલો નથી ને સાસરે પણુ

નહી હોય અહી હાથપગ ચલા
વવાના છે ને સાસરે પણુ સાગા
માની પર યેનીને ખાવાનું નથી
બહુતર લણુ તો લાવે, પણુ કામ
ચોરી ન બહુતી દોગાઈ ન
શીખતી કોઈનો મહેવ જોઈને
ખાપની ચૂપડીને ન વગોવતી એ
તો ધામ સાથે ધામ ને ગદબ સાથે
ગદબ બધાય છે તે જોઈને નવું
ન લાવતી ધડપડવો સુધર્યો તો
વરસ આપુ ગુનજ છે આટલું દુઃખ
નમા રાખી લાવે છાત્રાલનમા જા’

‘એ હો ખાપુ તમારા વેણુ
નહી ભૂલ
ને ભૂલે તોય, હું થોડો ભૂલવા
દેવાનો છું?’

મૃત્યુ જન્ય

જોવાણુ ભરદાસે મોતી પાણુ કેમ મળે?

અરવાણુ બધાં રોધાંત પાણુ કેમ મળે?

મૂઠ ધયા જન બચાવે રોતા લમળે લાથ ધરે.

નકર દણ પૂરી નાં જતા મહુની લામ સારે.

મળ ઉછળતા જળ બરકાતા તિમિર ન હોય અણે.

જોવાણુ

હિતિજ ઊખાતી એવા વાનો પવન પડીય ન જાય.

લીલો રજુ દમરે નાં લારો મમન છળી જઈ કુરે.

મરણવા ત્યાં રાઈ મળે દો મમાલચી નીકળે.

જોવાણુ

મરણવો મૃત્યુ દે મોતી આવ ન રઈ આ.

મરાલચી મૃત્યુ દે ન્યાતિ વિષ્ણુ નવ કઈ જાણે.

બડબાગી આ જમલો નિરતર સપતુ જેત ફળે.

મૃત્યુ જન્ય અવધલ દે ન દેલ મળે જ મળે.

જોવાણુ

દલા તરવાડીએ રીંગણું તોડતા પૂછેલું કે, 'બોલ લાઈ, રીંગણું એક લઈ કે બે-પાંચ?' અને વાડ વતી પોતે જ જવાબ આપેલો કે, 'તોડને લાઈ પાંચ-પચાસ!' પરિણામે એને ફવામાં કેટલીક ડૂબકી આ ખાવી પડેલી.

દલા નામનો કોઈ તરવાડી હતો કે કેમ, તે કોઈ જાણતું નથી. પણ તે હતો જ અને અત્યારે પણ છે એમ કહેવામાં અસત્ય નથી.

માહેબ પોતાને પૂછે છે કે, 'પટા-વાળા પાસે ઘરકામ કરાવું કે નહીં?' અને પોતે જ જવાબ આપે છે, 'અરે કરાવ ને પૂગ ચીઢ લસાક!' અને સાહેબ પટાવાળા પાસે ઘરકામ કરાવે છે.

કોન્ક્રીટર પોતાને જ પૂછે છે, 'સિમેન્ટમાં પાચ ટકા કાફી વધારે નાખું કે નહીં?' અને પોતે જ જવાબ આપે છે, 'અરે નાખ ને પંદર પચીસ ટકા!'

ગામડાનો માસ્તર પોતાને જ પૂછે છે કે, 'છાકરાને એકાદ સોટી મારું કે?' અને પોતે જ જવાબ આપે છે, 'અરે માર ને એક સાથે બે-પાંચ સોટી!'

વેપારી પોતાને પૂછે છે, 'માલની અછત છે, નંદા પચ્ચીસ ટકા લઈ કે પાંચીસ ટકા?' અને પોતે જ જવાબ આપે છે, 'અરે મળતો હોય તો લે ને, પચાસ-પોણીસો ટકા!'

કારકૂન કહે છે, 'આ પતરાની અરજી કરનારને એક ધણી ખવાડું કે બે-પાંચ?' અને પોતે જ જવાબ આપે છે, 'અરે ખવાડ ને પચાસ ધણી, કયો કોઠો ના ખાડે છે!'

લિપારી પોતાને પૂછે છે, 'શું પાસે પૈસો મારું કે આનો?' અને પોતે જ બેધડક જવાબ આપે છે, 'અરે માંગ ને પૂરી પાવતી જ! માગવામાં શું જલ્ય છે?'

સુધરાઈ પોતાને જ પૂછે છે, 'સર-કાર પાસે હજારની ગ્રાટ મંગીવી કે દસ હજારની?' અને પોતે જ નક્કી કરે છે, 'અરે માગો ને પૂરા અર્ધા લાખની, માગ વામાં શું જલ્ય છે?'

આ વાદીને લ જાવથી નિરર્થક છે. છતાં જેમણે લ જાવથી હોય તે આજા શ્રમે આસપાસ નગર નાખીને અનેક દાખલા આપા હિમેરી શકે છે.

માણુમ રોજરોજ નાની નાની બાબ-તોમાં નિર્જીયો કરતો હોય છે. ખજુ તે આત્મનિર્જીય છે કે રમતનો દાવ છે તે નક્કી કરવા તે ચોલતો નથી. પરિણામે દલા તરવાડીનું આગુખ્ય વધતું જ જાય છે. કોઈક વાર એને ફવામાં ડૂબકીઓ ખાવી પડે છે, છતાં તે તેની આજ્ઞા છોડતો નથી.

આ જગત ટકી રહ્યું છે તેના મુખમાં માનવીનો મહાવરદાર દર્શો

એની ના નથી, પણ હવે એ મોટા
મગધુમા પોતાને જ છેતરના લાગે
છ એમને દુનિયાનો હાથનો વ્યવહાર
નેતા શ્વેતુ પાડે

શારુએ કહે છે કે આદર્શ સાથે
વ્યવહારની સમજૂતી રતી જ પડે
શી છે પણ એ સમજૂતી છે કે પોતાને
એટલે કે આત્માને છેતરનાની રમત છે
એટલું તે જોડે કે નહીં ?

ઉપર ગણાવ્યા જેવી સમજૂતી
ક્યાં કરનારો છેવટ પળનથી કંઈ ઉઠી
ખીણુમા પડેલી જાય એ વિચારવા
જેવું નથી કે ?

મહાસત્તાએના મોનડીએ પોતાનું
જ પૂછ છે 'નિશ્ચયિત માટે એટલ
મેઝમ બનાવીએ કે હાર્દી જાળ બોધ્યા'
અને જાણે પોતે જ પોતાને જવાબ
આપતા જણાય છે, અરે તેવડ હોય
તો બસે પાચએ હાર્દી જાળ બોધ્યા જ
મનાવે ને ! સામા પક્ષને સીધો પડકાર
જ દેહી રમ્યા !'

દેનો તરવાડી આમ, જ્યાંમા જ્યાં
આને પડેલી ગયો છે ! એવા સ્થાન પર,
કે જ્યાં એને દોરડે બાંધી હાથ તુરત તો
કોઈ દુરામા દુનડીએ ખવડાવી શકે
એમ નથી અને એટલે આજે વાડ કે
રી ગણુ—શાની મનામની રહી નથી !

નિશ્ચમા માધન—સગવડોની પહેલા
કળા આટઆટની નિપુનતા જતા,
ગુમ અને પ્રગટ કેટકેટલી અશ્ચયિ છે !

એના અનેક કારણો અપાય છે, પણ
એમ કોઈ નથી કહેવું કે દના તરવાડીને
આપણે દેહ સિંદાસને જ એસાડી દીધો
છ તેની મે અશ્ચયિ છે

માણુમે આત્મનિર્ણય કરાવી આત્મ
નિર્ણયને નામે રનાર્થ નિર્ણયને મીકારી
ગીધો છે નાના મોટા ન્યાય માટે
વિશ્વમાન્ય માણસાર્થના કાયદાનો એ
આધાર વેતો નથી પણ પોતાની
દુષ્ટાનો આધાર લે છે પશ્ચિમે અતે
જોડેમા અન્યાય પ્રવર્તના જણાય છે

આમાથી ઉગરાના મટેના ઉપાયો
તો એ જણાય છે કે મમજૂતી—સમા
જાનને નામે આપણે આપણા આત્માન
છેતરના તો નથી ને ! જે નિર્ણય મરીએ
ઝીએ તે આત્મનિર્ણય છે કે રનાર્થ
નિર્ણય મારા પ્રથમો જવાબ આપનારી
મારી વાસના છે કે મારો આત્મા
માત્ર નિર્ણયમા પક્ષપાત કેટલો અન
તઃસ્થાના કેટલી ? જે ન્યાય કંટું છું ન
માગે ન્યાય છે કે વિશ્વમાન્ય માણુમા
નો ? અને જે તઃસ્થ ન્યાયી જવાબ
મને તેને અનુમરના મુરકેરી પડે તેયે
તત્પર રહેતુ જોઈએ એટલી ન્યાયનિષ્ઠા
મિના દુનિયાની કાવમી મુરકેલીએ
ઘટશે નહીં, વધશે અને દેનો તરવાડી
અનન આપુય લઈને નિશ્ચયિતતાની
ગાદીએ ચડી મેસશે અને ન્યાયને નામે
મીકુ મજાશે શાંતિ તો ન્યાય સાથે જ
જોડાયેલી છે એ કેમ જુનીએ ?

‘જડનો લગણનો પ્રસંગ છે. મારો એક જ્વેલસાથી અને મિત્ર મુંબઈમાં રેલવેમાં નોકરી કરતો હતો. મને કહે કે, ‘ચાલ મુંબઈ!’ મેં કહ્યું કે, ‘આતું તો ખરો, પણ પાસે પૈસા ક્યાં?’ ‘હું તારે ચાલને, હું છું ને!’ એણે કહ્યું.

મુંબઈ જવાની દોડ કોને નહીં હોય? હું તો રાટરાજી ચર્ચિ ગયો. થોડા રૂપિયાં આમતેમથી ભેગા કરી તેની સાથે ઊપજો મુંબઈ.

મિત્ર પાસે રેલવે પાસ હતો એટલે એને તો ટ્રેનભાડાનો પ્રશ્ન જ ન હતો—મારી ટિકિટ એણે લીધેલી કે નહીં તે મને અત્યારે ચાદ નથી.

એ ભાઈ રહે વાદરામા, પોતાના ઘરમા નહીં, એક મિત્રની ખોલીમા મુઝી રહે અને તેમા વગી મારો ઉમેરો! જ્યાં એટલો મજાનો હતો એટલે ગયે ત્યાં મૂતા. અને દિવસે તો ‘મુંબઈ જોવાનું’ હોય, એટલે ખાલીનો ઉપયોગ હોય તો જમવા ને નાહવા પૂરતો.

શનિવારે અધો દિવસ અને રવિવારે આખો દિવસ રજા હોય ત્યારે મિત્ર મને મુંબઈ બતાવવા લઈ જાય. તે સિંચાવના સમયનું શું? મારા મિત્ર મને રેલવે-લાઈન અને ટ્રામની બધી વિગત-રોજ કહે ને લખી પણ આપે. એક

આનામાં ટ્રામમાં કેટકેટલું ફરી શકાય તે સમજાવે. અને માર્ગ જૂલવાના ભય અને નવું નવું જોવાના કુતૂહલ સાથે રોજ રોજ હું આમતેમ ફરવા નીકળી પડતો. એમ પંદરેક દિવસ નીકળી ગયા. મુંબઈમાં શું જોયું એની વાત અહીં લખવા બેડો નથી. વાત ખીલ જ છે.’ :

એક દિવસ સવારે હું અધેરીની દિશામા મલેક્ટ્રીક ટ્રેનમાં નીકળી પજો અને દૂર દૂર પહોંચી ગયો. પરાંના ગુજગતીઓની વસતિવાળા દરેક સ્ટેશને બેતરું અને રાજમાર્ગના રસ્તે છેડા આવે ત્યાં સુધી ચાલ્યો જાઉં. આ બાજુના ઘરો, બંગલાઓ, તમેલા જેવી કોટડીઓ જોતો જાઉં, વિચાર કરતો જાઉં આનંદ થાય, મૂંઝવણ પણ થાય કે આમ આ સમૃદ્ધિ સાથે આટલી કંગાસિયત કેમ? પણ મનસમાધાન થાય નહીં. માણસોના વાનને પડેરવેશના આલજમીનના લક્ષ્યત પણ સમજાય નહીં.

બધાં કંઈ રસ્તાની મુઝ પડે નહીં કે પાઠો જો રસ્તે ગયો હોઉં તે જ રસ્તે આવ્યેનીથી પાઠો ફરું અને આગના સ્ટેશનની ટિકિટ કદારી ઇલેક્ટ્રીક ટ્રેનમા બેગી જાઉં મારો દેખાય જ નહીં, વર્તન પણ અનુદય માણસ જેવું. એટલે ટ્રેનમાંના માણસોને મન કદાચ ‘બાગી છૂટું નવું

પાખી સાગતો હોઈશ કે પીજા કાલે
મોઈ મોઈને હુ કુલદારપ બન્નો હોઈશ
એમ અત્યારે મને લાગે છ કેમ કે,
ત્યારે તે એટલી સમજ અને દનિયાનો
અનુભવ-જરાય ન હતા

એમ કરતા કરતા હુ એએથરી
સુધી પહોંચી ગયો ત્યાંની મુશ્કેલી
જોનાનો ગેલ તે ખરો પણ રસ્તો
જાણ્યું નહીં, એટલે રાજમાર્ગ પર રસ્તો
ખલાય નહીં એવી સાવજોતીથી જઈ
સકાય ત્યાં જઈને રોશને પાગે ફોં
ત્યાંથી તે વાદરા સુધીની ટિકિટ પૂરી
તે એટલા પૈસા અજવાબ હતા નહીં
હવે શુ થાય ? લાગે મૂઝારો

હવે ખાતર મુધી જવાના પૈસા
હતા એટલે ખાતર મુધીની ટિકિટ કાપી
અને ઈએક્ટીક ડેનમા મેગે

ખાતર જાવો પણ હવે જ મૂઝવણ
તેની થઈ ગઈ જોયા નથી વાદરા
મુધી જવું થી રીતે બહુ રિચારું
કઈ સુઝે નહીં વળી ત્યાં સુધી પૂજા
પૂજા જવું એ પણ બને નહીં એક
જ રસ્તો સુઝ્યો કે રેલવેના પાટ પાટ
મીઠા વાદરે પહોંચવું. અને હુ રેલવેના
પાટ પાટ વાદરાની દિશામાં ચાલતા
તાગ્યો અહીં તે આઝમાનું ચાલ્યા
જવાનો જાન હતો જ નહીં પણ બપોર
ત્યાં અડી ત્રણનો સમય અને ઈનાગાનો
દિવસ સાધના સાધના હમ નીકળે
પથરાગ મોર્ન ચાલનાય આક લાગે

અને તરસે છત નીકળી જાય પણ
ચાલવા સિવાય છટકો ન હતો અને
ક્યાક રોકાઉં તો જવાય સાગે પણ
નાદે ન પગેયુ એવી ખીક એટલે
ચાલતો જ રહ્યો વચ્ચે થડી થાકનો
પાગી પીજા અને આગળ વધતો
એમ કરતા છતે વાદરાના રોશને
પહોંચ્યા અને ત્યારે જ લાત થયું કે
એક ધમકટ હાથ કરી રોડર્ગ લીધું
છ ! કેમ કે રોશનના કાંઠેથી જ
ખદાર નીજાનાનું હુ તે ટિકિટ નિના
જ નીકળાય ? ટિકિટ-એકરને શી રીત
ખાતરી રાતરી કે લાઈ હુ પગ ચાલીન
આ-આ છુ ? લાગે મૂઝાયા

દુનિયાદારીના દાન રચનું પાપ
જરા જોટલુએ મનમાં પ્રવેશીતું નહીં
એટલે નીકળી જવાનો માર્ગ સુઝતા
લેણે ત અજમાનાની હિંમત નહીં મન
કપ્યા કો આપતે સુઝવું કે મારો મિત્ર
ઓરિસેથી છટી અહીંથી જ જશે ને ।
હવે આગે સમય નથી ત્યાં સુધી એની
રાહ જોઈ । અને જમ રોશનને માર્કે
મેસી રહ્યો-શટકમાથી ખદાર જનારી
વ્યક્તિઓ પર નજર મારીને

મારો મિત્ર સાગ-સોરો ચારી
પહોંચ્યો એને ચક્રો અને વાત કરી
એની પાસે રેલવે-પાસ એટલે એ પહોંચ
નીકળી ગયો જઈને રોડર્ગ પાસ
કાંઈ લા થો ફરી આવી મને આપ્યા
અને હુ રોશનની ખદાર નીકળ્યો ત્યારે

જીવને નિરાંત થઈ !

બીજા એવો જ ધર્મગંઢનો પ્રગંગ
એ જ મુસાફરીમાં મુંઝઈ હોડતાં થયો.

પોણા માસ મુંઝઈની સહેલ-બૂખે-
તરસે ફરફર સુધી વસતિમાં અને નીરવ
માગરકાંઠે પગે ચાલીને ફરવાની ને
અવલોકન કરવાની સહેલ-મોણીને ઘરે
પાંજા ફરવાનું નક્કી કર્યું. પાસેના પૈસા
તો એક પુસ્તક વિકેતાને ત્યાં ગયો અને
સાહિત્ય રસિયો જીવ હાથ ન રજો
એટલે હાલ પાઈ ખર્ચીને એક માસિકનું
લગાજમ ભર્યુંને ચોપડી ખરીદી-અલાસ
કર્તા હતા. મિત્રે ક્યાંકથી બાળીના
કરીને ટિકિટને જોગ કરી દીધો. જેને
ત્યાં અમારા બંનેનો ધામો તે ભાઈને
તેમની વહુ લવાં-કે મારા જેવા અકિ-
ચન અને અખૂદને કશી ફરીયાદ વિના
માયવી લીધો ! કવિતા લખવાની
શરૂઆત કરવી તે જાણ્યેલી તેના કટિંગ
એ ભાઈ એ સાચવી રાખેના ! એ જ
ઓળખાણે છેવટ સુધી એમનો મારા
પર લાગ રહેલો ! ત્યારે રેશનિંગ ચાલતું.
મુંઝઈના તો રેવવેવાળાને રેવવેની
શોપમાથી બાંધ્યા લાગે પહું સાહિત્ય
મળતું તેમાથી ઘોડી બચાવેલી ચાંને
તેમણે મને મંપેતરાઈયે ધરે આપવા
લગાવી. તેમાં ચનાજ પથુ હતું ! તેની
હેરહેર કરવી એ ખથુ ત્યારે મુનો-હરો !

મારો મિત્ર મને દાદર ઝેરને
મૂક્યા આવ્યો. મને તો ગાડીઓની
પથુ ઓળખ ત્યારે નહીં. મારે લોકપ્રિય

એસવું હતું. તે પ્રમાણે તે જ ટિકિટ
પથુ કદાવી લાવ્યો. અને મને ગાડીમાં
બેસાડ્યો. ૮

ગાડી બેસવાના સમયે ખૂબ હેતથી
બેટી અને છૂટા પડ્યા. ગાડી બેપડી. હું
તો સરી જતાં મુંઝઈનું હેલ્લું દર્શન-એ
મુસાફરીનું છેલ્લું દર્શન-કરવામાં પથો,
હતો. એમને એમ અર્ધા કલાક નીકળી
ગયો પથુ ગાડી ક્યાંય પથુ રોકાઈ નહીં.
વહેમ પથો કે ગાડી કેમ ક્યાંય બેઠી
રહેતી નથી ?

મારી વાત સાંભળી પાસેના હિતાર
હસીને કહે. 'શરૂત તે વળી થોભતો
હશે ? આ તો વસઈ હોબા પછી
થોભતો !'

મારો ! મેં કહ્યું, 'હું તો આને
લોકલ સમજીને બેઠો છું !'

'નવા પ્રવાસી લાગે હો !' હિતાર-
એ હસીને કહ્યું.

પથુ મારો જીવ હાંમે ધઈ ગયો.
શરૂતમા એસવાનો માળં કોથુ જાણે
હેટયો ચ લરવો પડતો હશે ! અને ગજ
વામા તો માત્ર રેશનેથી ઘરે પહોંચ્યા
જેટલા ગાડી-લાગનાં જ પેસા છે !

ત્યાં જ 'ટી.ટી. આરી અચ્ચો.
બર્થો ગજવાં ફેરિયાં પથુ ટિકિટ જ
ન મજે ! મિત્ર ઉત્સાહમા ને ઉત્સાહમા,
વાતોના તડાકા મારવામાં ટિકિટ મને
આપવાનું બૂવી ગયા હતા, અને મને ય
માગવાની સુધ ન હતી !

ટી.ટી એ ગજાગ દમ બીડાવ્યો.

પેસા લાવો" મેં કહ્યું કે, 'મારી પાસ
એટલા પેસા જ નથી !' તો કહે 'ત્યારે
તો તું મહતિયા મુસાફર છે તે ટિકિટ
લીધી જ નથી ! વળી નોકવની વાત
કરે છે પણ ફાસ્ટમા બેસે છે અમને
બનાવે છે ?'

હું તો હજી મુખો પૂતળું બની
ગયો મોડું પડેલું ધર્મગ્યુ

આસપાસના હિનારઓ ધીમેધીમે
હસતા હતા !

મુસાફરીનો બધો આનંદ મારો
મુખે મેં નિચાર્યું વિગર મુધીમા ક્યાક
પણ ગાડી થોભેતો જીતરીને ફરી વાદરે
જાઉં એટલા પેસા તો પાસે હતા પણ
ગાડી તો જીભી જ ન ગી. હવે તો જે
ધાય તે મહન કંવા સિયાય છૂટકી ન
હતો મારી પાસે કોઈ કીમતી ચીજ ન
હતી. હતી એક મારી પેન તે કાર્ડની
હિનારને કહ્યું કે, 'મને તો આ કાર્ડ લો
અને જેયોગ્ય લાગે તેઆપે ટિકિટના
અર્ધા પેસા તો નીકળી જાવ' પણ કોણ
મેં કે મનમાં શ કા હશે કે ક્યાકથી નર
કાવેલી હશે !

ટી.ટી. બ્યારી ગયા પછી કેટલાક
હિનારઓની દરિયદવાઈ મને મદદથી
જેવા લાગ્યા જિંદગીમા ક્યારેય ન
ફાસાયા હતા એટલો દુભાયો મારા
મિત્ર પર એટલી જા ચી. ચડી કે પાસે
હોત તો તેના નાઆમા સરીગનું બધું
જેર દાખમા છાતી એકાદ દોઝો જરેર
મારો હોત ! અત્યારે તો મધુ દમના
જેવું લાગે છે પણ ત્યારે તો હવેમા

નિર્દોષતા એટલી ભરી હતી કે ખોટ
ધાય જ કેમ ? એ તો નર્મ પાપ ! એવું
ન મ્યું દોષ છતાં તેનો આરોપ આવે
એ તો વળી માથાનો ધા !

પાચ કલાક એવી કારી વેદનામા ગાથા
અને સરત રેસન આપ્યું ટી.ટી. ક્યાય
વચ્ચે આવ્યો જ ન હતો ! આજે સાંજે
છે કે એને મહતિયા મુસાફરો એ તો
રાજનો બનાવ છે એમ લાગ્યું હશે
જે ધાય તે ખડું વિચારીને ગાડી

માથી જીતરો અને ફાટક બાગજ મધા
મુસાફરો નીકળી ગયા ત્યાં મુધી જિતો
રહ્યો બના મધા પછી હું ફાટકે મધા અને
ટિકિટ ઉધરાનનારને મધી નાન કરી

'અરે બનાવવાની વાત ટોડ
પેસા કાદ પેસા !'

મેં કહ્યું જુ માચુ કંકુ છું

સાચુ કંકે તોયે ટિકિટ વિના ન
જવા દેવાર જવડી પેસા કાદ !

મે ગળવામા જે કંકે હતું ન પગ
ચુગ્ય કાચુ અને ધર્યું એલે ચૂપચાપ
ભર્તી રીડુ હવે શું કહે છે તે જ્ઞેના તેની
સામે જ્ઞેતો હું જિતો પણ એ કંક
બેલ્લો નરી ખીજ આપના રબા
ખજા હિનારે નગર જ્ઞેતો રહ્યો એટલે
થોડી નાર થોભીને મેં ચાનવા માગ્યું !

મ પેરાનો બાર હાથડીને મધરાતે
દસડાતો દસડાતો ઘરે પહોંચ્યો અને
હાથઓ ધોઈ પાણી પીને પથારીમા
પડ્યો તેવો જ જીતી ગયો

મીજે દિવસે મુનઝીના મિત્ર પર
પત્ર લખીને બધો ગુસ્સો દાનવ્યો

આત્માની શાંતિ માટે જેમ ધર્મની જરૂર છે અને માનવ-શાંતિ માટે વિનિષ્ઠતાથી લર્થા નિષ્ઠમા પાગરેના વિનિષ્ઠ ધર્મો પ્રત્યે સમજાવની જરૂર છે તે જ પ્રમાણે વિષયશાંતિ માટે રાજકીય સહિષ્ણુતાની પણ એટલી જ જરૂર છે

રાજકારણ આજે જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સીધું કે પરોક્ષપણે પ્રવેશે નું જણાય છે ત્યારે તે રાજકીય સહિષ્ણુતાની અત્યંત આવશ્યકતા છે જીવનના જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં જેમ જેમ રાજકીય અસર વધતી જાય છે તેમ તેમ વિદ્યા સક્ષીન ગિરતા માટે એકનીકીનના દરિદ્રિમિદુઓ પદ્ધતિઓ આવશ્યકતાઓ મમતોન ગાન નિતે મમજવા-વિચારનાની જરૂર પણ વધતી જ જાય છે એમ નહીં કરીએ તો રાજકીય વિખરાદતો ભોગ થઈ પડનાનો ભય જોવા જ છે

જુદી જુદી રાજ્યપદ્ધતિઓ દ્વારા જુદી જુદી પ્રભાઓ હોય છે તે રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય પ્રજાવિકાસ અને બહેતર જીવન જ ને । જુદા જુદા ધર્મો પામના ગણોનું ધ્યેય જેમ એકમાત્ર હિંદુ-પ્રાપ્તિનું જ છે તેનું જ રાજકીય માન્યતા નથી ?

ગાંધી-નવગથા સમાજને ગણાપીન

સ્થેતા માનવ મનુષ્યાની સમૃદ્ધ જીવન માટેની જરૂરિયાત છે પણ આખરે તો તેના પતન ઉત્તરિતો આનાર જોઈશું તો સામાજિક અવનતિ ઉભતિ પર જણાશે છતાં નર્થોની સાધનાથી પ્રાપ્ત કરેલી સામાજિક ઉત્તરિત પણ રાજકીય અશાંતિએ આવેના મુદ્દથી કાણુમા છિન્ન-ભિન્ન થતી દેખાય છે એ મત્સક બળ સહારકમાં ઝડે ફેરનાઈ જાય છે એટલે જ આજે રાજકીય સહિષ્ણુતાની અત્યંત આવશ્યકતા જોવા થઈ છે કેમ કે, આજે આપણે ૬૬ કુલ અને તોળાઈ સ્થેલા ત્રીજા ભરાનક મુદ્દની પરિસ્થિતિમાં જીવીએ છીએ

દેશ રેશ વચ્ચે તેમ જ પ્રાત પ્રાત નચે જુદા જુદા રાજકીય પક્ષો નચે થ પરમત મહિષ્યુના પી જરૂર છે એ પડી તારકાત છે આવેશના ઉભગ જેવી કાણજીવી નથી

ગાંધીભક્તિ એ પણ માનવ પ્રેમના જ એક પ્રકાર છે એની મારફત આપણે આપણા દેશજનો સાથે પ્રેમના તાતજો મૂલ્યાંકિએ છીએ તે પ્રમાણે વિશ્વના માનવો સાથે પણ એવો જ નાનો જે નાનો છે અને દેશપ્રેમ પણ વિશ્વપ્રેમનો જ એક ભાગ બનતો જોઈએ એમદ અમમા સ્ત્રી પીડા આપના શરીરને અર્પણ ન તેમ પરચીના મોઈ ભાગમા

ધારી પ્રશાનિ આર ન રા ન્ય
એરી ફીત દુસ્વીના લોકો ફ દુ ટોપ
તાર તે વિગાનની મિજિઓને કાગલે
નાર નડક પાવુ છ અને ત પડુ માન
રમલિનુ જ એક અગ મની ગયન છ
એ જુનરાનુ નથી

ત એ મહદજનની વ્યવસ્થા
આજ ના અનિવાર્ય જરૂરિયાત
પા છ પા માનવજનનુ અતિમ
ધર ના બીજુ જા છે એન વચ્ચે
ગામી ગજમગ એતેના યોગ્ય સ્થાનથી
રધારે થાન છરનમા ન આપાનુ

તેજસ મમદુ રનને અનુરૂપ તકિ
ત ઉન્નનિ અને તે બાર મામાનિ
ઉન્નનિ અને તેના દ્વારા રાજ્યીય
ઉન્નનિ-આ કમન નિનટારીશુ તે
કદાચ એના તાત્કાલિક લાભો જાણાઈ
પા પરિણામે તા ગેરવાન છે જ મગ
નાના છ

અ ભતી અનિ-૦૨ પરિગિય
નિના રાનપા મહમનાથી ૫ કા
મી રાન જિમનામા તા ના આપા
રાન નિમરનુ મગ એ ન ધીગી
મહમ ૫ ના મરિયાનત નાનકી
વ અ ૧૨

પોડતા પોડતા

૭

મોની મોટી આખ કાળી
એ પીળા મુખ ઉપર ત્યારે નિહાળી—
આ જમત લાનુ હવે ભેવુ નથી
નોંદર્યુ ટાઈ ફિરવુ મોવુ નથી
એમ ચારેદાર ફરતી મુઠ આખો
ભમર મેધી ગી રહ્યા શુ બહ પાખો
ને પડેપડે ભેડે ઢળાલી મિઠગીની ફૂલદાળી
મોની મોની આખ માળી
એ પીળા મુખ ઉપર ત્યારે નિહાળી
રનેહના છેલ્લા રહ્યા તપના ભમી
હોડ ફિકા એ રહ્યા છેવુ ભમી
આખરી અધાર એ રી દે રમે,
બીજની અધમીટ મી પાપલુ નમે
પોડતા પડેવા મુદેની રાતને પલુ ઝમલાળી
મોટી મોની આખ કાળી
એ પીળા મુખ ઉપર ત્યારે નિહાળી
મમદુ રને

કુલકર્ણી વિષમતા કેમ મટે ?

નાનપણમાં મેં માને પૂછ્યું હતું કે, 'કુલકર્ણના પેટમાં શી રીતે, બળદ, બેંસ, હાથી, ઘોડો વિગેરે જતું હતું !' એણે એનો શો ઉત્તર આપેલો તેનું મને સ્મરણ નથી, પણ જ્યારે હું મારી વાદ તરફ નજર નાખું છું ત્યારે એ વાત હવે સમજાય છે !

સન ૫૨માં લખનૌ સ્ટેશન પર એક વિદેશી મિત્ર સાથે વાત કરતો હતો, એમણે મને કહ્યું કે, 'પગારની બાબતમાં બેટલી વિષમતા તમારા દેશમાં છે એટલી ખીજ કોઈ દેશમાં નથી. રશિયામાં ૨૦-૨૫ ઘણો તફાવત છે. અમેરિકામાં ૪૦-૪૨ ઘણો, ચીનમાં ૧૨-૧૪ ઘણો તફાવત છે. પણ હિંદુસ્તાનમાં ૨૦૦ ઘણો તફાવત છે ! એટલે તમારા દેશમાં જ્યાં સુધી આ વિષમતા, સમજાય એવી વિષમતા બેટલી મટે નહીં ત્યાં સુધી અંદર ને અંદર આગ મળતી રહેશે. કેટલાક સમય સુધી એનાં ચિહ્ન બહાર નહીં દેખાય, પણ કોઈ પણ વખતે એ બમ્બડી ઊઠશે આજની હટ્ટાળો તો એની પૂર્વ સૂચના માત્ર છે !'

જે દેશમાં મહાત્મા ગાંધીજીની સાધના અને સત્યનિષ્ઠાએ સ્વાતાંત્ર્ય અપાવ્યું, અને જેમણે પોતાના આશ્રમમાં દેશના એક મહાન ને તાની એંડી થાળી ઉઠકતી વખતે પણ કહ્યું હતું કે અમારા આશ્રમમાં કોઈપણ નોકર નથી, અમે બધા હાથીમળીને કામ કરી લઈએ 'જીએ. એ ભવ્ય પુરુષના દેશમાં હજૂર અને મજૂરના પગારમાં આટલી બધી વિષમતા જે મંપત્ર વિદેશી લોકોને પણ ખૂંચે એ ચિંતાની વાત છે

આમદાનથી જમીન માલિકો સ્વેચ્છાએ પોતાના >વામિત્વનું વિસર્જન કરી ગામના જમીન વગવના માણનો આદેશ મમરસ થાય છે એનું અનુકરણ વેતનભોગી મિત્રો પણ કરી શકે તો તે વિશેષ સમયાનુકૂળ થશે વિનોબાજીએ એક વાર કહ્યું હતું કે વિષમતાને દૂર કરવાનો એક સરળ રસ્તો એ પણ છે કે બધા નાના મોટા પોતાનો પગાર, મળે ત્યારે ભેગો કરી દે અને જરૂરિયાત પ્રમાણે વહેંચી લે ત્યારે લોકો માંમે તમે સક્રિયરૂપે રળુ કરી શક્યો કે વિષમતા દૂર કરવાનો કાયંકમ કેવો શખી શકાય. એટલે મારી નજર અરજ છે કે આમદાન પ્રમાણે શહેરમાં વેતનભોગી આદિ, મોટે ભાગે ભારે પતારો મેળવનારા મેનેજર, કાયરેક્ટર વગેરે પણ એમાં સામેલ થાય તો આમદાન માંમે નગરદાનનું પ્રયત્ન રૂપ ક્ષિપ્રત થઈ શકશે અને દેશના ગગદેવ, અશ્રુપાત્ર, ગોલીબાન, ૧૯૪૭-૭૮માં તો આપણે જટકારો પામી શકીશું ! --૧. નાન પંપત્તન

બાબા રાઘવદાસે _____ માતાનમ પ્રવચન

બનારસ સેન્ટ્રલ જેલમાં બાબા રાઘવદાસજી કેદી હતા. જેલમાં આવતાં નાથે જ હું એમના રસા કામાં દાખલ થયેા. અને લોકોએ મને રમોડાનો વ્યવસ્થાપક નીમી દીધો. ત્યારે શાકાહારી કેદીઓને નવ આનાની ભોજન સામગ્રી આપાતી, માંસાહારીઓને નવ આનાનું લીલું બકાણું અને જે આનાનું માંસ જાપાતા જે માંસાહારી માંસ ન લે તેને, માંસને બદલે જે આનાનું દહીં લેવાની મગવડ હતી બધા કેદીઓ અગિયાર આનાની પીજ-વસ્તુઓ લેતા. બાબાના રમોડે જ બનારસ પછે અગિયાર આનાવાળા જ હતા. કેટલાક મમય સુધી લોકોને નવ-અગિયાર આનાના ભેદની ખબર ન હતી વ્યવસ્થા મારા હાથમાં આવી પડી કેટલાક દિવસ પડી મને ખબર પડી કે જેલ અધિકારી ઓએ કેદીઓને જે ભાગમાં વહેંચી નાખવાને બદલે પોતાની વડીવટી અરજના ખાતર એક જ વર્ગના

ગણી સૌને જ અગિયાર આનાની ખાધ-સામગ્રી આપના. મેં ત્યારે શાકાહારી અને માંસાહારી કેદીનો ભેદ જાહેર કર્યો ત્યારે શાકાહારી કેદીઓએ કહ્યું કે, 'જે આના વધારે લેવામાં કરુ ખોટું નથી, કેમ' કે, જે આનાનું માંસ લેવું ફરજિયાત નથી, એને બદલે દહીં મળે છે. એટલે અગિયાર આનાની જ ખાધ-સામગ્રી લેવી '

બાબાજીએ તરત કહ્યું, 'જે આનાના લાભ માટે માંસાહારી ઓની પક્ષિભા પોતાનું નામ લખાવવું એ ખોટું છે '

ભોગભોગના કેદીઓએ એમના કથનનો વિરોધ કર્યો આજીવન શાકાહારી હોવા છતાં માંસાહારી ઓની યાદીમાં પોતાનું નામ લખાવી અગિયાર આનાની ખાધ-સામગ્રી લેતા રહ્યા, પરંતુ બાબાજીએ અમારા જેવા કેદીઓ સાથે શાકાહારીઓની યાદીમાં જ નામ લખાવી નવ આનાની ખાધ-સામગ્રી જ લેતા રહ્યા

★

આદર્શ કળા પરમધીનતામાંથી મુક્ત કરે ॥ અને મુક્તને
સાચી મહાનતા મહાન કરે છે — નિ હથુને

ખલીફા મામૂત-એલ-રશીદ નો એક શુલામ મહેલમાંથી અવાર નવાર પાણી પીવાના કંમની ગલાસ તફાવી લઈ બજારમાં વેચી આવતો. અંતે ખલીફાને એ શુલામ અલાસ ચોરી વેચી આવે છે, એ બાબતની બાબ મળી. પણ એ અંગે શુલામને તુરત જ શિક્ષા કરવાનું ખલીફાએ યોગ્ય ધાધું નહિ. અને તેઓ યોગ્ય તકની રાહ જોવા લાગ્યા.

આખરે, એક દિવસ ખલીફાએ પેલા શુલામને એકાતમા બોલાવી કહ્યું: “હવે જ્યારે પણ તું કોઈ ગલાસ ચોરે ત્યારે મીઠાભારી પાંસે લઈ આવજે. યોગ્ય કિંમત આપીને હું ખરીદી લઈશ.”

“બહુ સારું.” શુલામે જવાબ આપ્યો, અને ઘોરડામા આદે, તરફ પોતાની નજર ફેરવવા લાગ્યો. એક ખૂણમાં પડેલા એક ગલાસ ઉપર તેની નજર પડી. તેણે જઈને પેલો ગલામ ઉપાડી લઈ ખલીફાને કહ્યું: “હવે હજુર! આ ગલાસ ખરીદી લે.”

ખલીફાએ ‘પુછ્યું’. “કેટલામા ?”

“જે મોનામલોરમાં.” શુલામે

જવાબ વાળ્યો.

ત્યારે ખલીફાએ અંબીર ભાવે કહ્યું: “પણ હું જાગરતે એ ગલામ ખરીદીશ કે, હવે પડીથી તું ગલાસની કે કોઈ અન્ય વસ્તુની ચોરી કરે નહિ. નહિતર યાદ રાખજે કે, તારો શુનો સાબિત થઈ ગયો છે અને તને સજા સજા કરવામા આવશે.”

“બહે એ શરત મને મંજૂર છે.” શુલામે કહ્યું. અને ખલીફાએ તુરત જ તેને જે મોનામલોરે આપી ગલાસ લઈ લીધો.

અને ખલીફાના આ સફવર્ત ત્રી પ્રભાવિત થઈને પેલા શુલામે હવેથી કોઈપણ પ્રકારની ચોરી નહિ કરવાના મનોમન શપથ લઈ લીધા; ને તે પડીથી મહેલમાંથી કોઈ પણ વસ્તુ ચોરાઈ નહિ.

હજરત મોહંમદ પેગંબર સાહેબના એક અનુયાયી હજરત ફેમ બિન સબદની આ વાત છે.

એક વાર એઓ ખૂબ ખીમાર પડ્યા. એમની ખજાર લેવા પ્રજા લોકો આવતા. પણ એમના બાઈ આવતા નહિ. હજરત ફેમને એ બાબતન ઘણું આશ્ચર્ય અને દુઃખ

યતુ. એક દિવસ એમણે પોતાના
એક મિત્રને પૂછ્યું: “જું વાત છે-
મારા ભાઈ મારી ખબર લેવા શા
માટે નથી આવતા?”

જવાબ મળ્યો: “તેમના શિરે
તમારું થોડું લેણું બાકી છે પોતા
નું અંદરું અહા કરવાને કોઈ પ્ર
બધ હજી તેઓ કરી શક્યા નથી,
એટલા માટે તેઓ તમારી પાને
આવતાં શરમાય છે.”

એ જવાબ સાંભળી હંઝરત
કેમ બિન મગાઈને ખૂબ જ રજ

યયો. કહેવા લાગ્યા “નાશ થાઓ
એના ધનનો, કે જેના કારણે એક
ભાઈ પોતાના ભાઈ સાથે મળતા
શરમાતો હોય.” અને પત્રી ઉમેયું,
“બાઓ, અત્યારે જ સૌને એની
બાજુ કડી દો કે, જે કોઈના ઉપર
પણ કેસનું લેણું બાકી હોય તે
તેણે અડવાઈને માટે માફ કરી
દીધું છે.”

અને એ વાત બહાર ધત્તાજ
એમના ભાઈ મહિત બીજા અનેક
કરજદારો એમની ખબર લેવા
વિના સંકોચે આવવા લાગ્યા.

હંઝરત અલીનાં વચન-નોંધિતકેા

શનિવાર રાત્ર

- ૧ મનુષ્ય એની જામ નીચે સંતાયેલો છે
- ૨ મીઠી જામ ધણી મિત્રો મેળવી આપે
- ૩ તમારી જામ જેવી દેવાયેલી તરી તેવી જ વણી બેસશે
- ૪ મૂખનું મન તેની જામ પાછળ છે
- ૫ મૂખ વિચારો પહેલાં જ બેસી નાખે છે.
- ૬ મૂખ વચન વિચારો બેસે છે
- ૭ જામ મનને અર્થ પ્રમદ કરે છે
- ૮ જામ મનની વાત પ્રમદ કરે છે
- ૯ માણસની જામ એ જ એની સમગ્ર વાર
- ૧૦ જામ આજ્ઞાની અત્રી કવતાંયે વધારે તીકજ તે વધારે
ઝીંડો ધા કરી શકે છે.
- ૧૧ સત્ય એ જ દિવ્ય વાણી છે
- ૧૨ જામથી હમેશો સાવચેત રહેજો. કારણ, એ એક એક
બાજુ છે, જે ધણી વાર ઉંપી દિશામાં જાય
- ૧૩ વાણી વિતાવો માણસ કોં તો મૂર્તિ છે અથવા પરુ
- ૧૪ હાફા માણસની જામ એના મનમાં વસેલી છે.

‘કળા ખાતર કળા કે જીવન ખાતર કળા?’ આ પ્રશ્ન આપણે ત્યાં ઠીક ઠીક ચર્ચાઓ છે. ગાંધીયુગમાં ‘જીવન ખાતર કળા’ એવો મત નેરનેસ્થા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો અને હવે તો એ ચર્ચા પણ ‘જીવી’ થઈ ગઈ ગણાય. પણ ‘જીવન ખાતર કળા’ એ મતને જરા જીવી રીતે તપાસવાનો વિચાર કેમ કોણે આવ્યો નહીં એમ મને થાય છે. એવું કારણ તો એ લાગે છે કે ચર્ચાકારો માટે એ જોડણી ચર્ચાનો વિષય હતો એટલે પ્રત્યક્ષ અનુભવનો વિષય કદાચ ન હતો.

ચિત્રકળાની વાત કરીએ તો તે પણ ઉચ્ચ કળાઓ પૈકીની એક છે. કોઈ પણ એક સુંદર, સુરેખ ચિત્ર જોઈએ તો તે આપણને શાથી ગમે છે? એમાં વિષયને અનુરૂપ જોઈતા જ રંગો રોગ્ય પ્રમાણમાં—જરા યે ઓછા-ત્તા નહીં—હોય છે, તેની એકે એક રેખા સંપૂર્ણ હોય છે. ચિત્રકારને કોઈ રંગ વિશેષ ગમતો હોય તો પણ ચિત્ર વિષયને તે અનુરૂપ ન હોય તો તેણે સંયમ જાળવી તે રંગ અઘરો રાખવો પડે છે. જાડી રેખાઓ ઓમતી હોય છતાં ચિત્ર એ જાડી રેખા સહન ન કરી શકવું હોય તો પોતાની વૃત્તિને સંયમમાં રાખી ચિત્ર-વિષયને વક્ષસ્તર સ્ત્રીને રોગ્ય પાતળી રેખાઓ જ દોરવી પડે છે. ટૂંક-

માં ચિત્રકારને શું ગમે છે તેના કરતાં ચિત્ર શું માગે છે એ જ ચિત્રકાર માટે જરૂરી બની જાય છે. સર્જન કરતી વખતે એણે પોતાને બૂકીને પોતાનો આત્મા ચિત્રમાં રેડવાનો હોય છે.

ચિત્રકાર પોતાના અંગત જીવનમાં ગમે તેટલો અત્યવરિધત હોય છતાં તેણે ચિત્રમાં તો વ્યવસ્થા જાળવવી જ પડે છે. એ બધે લઘરવધર વેશમાં રહેતો હોય છતાં ચિત્ર તો સુધ્ધ જ હોય જોઈએ. એક સરળ ચિત્રમાં જે કંઈ હોય જોઈએ તે ‘બધું’ તેણે પોતાની અંગત વૃત્તિઓને બાળ્યું એ રાખી ચિત્રમાં આલેખવું રહ્યું.

પણ જે જીવનરીર છે તે શું જીવન અને કળા વચ્ચે ભેદભાવ રાખે ખરો? ચિત્રકળા, વ્યવસ્થા, ચોક્કસાઈ, સુરક્ષા મેંચમ, અને સૌન્દર્યની અપેક્ષા રાખે છે. ચિત્રકળા ખરેખર, ખીલ કળાઓ જેટલી જ પ્રિયજાણી છે. અદ્ભૂત ચિત્રો જોનારા પર અદ્ભૂત અસર કરતાં હોય છે. પણ સામાન્ય ચિત્ર લઈએ તો પણ તેમાં ઉપનાયુક્તિની અપેક્ષા તો રહે જ છે.

આન, વાપાન દેશોની વિધિ જ ચિત્રવિધિ છે. એટલે ત્યાંના વિદ્યાર્થી-એનો, બહુતરની શરૂઆતથી જ ચિત્ર-કળા સાથે અનંધ જોડાઈ જાય છે. પદ્ય આપણે ત્યાં એવું નથી. આપણે ત્યાં

તા માધ્યમિક સાળાઓમાં જ કડવાના ચિત્રશિક્ષણની શરૂઆત થાય છે

ચિત્રકળા ચિત્રકાર પામે પમદ મીનો ત્રિવેક સૌ પ્રથમ મામે છે સર્જનની ઈચ્છા તો અનિવાર્ય જ છે સ વમ, સુધડતા અને સૌન્દર્ય દષ્ટિની અપેક્ષા રામે છે બાળતરની શરૂઆતથી જ પ્રાથમિક ચિત્રકળા શિક્ષણ આપવામાં આવે તો, વિદ્યાર્થીઓમાં અત્યારે જે અસ વમ, તોડાઈ, સાગન-તસાની સાચી પસંદગીનો અભાવ, યોગરણ, ત્રિવેકપૂર્ણ સૌન્દર્યદષ્ટિનો અભાવ આદિ દેખાય છે, તો તે ઓછા થાય ખરા કે નહીં? જરા વિચારના જેવું છે આને તો પ્રાથમિક સાળામાં ખોત-ચિત્રોત્પત્તિ અભાવ દેખાય છે અને દોષ તો કદાચ કોઈ બાળકે તે-ર દોષો જણાશે.

કે જ સચિત્ર ચોપડી ધરતો પડી યોષ છે તો બાળકો તે જોવાની કેટલી હઠ પકડે છે? કેટલા ઉત્સાહથી તે ચિત્રો જામ હ? અને તેવી ચોપડી તેવી થામે થી પાડી મેળવતી કેટલી દુઃકર યોષ છે તે તો મા-માપે સારી પેઢે જાણે છે

સારા રમકડા પેઢે જ સાચા ચિત્રો નાગમાનસને તરત સમજાય એવાં સારા ચિત્રો નાગકેને અત્યંત ગમે છે હિંમતની લીલા આજગતમાં જે વિવિધ રૂપે વીસરી રી છે, નાળકો ચિત્રો દ્વારા તેનો આનંદ માણવા ઈચ્છે છે

ધની વેળા આપણને મળેવા કોઈ માણસને સાર જૂની જઈએ છીએ, તેનું નામ શુદ્ધ? તેવે કોઈવાર અથા નક રસામાં મળી જાય તો તરત તેની આકૃતિ પરથી આપણને વા આવે છે કે આ માણસને મે કયાક જોયો જ ખરા? આમ કેમ બને છે? એકવાર આપણા માનસપટ પર કેઈ આકૃતિ અકર્ષ જાય છે તો બહુ ખૂબાના છતાં તે જુનાની કે જુસાની નથી. આ માનવ-રચના હ કડો કે, માનવને મળેથી અત્યંત કીમતી ઇશ્વરી બક્ષીસ છે

સ્ત્રીમરનું ચિત્ર જોનાર બાળકને કોઈ વિચાર રિયા કિનારે સાચી સ્ત્રીમર બતાવીશું તો તે આપેલાય જ બોલી બહારે કે આ સ્ત્રીમર? કશું કહેવાની જરૂર નહીં રહે ચિત્રકળાનો આ ક જ ઓહો અમતકાર નથી.

દિવાળી-ટાકલું બહેન આગળે સાથિયા પૂતી હમે તો નાનકડો ખાઈ પણ તેમાં રેખા કે રંગ પૂરવાની હા પકડતો જણાય છે નાળકની એ સાદા જિજ્ઞાસાને મુખ્યત્વે સાથિયો બગડે? માનીને હિંમે છીએ, પણ અવૃત્તિ બતાવે છે કે એને આકૃતિ કા.વી ગમે છે

ઘણી વાર રૂઝે, બાળક બીત પન પડના પેલાલા પડછલાને મુગ્ધ થઈને જોઈ ગડે છે, એની સાથે રમન પણ મારે છે ત્યારે આપણે કાળાએ "મલો મડો"

કહીને તેને વારીએ, છીએ! પણ
એનામાં એ વૃત્તિ કર્યાથી જન્મી એ જો
શોધીશું તો જાણશે કે એ વૃત્તિના
મૂળમાં આનંદલક્ષી જિજ્ઞાસા રહેલી છે.
બાળકની એ જિજ્ઞાસાવૃત્તિને, એમને
સમગ્રજીવ એવાં સરળ, અમતાં પ્રાણી-
ચિત્રો, પ્રકૃતિચિત્રો બતાવીને સતોષથી
જોઈએ, અને એને કહે નહીં એ રીતે
ચિત્રવિધ્યની સરળ સમજ આપીને
તેનું જ્ઞાન પણ વધારવું જોઈએ.

ધરમાં દાગીમા માથે ધરના દેરા-
સરમાં નાનોબાળક પણ પૂજવખતે
મેસે છે અને તેને દેવમૂર્તિ હાથમાં
લેવાની પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે, અને
ક્યારેક તે લેવાની હક પકડીને કઠિયો
પણ કરે છે. બાળકને સૌંદર્યપૂર્ણ
આકૃતિ ગમે છે, હાથે દોરેલી કે કાચેલી.

આટલી ઉપયોગી ચિત્રકળાને
આપણે જીવાતાં જીવનથી કેટલી અંભુ,

રાખી છો! અને કેટકેટલું યુમાન્યું છો!

આજે તો સામાન્ય ઘરમાં બહુ તો
બેટ મળેલાં બજાર ચિત્રોવાળાં કેસેન્ડરો
ખીંતે લટકત્યાં દશે કે બાળકને અપરિ-
ચિત્ર પરદેશી વેશ-આકૃતિ વાળાં
પરદેશી રમકડાં!

બાળકને નાનપણમાં આપણા
દેશની મંસ્કૃતિને અનુરૂપ એવાં રમકડાં
આપો, વિધવા વિવિધ જીવો અને
વિવિધ લીલાનું આનંદ સાથે જ્ઞાન
આપના ચિત્રો બતાવો અને એ મોહુ,
થાય કે એ ચિત્રો દોરતાં શીખે એવું
શિક્ષણ આપો, એ સંસ્કારનજી મોટ
પણ એનામાં સાચી રમણિયતાને
આનંદ આપવાની વૃત્તિ અને યોગ્યતા,
સંયમ, સુધક્ષતા અને વિવેકનો આગ્રહ
આવે છે કે નહીં તે જોજો, અમને લાગે
છે કે એ મુજો એનામાં આવવા જ
જોઈએ અને તો એટલા મુજોથી એનું
જીવન કેટલું સમૃદ્ધ થયું હશે!

૧૨

'અવેતન રંગમંચ'ને નામે આજના આદ્ય બિનમંદાસગીએલી નાટ્યમંચની મિત્રો
રાઉરોમાં ઠીક વિકસતી જાય છે એમ કેટલાકે સતોષપૂર્વક કહે છે.

હમણાં એવી એક સંસ્થાએ એક નાટ્યમંચની કચેરી, તે રજૂ કરના પદેના વિદ્યાર્થી
અને સ્થાનવટ આદિ પાછળ પંદર દર્શકોના ખર્ચાના ડંતા એવી વિચિત્ર બહાર આવી

આવી મોટી રકમની તૈયારી પાછળ ખર્ચાઈ હોય તે પ્રકાર નિષ્ફળ જાય તો
એ પ્રકાર બાળકો દાખીએતોયે, સફળતાથી બચવાય તો પણ તે મોટો કેટલો જ એનો જ
બદલ વર્ગના લોકો સિવાય ખીલે લઈ રહે જરાં? અને વળી આ તો અવેતન રંગમંચ
એ ધંધાદારી રંગમંચ બને તો તે માત્ર ગર્ભ-ગર્ભ-તોચાઈ જ મર્યાદિત બની રહે!

આજના દેશમાં રાષ્ટ્રકારિક પ્રવૃત્તિઓ ફાલે એ ઠીક, પણ ગરીબ દેશ અને તેનો
પ્રજાજનોનું મનુષ્ય વિચારો વિના આવી આવી ખર્ચાળ પ્રવૃત્તિ રાખાએ, કેટલી આવક-
દાયક એ પ્રકાર છે

એક અજબ પ્રકૃતિના વિદેશી
મિત્રે મૈત્રીના પ્રતીકરૂપે પુશ્પમન
બાઈને કેટલાક મિયાઆખરા એ
વિદેશી મિત્રને પ્રવાસનો ઘણો
શોખ એક અજબ પ્રદેશના
જગવના કેવલાડ આદિવાસીઓ
એ પોતાની મૈત્રીના પ્રતીક તરીકે
એમને એ મિયા આખરા હતા એ
મિયા અવધ્ય હતા વાવવામાં આ
વે અને અગળ હોતો એના ડોડ
પર મોનેરી ફૂલ લાગતા એ ફૂલ
દરબાઈ મયા પડી પછુ તેનો
સોનેરી રંગ કાપમ રહેતો અને
વરાં મુખી ટકતો એ એની ખાસ
વિનિહતા હતી

પુશ્પમનના પોતાને મળેથી
બેઝથી અતોત રાશુ થયા આજ
વરે, વાવવાની મામમ હતી એટલે
ગાત ના બગડાના ખામમા વાવ
વાનુ પુશ્પમનબાઈએ નક્કી કર્યું

મળુનીના જ મિયા હતા અને
તેમાંથી એક પછ બગડે નહીં એ
કેવાનુ હતુ વળી એ મિયા એવા
હતા કે જે વધારે પાચી પીવાડ
વમા આવે તો બેઝથી દહોવાઈ
જાય માટે વધારે બેઝ ન રહે તે
માટે વિદેશી મિત્રે ખામ સૂચના
આપી હતી અને તેઓમાનામા જ

વાવવાના હતા

પુશ્પમનબાઈ બહુ ડાહ્યા
એમનાએ કહ્યા જુની બોનામાલા
એમના પધામા બારે હતી અને
એવા કહ્યા રૂને મારણે જ એમણે
વાઓ ફિપિયા પેલ કરી હતા એમ
મહેવાનુ હતુ

બી ગી ગીતે કયા કયારે
વાવવા અ માટે પુશ્પમનબાઈએ
વિવેચ મુખી વિચાર કયો અનેક
નર્સીઆના નવા નકો માથે પત્ર
અવધ્ય કયો હવામાન અને જતુ
વર્ષાઆનો અકામ કરો પડી
અમો નક્કી કર્યું કે એક ઘટાઠા
જાડની છાયાના બી વાવવા જેથી
તા વધારે વરસા પડે નહીં અને
બી ધાવાન નડી તેમ તેને ઝાઝો
લેજ પછ લાગે નહી

એ દિવસ મુલ મૂલુતે બેઈ
અને નાગી ધાઈ રિતામુર પહેરી
દેવપૂજાથી પરવારી આમ નિત
મિત્રો અને મુદ્દમીજનોની હાં
રીમા પુશ્પમનબાઈએ નતે માટી
ગોટી અને બીવાબ્યા બ્રાહ્મણોનો
એવો મત હતો કે દેવસ્નાનનુ
પવિત્ર જળ પ્રથમ છાટવું જેથી
દેવ ના આગી વાંદ ઊતરે અને
મોનેરી ફૂલના છોડ બરાબર જોગે

ને ફાલે. પુશમનભાઈએ થંચામૃત વાળું દેવરનાનનું 'પ્રવિત્ર જળ' છાંટી જી વાળ્યાં. પ્રાદક્ષિણાએ આશીર્વાદ આપ્યા અને મિત્રોએ અભિનંદન. એ પ્રસંગની પુરાણીમાં પુશમનભાઈએ મિત્રોને જમાડ્યા.

કોણ જાણે કેમ, પણ બીજા દિવસની વરસાદની હેલી શરૂ થઈ તે વળ દિવસ આવી. પુશમનભાઈએ માળીને બસબર તાકીદ આપેલી કે પેલાં જીયાં ધોવાય કે બગડે નહીં તે ધ્યાન રાખજે. અને માળીએ પણ ખડી ચોકી રાખેલી. પુશમનભાઈ પણ નવરા પડે એટલે જોઈ આવે. જાતજાતની સૂચના પેશાનિકરીતે વિચાર કરીને માળીને આપે. પણ રાત્રે તો માળી પોતાની ઝૂંપડીમાં જઈને જિંદી જાય. એટલો સમય વાવેલાં ગિયાનું ધ્યાન ન રહે.

ઝાડ નીચે વરસાદ સોંસરો તો ન આવે. પણ ઝાડ પરથી પાણીનાં ટીપાં-મોટાં મોટાં-ટીપાં-સતત પડ્યા કરે અને વરસાદ કરતાં જો બિચાવાળી જગ્યાએ વધારે પાણી પડે! દિવસે તો માળી ધ્યાન રાખે પણ રાત્રે તો ગિયા વાળો ક્યારે જાણીથી ડાંગરની ક્યારી જવો બની રહે. શેઠ

ખિબાઈ નહીં એ માટે માળી વહેલો ઊઠી પાણી કાઢી નાખે અને સાચવી રાખેલી કોરી માટી થોડી છાંટી-દે તે ભીંજાઈને એવી લાગે કે ખાસ વરસાદ લાગ્યો નથી. પણ તેની નીચે તો ગયકાં જ. ત્રણ દિવસમાં તો અંદરનાં બિયા કોડી ગયાં. પછી વરસાદ ઉઘડ્યો. વિદેશી મિત્રે સૂચના આપેલી કે અઠવાડિયા મા બિયાં કોળીને જમીન બહાર નીકળશે. અઠવાડિયુ થયું પણ કોંટા બહાર નીકળ્યા નહીં. પુશમનભાઈને ચિંતા થવા લાગી, બે-ત્રણ દિવસ વધારે કાઢી નાખ્યા, તોય કોંટા ફૂટ્યા નહીં. હવે શું કરવું? શામાયતના નિષ્ણાતને જોલાવી પુશમનભાઈએ હકીકત કહી અને પૂછ્યું કે 'હવે' શી રીતે જાણવું કે બિયા સડ્યાં છે કે ફાદ્યાં છે?'

નિષ્ણાતે કહ્યું કે, 'બિયાં કોળે તો જમીનમાં તરડ પડે. એથી તરડ દેખાતી નથી એટલે બિયા ફાદ્યાં નહીં હોય.'

ત્યારે બિયાનું શું થયું હશે? એ પ્રશ્ન પુશમનભાઈને મગવવા લાગ્યો. વિદેશી મિત્રને જાણ તાર કરીને વિગત જાણવી સલાહ માગી પુલાસો આપ્યો તે પ્રમાણે તજવીજ કરી એમાં બીજા ત્રણ-ચાર

દિવસ નીકળી ગયા. આખરે કંટા
ગીને ખુશમનભાઈએ જાણે જે ત્રણ
બી ખગડતા-એમ વિચારીને
જમીન જે ફાપી તો તે સડી ગયેલા
જળાયા!

ખુશમનભાઈના શોકનો પાર
નહોં નહીં માગીને સખત ઠપકો
મળ્યો. બ્રાહ્મણને પણ ઉપાવળ
મળ્યો કે તે બસ મર મૂકી જોઈ
નહીં હોય.

ખુશમનભાઈના મનમાં તો
મોનેરી કૂવ આવે ત્યારે ખાસ
મમારબ કરીને પોતાના મકાને
વેપારી, ગજદારી મિત્રોને નોત
રીને, ઠસવ જીજવવાનો વિચાર
હતો.

એમણે નક્કી કર્યું કે હું જાતે
જિંદગી મિત્રને ત્યાં જઈ નિમ્યા
કેવી રીતે વાવવામાં આવે છે, કેવી
જમીનમાં વાવવામાં આવે છે, કેવી
રીતે જીઠેરવામાં આવે છે તેનો
મત્સક અતુલવ લઈ આવીશ,
અથવા મારા પુત્રને મોકલીશ
અને પછી બીજા થોડા બિયા મિત્ર
પાનેથી મેળવીને ફરી રોપીને
ઉગાડીશ મોનેરી કૂવ એમ જતાં
ન કરાય.

એ વાતને દિવસો પછી ગયા
પધાના રોકાકુના વાત વિસાદે
પગી

એક દિવસ થાવ વર્ષના ચ પડે
દોડતા દોડતા કુદુમ્બના બધા
માણસો એક હતા ત્યાં આવી દહું,
'જોલો બાઈ, હું તમને સોનેરી
કૂવ તાણુ તો મને શું દેનામ
આપશે ?'

ખુશમનભાઈન મોઢુ ખુલ્લું
નહીં ગયું 'હે! સોનેરી કૂવ !'
'હા, હા સોનેરી કૂવ !'

'જતાવ, જતાવ ! તને આ
વેકેશનમાં દારિમર મોકલીશ !'

અને ચ પડે પીક પાડા છુપા
વેલુ મોનેરી કૂવ આગળ હાથ
લાવી સામે ધ્યુ ! બધા આશ્ચર્ય
મુગ્ધ નયને જોઈ રહ્યા !

કેવુ મુદર કેવુ જિગતા સૂર્યના
રશ્મિઓ પડે ગગન મારણ કૂવ !
'ખુશમનભાઈએ આ સ્ત્રી
જીડીને સાવચેતીથી ચ પકના હાથ
માથી કૂવ લઈ લીધું એક કૂવ નહાનમાં
બગવી તો દાયની નાનડી બાલ
માગીમાં મૂકી તેને તાણુ માથું

પછી તરત એમણે ત્રીજું
નેત્ર ખોલ્યું

કૂવ કેવી રીતે થયા જિગ્યુ ?
ત્યાં કેણે બિયા વાળ્યા ? બિયા
ક્યાથી વાળ્યા ? વિગેરે અનેક
પ્રશ્નો નીકળી તેમણે ઉમતાથી
ચ પડ પર વરસાવી

ચ પકના જવાબનો સાર

આવે હોતો—

એક રાત્રે એ છાનોમાનો બધા
વાવેલાં બિયાંમાંથી એક બી કાઢી
લાવી વરંડાના એક ખૂણે પડેલા
કાટમાલના ચોટા પાછળ એણે
વાળ્યું હતું, અને છાનોમાનો ઘેર
ત્યાં જઈ એ બીની સંજાળ રાખતો,
પાણી પાતો.

કાઠનીચેનાં બિયાં કોડી ગયાં
તેથી પિતાણ એટલા બિન્ન થયાં
હતા કે એણે, વાવેલાં બીમાંથી
બીજેલા છાંટની વાત ન કરી. એની
હિંમત જ ન આવી. કદાચ તડી પડે.

અને તડી પડી જ. ‘હવે સમ
જાયું ! કેમ પેલા બિયા કોડી ગયાં
તે! હું રોજ બિયાં ખોળતો ને
માટી નાખતો હશે એમા જ એ
કોડી ગયા !’ ખુશમન ભાઈએ
નિર્ણય લાદેલ કર્યો !

પછી આટલાટ પાછળ બીજેલા
એનેરી ફૂલના છેડને બધાં બેવા
ગયા. અહોહો ! કેવો મરસ,
રૂપાળો, સોનું બિયું હોય એવો
છાંટ. આહી તે હોય ? ખુશમન
ભાઈએ બંગલામાં ખાસ જગ્યા

પસંદ કરીને સરસ ક્યારે અજુ-
બ્યો. આલુબાજુ આરમના પત્થર
જડયા. અને ખામ વિધિપૂર્વક
પેલા છાંટને ખૂબ જ કાળજીથી
માટી સહિત બીજેડીને ખાસ ક્યા
સમા રાખ્યો. તે પ્રસંગે ઉત્તમ
કર્યો. આખા ગહેરમાં વાત પ્રધમી
ગઈ. લોકો બેવા આવવા લાગ્યા.
છા પાના પ્રતિનિધિઓ આવી
મીઠિતિ અને તરનીર લઈ ગયા.

ખુશમનભાઈએ તો ખુશાલીમાં
વિદેશી મિત્રને છાંટ બેવા માટે
પધારવા આમંત્રણનો તાર કર્યો.

પણ ધીરેધીરે છાંટ કરમાવા
લાગ્યો. ખુશમનભાઈને વહેમ
ગયે કે એ પકકઈ સળી કરતો હશે.
એને અઠવાડિયું હવાફેર માટે
માથેશન મોકલી ગાખ્યો.

પણ છાંટ કરમાતો જ ગયો,
કરમાઈ જ ગયો.

માત્ર પેશુ મોર્નરી ફૂલ હજી
કાચના કળાટમાં હસતું હતું.

પણ માથેશનના બંગલામાં
અંધક. તાવથી કરમાતો હોવાનો
તાર આવતાં ખુશમનભાઈ ઉદામ
થઈને મીઠા માથેશન બિપડ્યા.

સ્પુટનિકમાં શ્યામ

એકલા સ્વર્ગે જવાની ના કહી સુધિરિરે,
લઈ જવા ચાલ્યો જસાએ પ્રિય નિજના શ્યામને
આજના વિશ્વકોષે પોતે જવા પહેલાં અનિદા,
મોકલે છે ઉપગ્રહે મરવાને માટે શ્યામને !

અભિયાન

ગાડીમા પુઝળા લીડ કની
લોકો પોતાની જગ્યા સોધવા
આમતેમ દોડધામ કરતા હતા
રમેશ બીજા વર્ગમા સુમાફરી
કરતો હતો એને જગ્યા મેળવ
વાની ચિંતા ન હતી એ પોતાનો
સામાન લઈને પોતાની જગ્યા
પર બેસી ગયો અને છાપુ વાચવા
લાગ્યો.

ચોડીવાર રડીને પહેલો ઘટ
થયો એક વૃદ્ધ માણસ ગડપથી
ડગવા બસતો આવ્યો અને રમેશ
ના ડગમા પ્રવેશ્યો એની પાછળ
પાછળ માથે સામાન લઈને કુવી
આવ્યો, સામાન ઉતારી મજૂરી
લઈને આવતો થયો.

વૃદ્ધ પોતાનો સામાન બરા
બર ગોઠવી માથુ છાપુ કની જોયુ
તો છાપુ વાચતા રમેશને જોયો
એવામા ગાડીએ ચીટી મારી અને
ચાલુ થઈ.

‘હમ, તમારે કયા સુધી જવું
છે ?’

‘નાગપુર’ રમેશે કહ્યું.

‘મસ, મારે પણ નાગપુર જ
જવું છે’

‘સાહેબ, ઠીક સથવારો થયો !
કોઈ કામ સર અહીં આવ્યા

હતા શું ?’

‘ના, હું અમેરિકાથી આવું
હું નાગપુર મારી જન્મભૂમિ છે
એટલે રજા ગાળવા બહિ છે’

‘તમે અમેરિકામા રહ્યા છો ?
ત્યા તમે શું રો છો ?’

હું વૈજ્ઞાનિક છું ત્યા પ્રયોગ
શા નામા કામ કરું છું રજા ગાળવા
દેશમા આવ્યો છું

‘કેટલા દિવસની રજા મળી
છે ?’

‘રજા તો મહિનાની છે,
પણ ચરત એવી છે કે ત્યારે તેડું
ચાય ત્યારે તરત જવું’

આમ વાતચીતનો તાલુલો
લગાયો અને બંને ગાઢ મિત્ર
બની ગયા

ગાડી પોતાની ગતિમા ચાલી
જતી હતી વૃદ્ધને કોઈ ખીજની
જરૂર પડી અથ્થે પેટી ખોલી
પેટીમા જોમતેમ બધી ખીજોળી
ઠાંત્રીને બરી હતી ખીજ કાઢીતો
ખીજ પણ પડી પેટી બંધ ન થઈ
ચકી વૃદ્ધ એટલો કટાવ્યો કે
એક અંદર કાંઈ ખોડની એક
નાની પેટી હતી તે કાઢી લીધી
એટલે પેટી બંધ થઈ ચકી

એ જ વખતે રમેશે ડવાવ

કાઠવા માટે પોતાની દૂંઠ જોલી.
એમાં બહુ જોછી ચીજો હતી.
વૃદ્ધે પૂછ્યું: 'કેમ ભાઈ, આ કાઠ-
ખોડનું જોશ તમારી પેટીમાં
મૂકશે? આમાં જગ્યા નથી અને
બહાર રાખવું એ ઠીક નથી. મને
નાગપુર રેશને પાછું દઈ દેજો!'

રમેશે ના ન પાડી. જોશ
લઈને પોતાની દૂંઠમાં મૂકી લીધું.

વાતચીત દરમિયાન રમેશે
પૂછ્યું: 'પેલા જોશમાં શું છે?'

'એની અંદર એક અદ્ભુત
અશ્વ છે! એતું સ્વરૂપ કહી શકાય
એવું નથી.'

વૈજ્ઞાનિક જેમજેમ સ્વરૂપ છુપા-
વતો ગયો તેમતેમ રમેશની
જિજ્ઞાસા વધતી જ ગઈ! 'હો!
એવું તે વળી કેવું અશ્વ છે?'

'અરે, ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધને શક-
વાની એમાં શક્તિ છે! આણુબોમ્બ,
હાઇડ્રોજન બોમ્બ એની સામે
કશી ગણતરીમાં નથી!'

એ સાંભળીને રમેશને તો
જખરી ફાળ પડી! અરે, આ આકૃત
વળી મેં ક્યાં વહોરી! એ બિડા
વિચારમાં ડૂબી ગયો.

અધવચ્ચે એ જોશ વૈજ્ઞાનિકને
પાછું આપી દેવું એમાં એ વિવેક
તો નહીં જ. ત્યારે શું કરવું?
રમેશની સ્થિતિ સાથે છછંદર
ગળ્યા જેવી થઈ ગઈ.

ગાડી નાગપુર પહોંચી અને
બંને એકબીજાથી વિદાય લઈ છૂટા
પડ્યા. પોતપોતાને ઘરે જવા
રવાના થયા. '

રમેશને પેલું જોશ દૂંઠમાંથી
કાઢી આપવાનું ધ્યાન ન રહ્યું અને
પેલા વૈજ્ઞાનિકે પણ ઘરે જવાની
ધમ્મલમાં જોશ માગ્યું નહીં.

ઘરે રમેશ નાહીપોઈને 'પર-
વારી પોતાના ઓરડામાં આગ્યો
તો એણે જોયું કે પોતાનો છાકરો
વૈજ્ઞાનિકનું પેલું જોશ જોડવાની
મથામળ કરતો હતો!

એ થીજી ગયો! 'હવે શું
કરવું? અરે, આ તે કેવી આકૃત!

રમેશ ઝટકોડ્યો અને પુત્રના
હાથમાંથી જોશ ખીંચી લઈ લીધું.
આખરે, અંદર છે શું એ તો જાણે?
એ થવાતું હશે તે થશે! એમ
વિચારી રમેશે કાળજીથી જોશ
ઉપાકર્યું તો—

હત વિનાના, હમી રહેલા ગાંધી
જીની હાથીદાંતની મૂર્તિ હતી!

હા, વૈજ્ઞાનિકે સાચું જ કહ્યું
હતું. આણુબોમ્બ અને હાઇડ્રોજન-
બોમ્બને મહાત્મ કરનારી અત્યેય
અહિંસા એમાં ભરી પડી હતી!

રમેશને લાગ્યું કે વૈજ્ઞાનિકે
સાચું જ કહ્યું છે, અહિંસાના શસ્ત્રને
જીતનારું કોઈ શસ્ત્ર આ વિશાળ
દુનિયામાં છે જ નહીં!—(બારતી)

અપેરનો સમન હતો જમીને
ઓંગે મોરના નીચ્છેને હતો આનંદો
નાનંદો એક વેડળા-કાં જઈ જો
કુ ગાજ જમીન અમથળ નરી, કાંઈની
જમીન પથુ ટેકરી જ હતી તાપ કંઈ
કે માનુ કામ એક કનાક પડેલા જ
ભોજન કરેતુ એટલે તરસ પથુ ધણી
લાગેલી મારી પાછળ ઝિએવા જાનગી
આળી છાયામા , ઝિએ હતો છતાય
તડો અમડીને ચૂકા બરતો હતો

તરસને કારણે જલની ધર-એમે
ચરા ઈ-હતો હતો પથુ વેડળામાની
માછલીઓના રિહારે મને રોજી રાખ્યો
હતો એકાદ ચૂક પાછું હવામા તણ
ને વગાડે તેડુ આકીને પા ઝીમા પડે
માછલીઓ તીરેઝે પાગા પામે એમી
ધર્મ જાય અને છેનરાકને કરી વિખૂતી
પડે

વેડળા-કાં માથે તપતો સરજ
અને કંઈ તરસ લકને કુ ઝિએ હતો
અને મે નોંધુ તો મારો પડછાયો
પારીના પડ પડ પડ્યો હતો - પાછી
પીતો હતો !

નહોન નોંતોરે નારી પાસે ઘણું ઘણું
માદિત્યમા નોપડા હે ઘણા સમયો
પાડ્યા હે છવન્યા જે જળ પ જે હે
સરી પાસના કાખના વૃત્તિ-એ-મારો
પ્રાપ્તો નરખો જ છે ! વિચાર આવ્યો

દૃ પ્રતીક સોવના નદી પળુ કરવા
અને મળે તો બળતપુના લક્ષ્મી નેરા
નીકળ્યા હતો પળુ મને તરત ઉપના
વિચારે બે પકિત રુકરી

છવન નગેતોર તરસ મારે માણ
કપર તપતો કળ પ છાયો પાછી પીએ

કુ તા મુખ્યત્વે અ-ખી-કારસી
ધારીના હદોમા લખુ છ ત્યા જની
કરિતાના કલ્પમા ક્યા મારો વિચાર
ગોડરાઈ મયારે મેળા દે દુહા યા એ
ખતેમા કે બેના મિથ મા પડેલી જ
વાર એ કડી કેમ ગોડરાઈ ગઈ આ
અગાઉ મે કી એ કલ્પમા લખ્યુ
જ ન હતુ જે પ્રમાણે મને અરુધાગી
અનુશૂનિ ઘડ હતી તે જ રીતે અભિ
વ્યક્તિ પથુ અણધારી જ ઘઈ

મે કપેના કોઈ શિષ્ટ કે મને
પોતાને ત્રિપ એના હદમા વ્યક્તિ ધવા
માગતા વિચારને રાખના પ્રયત્ન કર્યો
હોત તો તે જર ન હનાઈ જાત. એમ
અને લાગે છે

પડતો પડછાયો પથુ ધણો કાવ્ય-
ચેરક છે

ઉપરનાથી એક બુદ્ધે અનુભવ
પથુ પડના પડછવાનો જ છે

મારા ધરની ઓરડીમા સતના
સચરે મેડે દતો દીવો સળગી ચૂક્યો
હતો માનવે સરસાધુના જે સાધનો

જાબા કર્યાં છે—એમાના કેટલાય તેને જકડી રાખતી જેલની દિવાલો જેવાં બની ગયાં છે, તેના વિચારમાં દુઃહતો. માથે એક અધૂરી ગઝલનો છંદલય મનમાં યુજતો હતો. ત્યાં મેં મારા પડછાયાને લીંત પર મારા કરતાં પણ ઊંચે ચડેલો જોયો !

મને વિચાર આવ્યો : માણસ કહેતાં તેનો આત્મા, મારી પેઠે જ અત્યારે નીચે છે, અને માણસના પડછાયા જેવી તેની વાસના, કામના, વૃત્તિઓ તેનાથી પણ ઊંચે છે !

માણસની વાસના આ જગતમાં વધારેમા વધારે સમય, અને વધુમાં વધુ સારી રીતે જીવવાની છે—પણ એ જીવન શારીરિક, સ્થૂળ જીવન છે,—એટલે એ પોતે શરીર હણાય નહીં એ મઠિ અનેક પ્રકારનાં રક્ષણના સાધનો જાના કરે છે, અને સાધનોની દિવાલો વચ્ચે કેહીની માફક જીવે છે આમ તે પોતે આત્મા જ મીન પર સ્થી જાત જાતની વાસના, આદિ-પંડના પડછાયાને પોતાના કરતાં ઊંચે ચડાવે છે. એવો વિચાર મને આવ્યો અને એક ગઝલ કડી સુરી—

માનવે જ્ઞાણને નામે જાત પણ ઊંચી ચલી,
લાય પરનો એનો પડછાયા કડી અઢરથલો !

‘ જોંય પડેલો ’ એટલે પરાજિત, એ પ્રગળિતને સાણસે સરહમુની લાયસામાં વિજેતાનું પદ આપ્યું—ઊંચે

ચડાવ્યો !—આત્માને કુંડે પાડ્યો.

આ ખીજ કડી, જે કાવ્ય પ્રકાના મસ્કાર વર્ણોથી માત્ર ચિત્ત પર દદ થયેલા છે અને તેનો લય પણ રચના કાજે મારા મનમાં યુજતો હતો, તેથી તે પર પરામાં જ એટલાઈ મઠ. કે મા મેં કશો આકારનો આપદ રાખ્યો ન હતો. સભવ છે કે ખીજ ધારીના જાંદોના સરકાર મારા નિતમાં વધારે દદ હોત તો તેમાંના કોઈક જાંદોમાં એ અનુજૂતિ અભિવ્યક્ત થઈ હોત.

પણ જગતનાં તોલ માપનાં કાટલાં ઘણીવાર જરી જ રીતે સજ્જનને જોયે છે. આ કાવ્ય પ્રકાર ઉચ્ચ છે, શિષ્ટ છે, પેયો સામાન્ય છે, માખ્ય છે, આપું કંઈક નહીં થઈ ગયેલું છે. એમાં નહીં કરેલા માપ કોઈ વાર સામાન્ય કૃતિો અસામાન્ય કે અલિસામાન્ય ટેરની દે છે,

સૌન્દર્ય—હાકાઈમાં પરીક્ષકોએ દેહ-અવયવોનાં અરુક ચોક્કસ માપ નક્કી કરી રાખ્યાં હોય છે. નિહુઈમાં એ માપો ધ્યાનમાં લેવાય છે અને ન પ્રમાણે પદિહામ બાવેર પણ દરવામાં કરવામાં આવે છે

પણ સાચું સૌન્દર્ય તો અનેક ગુણ-ગુણો માપ-આકારમાં પણ વિતમે છે. અને માનવ આક્રી મયોદા હોય ખરી ? મયોદામા યુગલેલું સૌન્દર્ય સાચું સૌન્દર્ય હોય તોયે તે સૌન્દર્ય સગરત નથી, સૌન્દર્યનો એક બાગ

સુવર્ણ ૨૫ ૭ અન મોન્ડ
 દેનો એક આગ જલુ છ તેમ

સુરેખ ધાની ૧ શરીર નયન રમ્ય
 ૧ પાડ પ્રેમ પ્રેમે કસાગેક દલિત
 તિતિએ એ શુભ ૧ શુભ ૧ ૩૫ સૌખ્ય
 ખુદ સાગે ૬ આયર જ મો નદી
 ૫૫ કાકુ મગાનુ, કાકી શરીરે જરાક
 નહીં ૫૫ તાજો ૧ તીર જેવો બેના
 શરીર-આકારનો મેળ નહી, ૫૫
 નયનરમ્ય મને !

પણ અ તો થઈ ગાજ સૌન્દર્ય
 ૬ આ નાયકની પાત, આત્માન
 સૌન્દર્ય તો વગી છુટ જ છ અને
 તે જ તો જ છ છે તેના માથે ૩ તો
 વગી જુદા જ છે એ કેમ જૂનીએ ?
 વિશાન-યુગમાં બધા છેત્રોમાં
 પ્રયોગો થા છે

હવે અખતરા શરીરની ગુલામની
 અનેક દલો ઉગાડવામાં આવે છે.
 કેમ એ ખૂબ મોડુ શુ ૧ ૧ ઉગાડુ
 ૧૫ તો તે તેની જવાબે ક્યા કરે પણ
 ૬ માત્ર ૫ ૧ ૧૬ ગુલામ જોઈને ખુશ
 ન થઈ જાઉ કાટા દુશ્મા એમાં ન
 દોષ તો પણ ગુલામની સુરખિ, સુરખી
 અને કુમાર-એ બધુ મોટા શુ ૧૫૫
 ૧૫૫ ૧૫ ૧૫ તો જરાક થાક અને
 પ્રયોગકાંતી પોત થા ૧૬, મારે આગ

૧૫ બેનો છાક ઉગા વાના થમ કુ
 ૫૫ ૫૧ ગુલામ તેના મગા કુખો
 ખોદને માડુ ને કાટા વિનાનુ થયુ
 દોષ નાનો આયુ શુ ૧૫ ૫૫ ૧૫ ૧૫
 ૭ મને થા

સુરખિ સુ ખી કુમાર અન માગ
 વિન ૩ ગુલામ ૫ પ્રાગર્સિદ્ધ છે
 સૌ-ર્સિદ્ધિ નથી મોન્ડર્વ પરાજય
 ૧ એનો મોક કુ ન કરુ તા મારો
 આત્મા મે ખોડ નાખ્યા ૧૫૫ ૧૫૫
 અવના વિનાનની જગમાં સગડો છરી

વિશાન-યુગમાં અખતરા એ ધાય જ
 પણ વિશાન વિરેપની સિદ્ધિ માટે છે
 જે ૧૫ ૭ તન ખાઈ નાખના માટે નથી
 આ મૂળ તેલુ જુનાય તો અશાન-યુગ
 જ ૧૫૫ છે એમ જાણુ શુ

મગ લક્ષ્મી તા ખના જટલ
 આટ ૧ છે-સનાતન સૌન્દર્યની જટ
 હીય આખી થઈ હોય જોટથી પડ્ય
 સુઝ દોષ તેને કાવમ રાખી મલત
 નિકસતી રાખી ૧ ૧૫૫-સૌનીના બધા
 જ દુશ સરકારો ચિત્તપર પરાક્ષય
 ૫૫૫ દેના સાચી અનુજીત પોતાની
 મોઝ અભિવ્યક્તિનુ માધ્યમ મોધી
 હોય પણ તે યાજ કે અવેશ્ય તે તે
 સજી સાચી સૌન્દર્ય-સિદ્ધિ જ
 કહેશે

એવો ૧ રાહી હોય છે, જે ખિસ્તરામલી,
 સામાન સાથે છે તપેટી નફર મુદા !
 અમુલ "શાલ"

બાપુ એક વાર લંડન ગયા ત્યારનો આ પ્રસંગ છે.

બાપુ બ્રિટિશ ગહામ પેટ્રોસથી પાછા ફરતા હતા. સાથે એક મહારાજ હતો. બાપુએ તો કપડામાં ટુંટી ધોતી અને એક પહેડી શરીરે વીઢેલી-એટલુ જ હતું. જ્યારે ગજ સાહેબના કપડાનો કાશો કંઈ જોઈ જ હતો. હરિયાન વાસી જ હતા. અને કીમતી ગાભુ-પણો મારે વિનાના. બંનેનાં કપડા વચ્ચે ભારે વિનંધાભામ એક, અર્થાત્ નના ગાંઠોમા ભારતનો 'નાગો ફકીર' હતો તો બીજો શલ્કગાંઠ હતો !

બાપુના આછા કપડાની ગજ સાહેબ અને બાપુ સાથે ચાલતા એક સાર્થ એ દીકા કરી.

બાપુનો વિનાદી સ્વસ્થાવ તરત ઝળકી ઊઠ્યો. 'ભાઈ, હું આજ કપડા ઠચાથી પહેડું ? મારા ભાગનાં કપડા તો રાજમાહેબે પહેર્યા છે ! તેથી જ તો હું આવા લેનાશમા છું !'

બાપુનો વિનોદ સાંભળી સાથેના ભાઈએ હસી પડ્યા. દીકા કરનાર ભાઈ ખુંખું થઈ અડધે રાત્રિ સાહેબ ઊભીવા પડી ગયા. જ

એક મહારાજ કપડાં શીવડાવવા દરજી પાસે ગયા.

મહારાજને જોઈ તેમનાં માનમાં દરજી તરત ઉભો થઈ ગયો. અને આવકાર આપ્યો.

'જો ભાઈ-' મહારાજને કહ્યું-'કંડીના દિવસો' છે મારે કુટુંબ માટે ગરમ બંડીઓ શીવ ઠાવવી છે'

'સંતે નામદાગ. હું શીવી આપીશ.' દરજીએ કહ્યું.

'જુઓ, આ રહ્યું તે માટેનું કાપડ.' એમ કહીને મહારાજને ગરમ કાપડનો એક વીટો ધર્યો.

દરજીએ વીટો હાથમાં લઈ ગડી ઉઠવી કાપડ જોયું તો તે આશ્ચર્યમાં પડી ગયો. કેમ કે, તે એક જૂની, અરી ગયેલી સાલ હતી.

'મહારાજ ! આ તો બની શકતું છે અને કયાક કયાક અરી પણ ગયેલી છે !'

'બરાબર છે. પણ બંડી એ માશી જ ધનાવવાની છે !'

દરજી તો દંગ થઈ ગયો ! આવડા શ્રીમંત મહારાજ અને જૂની સાલમાદી જીવી અનાવવાની વાત કરે છે !-તે વિચારમાં પડી ગયો.

દરજીને વિચામા પડી ગયેલો
જોઈ મહારાજાએ કહ્યું 'એમા શું
વિચારમા પડી ગયો ? આ સાલ
માથી જ બહાર બનાવવાની છે ।'
દરજીએ શાલ લઈ લીધી
મહારાજા પાછા આવ્યા.

બંડી તૈયાર થઈને આવી ત્યારે
મહારાજાએ કુટુંબના માણસોને
પહેરવા આપી

'અમે ગજ કુટુંબના માણસો
મામે આવી બંડીઓ પહેરીએ ?
પહેરીએ તો હોકો હાથે નહીં ?'
કુટુંબીઓએ ના આટલા કહ્યું

'કોઈ હાથે એટલે શું આવા
કપડા ન પહેરાય ? માણમે કરક
સરથી રહેવું જોઈએ' મહારા
જાએ કહ્યું
પર કોઈએ ગરમ બંડીઓ
ન પહેરી

મહારાજાએ એ બંડીઓ
વાગદારતી હેઠીને ફાડી

લકઝીની અપાર મહેર પાતાના
પર વસતી હોવા દળા સાહાર્થ
અને કનસરનો પોતાના વર્તનથી
મુદ્દર બોધ પાડ આ પનાર મહારાજા
ને કચ્છના મહારાવરણ એ ગારજી

— નથી !

કોણ મતાનારો બીજામાં આપને ખેતો નથી ?
આપનામાં હું તમે જુઝ ભાતતે ભેતો નથી
જમીય માંને આકૂકું નીડમાં પહેચી ભય છે
તેથી હવે હું આ જમતના ગામ્પર રાતો નથી

એટલી ખાશા ઉરમાથી બાલે આછી થતી,
આમુને માતી મણીને માળ હું પ્રેતો નથી
એમ તો આતંદ છે અકસોસ હો તો આદશે
કે જવાબમાં ને બેડે છુ તે બંકમાં ભેતો નથી

મંજુનીયુ' ધરતી પર ભેનારને રેખાય છે
આગના ભેનારને મન ભેડે એ હોતો નથી

આ કપ ભેનાની જમતનું જવાવથી દિદિ અળી
ત્યારથી ભાણું જમતથી હું જુદો નહોતો, નથી

જયન્ત પાટક

મહિલાઆગ્રમ, વર્ષ ૧૮ જુન ૧૯૩૮
હું શિક્ષણને રાષ્ટ્રનિર્માણના અતેક
માધનોમાંનું એક સાધન સમજું છું.

રાષ્ટ્રનિર્માણ માટે રહેલો દારૂ નથી
થતું. એને માટે અનેક પ્રકારની
સંસ્થાઓ છે, જેમ કે, (૧) મંદિર અને
મસ્જિદ, (૨) રાજનૈતિક સંસ્થાઓ,
ઈત્યાદિ.

આપણે વર્તમાન શિક્ષણ-પ્રધાન
વંખાડીએ છીએ, છતાં પણ કાયોન્વિત
કૃતિએ છીએ. એવું એટલા માટે થાય
છે કે એ આપણી કેટલીક મદદરા-
હાસાઓ તથા આવશ્યકતાઓ પૂરી
કરે છે.

આપણી નિંદા મનોમાલિન્ય-
પ્રેરિત ન હોવી જોઈએ.

વર્તમાન શિક્ષણ પ્રથા એક વિશેષ
મહત્તા માટે છે.

નવી શિક્ષણ-યોજના પણ એક
વિશેષ સંબંધના માટે છે.

એ જ મહત્તાઓ વચ્ચે અંતર
નિઃસંદેહ છે.

વર્તમાન શિક્ષણ-પ્રધાની સમ્યક્તા
'લક્ષ્યોક'-સમ્યક્તા છે. મારા ખ્યાલ
પ્રમાણે છેલ્લા એક દહાસ વર્ષોમાં રાજ્ય
તરફથી 'લક્ષ્યોક' સિવાય અન્ય કોઈને
માટે પણ કંઈક કરવાનો પ્રયત્ન કર-
વામાં આવ્યો નથી.

એ શિક્ષણ-પ્રધાના લક્ષ્યો છે—

[૧] તર્કશક્તિની વ્યવસ્થાની વૃદ્ધિ,
અને [૨] કલ્પનાહિન્યનો.

એ જને હાસ્યમાં ધણા દિવસો
સુધી ખૂબ ખીલ્યા-ફાલ્યાં. એનું પ્રદી
કરણ લેલો, નૈવાવિદ્યો, કલાકારો
આદિ દારૂ થતું હતું.

મિટીશનએ એને નહું રૂપ આપ્યું.
એવું જ મુન્સિમોએ કહ્યું હતું. એમણે
'લક્ષ્યોક'ના ધર્મ પ્રચલિત જ્યાં
જેમ કે—એન્જિનિયરો, ખેતી, ઈત્યાદિ
એમાં એમને નફાતા પણ મળી. એ
પણ એવી ધારણાઓના આધારે જ
વામાં આવ્યું કે બધા માણસો સરખા
નથી. એમનામાંનાં કેટલાકનો હક
વધારે છે. એ લોકો એ અંતરને જરૂરી
માનતા હતા. એ વિગેદને કાયમ
રાખવા સાટે દમન થા હિંસા જરૂરી છે.
એમનો વિચાર છે કે 'સમાજ પર
સબ્બંડનો પ્રયોગ નિર્ભયતાથી થવો
જોઈએ.'

એ પ્રધાનો ઉપયોગ સૌને માટે
એકસરખો ન થયો. જે હાલ સમ્યક્તાને
નિર્વાહ કરી શકે એમને માટે જ એ છે.
એટલે વધા યોજનાની જરૂર બીજી થઈ
બીજી સમ્યક્તા 'સંત-સમ્યક્તા'
છે. એ જેમાં અસુગી એકે નથી. એક
સંતોતી છે, બીજી લડોની.

'સંત-સમ્યક્તા' યુજોની સમ્યક્તા
છે. એમાં વિરોધાધિકારોને કંઈ સ્થાન

નથી એ અંગિ માની સન્નતા પાડે
 સ -સંભળના' માટે કુ સ ની
 જરૂર છે 'સ ત-નજના' માટે શ્રમની
 મ ત-નજના 'મા કુરસદને શકાની
 નજરે દેવામા આવે છે

સ ત-નજના 'મા કુરસદને દ
 અત્ય ડી-રેડી ડીસમજવા ડી-વડા ના
 ક્રમીશકાની નથી એમા માનવ-કિલ્લી
 માધ્યમાની જરૂર છે મનોવિગ્નાનના
 હિમામે પગિશ્રમ ખરસ છે આપમે
 રિખો લડીકે નિચારે ક સને છે કે
 મુ આ મનોવિગ્નાન બગમગ ડી જ
 પગિશ્રમ અભિજાપ માનસ યક ના
 માધ્યમા ડી જરૂર છે

૫ તા કીશ પરિશ્રમ એક જાલ
 મર્ધિય વસ્તુ છે

આપણ સુદિનલિન પરિશ્રમ કરતા
 મુદ્ધિયુકત પગિશ્રમનુ મ વ વધારે
 આપણે છીએ

આપણે દરેક પ્રમ ના પગિશ્રમ
 નાકે આપણી આત્મા પેલ બરીશુ

પરનુ શુ નર શમિનકુન જરૂરી
 નથી છે પરનુ જલ ડી ગ નિ રમાણ
 હવેયના નિદમ અને સ કોચ રમાઈ
 નરસદને અડ દોરો જોઈએ બીજા
 મમમા મૂથા મેર કિનને માયસી નેરી
 (૧) સંખ્યા પરિશ્રમ ૧ગી (૨) નીલ
 બીજા મમમા મૂથા નુ

પગિશ્રમ ડી તપસિ જરૂરી
 પગિશ્રમની જરૂર છે

નઈ તાલીમ

નરી યાજના માત્ર એક યુગી
 પદલિજ નહીં બ કે એ ના તરવસા
 ન ગલ કર છે એ એકે મૂનિ પગ્યા
 ધાર તમે છે જેની તાત્કાલિકતા આ છે
 (૧) સુખ (૨) પગિશ્રમ
 (૩) અહિસા

જે આપણ નરી યાજના મા તા
 હા એ ન ન / કોને એ / મનોવિગ્ના
 નના આધાર પર શિષ્ય આપણુ પડે
 જાપ તમા ૦ / કોન દેશમાં તનુ

રિષુ આપણમા બાવે ડ અસા ૦/
 રિષુ ન માટે નિન્સ નિરમા કે
 જામનીન મમા કરી લી ૫ નુ
 આપ જમન ૧ યદુ એ ના ૦૫
 રાખતીનુ શિષ્ય આપણ મા આવે
 જ તમે કચ્છના ટો કે તમા ૧ બાળકો
 ચોક્કા જ ત તમારે એમને મુદ્ધનુ
 સિક્કા આપકુ પડે જા ડીને ન
 અજા ૧ અનપર આપણે આપ ચાખા
 કોન એવુ જ રિક્ષ આપીઅ છીએ
 જા આપણ અમત તાનન કચ્છીઅ
 ડીએ જો તમે આ તાલ કે બાળકોમા
 મુહાના નિકાસ થાવ પગિશ્રમની ટેવ
 પડ અને અહિસા પ્રત્ય સક્રિય અનુ
 રાજ ઉત્પન્ન થાન-તા તમારે હિપના
 સિદ્ધિની આપારે શિષ્ય આપણ
 પડે

જો તમે એ મનોવિગ્નાનનો રીકા
 ક્રા છે ત તમે બાળકોને ઈ નિદમ

અને સમાજશાસ્ત્ર એક અનુકુળ
વા ઓ સલગા [તે શીખવે] એમાં
મનુષ્યમાનને માટે એમ સેવાને માટે
અનુગા ઉત્પત્ત કરા એમને દિમા
કરતા હતા કરતા ન શીખવે આખરુ
તમે એ રીતે શીખવે કે જેથી બાળ
કેમાં મળેલા અથવા લગ ઉત્પન્ન ન
થાય

એનાથી કિન્તુ એમ મ્હી શકાય
છે કે બાળક માનવ નિતિના યુગ
નિતિ પ્રતિનિધિ હોય છે એટલા
માટે એને એવું જ શિક્ષણ આપવું
જોઈએ કે જેમાં બના નોનિશાનમાં
બધેસનું હોય

(૨) પાછલા તમામ દસ હજાર
વર્ષા અથવા એનાથી પણ વધારે સમય
જનનમાં મનુષ્યગતિમાં પ્રાપ્તના નિશ્ચય
કરતા ખાસ વધારે પરિવર્તન થયું
નથી હજી એ પોતાના દસ હજાર વર્ષ
પહેલાના યુગનો નિતિનિધિ જીવે છે

( ) આપણે અહિં રાત્રી પાંચ
કરતા આપણા હીએ પાંચ એને જાણ્યા
મમત્વા નિતા

( ) આપણામાં અહિં સા ની
જાણના જ્ઞાનનાઓ છે આપણે બધા
એમ્પીજી માટે લગી જઈએ છીએ
જે આપણે જ્ઞાન આપીએ તો અહિં
સાની રીત નિરતારમાં અદ્યુ મ્હી
શાળાએ એમ છીએ

હતા પણ આપણે જો બાળકોને

પરિચરને જરૂરી અને સન્માન પૂર્ણ
નજીવનાં શીખવવા આજ્ઞા
હોઈએ તો જન આપણે એનામાં મળેલો
વિચાર કરના આજ્ઞા હાલ અ હા
અને જન આપણે અહિં [ ] જિવે
આપણા માગના હાલ એ તો આપણે
ઉત્પાદક ઉદ્યોગમાં શિક્ષણ આપ
વાનો માર્ગ સ્વીકાર કે ન હા પડે

ઉત્પાદક ઉદ્યોગમાં મહાયક કેટ
વાતા ઉદ્યોગો પણ આવી જાય છે
લગી કુ મગ પણ ઉત્પાદક હાલ હા
જો સમાજ સામુદાયિક રીતે રહેતો હોય તો
લગીનું કામ જરૂરી છે એજન તૈયાર
પણ વાસણ માળવા-એ પણ ઉત્પા
દક ઉદ્યોગ છે એ વિદ્યાળ ક્ષેત્રમાં
ઉત્પાદક ઉદ્યોગ અમામય ગિમરનો
એમ લાગે તો જોઈએ મા નિતિમાં
પ્રમાણે આ શિક્ષણ ની મૌલિક પ્રા
છે જો આપણે એની જાણ હોય તો
એનો નમન્યવ કરવો એ આપણે પોતા
સમજ જઈએ

આપણે ઉદ્યોગ બનાવે જાણીને
શીખવવા જાઈએ એ તત્ત્વ [મધ્ય
પરિશ્રમ અહિં સા] નરમથન કે ના
માટે ઈતિ [સર્વ બાળકોના મનમાં
એ જ્ઞાનના જીવલારી જોઈએ કે માન
વર્તનને આ ની એ એવું કરવું હા
જૂગાથી એને જાણ થવી જોઈએ કે
માનવનિતિ કેવી રીતે એમ મુદ્દા
પ્રમાણે રી છે

[જો સી — મુદ્દા મન ત]

એક અવેનન રમજૂમિ-સ રચાની પ્રતિષ્ઠાને સમયથી સમજાવવા પડેલી હતી કેટલાક સમયથી નાજાને અભાવે તેઓ નરો પ્રોગ કર્યો ન હતો મૂળ તો તે માટેના અર્થ માટેના નાજાની જોગવાઈ ન હતી અને કોઈ ખાસ પ્રમગ નેસતો આવ્યો એટલે કંઈ પ્રવૃત્તિ ન હતી

૪ સાદ ખૂન જ બોલે પડનાવી કેટલાય ગામોમાં પાક નિષ્ફળ ગયો હતો અને ટેનાઓ ખાનડા થો ખેલ મળ્યોમાં જૂખમરાની સ્થિતિ આવી ગઈ હતી કેટલાકો નડકના શહેરોમાં કમ રાધતા ટીકળી ગયા પણ જોઓ નામના મહા જર્જન સકપા એવા જોની સ્થિતિ મ મીર હતી બાજાઓમાં તપાળો માનના તંગના મરકાર પણ મગવણી અને નાજાના પગના ભગવા પાગી પણ તે નીને રોટસે પ્રશે પાગી શહે નહીં એ કેપીતુ છે

શહેરો માં રોકડનાં મોં થયા હાથમાં પણ ખાસ રકમ સરાની ન હતી ત્યાં કોઈના મનમાં તુકો કે રોડો કે રાહત-૬૩ માટે નાટક કરીએ તે સાગી રકમ ભેગી થાય અને મજાગ સ્થાના સંચય સકતે વાળ ફની મચાલક રો તોથા જ હતા

નાટ્યપ્રવૃત્તિ તોથાગી થના લાગી

લાગતાવળગતા એમાં ભારે દરની પ્રિક્રિયો શુભાશરમી વેસાના નાગી આ તો 'દવાધર્મ'નું કામ છે નાટક તા નિમિત્ત છે

૫ ગરભાને એક થિયટર પણ મળી ગયું નાટ્ય પ્રયોગ મજાગમાં રીક સફળતા મળી પણ ખર્ચનો હિમાન નાદ કરતા ખાન ખાનક નડી નડી નાટ્યસંસ્થાએ જરૂરી નાની બીજા લોકે લાદવાને મદને વેચાણી જ ન લીધી હતી

ફાગાની રકમ વધારના માટે ખીટ નાટક નાખવાનું યુદ્ધ ફરી દિક્રિયો ખપારાની ખીજા પ્રયાગ થયો હતા ખાસ મોડી રકમ ન થતા ત્રીજી નાટક થઈ અને એક દરે સાગી રકમ ભેગી થઈ અને હાથમાં મમાવા છપાયા કે કપારી સંસ્થાએ નાટકી કરીને આટની કમ દુકાળ મહાન સાગામાં આપા

મહિનાઓના વિંમ પછા ફરી અલિનયકના તાજા થ હતો આગુ નાગુ પણ એ અસ્થા મેના ટી મરી આવી ને જુના જવા આવેની અસ્થા ફરી હાથના પાને ચમકી

કેટલાકાએ જાહેરમાં નાટ્ય સંસ્થાને નિરહાની, કેટલાકે ખાનગીમાં ગામડામાં દુકાળ હતો તોકો

જૂએ ગરના હના એમની વાજ લાગવા
શહેરમાં તમારો કર્યો, લોકોએ પૈસા
આપ્યા ને તોળીઓ પાડી લોકો કદર-
દાન માનિત થયા, દયાળુઓ પણ
કહેવાયા!

અને ખાસ તો દર નાઈટ ૧૦૧
રૂપિયા આપીને ખાસ વજમાન થયા

વેદનાની વાણ

★

પુણ્યમાં ધબકી રહેલો માણુ છું,
રમ-મુશ્કૂમાં સદા રમમાણુ છું.

અવનવા રંગોતાણું રહેકાણુ છું,
નિંદગી છું, છબતું રમમાણુ છું

આમ જો કે, ધૂંધળું ઓમાણુ છું,
કિન્તુ મજિલતું અસહ્યોપાણુ છું.

માંયલો મળસા અલગને છે ભર્યો,
હું નથી ખાલી, ખુશીની ખાણુ છું

હાય મેયો લાગવા હાથ નથી,
ખારદશક છું, હું આરસખાણુ છું.

પાંગર છે પુણ્ય વેડે ૫૨૫કો,
એ બગીચાનો ખમરતો માણુ છું.

પાપને પણ પુણ્યમાં પલટી દોઃ
પોત છું એક પનોતું પાણુ છું.

ગેબમાં ગોતો મને, કે ગેબના
લાયથી છટકી ગયેલું બાણુ છું.

કોઈ પરખદો ન 'ધાયલ' જેખરો!
વેદનાની વેદનાની વાણુ છું.

અમૃત 'ધાયલ'

તેમને કુવદાર પટેળોને હસેન મોટે દુખાણ
વિશે એ ગળેશે ગેઝ પરથી કહેવાનો
મોઠો મળ્યો. તેની હળિ, પળ પડી
અને એકાદ હાથમાં તે હપાઈ પણ
ખરી. તેની પામે જ બૂખમનથી મરી
ગયેલા એક ગામડિયાની હળિ પાન,
હપાઈ હતી

★

રનેહ અને સેવા

★

વૈરાગ્યની પરિણતિ આપ્યા-
રિમકતામાં ન થાય તો તે વ્યક્તિ-
વાદ અને અતલપણાતું ૨૫ ધારણ
કે છે એનો ચોટો ખ્યાલ આપ્યો-
મમાં વસેલી અનેક વ્યક્તિઓનાં
છવનમાંથી મળે છે. એમને બીજાં
લોકો સેવાનાં સાધન હોય છે,
અથવા તો શોતાની સાધના
માટેનાં છવતાં આગર હોય છે.

અહીં એક નમૂનો જોવા મળ્યો.
એક વ્યક્તિ બીમારની સેવા કરવા
આવી. સેવા કરતાં આશય નહોતો.
રોગીને એ સેવા શાલવા લાગી,
રોગી ત્રાસી ગયો. એને સેવક તરફ
તિરસ્કાર આવ્યો. આમ છતાં પેલી
વ્યક્તિનો સેવાયદ્દો થાકુ ન રહ્યો

રનેહ એ છવનતું તત્ત્વ છે, મત્ત્વ
છે. ઉપાનન છવનવા એ નથી. રને-
હની કૃત્રી સેવા નથી રહે. પણ
સેવા એ રનેહની જનેતા હોય એવું
ન પણ અને જે સેવાની પરિણતિ
અને પરિસ્થિતિ રનેહમાં નથી
થતી તે સેવા, સેવા નથી

નાદા ધર્મોદિદારી

પ્રગટેલાં પ્રકાશનોં

નવજીવન પ્રેસ દિલ્હી-અમદાવાદ
બાપુના પત્રો-મહિમ્મહેન
પટેલને : સ મહિમ્મહેન પટેલ, મ
નરા રૂપિયો

ગાંધી સાહિત્યમા, બાપુના પત્રોનું
પ્રથમ અગત્યનું સ્થાન છે

આ નાનકડાં પત્ર મહાદેવ મર
દારશીના સુપ્રીમ કુ મહિમ્મહેન પટેલ
પર બાપુએ લખેલા પત્રો આપવામાં
આયા છે

દરમિયાન પત્રો ટૂંકા છે એમાં
પણ એક વાતન અને બાળકોતેથી
ગમન પિતાની હાલિ તરી આવે છે

મહિમ્મહેન કુવાસ મેડાનો નિશ્ચય
કરતો તે રિપોર્ટ નાપુનો પદ મો પત્ર
અને મહિમ્મહેન ના જવાબ એ આ સમ
સત્તા હીધ અને અગત્યના પત્રો છે

બ- 17 લા નેમા પત્ર બાપુના
નિયાન-મૌકિયો નહી-નહી મળી જ
આવે છે કેટલાકનો આસ્વાદ લઈએ-

આ મહિવાસ એનુ નામ કે જે
નિરાગમ સમર પત્ર અચળ રહે સચ
અને નહિ સામા મ રો વિશ્વાસ હોય તો
" અગ્નિ સમરે જન તે પ્રાપ્ત "

ન પાસ થકુ એક તે વિષયમાં
પારે મર્દાન થકુ નાપ સ લનાર વિધા
મૌકા રૂપી વાર નિરાગ ચ થ છે એમ
ઉ બાળકુ હે ય અદવા એની ન રતને કરી
પર હે. થ તે ન નિરાગ વાચ અજ્ઞ મીને

સારું તો નિષ્કળત્વ અં રિશિવ મમ્મનુજી
મુખ્યવસર છે

આખા રોન પરમેશ્વર જેમ પૂજ્ય
ઉ નવ ફળ કુ મ નિષ્કળ આચારી રતો
ફોટ વસ્તુ નિષ્ક મહાનિધી કરેલી
આપણે મયલના હાડી છીએ ફળ ના
નહી

નવા કરત ન બાળક પદ્મ રંગી
સ વચન નો વ્યા સીર્ષા લેવી જોઈ ન
નાથપુત્ર અમુક દય પ્રાપ્તિએ છીએ
પણ તેથી જોલકુ કરકુ ન મિતની બધાર
થાય છે સ રી દવન સાદ એ ગાળ કેળવવ
જેવા છે અ હ સ્વાત્તુ શુદ્ધ આન કરના
હેવટે હિ સા કરવા ન આ થાય છે એક ન
શરીર નહી પણ વિચારે વિચાર એ જ
જામનુ મૂળ છે વિચાર અથો ના કે થ
મધુ જ

સંદર્ભ વાચ એક ના વરાજ કીયા
કોય ત્રે પે ન પવે એ વૈર ન્ય સામા

થમ્મતુ સુવર સાતાને માટે ન
નાથરત્તુ જો થકુ નિ મિત્ર કાગનાર મેવકા
રહે તાતની પરીખ રદ્દ મદ અને ન નાપાસ
થો થમ્મતુ સુવર સમુધી થમાન કાળકથી
કન જ નહિ ન ત નવરત કાને તેરકુ
આપી પે ત જે સ્થર નાનુ મધુ ને
વાપરે તે હામ થલ તેમ કરવ ની હિ મન
ન થ થે તે હેવટે થપને સ રુ એ કપાક કે
નવરો કપાક રાખીને એક મા એકુ ૧૯૦
વાર તે તો કુષ્મા પેલ કરી જ દેવુ જોઈ એ

દીર્ઘકાળના આચારણે એકાએક
ઘોળા પડી ન્ય જોમ આનવાને કારણ નથી

ધાણે બોલું છે પણ તેની છબી મારી
નથી આ સાહિત્ય તો દરેક યરના
નોઠો પામે જતુ જોઈએ ને માટે તે
સરવુ ટોચ તેમ સુધક ટોચ એ પણ
જરૂરી છે સર્વ સેના સઘના હિન્દી
પ્રકાશનો એન ઉદ્ધારણ છે

મર્યોદય અને ભૂદાન યજ્ઞ
લે બ્રમનભારી ગદિતા મૂ ૧૫ નવા
પૈસા

ભૂદાન-પ્રવૃત્તિ ત્રિજે દ્વે કમા રપજ
ખ્યાન આપતી પુત્રિ મની બીજી
આવૃત્તિ

વેપારીઓને ટહેલુ નિનોનાથ
અનુ સુનીલા પૈસા મૂ ૧૦ નવા પૈસા
ગાધીજી એ ધારીકોને સપતિના
સાન દેરદી થનાનો આદેશ આપી હતા
એ ગાધીચિંતારને વેપારીઓની એક
સલામા પુ નિનોનાથ અ સિસ્તા થી
સમજાવી નતમાન પરિસ્થિતિમાં
તેઓ સામે જૂન પ્રવૃત્તિમાં અ ગક પ
થનાની ટહેલ નાખી હતી તત્કાલે
શુજશતી અનુરા

સ્નેહુન્દીપિકા વિમનાતા
મૂ ૦૧ નવા પૈસા

આ પુસ્તિકામાં જૂન દીપ આ
ભૂદાન વિચાર પર પ્રકાશ પાડતો નેપ
છે યજ્ઞ દીપિકા આ સામ્યવા અને
મામ્યયોગ પર પ્રકાશ પાડતા શુભના
તમે અખ્યાસ કરાવતા મુજા મક
રચનો છ એ દીપિકામાં કાલિથી

મારીને 'હવે તો અ જ અક ઝ બન્યા'
સુનીના તેનીમ વિપયા ખનના દાદા
ધર્માવિધારીના દ્વે કમા ધણુ મી જતા
મનેહ વિચારે છે

અકીલ પ્રકાશનો

અહા. દેવ હાલારા મો ૬
પ્રાપ્તિસ્થાન મેગર મેવલ એન્ડ સન્સ
રાજકોટ મૂ ૧૦ વિપયા

અહા'ની કવિતા સરળ પ્રાસાદિક
અને પ્રનાદી છે મગન નરવોમા કવિને
અખૂર અહા છ એવો પ થો ઘણી
મનિતામાં સબળાય છે એટલે સમકલુ
અહા' નામ સાર્થ છે

અહા'ની કવિતા ગીના આન
નથી તેમ વર્તમાન કવિતાના અવનન
ન્યાગે અને રેશનોથી ખણુ દૂર છે
અની તરી આવતી નિપત્તા અન્ધાર
છ નોકનિયતા કે નવી કવિતાના માર્ગ
હતના માર સાથે મ મિનાનનાના
ખ્યાને કવિ અ કથુ લખ્યુ નથી સામા
ન્યપણે નતરકે કા વમઅકમા સબળાન
આણ થે ૧ શુમારગાનનો અહા'મ
૦ હાન છ આમ છતા અહા'ના કાન્ય
નિવ ૧ મર્ચાદિત નારી ૫૦ નિવિધ ૬
માગર-કાકે વમના આ કવિ અ
કેટલીક મુદ્દા આગર મનિતા આપી
તે ઉત્તરેખનીવ છ

૭ નનની વિવિધ બાજુને વિવિધ
કગતા કે નાક કાન્યા પચુ માચુરા
અરખા ૧ ૦

મગધમા ૮ દોષદન્વને ચંચરચ
 યનાએ એકરખી મહજ માળી
 મકાય એવી છે

એકદરે થી મેરાની કવિતાનો
 -સ 'શાન છે મરુખ્યને ગાના પશુ
 મરિસ યમ વળાવે છે, એમની કાન્ય
 સંતા જાણે મયમના જે મહાએ
 વસ્ત્રો પહે છે

આખો સંભાન્ય વિવચક થી
 વિચ્છેદસાદ ત્રિવેદીએ હમણા હમ
 હસકાન કાવ્યરેડો, તપામી કનુ છે
 કે 'આજના મરિને જાણે કરામ અદા
 ગ્લી નથી' ત્યારે એવી 'અદા'નો પડો
 પાડે આ કાન્યન્યત્ર એ દષ્ટિએ
 નોંધપાત્ર છે

આમૈય હસમુખ મદીનાવા
 પ્ર પ્રગતિ સાહિત્યમંદિર સુ ન મ
 અની રખિયા

દક્ષિણ ગુજરાતના આક્રિધોન્મુખ
 નવકવિના કાન્ય-સંગ્રહને આરકારના
 આલેખ થાય છે

૧. આમૈયની કવિતા એવાર અપ
 વાગે નાદ કન્ટા હોદા દ્વ કવિતા છે ગી
 ત માનના મોજા તેા દીઁ એકાન ગાન
 નગરીયે ના સમહ વચિન છે એ
 જિના દાન પ્રગીના કાન્યસમૃદ્ધો જેલ
 નોધનીય લાગે છે

ચિ તન પ્રધાન કવિનાના સારા
 સરકારો કવિએ ત્રી વા લખે છે, પણ
 એમની મન રિયતિ ચિતકની હમે તોષે
 વે દમે, હાન તેક એક મુર્ચ્ચ દદન્વી

જણાય છે

નગમને આનનાની કે ગૂડને ઉકે
 લનાની વાકુળતા ના જિસામા આ
 કવિ પામે કાન્ય લખાતી નથી. ન
 તેા આસપાસની ધર આગળેની ને
 જીગતા નનમા મળી જતા સહજ
 અનુભવોને ચે કાન્યમા મૂચી લે છે

કવિતાઆ કવિ પામે સામે ચાવીને
 આવી છે કવિગીતના ગથા રૂપ એવો
 પ્રયત્ન મન્યામા તેા દેખાનો નથી

નાની રચના જેટલી જ લાખી રચ
 નાએ કવિને સહજ જણાય છે અને
 તેથી રચનાઆ આ સમગ્રમા વિકસિ
 છે પણ તેના વિસ્તાર પદારે પડેના
 લાખા કરે છે બધી વીગતો કે બધા
 વિચારો બ્યક્ત કરેના જરૂરી જ હોય
 એવું નથી બે ચાર મંજો રેખાકોનોથી
 પણ નિજ વિચર દોરી સકાય ખડુ
 નાની રચના સામે વિગ્ન મ્નુ બય
 સ્થાન ગેવું જ હોય છે

મુક્તક જેવી રચનામા જરૂરી લાન
 વથી કવિએ સરળ ચમત્કૃતિ સાધી
 છે એટલે અત્રી સંકિત આ કવિમા
 જા પણ લાખી રચનાએમા તેનો ઉપ
 યોગ તે દાખતા જણાવ છે

આમૈયે બર્ષ હમમુખ મદીવા
 માના અવિખ્ય મારેસરી જન્માવે છે
 જીવન ન્યુનરસમૃદ્ધ થવું જમે તેમ
 તેમ દષ્ટિવિકાસ સાથે તેમની કવિતા
 પણ મુલ્ય-સૌન્દર્ય સમૃદ્ધ થતી જરી
 એવી અપેક્ષા રાખીએ

તે તો વખત લેવજ તથી સખના ક્ય નહી
 નિ રા મના ન થઈ એ મયલમાં રિ રિલ પા
 ન થઈએ અને પરિણામ વિધ નિ શ મ અન
 નિચિત નહીએ આજ બીજાની નનાસતિ
 સે મયે છેકરાના મા બાપ દોસનો

નાના કરીને બેસી જાય અને હતામુલિલે જ
 બાપા એ જ નાય રાજ તેમ કે ઈ નહી મદે
 જે ઈશ્વરના જે ત તા દરના
 સ પોગ મરીસકે હ, દલથી હ ના નથી

ગાધી છનો નિનોક મ

૧૨ ભાગ મવન મૂ ૬૫ નના પેમા
 ધારા બાપુના રાગમેને નુપ
 રિચિત, સ પાદકે આ નાનકડી એપ
 ડીમા આપેના બાપુના ડેટ નાય નિનોક
 પ્રસ ગાથી પાગ પરિચિત છ જ કેમકે
 તે પ્યારા બાપુમા અગાડિ છપાઈ ગયા
 છે નિનોક એ મહાપ્રકાશી પ્રતિભાનુ
 એક સુદર પામુ દોષ હ આ પ્રુગ્નિ
 કામાના એસી પ્રસ ગા ના કોલન
 આનદ આપે એના છે ત નાથ વિગન
 એની બાપની નિનોકશક્તિના પ ૧
 પરિચય ૧૧૩૧

બાપુની છાયામાલ નળન

તમિલ અનુ મરિભાઈ જ સ્માઈ
 મ અદી રૂપિયા

બાપુના નક્ષત્ર મ ડ ગિમા અનેક
 વિભાન નેપકો હતા તમાના શ્રી
 મહાદેવલાકને બાદક તા એક સાધા છુ
 ભણેના એકનિધ આશ્રમનાગી શ્રી
 નળન તમિલે લખેલુ આ પુસ્તક બાપુ
 રિજેના અમરણ સ્પદિત્યમા બહુ અગ્ર
 ત્યનુ છે એ ૧ જ નહી બાપુના અન્ય

આશ્રમનાગીઓ અને ખાન લે વધ
 આશ્રમની આપના અને વિમસન
 દરમ્યાન થયેલા વિવિધ પ્રેરેગે આર્તી
 પગ મહારવના વીગતો આપે હ

બાપુ આશ્રમ અને આશ્રમનન
 ૫૨ અગત્ય આપના હતા એ વધિએ
 પા આ પુસ્તક વાચી જવા નુ હ
 વિનોમાછ અને રવ મશહરા ૧૧
 આદિ નિમતિથી માડી વધાની ગાર
 છામી સવા સુધી અનેક વ્યક્તિઓ
 આમા અમરણ અને પ્રસ મ ગયે છનત
 પરિચય મગે છે એ આ પુસ્તકની
 વિશિષ્ટતા છ

આશ્રમનન અને ગાધીનન
 ન પ્રત્યેની બાપુની દૃષ્ટિ અને નિર્ધા
 આ પુસ્તક શ્રેયક્રમીતિમા કઈ જાનહ
 બાપુના અનેક પત્રો પણુમરાયાક
 આ પુસ્તક ખૂબ વ આપુ ભાઈએ
 દિલ્લી આટલિમા અપાયેની કે
 નીક હમિઓ ગુ માર્યા માડી નાપી
 હ ન રીક નથી થયુ

બાપુડાક્ષી મત્યાગ્રાદનો ઈતિ
 વ્હાસઃ ને મહાદેવ દુનિભાઈ દેવાઈ
 મ અદી રૂપિયા

૧૪ લડતે મરદારની અને મ વા
 પ્રદની અ ત્ય શક્તિને જગતને પરિચય
 કરા હો તે મારણનીના સત્યાગ્રહના
 નસિક નવન અને ગ્રે મ નિજાનના
 નગીતા પ્રુગનનુ પ્રનમ્નુદતુ

ગીતા રમ્ (ગીતાનુસામગ્રાવના
 વ મમમાદેમ કાનેવકર ન ના

રૂપિયા સુધારેની ખીજ આગતિ
 સ્ત્રી-રૂપ મરદાને કે કિં રવાન
 ધ મરદાણા મૂ એક રૂપિયા
 મરદાણા અને દરવિદ્યન રિયે
 માનવેવન દરિદ્રએ આપા એ
 રિદ્ર ભિતરે નખેલા વિતાનાત્મક
 નિમદેના સમદનુ પુનર્મુદ્દ

ગુલશાલ વિદ્યાના કમદાવાદ
 મહામાત્યવરેતુપ લાનુસાહિ
 ય મરદાણ તથા સરદૃત સારિ-
 ત્યમાતેનો ફાળો ન. છ. એકીવાન
 જ સારેસરા મૂ છે રૂપિયા

મુજવાનના કિદાસના રમિ-
 બબામુખાને આ પુત્રક પિરુ ઉપ
 યાગી નીન રે

વિદ્વાન રેખકે પુસ્તકને તપુ
 નિલાગત વદેથી નાખ્યુ છે પ્રથમ
 પ્રાસન્નિમ્મ પુના રિયય પુર્ની
 પાશ્વમુખિ આપી છે ખીજે નિલાગ
 મુજમાત્ય નમુપાનકને એના સાહિત્ય
 મ પર્ક ર છે પ્રજેબ સૌન્ને સમૂત
 માહિત્યમા આપેલા ફાળ વિરુ છે

ગૈન-સાહિત્ય જન મધ્યપત્યનિમે
 ન્યાત્મિક જ આ પુત્રમમા મીગી
 માનિની મને છે

ગાધીજીની દક્ષિણ આક્રિ
 માની લાગત ભાગ ર જો તેવા
 કરનાર ચકુનાન જાણીદાર મૂ
 ખાગ આના

મ પીજ અક મલ્યામગી કેવે જે

જુમિ પર જગત મામે પ્રગટ થયા તેનો
 નિમને ઈલિદાસ આપવાના લેખકના
 પ્રનિધાન વાનનુ આમુદ્ધાજ ગાવી
 દવનના અબ્યાસુએ માટે આ તાનકડી
 નાપડી કડીય ધ માહિતિ અક મધ
 પ્રાપ્ત મરી આવે છે

રેખકે રગતક રિમે રાગત જરુત્યુ
 છે આ પુસ્તક ૭૬ નિદામ છે
 અમા અક પડી એક અનેના બનાવો
 માકગી નેનાનો રૂન છે તા અ
 મધામા ગાર્થજ સગ મ વ્યવસ્થ દેખાવ
 છે વસ્તુના આત્મના અત્મના અત્મના
 એકનકની કેકે કક અગત નિમલ
 નોધતા ન માગી જાવન કી રકે ના
 નથી

ચરક મરદાણ-વરોદેશ

ભૂદનગ ગા (ખડ બીજા)
 નિરોના સ નિર્મલ દેશપાદે અનુ
 મુનિલાક પૈલ ન અક રૂપિયા

૫ વિનાયાદ જુદાન યાત્રામા
 ફળા ફળા રથએ અથે નોકો સમક્ષ
 બના અને ખીદ સમસ્થામા અથે
 પોતાનુ ચિતન વાણી દારા મકે છે
 હેલના પાય વર્ષના ગાગાના એવા
 અનેક પ્રવચનોમાથી જુદાન અને સર્વો
 દવ દષ્ટિને આગૂન પરિચય આપતા
 નિરિધ વચનો આ સમદમા સકવિત
 કરવામા આવે છે એમ અનેક પ્રકો
 ચર્ચા છે તેનુ વાચન પ્રેરક નીવડે
 જો પાનાના આ પુસ્તકનુ મૂલ્ય

સંસ્કૃતિ-માનવી પુરુષાર્થના નિર્ણય

વિધાતાની તરફથી આપણને જે જે મળે છે :
તે છે આપણી પ્રકૃતિ; એ જ આપણી કાન્તી મૂળી
છે. પૃથ્વીના પેટાળમાંથી જે અનિર્ણય પદાર્થ મળે
છે, સમુદ્રમાંથી જે સમૃદ્ધિ આપણે પામીએ છીએ,
પૃથ્વીની સપાટી પર જે ચનરપતિ જોઈએ છે અને
એના પર જે પશુ-પંખી જીવે છે-એ બધું આપણી
પ્રાકૃતિક પૂંજી છે, વિધાતાની દેન છે.

એટલું જ નહીં, આપણા શરીરમાં જે પ્રગટ
અથવા શુદ્ધ શક્તિઓ મળે છે, જે વાસનાઓ
અને ભાવનાઓ આપણા હૃદયમાં સ્થાવાસ્થિક
પમાય છે-એ બધું આપણી પ્રકૃતિ જ છે.

આટલી જાધી દેન મળવા પછી આપણે પોતાનું
સ્વાસ્થ્ય, સામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ અને સંતોષને માટે
એ પ્રકૃતિમાં જે જે પક્ષ પરિવર્તન કરીએ છીએ,
એને નવું રૂપ આપીએ છીએ તે બધું છે-આપણી
મંદકૃતિ.

પ્રકૃતિ વિધાતાની-દેન છે; સંસ્કૃતિ ઉંમર
ધનના પુરુષાર્થનું પરિણામ. પેટી-દર-પેટી મનુષ્ય
એ સંસ્કૃતિનો અર્થ અને વિકાસ કરી શકે છે.
કદી કદી એને જગાડી નાખે છે અથવા એના નાશ
કરે છે. એ હોય છે વિકૃતિ. માનવી પુરુષાર્થનું
સર્વમેષ્ટ કૃત્ય છે મંદકૃતિ. —મંગળ પ્રભાત

ક્રમ

પૃષ્ઠ

૧ ગાંધીવાક્યસુધા	....	... સાધાન્તરકતા દે. વા. ગો.	૧
૨ સત્યાગ્રહી જીવનદર્શન	....	... સાતિભાઈ દેસાઈ	૪
૩ જ્ઞાનદેન-ચિન્તનિકા	....	... વિનોબાજી	૬
૪ ખેર સાકેત	...	...	જ. ૮
૫ જ્ઞાન અને શક્તિ	...	...	અ. ૧૩
૬ હજરત અલીનાં વચન-મૌઝિનકો	....	... કબીરનાથ શાહ	૧૪
૭ હિંદને સામાન	...	... મીવાના આજ્ઞા	૧૫
૮ શપથ	...	... હસિત ખૂચ	૧૬
૯ મુનજી અને આદો	..	... રતિવાય-અનિલ	૨૦
૧૦ અનંત તંત્ર	...	... ગુરુદયાન મશિક	૨૫
૧૧ આચારની વાતો	..	... વિમળા પટેલ	૨૬
૧૨ કૂચ સુવાસ બદલે ?	....	... રતિવાય-અનિલ	૨૬
૧૩ આત્મો રક્ષકાર	....	...	૩૦
૧૪ નિદ્રા	....	... રતિવાય-અનિલ	૩૩
૧૫ પ્રજ્ઞાન	...	... જયન્તી પાઠક	૩૪
૧૬ શો બોધ લેશે ?	...	... કાકી કાનેનકર	૩૭
૧૭ રાષ્ટ્રીયતા અને આંતરરાષ્ટ્રીયતા	...	... ગુરુદયાન મશિક	૩૮

ખારિવાખ

[ઉદ્દરેદાત્મનાત્માનમ]

૧૧-૧૧

[૧૨-માર્ચ-એપ્રિલ-૧૯૫૮]

અંક-૨

ગાંધીવાક્યસુધા

ભાષાન્તરકાર: દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

‘અણુગોળાના આ યુગમાં શુદ્ધ અહિંસા એ એક જ શક્તિ છે જે હિંસાની આઘાતીભાવનો પરાબલ કરી શકે.’

‘આપણા ગવર્નરને ૫,૫૦૦ અનુયાયીઓ માસિક પગાર મળે છે. પણ એના માસિક કરભરતોને વર્ષે સરેરાશ રૂ.૭૫ ફા.ની જ આવક છે. એટલે આ નોકરની આવક ચેકની કરતાં ૨૦x૧૨x૪=૯૦ગણી ઘટ્ટ’ (દે. વા.).

‘અમેરિકામાં ગવર્નરનો પગાર નાગરિકની સરેરાશ આવક કરતાં વીસગણાથી વધારે નથી’ (હાકુરદાસ બંગ).

‘ન્યૂઝીલેન્ડમાં મોટામાં મોટો પગાર દૂકામાં દૂકા કરતાં આશરે પાંચગણો છે’ (ડી. એન. ખુરેડી).

‘મોટા પગાર, અને સરકાર એના નોકરોને વધુમાં વધુ તથા ઓછામાં પગાર આપે છે તેમાં રહેલી બારે વિષમતા વિશે એણે કહ્યું છે તેને ટેકા આપતાં મને લેશમાત્ર શંકા નથી.’-ગાંધીજી

‘મારું’ ચાલે તો હું દેશ બહારથી અનાજનો એક ઢાંચો ન લેવાતો લઉં. મને ૬૬ વિધાસ છે કે આજ પણ દેશમાં પૂરું અન્ન છે.’

‘યુનિવર્સિટી સ્થાપવા પૈસા પૂરા પાડવા તે લોકતંત્રી રાજ્યનું ઠામ નથી. લોકોને એનું પ્રયોજન હોય તો તે પોતે જ પૈસા આપે.’

‘માણસની પ્રગતિમાં એક એવી જાગી જાગીકા આવે છે કે તે પરી તેને પોતાના વિચાર પ્રકટ કરવા ચે પડતા નથી; બાહ્યકાર્યથી તે દયા વવાની તો વાતજ કેવી? માત્ર વિચારજ કાર્ય કરે છે, કેમ કે તેમાં એવું બળ આવી વાય છે.’

‘આપણી માણસજાતની આજ સ્થિતિ નથી કે નિદોષે દોષિતના વતિ કુખ સહન કરવું? અને એમ છે તેજ ઠીક છે. નિદોષ કુખ વેઠે છે તેથી જગત વધારે સમૃદ્ધ તથા શુભ બને છે.’

‘તે (એનો પ્રેમ) નિઃસ્વાર્થ હોત, તો જીવનસગિનીના મરણથી એનું જીવન સમૃદ્ધ બન્યું હોત. કારણ, વિદેહ જ ગિનીના સમજીને પ્રતાપે લક્ષ્મીમતા પગ નીચે કચરાની માનવજાતિની મેવામાં એ વધારે તક્ષીન થયા હોત.’

‘માનસહિત તથા બહાદુરીથી મરવાની કલા હાથ કરવા સાડુ ભગવાનમાં જીવતી જગતી શ્રદ્ધા ઉપસંત કોઈ ખાસ તાલીમની જરૂર નથી.’

‘શુદ્ધ હૃદયથી દોષ ભરેર રીતે કબૂલ કરીને માણસ પોતાનો મેલ ધુએ છે અને એ રીતે ફરીને દોષે ભરાતો બચી જાય છે.’

‘જે દોષો જનસેવા કરવા ઇચ્છે છે તેણે અપાર ધીરજ તથા સહિ જીવતા રાખવી જોઈએ બીજા ઉપર પોતાનો વિચાર ઠાકી બેસાડવાનો પ્રયત્ન કદાપિ ન કરવો.’

‘ભલોઈ માત્ર ભવાઈથી જ પેદા થાય છે. પ્રેમથી પ્રેમ પેદા થાય છે વેર વાળવું હોય તો વેરીને ભગવાનના હાથમાં સોંપે એમાંજ માણસની શોભા છે.’

‘તમને ભગવાન વિના બીજું કોઈ નહીં બચાવી શકે. કોઈ એક માણસ બીજાને બચાવી ન શકે.’

‘મૃત્યુ પ્રાણિમાત્રને ભગવાને આપેલી ભેટ છે ... સદાચારને પ્રતાપેજ તે મદદ તથા સુધર પાવુ બને છે.’

‘ટૂંકટૂંક તથા સામાનિક ખાતર આપણને જાગાદ કરશે તેમાં મને જરાયે શંકા નથી.’

‘ભક્તની ભક્તિને લીધે મંદિર સાચું મંદિર બને છે. મંદિરમાં રહેલા દેવ ભક્તની ભક્તિના પડછાયા સમાન છે.’

‘પરદેશી સજ મયું, કોટલે પરદેશી કાપડ મંગાવાય એમ કેમ કહી શકાય? સ્વરાજ્યમાં તો એકઠી ખાદીને જ સ્થાન હોય.’ [દેશી મિલના કાપડને નહિ, પરદેશી મિલના કાપડને તો નહિ જ. છતાં સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ પછી સૌ કરોડ રૂપિયાનું કાર્પેડ પરદેશથી આવ્યું છે.]

‘બધી સાગા નયા કોલેભેમા આરોગ્યસાસ્ત્રનું’ સિદ્ધિશ્વરજીનાત લેણું ભેઈએ.’

‘ખાદી દ્વારા સંચાને ઠેકાણે માણસની પ્રતિષ્ઠા કરવાનો, આજ બારે વિષમતા વતે’ ઈ તેને ઠેકાણે સર્વ પુરુષો તથા સ્ત્રીઓની સમાનતા સ્થાપવાનો, ઉદ્ભવ મૂઢી મજૂરીનો પરામર્શ કરે છે તેને બદલે મૂઢીને મજૂરીના લાભમાં આણવાનો આપણે પ્રયત્ન હતો.’

‘આત્મપરીક્ષાથી માણસ ચડે છે, ને પરપરીક્ષાથી પડે છે.’

‘જેમ તેમ કરીને મૃત્યુથી બચવા સારું માણસ જીવે નથી. જેટલું જીવન ઉપર હોય છે એટલું જ અથવા એથી પણ વધારે હેતુ મૃત્યુ પર રાખવાનો એને આદેશ છે. મૃત્યુને યાત્રુ તો નહિ જ પણ મિત્ર ગણીએ તેટલે અંશે જ જીવન જીવવા યોગ્ય બને છે’

‘શુભ કાર્યના અંતરમાં જ આશીર્વાદ સમાયેલા છે એનાથી જીવદું, ને જશુમ કામને બહારથી આશીર્વાદ મળે તો તે શાપરૂપ બનવા ભેઈએ તથા બને છે’

૦

‘ધારા બાપુ’ના વાંચકોને—

હસવર્ષમાં પડેલી જ વાત ‘ધારા બાપુ’ના ત્રણ માસનો અઠ પ્રેમની અશુભારી મુશીરીને કાગળે પ્રજ્ઞ કરી શક્યા નથી તે માટે વાચક મિત્રોની સાર્વિક હામા માનું છું. મહોબે નાર અંકે પૂરા આપવામાં આવશે.

નવા વર્ષથી ‘ધારા બાપુ’નું ૪૯ વધુ વાચન આપણી દષ્ટિએ ફર આ છે તે વિશે વાચકોના વિવિધ અભિપ્રાયો મળ્યા છે. તે પરથી આવતા નજીબી ‘ધારા બાપુ’ મૂળ કદમાં જ પ્રગટ થશે. ‘ધારા બાપુ’માં જેમને વાચકો પૂર્વે રમ લઈ પોતાનું અંતર અજાણ્ય તે સૌના અમે આજારી દીધે. ‘ધારા બાપુ’ અમે અવિખે જગ એવો જ રસ શાવમ રહે એ જ વહા અને આશા.

—પ્રકાશક

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવલોકી લેખમાળા ૫૨ લેખાંક ૩ ને]

ગાંધીજીના વિચારદર્શનનો વિગતે વિચાર કરીએ તે પહેલાં દર્શન પોતે વસ્તુતઃ શું છે. તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ કરી એનો આવશ્યક છે. દર્શન વિષેના વિચાર સ્પષ્ટ કરવાથી સત્યાગ્રહી જીવન-દર્શન સમજવું સહેલું બને એમ છે.

વ્યક્તિ સમષ્ટિને લાભદાયી:- વસ્તુતઃ દર્શન ખૂબજ મહત્વનો વિષય છે. એ જ્ઞાનમાત્રનો સાર છે, ન વનીત છે. જીવનશું છે, હયાતી માત્ર શોને લીધે છે, શોને અર્થ છે, એવા મહત્વના સવાલોની ચર્ચા કરી તેને અંગે માર્ગદર્શન કરનાર દર્શનમાં તો જીવનનું શાષ્ટ્રપણ સમાયેલું છે. આમ છતાં આજે એનું મૂલ્યાંકન ઘટ્યું છે. તેનાં કારણો પશુ વિચારના જોવા છે. એને અર્થ જોઈતી મહેનત, શાન્તિ, બીયટ, ધીરજ અને મનોશક્તિ સામાન્યતા આ ૫ કુલ્લો હોય છે. આજનો જમાનો ઉતાવળ, ધમાલ અને મધામણનો છે. એટલે જરૂરી કુરસદના અભાવ વિશે ફરિયાદ કરવામાં આવે છે. બીજી બાજુ જીવનનો સારૂપ આ વિષય કેવળ તર્કની સરાણે ચડી ગયો કે જેથી તે જીવંત રહેવાને બદલે તે તાર્કિક બનવા પામ્યો. વારંતરમાં આ વિષય કેવળ વિચારકને જ નહીં પણ સમાજને તેમ જ વ્યક્તિને ખૂબજ લાભદાયી છે. તે રસાળ પાડુ બની શકે એમ છે કારણ, માનવ-જીવનના કુટ પ્રશ્નોનો ઉકેલ એની સહા-

યથી જ સારી રીતે ઉઠી શકાય એમ છે.

વિજ્ઞાનોનો સમન્વય:-દર્શન કેવળ તર્કનો વિષય છે એ ખાયાતી જુલને સુધારી જોઈએ. તે ફક્ત પંડિતોનો જ વિષય છે એ જમ અંગેવા પડે. તેને જીવન સાથે ખાસ નિસ્ખલ નથી એ શંકાને દૂર કરી રહેશે. જીવનને વિભાગતઃ જોવાની મનોજ્ઞતિ ત્યાગી જોઈશે. વિજ્ઞાનની જોમ દર્શન સર્વ વિષયોને સ્પર્શનારું છે. એટલે તો એને વિજ્ઞાનનું વિજ્ઞાન પણ કહેવામાં આવે છે. આ કારણે દર્શનને જ્ઞાન માત્રનાં સંધાનન અને બધાં જ્ઞાન વિજ્ઞાનોના સમન્વય તરફ ઝોળખવામાં આવ્યું છે.

મૂળ અને વિકાસ:-જ્ઞાનમાત્રની શોધનું મૂળ છે એશ્વર્ય કે જિજ્ઞાસા. માણસમાત્રમાં એશ્વર્ય અને જિજ્ઞાસા હોય છે. એ બંધારે તીવ્ર બને, એકાગ્રિત બને અને પશ્ચતિસર તેનો ઉપયોગ થાય ત્યારે તેમાંથી દર્શન આકાર લેવા માટે છે. આ કારણે માણસ માત્ર એક વા બીજી રીતે ઓઝવતે અંશે શિશુ છે જ એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

માણસની જિજ્ઞાસાભરી તપાસ ચંબીર બને ત્યારે પોતા મુગ્ધી શિશુની તેને મળી જ રહે છે અને તેને આધારે જ તેનું જીવનકાર્ય આગળ ચાલે છે. મૂલતઃ દર્શન છે પણ શું? દર્શન એટલે જીવન અંગેની સ્પષ્ટ વિચારણા. અહીં વિચારણા શબ્દ મુખ્ય છે. વિચારણા

વિના દર્શન અસંભવિત છે વિચાર
 રહેજ માયુસ માયુસ બને છે અને
 તેના વડેજ તે દર્શન રચી શકે છે
 પરંતુ દર્શન માટેની વિચારણા નિશ્ચિત
 પ્રકારની હોવી જોઈએ તેથી કો જેમ્સ
 ફિલમૂરીની તકન સરળ સાગી વ્યાખ્યા
 આપે છે ફિલમૂરી એટલે સ્પષ્ટ રીતે
 વિચારણા કરનારો અસાધારણ સતત
 પ્રયત્ન કરનાર પ્રયત્ન સફળ કરનાર માટે
 વિદ્યાન ધી પદ્ધતિ આ અખત્યાર કરી
 માનવ મંત્રણા માનવ પ્રયત્નોના ક્ષેત્રોમાં
 તેનો ઉપયોગ કરે તે સ્થિતિ અને એમ
 કરનારના ફિલમૂરીના તરફ રાજ્ય
 વિષયમાંથી મળી શકે પરંતુ તે મેળવના
 યોગ્ય વ્યક્તિ જોઈએ એવી વ્યક્તિમાં
 વિદ્યાન અને કોઈ દષ્ટિ ઉપસાન તેની
 પાસે જીવનનો સમૃદ્ધ અનુભવ અને
 જ્ઞાન જોઈએ

આ સારું વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ પણ
 જોઈએ પૃથક્કરણ મરોજન, તટસ્થતા
 તથા જે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના સક્ષણ છે
 તે ફિલમૂરીમાં પણ જોઈએજ વિદ્યાન
 તો એક વિષય પૂરતું મર્યાદિત ક્ષેત્ર છે
 જ્યારે ફિલમૂરી તો જીવન અને અસ્તિત્વ
 સમખેત્રે આરંભે છે આ દષ્ટિએ હર્બર્ટ
 સ્પેન્સરની ફિલમૂરી વિષયક વ્યાખ્યા
 યમ્મી ઉપયોગી લાગે છે તે કહે છે કે
 ફિલમૂરી તો પૂર્ણતઃ સમન્વિત જ્ઞાન
 છે અને તેની સરખામ ધીમે વિદ્યાન તો
 અશન સમન્વિત જ્ઞાન છે

વિદ્યાનનું વર્ચસ્વ ન્ધ્યુ આજ
 તો અવગી ગિયતિ એના મગે છે વિ

જ્ઞાન અર્વાચીન માણસને મન સર્વસ્વ
 બની ગયું છે અતિ વૈજ્ઞાનિકતા આ
 જમાનાનું મોગામોહુ ધેનુ (Fad)
 છે આ વૈજ્ઞાનિકતાને કાણે જડનાકની
 મોતીના વધી છે અને પાર્થિવતા
 પૂજારા લાગી છે આ કારણેજ ફિલમૂરી
 પણ અવગણના પામના લાગી છે અને
 સામાન્ય તે ઉપેક્ષાને પાત્ર થઈ છે

ફિલમૂરીનું આયક તરત-પર
 વસ્તુત વિદ્યાનને એ એક મોગા મર્યાદા
 છે વિદ્યાન સાધ કરતું કરતું એવી જગ્યા
 એ જગ્યાએ અડકે છે હતાથી આ જાનને
 વ્યવહાર યતા નથી તેની મોતી એના
 અનુમાન પર આધારિત બને છે કે જેને
 ફક્ત દર્શનજ પૂરે તે છે આ પી શકે
 શી રિચર્ડ એગ વિદ્યાનના આજના
 નજી અને શોરોની અર્થ કરતા એક
 મહત્વની બાબત જણાવે છે અણુવિષ
 યક ભૌતિક વિદ્યાનની તાજેતરની
 શોધો મનાવે છે કે અણુની અકરની
 સક્રિય ગતિનું મચાપન કેમકે ગણથી
 પર એવા તત્ત્વ પર અવલમિત છે

ખુશીની વાત છે કે ઉચ્ચ વિદ્યાન
 હવે અજાનના સીમકાએને સ્પર્શવા
 લાગ્યું છે આખાવ વિષય પાછળ જે
 મૂઢ તરત છે તેને તો એ શોધી શકે એમ
 નથી કારણ કે તે એવું ક્ષેત્ર નથી પરંતુ
 એ પરમ મૂઢ તરત તરફ પ્રસારે તો એ
 કરતું થયું છે તેથી આર્ગિસ્ટાઇન જેવા
 મહાન વૈજ્ઞાનિક કહે છે કે પરમનિમૂઢ
 તરત જ આપણા માટે આદિમ વ્યક્તિ

[અનુચિત ૩૫મું પાને]

[૪૦]

હવે તને આપું જીવનશાસ્ત્ર મ'સે-
પમાં જતાવું છું :

પહેલી વાત એ ■ કે એક દાણને
માટે પણ ખાલી ન રહે.

મૃત-મૃત્યુને નકામું મરણ ન
આપ

નામ-રમણને મ'કંટપ પાટે રાખ
આત્મા અને મમતા ઊઠ,

ઈન્દ્રિયોને લાઠ ન લટાવ,

તીરથ, વત આદિ સાધન-માર્ગો
વિશે આશ્ચર્ય રાખ;

ધ્યા, શમા, અને શાંતિને ભૂલ નહીં.

આવેલા અતિથિને હરિ જ ભણ
નિવૃત્તિના થતી એ જ શિખામણ છે

અને જ્ઞાનદેવ માટે એ મમાણ છે
નવ' શાસ્ત્રોનું વલ્લભ અને શવ'

મુખોનો માર એમાં મ'ચિત છે
હરિ પાકના આ બધા નહવારી

ભાવો હોવાને કાણે એ મમાધિ-
મ'જીવન જ બની ગયા ■

૧ જ્ઞાનદેવને મજાન મ અતમા
કુચિ છે

[૪૩]

ન'તોના મિલનથી જ્ઞાનદેવને સુખ,
પ્રેમ, આનંદ, સર્વ-એટલાં બધાં

ઉપજે છે કે એમાં એનો અલંકાર
ખતમ થઈ જાય છે

એને આસિંગ ન કરતી વખતે
પોતાના એ રક્ષણ બાહુઓ અધૂરા

પડે છે

અને મદદને માટે, હૃદયમાંથી, માને
દે, એ સૂક્ષ્મ બાહુ બીજા નિર્માણ

થાય છે
અર્થાત મ તોના મેળાપથી જીવના

જીવત્વનો રોષ થાય છે
માની શો કે એને શત્રુભુજ ઈશ્વરની

પદવી જ મળી જાય છે
મલાનતા એથી વધીને કઈ સોઈ

શકે?
પરંતુ એમાં આશ્ચર્ય નથી,

કેમ કે આજના, કૃપા-કંઠાદાથી
જીવોને નિ જ પદની મારિત થશે

એવું વરદાન જ આપી શક્યું છે
ઈશ્વર મ તોને

[૪૪]

સતોના કોટો મલાન પૂર્વ-સુધુઓને
કારણે જ થાય છે

એમને મળવાનો જ્ઞાત હ મામાન્ય
નથી, કેમકે, ભવદુઃખ જ એથી નાના

પામે છે
બધા મ'જ પો ન તોમા એક થઈ

જાય છે
એ નાશા અર્થમાં તીર્થ'રૂપ ■

કારણ, મ મુજ પ રમેશ્વર એમાં
મગ્ન છે

જ્ઞાનદેવની ઉપમાઓ અધૂરી પડે છે
જેથી એ ન'ત-મમતાના સુખનું પડું

વર્જન કરી શકતા નથી
[૪૫]

ભગવદ-અક્ષા નાચો થાડો છે
એની મામે દોષોનું દોષું ન ન

સરીરે ભાગી નીકળે છે

અર્થાત રોષોતુ' અર્થાથ' ૨૧૩૫
ભક્તો મામે ખુદુ' જ રહે છે
અનાતદપમાં ઈશ્વરુ' મતત ચિત્ત
રહે છે

એટલા માટે શાંતિ અને ક્ષમા
ઉમેશાં એને માથે આપતી રહે છે
હરિ-નામ એતુ' હથિયાર.
ઈશ્વરથી અર્કિત થઈને એના વૈભ-
વને વધારવો એ જ એને શુભાર
અને વૈરાગ્ય એતુ બળ,
એટલા માટે વહારુએ એની મામે
દક્ષતા નથી.
એકા એ નિશ્ચયી, વીર, ઈશ્વરને છતી
લે છે, એમાં આશ્ચર્ય શું ?

[૪૬]

માકરની શીશની પરખ એને
નાનકે જ કરી શકે છે

એ જ પ્રમાણે સાધુત્વની કસોટી
મતો વિના કોણ કરી શકે ?
કસોટીમાં પૂરા પાડે કિતરેલા સન્
પુકુવોની મંગત થી જ ભગવાન
મળે છે

અન્ય નાના કોઠેની સંગત સંસા-
રનાં બંધનો વધારે
સરપુરુષ, સૂર્યબિબ સમાન દેવ્ય -
પ્રકાશિત અને ઉજ્જવળ, મૌના
મકારા-દાતા.

પરંતુ તૌથી ઊંચે અને અલભ,
નિર્મળ અને નિર્લિપ્ત હોય છે

નિવૃત્તિનાથની જગતમા,
જાનદેવને આ અનુભવ થયો છે

[૪૭]

દમતો નિરંતર ફરનારો યાત્રાળુ છે
પાપોનો અમને ભય નથી, બચે
એ જ અમારાથી ડરે છે
સમતાની કાવડ લઈને અમે
ચાલીએ છીએ,
જે કાવડ નામાતૃતથી ઇલોઇલ
અમને અવાંતર તપસ્યાની
જરૂર નથી
અમે કમ' કરીએ કે ન કરીએ,
એ પ્રકાર અમે લગવડ ને સોંપી
દીધો છે !

એથી જ અમાશ દુષ્કોની મમાળિત
થઈ છે

[૪૮]

તત સમામમની અપેક્ષા રાખ્યા
વિના કેવલ પ્રજ્વે ધોગાદિ સાધન
કરતાં જઈએ તો કઈને કઈવાકુ'
જ થશે

જાણીતુ છે કે ભાવ વિના ભગવાન
શુદ્ધ વિના સાક્ષારકાર
તપ વિના દેવની રૂપા,
અને પ્રેમ વિના કંથ્યાણની વાત-
ક્યાંથી મળે ?

એટલા માટે જાનદેવે તો પાણી
માંડ વાળી છે.

‘વિના’ ‘મત્સંગ’ તરફોપાય જ
નથી

ધૂપવાતુ' (વચ્ચે આ કોઈ છુવારી કોઠ શુ
બોલિયુ ધબકે ધમણે ભેડુ' છતાં
ચામડાની બોલ શુ' નિખાળુ એ
પાણુતો એમાં ઉપાપૂરનાર હાથોમાં રહ્યો
રતલાલ-અનિવ

[૨૪. ખેરસાહેબને આપણે એક દસ ૨ જામુન તરીકે ઓળખીએ છીએ, પણ એક માણસાઈ થી બચી રચના ત્મક કાર્યકર તરીકે પણ તેમને ઓળખવા જ રી છે-એવો એક પરિચય એમના નિકટના સાથી કાર્યકર અલી* વટરચતાથી આપે છે.-સ]

૨

૧૯૩૭માં ડોઝેમે ધારાસભામાં ભાગ લેતા ચૂંટણીઓમાં ભાગ લીધો. ઠેરઠેર ડોઝેમ પક્ષ અડ્ડમતિમાં આવ્યો હતો. એ બધામાં ડોઝેસ પદનો નેતા ડોણ થયો એ પ્રશ્ન ચર્ચાનો હતો. નેતાની ચૂંટણી થઈ તે દિવસે ડોઝેસ હાઉસમાં ટેલિફોન કર્યા તો બવાબ મળ્યો 'મી. ઇ. ખેર.' એ નામ મહેળી જ વારમારા કાને પડ્યું. ત્યારે મને ખબર નહીં કે અધિષ્ઠે એમના નિકટ પરિચયમાં આવવાનો હેતુએ મળવાનો છે. તેઓ મુબરકના વડા પ્રધાન થયા તે પહેલાંને એક પ્રસંગ તેમને જ મોઢે સાલજા હતા.

ખારની પૂર્વે આવેલી ચમડેવામેજી વાડી-જે હવે 'ખેર વાડી' તરીકે જાણીતી છે-માં પોતાના ટેટલાક સાથીદારો સાથે શ્રી ખેર ત્યાં વર્ષોથી સમાજસેવાનું કાર્ય કરતા હતા. એક દિવસ તેમને ખબર પડી કે અડી ગરકાવે નર જણાય છે. એમણે તરત વાંદરાના પોલીસ સ્ટેશને ખબર આપી અને જણાવ્યું કે જ્યાં સુધી તમે આવશો ત્યાં સુધી ત્યાં સુધી હું આ જ જગ્યા પર હાજર રહીશ.

ઠેક બપોરે ખાર વાએ ફરજ પડતો પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર ધૂધવાતો આવીને પૂછવા લાગ્યો : 'ક્યા દારૂ ગણાય છે?'

દારૂ ગણનાર તો કચારને ચેલરી ફારીને આવતા ચમે હતા.

ખેરસાહેબે કહ્યું કે, 'તે તો ગમે પણ મારી ફરિયાદ નોંધી લો.'

પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરે ફરિયાદ તો નોંધી પણ પત્રી કર્યા પ્રગલાં બપોં નહીં.

એ બનાવ પડી હોઠ બે મહિને ખેરસાહેબ મુબરકના વડા પ્રધાન થયા પ્રથમ દિવસે જ ખેરવાડીમાં ફરિયાદ નોંધાવી હતી તે કાગળિયા મંગાવ્યા અને ફરજ બજાવવામાં હસ્તર કગવા માટે પેલા પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરને બરતણ કર્યા.

૧૯૪૧માં પ્રાતિક ધારાસભાઓની ચૂંટણીઓ ચર્ચને પહેલા, દિવાળીના દિવસોમાં બાપુએ વર્ધાની બધા ડોઝેસ કમિટીઓ પર પત્ર લખી સત્યાગ્રહની શક્યતા ટેટવી છે તે જાણવા માંગેલું. મુમરની મીટીંગમાં શ્રી ખેરસાહેબે પ્રશ્ન પૂછનારાઓને એવો સરસ જવાબ આપેલો કે ડોઝેને કરી શકો રહી નહીં.

એ પત્રને જવાબ પોરટથી મોકલવાનો ન હતો પણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાતિક સમિતિને પૂના લાથોલાથ પહોંચાડવાનો હતો. કેમકે, ડોઝેસના બધાચ પ્રગાળે તે સમયે હિંમતગ જિલ્લાનો સમાવેશ મહારાષ્ટ્રમાં થતો હતો જવાબ ટાઈપ

ધ્યો. તે પુના રવાના કરતા પહેલાં તે પર ખેરસાહેબની સહી લેવા મથો ત્યારે સહી લેના પહેલાં મને કશું-” ટાઈપ કરેલુ લખાણ મળ સાથે સરખાવી લેવું” નેર્થ એ :

કોર્પોસારું પુસ્તક કે લેખ મારા વાચનામાં આવતાં, તે કુ ખેરસાહેબને તેની જાન કરતો. ચીનમાં નિરક્ષરતા નિવારણ માટે મથેલા પ્રયાસો વિશેનું એક ‘ગોપાનિયુ’ એક મિત્ર પામેથી મને મળતા તે વાંચી મેં ખેરસાહેબને આપ્યું. તે વાંચીને તેમણે આભારની લાગણી વ્યક્ત કરી. તે પછી મેં કોર્પોસારી માટે વિનંતિ કરી તો એમણે કશું કે, ‘આત્મજ્ઞાન વધે એવા પુસ્તકો જ વાંચવાનું જ મને વધારે પસંદ છે.’ એ પરથી એમની ૬૦મી વર્ષગાથ પ્રમો ‘જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈના પત્રો’ બેટ આપી જાણીતા અંગ્રેજ કવિ ટેની-સનના પોત, હેલમ ટેનીસને વિનોયા-જની જ્ઞાન પ્રવૃત્તિ પર લખેલી એક ગોપડી તેઓ ખૂબ રસપૂર્વક વાંચી ગયા હતા એટલું જ નહીં, એમાંથી કેટલાક અગત્યના ઉતારાઓ પશુ ટાંચી લીધા હતા.

પુસ્તકની જાનનામાં તેઓ ખામ નોકરી રાખતા. આવેલી ગોપડી વગર મેં તરત જાગણી આપી દેતા અથવા માગી લેવા કહેતા. તેઓ પેકેતે પશુ માર્ક કેલે વાર અચૂક એકપડી વાચના આપતા. એમ મને શી ઈન્દુલાલ પાંડિતની જીવનકથાના બે ભાગ

વાચના આપ્યા હતા.

ભારતના હર્ષ કમીશનર તરીકે ખેરસાહેબ ઈંગ્લાંડમાં બે વર્ષ રહ્યા પોતાના પત્નીની તબિબત બગડતા તેઓ દેશમાં પાછા ફર્યા. શ્રીમતી ખેરને વધુ સારવાર માટે પૂતા ખસેડવાના હતા તેના બે દિવસ અમાઉ કુ તેમને મળવા ગયો ત્યારે ખેરસાહેબ કમ્પા હિન્ડમાં આટા માગતા હતા. થોડી વારે બગવામાં ગયા અને અદરથી ધારા વીમાં રહેતા એક કુંભારનું સરનામું હર્ષ આવી મને આપતા કહે, ‘આ ભાઈને એની ન્યાતવાળાઓ ન્યાત બહાર મૂકવા તેવાર થયા છે. તો જઈને મંથી ખનર કાઢી આવો.’

કુંખીને દિવસે ધારાની ગંધા પેલા ભાઈને શોધી કાઢ્યા. અને લા ફકાન કરતા એક ભાઈની પાસેથી બધી વિગત જાણી હર્ષને ખેરસાહેબને જણાવી. મને વાત કરતા પહેલાં ખેર સાહેબે મુખર્ધ સરકારને એ ભાઈની બધી વીતક કથા લખી જણાવી હતી. અમાઉ પણ એક વાર એક દરિજાની અરજી પોતાના પુત્ર તેલખરાની મૂચના આપતા ખેરસાહેબને મેં જોયા હતા.

શક્ય એટલી બધી મારવાર કરવા છતાં શ્રીમતી ખેરનું અવસાન થયું. તે પછી ખેરસાહેબનું મન પોતે અમાઉ જ્યાં સામાજિક કાર્ય કરતા હતા તે ખેરવાદીના કામમાં વાળ્યું. સંસ્થા ફરી વ્યવસ્થિત કરી અને ખેરવાદી વેનદેર એમોર્સિપેશન રજિસ્ટર કરાવ્યું. ત્યાં

પરિશ્રમાત્મ્ય બધાંયુ. કામ કરનાર પ્રત્યેકને પૂરતાં અન્ન-વસ્ત્ર મળી રહેવાં જોઈએ, એવી એમની કલ્પના હતી.

ખેરવાડીમાં દર રવિવારે સર્વ-ધર્મની પ્રાર્થના થાય. તે પછી કોઈ સંતના જીવન પર, કોઈ અધિકારી વકતાનું પ્રવચન થાય. મુખર્જીમાં હોય ત્યારે ખેરસાહેબ પોતે અચૂક હાજર રહે. છેલ્લે છેલ્લે તો મુલાકાતીઓને પણ ખેરવાડીએ આમંત્રતા.

ખેરસાહેબ દરરોજ કાંતના એમનું કતિછું સૂતર કું વણવા આપવા જતો. પહેલી વાર કાલબાદેવીના બંડારે સૂતર વણવા આપી આવ્યો. મુખર્જી સરકાર તરફથી વણકરીમાં મદદ મળે છે. ખાદી વણાઈને આવી ત્યારે કાલબાદેવીના બંડારમા વણકરી-મદદનાં ફોર્મ સીલી-કર્મા ન હતા. એટલે ફરી ધક્કો થયો. ખુદ ખેરસાહેબ પાસે ફોર્મ બરાબર તો ત્રીજા ધક્કો થાય એટલે મેં જ જરૂરી વિગતો બરી ફોર્મ બરી દીધું. એમ કરતાં વણકરી મદદની મળેલી રકમ એમણે ખેરવાડી એશિયન સેનમા જમા કરાવવા કહ્યું. મેં તેમ કહ્યું. મને કહ્યું કે મને ફોર્મ લાવી આપ્યું હોત તો હું જાતે ભરી આપત.

ખે-ત્રણ વાર એમ મેં જ ધક્કો ટાળવા વણકરી-મદદનું ફોર્મ ભરી દીધું. તે પછી શાંતાકુમના બંડારે સૂતર વણવા આપવાનો પ્રસંગ આવ્યો. પોતાના ચોપડે ખેરસાહેબનું નામ રહે તે માટે બંડારવાળા બાઈએ ખે-

સાહેબ પાસે જ ફોર્મ બરાવવાનો આમ્રક રાખ્યો. હું ફોર્મ લઈને ખેર-સાહેબ પાસે પહોંચ્યો. ફોર્મની પડેલી લીંટી ખેરસાહેબે વાંચી : ‘હું નીચે સહી કરનાર આપને વિદિત કરું છું કે મુખર્જી સરકારની સ્વાવધંબી ખાદી વિચારશૈલીમાં કું માનું છું અને એક વર્ષમાં સંપૂર્ણ ખાદીધારી થવાની આજ્ઞથી પ્રતિજ્ઞા કરું છું !’

મને કહે, ‘જ્યાં સુધી મુખર્જી સર-કારની યોજનાની નકલ વાંચું નહીં ત્યાં સુધી આના પર સહી કરવાની મારી તૈયારી નથી. હું એક સોલીસીટર છું.’ અને સહી ન કરી, વણકરીની મદદ મેળવવાનું છોડ્યું.

એમણે કતિલા સૂતરની છાંલી આંટી એ ની ખાદી તો એ મના અવસાન પછી વણાઈને આપી.

સૌથી પ્રથમ એમણે કતિલા સૂતરનો તાકો વણાઈને આવ્યો તે પછી એક દિવસ સાંજે તેમની સાથે મોઢરમાં પાછા ફરતાં મેં મુશ્કના કરી કે એમાંથી નાના સિદ્ધાઈ અને ઉમા મટે એક એક જોડ કપડાં કરાવ્યાં. એ બંને પણ સાથે જ હતાં. તે પર ખેરસાહેબે નાનકડું બાળણ આપ્યું. તેનો સાર એવો હતો કે શ્રીમતી ખેરને પણ તેઓએ કદી ખાદી માટે આગ્રહ કર્યો ન હતો. સિદ્ધાઈની તો ચામડી નાચુક છે એટલે એને તો ડાકટરની મલાતથી રેશમી કપડાં પહેરાવવાં પડે છે. વળી છોકરાં-ઓને ખાદી પહેરાવવાનું કામ તેમનાં

મા-બાબત છે.

કેટલીયે વાર મેં જેર સાહેબને પોતાના પૌત્ર પૌત્રીઓ સાથે રમતા ને આનંદ કરતા જોયા છે. પણ એક રવિવારે એવું બન્યું કે એક નિરાશ્રિત બાઈને એવી પીત્તક સંભળાવતા જેરવાડી બોલાવ્યો હતો તે બાઈ પોતાના કાગળો લઈ ને આવ્યા હતા. પણ તેમની દારી જોઈને તે દિવસે જેર સાહેબની સાથે આવેલો નાનો સિદ્ધાર્થ કરતો માર્ગો રહતો હતો. આ પરથી પેલા બાઈ પોતાની હકીકત જણાવ્યા સિવાય ચાંચ્યા જતા હતા. જેર સાહેબે તેઓને પાછા બોલાવ્યા અને સિદ્ધાર્થને એક બાજુએ મોકલીને પેના બાઈ ના બધા કાગળો જોયા અને પછી તેમને Legal Aid Society ની મદદ મેળવવાની સૂચના કરી.

જેરવાડીમાં એક જૈન મુનિશ્રી મહાવીરના જીવન પર પ્રવચન કરતા આવ્યા હતા. તેઓને ખ્યાલિતે લઈ ને કુંબજીથી પણ કેટલાક જૈન બાઈ બહેનો આવ્યા હતા. મુનિશ્રીએ પોતાનું બાજુ ધ્રુવ ક્યું તે પછી જેર સાહેબને કંઈક બોલવા વિનંતિ કરી કે આ બાઈ બહેનો આપને સંભળવા આવ્યા છે. જેર સાહેબે જવાબ આપ્યો કે આપના બોલ્યા પછી બોલવું તો કામનું નથી આમ છતાં જ્યારે મુનિશ્રીએ ધ્રુવ આમલક થયો ત્યારે જેર સાહેબ પાંચ દસ મિનિટ બોલ્યા તો ખરા પછી છેવટે કહ્યું કે આપના પછી બોલવાનું

મને મોઝવણ મળતું નથી. આટલું બોલતા તેઓ એટલા બધા ગળગળા થઈ ગયા કે તેમની આંખમાં આંસુ આવ્યા.

મે ત્રણ વર્ષ પર જમશેદી નંદ-રાજની રમને દિવસે સવારે દશેક વાગ્યા પછી જેર સાહેબને ખાદમા એક અઢ વાડિયામાં ચુંદાના બનેના ત્રણ પ્રસંગોની વાત કરી. સોગમમાં રહતા ૫૦ સમી સાળે ખૂન થયું હતું; વડેની મવારે લડમીનગર હોવાના દૂધ કેન્દ્ર પરથી દૂધ લઈ ને પાડી કરતી એક બહેનના મળામાંથી કેટલાક બદમાસ સોનાની કડી જેવીને લઈ મયા હતા; અને એક ડાક્ટરના માથુસને હિપોટેરાઈઝ કરીને ખારથી દૂર લઈ જઈ ને મધ રાતે મુખર્ષીના રક્ત પર છોટી દેરામાં આળ્યો. બધી વાત સંભળ્યા પછી જેર સાહેબે સૂચના કરી કે આ વિષે ખારની રેમિડન્ટસ એસોસિએશન, કેમેસ કમિટિ વિગેરે સરથાઓએ બેમા થઈ ને બહેરસમાં બોલાવવી જોઈ એ અને લોકમતની અસર સરકાર પર પડવાનો પ્રયત્ન કરવો. જેથી સરકારને કંઈક સક્રિય પગલા બરતા પડે, અને બંધ વિષયમાં આવા પ્રસંગો ન બને. અખગારોમાં જરૂર ચર્ચાપત્ર લખીને સરકારનું ધ્યાન ખેંચી શકાય.

જેરવાડીમાં એક બાઈ રકતપિત્તના રોગથી પીડાય છે એવા સમાચાર ત્યાંના દવાખાનાના ડાક્ટરે આપ્યા તે પરથી જેર સાહેબે એને ધેરજઈ ને રકતપિત્તના ખાસ દવાખાનામાં દાખલ થવાની

મુચના કરી અને એને માટે જગ્યા
મેળવવા ડૉ. ગિ'ડર તેમજ મુખર્ધ
સરકારના તે વખતના આરોગ્ય
ખાતાના પ્રધાન શ્રી શાંતિલાલ શાહને
ટેલિફોન કરીને બધી વ્યવસ્થા કરી તે
પછી ત્યા કામ કરનાર સાથીઓએ
મુનિસિપાલિટીમાં ખનડ આપીને
પેલા બાર્ડનું ઘર જંતુનાશક દવા
ઓથી સાર કરાવ્યું. એર સાફેબની
ઓળખાણ સિવાય તે બાર્ડને દવા
ખાતામાં દાખલ થવાનું સકલ બંધ
નહિ ત્યાની સારનારથી પેના બાર્ડને
થોડો ફાયદો પણ થતો લાગ્યો એવું
એના સગા-વહાનાઓ જણાવતા. પણ
એ બાર્ડ એ ત્યા પૂરતો સમય સાર
નાર લીધી નહી, અને પાછા આવતા
ગયા તે પછી થોડે સમયે તેમનું
અવસાન થયું.

તા ૧૫મી એપ્રિલ ૧૯૫૬ ને
રોજ મુખર્ધ મા જુદાન કામને વેગ
આપના શ્રી નારાયણબાર્ડ દેસાઈની
પદવિખ્યા બાવદરથી શરૂ થઈ શતા
કુઝનો કાર્યક્રમ પૂરા કરીને ખારજતા
પહેના તેઓ એરનાડી ગયા ને પ્રવચન
કયું. એરવાડી જ્યા મરીન લતામાં
યશુ મપત્તિદાન પત્રો લેવાનાની સકલતા
ન હતી એટલે જુદાન કાર્યકરો થોડાજ
પત્રો લઈ ગયા હતા પણ એરસાફેબની
હાજરીમાં થયેલા નારાયણબાર્ડના
પ્રવચનની એની અમર ચર્ચા કે બધાજ
પત્રો લેનાર ગયા અને બીજા કેટલાકના
નામો જુદા કામજ પર લખી લેવા

પડ્યા ખાસ કરીને મહિને ૫૬૪ રૂપિ
યાની લાડાની આવક મેળવતી એ
ખ્રીસ્તી બહેને ટ્રિપિયે બે પેસા દાનમાં
આપ્યા તેનો ઉલ્લેખ તો શ્રી નારાયણ
બાર્ડ એ પોતાના ત્યાગ પછીના લાલ
લેખમાં તેમજ 'જૂમિયુત્ર'માં છપાવેલા
'મુખર્ધને પત્ર' માં કયો આની પાછળ
એરસાફેબે એ વિલાગમાં વર્ષો સુધી
કરેલું તપ બોનનું હતું. ખુદ એરસાફેબે
પણ પોતાની આનકનો જો દિલ્લો
સ પત્તિદાનમાં આપવાનું બહેર કયું.

લાપાકારીય ધોરણે પ્રાતોની પુન
રચનાના સમાનમારથી જે પરિસ્થિતિ
મુખર્ધમાં પેલા ચર્ચા તેથી તેઓને પણ
કુખ થયું. આજ વચ્ચેરપદ સમાન પર
એમનું મતલબ બધુવાનો મે કદી
પણ પ્રવચન કર્યો નથી આમ છતાં
એવાર તો મારા જેવા સાધારણ કાર્ય
કર્તાઓએ તેઓ મેની ગયા. બાર્ડ
અમારા જ માથુસો અમારું કહેવું
સાલગતા નથી આમાં શું ચર્ચા શો
તે સમગ્રનું નથી' તે પછી છેવટે લોક
સભાએ દિલાથી મુખર્ધ ને નિર્ણય
કર્યો અને અમદાવાદમાં પણ જે તોશોને
થવા અને ત્યારે તેઓએ છપામાં એવો
અહેવાલ વાચ્યો કે મહાત્માજીના
આશ્રમને પણ નુકસાન કે વાગા આવ્યું
ત્યારે તેઓએ કયું કે મુજરાતમાં પણ
મહારાષ્ટ્રના જેવું જ થયું.

મયે વર્ષે જન્મ-મુઆરીની જન્મ
તારીખે ત્યારે વડા પ્રધાન પંડિત
જવાહરલાલજી મુખર્ધ આપ્યા ત્યારે તે

ઝોની પડેની રોકાણ જેવાડીમા દિવા
 સળીળનાના માટેના આગોળોગ મકા
 નતો પાના નાખનાની હતી જેની નેયા
 રીમા જેસમાડેમે ધણો શ્રમ નાના અને તે
 પડીના મુકનાર તા રખીએ ગાધી
 રમારક નિધિનો આકિસ્સા કામ ક્વા
 પડી મળિલુનનમા દર શુકનારે થની ગા
 જની પ્રાથનામા આખડી પ્રચ્ચન કધુ
 પરિધુમે તા ૧૬મી જાન્યુઆરીના
 મધુન ત્રિનિ પરવાડીમા ૧૧ દિન માટે
 પથ તેઓ આવી શકના નહિ અમને
 મગના ૨૫ ધર્મ પડ તે માટે ઉચો
 નીચા થતો ખાટનો Bombay Ser
 gical Houseમાથી વાનનાનુ સદ
 ભાગ્ય અને પ્રાપ્ત થયુ માગી મદદમા
 જેવાડીના ડેટનાકે ભાઈઓ હતા
 ખાટને તેઓની આરડીમા મુક્યા પડી
 તેઓએ પોતાના અગત મદદનીશ
 થી ગાવને વિન તિ કરી કે આ
 ભાઈઓને થોડા પૈસા આપો
 મુખ્યમા તેઓ ડીતમિથન કનક મુસરી
 એટને વધુ સાદનારે માટે તઓ પૂનાના
 ડો કોવાડની ઈ રિપનારમા ગયા ત્યા
 માર્ચ ૧૧ દમીને શુકનારે સવારે આર્થના
 કરી પછી અધ્યાનક તેઓનુ હૃદય અધ
 થઈ ગયુ અને જ્યા શ્રમની જેમની
 રહનકિયા ધર્મ હતી ત્યાજ તેમના મૃત
 રહેને જયુ અગિદાહ ડરનામા આન્વો
 શુકનારે અવમાન પામેના મહાનુભાવો
 ધસે, મહાત્માજી, સર ૧૭ દક્ષર ધણ
 ડોક્ટર આમેડકરે વિચરે ૧૧ વાદીમા
 એક વડુ નામનો ઊમરો થયો

જ્ઞાન અને ભક્તિ

સારામા સારી જાજમા જમનાનો
 કોઈ આપણને પ્રનધ કરી આપે તાયે
 ને આપણને આપણા ઘરમા જ કોઈ
 નુખો-સુકો રેહતો હેનથી પીરસનાડુ
 દોવ તો જમના જઈ એ નહી

કેમકે મૂગે રસોઇ કરતા જાયુ તે સાથે
 ને હેન આપણને મૂગે છે તેજ રસોઇને
 સ્વાદિષ્ટ કરે છે તેમા જ રસના માટે
 રમ પાચો દોવ છે

જાજનો પીરસણિયો બનામા મળ
 નારા પીમાના એમ માત્ર વિચારે પીરસે છે
 અને એ બનાવળી વધારેમા વધારે કાંચ
 અણુ જ્ઞાન સતત તેના મનમા હાય ॥

જ્ઞાન અને ભક્તિ રચે સાજના
 જજાનુ અને ધનના જજરુ ભેટનો જ
 તકાવત છે એકન જ્ઞાન યોજના જમણુ
 જેણુ શુદ્ધ છે એમા ન્નારે ભક્તિરસ
 ભગે છે ત્યારે એ માએ હેનથી પીર
 સેના વાનવર્ષીમા જનનુ જયુ થઈ જાય છે

જજરુ વિષનુ માત્ર જ્ઞાન અને તેમથી રજૂ
 રેણુ કાર્ય લોજનો પી સર્વિ રો દાગ શાક
 નેક એ ૧૦ ટેન પ્રમાણે જોની જાય તેના
 જયુ છે એમા દેનનો રણુકો કે આમહ
 નથી જયુ જરજના ગર્ખમા પ્રેમ-ભક્તિને
 રસ ભગે છે ત્યારે તે રસમયુ જની
 જાય છે જાજી એમહ જ્ઞાનપ્રેરિત કે મા
 ત્ર જરજના બારથી મેરાયુ કાર્ય રેતી
 ના નાકા જેણુ છે એમા પ્રેમ નકિનરો
 રસ મજ્યાનિના તેની કણુક મગનાની
 નથી

—અ

વિક્ષાદાન અને યોલીપણું

☆

લોભીનું ધન કાંતો ઝોના વારસ-
દારોને જાય છે અથવા હવામાં ઊડી
જાય છે.

ખાલી ખિરસે દાન થઈ શકે
નહીં.

☆

લોભી કરતાં બીજે કેઈ માણસ
એકસો નથી

ઉદાઉપણું દાનને ધમો પહોં-
ચાડે છે.

☆

લોભી માણસ પોતાના માણ-
સોનો માત્ર ખબર નથી છે.

વિક્ષાદાનનો દુર્ગંધ મારી મિત્ર-
તાનું રક્ષણ કરે.

☆

લોભીપણું, ચીકણાપણું મિત્ર-
તાનો નાશ કરે છે.

ના પાડવા પછી આપણું તે આપ-
વાની હા પાડીને ન આપવા કરતાં
વધારે સાડું છે.

☆

હાથમાં રહેલા ધનનો પણ લોભ
કરે તે હિચરમા આવવાનું કરવા
જેવું છે.

જ્યારે કેઈ માણસ તાલી પાસે
આશાભર્યા આવે ત્યારે તેને નિરાશ
ન કરતો.

☆

પૈસા ઝોના ધારણ કરનારને
ત્યારે જ કાયરો કરે છે, જ્યારે એ
ઝોનાથી જુદો પડે છે

દાનથી છોર્તિ મળે છે

☆

દાનથી યશ મળે છે.

☆

ઉદારતા બીજા અપૂર્ણતાને
કાંકી શકે છે.

સાચા દાનથી બધું દુઃખ દૂર
થાય છે.

☆

ઉત્તમ માણસ તે છે જે બીજાને
અપમાન આપે.

દાનવીર જાણે છે મોટું ધન
લોભીના ખબરના કરતાં વધારે
પસંદ કરવા જેવું છે.

☆

ઉત્તમ માણસ તે છે બીજાને
લાભ પહોંચાડે.

દાન કરે પણ જાયથી નહીં તેમ
આશાથી પણ નહીં.

☆

☆

અનુ 'અલુમ' વાનેાડી

હમણા જ વિદેહ થયેલા અખર દેશભક્ત અને મુકાદ વિદ્વાન મોવાના અનુષ્ઠ કલામ આઝાદની તેજસ્વી કલામે લખા રહો. આ પરિચય લેખ ગ્રેસ નીવડશે એવી અપેક્ષા છે વાંચકો પાસે એક કાગે લૂટાણા હતા તે દિવસે સાબાલનો ફિરોસે તેમની સાથે સરખાવવા સરખો છે આ ડીજન્ટ હંદસખનડાની વાતમા યે કેટલું તમ્બ રહેલું છે તે પ્રસંગથી વિચારીએ. મૂળ ૩૦૦ પાંચી આ પરિચય લેખ હતાયો છે સ.

ખગદાદમા જેવી રીતે હજારતરીખ જુને ખગદાદીતુ નામ એમની તપસ્યા અને દરવેશી માટે અખ્યાત છે તેવીજ રીતે ચોરી અને લૂટફાટ માટે ઈષ્ટને સાખાતનુ નામ જાણીતુ છે.

દશ વર્ષથી ઈષ્ટને સાખાત મદા ધનની જેમમા પુરાયા હતા હવે તે ઈષ્ટને તેના ભય કર હુમનાઓનો ડર નહોતો હતા તો પણ તેની યાનડા અને નીડ તાની કથાઓ તઓ જુલ્યા નહોતા.

ઈષ્ટને સાખાતના પૂર્વદેવન ત્રિમે ૧૯૮૦ ખાસ શિશ્ય માહિતી નથી હા સૌક્ય ન જનરમા ચોરી કરતા પકે લીલા તે પકડાયો ત્યારે પોલીસ તથા મમા માલુમ પડ્યુ કે તે ખગદાદનો રહીશ નથી તેના માન્યાપ તુમથી એક કાફલા સાથે આવી રહ્યા હતા ત્યારે માર્ગમા બને ટૂંક માગી બોગવી મૃત્યુ પામ્યા આમ અચાનક અનાથ બની ગયલા ઈષ્ટને સાખાત પરદવા લાવી કાફલાના સરદારે તેને

ખગદાદ પહોચાડી દીધો એની ગિરફ તારીના બે વર્ષ અગાઉની એ વાત છે એ મે વર્ષ એણે કથા બને કષ્ટ રીતે ગાળ્યા ત કોઈ નથી જાણ્યુ એ ગિરફતારી ચેલાએ એની ઉમર કેમળા પદર ૨૫ની હતી એ ચારી અમે એને ફટકા મારની શિશ્ય કરી છોડી દેનામા આપ્યો.

પણ એ સખાતની એના ઉપર શેલ નીજ અસર ઘર્ષ અત્યાર લગી તેા એ એક મલતુ માણક જ હતા પણ હવે એક નિર્નય યુનાબોર બની ગયો.

ઈષ્ટને સાખાત હવે નાની ચોરીઓ નહોતા કરતા પહેની વાર તેા જુખથી લાચાર થઈને એક નાનવા ગાની દુકાનમા એ ભગ્યો હતો પણ હવે જુખથી લાચાર થઈને નહિ પરંતુ ચોરીને પોતાનો શોખ બનાવી લઈને એ ચોરી કરવા લાગ્યા નાન અને પાકે રોડોને બંને હવે એની દષ્ટિ સાદુકારોની ચેનીઓ અને સોલામરોની ગોદાઓ

ઉપર પડના લાગી. હજીને સાગાતમાં
વિજેતાનો જુઓ, સેનાપતિનો નિર-
ધાર, સૈનિકની ગદાનગી અને શુદ્ધિ-
છીનીની ચતુરાઈ હતી. પણ એના એ
શુભોની દુનિયાને કશી દરકાર નહોતી.
એટલે આખરે પોતાના એ બધા શુભોને
એણે ચોરીના ધંધામાં કામે લગાડ્યા !

થોડા જ સમયમાં ચારેકોઈ હજીને
સાગાતના નામની હાક વાગવા લાગી.
હૂમતે એના તરફ ખાસ ધ્યાન દેવા
માડ્યું. અને એક દિવસ એને ગિરફ
તાર કરી લેવામાં આવ્યો. અદાવતના
નિર્ણય મુજબ પહોંચામાંથી એનો
એક હાથ કાપી નાખવામાં આવ્યો.

પણ પોતાનો એક હાથ કપાયા
તેથી હજીને સાગાત નિરાશ થયો નહિ.
તેના હરાદા ગિફટા વધુ મજબૂત થયા.
ક્રીડકના બધા નામીયા ચાર ડાકુઆને
પોતાના પક્ષમાં લઈ એણે એક મજબૂત
રાજવી બની કરી, અને સરકારી સામન
સામગ્રી સાથે લુટલુટ શરૂ કરી દીધી.
થોડા જ સમયમાં એણે આખા ઈરાકમાં
લાડાકાર મચાવી દીધો.

પણ ફરી એવાર એ પકડાઈ
ગયો. એક જગ્યાએ ધાડ પાડીને એના
બધા સાથીદારો પોતાને રરને પડી ગયા
હતા હજીને સાગાત પણ ત્યાંથી લાગ-
વાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં તો
એક પોલીસ ટુકડીએ ત્યાં પહોંચી જઈ
એને ગિરફતાર કરી લીધો.

આ વખતે એક ધાડપાતુ-સરીકે
ગયો હતો, જેની સગ્ન હતી-એના

પણ આવખતે એણે અદાવતને રિનંતી
કરી કે જો, એને મેલની સગ્ન કરમાં
વામાં નહિ આવે, તો પોતાના બધા
સાથીદારોને પકડાવી દેવા એ તૈયાર
છે. અદાવતે એની એવાત માન્ય રાખી.
પોતાના બધા સાથીદારોને એણે પકડાવી
દીધા. તેમને મેલની સગ્ન કરી દેવામાં
આવી. આમ હજીને સાગાતે પોતાનો
પ્રાણ તો જાચાવ્યો, પણ આખી
જિંદગી માટે એને જેલમાં પરી દેવામાં
આવ્યો.

ઉનાળાની ઋતુ હતી. અર્ધી રાત
વીતી ગઈ હતી. કાળી ચાંદર ઓઢીને
એક માથુસ ખૂંચ જ સાંચેની અને
શાંતિ પૂર્વક જઈ રહ્યો હતો. એક
ગડી વટારીને તે બીછ ગડીમાં બંધ્યા.
ત્યાં એક ધરની ઓમરીમાં બેઠા રહી
તેણે પાંચે શ્વાસ લીધો. પછી આકાશ
પ્રાંત જોઈ રહી મનોમન બળકડવા
લાગ્યો. “રાત્રિના ત્રણ પહેર વીતી
ચૂક્યા છે. પણ આ કેટલું દુર્ભાગ્ય છે કે,
જ્યાં જઈ છું ત્યાં નિર્જળતાનું જ મોં
જોડું પડે છે.”

એ હજીને સામાન હતો. દશ વર્ષ જેલ-
માં ગાળીને, કોઈક પ્રકારે ત્યાંથી જાગી
છટકામાં આવ્યો એ મરણ થયો હતો,
અને પોતાનો અસલ ધંધો શરૂ કરી
રહ્યો હતો. પોતાના નવા અપરાધી
જનનની એ પહેલી રાત હતી. એટલે જ
તો નકામો સમય બમ્મટી રહ્યો હોવાથી
એનું મિત્ર બાકુલ અઈ રહ્યું હતું.

જર્મન સાથે કાન લગાવીને એણે

કામક અવાજ તાલગવાનો પ્રવલન
 ક્યો કામ અવાજ સહાયો નહિ
 એટલે સાતિનો આસ લઈ એહો
 આગળ વધવા માફુ મોડે દર જતા
 એકલાની, મોટી દીવાન ઉપર એની
 નજ પડી શરેના આ નિલાગમા
 પહેના ધનવાનોના જગીયા અને
 સાદાગરોની ગોદામે હતી એ
 બેમાથી ગમે તે એક હશે એમ નિયા
 ૧ એ જરા આગળ વધ્યો અને એક
 માટા દરવાજા સામે આવી જિભો હાથ
 વાગતા જ દરવાજો ઊઘડી ગયો અને
 ઝડ દહને છૂંતે સામાન કંપાકિન્ડમા
 દાખલ થઈ ગયો કંપાકિન્ડમા આરે
 ન રનાનીનાની ઓરડીઓ હતી અને
 તેમની વચ્ચેવચ્ચ એક મોટી હમાગત
 થીલી હતી હાને માખાત એ હમારત
 તરફ આગળ વધ્યો એના બાવડા
 બદલથી બંધ કરેના નહોતા જરા
 ધક્કો લાગતા જ ઊઘડી ગયા હાને
 સામાન બહાર દાખલ થઈ ગયો ઓરડો
 ધણો મોટો હતો પણ તેમા શણગારની
 અગર તો કોઈ બીજી કિંમતી ચીજનું
 નામ નિશાન પણ નહોતું એક તરફ
 ખજૂરના પાદડાની સાડી પથરાયેલી
 હતી અને તેની ઉપર મામડાનો એક
 તકિયો પડ્યો હતો એક ખૂણમા
 ગરમ કાપડના ડેટવાક ચાલ હતા અને
 તમની નજીકમા જ મામડાની ડેટનીક
 રોપાઓ અમન-ચરત પડી હતી

દશ વર્ષ પછી આજે હાને સાખા
 નનેને રાં કરનાની તક મળી હતી પણ

જ્યારે એહો બેથુ કે ન હમારતમા
 ચોરવા જેવી કેઈ ખાસ વસ્તુ નથી
 ત્યારે એના દિનમા ન હમારતમા
 માનિક માટે ખૂન ખીજ ચડી આવી
 હા ગ મ માપડના ચાન ત્યા હતા ખરા
 અને તેમની કિંમત પણ માં નજીવી
 નહોતી, પરંતુ એ એકનો હતા અને
 રંગી એને હાથ પણ એક જ હતા

રાત વીતી રહી હતી કોઈ બીજી
 જગ્યાએ ખાતર પાડના જાહેનો હવે
 સમય પણ નહોતા એક ધ્યાન ખાનીને
 એહો નીચ પાથયું અને પાતે ઊંચકી
 શકે તેટલા બીજા ચાન તમા ગાંઠના
 પછી એણે તનુ પાટણ માધના માંડ્યુ
 કાપડ જાડુ હતું તેને આમનીને ગાંઠ
 લગાવનાનું એમ જ મુશ્કેલ હતું અને
 વળી હાને સાખાત પાસે તો એક જ
 હાથ હતો ગાંઠ લગાવના એણે ખૂબ
 મહેનત કરી ફાતને પણ ઉપડાગમા
 લીધા દૂદા હાથે છોડા દબાવી રાખ્યો
 પણ કેમે કરીને ગાંઠ દેરાતી નહોતી
 તે ખૂન જ થાકી ગયો

અમાનક હાને સામાન આકી
 જિંથો એના સનેન ક્યુપેટ કોઠના
 પગવાનો અરાજ અથડાયો ગલરાઈને
 એ એકતમ જિભો થઈ ગયો એટલામા
 તો બારણુ ઊઘડ્યુ, અને હાથમા દીવો
 લઈ જિભેનો એક માથુસ એની નજરે
 પડ્યો તેણે કાળા રંગનો ઝંખો
 પહેર્યો હતો માથે જિંથો દીવાવની એક
 મેડી ટાપી ચૂકી હતી શરીરે ત ખૂન
 ફળ જ હતો અને કેકમાથી વાંઘો વગી

ગયો હતો. પરંતુ તેના ચહેરા ઉપર તેની એ શારીરિક નિર્જનતાની જરાય અસર જણાતી નહોતી. હાડકાંના એ માળખા ઉપર એક જોખવરી અને પ્રભાવશાળી સુન્દર ચહેરા ગોઠવી દેવામાં આવ્યો હોય, તેમ લાગતું હતું !

પોતાના હાથમાંના દીવો જરા ઊંચો કરી તે માણસ ઘોડીવાર સુધી ઇન્ને માખાતુને નિદ્રાગતો રહ્યો. પછી, જરા પથ્થુ ભય કે ગભરાટ વિના તેણે આગળ વધી એક તરફ દીવો મૂકી દીધો અને ઇન્ને સાખાતને કહેવા લાગ્યો; "મારા મિત્ર, તમારા પર અલ્પાદત્તી કૃપા હતો ! તમે જે કામ કરવા હપ્તો છો, તે પ્રકાશ વિના તો જ એકાદ માયીની મદદ વિના થઈ શકે એમ નથી માટે, ચાલો પ્રકાશ માટે આ દીવો અને મદદ માટે દૂં હાજર છું. હવે આપણે બંને શાંતિપૂર્વક કામ કરી શકીશું." અને ઘોડીવાર મીન રહી તેણે પાછું કહેવા માડ્યું, "તમે ખૂબ જ થાકી ગયા છો એમ દુરુપચિત્ત જોઈ રહ્યો છું. તમારું કપાળ પરસેવાથી તરે છે. આ બંધ ક્ષીરડો, અને ઉપરથી આટલો સખ્ત તાપ ! અકસીસ, પોતાની આજીવિકા માટે માણસને ટેકેટલી મુસીગતો વેઠવી પડે છે ! તમે જરા આરામ કરી લો તેટલી વારમાં હું તમારું કામ કરી નાખું છું." એટલું બોલી તેણે ઇન્ને સાખાતને બેસવા માટે હજારો કોઈ ગમાવથી એના કપાળ પરનો પરસેવો લૂછ્યો

અને પછી ખબે હાથ મૂકી એના સાદી ઉપર બેમાડી દીધી.

એ બધું એટલું પ્રક્રીયા અને સહજ રીતે થઈ ગયું કે, ઇન્ને સાખાતનું મગજ એ વિશે વિચાર પથ્થુ કરી શક્યું નહિ. હવે પેલા અગાત માણસે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. પહેલાં તેણે ઇન્ને સાખાતે વીંટાડેલું બોલી નાખ્યું. જે ચાલ બોલીને પાથરી દીધાં અને તેમાં બીજાં ચાલ મૂકી એક મોડું અને એક નાનું એમ બે પોટલા તેણે બાંધી દીધાં. થોડા વિચાર પછી તેણે પાછું એક પોટલું બોલ્યું, પોતાનાં અબ્બો કાંઈયો અને એ અબ્બો પથ્થુ તેમા મૂકીને પાછું પોટલું બાંધી દીધું. પછી ઇન્ને સાખાત પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો: "હાન્ત, તમારા આ મુગ્ધાચેના ચહેરા ઉપરથી લાગે છે કે, તમે જુખ્યા પથ્થુ છો. અલીયી જતા પહેલાં તમે થોડું દૂધ પી લો તે સારું."

અને ઇન્ને સાખાત હાઈ જવાન આપે તે પહેલાં જ તે બતાર નીકળી ગયો.

હવે એકરકમાં ઇન્ને માખાત એક લો જ રહી ગયો. એ અગાત માણસનું અકિનત્ત અને વર્તન એવું વિચિત્ર હતું કે તેની હાજરીમાં ઇન્ને સાખાત કરૂં વિચારી જ શકતો ન હતો. પથ્થુ હવે એકલો પડતાં એવું મગજ તેના વિશે વિચારવા લાગ્યું. પોતાની ધષ્ટા કાંઈ દષ્ટિએ જ એ આખી ઘટના ઉપર એ વિચાર કરવા લાગ્યો એને થયું : એ માણસ પથ્થુ માગે એવો જ

૭ બાપનામાજ બાપને એ ગુટેલા દમે
 બા મમન આ રી છે તરી એને બાપ
 દર્શ એનેજ તા ગાનિરી મમ પાર
 પાકના દીવો બદને આન્યા દુરે વ્યાગે
 એને મન બાપી જ્ઞાપ્ય એને પાનાને
 ૫ એ માવમા ગિરમા મગ અરિયાને
 મને મ કરના એ નૈસાર મલે ૧૧
 ૬ નર મામાન એમનિબાગી ગળો દના
 ૮ ના પને માવસા માવસના એક પ્યા
 ૧ માલા કુમ નહ ત્યા આવી નાગરો
 બને મો ચો નો તમાગા મારે કુ
 કુન નાન્યા કુ પી નો ખૂખ અને ન સ
 ૧ નને દોરો આગમ મારો' ૬ નને
 મરમાન એકી આનબતુ કુન પી ૭ વા
 ૫૭ આસ્ત દીને કહેના લાગ્યા
 જુએ તમાગા કળા અમાકે બાપી
 આદીને મે મારો અધિકાર જમારી
 ૧૫ દતા એટલે બાપીની વગ્નુઓ
 ઉપર તમારો મધદેમરનો કોઈ દકનથી
 ૫૨ તમારી દોશિવારી બને ચાનાળીથી
 ૮ પ્રુશ થયા કુ બને આજના આ
 માવમથી તમને ભાગ આપના ૫
 ૬ તૈવાર કુ આર તમારી કનજા દોન
 તા હમેશ મારે તમારી સાચે ક ૧૨
 કરી નેનાનુ મને મમએ પરતુ ૧
 તમનજાગી દના માત્ર કુ કે આજના
 માવમાની તમન મ ૧૫૨ અનાભા
 મળી શકરા નાદિ કો ખુ કે અજનુ
 કામ ૨

પરતુ ૬ ને સામાનને નવ્વરી જ
 બટકારી ૬ પના અજાન માત્રુન
 બેવા મા ચુ તમે એની નિતા મા

શપથ

નિશાન ચૂકતુ નથી
 પ્રહાર પર પ્રહાર થાય
 તે સવે
 પ્રુશન નામદા પી કાય
 તા બહ
 કૃપા ચાહી
 મરીય ચૂકતુ નથી
 બાવિધના પ્રવામમાથી કોઈપણ
 દુભાય કે સુકાય
 એક એકપણ
 અમાજના યાચદન મકેતુ નથી
 નિશાન ચૂકતુ નથી

હસિત બૂચ

મારે કે ૧ જ મારા દોસ્ત' ચાપા
 પહેલઆપજુ કામથી પગારી જલે
 મે મે પાટયા ગાવા છે નાનુ પાટન
 તમે ઉપાડી નેજે મોડુ કુ ઉપાડી
 લકશ હરે રહા બા ની રાગ તા
 બલ્યાગે કુ અનો નિન ન ક રા નથા
 ૬ કળા મને તમા ૧ કરાર નાળા
 નાન મન ભી ૬ ૫ ૧ એકુ જ
 ૧૨ કુ કુ

ત્વારે વીકે ૬ નસાનાતકેયુ
 ૬ કો ૬ તની હજી તમને ખમર
 નરી આગ જો માગે સગદાર તમને
 કપાન મળી શકે એમ નરી

પળી ૬ ને સામાન પાતાનુ પાટન
 ઉપાડી રીન તે મટુ હનકુ હનુ પના
 અજાન મામ મોડુ લૂજન ૧૨ પાટન
 ઉપાડુ જને મદાર નીકળ્યા અજાન

માણુમની કેડ એક તો વગેરી જ હતી તેમા રળી બારે પોજ લાગે એટલે તે તો જાણે મેનડ જ રળી ગયો છન્ને સામાત ઉતારગે આનરા લાગે અને માથે સાથે પોતાના સાથીતાગે પણ ઉતારગે આનરાનો હુકમ કરતો રહ્યો પરંતુ આદેનો ભારે મોજ ઉપાડીને આનરુ તેના માટે મુસ્કેન હતુ વાર વાર તે હાકરાતો અને પડતો ગહી જતો આમ છતાં તેણે આ રે રાખ્યુ જરા નાર થોભી જઈ થાક ઉતારનાનુ નામ પણ લીડુ નહિ

પણુ છન્ને સામાતને તળી એ આનથી સત્તા નહોતા નહેલા આન નાના હુકમો માથે સાથે હવે એ આપ શમ્નો પાનુ કા ના લાગ્યા હવે સામે નહી આવી ની આજગરા માટે પુલ ઉપર થઈને જનાનુ હતુ પુન ઉપર જ્યા માટે એક ટેકરો ચડેનો પડતો હતો કુ િજ સરીર અને બારે મોજને કારણે છન્ને સામાતનો સાથી ટેકરો ચડતા ચડતા ગમડી પડ રો પાલો મઠરાતો ત પ્રયત્ન કરતા હતા ત્યાં તો તને એક લાત લગાનતા છન્ને સામાત મગલ્યો આમ્નો પોજ તુ ઉપાડી રાકે એમ નહોતા તા પછી લાગ્યા શા માટે? પેનાએ કહ જવાગ આપ્યો નહિ મગમહેનત તેજિભો થયો તેના ચહેરા ઉપર વેના અખર ફરિયા ના બાનને બદલે સદગમો લાગ હતો! પોતાનુ પોટનુ લઈ તે આનરા લાગ્યો મહેસના એક વેરાન જેવા ભાગમા

એક ખડિત ધમારત પાસ પેનાની મને અટવી ગયા છન્ને સામાતે પોતાનુ પોટનુ નીચે મૂકી પોતાના માંડીને પણ પોટનુ નીચે મૂકના કડુ અને પછી એ દીને અર આન્યા ગયા એના સાથીએ બને પોટલા અર ફાળી નાધા ને પછી તે પણ અર જઈ ગિભો એ ધમારતમા એક મોનર હતુ, જેમા છન્ને સામાતે જેમમારી લાગ્યા પછી આશરો નીસા હતો પડ એ બોધ ભાઈને સામાત ગયો નહિ આવી આનરુ અમિને પોતાનુ ફરક સ્થાન દેખાડી દેના એ ધમ્મતો નહોતા ત્યાં પડેલા એક પથ્થર ઉપર જ છન્ને સામાત મેસી ગયો અને એના સાથી પણ ત્યાં ગિભો પોતાનો ધાક ઉતારના લાગ્યો

થોડીવાર પછી વેલા અમાત માણુસે છન્ને સામાતની સામે આવી કહેરા માગ્યુ મે મારી દેજ પુરી કરી છે દોસ્ત હવે હુ જઈ હુ મારી નિ િજતા અને હુતીને કાણે તમારે લેગન થવુ પડયુ તેમી હુ ખૂન દિનગી હુ, મે એ બદન હુ મારી આડુ, એકળીનને ખુના દિને મારે કરી દહનિ આપમે આ નાદગા એક કાળેનુ ઉતમોતમ રીતે અનુકરર કરી રાકીએ એમ હોએ હવે આપણે છૂટા પાગે તે પાડેના માટે તમને કહી દેવુ જોઈએ કે તમે મને જેવો સમજો છો તેવો હ નથી આજે આપમી જ્યા મુનામન થઈ તે થગમા જ હુ રહુ છુ ન

અધારમાં એકા તમે હેમન થઈ રહ્યા હતા તમે માગ મહેમન હતા મને અસોસ છે કે, હું તમારી નગમર સેના કરી શક્યો નહિ મારું ઘર તમે બેસુ જ છે હવે જ્યારે જહુ તમને મધ જરૂર પડે ત્યારે વિના મોકાને તમે ત્યા આવી સોકો છો અત્યાહ તમારુ કલ્યાણ કરે” એટલુ બોની ઇન્ને સામાન સાથે હસ્તધૂનન કરી ને ત્યાથી આત્મા ગયો

તે આત્મેગણ પણુ ઇન્ને સાખા તને નવી જ દુનિયાના દર્શન કરાવતો ગયો

સાજ પડી પણુ ઇન્ને સામાન તા જાએ પેના પથ્થર સાથે જ જડાઈ ગયો હતો રાનનાળા બન્ને પોટવા તાથી સામે જ પડ્યા હતા ને તેમની ઉપર એની દષ્ટિ એવી ચોગી મઘ હતી જાએ પોતાના સાથીદા ને તેમા શોધી નકી નહોય આમને આમ નાર ક્યાક વીની ગયા છતા હેહુ તેમ જ જિ હગીની કોઈ પણુ જરૂરિયાતે ઇન્ને સામાનને બ્યાકુમ ક્યો નહિ જેને કારણે એનો એક હાથ કપાયો હતો ને બૂખનો પણુ હવે તેને અનુભવ થતો નકોતો જેને કા બેએ પ્રકામને એ દુનિયાની સૌથી ખરાબ રસ્તુ સમજતો હતા તે ભવ પણુ હરે ન અનુભવતો નકોતો એની બની બુદ્ધિ અકિત હવે એક જ મિડુમા કેન્દ્રિત થઈ ગઈ હતી અને તે બિદુ હતુ રાતવાળા અચાત માણસનો ઓજસ વતો અને પ્રભાવશાળી અંદરો એ અંદરો

તો હવે અદસ્ય થઈ ગયો હતો, પણુ એને એક એવી દુનિયાના દર્શન કરાવતો ગયો હતો ને અત્યાર લગી તેની દષ્ટિ— મર્બાદાથી ખૂન ખૂન દૂર હતી એની આખો હિપર પડેતો પડેતો ખસી ગયો હતો આકાશના સૂર્ય જેવો જ પ્રેમનો પણુ એક સૂર્ય છે, અને જ્યારે પ્રેમનો એ સૂર્ય હિલ્લ પામે છે ત્યારે આત્મા અને દેવામા રસોનો બધોયે અધકાર નાશ પામે છે એ સૂર્યનુ એક કિરણુ ઇન્ને સામાનના દિલ હિપર પણુ પડ્યુ અને અધકાર માથી નીકળીને એ પ્રકાશમા આવી ગયો

સૂર્ય દુની રહ્યો હતો પૃથ્વી હિપર અધકારના ઓળા મનરી રહ્યા હતા નગદાદના મિનારાઓ પરથી અજાન (માઘ) નો સાદ જુનદ થઈ રહ્યો હતો ઇન્ને સામાન પોતાની જગ્યાએથી ગડના પોતાની મેરી બાદર ઓઢી અને મહાર નીકળી પડ્યો હરે તેના દિલમા ભવ નડેતો—અવતુ સ્થાન કોઈક ખીલુ વસ્તુએ લઈ નીચુ હતુ

ઇન્ને સામાન સંધિા ગાઇ રાન વાગી જગ્યાએ પડેથી ગયો પેન મકાન રૈંધીકા નામા તેને કાઈ મુશ્કેલી પડી નહિ એ મકાનની પાસે જ એક કશિયારાનુ ઝૂંપડ હતુ ઇન્ને સામાન તે કશિયારા પાસે ગયો પૂબુ “લાઈ આ બાગુરાળા મોટા મકાનમા ક્યો ઓદામર ન્હે છે?”

સોદામર!” કશિયારાએ નરાઇ પામી કહ્યુ તમે કોઈક પરદેશી લાગો

વાગ્દાનો ધીમે સુધારો છે.”

આ ચર્ચા વધારે આગળ ચાલે ત્યાં
તો રજનીના બા દિસાનખાનામાં આવી
ચઢી કહેના વાગ્યા “અન્યા’વ, કેનો
વારસો વહે ચના બેઠા છે તે આટવી
કાગારોળ માડી છે? જૂખમે પેરે આ
ગાડારાડ શી? કે જૂખ્યા છે એટલેજ
રાડારાડ કરો છે? મીક મીક, નારતો
મોક નાતુ છુ પણ જરા સીધુ કહેતા
હો તો! જરા દડા પડે દડા! આ તો
માગી ચૂટણી આવી’તી ત્યારે ધમાન
થતી એના જેવું તમે કરો છા!”

રજની અને મદન એકાએક દડા
પડી ગયા એકબીજાની સામે એર્નેને
હસી પથા “ના, અમે તો ખાની રાત
કળા’તા કાર્ન અગડે નથી કરતા.”

અન્યા’વ તે ધાન કરતા આટની
રાડ નામો છે તો અઘડે કરો ત્યારે
તો તમે શું થ કળા હશે! વારસા
રહે ચણી વખતે ભાર્ગભાર્ગ હાથોહાથ
આવે છે એવું કરતા હશે!”

રજની અને મદન જ્યાંનમાં માત્ર
ખડખડાટ હમી પળ્ય ત્યાં તો સન્મુખ
ભાર્ગ બહારથી આવી પડેલાં આ
રજનીના પિતા થાય

કેમ શું ચાલે છે?”

“અરે કઈક વડે ચણીનો અપડા
ચાનતો લાગે છે-તેમાં વળી જૂખ્યા છે
એટલે ઊંચા થયા લાગે છે.” રજનીના

માએ હસતા કહ્યું.

‘ના, એક રીતે તું સાચુ જ’
છ, અમે માત્ર વારમાત્ર વિચારતા જ
અતિનિધિ છીએ અને એની વડે ચણી
ની જ વડનાડ ખીજ પેરે અમે થ માડી
હતી અમારામાં અમારું પોતાનું કઈ
હોત તો અહાથી મૂગા મૂગા આમર
લુમા નૂકસુ હોત.” કઈક દુખી માટે
મદને એકગર કપાં

તે આમને કઈક નાગ્તો હમ ને
દડા પાડને! લગભગ બુદ્ધે પણ પેલા
જૂખ્યા માણસને પ્રથમ રાહતો આન
પછી ઉપદેશ આપતા પોતાના શિષ્યન
નહોતુ કહ્યું!”

રજનીના પિતાએ મેઠકમેતા હસતા
હસતા કહ્યું અને રજનીના ના પાછા
વળ્યા એમ કહેતા કે, “અન્યા’વ એન
પાછા ઉતારના થતા!”

“એ તો મૂજ તપતો હતા શુદ્ધિનો
સુરજ તપતા હતા ત્યાં સુધી આજના
જીવ્યા, આ તમે ને સન્મુખ લાગ
આન્યા, લાગણીનો ચાહે વિગેરો અને
આજનાનું જીવન સમાપ્ત થયું.”

મદને સ્મિત કરતા કહ્યું

અને ખરેખર, દિવાનખાનામાં
ઘડી પડેના જે આજના વગ્તાના હતા
તેમ જ ને વાતા રણુમાં વડીવનો ચાદ
ની શા જાવડા ને સ્થિતિતા આપી
ગયા હતા

✽

કેણે કહ્યું કે આખમાં પેઠાર છે અનિહ ?
એ તો વહી રહેલ મારી અ’ગીનુ’ ગીવ !

અનંત તરફ

ચુરુદયાલ મલિક

બપોરનો સમય હતો

એક નવયુવાન પોતાના વૃદ્ધ પિતાના મૃતદેહની રાખની એક પોટથી, કૃદ્ધાથી શણગારીને, પોતાના શોકને સયમમા રાખીને, અત્યંત શાંતિથી, સચુર કિનારાથી થોડે દૂર પીએ પગથે જતો હતો.

પત્રી તે અવાનક અટકી ગયો અને તાજની પોટલીને ઘડાપૂર્વક પ્રણામ કરીને, એણે પોટલી જવદેવતાને સમર્પણ કરી દીધી.

જ્યારે એ કિનારા તરફથી પાછો ફર્યો ત્યારે એનું મુખ અનંતના આલોકથી ઉજ્જવળ હતું. એની આંખોમાં જગનની ગંભીરતા અને ગહનતા હતી. એમાંથી અતૈકિક જ્ઞાનની ધાના વહી રહી હતી. એના મૌનમાં એક અજબ મિઠાશ હતી.

અને એ બધું કેમ ન હોય ?

આખર, એ અનંતની યાત્રા કરી આપ્યો હતો.

પરંતુ શું એવી યાત્રા કેવળ મૃતદેહની રાખની પોટલી સાથે લઈ જઈને જન્મેમકે એ એક વ્યક્તિત્વ સર્વસ્વ હોય-થઈ શકે છે ?

■ અનંતની આખી માત્ર મૃત્યુના દારમાંથી જ થઈ શકે છે ?

પરંતુ એ મૃત્યુ શરીરનું જ છે શું ?

નહીં, એ ખુદી અહમની બરમ પણ છે.

તો શું, જેણે પોતાની ખુદી ખોઈ, તે જ માત્ર ખુદાને જોઈ શકે છે ?

ખુદા કોણ, શું છે ?

જ્ઞાન હૈ અમીમ !

તો શું 'સ્વ'ની ચીમમાંથી નીકળીને જ અમીમની એક આખી નજરે પડે છે ?

કોણ જાણે ?

મૌન રહેવામાં જ ભવાઈ છે.

અને મૌન-શરીર, મન અને હૃદયનું મૌનમાં જ અનંતને સમજી શકાય છે અને એનો સ્વાદ પણ લઈ શકાય છે.

તો અનંતનો જથ્થો હો !

ચાચાજીની વાતો —

શાંત પગે વહી રહી હતી. સૌ મૂળાં મૂળાં બેઠાં હતાં. સામે હતા ચાચાજી. એની લખ્ય કાણે ધીર-ગંભીર રણકાર આવ્યો:

‘હાજી, બોમો. જરૂર બોલો !’

અમારામાથી એકે વાતનો આરંભ કર્યો એનો ચાચાજીએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

પ્રશ્ન : ‘આપ જ્યારે ક્યાંક મોક્ષવાના હો ત્યારે પ્રથમ મનમાં કરું ગોઠવી રાખો છો ? તૈયારી કરી રાખો છો ?’

ચાચાજી : ના કદિ નહીં. જે કાણે બોલવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે અંદરથી જ આદેશ થાય. કાન પર એક, બે, ત્રણ શબ્દોના પ્રથમ ગુન્ ગુન્ ગુન્ એમ ગુન્ગન થાય. બસ એટલાથી જ બોલવાનું શરૂ થાય. પાંચ મિનિટ, દસ મિનિટ, પંદર મિનિટ—આ સુધી બોલાવે ત્યા સુધી બોલવું, પછી બંધ.

પ્રશ્ન : આપને પ્રથમથી જ આવે અનુભવ છે કે પછી રાજ્યાતર્થ જુદો અનુભવ થતો ?

ચાચાજી : મને એક પ્રસંગ યાદ છે. એક જાહેર સભામાં બોલવાનું થયું. સામે વિરાટ મેદાની. એક પછી એક વક્તા આવીને બોલી ગયા. પછી મારો ચારો આવ્યો. નામ બોલાયું : ‘ગુરુદયાલ મહિંક !’ મનમાં ચડકારો થયો. શું બોલવું ? કંઈ યાદ આવે નહીં. ફરી નામ બોલાયું : ‘ગુરુદયાલ મહિંક !’

મંચ પર જવું પડ્યું. એક મિનિટ

— — — — — વિભળા પટેલ

બે મિનિટ, પાંચ મિનિટ.....મોઝામાંથી એક શબ્દ નીકળે નહીં !

‘કેમ કંઈ તબિયત ખરાબ છે ? બોલતા કેમ નથી ?’ પ્રત્યુત્તરો અવાજ આવ્યો.

ન તો તેનો જવાબ આપાયો, ન તો બોલાવું. મૂક બની બિબો જ રહી. સામે માનવ સમુદાય તીવ્રરાતો ગયો. સૌમાં સંચાર દેખાયો.

‘શી વાત છે ? બોલવાનું કેમ શરૂ કરતા નથી ?’ ફરી અવાજ આવ્યો.

મારી આંખમાંથી ટડાટ આંસુ નીકળી પડ્યા. એકે શબ્દ નીકળ્યો નહીં. કાણ જાણે શું શું ? તે મોઝામાંથી માત્ર એક લીટી જ સંગી પડી : ‘જિસમે રીસે મેરા રામ વહી મુઠે કપૂલ’

બસ, આંખોમાંથી આંસુઓ તી ધારા વહી રહી. એક લીટી સંગી પડી અને ફરી વાણી મૌન. કંઈ સમજાવું નહીં કે શું થાય છે. સામેથી મોઝાની આવો પથ બીની રહી ગઈ. પાછા ફરતાં મોઝા પગ ચળી ગયા, જાણે કંઈક આદેશ ન હોય કેમ, તેમની આંખોમાં પણ આંસુ હતાં.

આ પ્રસંગ ખૂબ યાદ રહી ગયો છે. ત્યાર પછી કદિ એવું બન્યું નથી. બિવડું. જે કાણે બોલવાનું હોય તે જ કાણે મેં આગળ કહ્યું તેમ પ્રથમ શબ્દ તું ગુન્ગન થાય પછી વાણીપ્રવાહ શરૂ થાય. તરે તો એવું થાય છે કે બોલવાનું

આમ તથા પદર દિવસ પહેલાં મને તારે આગમી વિચાર ન કરું વિચાર આવે તોય પાછા વાળું કાણુ જાણી પડોયે અને એનારે તજ જોડ એ પહેલા ક્રોધ વિચાર લાક્ષણ એમા રાહદારી નથી એમ મને લાગ છે

આમ જ ■ નેજન પ્રવૃત્તિનું કામ પાણુ એમ કોઈ પાણુ કાલ્ય અલ્પતાનાં લાણુ તે સૌમા પ્રથમ અદ્ય એકદમ શાંતિ અને પછી અન્યમને આનંદ દેનાર પછી વિચારધારા શરૂ થાય પછી કલમ લેપડે

હું આ જાનની સક્રિય શું બધા મા હોય છે !

આચાર હા સૌમા હોય છે જમવાનને આદેશ જ એવો હોય છે કે કોઈને ને કોઈને નિમિત્ત બનાવી ત કામ કરાવતો હોય છે એટલે સુધી કે આપણે જેની નિંદા કરીએ લીકા કરી એ તેવાની મારાન પશુ તે સારા કામો કરાવતો હોય છે

મને એક પ્રસંગ યાદ આવે છે

એક બહેન દલી બધા એની નિંદા કરતા એને દૂર રાખતા એટલે સુધી કે એનો પતિ એનાથી અપ । રહેતા મારે કાનેવાળાઓ અને તો અદરથી એક આદેશ સત્વની બેજા કરવાનો અને લાગ્યું બહેનમા એવું શું ખરાબ નવું છે કે જેની યોગે નિંદા કરે છે ?

એ બહેનનું ઘર રસ્તામા જ આવતું ત્ય યદ્દને મારે રોજ આવજા કરવી પડતી જતા આવતા હું એ બહેનને

નમસ્કાર કરતો એ ઝીંતી ખરી એ એક મહિના એમ માન્યું એક દિવસ એ બહેને મને પૂછ્યું 'ભાઈ બધા મારી નિંદા કરે છે ત્યારે તમે મને બોનાવો છો !'

બહેન એ જ જોવા માણુ છું કે બીજા શા મારે નિંદા કરે છે !' મે હમીને કહ્યું

બહેનની આપખમા આમુ હતા હું કશું ન મોનત્ય આગળ વધ્યો

ફરીવાર એ જ બહેને મને જમવાનું મેળવું આપ્યું મે ફરીકાણું જમવા મુઝો જમી પરવારી મેડો હતો બહેન નુ દિલખુવી મધુ એણે પોતાની વાત માડી તનો સાર આવો હતો—

પતિ સાથે રહેતી હતી ત્યારની વાત છે અમારી પાડોશમા એક ભાઈ એકવા સ્ટે એકવાર રાત્રે તેમને સખન પીકા લેપડી કાસી જૂમ પાડે મને કહ્યું ચાન છે ! હું અમાને જોડી પતિને ઉદાચ પાડોશી જૂમ પાડે છે જાઓ મદદ કરો' પશુ એ તો બર જી થમા હું' હું' કરીને ફરી જાણી મશા પાડોશીની જૂમો માથ જ હતી મે ફરી પતિને કહોળ્યા ને કહ્યું કે જાઓ જામતિ જુઓ કે શું છે પશુ એ ના ગણકાર્યા વિના જી લી ગયા

હું અકળાઈ આ તો મૂળા લાગ હું જ ભાઈ અને પાડોશીને ત્યા ગઈ પાડોશી તો કંઈ બોલી શકે નહીં એવા પીકાવ પૂછ્યું ત્યારે હા કે તાર ને બો લા વો ! આટલું કહ્યું

મધરાત ઘડી જાયેલી છતાં બહાર નીકળી. ડોક્ટરને ત્યાં ગઈ, હિંદાજી અને વાત કરી. સાથે તેડી લાવી. ડોક્ટરે દવા આપી. બાંધને આરામ થયો.

બસ, રાત્રે આઠઘાનુંના ડોક્ટરે એ બેયુ અને શંકા ગઈ. વાતાવરણમાં વહેમ લરાયો. બહેનની દસા મેડી ટીકા થવા લાગી. પતિએ પણ ઝંડે માંગ્યો ને અતે બંને છૂટા થયા. ને અસમ રહેવા લાગ્યા.

આટલું કહેતાં તો બહેન રડી પડી. મેં એને દિવાલો આપ્યા. શાત થતા કયુ. હું એના પતિને મળ્યા. શાતચિતે વાત કહી. ગેઝમન દૂર કરવા વિનંતી કરી. સાથે લઈ જવાનો આમર કયો પડેના તો સાફ ના પાડી 'નહીં, નહીં, તે કયગી છે તમે સાન આજા છો. બિજા' એટલું કહ્યું માનનારા છો. તમને તો મધુ બરાબર લાગે, પણ એનું નથી માર્ક કપડી છે ..'.

બાઈના શબ્દોમા શુરસો આવી ગયો હતો. મનમા ગડમચન હતી છતાં મેં સમજાવ્યો. આવી વાત સમજાવી અને પ્રથિરને ખાતર પત્ની આવના વિનંતી. અતે તે કમન થયો. મનમાં મેં પ્રથિરને પ્રાર્થના કરી કે લાજ રાખજો.

અને ભગવાને ખરેખર લાજ રાખી. અત્યંત આશ્ચર્ય વચ્ચે મેં બેયુ તો પતિ બહેનના મરણમા ગાયું ઝૂકાવી કમા માગતો હતો.

બંને વચ્ચે સમાવાન ચર્ચાનું વાત થાયે પડી ગઈ. સાંભળ્યા પ્રમાણે બંને

વચ્ચે એવો મુમેજ થઈ ગયો છે કે બંને પડેનાં કળતાં મારી ગીતે પ્રેમથી રહે છે.

અથ : છંદનો સાર એ નથી કે આવી આવી અલુમન શક્તિ પ્રત્યેકમા હોના છતાં એનું જ્ઞાન આપણને નથી રહેતું, એ આપણી કમનથી નહીં તો બીજું શું ?

આમજી : સાન બરાબર છે. શક્તિ છે એનું બાન આપણને નથી થતું. એ હરીકા છે. માગે તો એવો અનુમન છે કે મારા મિત્રો કે સગાંમા તો ડોક્ટર મૃત્યુ નજીક આવી જાયું હોય એનો આદેશ અંદરથી જ સંભળાય : 'તે એની પામે મૃત્યુ નજીક છે, મગી લે.'

તેને પેર કું જાહુ એટલે જતો હોડ પણ આદેશ પ્રમાણે તગત જવાતું શરૂ કરું એટલે ધગ્યાળા પૂટે પણ ખરા અને મળક પણ કરે કે, 'એટલે, અમારા સા ધન્યભાગ કે અમારે ત્યાં તમાગ પગવા !'

હું જવામ આશ્ચર્ય : 'તમે મને સાડું સાડું ખરાગો, પીરાગો એનો મને લોલ લાગે છે.'

અને હું જવાતું આજુ જ રાખુ. એમ કરતા કરતાં અંતકાળ નજીક આવી પહોંચે. એ દિવસ તો વિદાયનો સમજી સવારમાં જ એ લોકોને ત્યાં આગી જમાતું. નાહું ધોઈ, જમવાતું પણ ત્યાં જ કરું. ખગનર નિયત સમય ન દેખ, તેમ સાગપ્પારને સુમન ધાપ કે લાગન હજુ બંધ પડી ગયે. ભાર્તરવર્ગે પડી નય પડી તો એમનાં બાળમનમાં મને

પેરી ન. રાત ત્યા રોકાઈને બીજે દિનસે
 ચાની નીકળુ આપુ આપુ મારા મિ
 ત્રેની માદગીમા થયુ છે ત્યાર પછી તો
 બીજા એવા અનુભવો થયા છે કે રોડી-
 જનની માદગીની ખમર પડી જાય એની
 મુખાકૃતિ જ મારી સામે આવીને બિભી
 રહે પદરથી ત્રીસ મિનિટ સુધી નજર
 આગળથી ખસે જ નહીં એ હોય બહા
 રગામ કુન્દાગળ લખીને ખમર પૂછવું
 જવાબ આપે- 'ભવ કર મીઠ
 મીને બિહાને છે'

બહુ વર્ષો પહેલાની વાત છે ત્યારે
 કુન્દાગળમાં હતો કવેટાના ધરતીકંપ
 સંબંધમાં છે

એક સવારે કુ બીજો મને કહ્યું
 એન પડે નહીં મન રકયા કરે આખ
 આગળ કમસ્તાન દેખાય કુજો દેખાય
 મને કહ્યું સમત્તય નહીં મન મૂકાય
 એમ ને એમ પદરેક દિવસ તિથા ત્યા
 ખમર આપ્યા 'કવેટાનો ભવ કર ક
 સ્તીકંપ હજારોની સંખ્યામાં લોકો
 દટાઈ ગયા છે'

કુન્દાગળમાંથી પણ એમણીસ મા
 લ્યેસો એકસાથે દટાઈ ગયા !

આ જાનની છાડી છાડી સમજ, દરિ
 અને અદરનો આદેશ ધરતીપાથી પા
 મો છુ સૌ જોય પામ્યા છે તેમ કુ
 એને કેળવતો ન હી માત્ર એક જ દરથી
 કે રખેને ચોરી છપીથી એમ કરતા અ
 હમ ધૂસી ન જાય !

કુ પછી આચાજ ડોષપણ જા
 તનો નિર્ણય લેવામાં અદરથી આદેશ
 ન આવતો હોય તા !

આચાજ દોષનુ એના પ્રત્યેની
 વફાદારી કેળવવી કેટલીક વાર તો એમાં
 વર્ષો લાગે છે ન વ્યાપુને પ્રસંગ વાદ
 આવે છે એમણે એક ચિત્ર આરંભ
 કર્યું ડોષને ડોષ કારણસર વચ્ચેથી
 પીંડી અટકી ગઈ ચિત્ર અધૂરું રહ્યું !
 વચ્ચે થયું વર્ષ વડી મયા પાડો એક
 દિવસ આગે કે પીંડી કીપડી ! ચિત્ર
 પૂરું થયું અને તપણ બહુ સારી રીતે
 આમ વાં પછુ જોવી પડે બહાપૂરક
 વફાદારી સાથે આદેશની રાહ જોવી
 અદર પ્રમાદ કે બીજું અનિષ્ટ તત્ત્વ
 જોઈ ના જાય એની યોજી રાખવી
 બાકી, દરેકમાં એક એવી જીવનશક્તિ
 થઈ છે, જે ઉત્તમમાં ઉત્તમ કાવ્ય તેની
 પાસે કરાવી શકે છે [૧૪-૧-૫૮]

✽

ફૂલ મુવાસ જાહે ?

કથીરના જ કસોટી ને કપાસ જાહે છે,
 પદાર્થ હોય વિકારી તો વાસ જાહે છે,
 ઇશનની જાનખરે આ હકય હો કવમાત્ર,
 મુવાસી ફૂલ ઠલી શુ મુવાસ જાહે છે ?

રતિલાલ-અનિ-૧

એક સુરદાસ હતો. કહેવત છે કે આંધળો દબે કાં ગાય. એ ભજન ગાતો અને માગી જાતો. રમતારાગને ધરબાર, સગાંબહાલા કેવાં? જમીનનું પાગરણુ ને આ ભના મોઢણાં.

મીઠા ગળથટો કંઠ, મીરાં-સુરદાસના રસખીનાં ભજનો, પદો એ કંઠે વહે ત્યારે બળતા બપોરે ચાંદનીની શીતળતા વરતાય. બજન રસમા લીંબચેલા ભાવિકો પાછપેમો આપે તેનાથી સુરદાસનું ગાડું ગબડે.

સુરદાસ ભારે ઋકસરિથો. આજે તો હાથપગ ચાલે છે, ફરી ફરી શકું છું. ગળુ મે ચાલે છે, અને પાછપેમો મળી રહે છે પણ કાલ કોણે દીકરી છે? રી ખબર, માથે કાલ કેવીય રહ્યો? આંધળાનું કાળ? એ તો ગાંઠે કંઈ હોય તે જ એવી અસહાય દશામાં કામ આવે. એવા વિચારે સુરદાસ પેમા બચાવતો. બચાવેલા પૈસા કપડાના એક બટવામાં રાખતો ચડી તેને લાગ્યું કે એ ખાસ મજબૂત ને સલામત નહીં. એણે એક એળખીતા મોન્વી પાસે ચામડાનો સરસ બટવો બનાવ્યો તેમા પૈસા સજે. બટવાને છાતીએ જ વળગાડી રાખે. જરા અળગો ન કરે, છવ પેઠે સાચવે.

એક દિવસની વાત છે. લોકો

ની ભારે અવરજવગવાળા એક રસ્તા પર કપડું પાયરી, એકતારે લખને સુરદાસ ભજન ગાતો બેઠો હતો. ધીરે ધીરે ભજન બમવા લાગ્યું. દહીંલા સૂરણી ખેંચાઇને આવતા જતા લોકો ભજન સાંભળવા યોગવા લાગ્યા. નેતનેતામાં ટોણું, બેણું થઈ ગયું. વાહ વાહ! શું સુરદાસનો કંઠ ને શું મીરાની અમૃતવાણી! લોકો અંદર અંદર વાતો કરતા હતા.

એ ટોળામાં એક છોકરો ઊભો હતો. પ્રથમ નજરે જ તે ભારે ચાલાક લાગતો હતો. દેખાદેખી તેજ ભજન માંભળવા ઊભો તો રહ્યો, પણ તેનું ધ્યાન ભજન સાંભળવામાં ન હતું તેની દ્રષ્ટિ ઊભેલા લોકો પર ફરતી ફરતી સુરદાસ પર જઈને ચાંદી, અને શોધી કાઢ્યું કે સુરદાસ પામે પેટી કાઢતી છે એમા જરૂર પેમા હોવા એઈએ અને એ ત્યાંથી ખમીને સુરદાસ પાસે જઈને ઊભો રહ્યો.

ભજન અટક્યું. સુરદાસે માથે હાથ અડાડીને પાછપેમા મારે ટહેલ નાખી કેટલાકે તો તે માથે જ ચાવવા માંડ્યું અને કેટલાકેએ સુરદાસે પાયચેલા કપડા પર સિંછા નાખ્યા. સુરદાસ નીતે આગીવાંઠ આપ્તો રહ્યો. ધીમે ધીમે ટોણું વેરાઈ ગયું, સુરદાસે પેમા ભેગા

કવ્વા માડના પૈમાએ ગાથઈ ગયા કે તેણે કોથળી કાઢી અને તેમા મૂકવા લાગ્યો. પૈમા મૂકાઈ ગયા પછી કોથળી બુધ કરી મૂકવા જતો હતો ત્યાજ જ રાત્રે બેસેલા પેવા છોકરાએ કોથળી લઈ લેવા સમગ્રી પંઠે ઝડપ મારી પણ તે સુરદાસે મજબૂત હાથે પકડેલી હોઈ, તરત જ ટવાઈ નહીં એ આ ખેંચી ચાલવા લાગી હરમ્યાન સુરદાસે પોકાર પાડ્યો 'એ બાઈ જે હોય તે ધાળે, આ છોકરો મારા પૈમા જૂટવી નય છે' સુરદાસને અવાજ માલગી આસપાસના લોકો દોડી આવ્યા પણ છોકરો નાઠો નડી બિચારો કોથળી ખેંચતો રહ્યો અને કહેવા લાગ્યો 'અરે આ આધળો ગળે પડે છે' કોથળી તો મારી છે.'

અરે બાઈ, કોથળી તો મારી જ છે હમણા જ લોકોએ આપેલા પૈમા મેં એમા બધાં છે તે બેઈ જૂઓ મને આધળો બાળી એ પૈમા લઈને તામી જવા કરતો હતો.'

આધળાએ લોકોને સમજાવ્યું 'અડના, આ ગરીબડાના પૈમા લૂટવા છે? મૂક કોથળી લાગ આડી થી નહીં તો ધીબીને રાટલો મગી નાખીશુ.' એકે કહ્યું પણ છોકરો જનાયે ડર્યો નહીં 'મારે બિખારાના પૈમાને શુ કરવા છે? મારે શુ પૈમાનો તોળો છે? પણ

તેથી કંઈ મારા પૈમા, એમ જવા નહીં દઉં' છોકરો મક્કમ રહ્યો અવામા રાડારાડ સાબળીને ટાળુ લેચુ યથેલુ બેઈ પોલીસ આવી ચઢ્યો બને પોતાની વાત પર મક્કમ હતા એટલે બનેને તે ધાણે લઈ ગયો અને ઉપરીઆગળ રજૂ કર્યો

'અ'યા, આ ઉમ્મરે ચોરી કરે છે? જેલમા જવું છે? ક્યાનનો નહીં રહે, આપી દે સુરદાસને કોથળી ફગી આવુ કામ ન કરતો' ઉપરી અધિકારીએ છોકરાને હાટી આપી

'સાહેબ, મારા મા-બાપ હાલી-મવાલી નથી કે હું આધળાના પૈમા પર નજર નાખુ એટલા પૈમા તો હું છું હાથે ખરની નાખુ છું હું શુ કામ ચોરી કરું? પણ મને છોકરો બાળી આ આધળો બધાની દયાનો લાભ લઈ મારા પૈમા લઈ લે એ તો હું ન જ લેવા દઉં બલે મને જેલમા મોકલે. મારા મા-બાપને ખબર પડશે એટલે એ લડી લેશે' છોકરાએ જરાય અચકાના વિના બેઘડક કહ્યું

અધિકારી જરા ઠડો પડ્યો એણે ધીરેથી પૂછ્યું 'તારા મા બાપ કોણ છે?—'

'બાપ તો મારા મોના પરથી બાળી ચકશે ને મા 'છોકરાએ હાથમા એક સિલ્કો લઈ અક્ષર

વાળી બાબુ અધિકારી સામે રાખી મૂકેા થયેા.

‘તમારો કેસ તો બારે અટકેા બાધ!’ અધિકારીએ ધીરથી કહ્યું. ‘પોલીસ, આમને બંનેને અત્યારે કોર્ટડીમાં પૂરેા. સાંજ થવા આવી છે ને કોઈ કળૂસ કરતું નથી. રાત આખી બંનેને વિચાર માટે આપું છું. ત્યાં સુધી નહીં કરી હો. નહીં તો પછી બંને કાપી જેલમાં જશે, ને પછી પાકી જેલમાં પહોં.’

પોલીસ બંનેને લઈ ગયો.

થોડીવાર પોલીસ, અધિકારી પાસે આવ્યો અને ધીમેથી કશું કહીને અધિકારીને ઠેક આપી ગયો.

સવાર પડી. ફરી બંને અધિકારી પાસે રજૂ થયા.

‘કેમ પછી શું નહીં કયું?’

‘સાહેબ, મારે તો કશું નહીં કરવાનું છે જ નહીં. જે કંઈ નહીં કરવાનું હોય તે આ સુરદાસને.’ છેકરાએ સુરદાસને બોલવાની તક આપ્યા પહેલાં જ કહ્યું.

‘એઈ આંધળા ! તું જ હુએ જણાય છે. આંધળો થઈને લોકોને ભૂટે છે ? દેખતી આંખમાં ધૂળ નાખવા નીકળ્યો ! લીખ માગતાં માગતાં ચોરીની લતે ચડ્યો ? બીખ માગીને રળી ખા નહીં તો હદપાર કરાવી દર્શ્ય તો કયાં કયાં બટકવું પડ્યે અને ભૂખે મર્યે તે લખે છે ?’ અધિકારીએ સુરદાસને દમ વીશવતા કહ્યું.

સુરદાસ તો અધિકારીનું બદલાયેલું વલણ અને વાણી બોધ સાંભળીને ઠરી જ ગયો ! તે અવાક થઈને તાકી જ રહ્યો.

‘બોલ, જેલમાં જવું છે ?’ ફરી અધિકારીનો અવાજ ગાજ્યો.

સુરદાસ થોડી વાર શાંત રહ્યો ‘પછી નીચે વળી પોતે બેઠો હતો ત્યાં હાથના આમળા વતી જમીન ખોતરીને ખોદવા લાગ્યો.

અધિકારીને કંઈ સમજ ન પડી. થોડીક જમીન ખોતર્યા પછી સુરદાસે ત્યાં નીચે જમીનને પોતાનો કાન માંડ્યો.

અધિકારીની ધીરજ ખૂટી : ‘એઈ આંધળા ! આ શું કરે છે ?’

‘સાહેબ, ગઈ કાલે અહીં મેં ન્યાયનો અવાજ સાંભળ્યો હતો. આને એ અવાજ ક્યાંક દબાઈ ગયો છે. ચાંદી જેવી કેઈક ધાતુ નીચે દબાઈ ગયો છે. એટલે હું જમીન ખોતરીને સાંભળું છું કે ક્યાંક ચાંદીનો રજુકાર સંભળાય છે ? જે સંભળાય તો એ ચાંદીને ખોદી કાઢીને તમને આપું ! હું તો આંધળો રહ્યો, એઈ ચકતો નથી. પણ સાંભળી શકું છું એટલે મેં કાન માંડ્યો !

‘હવાલદાર ! આને પછો મારીને બહાર કાઢ ! કોણ ભણે શુંયે ગાંડું-ચેડું બકે છે. હમણાંને હમણાં બહાર કાઢ !’ [ચોક્કસ]

જસન તલાઈ બધારે પોતા ઠી માન
વતી સરકારી મોકરી પરથી નિવૃત્ત
થયા ત્યારે લાગતાવળગતા તરારથી
એક ૨ તિ મુદર સન્માન-સમારભ
યોગ્યો અને તેમા એમની અનેક મુખે
પ્રશસ્તિ ચર્ચા ત્યારે એમણે કૃતકૃત્યના
અનુભવી અને ગૃહગૃહ થઈ ગયા

પણ એ વાતને જેમ જેમ દિવસો
વિતના ગયા તેમ તેમ જરાવ તલાઈને
લાગતુ મધુ કે મારામાથી કશુ ચાહ્યુ
મધુ છે પહેલા તે નોકરીમા હોતો ત્યારે
જેજરોજ કંઈ કેટલાયે જાનજાતના
આમ મણે આવતા અને જાનસાકાતુ
તેથી ભોલાવનારા કેટકેટો આમહ
કરતા । શાળાના વાર્ષિક મેળાવામા
છાત્રો એમના હાથે જ અપાય કંઈક
ગહનદાશે કરતારો હોતો એમના જ
પ્રમુખપદે સમિતિ મેળવ્ય નોકરીવાળા
નાનકડા કરનામા કોઈ જાહેર કામ
એમની હાજરી વખર અધૂરુ ગણાય
શાળાના મકાનનો પાના એમના હાથે
નખાયતો શાળાની સલાહકાર મોડના
પ્રમુખ પણ એ જ અરે એવી તો કંઈ
કેટલી જ જાહેર પ્રવૃત્તિમા એમનુ સ્થાન
મુખ્ય રહેતુ મોડના સન્માન સમારભ
પણ એમના પ્રમુખપદે જ ચાલુ કરાતુ
હૃદયાર્પન કોષની વિદાય સમારભ
મહકારી મડળાની સ્થાપના-આપા તે
જાહેર જાહેર કામોમા એમનુ સ્થાન
આગળ પડતુ હોય તેઓ ના કહે તોયે

યોગે એમનો જ આમહ રાખે, કરનાની
પાજરાપોજને પણ એમની સલાહની
જરૂર પડે સરકાર ખાસે કેમુદેશનલઈ
જવુ હોય તો પણ એમની સલાહ
મગાય નોકરીના સમયે એજો કુર
સદના વખતે એવી અનેક જાહેર પ્રવૃ
ત્તિનો એમના પર લોહો ભાર નાખતા
અને જરાવ તલાઈ પણ 'હા-ના'
હ-ના' કરતા છેવટે એમા આગ
લેવા જ

પણ જરાવ તલાઈ નિવૃત્ત થતા વાત
જિનડી જ જાની હવે એમને પૂરતી નવ
રાય હતી ત્યારે ધીરે ધીરે જાહેર કામો
માથી પણ એમને નિવૃત્તિ મળતી ગઈ
અને એમને સ્થાને નોકરી પર આવેમા
નરા સારે અને લોહો આમહ કરી કરીને
જાહેર કામોમા બે ચતા

જસન તલાઈને વર્ષોના અનુભવને
કારણે જાહેરકામોનુ અસન પડી મધુ
હતુ અને થડપણે યોગે છોડાવના હતા
તેથી એમને ધીરે ધીરે આકરુ લાગવા
માડયુ

હજી પણ કેટલાક સમારભોમા
એમને આમ તથા મળતુ પણ એમાં
માન થોતા કે આમ જિનમુદસ્ય તરીકે
જ જાયતુ થતુ હવે જાહેર એમના
અનુભવ-જ્ઞાનની મોકોને જરૂર ન હતી

નાનકડા કરનામા પર કરીને રહેના
જસન તલાઈને ધીરે ધીરે નિવૃત્તિના
દિવસો દોજના લાગવા મહકયા એમના

તેના નિવૃત્ત માણસો કર્યામાં, આઝા
નડી એટલે અમુક મણગીના માણસોમાં
નવરાશનો સમય ટોળટપ્પામાં ગાયો
તોયે કેટલો સમય ગાયો ?

જશવંતલાલ ગંભીરપણે વિચા-
રના લાગ્યા : હજી તો મારી તંદુરસ્તી
પણી સારી છે અને પૂરાં દસ વર્ષ સારી
રીતે ફરજ બજાવી શકું એમ છું. પણ
નિવૃત્ત થવું પડ્યું. નોકરીની સાથે
જાણે મારો જડેર અને સામાજિક
દરજાને પણ ગયો ! લોકો શું મને માન
આપતા હતા કે મા ! નોકરીને ? મારી
નોકરીને જ ! પણ ત્યારે તો જાણે
મને જ માન મળે છે એમ હું માનતો
હતો ! અને ત્યારે વિવિધક્ષેત્રના અધિ-
કારી માણસોને પડતા મૂકી સોઢો મને
જ જડેર કામોમાં જોડતા ત્યારે હું

ફુલાવો હતો ! ખરી રીતે, યોગ્ય માણ-
સોની અવગણનાથી મારે શોક કરવો
જોઈતો હતો અને ડર રહેવું જોઈતું
હતું. પણ ત્યારે તો જાણે કાંઈમ આતું
જ આપવાનું છે એવું લાગતું હતું !
ખરેખર, કડેવત સાચી જ છે કે, ઊંઘીયો
અમલ કોડીનો !

આખરે જશવંતલાલ એક જાનની
એકલનાથી કંટાળ્યા અને ઝાકરા જરાયે
શહેરની કાંચેજમાં લાગે છે ત્યારે શહેરમાં
જ વસીએ-એમ વિચારીને કરનાતું
ઘર બદલી મોટા શહેરમાં આંત્યા ગયા.

જતી વખતે શેરસને એક વેપારી
મળ્યા તેમણે જરાતરા પૂછ્યું. અને
‘કીક ત્યારે’ કહીને કથા વમવસા વિના
તરત છૂટા પડ્યા ત્યારે તો જશવંત
લાજના હિંચે કારી થા પડ્યા.

૪

મેલાત

મસાતે જાણું હું વિષમમજા કેવા કલ્પરવે;
ક્ષિતિજોના જાગ્યા તનથી તમની ચાદર ખસે,
પૃથાપથાલી દેવી સજર છલકે સોનલ દ્રવે !
મમારનાને તાલ સકલ જમનાં માત્ર વિલસે
ફરી પ્રવૃત્તિનાં નિશાકર સૂતાં ચક્કર પુગે
પરુપખી ટોળાં જનમલ્લરવે મુગ્ધિ મુખવ-
અજ પાનો જલ્લે અતિશય ચડયો આસવ બૂને
મયાતો શાંતિનો હલ્લિ-તરતાં મત્સ્ય ઉપર ?
અહો, મારી યે રીજવનમતિ જાગ્યા જનતમાં
પૂરું સોની સાથે અવસ મગતિ ના લહું કરી
પીતે વધો પૂઠે વરસ સહુ જાણે વમતમાં,
વિપાદે ઘેરેણું હલ્લ પછ, જિંડે પછ ઠરતી.
હવે ક્યારે મારે કર વીસરી ને ચારી ચલતી ?
રલરધોની ક્યારે મૂઠ મકલ્લ સહિ ઊધલવી ?

જયન્ત પઠક

[૫મી પાઠ્ય પાઠ્ય]

નો સુદરનમ વિનય છે એ જ બધીવ
કળા અને બધા વિજ્ઞાનનું મૂળ છે

એ પરમ મૂલ તત્ત્વજ્ઞ દર્શનનું
આત્મક તત્ત્વ છે

વિજ્ઞાનનું બહુવાનુ નવજ્ઞ -
આમ વિજ્ઞાનનું વસ્તુ બધાનું જાણ
છે કારણ તેને એવા કુદરતી સત્યોની
દૈવ દ્વારા લાગતી જાણ છે જેથી તેનો
પરમ તત્ત્વ તરફ ઝોક વધતો જાય છે
આમ થવાનું એક મીઠું મહત્ત્વનું મૂળ
કારણ પણ છે દર્શનની અને કલાની
મધ્ય વિજ્ઞાનની માધ્યમ મૂળ તો આ ત
પ્રેરણા જ છે વૈજ્ઞાનિક માહિતી અને
હકીકતોનું પૃથક્કરણ કરે છે તે પર
વિચાર ચિંતન અને મનન કરે છે પણ
કોઈ એક દિશ્ય પદ્ધતિ જ આ ત પ્રેરણાના
અનકારે જ તેને તે હકીકતો પાછળનું
તત્ત્વ લાપે છે આને યુરુત્તરાર્થધ્યુતો
નિયમ શીખે તે વખતે તેની આ ત
પ્રેરણા અધ્યાત્મિક જાણના થઈ કોતી જો
છે એ એ પદોનો તેને કળાનો વારંજાને
આક પરથી પકડતું જોડું જ કહેવું પણ
આ ત કરવાને અનકારે જ તેનું યુરુત્તરાર્થ
કર્ણના સત્યનું દર્શન લાખ્યું

બધાનું એક જ મૂલ - આ
દષ્ટિએ જોતા વિજ્ઞાન થઈ અને
દિલસૂદીનું મૂલ તો સમગ્ર જ છે અને
તમનો ઉદ્ગમ પણ લગભગ સરખો છે
કારણ દરેક વરે વિશ્વને જ સમજવાનું
છે પરંતુ દરેકની સમજનો કેવળુલો છે

આ રીતે વિજ્ઞાન અને દિલસૂદીને
પરસ્પર આધાર છે તે એકબીજા પર

અસર કરે છે મિ જોમ જીવસ કહે છે
કે કોઈપણ સમયની દિનસૂરી તેમમથના
વિજ્ઞાન સાથે સાગી રીતે સકળાયેની
દેવ છે અને વિજ્ઞાનની પાછળના ફેર
ફારના પ્રત્યાધારો દિનસૂરીમા પણ પડે
જ છે

વિજ્ઞાનની સુમગ અસર એ છે કે
તે દર્શનને તરંગી થવું અટકાવે છે

દર્શનનું અનેરું મુદ્દાન - આ
ત્વાર સુધીનો માનવ જાતનો વિકાસ
જતાવે છે કે માનવના માનસ અને સ
રકારના વિકાસમા તેનો ભારે ફાળો છે
દિનસૂરી માનવ વિકાસનો એક ઉત્તમ
આક છે દર્શનનો આધાર આચાર
પ્રધાન વિચાર પર જ છે તેથી દિલ
સૂરીનો અત્યંત વિશ્વમા અને જીવનમા
રસપૂર્ણ જામ લેવા તનમતો કોણ
દિનસૂરીને જગતમા રસ છે જ તેમા જ
તની સાચકતા છે

જે જે મહાન દર્શનિનો થયા છે
અને જેમણે કંઈક નક્કર ફાળો આપ્યો
જ તમણે જીવનમા સનાનો ઉકેલ
વામા નક્કર ફાળો આપ્યા જ છે સોફ
દીસ પ્લેગ ને એરિસ્ટોટલ જુલ અને
સ કરાચાર્ય વગેરે સૌએ માનવજીવનના
ઉત્કર્ષ અને વિકાસમા એ જ પાળી જી
રીતે પોતાનો ફાળો આપ્યો હતો એ
માગી તેમની દરેકની દિલસૂરી તરફ
અનેક આકર્ષાતો તેનો રસ લાગેલો અને
તેમની દિનસૂરી પાસવવાદી બની આ
દિલી અને માસવાદી સકળાચાર્ય મા
પણ આ વાન એટલી જ માગી છે

દિલસૂદી જીવનનિષ્ઠ હોય :-

ગોરસ્ત્ય દષ્ટિએ પણ દિલસૂદીનો વિચાર કરી લેવો મોઝ છે. ભારતમાં દિલસૂદીને દર્શન અથવા તત્ત્વજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. જે દર્શનમાં જીવ, જગત અને ઇશ્વરનો વિચાર ને ચર્ચા ન હોય તે દર્શન ન કહેવાય. હાલે ગમે તેટલું તે તલસ્પર્શી હોય તો વગ્યાવી ચર્ચા વિના દર્શન અધૂરું ગણાય છે. દર્શનમાં આ ત્રણ અંગોનો આગ્રહ એક રીતે બહુ સ્કોરથી લાગે છે. એના વડે સમગ્રતાની સાથે સર્વ નાના મોટા પ્રશ્નોની જણાવટ સહેજે થાય છે. ઉપરાંત એમાં જીવ અને તેના જગત તથા ઇશ્વર સાથેના સંબંધોની વિચારણા થાય. એટલે તેને વ્યવહારુ બનવું જ રહ્યું. દિલસૂદી કેવળ તરંગી ન બને તથા વૈજ્ઞાનિક તર્ક પર જ આધાર રાખીને આગળ ન વધે એવા હેતુ આ ત્રિવિધ અંગોની ચર્ચાના આગ્રહમાં રહેલો દેખાય છે. ઇશ્વરની ચર્ચા પણ હોય જ એવા આગ્રહને લીધે દર્શનમાં વ્યાપકતા, વિશાળતા, ઊંડાણ અને સાચી તાત્ત્વિકતા પ્રવેશે. જીવ, જગત અને ઇશ્વરની ચર્ચા કરનાર દર્શને જીવનનિષ્ઠ બનવું જ રહ્યું. આ કારણે ઉપનિષદ, ગીતા, યોગદર્શન જેવાં પ્રખર દર્શનો ખૂબ જ જીવનનિષ્ઠ બની શક્યાં છે. દર્શન માત્રની રાજ્યાતમાં બાર-પૂર્વક નિર્દેશિલા હેતુ અને પ્રયોજન પરીધી એ દર્શન પાછળ રહેલી જીવનનિષ્ઠા જોઈ શકાય છે. દર્શનમાંથી તેમાં રહેલા જીવનનિષ્ઠાના તત્ત્વને ઠાઠવી લે એટલે

તો તે નિષ્પ્રાણ બની જશે.

પ્રસ્તુત ઉદાહરણ: દર્શનવ્યવહાર હોય તથા દર્શનમાં તત્ત્વ - ચિંતન અને તેના વ્યવહાર અંગ વચ્ચે કેટલો મુમેજ હોય છે તેનું પ્રસ્તુત ઉદાહરણ પાન જલ - દર્શનમાં જોઈ શકાશે. પ્રવેશના મથાળે અવતરણ તરીકે આપેલ મુત્ર આનો ઉત્તમ નમૂનો છે. તપઃ સ્વાધ્યાયેશ્વર પ્રણિધાનાનિ ક્રિયાયોગ. આ મુત્ર ઇ પાતંજલ - દર્શનનું વ્યવહારમુલ્યક કે ક્રિયાદર્શક મુત્ર એમાં ક્રિયાયોગ શબ્દ યોગશબ્દને સમાવતાં યોગત્વ ક્રિયાપાત્ત્વ બતાવે છે. તપ શબ્દમાં અજાંગ યોગનાં ધર્મનિયમાદિ વડે જીતીશોધન સૂચિત થાય છે. સ્વાધ્યાયમાં વૈરાગ્ય પૂર્વકતા અભ્યાસ, સંયમ વગેરે સૂચિત છે. ઇશ્વર પ્રણિધાનમાં એશ્વર સાંખ્યની પ્રતિત્રસય કૈવલ્યને નિર્દેશ સૂચિત છે. આવા વિવિધ અંગવાળા ક્રિયાયોગ પાતંજલ દર્શનના તત્ત્વચિંતનનો વ્યવહાર સાર બને છે. એમાં ઉપર ગણાયાં તે બધાં ચ તત્ત્વો સહજ સમાવેલાં છે. = એ માં જીવનનિષ્ઠા, ઊંડાણ, વ્યાપકતા, વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિ અને વ્યવહારુતા છે જ.

ક્રિયાદર્શક શબ્દ :- પૂર્વમાં અને અર્વાચીન દર્શનોમાં આ તત્ત્વો સારી રીતે સમાવેલાં છે. બને બીજી રીતે બનેલી ધારી, વલણ, રજૂઆત અને રીતિમાં ઠીકઠીક ફેર રહેલો હોય પરંતુ મુખ્ય તો જીવનનિષ્ઠા, વૈજ્ઞાનિક વલણ વગેરે છે. એ બધાં માંથી જીવનનિષ્ઠ

મુશીમા પૂરેપૂરા પ્રગટ થાય છે એટલું જ નહીં પણ તેમા અંગાકિના દર્શનોની અસર દેખાવા છતાં તેમા પૂરેપૂરું અર્વાચીન વનયુ પલુ દેખાય છે તેથી આ રીતિનુશીલા પુરાણી અને આરંભીન વનયુનો સહજ સુમેળ છે એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે પાતંજલ દર્શનની જેમ એમની આખીય દિલ્લમુશી એકજ ક્રિયા દર્શક શબ્દમા પ્રગટ કરી સમય એમ છે પાતંજલના ક્રિયાયોગ શબ્દની જેમ 'સત્યામદ' શબ્દ આ રીતિનુશીનો પૂરેપૂરો સ્તોતક છે

નિત્યનવાં એકાણુ:-દિનમુશીને દર્શન કલ્પે તે એટલા માટે કે તેના થી જગત, સમાજ અને વ્યક્તિ અને તેમા પ્રભો અંગે નવું દર્શન મળે છે, નવી શક્તિ મળે છે, નવી પ્રેરણા મળે છે એને પરિણામે ફરી નવી દૃષ્ટિ ધાવે છે, નવું દર્શન ઊભું થાય છે. અને પરિણામે નવા મેકાથુના નવા નજ, પ્રેરણા તથા કાર્ય થવા સામે છે આમ દિનમુશી માનવજીવનનું એક મહા પ્રેરણાદાનક ગાન નગ છે. એ તો હરક મેગ વધતી જનારી પ્રગતિર્યાવ સાનવાન પ્રક્રિયા છે એ પ્રક્રિયા સતત ચાલુ રહેવારી છે અને એમા પૂર્ણતા આવી જતી છે એમ બનતું નથી

પૂર્ણતા આ સતત સરળ જતા સંસારમા શક્ય નથી. મનન મેચન એ જ એ રી આમિવન છે માનવજીવનમા વિકસાવી જતી દિનમુશી સ સાગી જીવનરમા અને તે રી પાર લે પરમ

પૂર્ણતા રહેતી છે તેનું દર્શન વધુ ને વધુ કરાએ જાય છે પૂર્ણતા ને પૂર્ણ સત્ય તો ત્યા જ છે તેમા જ છે, તે જ છે.

ક્રાંતિકારી અસર:-જમાને જમાને પ્રગટ થતા નવા દર્શનના ઉમેરાથી માનવજીવન તરફદર્શન સમૃદ્ધ થતું જાય છે ચાલુ જમ નામા મે મહાપુરુષોની દિનમુશીએ આજના જગત પર પ્રમળ અસર કરી છે માકર્સની દિનમુશીએ એક રી વડુ દેશોમા ક્રાંતિ કરી તેની પ્રમળના મિદ્ધ કરી એ જડનાગી છે એટલે એકામી છે એની એકાગિના એનું નગ છે અને હિ સક ક્રાંતિ કરના કરારમા તે સફળ બની પરતુ માકર્સની દિનમુશીથી વડુ પ્રમળ દર્શન આવી જના છતન દર્શનમા રહેલું છે એનાથી પ્રેરણાને ભારતની પ્રમળ રત તત્તવાને નારક મની અને શાંતિથી અસાજ મેગજુ એનાથી પ્રેરણાને આલે સર્વોદયનું ૧૯૧૧ પ્રાપ્ત કરનાને જૂદા ન પ્રગતિ લેવા મામાર્ગિક મહારત આર લાધો મે મહારતમા દિનમુશીનું મોનન રધનથક રશ્મિ છે આ રી છતી દિનમુશીની જુમિમા ઉપર જ, એનું જ હાઈ પકડીને આલે ભારતની વિદેશીતિ ઘડાડ રકી છે સઆરોમા નિર્મળ છના અર્ધિમક રીને પ્રમળ એ રી ભારતની શાંતિમીનિતોદુનિસામાડકોવાગી રથો છે ભારતીન પ્રમળના વિનિધ છતનમા આદર્શની ઊપ બેઠા મળે છે આ દર્શન એમનેમળ સાથે આત્મજગતો નાદ જગાવી શકે છે પરિણામ આલે

વર્તે છે. સ્વાર્થ, સ્વાર્થ સાથે મધ્યમ
કરે છે. પ્રેમનો પ્રકાર પ્રેમના અગ્નિ
અથવા મોહના મહાનલમાં પલટાઈ
નથી છે.

એટલા માટે પરસ્પર વ્યક્તિગત
અથવા સામૂહિક સંઘર્ષને દૂર કરવાનો
એક જ ઉપાય છે. જેટલી વાર અને
જેટલી રીતે ધર્મ શકે તાદાત્મ્યતાનું
તથ્ય ભોક્ષા સામે મૂકવામાં આવે અને
એ તથ્ય પ્રમાણે જે ભોક્ષા જીવન વ્યતિત
કરે છે, એમની સંખ્યા જેટલી વધી
શકે એટલી વધારવામાં આવે. માન-
વતા, રાષ્ટ્રીયતા અને આંતરરાષ્ટ્રીયતાથીય
ગ્રંથી છે. એટલે, જેનાથી માનવતા
ઘટે એવી કોઈ પ્રવૃત્તિ વ્યક્તિ, કુટુંબ
મમાજ કે દેશ-કોઈ પણ કરે તેને રોક

વાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે.

તાદાત્મ્યતામાં મોજસેનો મહિમા
■ અને તાદાત્મ્યતાનું ખીજું નામ
માનવતા છે. એ માનવતા; ટોર્ગાવાદથી
સિદ્ધ થતી નથી. એને માટે તો દિલની
બાજી અથવા તો બિંદાદિની પી જરૂર
છે. માનવગતિનું હૃદય થી રીતે જીવંત
રહે, એને કોઈ પણ રીતે કચડવામાં ન
આવે. યા દૂર બનાવવામાં આવે—આ
જ સૌથી મોટી સમસ્યા છે. એના ઉદ્ધ
માટે આપણે ધર્મનો આશરો લેવો
પડશે, ધર્મરતે સરણે જવું પડશે. સ્વાર્થ
અને સત્તા પ્રાપ્તિ માનવતાના માર્ગમાં.
મોટા અવરોધ બને છે. એને તો
કેવળ પ્રેમ જ જીતી શકે છે, અને પ્રેમ
મનુ છે.

સાભાર સ્વીકાર

શ્રુતિ [કામ્યસંગ્રહ] રાજેન્દ્ર સાહ; પ્ર કવિચોક, નિપિની
ડિન્ડરી, ૩૮૦ ગિગામ રોડ, શ્રીજી, ૨; મુ. ત્રણ રૂપિયા. અક્ષય
તારો. (લગ્નસંગ્રહ) સુધાશ; પ્ર. હિન્દ પ્રસ્તક લંડન, પોરબંદર;
મુ. બે રૂપિયા. શાંતિહૃત : [નકેટપ્રસ્તિ કામ્યો] મુ. પેન્ડ વડીલ; પ્ર.
પોતે, કોર, સાયણ યમને, સુરત બિંદો; મુ. ચાર આના. જરાને
શાહાદત [હિન્દી ગીતનાટ્ય] ગની દડીનાથ; પ્ર. પોતે; ગોડીપરા
સુરત, મુ. એક રૂપિયા. સંતોની જીવનપ્રસાદી [પ્રેરક પ્રસંગો]
મુ. લલાઈ કલામી; મુ. ૭ આના; ધર્મચક્ર પ્રવર્તન [લગ્નવાન
જીવન સાત પ્રવચનો] અધ્યાપક ધર્મોદ કોસંખી, સં. મુ. કુલનાર્કકાર્યો;
મુ. બાર આના; પ્ર. બનેના; મુ. જ્ઞાન વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૧૪.
વર્તમાન પત્ર કેવી રીતે તૈયાર થાય છે ? : રવિશંકર ત્રિ. મહેતા;
લગ્ન : છટાછટા : વારસો : મટુલા મિ. [પરિચય પુસ્તિકા પ્રવૃત્તિની
પરિચયમક પુસ્તિકાઓ] સં. વાડીલાપ કમની; મુ. આગ્રીસ નના પેસ
દેરકના; પ્ર. પરિચય પુસ્તિકા પ્રવૃત્તિ, ડીસા. (જનસંગ્રહ)

રજીસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યુસપેપર્સ (સેન્ટ્રલ) રૂલ્સ, ૧૯૫૬, રૂલ ૮

ફોર્મ IV અનુસાર નિવેદન

૧ પ્રકાશન સ્થળ	-----	રૂપાયતન, જૂનાગઢ
૨ ક્યારે ક્યારે પ્રસિદ્ધ થાય છે	-----	દરમાસની બારમી તારીખે આસિક તરીકે
૩ છાપનારનું નામ	-----	ધીરેન ગાંધી
રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	-----	ભારતીય
સરનામું	---	રૂપાયતન મુદ્રણાલય, જૂનાગઢ.
૪ પ્રકાશકનું નામ	-----	ધીરેન ગાંધી
રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	-----	ભારતીય
સરનામું	-----	રૂપાયતન, જૂનાગઢ
૫ લંચીનું નામ	-----	નવી ૧ - ૧ થી
રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	-----	ભારતીય
સરનામું	-----	રૂપાયતન, જૂનાગઢ. (સૌરાષ્ટ્ર)
૬ માસિકનું નામ	-----	રૂપાયતન સરેલા જૂનાગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

હું, ધીરેન ગાંધી, આથી સેગ્રેગેટેડ બહેર કુટુંબ હું કે ઉપરની હકીકત
હું તપાસે છે અને માનું છું ત્યાં સુધી ખરી છે.

(સહી) ધીરેન ગાંધી

પ્રકાશક

તા. ૧-૪-૧૯૫૮

ધ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં રૂપિયા ૬,
પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. વર્ષની શરૂઆતથી
જ આહુકે નોંધવામાં આવે છે. વચ્ચેથી આહુકે
થનારને પ્રથમ અઠવાળી જ અઠકો મોકવાય છે
લવાજમ કાર્યોવધને સરનામે, મનીઓર્ડરથી
૪ મોકવણુ

દર માસની બારમી તારીખે અઠક પોસ્ટ
નાય છે. પૂર્ણ તહેવારીથી આહુકે પેર અઠક
ગ્વાના થાય છે છતાં કેઈ કારણસર અઠક ન
મળે તો પોસ્ટમાં તપાસ કરી દસ દિવસમાં
કાર્યોવધને ખબર કરવામાં આવતા પડતું કર
વામાં આવશે

પત્રઅવકાશમાં આહુકે ન બગ અવરત
વળવે

‘ધ્યારા બાપુ’ હાથકાગળ પર પલ્લછપ બ
૭ તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા આઠ
અને પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૬ છે

‘ધ્યારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન-જૂનાગઢ

સ્રીજાતિ ને શક્તિ

સમકૃપ્ય પરમહંસ

ગણપતિ નામી હંતા ત્યારની વાત છે.

એક દિવસ એમની આગળ બિલાડી આવી ઊભી. ગણપતિએ બિલાડીને એવી તો ફટકારી કે એના ગરીરે લોહીનાં ટશિયાં ફૂટ્યાં. બિલાડી જેમ તેમ કરી હવે બાપાની નામી કરી.

બિલાડી નામી ગઈ એટલે ગણપતિ ઉભા પાને ગયા. એમના આખાં ગરીરે સખત મારેના નિશાન હતાં. અત્યંત દુઃખ અને લાયથી બાપુજી થઈને ગણપતિએ ઉમાને પૂછ્યું. 'મા, તને કેવો માયું ?'

ઉમા ખિન્ન થઈને બોલ્યાં : 'હીદગ, અહ બહુ તારું પરાક્રમ છે.'

માતૃભક્ત ગણપતિને એ સાંભળી આશ્ચર્ય થયું, એક થયો. રકતાં રકતાં પૂછ્યું : 'મા, મેં તને ક્યારે માયું વળી ? તું ખાફી જ મારું નામ લે છે.'

ઉમાએ અભિ પૂછ્યું : 'હીદગ, આજે તે કાંઈ હવેને માર માયો હતો કે નહીં, તે બરાબર યાદ કર.''

ગણપતિ તરત બોલ્યાં : 'હા, બિલાડીને ફટકારીને જ આહી' આશયો આપું છું.' ગણપતિને વિચાર આવ્યો કે પેટી બિલાડી પાછત્તુ હશે અને તેના આશ્રિતે, મેં બિલાડીને મારી તેનો બાકો માને મારીને લીધો હશે. તે ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે રડવા લાગ્યા.

ઉમાએ ગણપતિને ઊંચકી લઈ છાતી સરસા આપીને કહ્યું. 'હીદગ રહ નહીં. મને કેઈએ માર માયો નથી. પણ પેટી બિલાડી પણ મારું જ સ્વરૂપ છે. એટલે એને પડેલા મારનાં નિશાન મારા શરીર પર પડ્યાં છે. પણ તને એની બબર ન હતી એટલે અજાનવજ થઈને કરેલા કૃત્યમાં તારો દોષ નથી. હવેથી ધ્યાનમાં રાખજે કે સંસારમાં જેટલાં પણ અંદિગ છે તે બધાં માગ જ અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે, અને જેટલાં પુરુષરૂપ છે તે બધા તારા ચિંતાના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે. શિવ અને ગમ્મિ વિના મંસારમાં કશું નથી.'

આરોગ્ય

નં ૧૧ ... [૧૨ - મે - ૧૯૫૮] ... અંક ૩ ને

આપનો ધર્મ પ્રત્યેક બાળકને શ્રેય પૂરતું બરોબર આપવાનો છે. એથી આગળ જઈને શ્રેયને હાનિ ન થાય એવા મસાવા કરી શકતો હોય તો કરવાની એને શૂં છે. પણ તેમ કરવાની એની ફરજ નથી

—આપુ

(ગાંધીજી અને ગુરુદેવની હવનગ્રાધન નું અનુશીલન હતું મંચિક)

બાપુનો પત્ર

ચિ.કે.૩૦.૧૯૩૬

ભરતભાઈ રામજીવલ હતાતમારે
 અંતું દેખા બાકો દિશના અમી
 જામલાને બાકાજી. અનુભવના
 અભિનવજીવજી માહુસો મરેજી
 તમારૂં પાછલું લેખનાં પાનાં જામલો
 જવનાં માલ રાખાપણ અંતું જીવો
 અભિનવજી દેખા જ + હરમ: જવના
 માહુસો પુલિનલ મનાય. અંતું જીવ
 દેખા પુલિ મજુબાદો ન શોખો:
 જીવનાં દોષ જીવ જાલ જીવો
 જીવે અંતું રાંતવા જીવે અંતું દેખા
 દેખાજી હાજિમાલ - જીવે અંતું
 જીવે દેખા દેખા મે લેખાંતવા પાછા
 જીવે અંતું જીવે અંતું જીવે અંતું
 અંતું જીવે અંતું જીવે અંતું
 જીવે અંતું જીવે અંતું જીવે અંતું
 જીવે અંતું જીવે અંતું જીવે અંતું
 જીવે અંતું જીવે અંતું જીવે અંતું

આથીછમે રિષભુદિતો એક વિચારુ તરીકે વિચાર કર્યો નથી કે તે રીતે તેની રજાખાત કરી નથી લેખો તે એક દણ દુતા સ્વર્ગ દુતા એમની વિચારસરણી આથી જગતના તરંગમાનના કારકિને કારક ઉમેરો અને સ્વયં મના પામ્યા છે એ ઉમેરો શો છે કર્મ રીતનો ॥ કેટલા ઉપરોશી છે અને રિષભુદિતના પ્રાકૃતિકે કેટલા આગળ બેનારો છે એ તપાસવું જોઈએ.

એમાં તત્ત્વજ્ઞાન શું અને કેમ ? —આત્મની મનાતાનું જોય જમાને જમાને નવા આનિર્ભર કરે છે અને માનવજાતના જ્ઞાન અને સક્રિય કારણ ઉમેરો કર્યો જાય છે એવો આનિર્ભર થાય છે ત્યારે નાનિકતાના તત્ત્વો પાછા પડે છે જનતાની કમલેરી ફરવાય છે અધકાર સરી જતો દેખાય છે અને નવી આસાના કિરણો પ્રકરે છે અષ્ટોધિવિચાર ભારતીય જનમધ્યથી પેદા કર્યો અને તેણે દેશના નવી સક્રિય અને જ્યેષ્ઠ ગણ અને આ મહાનનો સચાર કર્યો એથી વધુ ચાર સાતનો જ વધતો દેખાયો સાતનો સ્વાખ્યા ॥ પદ્ધતિ દ્વાય આથી અને એક નવું સામાજિક જગ અને રાજ દ્વાય આથી પણ એનાથી ભારત પ્રગીષ્ઠતા જનને જ નહીં પણ માનવજાતને એક નવો વગાડ મળી શો છે એમાંથી એક નવી જનમદરિદિ જન્મી છે આ જનુ કલ્પાર તત્ત્વો જ અષ્ટોધિવિચારના પાવાના અનો છે.

આ તત્ત્વોને લીધે ગાંધીવિચારના જૂ નાને સ્થાન નવું પ્રેમાસીધતા વધી વજનદર્શન વધુ અને પ્રાપ્તિરિષભુદિત અત્યુપમુપક પ્રચારનિક વાર્તાવિષય જની રિષભુદિતને મારે આ વગાડ જાણે સ્ત્રી નથી કારણ રિષભુદિત તરવનિક જ દોષ એવો મન સામાન્ય પ્રવર્તિત હતો રિષભુદિતો માનવજાત સ્ત્રી અને કલ્પજન વજનસારી દોષ આ કલ્પનું સચર્યાન કમલ દાએલજા સમ્બો આ અમે ધરો પ્રકાશ પડે છે આખરે એકાંતકન્યાખાનના રાખતી ભેદિએ કે પરમાત્મા પ્રેમ અને કર્મના સાથ મોટી જ પ્રાપ્તિ છે કારણ કે જાનતું ખેવ કલ્પજન કે પ્રજા (સજ) છે નહીં કે પડિતાર ॥ અષ્ટોધિવિચાર આથી જનનું કલ્પજન વધારવાર છે તે આનવજાતે ઉપજાવી મુક આપનાં ધર્મ પડે છે આ કર્મજન જાણે છે કે

એમાં જનનદર્શનના સત્તા જનનનો પોલા છે

સત્ય શોધના ઉગમ —હવે સહેને સવાન થાય કે અષ્ટોધિવિચાર ઉગમ શ્રેષ્ઠ મામાન્ય રીતે એવો જવાન મળે કે ગાંધીજીની સાતની શોધની પ્રવજાતના જ એવો ઉગમ ॥ આ કલ્પન એકાંતિ અને પ્રજાન તરફ સાનુ છે પરંતુ નવું વિચાર અને મનન કરવા જનનુપ છે કે ગાંધી રિષભુદિતો ઉગમ અવને પ્રેમ કરવાના એમના સાક્રમિક વનજાન જ છે આ કલ્પનના રપપટીકરણ મારિ થોડ વિમતે રિષભુદિત જોઈએ

આનવજાત જાણ પ્રકાર —માણસોના જાણ પ્રકાર જાણી કાર ( ) એકાંતિ (૨) પ્રેમાર્થી (૩) મોહાર્થી પ્રેમાર્થી સદાજનને જનને કિનકર વિચાર અને કર્મ કરતો મોહાર્થી જનને ઘોડે થેવને પામી સતોષ પામે છે અને સતત પ્રતિ સાથે છે એનું જનન સાત્વિક દોષ છે પ્રેમાર્થી મરે તે કામ શોધ અને મોહ પ્રિય ભાગે મારે કર્યો જાય છે એમાં ભરતે કુખ જ પ્રેમ તોય ફરી ફરીને પ્રિય વસ્તુએ જ તે પડતો રહે છે તે મહ કર્યો નથી લોતા જનુ ધાધવ એના જનનુ જાણુ દોષ છે તે એને ભાવે રાજસિક દોષ છે મોહાર્થી મોટા ભાગે સુખુ ખતા મોમ મોમવતો જન મહ જ દોષ છે તે મુખ મોહવે છે તા તે આવી મનુ છે તેથી પ્રેમાર્થીના માકે મદેન કરીને પ્રિય મેદવના મમના નથી કુખ આથી પો છે કુખી થાય છે તોય તે ફર કરવા જેટલો જનુ લાખનો આ તોય નથી જેટલો તે મહ છે આમ તેજ સુખુ જ જનુ રાજસિક નહીં પણ જનનાના જ મુખ દોષ છે આ દરિદિ વિચારના મુખ મોમવતો મનિક દેખાયે રાજસિક ભાવે પડ ખરેખર તો તે તામસ પ્રજાન મોહાર્થી જ જેલ કો આવી પડેલા સુખુજનને કહી મદેન વગર જોવે તે મોહાર્થી તેણ જનના અને મહા જ દોષ છે આ રૂપજનુ સાનુ દોષ તો એમ કહી રાજસ કે મોહાર્થીને નસીનસી માનવ સત્તાવ મોહાર્થી છે નસીનસી પણ મદેનુ અને મોહવ વી પ્રેમાર્થી છે પ્રેવને મારે જ મમનારો વધુનાનો વર્જ જ પ્રેમાર્થી છે સમાજના આ તજ વર્ગે એવા મરે છે તેમ આ તજે વ પ્રિયો દરેક માણસના મમને

સમયે ચોહી વધતી કામ કરતી પણ નેત્રા મળે છે.

મદદાધોપાર્થી ગાંધીજી:-ગાંધીજી નાનપણથી જ શ્રેયાર્થી હતા. નાનપણમાં એમનામાં નાની મોટી નમ્રતા હતી. એમ એમની આત્મકથા પરથી લાગે છે. પણ એ બધી તેઓ દૂર કરી શક્યા નેહું મળ અને મુખ્ય કારણ તેમનામાં રહેલી જન્મથી મૂલ્ય સુધી વધતી ગયેલી શ્રેયસાધનાનું પ્રચાર વધ્યું છે. એમના શિક્ષક ખાસેના હોકરામાંથી મોટી કરનારું કહેવે છે ત્યારે તેઓ સત્ય ને જ વચની રહે છે. તે સત્યાસત્ય રચન નિર્ણયશક્તિથી નહીં પણ એવ ગ્રેય વચ્ચે એમની પસંદગીથી જ કરી શકે છે. નાનપણથી જ સેરા કરવાનો શોખ હતો. તે એવામાં સ્વેચ્છા સત્યના ચાનથી નહીં પણ એમની બાવનથી પ્રેરણાને સેવામાં મજા માણતા હતા. કોઠાકીના પ્રસંગોએ અને છાત્રના મહાન કસ્ટોડિયન પદને પણ અધિકારમાં માર્ગ રજૂ હોવાનો ન હતો અને સત્યનો નિર્ણય કરશે મેરકેન હતો. છતાં એક પછી એક ઉપાસાસાધિ પગલા વડે મુકોનીએમાંથી માર્ગ નીકળતો હતો. સત્ય રચન બાન્ટુ નેહું તેમ છતાં એમને દિવાલેવમાં કોણ આગળ ને આગળ ધોવું હતું? એમની શ્રેયસાધના જ એમને છેલ્લે સુધી કામ હતી હતી, અને એના દોષો જ જન્મથી મૂલ્ય સુધી તેમને છપાવેલા માર્ગ અનેક કસ્ટોડિયનો, અગ્ર અને આદરમાંથી સંભળનારું એક એકો

શોધનું વ્યાપક ક્ષેત્ર:-આટલા મુશ્કેલી પડેલી પ્રતિપાદિત કરી શકાય કે ગાંધીજી પ્રધાનતા અને આત્મના આરંભ મેવાર્થી હતા અને રજા તેઓ સાચા શ્રેયાર્થી હતા તેથી જ સત્યાર્થી બની શક્યા. આરંભ નવનું તે પણ સાચના આતર પાસે શક્ય થાય કેમ? એવો આધાર જ સત્ય છે સત્યાગ્રહ વચ્ચે સાન્યવ કપાથી શ્રેયાર્થી પચાની પ્રગળ લાગનામાંથી ગાંધી છતાં મન્યની શોધ પ્રાદી અને કોમળાસત્ય સત્ય સાધના બની રહી કીય અને મન્ય એક જની રહ્યા ગાંધીજીએ છપાવે કીય લાગનાથી કોમળું અને અલોચની કીય કરતા ગયા કીય બાલના રચન સંકલિત લાગના છે એમાં મલ્ય કિય સુદરમનો મદદ નેકમું મુલ્ય છે. તેથી સત્યાગ્રહનું જ કીયમત અને મર્ગમર્દન નની રજુ

આરંભ ઉદાહરણ:-દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેમને જુદા પડેલા અગ્રવાન કર્યો. તેમની આગળ કંઈક લાગ્યો બની શકે અન્ય ગોપન વધે સુધી આરંભ રજુ. પણ તે

આજા દરમ્યાન તેમને રવર્ધર્માં ટકાવી રાખનાર તત્ત્વ હોય તો તે એમની શ્રેયસાધના હતી. એ કીયસાધનામાંથી જ સત્યાગ્રહનો જન્મ થયો.

એવનું મૂળ શબ્દ:-ગાંધીજીની આ સતત સત્યાસાધના અને કીયસાધનાનું મૂળ શ્રી! ગાંધીજી પોતે જ જન્મ જ આપે છે કે શબ્દ એમના છપાવેલો પાયો છે. છત્ર્ય એવ નિયારો અને મુજો પર અસ્ય શબ્દ નાનપણથી જ એમનામાં હતી. પ્રદ્યવાદની લક્ષિતા નાન પણથી જ દિવમાં વસી અને સત્ય તથા સેવાના રચના ત્યારથી જ આરંભ હતો. રામનામ પણ ત્યારથી જ હૃદયમાં મેતરાણું અને તે છપાવમાં એટલું જોતપ્રોત ધણું કે મોટી ખાતા મરણ રામને પણ તે જ સહજ મોરણું. આનંદછાત્રના ઉચ્ચતમ ધ્યેયમાં દર મહા એમનામાં સહજ હતી. અને તેથી ગીતાવાક્ય અનુસાર શુદ્ધ પ્રદા ળાગા બની પોતાના ધ્યેયને પોતાના મૂલ્યે અર્થ મૂર્તિમંત કરી શક્યા. મોગરાએ પણ શબ્દાદિને જ ધ્યેયપ્રાપ્તિનું સ્વૈત્તમ સરળ સાધન ગણાવ્યું છે.

મદદાર્થી રજૂતિસમાધિ:-પ્રદાપૂર્વકેતરેવાય.

પાતળ લક્ષ્મી:-પ્રથમ પાદ (સૂત્ર-૨૦)

આ સૂત્રની સમજૂતી:-મોગરાએ આ સૂત્રમાં કહેવું છે કે આમ અનુધ્યનો વિકાસ તેના શબ્દાદિ વડે થાય છે. જેની શબ્દ દર થતા એનામાં શક્તિ અને ઉત્સાહ જન્મે છે ઉત્સાહમાંથી જન્મીત વધે છે, અને જન્મીત માથી એકામતા વધે છે, અને એકામતામાંથી પ્રદા કે સહ પ્રેર થાય છે. સામાન્ય અનુધ્યના વિકાસને આ કમ છે, પણ એનો મૂળ આધાર તેની શબ્દ પર રહેલો છે ગાંધીજીએ છપાવેલો આ સૂત્રના અનુસાર આરંભ ન થતા પાન્યો.

શબ્દોને ઉચ્ચમ-સ કાનો વ્યવહાર પ્રક્રિયા થતો પછી વખત મંદેલન થાય છે, કે આવી શબ્દ લાગવી કપાથી ગાંધીજીને વાન્યે પાર્મિકાનો હતો, માન પિનાના ઉચ્ચ મરમર એમનામાં ઉત્તરો હતા અને નાનપણનું રેખા પાર્મિક વાગવાનું એમનામાં નાન પણથી નહીં કીયશબ્દ જન્મથી શક્ય. જેને આરંભ વાગવાનું ન મળે તેના અર્થોનું શ્રી! આનો જન્મ પગર્મીજીના શબ્દવિકાસમાંથી પામી શકાય છે. ગાંધીજી આવી શબ્દ નાનપણમાં સદગ્ર દોષા છતાં જુદા નીચ શોધો નાનિકાનો ચામેક પગ બની રહેલો હતો. એમ તેનો નાનકામાં નોંધે છે. શોધો વખત વગર

કેટલીક અવધી સોખતમાં પણ અનાનુ"યસુ. આ અવધ-
માંથી અવાગનાર ડેખી તેમની કૌશલ પ્રાપ્તિની સતત
ક્રિયા એમની પ્રતિભા માટે જવાબદાર છે. સતત હૃદય
ક્રિયા શ્રદ્ધાની પ્રાપ્ત છે તેવી ક્રિયા તેવી શ્રદ્ધા જવાબદાર
માનવ માનવે આ અનુભવ છે. શ્રદ્ધા આત્મવિકાસનું
મૂળ છે, જેનું કામ તેવી કુશળતા અને તેમાંથી તદ્દર્શન
સક આત્મવિકાસ કે આત્મશ્રદ્ધા બને છે. આ સામા-
ન્ય સાર્વજિક અનુભવ છે. એ મુજબ કૌશલ ક્રિયા કૌશ-
લ શ્રદ્ધા બનાવે છે સફળ છે. ગાંધીજીની કૌશલશ્રદ્ધાના
મૂળાધાર એમની સતત કૌશલિયા છે. જરૂરીઆદે જવાનું
મધુ કે હેસ વાળી જ છે અને તરત સીધે રસ્તે ચડી જ-
વાનું મધુ. આનું મુખ્ય કારણ એમની સતત કૌશ-
લશ્રદ્ધા છે

આ કો અસમજાઈતી વ્યવસ્થા કૌશલ" સૌજન્ય યવા
પ્રદાન અને કૌશલ સાધના સંબંધ સર્વાંગી સત્વસાધના
બની રહી કૌશલ અને સત્વ જાણે કે એક બની રહ્યા.
એમના જીવનદર્શનનો પ્રમુખ આધાર સત્વની શોધ છે
તેથી કો શોધાને બાદને સત્વગૌરવ તરીકે જોવા માયા
અને આ શબ્દ જ એમના જીવનગૌરવનો સાચો પરિચય
આપે છે.

સત્વ વિચારણા અને આત્મ સૌક્ય-અનુભૂતિ
મૂલક અવધાર" વિનમ્રતાના આ પ્રગટીકરણમાં એક બીજા
પણ રીતિવતા પ્રધાન છે એવી છે જીવનમાં શ્રદ્ધા શ્રદ્ધા
સત્વો મેળાવી સરળ રીતે પ્રથમ તાર રજુ કરી દર્શાવ્યા.
આમ મનુષ્યને જીવનના ગદ્ય અનુભવ વિષયમાં પ્રવેશ
મળે છે. તેને તેની સમજ પડવા લાગી જીવન વિચારણા
જેવા વિષયને પણ શોધશોધ, શોધશોધારને વારત જન
વાની તક મળી. સામાન્ય મનુષ્ય પણ સત્વશ્રદ્ધાનો
વિચાર કરવા લાગે છે અને તે મુજબ કાર્ય અકાર્યનો
નિર્ણય કરવા વિચારણા થતા તત્ત્વચર્ચા અને સત્ત્વચર્ચા
તેવજ વિદ્યાર્થીઓ જ વિષય મરી આત્મજાણના પ્રવેશ
જવાબદારો વિષય બન્યા સત્વ છું, અસત્વ છું અને
સત્તામદ છું એ વિષે વાંચો કરો તો લોકો જોડા પડ્યા

વિચારણા થતા. તત્ત્વચર્ચાની દૃષ્ટિએ આ નાનીમૂની વાત
નથી. તત્ત્વચર્ચાના પ્રતિદર્શમાં એક શાંત કલિ આવી
અને તેમાં પણ જાર મુલ્યપરિવર્તન મધુ. એવાથી
નિષ્ક્રાંતિ, વિદ્યાર્થીઓ અને તત્ત્વચર્ચા અર્થકાર તત્ત્વચો-
તેમને પોતાના વિષય પરનો હિંમત બનાવે કે જવા
લાગે છે.

જીવનપરિચયો વિનમ્રતાના આધાર-વિચારણામાં
બધું જ નુ છે અને તે જ છેવટનું છે એવું તે કોઈ
કદી શકે એમ નથી. અવગત પડેલા કદી ન જોવા મળે
એવી મુજબની દૃષ્ટિ એમના દર્શનમાં પ્રગટ થાય છે જ.
કેટલુંક ચાલુ આવે તો દર્શન નવી રીતે પ્રગટ થતું પણ
જોવા મળે છે, કેટલીક વ્યક્તિત્વની મનાતી માનવો બધા
પરબની સામાજિક સ્વરૂપે પ્રથમ વાર પ્રગટ થતી જોવા
મળે છે, અને ઘણી વાર સમાજન સત્વો જ પોતાની બધા
બધા મુજબ નુતન રૂપે વ્યક્ત થતા દેખાય છે. ગાંધીજીએ
એક દૈર્ઘનિકની અવધી સત્વનું દર્શન કરવા પ્રયોગો
કર્તા, દર્શન પ્રતિભાથી તેનું દર્શન કર્યું, કમ્પોઝીંગની
પ્રત્યે સાધનાથી તેને વ્યવહાર કર્યા અને મેળાવીના રિતે
કર્તા તેની શુદ્ધિ કરવા રહ્યા. આ કારણે જ આપના
વિદ્યાર્થીઓની માગની પૂર્તી કરવાની બધીય લાગણી
એમની વિનમ્રતા જોવા મળે છે દૈર્ઘનિકાના સત્વોને
પડે છે અને તેની ક્રિયાશીલતા દર્શાવે જઈ એકબીજાની
નિરુદ્ધતા નતીમ પર પડે છે. ગાંધીજીને જીવનમાં
સત્વોને પડવા પ્રવલ કર્યો અને પરિણામે સર્વાંગી સમ-
ન્વયકારી સુસંવાદિત વિચાર અને દિશાની પદ્ધતિ જ
આવી રહ્યા આથી પદ્ધતિ જ આ વિદ્યાર્થ અને અણ
કુળની માગની પૂરતી કરી શકે જીવન સત્ત્વમાથી જીવની
વિનાશવાળા જીવનોપરોશી વિનમ્રતા આવી શકે, આથી
જીવે તો શ્રદ્ધા મનિતુ કે નો એકને સાધુ શક્ય છે, તે
બધાને સાધુ શક્ય છે. એટલે તે એમણે આપેલા પ્રયો-
ગોની સફળતા જોને સાધુ ઉપોચી છે. આ કારણે તો
એમણે એમ કરવાની કિંમત કરેલી કે માત્ર જીવન માટે
સદેશ ॥

૯

કોઈ માર્ગસૂચક દાન પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે મેળાવીને તેની ન શકે, તેના વિકાસ માટે બીજાને પ્રદાન કરે છે
તે છે, અને તેને હૃદયે કોઈ આપે છે તે તેની સત્ત્વ શ્રદ્ધા માટે બીજાઓમાં વિસ્તારતા રહે છે, જીવનની
વ્યાપકતા આવાથી શકી ન શકે શકે એ સત્ત્વ, જીવનશીલને જોડા અને, પડેલા, દિવસ, જીવનને
મરત મારતજીવનમાં વ્યાપક કરવા સત્ત્વ પુરુષાર્થ કરે એ કોઈદિશા વાતવચમાં તો જીવનશીલ જ મળાય. —અ

શહેર વિકસતુ ગયું તેમ તેમ આમવાસની એત િ વનીન પલ્લુ વેચાતી ગઈ અને તે પર બગના ઊભા થવા લાગ્યા બગના લોગી મોસા યટીએ પલ્લુ થઈ

પ્રવાસીથી કિતિજ આથે ને આથે તેમ મહેર આગળ વધતુ ગયું ને એતરો પાછળ હટતા ગયા એતરને વાડ હોય તેમ બગનાને ક પાઉંડ અને એતરમા પાક હોય તેમ ક પાઉંડમા બગીચો હોય

ચ હુનાલે મોગે બગરો આપી વિશાળ ક પાઉંડ આપી પડી બગીચાની તૈયારી કરી એતરક ળનીન કસવાળી તો ખરી જ, વળી, ખસેતા ક પાઉંડમા હોય તેના કરતા વિશેષ સૌન્દર્ય દેખાય હોય તો જ વાત થાય ને ?

ચ હુનાર્મનો દીકરો બહુ હોશીયો એના અજનાસ ખડમા લુહા જહા અનેક કિન્નપૂંડના તલ્લશાનતા પુત્રમે હારોહાર પડી રહે તેમ, આમમા હુનિનાલગતા કુલો વેળામાથી નેટલા વાળી હેટી યકાય તેને હોરવાની એને હોશ પેસા હોય, પૂત પૂતી ળરવાની ચલુકુળતા હોય પડી પ્રયોગો ચાલે જ

અનેક જાગતરા કયો પલ્લુ બધા કૂવ વેવને હોરવામા મરગી સફળતા બળી નડી કેટલાક અનાયાને પાગરે તો કેટલાક હજાર પ્રયાને પાગરે નહી, ઊગે તો ખીજે નહી-વિકસે નહી કયાથી પાગરે ? એકસરખી જાનીન, એકસરખી આલો હવામા નુદી લુદી અપેક્ષા રાખતા ફૂલછાંડો વેલો સરખા કેમ પાગરે ?

હરિયા કિનારે નાજિયેરીની શોભા એવા પડી વડી, નાજિયેરી ઉગાડવાતું સૂચ્યું પલ્લુ એકાદ ફારવાળી અને પ્રતિકુળ હવામાનના વાતાવરણમા નાજિયેરી પૂરા તોરથી સી રૂંતે પાગરે ?

ખાતર, મીઠું, પાણી અને અરસા આવજત-આટવા વાના પડી નાજિયેરી હેછતી તો ખરી, પર ઝાઝા કુમ તાગે નહી લાગે તે ય નાના પાણી ઘણુ એપુ ને વડી સ્વાદિષ્ટ નહી

એની ફરિયાદ કરતા એક વાર ચ હુનાર્મનો દીકરો કહે 'નાજિયેરના ફળ નાના, પાણી એ ને વળી સ્વાદિષ્ટ નડી આવજત તો પૂરી કરીએ છીએ'

'પ્રતિકુળ જમીન અને પ્રતિકુળ હવામાનમા આનાથી સાડુ પરિણામ ન આવે-સાખ પાવાય ખરો-ગખો તો એટલો જ એનો ઉપયોગ પલ્લુ હવ તો એવુ ઘણુ ચાલે છે આ તારો જ દાખલો હઈએ ચ હુનાર્મ સાડુ કમાય છે અને તાડુ જાણતર ને સાખ આગળ વધે છે તે સારી વાત છે હુ વિદ્યાર્થી' ચળવળમા ભાગ લે છે, રાજ હારણના વર્ગોમા વ્યાખ્યાન આપે છે-એવું ફળ તને તો શોખરૂપે જ ફળશે, કદાચ કોઈ અલ્પકુળ પરિસ્થિતિ અને વિચારવાળા વિદ્યાર્થી'ને તારા વર્ગલાવના કાતિનાવિચાર ફળે ખરા કદાચ તારા જીવનમા ય એ વિચાર રહેશે તો ખરા, પલ્લુ ના જિયેરીને કોઠે જેમ જમીન હવામાન પડતા નથી તેમ તારે ય કોઠે નહી પડે એટલે એના ફળ પલ્લુ આ બગરામા તો નાજિયેરી હેછતી છે તેવા જ ઉતરવાના આવજત લાલે કરતો રહે પલ્લુ એમા મૂળનો પલ્લુ સ્વાદનહી હોય સોસાવટીમા જેમ તારા બગીચાની ચર્ચો થતી રહે છે તેમ તારી મુમ વિચારસરણી અને જ્ઞાનની ચર્ચો પલ્લુ મિત્રે ના વર્ણવેમા થતી રહેશે-ફળ કહેો તો એ ને ઉપયોગ કહે તો પલ્લુ એટલો જ !'

'તમે તો પર પરાવાદી જેવું બોલો છો પ્રયોગી વિદ્યા વિદ્યામ ન થાય, એમા નિરાશા મળે તેથી નિરાશ ન થવાય તમે નિરાશાવાદી જેવું બોલો છો'

'ખરીગીતે પર પરા હોવરા જ પ્રયોગ થાય અને તો જ વિદ્યાસ થાય માત્ર કિનારે નાજિયેરીના પ્રયોગ થવા જોઈએ પડાત વર્ગમા જ કાતિનો વિચાર પલ્લવો જોઈએ પાઠ ગદ્યસમાજ એક નવી પર પરા સ્થાપવા માગે છે પોતાના રવળ માટે, શોખ માટે એ પ્રયોગો નથી' માટે એ જવાબ અને કુચ્છો કોય એવુ લાગ્યું નહી

બાલુભાઈ પચાવન વળે નિવૃત્ત થયા જેના તમા પૈસાથી ઘરનો વિસ્તાર આવે નહીં, ને નોકરી કાઈ એવી ન હતી કે તેની બચત પાછવી શકાવી મુધી પહોંચે મહેનતમાં એક વડીલ સાહેબ વાચનાવચનપુસ્તકો વચ ખોલી ગયેલા, શાળાના મંત્રાનમાં તે આવે આનંદની વચોંસ દરેકની જે કાકા પુત્રુ સામે લોકો બરાબર લાગ લઈ શકે નહીં બાલુભાઈએ મહીને પદરના પગારે એ લાવણીરીઅનની નોકરી સ્વીકારી લીધી. સવા-રના શ્યામિક છાયા આવે તે બેઠક પર માડી વાચનાવચન ખોલી, એકાદ દોરારને પેલાની પુરવ્ઠી પર બેસાડી બાલુભાઈ રોડિયાઓના શાકભાજી દેવા બહારે જાય અગિયારસ ને એકટાણા માટે રોકાવીઓ ફેટ દુરાળની અનેક નાની નાની બીજો પણ મગાવે 'જો, જો બાલુભાઈ, બધું બરાબર આવે હો! ગઈ વખતે તમે કાણુ ખોળા લાવેલા-એવું હતું તો પાણુ કઈશ?' આવી અનેક ચેતવણીના જવાબમાં 'હા, હા' કરતા હાથમાં એ બીજો સુકાવના બાજરે લિપે

રસ્તામાં ફેઈ પૂછનારા ય બિયા રાખીને પૂછે 'કેમ બાલુભાઈ, રમણવાવની નવી નાવેવ અપી ફે? જો, જો આ ફેરે વડી ન ઉડાવતા' શેઠના રીકરા પાછે ન પહોંચી જાય?'

'અરે, નારે! કણ માની જ કયા છે? આવશે એટલે પહેલા તમને આપીશ, બસ! જયજય!'

દરેક વાગ્યે બાલુભાઈની સવારી ભરતક એ ગીચો સાયે પાડી ફેરે શેઠાણીઓના વાયા વચ કાને નિહાવ લાવતા સહેજે અર્ધી કાકાકે નીકળી જાય બાજરે નીકળી ગયા ફરી પણ, 'એ બાલુભાઈ, આ અપી તો લીધી છે, લઈ જાય, બદલાવી લાવજો!' અમર રાક પડે અને શાંતિના સાગર જેવા બાલુભાઈ કોથળી જેવા ગળવામાં હાથ ગાળી તરત આની બહારી અપે ત્યાં જગી કઈક

સાબરે એટલે, 'જેવી ચોપડી વંચાઈ રહી કોથ તો.'

'તમે તો ભારે ઉત્તવજિયા! મારી ભાણેજ કુમ્મદ કોંઠેજમ્ય જાણે છે એને એ ચોપડી બળવા મા આવે છે તે પદર દિવસ માટે વાચવા લઈ ગઈ છે લાવશે એમ કહ્યવળે શુ કરી!'

'એ તો કુ જરા પૂછતો હતો હતો વાડુ, વાડુ, રાખજો આ તો સમય યઈ ગયો એટલે પૂછ્યું કુ તમારા નામ પરથી કાઢીને કુમુદના નામ પર વચાવી દઉં ને!'

'તે બધું તમે જાણો હા, તો હમણા મરવાની સીડન છે, તે નમૂના હેવા આવજો, આવ પળ જાણી આવજો!'

'એ હા' કહીને બાલુભાઈ પગલા બારે લાવણીરીમાં પહોંચે એટલે ફેટવાક ટાપીને જ બેઠક હોય

'રેવે! કલમુખ, એક કવાકથી' 'હાથ માણી મૂકતો જ નથી અમારે વાથલુ છે!'

'પેટો રમણ કવાણુમાંથી મિત્ર ટાપીને લઈ ગયો!'

'... નો ખાસ અક કેમ રહેવાતો નથી!'

અણવા તો અનેક પ્રશ્નોના જવાબ દેવાની ખૂંડ બાપટલા ને ઘડિનાગમાં નજર નાખતા, બાલુભાઈ કહે પેટે અપે

ત્યા તો દુખાન આવી પહોંચે

'કઈ નવી ચોપડી આની!'

'પેતુ માસિક મને આપજે'

એવી સુચનાઓ જ્યુ વાચકોગાથી તરત મગી જ જાય

ફેઈ માનીતો તો ગીધુ બાલુભાઈના હાથમાં થીજ પેકેટ લઈ લે!

'અલ્યા, મારે નોથવાનું છે હહ!'

તે સાળે નોથજો ત્યાં સુધીના તો વાળીને

આપી દઈશ.

‘ના, ના. એમ ન આવે.’

‘ત્યો, ત્યારે જરા અહીં જ બજાર ફેરવી લઉં.’

ત્યા કંઈ યાદ આવે એટલે એકદમ એળખીતા
એકદાને બોલાવી ‘આ સાથભાઈની થેલી ઘરે
આપી આવ તો!’ કહે ત્યા સામેથી સૂચના મળે.
‘મને ચાત સૂઠના હાથોની વાતોની ચોપડી આ
પત્રો હો!’

‘વારુ, વારુ. ભો સાચીને હાઈ આવશે હો!’

ગારમ ૫-૧૦ કમ હોય અને ગાલુભાઈ ખુ
રશી પરથી બેસા થઈ જાય. ખુરશી કબાટોને
તાળા મારવા માટે ‘એ, અટ ઊઠને!’ ટાઈમ થઈ
ગયો છે.’

‘ગાલુભાઈ, તમિ તો ભારે ઉતાવળા! કંઈ
તો ખાશ્મી હસ મિનિટ છે. ઘડિયાળ પણ આગળ
છે આ વાતો મારે પૂરી કરવી છે.’

‘અત્યા, કહે તો હાથમાથી ચોપડી બ્રિડા આ
એક કેવાકથી હાથમાં પકડી રાખી છે તે!’ જતા
જતા થે એક નજર નહીં તારખવા હો!’

વાચકોમા અંદર અંદર બે ચતાણુ બાહે
ત્યા ઉપરની શાળાનો પટાવાળો આવે ‘સા

સરિતા

મુખ્યાની ધારા બહેતી સરિતા,
નથી એક ક્ષણે રહેતી મરિતા
પ્રવાહો, તરંગો, વમળ, ઉંચે એવ્ય;
ખુરું થે ઘટેલી બહેતી સરિતા
કદી માન ધેધુર, કદી ગીત-વહલી;
મુખે તેમને નિત કહેતી સરિતા
મિતિબાહરી એકતી, કોચતી એ
મિતિ-કલામાં રહેતી સરિતા
ઈંદેલી જળ માંડતાં અજલિતું
પુરોધા મળુ સેઈ લેતી મરિતા
કદી પાપનો ભાર પલ્ક દેઈ રેતુ;
સ્પીકારી હાઈ ॥ બહેતી સરિતા
જડી આત્મનર્મર, કદી આત્મચુર્જન;
બહેતુ સ્વપ્ન એ કહેતી સરિતા

અનિ-

હેમે કલાણા કલાણા છાપા મંગાવ્યા છે!’

‘ટેલગ પરથી ઉઘસાવી લે.’ ‘ભાઈએ કહેતો

છે, આ છેલ્લુ બાકસુ જ કેવાનું બાકી છે.’

ફનીને જુમણે ગળે નાખી હાથમાં લાકડી
લઈ ગાલુભાઈ વિચાર કરે: કેને કેને વાયદા આ
ખ્યા છે? ઠીક, યાદ આન્યુ. અચુક અચુકની ચો
પડી તો આ એળીમા નાખી લીધા છે. બાકીનાને
જવાબ હઈય. આટો થયું.

પર રૂપિયામા આ જ ભળા! ચરે જભળ
ચેની! આ પાચ માલુસમા પૂછાઈ છું તે અમથા!
કેટલાકને ગુરસે કડુ છું એ પાચ પારુ. પલ્ક ગધાને
તો કચાથી પહેલી વળાય? ઠીક, એ રીતે ય હોકો
બે વાત તો કરે છે! ઘરે બેઠો હોત તો કોણ પૂછ
વાણું હવે કે ગાલુભાઈ કેમ છે! ને આમ પલ્ક
છુટક છુટક શુ બોલું મળે છે! સખંધનો લાભ
પલ્ક કયા બોલે છે? ને વરસ હઠાટે બોલો તો
‘એહો!’ આ જમિપતરામ વરીવ માલુસ સારા
કે આ હાથગિરી કાઢતા ગયા.

‘શ ગાલુભાઈ, કહે જોતા થે નથી કે? આ
વિચારમા છે!’

કેઈની હાકે ગાલુભાઈની વિચારધારા અટકે

એમ થાયું

કે કવિ!

મુખ્યાન તારાં અર્થ કું માતો નથી
કું નથી કું અર્થ
આપો નથી મુજ બધ
અમારે અંતરોને નથી કું, કે કવિ!
તે જ સજાં ચાંદની
આ બધી ઘડખાળ પૂરવી, રી પરી!
આ સરક ને આ વનન
આ બોલ વહરવો અનન
આ માનની વાદળાં ને આ રવિ,
કે કવિ
કે કવિ!

અંત પાછે આવેલા હાથે છે મુજને
એટલે પિનપું છું ઘમને
કું સજાં છું, આ વ ને આખર પરી
ચઈ રાત્રી તારા કબલ કેરી કરી
મનરવાન ચોકસી

પશા પોરને વિશેષ જ્ઞાન હમ્મ હોવાને બદલે
કંઈક કંઈક ના ભેળને મને અચ્છો થયો

‘કા પોર, થાક લાગ્યો છે શું ? આજે તમારે
વધારાનું ને અધધારું કામ આવી પડ્યું એટલે
થાક લાગે તો ખરો’ મેં કહ્યું

‘એમ, કામથી કંઈ થાક લાગતો નથી, જિવો
પોરસ થઈ પડ્યું માણસને થાક લાગે છે, માણ
સનો !’

‘એ તો મરિતેલા શહેરના ઊંઢરા રહ્યા એટલે
આ હાથો ને તે હાથો કહ્યા જ કહે ગ્રીષ્મની
રબમા ગામમાં નિર્ગદ્ય પરીક્ષણ કરવા નીક
ળેલા તમારી વાડી સમગ્રડવાળી એટલે અમે તમા
માં કું વાળ્યું પણ તમારે માટે આ કાઈ નવું
કેડું છે !’

‘નહું તો કંઈ જો નથી માણસ કેને બારણે ?
હું તો એવું માનનારો ને શહેરના માણસોનાય
અનુભવ નવો થોડો છે ? પણ યોગ્ય અવગમતિયા
હોય ત્યારે કંઈકો આવે’

‘હા, કંઈ નવાજૂની કરી ?’

‘ખીચું તો શું કરે ? સૌને મજાની સુવા
જિસવાની અગવડ કરી દીધી રાહ લાગે મેં બાતે
પાણી કાઢી દીધું તો રે એમરે જૂવો અબડાળ્યો જ
સિગારણ કુંડું દે દીને બોલડાનો ખાલો બાજયો
કેટલાકે વગી સમ ખાવા પૂરતા પાત્ર આગા છે
હું તો પચ્છી છાનામાના કેરી તોડી ખાધી ખાધી
હોય તો લેખે લાગત પણ અગાધી એમ જ કહો
એટલે કંઈકો આવ્યો બાકી અમ તો ટોળાને
આગેવાન કેટલીક બેંડુ સારા હતા એ સીએ
ગીતો ગાયા ત્યારે તો માજકો ડોની જયો પણ
પત્રી એમ થાય મોનાઈ વાગીમા આ લોખ ડની
મેમ રીદને ?’

‘પોર માણસની આજ તો સુરકેવી છે આ
તમે ધામ ગરબ બોલા ન બાધો પણ કોઈવાર,

કોઈ કોઈ માણસને એમને લાગે છે કે ભગવાને
ધાસ ગદગનો ભોગ પૂજો કર્યો છે !’

‘આ તમે દીક કહ્યું’ પોરે સહેજ મરકીને
કહ્યું - ‘જામળી વપાસ શા માટે કરવા આવેલા ?’

‘બધું મળી એકઠીને અહેવાવ બહાર પાડ્યો
આ પછી જરૂરિયાતો, જામડાના વગી, વસતી દીક
આવડ-બધું તારની જામડા વિશે હોઠોને ખયાલ
મળે એ હેતુ’

‘તેમા આ જોગ કરી ગયા એવું કંઈ નહી
આવે !’ પોરે જલ્દ બ ગમ્મા પૂછ્યું

‘પોર માણસને પોતાના હિતો આદરણ
લાગે એ એવું લખે ! કે ? મરણ કે જ મુક્તિ
લખશે અને તમારી વાડીની વાત કરતા ગોઠવ
સલામતો’

‘ત્યારે ઘોઘણું ! આ તો બકરી આવાના પાન
ખાઈ ને આળા સાથે પીક ધમી જાય એવું કહ્યું !
પણ એકાદમર તો આની આગાના પાનના જ
આવે ના !’

‘હા ખરાબર એવું જ હો આ તીરથની જ
વાત કરું ઘાટ પર આડુંબાડુ થાભવા શેખા
હોય છે વચ્ચે કપાક સાકળ પણ હોય છે તે
એટલા માટે કે લાકડાના એનાથી આગાન જલ્દ
કેમકે તેનાથી આગળ કપાક બેડું પાણી હોય ને
લાકડાનો ફાથ પણ કોઈ કોઈનું લાકડાના દીને
એ થાભવા સાથે પીક પણ પડે ! ફરી મહાવ
ભાતરા કળી ગઈ પુણ બાધી થાભવાને મેવ વગ
આડતા જાય આ એવું કહ્યું પેલા બાઈએ’

‘હો, હો આ તમે દીક કામડો દીધો પણ
મે તો એ બધા મથા કેડે કેમ આડું કરી નાહી
વીધું છે-મેવ પોઈ નાખ્યો છે !’

‘આ તમારો કંઈકો મરો, છવ મુશ મરો
એટલે મેન તો મરો જ છે અમ માની વડ ધ’
મે કહ્યું અને અમે છૂટા થયા

ઉણ્ણતામાંન કેમ વધતું જાય છે ?

૧

દર ઊનાન ગરમી જલ્દી ઉતરેલર વધતી જતી હોય
અમ ઘામે છે રોઈ કહે છે, જ મનો સાદ થતા જાય છે
જુદી જુદી નહેરોમાં બે આ જતી રોઈ નહીનો પ્રવાહ
પાનનો પડતો જાય છે, અણુ ધાકા થતા ગે છે અણિ
કોરોઈથી ગરમી કમશ વધતી જાય છે

નજની જતી ગરમી ૨ છે ઉપના કારણે જલુ મોટા
ધણે બાન અવસ્થ લાજવે છે જલુ મુખ્ય કારણ તો છે-લા
વધોમાં વધુ ને વધુ ઓહોગિરજલુ થતુ રજુ છે તે હોવાનું
જનનાનું શાઓમે નિ ન ક્યું છે ત કાચ જણાય છે

૧૯૦૦ થી તે આજ સુધીના ઉણ્ણતામાંનાના અણક
ડામેનું પચકરજુ કરી નિખ્યતોમે રોની કા કુ છે કે
ફરક સીએ વાકુમ ડાલુ સરેરાશ ઉણ્ણતામાંન ૧ અડ
શાશક વધતુ જાય છે

ઉણ્ણતામાંન કેમ વધેછે? નાના મોટા અનેક કા ખા
નાઓ મિનો રોજ રોજ કોશ થતા જાય છે એની લાગે
જૂગળાએ મોટા પ્રમાણમાં કાર્બન ડાઈ ઓક્સાઈડ કલપા
ફે કતા રહે છે નાના મોટા અન્નિજનો પચુ કાર્બન ડાઈ
ઓક્સાઈડ ઉત્પન કરે છે અને રોજ રોજ ટલપ ધ
કોલસા કુકરોઈય પટ્ટોન બજે છે ત જલુ કાર્બન ડાઈ
ઓક્સાઈડ ઘણા પ્રમાણમાં ઉત્પન કરીને હનામાં ફેલાયે
છે અને તેમ કોનસાના ખજા પર અનતા ઉહોગોના કાર
ખાના નિન બા દિન વધતા જ જાય છે

નિખ્યતો કહે છે કે આવારે વાયુમ અમા કાર્બન
ડાઈ ઓક્સાઈડ છે તના ખાર ટકા ઓહાગિકરજુથી ઉ
ત્પન થયેલા છે

પૃથ્વીની ગરમી લગભગ ૬૦° સેન્ટિગ્રેડ હોય આજ
સમા વિનીન અજાય છે પરંતુ કાર્બન ડાઈ ઓક્સાઈડના
અણુઓ તે કિરણોને અટકાવી રામે છે અને આકાશમાં
બિલીન થતા હેતુ નથી અને એ રીતે ગરમી કોઈ થતી

૨

માનવનો શમ ખજાનવાની દૃષ્ટિએ યજો નાનાનાગ્ગ અથવા નાજા અને નોઈનું ઉત્પાદન કરીને માણસ
પાકીનો નવશાયનો સમય રિખણ વિનો અણિ સાર્વત્રિક વિકાસના મોજાગા યજો એ તેનું ચતોરવાન પાછા
રોઈ સકે પરંતુ યજો પુરો સમય આને છે માણસો તેમાં જ પુરો સમય આપે છે-જામ કારીમર ધસાય છે અને
યજો કશેડે માણસોને બેકાર બનાવી તેમના સિદ્ધિ નિનો તે શ, રોડનો સહા અટવી ને છે આ મિવાય
અનેક જટીન અમશ્યા ઓહોગિકરજુ વિબી કરે છે કરતુ જ જાય છે

નથી સરુદ કાર્બન ડાઈ ઓક્સાઈડને રાખીને ઈન્ડા રા
કિંહોને જરાનો માઈ ખુલો કરે છે

પરંતુ ઘણેલા કરતા ઓહોગિકરજુને કારણે મોટા
પ્રમાણમાં કાર્બન ડાઈ ઓક્સાઈડ ઉત્પન થાય છે-સકુ
એ બધી કાર્બન રોઈથી સકે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે

અત્પરની અતિ નોંધ જણાવો કહે છે કે આવા
સો વર્ષમાં આવારે કોટનો કાર્બન છે મેના સીપ
ટકા જટનો વધારે થયો પરિણામ તીરા નેનું છે-કીપ,
તામાંન વધતુ જ જાય છે

વળી કાર્બન મેલનકરા સમુદ્રોમાં બજુનોખો ફોડ
વામાં આવે છે તેના રેડિયા એક્ટીવના વ્યાપક ફેલાવાથી
જલુ જીવડી અસર થાર એ જેમીતુ

આકુશકિતના ઉત્પાદનમાં ને રેડિયો એક્ટીવ ખમે
છે વધે છે તેનો નિકાન કરવા માટે ટેલકોટા તેને મજબૂત
પેગમેલા બરી આમરે તળિયે કાઢવાનું નિશારે છે
અમે તેની ધાનુતી એ મજબૂત પેગમેને સહ્યંત ખાનુ
પાણી કામે કરી ખાણ ખવા વિના નહી રહે અને ત્યારે
સહ્યંતના પાણીમાં ચારેકા રેડિયા એક્ટીવ ફેનાશ નિના
નહી રહે દરિયાના છુપા અને વાતાવરણ પર એની કન
કર અસર થવા વિના નહી જ રહે

પશિમના દેશા તે વધોથી યાજિક ઓહોગિકરજુ
પાછા પડેલા છે અને આમેાવીમેનું સહ્યં કરતા વાર
તની ફેચ જલુ એ જ દિશામાં છે આણુ-ઉત્પાદન કંઈ
એણે ટકે ક્યું નથી છતા એની મજાનામક કમિતો
ઉપયોગ કરવાની નિશામાં એના પગના છે જ-ત્યારે કે
શના કિતમિતકો જાનિખનો વિચાર કરીને તે દિશામાં
આગળ વધે એ જરૂર નથી

[એન બી આસ લે આપથી વગત પ થા]

આજકાલ આપણે સાતત્યની ધણી ઘણી સાંભળીએ છીએ, એ વિશે થોડુંક બોલીએ પણ છીએ. વાસ્તવમાં એ સાતત્ય છે શું ?

જીવનમાં આપણે રમીને સાતત્ય બોલ્યું છે તો આનો અર્થાત્મક જ છે. એટલે જ જીવિતે છીએ એ પણ ખરું જાણ, નિરમિત આદાર વિદ્યાર, ગમ, નિદ્રા, આદિ સાતત્ય વિના એનું સાતત્ય ટકતું નથી.

આરોગ્યશાસ્ત્ર એ સુવસ્તુ સાતત્ય છે. આપણાં નિવૃત્તિ વિવિધ કાર્યો, ગોઠવણ આંતરે આંતરે સ્વચ્છતા પરીવર્તન વિવિધ પ્રકારે લેવા છે. તેથી સાતત્ય ટકે છે અને રોગો પડે છે.

સવારે એક કલાક અખબારના માગાએ પડી બીજા કાગળમાં પડીએ અને ટેક બીજે દિવસે સવારે ફરી અખબાર ફરી મેસીએ તો જ સાતત્ય ટકતું નથી, અખબાર છે મેસારમાં અમુક કાગળે આંતરે સુખાન પડેલીએ તેથી કાગળ અને મેસાર બંનેનું સાતત્ય જાળવાય છે અને રોગો પડે છે.

ભૂખા જ સુખાનના કુનો પરીવર્તન દેખ છે જ્યાં જ મેસારના કુનો પરીવર્તન દેખ તે સાતત્ય નથી, એકધારા પણ છે. સૂત જ એકધારું દેખ છે પણ તેને જુએ છે કોણ? આમ જ એકધારે ચાલે છે પણ માણસ જે વિવિધ કાર્યો એક પછી એક નિવૃત્તિવાળી કરે છે તે જ દેખાય છે-દૈવ છે.

આરોગ્યશાસ્ત્રી તે દેહ ચાલે છે, આપણા બધા કાર્યો દેહને પોષણ માટે જ છે એવું તો નજર કહી શકીએ, દેહની પડે ફરકાર તો ખરી જ, પણ જીવનકાર્યોમાં સુવસ્તુ પરીવર્તનની જીવનદૃષ્ટિમાં દેહોજ સ્થિતિ લેતો નથી.

આદાર, નિદ્રા, આદિ તો માણસની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો છે, અનિવાર્ય જરૂરિયાતો છે, પણ એ તો પચ ગયા છે, સ્થિતિ નથી. પ્રાથમિક જરૂરિયાતોમાં જ જીવન પડે કરનારો તે, તબીબીમાં દુકાન ચાલીને મોંઘે વેચારી છે, વાચક નથી.

સેવાશ્રવા, સુપ્રસિદ્ધ કુનો જેવા સગવડ જીવનકાર્યોમાં સુવસ્તુ સ્થિતિ-સ્થિતિ નથી પણ સ્થિતિ-સ્થિતિ પરીવર્તન દેખે એ જ એક, માણસનું જીવન-સાતત્ય એ જ છે.

કુનોમાં કાગળ સુવસ્તુ જ સુવસ્તુ પરીવર્તન દેખ છે, તેમ અખબાર, આપણાં કાર્યો આ કાર્યો મારીની કામ્યા પર જ અવનમે છે. પણ એ જ કાર્યો મારીની કામ્યામાં અખબાર આત્મા મોઢે છે, આરોગ્યશાસ્ત્ર સાતત્ય તે તેને જ આત્મા છે, એટલે આપણાં વિવિધ જીવનકાર્યોમાં આત્મામાં વિવિધ સુવસ્તુ પરીવર્તન દેખે એ એ જ સાતત્ય છે.

દૃષ્ટિમાં જ બધું દેખાય છે છતાં એ પોતે તો એક અદૃશ્ય વાત છે 'અને દૃષ્ટિ પર જ દૃશ્યનો આધાર છે. દૃશ્ય દેખ પણ દૃષ્ટિ ન હોય તો દૃષ્ટિનું હોવું ન હોય' સરખું છે.

આત્મવસ્તુ જીવનદૃષ્ટિ વિના 'જીવન' દેખાય નહીં. અને જીવન અને કાર્યોમાં, અને દૃશ્યમાં નથી થઈ આવેનું જ અને જ્યાં એક સુવસ્તુ પરીવર્તન જીવન એક જ નથી હું.

એક દિવસ સવારે જાગે બ્રહ્મા, બીજે દિવસે સાતે, રવિવારે નવ વાગે આજ એક એકધારાપણું નથી તેમ સાતત્ય પણ નથી.

સૂત જામ તો સવારે એકધારે બેઠે છે, પણ એમાં એકધારાપણું નથી સાતત્ય છે. એ જ પ્રમાણે અમુક નિવૃત્તિમાં એકધારે દેખા જતા એકધારી નથી-એમાં સાતત્ય છે. અને તેથી જ તે ચેતનપ્રદ છે.

એકધારાપણું નિવૃત્તિવાળી કરે છે, સાતત્ય ચેતનપ્રદ છે. અને બ્રહ્મા એકધારે કાગળે એક કાગળ મોઢું બેઠીએ, પરમ દિવસે જ્યાં એથી જે એક કાગળ મોઢું બેઠીએ-એમાં પ્રાથમિકતાનું એકધારાપણું નથી ?

નિવૃત્તિવાળા ચેતનનું સાતત્ય છે. એટલે માણસ માટે તો સતત ચેતન, એ જ માત્ર દેખાઈ શકે શીષ, સૂતિ માટે જરૂરી છે એટલે જોઈતા નિદ્રા મેનારો ચેતનનું જ સાતત્ય જાળવે છે.

ચેતનપ્રદ જીવન-સાતત્ય માટે આદ્ય જરૂરી વાતો છે. ચેતનપ્રદ જીવન સિવાય સુવસ્તુ સ્થિતિ જીવનકાર્યોમાં સ્થિતિ આપેની નિવૃત્તિવાળા મેનારો જ્યાં એક એક અધારે હોઈ શકે પણ તે અપવાદો જ રહે જે માત્ર માટે જરૂરી છે.

[૪૯]

લોક પૂછે છે

ભક્તોની ■ ગતનો કાર્યક્રમ કયો ?

સ્વર્ગ કાર્યક્રમ માટે ભક્તો પાસે જવાનું ભેદુ નથી

ત્યાનો કાર્યક્રમ મુખ્યત્વે આત્મિક હોય છે

એમની સ્વર્ગ હોવાની કિંથા પણ આત્મિકજન્યથી ભરેલી હોય છે

એ નામ સ્મરણ કરતા હોયો.

પરંતુ નામ એમને માટે કેવળ સાધ નથી,

એ એમના છવનો ભાવ છે,

એમના માટે એ એક તરવ છે

હિ બહુના ?

એ એમનું એક જ તરવ છે

એ જ દુનિયા એમની ધામી માધના આવે છે

ચોળીએથી છવનકવા સાધેલી હોય છે

સ્વર્ગ કાર્યક્રમ પણ એમનો નિશ્ચિતજેવો આવે છે

ભક્તો પાસે નામામૃતનું માધુર્ય રહે છે,

એમાથી બધો કાર્યક્રમ આપોઆપ રહે છે

જ ને વાસ્તવમાં એક જ છે

હાન્સ, જ નેને દેતની ખબર નથી,

પ્રહ્લાદમાં નામ સ્મરણનો ઉત્કર્ષ દેખાય છે,

તો ઉદવને ચેતિશ્વર કૃષ્ણ શુરુ મળ્યા છે

એમની કૃપાથી તે ચોળી થયા

જ ને એક જ મુકામે પહેલ્યા

જ નેમા ફરક બતાવ્યો હોયતો એટલો જ બતાવી શકાય-

ચોમનો માર્ગ કહ્યું છે-નામ સ્મરણનો માર્ગ સુ લભ છે

પરંતુ માર્ગ પોતે સુગમ થયો તો પણ એની સાની લગનવાળો મનુષ્ય દુર્લભ જ છે

[૫૦]

જેને માધુ સુખથી જોધ મળ્યો,

તે સિન્નરો બચતો જ નથી

વિશ્વની એકેકપતાનો અનુભવ કરે છે

આગળ અનુભવની હદ મુઠી પણ દેતબાકી રહેતુ નથી,

એનો એ અનુભવ પણ પની ભય છે

અત્રિ કપૂરને બાળી નાખે છે, અને પોતે પણ નથી રહેતું

માધુનો સેવક, મોક્ષની પદવી પ્રાપ્ત કરે છે, અને

પ શ્રી એ પદવી પણ છેડીને હરિશક્ત સર્ધને રહે

વાનુ બ્રાહ્મ પ્રહટ છતો ફરે છે

જ્ઞાનદેવને એવા સજ્જનોની મોક્ષતની લાવવ લાગી છે

એટલા માટે, એને સમ્માનમાં, સ્તુતિમાં, અને પો

તાના હૃદયમાં

હરિ જ હરિ દેખાય છે

૭ શુરુ-સત-કૃષ્ણનો ગાથ છે

[૫૧]

જેને અનુભવી શુરુ દ્વારા સિદ્ધિ મળ્યુ તે પૂર્ણરૂપે

સ્વાવળ બી થયો

કારણ એના જ્ઞાનમ્મ, કેઈ બલતની ા કા અને અધ

અચરાપણ બાકી રહેતુ નથી

અવત ૨ પ્રજાથી તે જેને કપના કરશે, તે જગત

મા સિદ્ધ થવી જ એઈ એ

એની પ્રતિજ્ઞામાં કોઈ પણ બલતની કરી બિલુપ

નથી,

જ્ઞાનદેવનું કહેણ છે કે શુરુ કૃપાથી મનુષ્ય એવા

બીચે ચહે છે

[૫૨]

ઈશ્વરને માટે શું નહી હોય ?

એની છાન્સથી પચ્ચર નહી પાઠ કરશે,

માથી સુવર્કિન્સો પર ચઢશે

અત્રિક્ર કામ કસવ થશે,

મરાઠ એટની ૨ રસાઈ કરશે

ઈશ્વરના આ અપાર સામર્થ્યની આપણ કપના

કર્મ શકીએ છીએ

શુરુકપાનું સામર્થ્ય એવુ જ છે

કેમકે, દુન્ન મનાયેલો છવ પણ એના ઠારા પ

પ્રશ્ન-૫૬ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

[૧૩]

ચિત્રમાનો મૂર્ત પ્રકાર તથા આપી શકેલો
વૈરાગ્ય શૂન્ય સન્યાસ અથવા અનુભવ શૂન્ય પ્રજ્ઞ
જ્ઞાન—જ નેની એ જ ગત છે
અનુભવી શુરુના માર્ગદર્શનમા જેમણે સાચો પાત્ર
સાધના કરી છે, તે જ્ઞાનપ્રવાહી પુરુષને જ પ્રજ્ઞ
વૈરાગ્યશુદ્ધિ સન્યાસ અને અનુભવમયક પ્રજ્ઞજ્ઞાન
નો લાભ થાય છે

[૧૪]

જે શિષ્યને અનુભવી શુરુ પ્રાપ્ત થયો,
એ માટે તે બધા સતોમા શ્રેષ્ઠ છે
કેમકે, બીજા સત, મેઘવૃષ્ટિની જેમ સર્વ સામાન્ય
ઉપદેશ આપનારા હોય છે
પરંતુ શુરુ, શિષ્યની બુદ્ધિમા આત્મા સતીને આ
દિશી ભલ સુધી એને માર્ગદર્શન કરાવતા રહે છે,
માની હો કે એ એની કામયેનુજ હોય છે
પ્રાથમિક અવસ્થામા એ, એને શ્રુત, પ્રેમ અને
ધીરજ આપે છે
આગળ એના વૈરાગ્ય ભગ્યત કરીને એની વાસ
નાની પ્રીતિઓ ખોલે છે, પત્રી એની આત્મા
જ્ઞાનજન લગાડીને એને આત્માતુ દર્શન કરાવે
છે, અને આ તમા પ્રાથમિક વિચર કરીને એની આસ્થ
ધર્મ સંરક્ષાપનતુ કાળ કરાવે છે
એવા આર્થ શુરુ રૂપ શિષ્યમૂર્તિએ, કાયારૂપી કારી
સેવમા જ્ઞાનદેવના કાળમા વિશ્વવૈદ્યારને તારક

મત કૃંકણો છે

અને એકબેતામાં એ વિચારમા જ્ઞાનદેવને સમાધિ
લાગી ગઈ.

[૧૫]

સદ્વૃત્તિ શિષ્યની ચોક્ષતા,
વૃત્તિ સહિવતા, શુરુતુ લક્ષણ
એવા નિવૃત્તિરૂપ શુરુતા ચરણેમાં, શિષ્યના બધા
લીધો. એની બધી સાધના સમાપ્ત છે
જ્ઞાનદેવનો સકંપ છે કે એ જ એક લીધેમા રૂ
જાકી દઉં, અને બીજા કયાગે સાધનની જ જાળમા
બિત્તને લટકવા નહીં દઉં
એના સ કટકને કારણે એની બધી વૃત્તિઓતું પરિ
માર્ગન થયું.
એ નિવૃત્તિરૂપ થઈ ગયો
એમ જ માનો કે પ્રવચકાળનો સર્વત્ર દેલાયેલો
એક જ સમુદ્ર!
બધી લક્ષરીઓ લીન થઈ જુકી!!
એ જ રીતે એના દેહ પદ્મ નિવૃત્તિમા કબીમળી
ગયો
મરુએ રી લીવા કરી!
શિષ્યા સ સારને પાર કરવા માટે, સાધનાતુ મોટું
જહાજ સંખ્યતુ હતું, તે એ મુગ્ધજ્ઞમા જ મો
વાઈ ગયું.
આશોત, સ સારનુ શિષ્યાત્વ સમજમા આવવાથી
સાધના પદ્મ શિષ્યા નિહિ થઈ
એની આચરનકતા સમાપ્ત થઈ

૧

મનપિં કને મહાન સંખરક, નારી-શિલ્પના વિચારક, પ્રજ્ઞાક ને આચરણુમ જે ઉદારનાર. કો પોતે,
વિષ્ણુવિરાઢમા માને અને પોતે જ એક બાતવિધવાને પશુપૂરે લાખનો ભેસારપો દળો એમના કો કાલ્પથી
ગામના દુડીપુરોત્તે કારે વિરોધ કરી એમનો બહિષ્કાર કરે. એક પાર કને પોતાને ગાય ગણ તારે પ્રાપ્ત
દેવનાથ મંદિરમા ગાયોડો ઉત્પાન કરતા હતા કનેનો વોડાએ જઈજાર કરે. એકને એમને આમ તજ્ય તે
ગણ આપે! પશુ કને તે મંદિરે ગયા જ મંદિરે ગામના હસ્તિનને જવાનો વ હક પશુ એમને ન જવા દે. ન
તે પ્રજ્ઞા આપે કનેએ લોડાને આગળથી કણુ. વિષ્ણુવિરાઢ કરાપી જ આગળ મટી આગળ મથ ગયો
એમ માનો તો જે તમે આગળને પ્રજ્ઞા તો આપે જ છે. જે કુ ને મંદિરની પકાર ધૂળમા દુધાન પાઈનિ
વેતુ છુ આગળે ને નેત્ર કેલતા પાન પર આપેડી પ્રજ્ઞા આપેલા તેમ મને જણુ આપે. તમે મને પ્રજ્ઞા વિનાનો
ન રાખી રહો, કેમકે, આજીતને જણુ પ્રજ્ઞા નેકાને અધિકાર છે”

જેમણે આવી અપીગ જાનેતા કરી એ જ રૂડીપુરોત્તે પત્રી પોતાની બહેન-દીકરીઓને કંઈની રૂડ
કેનેત્મા જગુ ન મોકલી હતી!

‘ઠાઈ ઠાઈ ટેકાણે ખર્ચ એમ કઈકાકા ખોવાઈ જતો દેખાય છે તેમ જાન એવો મનહ પ્રસન્ન એક,
ચા, હાથો, લોસોલોસી, હાથપણ, રસવાદ આદિમા ખોવાઈ જતો જણાય ॥

હમ્મ, મુલ્ય પ્રસન્નના એમા ખર્ચ કાઢી નાખી પ્રસન્નને હાજીવી વહીવટને સ્વાદાદના સૌન્દર્યથી રીધ
ચલાવ સમભવવા આપુ આજન્મ કૂંચા દરિદ્રાનોની કલ્પિત મારે તે ભલે પસી નાખી કાઢા આપને પણ એવ
પ્રસન્ન એ અને દરિદ્રાનોનું ચિત્ત એવું એ જ છે અને તેથી ‘વાત કંઈ જૂની નથી

ચા, એ બધું બાપુની કબીની સામે જ વાય ॥ ૧ થી કુલુવા ॥

—૨

ગામમા લગ્નગાથો પૂરજોસમા આપુ હતો મોઢ
નારી, નિયમન મુસારીની તકનોડો, સારી બીભેની
બેચ, એમ વાતો મધા કપ્પી અને ગમે તે સાથે ખરીંગ
સમઠ વાપુ હતો છતાં તે ઉધાડો નિયમસગ કરતો
જ, ગાડીઓમા બનાઈ જવાય એવી જીક ઉભા જવા કપ્પી
અને દુર્ભાગ વરતુચા ૫ લખાયા કરતી કોણુ જાણુ કેમ?

વધોથી નાનકડી દુઃખન સનાતના ચંદુ નાઈને ત્યાય
દીકરીના લગ્ન હતા રિયતિ બહુ સારી નહી તેમ નાખી
દેના જેવી ૫ નાખી બીભેની નજરમા નીચા ન દેખાઈએ,
એ માનસ તો દોષ જ ને? વાળવાળાએ જાન ચડાવ્યા
તો ૫ મહાનાસા કરી બોલાવાયા યોડાલાડીઓ પછુ છો
કરા માટે ઠીક ઠીક ભાવે માટે બાંધી શણગાર પછુ ના
જવાની સેળસેળ કરીને ૫ દાહપો અને મોટા મ્હારો
પછુ બોલો કરાવો પાંડેશ સમાનકામા સહુ રાણ હતા

એમ તો ચંદુભાઈને ૫ સાદાઈ તો મળતી લગ્નને
દહાડે એમનો મેરા એનો એ યોગીનો યોગનો એમણુ જ
મિલની સરેહટોપી અને એણુ જ પડેજીને ધાતિયુ પછુ
વેનાઈ આવે જાન મયે, ગામ બેઠા થાય ને વરવા કઈ
એમ સાદા કપડા પહેરે? વાળ વગર માને? દિવસ
આ ગો સિનેમાની રેકડ પોલાટ ન કરે તો ૫ કેમ આને?
માથે પછુ મોટા જ કરાવ ને? ચંદુભાઈ જવાહર સમ
જતા તેથી જ પૈસા સામુ ન્હોતો જાહેતા

ને લગ્નસરો ૫ કેસ? ચૂદાઈ નમુક જ નીકળે-વા
તેથી ગામમા બધે જ માઠવા તોરણ દેખાતા એકબીબની
સ પ્યારણી કરાતી કોણુ દાહ વધુ કપો છે એ બેલા માટે
સહેના યુના રોજી રવી કરતા હતા ચંદુભાઈને એમના
ધર્મપત્ની ઈન્કિલમેને કહી જ રાનેણુ ‘એ બે હ, દાહ
કસર નથી રાખવી આપણે! વેનાઈ વધુ જાણે!’

મોટા મનુ આમદાવાદ જાણુતો હતો એ વાની અમદા
વાદમા જોયેનુ અડી મેણુ કરવા પાછા મ કપો રહેતો-
ન મગે ને એને એમ કોઈ જ એવે શણગાર એ અમદા
વાદથી જાડે પછુ લા પે હતો મોટી કમુના વર મોઢ
લાન તો હતા જ રોખાન મુ બધામા કચાક પેડી પર એ
ઠીક કમાતા હતા વેપારીને માંક દહાડો મોઢ દોષ જ
નહી એ એમનો મુદાવેષ હતો એક તો મોટા જમાઈ
ને એમા મુળાઈવરા, તેથી મોટીનાની સપાક આડે
કેઈ ન બેતરણ જમણુમણુ શુ કરવુ પડતો કેમ પા
કપી જમણુ આને ત્યારે કઈ રેકડ વગાડારી કોતરી
કઈ ભલતી છપારની એ બધુ એમને કસારે ધડ
સાળીના અન્ન મારે તો ૫ દરવીસ દિવસની ખાસ જવ
એમણુ નીધેની એવાને ૫ કપો જમાઈ આટલુ કૌ?
ચંદુભાઈ, બેઠીવાની માંક ઈન્કિલ વણપુરાયેની ન રહેવા
દે એમા તરાઈ થી? લગ્નમા કામમા કામ ઠોકા જાળ
વવાનુ? ૫ રેકડ દીક? લગ્નની ને એના વર (નિમાસ
માત્તર હતા!) કાન્તિ ધને તાજખુશીથી એ કાગ ઉપાડી
લીધેનુ આજવણુ દારખાણુ એમને હાને જ દેહોરોરેણુ!
ચંદુભાઈ એમને એ જ કામાગ રાખતા ઠોકારી લા
મજીક આવવા જ ઈન્કિલમેને પછુ બ-કતા ને બીવાખવ
‘જવર બધા લખાઈ પાસ જવર આવ શુ દાટણુ
છે? જવર છે કે નહી?’

બનીયામાની ઝઝૂ તો પોશના દેખાઈને જ
ઉપાડી ટીરેની પાથરણુ તકિવા ગાદના, વાસણુ મુનુ
ચપ્પાર વારુજ આ પા... કામી માણુ ચાણુ તો એને
સિન કામી રેનેની લાચવા વેત છજર સાજ સારાનો
લરચક અને પછો મેટો નાસ્તો માણુવા જ આવેજ
જવાનિયાઓને આમમા કમુ સિનેમા સાધુ એની માદિતી

રેક કાર્યક્રમ માટે ચાક્યા વગર વેલ્ફેરબન્ડે કરવાની નાણાં નાસનારા કમ જ રાખતા નોકર ચાકર પર ભરવો જુનું જ હેમ્બાઈ હોય નહીં ને પાર પડે નહીં, એવી હા હાની લેવકરેવની ચકાસણી માટે લેઈવિજ ભેનુ મુવનાક્ય એકજ સલ્લાખા કરેલું 'હેમ્બાઈને યોનાનો'."

પૈમી ચકુલાઈ કાન્યા નામ એમણે ચકુ સંચારિ ના એમની જ લેરાની, પશુ દીકરીનું લગ્ન ચકુ રોય ને કંઈ બીજીની એવિ રિના આને ઈવિએને લોગી માન હેમ્બાઈને મનુ સદુ સતારફીલની અલ જાવતીને વ અગ્રાથી ચકુમાઈ તરફ જ ચી ધના રીકરીના લગ્નમાં મુલમીગીની ન મનારીએ તે પીરે કયા જતારીએ એમ માનના નેહારપેયમા પેતા ઈવિએને સકુને કહેતા અમારા એ કહે એ જ માન એમનો મિત્રજ તમે શું જાણો?"

વેરાઈ પાડુ આ મેરઝો જોઈ મનમાં તે સૈફ જ પાઈમરેના કોઈ વાતની કશું નહીં । અભયમીમા વેરાણે વ વેરાઈને કુકમાઈ જ, નામિદક કો અપાણે ચકુ જાઈતું પર તા ઉત્તુ "

પશુ એકાદી તે રાતને ટાંચે જ હતી તા 'સાજના વચ્ચ નિર્વિખે (કાઈ તા કચક તા હોય)' છકની મલ ચકુલાઈ ને ઈવિએને માટેથી અણેકોનો મોજ ચેતરી મલ । રાતે ક વાગર મેરાઈના પાટના માર્ક મલા હેમ્બાઈએ જાતજાની હિકમત કરી ત્યારે વેરાઈ મા ઘસે બાન્યા માઈના સિનેમની રેકરના મેવાઈથી જરાયે ને હામ્યાથી આવેના વેરાઈનાથી કાઠી કાઠી 'હોને કયા આપ્રક કરી કરી મેસાકસ એ મહાપ્રખ મેરાઈનાની આરે રડી ચકુલાઈએ પાર પાડ પાણે નન્ને પળા જવાનિસ મીદાઈએ કરતા વ કર્ક બીજુ જ ફૂલો દોય અમ દેવાવા કરુ તાણ રસાઈની મેકેકી કારેખ મેરા વેરાઈ દીનેજા વ વન દળસ મલા જાણના હતા માયે રીતરેડી રંગીની જલ્લનાયેવા પાણી રી કરેલ કળકિડા વન્ને નન્ને મેકેકી અજગવો મેરાની આગી સુનાસ વગના નકકજ કુકુમીએ માટેના જર્મનિસરના લાટ મકકાઈ અવકાઈ જળી લેના મળનારને વ વગી જમ્ મેરી પ્રમખના જનેશની મ કળી વ જવાઈ હતી

એ કસાઈ વ પૂરી ચકુ ઘરના ને પીરસનાસ વ હવે મોડે મોડે વગત પાડી મેકી મલા હવે તો મધરાત મેસી મૂકી હતી પશુ પ્રમ જ સારી રીતે ઉક પો એકી ચકુ ભાઈની માડી લેગજ અખરિયા સુધીના સદુ તાળ જ હોય એમ જમના મેક ટાંકે મેકે જુ જ લાવે ત્યારે અહીં તે બોચીના નસાઈ પામ કાઠાઈની બંડુ મેનુ જીનુ જ આપાનું હતું । હા રડે / ઈવિ છવ સહેતા કારવુ મા રહી જાણ મા હોડી લાન્સુ લગર ખસરી જ નોકરી હેમ્બાઈ જરાકો પાડે ને ઈવિએને રોજક વિલ્લજી ગરમાને લો વકુ એ જગારનો મૂકી અવકેતો નહોતો ચકુલાઈ જકુ કટાળતા કહેતા 'જરી જમપેને બાપના જુ મળે જુ મળે મળે મળે"

એ લાિયા લિખાસ માગણ ને કહે તે વગર તો સ ખ્યામા રહે જ જવા હતા એક વાર તો મનુ કાચ ના માનજ નરી હેમ રેથો બાપુ છુ લાકવા જનેથી ' તા તે મળી વધે તે વ સામી જગર પાડી હતી તમે તે તમ જાણી પડી ।

એ વ મેદર રોઝ અમાગી સાચુ તે જુઓ । " જરીન સાચુ જવી જોલે મેરી ખૂલ । " કચારના અહીં ડિવ આ હેવકસ પ ઈવી ગિલા રોડ । " અરે રાજ છા આ જ ને આપી આપે । " એગ નીનવણી મેનવણી નિસાસાથી નરેડી જમે વચ્ચે માસ મેટાન જકુ ફાટવા એ કર્ક જાવ જાઈને નહીં આપીએ જાવ " એવ જરાકો પાટના હેમ્બાઈ ને 'મુવાની જાત જ એકી' અમ મન ફરી ફરી ફેલ જતા રચિજા મેવ સકુને જોલે જવા રેક જરી જગલે હો । " અમ વકુ આપક કર્ક જવા હો તો હેરેકો ક કો વ બાહુના ધરેડી ઘડીઆરે વગાડો ।

અને માડકો અલકાકો' હજુ તો બધા હજુ મેલુ જાતા એકનીજના ગાવાની વકુ જોનુ હતું । રી ઈનકરે હાઈ મળે બાપવ મળે 'વી સન જાઈધીહી તે વ બીજાથની કમાલ ફી' ધરવા તો એવ કે જોલે લીડ ' જ કચવુના ટોપના આપા નિજા મેવ રમાઈવ વસલેલ આગળ દેમ્બાઈ ને મેરા નામ પાડીની પીંચવ્યાજા કુ એમ મેરઝો આથેઆથ મો. પાઈ મો. મનુ તો જાવજ રારેતો ધરેડી જ આખી જગારે જાલે કરતા ' ચકુલાઈ પશુ જાવા મળ

જનન, બહાર જનન" કહેના દારૂના ફાળના મનુની પાછળ દોડ્યા. રંગમા લગ પડ્યો હોય એમ માન્યો બારે ઘડ ગયો સાંજે.

પહેલો હરોજ બહુ તો નહીં કરે છે ને? થોડા બાજપડિયા પુટલા, ચોટિ બાને તો ગેળાયા લિખામ જુખ્યા હતા, અકળાયા હતા, તો વહેત પાછ બાગ્યા. આખર, કાન સનારે વ્હી જ સવામ ભરવાની હતી ને? મનુનો મિત્રજ હ'નો પાછો હકો પત્રી તો વધુ મજૂ થયો. 'ઈન્જામેનના ડિગેળો આમ જ બની ગયા.' ફેમ બાળિના બરોડો રાફતી અંબુને અડ્યો. 'અડુબાઈની સમ જનકમા વ કડોના વધુ ભગાયો પાછા હોવા પશુ દુકમન' વ્યૂહ બ'સના માળો. "હર બેસા હર" "એ કેઈ નાના છે તે પત્રી-" "તમારા બાપનુ સમજે છે, એમ?" "બાનીએ છીએ હમણા જગ્યો હવે" ના બાઈશી હરવા માઠ્યા સામેથી "અરે, પશુ ના, સવાર પડશે આમ તો", "બા અમારે વ પેટ છે", "તમ પાસે તો આશા છે, મોઢા રહ" ગરીબ સાથુ જુઓ, સાકેમ." એમ બાગ્યા તૂપા સપ્તે પેશ થતા રજા.

હુલ્લુ રજુમેકાન ચોઠાની ચેતર જ બની રજી સુ માએનો માડવો વ બેપડી એ જોઈ રહી. મનુએ હજી બાપ જીતારી તો ન હતી અને ઈન્જામેને નિહાળેલી આમ પર રાખ જ રજાના દોષી હતી પાણી છાટ્યુ ન હતુ પાછા હોના ને કાકસીએ ચોના માજાનુના અત દાતા થનાનુ એપમી કામ દેખુનાઈને બોળી નાનને માને આ હુ. 'હામથુની ટેપીના નવુ કિસા ઈન્જામેને ક્યો અડુબાઈએ પશુ એમાથી આપી ચીએ નોખી દારૂથી લીધી પડે ના ભાત અપાનો રાક થયો પત્રી દાળ નો રામપાતરે, પાન આપ્યા ને એમ બહુ થયા પત્રી હામથુની મીઠાઈએ મહેરવાનીથી અપાના માઈ. એ જ મોઢો હતો. ઈન્જામેન સનાહ આપરા હોઈયા વ્યા અડુબાઈ નજર માડતા પડ્યો બિલા કમુ. કેટલુ

બધુ આપો છે, દેખુ કામ?" કહેતી સાડીનો છેડો પોણી નજર આપી પડેમી.

દેખુનાઈનુ આદલત માપ જાણી ચાર કડાનુ હતુ બોળી નાનને ચાર સુધી વધુ મીક નરેનુ લાગતુ હમણ બેન બોળી નાનની બુદિયી ખુશ દતા ચ દુભાઈ એમ સત દોવ તો વ આપ્યા નકોના માગતા કમુ વજુ કે ચાર કરતા કડાના કડ બાનત ચોટી રાખવામા મશ ગુન હતી મામનો બારે હતો.

"અરે, મોઢાણી ના મને મે જ કહ્યાં આ ને હોજા ને એનો બાપ", "સેહ હુ તો તમારા મુગિયો મને ચાર જ?" "કાક, મોઢો મોઢો તો નાજે વધુ. હોજાનુ પેટ તો ભગવ", "હુ બહુ આપો છુન રાખે છે. લખન છે તો આપા હિમે એક જગેમી તે બાનો." સામી લગાર પશુ સોના કસ માના જરેમત કરી રહી હતી.

અને પાછે મામને બગડ્યો. હજી તો બધા જાણે ને પડેન મનુ કામ લઈને હામથુના છુપાવેલા અંગેલ વરે ધરેલો દો લાગ્યો મજ લગારમાથી હમણે સર ને ત્યા હાપ મારતો દેખાયા. સત્યાનાથ નવો મજુ. હજી અમાથી કાપ સનાહ માજાનારને દહારી કરવાની હતી. બોળી ના ને કાતિનાન પાયા મનુનુ બાપા આપ્યુ નહીતર હમણે ત્યાને ત્યા જ.

અડુબાઈ 'રેવા હો, તમે બધા' અભાન કહ લાજસરથ છે કે નહીં અડી તે કહ તમારે મટે માર પડ્યા છે? મુજો મર, મુજો હરે માગા બનજ નરહી. આન, આન લે ને જગેમી ને અની તુ કેમ લજ અડી છે? આપુ તો ખરુ ને આ સાડેના જાહેતી થા' માઠ, દયા દયા કરિયે તે માથે ચડી જન હો." એમ બારણુ હપમરતા અગજોની બીક દાળતા મજ માડવાને ચોટિ ચાખે લટમરેથી બાપુની નાખીજની તરવીર અપા નાખે બહુ જોતી હતી.

★

આશામન

સચી ચઈ છે હૃદય આમ હુ નમજતે તો,
હસી હસી એ છતા એમ આવાનનથી—
બળીને તાનુ, ક્ષેણુ જલ્દાઈ સુકુ પાસ
અનિલની એક લલચથી હસે છે પીરેથી

દેશની સમગ્રજન્યવરણ, અર્થવ્યવસ્થા આદિમા સામાન્ય માણસ પોતે જ દેશના સ્વતંત્ર નિયંત્રકોને પણ કાંતકારી ફેરફાર કરવાનું જરૂરી લાગે છે એમણે તે મોટે અણુક આદર્શ વ્યવસ્થા વિચારી લેવા છે કેટલાકો કહે છે કે સરકાર તે માર્ગે ચાલે તો દેશની કાચાપનટ ઘર્ષભવ કેમકરશે કહે છે કે અમારા હાથમા સત્તા હોય તો અમે આમ કરીએ અને તેમ કરીએ એટલે કે તેમની કાંતિ રાજ્યસત્તા મારફત જ આવી શકે એમ છે

વિચારવ્યક્ત કરવાની એ પણ એક પદ્ધતિ છે ખરી પણ ફરેશા મેજનવાની હાથચમા વિદેશી સરકાર દ્વારા પૂર્વ કલ્પના આપતી અને તેથી મતી પ્રજાની પાશમાંથી નોંધને આંધીજાંતિ પણ એકવાર કહ્યું હતું ‘લીજુ સીજાળ સમય પૂરતું પણ અને સ્વરાજ્ય મળે તો હું સૌથી પ્રથમ નસાવળી શાપન કરું’

સરકાર જ સૌથીને દાક્ષ વેળતી હતી તેથી આંધીજાંતિ એમ કહ્યું હતું

પણ આજે આપણે નોંધે છે છીએ કે સરકાર દ્વારા અવલમ આલેલી નસાવળી સૌ દક્ષ સજ્જ ઘર્ષ નથી તે છતાં છતાં વિચારશે અને નેતાએને વિવિધ શ્રેણે લગિયાજાટક કાંતિ કરવા માટે તેમના હાથમા સત્તા હોય તે અવિવાર્ધ સામે છે

સત્તા દ્વારા કાંતિ એ શાન વિચાર છે ગાંધીનિયાગે મારાને વિચાર નથી

સરકારે જમીન અને ખેતી અમે ધણુ નવા કાવવા આ ક્યાં છે છતાં વિદેશીઓએ જૂઠા પ્રવૃત્તિ વર્ણેથી આરંભેલી છે શા માટે? એમણે સત્તાની અપેક્ષા નોંધે તેથી જ

છતાં ઘણા રાજદારી નેતાએ અને જ્યોતે કાંતિ માટે મથા નોંધે છે

અમાન હાથમા સત્તા આવે તો અમે આમ કરીશું અને તેમ કરીશું એવું મારપૂર્વક કહે છે

નર્મમા સરકાર આ નથી કરતી અને તે નથી કરતી એમ પણ તેમને બળાયો દેખ છે અને ધીરે ધીરે લોડો પણ એવો સામાન્ય મત થતો જાય છે કે સરકારે

જ પણ કરવું જોઈએ

અને સરકારે પણ સમાજ કરવાનું અને સાર્વત્રિક વિકાસના અનેક કામે દેશવ્યાપી ધિરણે ઉપાગ્રા છે તે માં મે ધણુને દીકા કરવા જેવું દેખાય ૩ વળી સરકાર ફરેશા બંધ નાણે છે એવી પણ ફરિયાદ કરે છે આ દર્શિન-દુઓમા રહેતા વિરેશ ઉપાડો છે

આપણા જમણની વ્યવસ્થા હોટલવાળા કરે એમ ધ્રુવણુ અને તે મોતુ પડે છે, જ તોપકારક નથી એમ કહેવું તેમ જોવી આ પાત છે

પ્રભાને સમારે કરવાના કાર્યો પ્રભુ ન કરે અને તે કામે સરકાર દ્વારા ચાલુ ત્યારે તે પોતાની જ રીતે, મતિ એ પગારદારિના તત્ત્વ મારફતે કરે અને પરિણામે તે ધીમુ અને અચીંગ ની હે જ એમા જરાયે નવાઈ નેવું નથી

અમારા હાથમા સત્તા હોય તો અમે આમ કરીએ’ એવું કહેનારાએને પૂછી સજ્જ કે જાના પુરે? કેટલા અર્થ? દેશ કસી? ક્યારે કરી રહેશે?

ગાંધીજીએ નેટલા સમયમા નેટલી જાડપી મતિએ નેટનું પાનપરિવર્તન ને કાંતિ પસંદગાના સમયમા આ દેશમા ક્યાં તટલા સ્વરાજ્ય અર્પિત પછી, સત્તા મ વા પછી લખા છે ખરા?

સ્વતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ સાથે ને કેમી હાનાનજ દેશાયો તને ઘમારવા સત્તા સંપૂર્ણ સજ્જ નીપડી હતી કે ગાંધીજી? વિચારવા નવો પ્રશ્ન છે

મહર્ષિ કહેતા હાનતો લઈએ. બહેનોના કિશુ, વિશ્વે એક આદર્શ વિચાર એમના મનમા આપો ત્યારે મારા હાથમા સત્તા હોય તો આદરણુ કરું, આ હાથ એમ વિચારી ટોચક યેલ્લની પુરણી પર નસીને એમણે એ આદર્શ પાર પાડવા પ્રયત્ન કર્યો હોત તો કેમકા સજ્જ થાન? કેટલા અર્થ થાન?

એક બાજુ આપણે પ્રજાના હાથમા વધારે તે વધારે સ્વતંત્રતા રહે એમ ઈચ્છીએ છીએ અને જીજી બાજુ સત્તાએ આમ કરવું જોઈએ એમ પણ કહીએ છીએ ત્યારે વિચારવા નથી કે નેટનું કામ આપણે સરકારને યોગીજી તેટલી જ આપણી સ્વતંત્રતા તેના હાથમા

માર્ગી જશે

આમડછેટ પ્રગળ્યે જ ઊભી કરી હતી અને તેણે જ તેને દૂર કરવાની હતી પણ તે તો તેને જડતાથી વળગી રહેતી જાણીતું ત્યારે પ્રગળી ફરજ આવ્યે ગાંધીજીએ આ મળી ચી ધી એમ કરીને ભેટી ન રહ્યા—એ કામને પોતાનું કરી લીધું. અને એથી કરીને જોડેટ કામ થયું તે થયું. સ્વરાજ મળતા આમડછેટને જ ચેરકાવે દેરથી જતા છેલ્લા અગિયાર વર્ષમાં કેટલી દૂર થઈ છે ?

નવા બીનો કાપેલાં ચ વર્ષોથી અમનમાં છે, જતા રવિયા કરે મહારાજ જેવાં પણ કરે છે કે દક્ષિણના જ ગમે નાજના ગામેમાં 'ચૂના એટલા પીસ' થઈ પચા છે આના તો અનેક દાખલા મળી શકે તે સુધયે છે કે સત્તા 'બધું' જ કરી શકતી નથી એવી કાર્યસાધિની ચોક્કસ મર્યાદા છે

આમ જતા, પ્રગળી જડતા બેઈ એણે સ્વેચ્છાએ કરના બેઈતા કામે તે કરતી નથી ત્યારે ના દૂરકે સરકાર સત્તા ને કાપડા કાગ પોતાનાથી 'થઈ શકેટું' કરના મહે છે અને એ બધું કંઈ તત્ત જીજ્ઞા કર્યાં નિના, તેને માટે નારા કામસ પાડ્યા પિના થોડા યાચ ? નાથા તો પ્રગળ્યે જ પૂરા પાડવા રહે

પછી કહીએ કે, 'સરકાર કરે ધણા ઉપરાધે છે' એ શ્રુસંગત નથી

કાચ ખાના નથી, થોજાણુ ભાણુ ખાનુ છે અને સાથે સાથે અનાજ, રસોઈ બરાબર નથી મેાધુ પડે છે એવી શરિયાદ કરવી અશક્ય છે

આપણે આઠાર પસંદ કરવાની આપણને રૂસડ નથી, શાક માસખીટ કે દાણાપીટ જનુ નથી, ખાવાની ડુબિની ખમર છે, પધુ રોની મેસમ આને છે તે બધુવા નથી, બધું રમ્યા કે વાણેબર પાંચે મગાવતું છે, અને અ બધું કોરાથી બીજે ધ ધાન કરી શકતા બદ પાસે રધા વધુ છે અને તૈવાર પાડને જેથી અનાજ, શાક-નાણી ખરામ જતા, ઊંચા જાન અને રસોઈવાની જરૂરખાનકતા પર ખાસો સમય લખને મર્યા કરવી છે—એ તો પોતાના મોથે જ યાચ

જે સરકારખો આપણી ડુબિ કેમ રાઈ દેલ, એકા મ સકાર અને ડુબિનો અસાન જેમનામાં હોય તેમની પાસે

આપણા કામે આપણી ડુબિ પ્રમાણે કરાવવા જઈએ તો તે મોધુ તો પડે જ, જતા પૂરાપાનરા યાચ નહી

અને 'વાઈની પેદાશ નહી તે ઘડીની ફરસદ નહી' એવા અદર આસે કોડતા સુગમ પમારદાર માણસો 'બી બન્યા કામે' કેવીક બિલટથી કરવાના ?

આજણુ જેમ તેમ બનડીને ડુદિ કરે, કુ એને થોડા પેસા આપુ અને બદ રમ્યા અને રડાઈતુ પુપરમગી જમ આમ આનડું આનડુ છે તે પ્રમાણે સરકાર બધું કરે કું એને થોડા પેસા દઈ દઈ—અને મને કશી વાતે મિતા નહી 'આવી મનોદટિ દેખાય છે

પધુ આજણુનો શ્રમ પેસાના રપમા તેને જ કરે છે પુણ તો કપવામાં મળતુ હોય તો મને, થોડા પેસા જમ ખરા ?

સત્તાથી જથા જ હેત્રોમાં ક્રાંતિ યાચ એ પમિમનો વિચાર છે એવી ક્રાંતિ કેટલી મોઘી પડે છે, કેટલે બદ સજન યમગદે છે તે ક્રાંતિઓના પતિહાસ કરે જ છે એવી ક્રાંતિઓ પછી પધુ તે તે પ્રગળા બધા પ્રમો ઉઠી મયા છે એવુ પધુ નથી

સિદ્ધાર્થે બધારે માનવીની પગત નતા બેઈ, અ સહાવતા બેઈ—ત્યારે એણે સત્તાનું પદ છોડીને માધુખ મ્વીગાઈ

'મારો પુત્ર કી એવું કણુ જીએ નહી જેનાપી જેને વેરામ બેપએ' એવા વિચારે પિતાએ સત્તાનો આશ્રવ લખને થઈ શકતો બધા પ્રમથ કર્યા પધુ સત્તા ધરાઈ નીરહી સિદ્ધાર્થે માનવની પરાધિનતા બેઈ જ એવી સત્તાનો નાશરો લખને માનવની પગધિનતા દૂર કરવાનું એને કેમ થયે ?

રજનસત્તા છોડીને પ્રેમતા બને જ ગૌતમ જુલ અપૂર્વ ક્રાંતિ કરી અને આજે ને ઢનર વર્ષ પછી પદ જુદોના મઠાં સાનો લાગે છે જતા, પતિહાસને એ પત્ત ભેખલાજ અત્યારે ધ્યાનવદાર રહી જતા બધાજ છે

સમગ્ર પ્રગળી નીલિનુ પિ જુ એક દર ડેયુ કેમ ત્યા જ સરકાર અને કાલવા સુદા સદાય યાચ છે ને એવી પ્રગવ પર મતા તત્ત નથી મ્લી પધુ સત્તા પ પ્રગવ રાજ્ય મે છે અને એવી પ્રગવે આજા મવદર્ભ

જરૂર પશુ પાતી નથી સરકાત અને જરૂરી કસ્ટા વિગ્ર
 ડોઈ દેહને આત્મ અને એમ નથી જલુ તેમની સંજ્ઞાઓ
 આધાર પ્રજાની નીતિના ધોરણ અને આરંભિત જણ
 પરોઢીઓના હાથમાં આવે સલાહની ત્યારે આથી
 ઇમે બાળા અને સહકારકરો પાને નેટનું કાર્ય કરાવ્યું
 મર્યાદા ટકાવ-તેણે આપણી પશ્ચિમ પરી જનમુ દેશ તો
 ઇતરના છેલ્લા દિવસોમાં એમને "મારુ ડોઈ સામ્રાજ્ય

નથી" એવી આત્મવાણી ઉચ્ચારી ન પાડત.

એને જે ન્યાયી માર્ગે દેશની કાયદાનું કરવી હોય
 તે માટે" એવો જુ. ચેલાના સાધનોથી ખત ને નિહાળી
 બૂઝે એવો જુ. હિત કરનારનું ડોઈ જુ. હાજરુ નથી
 પ્રજા લેખને ને તેમના માર્ગને અપનાવી-ખરેખર હિત
 થતુ હશે તેમ-એ જ માર્ગે તે મારે સલાહોથી અને
 વાચન નથી

‘જુલને રૂપ અર્નત ભાસે’

હૈરેસ એલેક્ઝાન્ડર

જુ પહેલપહેલે સારમતી આશ્રમમાં આવે ત્યારની
 આ રાત્રિ એ આશ્રમમાં પચ ચૂક્યા જ ને એવું કે મારે
 મારે એક જોરડી નૈયાર કરી રાજવામાં આવી છે એમાં
 જરૂરી બધી જ સીસેની સમગ્ર સમજવામાં આવે રી
 હતી મારે મજબૂતાની સુદ બાળેની હતી ડોઈ પાલે
 મણા ન હતી

તપાસ કરતા જણાય કે જુદા ગાંધીઓએ એવો જ
 એક પરોઢીને શી શી કરાવ્યાં થાય છે તેમાં બધી
 વિચાર કરીને મળતુ પૂર્વક બધી તૈયારીમાં કરાયેની
 અને મનઃકાંક્ષાની નખાનખી વખતે મોને ૧ કે ૫ દેશને
 મજબૂતો તાલ નો નથી, એ તા આસ નેજુ થી

આમ ગાંધીજી અને સૌ પ્રથમ મજબૂતતાનીના
 સ્વરૂપમાં દેખાયો

એક વાર મારે ગાંધીજીને મળતુ હતુ મળવાએ
 મમ્મ મને મળ્યો અને લોભ લાગ્યો તે નિમ્મ સમય
 કરતા પાચ મિનિટ વરેને લઈને મેં માર વાળે મુઠા
 કાત હતી કે એમની રાહ નેતા બહાર મેં કો હતા
 ગાંધીજી તે વખતે સાદુ કાઢી રહ્યા હતા આકુવાળાની
 નિજાથી તમો સજાઈ કરી તા હતા પોતાની સમજા

મજા મારી સામે જુલે પશુ નથી ૧ પાચ મિનિટ પૂરી
 થતા આવી તા ૫ મિનિટ ના તે સામે જુલે ના તે
 મોરે અચાક બનીને કે તે મેસી જ રહી પૂરા માર
 થયા કે નરન તાર પ્રકારે દેશને મુકાતુ સજાઈમાં આ
 રોપાયુ મારીજી મારી પાસે આવીને મેં અને પાચ
 મોરે મિ અરેકાલર શી ખતર છે? એમ કહીને
 હસતા હસતા કેમકા ૫ જણાવી ખતરજાતર પૂછતા
 ભાગ્યા મે કયા પાચ મિનિટ વધારે મુનાકાત મને
 એ મારે જુ મરેને આવીને મેં મેં તમારી રાહ નેજુ
 થુ ૧

‘ના પણ તમે તા માર વાગ્યે મુવાકાત મારી
 હતી ને? પરી પાચ મિનિટ વરેને કેમ મરુ?’ કહીને
 મારીજી ખડખડાટ કરી વળ્ય

એમનાએ ખિનખિન વાકાવર્તી હાથમાં સમય મારેની
 વશકરી અને નિખાલતા બતાવ્યા હતા અને એ રીતે
 ગાંધીજી અને નિયમિતતાના સ્વરૂપે દેખાયો

[વક્તાએ હસિયળ આશ્રમમાં આવે ન વક્તાની
 મેષ — —વિમલા પટેલ]

મહાબારત કુદમા તેમની સહાય મારે અર્જુન સામે દુર્યોધન જલુ કરે તો જુલે ક્યુ કે 'વારે
 તા જાને મહાબારત એક પક્ષે જુ આતુ ને બીજે પક્ષે વાલેવા સૈન્ય લેવા હવે તમારે જે નેજુનું
 હોય તેની પસંદગી કરી હો.' લેખી દુર્યોધને વાદ કસૈન્ય માગ્યુ અને અર્જુને માત્ર દુર્યોધને જ
 માગ્યા એકે સ ખામ્યા લાજા એવે-બીજીએ અપ વર્ણવ્યા અને મહાબારત મુદ્દમાં સ ખ્યા
 રાત્રી-એકવત્રો જ કયા થયો

છત્રમાં રોમરોમ આપણને પકાટી કરવાની આવે છે ત્યારે ઉપરો મોખણક વાદ સખીએ તો ૧

સન ૧૯૨૨ માં એક બાજુ રૂઝ, કોનેલ, અદાવતોનો પોષકોટ અને બીજી બાજુ વિદેશી કાપડાના પશ્ચિમીયો અદોળન જોર પર હતું. પ્રાન્તીય કોંગ્રેસ કમિટિના આ દેશ પ્રમાણે અમારે રોકેકાણેથી વિદેશી કપડા ભેગા કરી તેની કોળી કરવાની હતી અને ધરધર ફરીને વિદેશી કપડા ઉધરાવવા લાગ્યા.

વિશ્વમિત્ર વકીલ ત્યારે બીજાનોરમા નડીવ્યત કરતા હતા. એમની ખતી રાનવતીને હું જોળખતો હતો કેમકે એ મેઘના જૂના કોંગ્રેસ કાર્યકર બાલુ જ્યોતિષસ્વામી બહેન થાય હું એમના પેર ગયો વિશ્વમિત્રે પૂછ્યું : 'બોયો, શું સેવા કરુ ?'

'સીધી મોટી સેવા તો એજ કે સરમના કપડા ઉતારીને ફેંકી દો।' મે કહ્યું.

એટલામા રાનવતીજીએ કેટલીક રેશમી સાડીઓ પેગી માધી કાઢીને અમને આપી એને પહેલ કરતી જોઈને વિશ્વમિત્રને શરમ આવી હતી એટલે ખીટી પરથી ચોતાનો બિની ઠાટ ઉતારીને મને આપ્યો.

વિદેશી કપડા માગના નીકળેનાનો વેશ તો સુર્ય મહાદેવ વખતે ડાન માગના નીકળતા આઢ્યો અને કપડા માગવા નીકળતા ટેડ જેમો હતો.

વિશ્વમિત્રના કોટેને મધિય પર લાગી મે જાહેર ક્યું કે વિશ્વમિત્ર કોંગ્રેસના મેમ્બર થઈ ગયા છે એમના બીજા વકીલ મિત્ર નેમીશરજી જોને પણ વકીલાત શરૂ કરી હતી અત્યંત ઉત્સાહી જુવાન તાજા મેલેલા એના વિશ્વમિત્રને સાથે લઈ અમે એમના ઘરે ગયા અમારા મોઢા જોઈને નેમીશરજી બહુ સમજાવ ગયા પોતાની ખતી સાથે વાતચીત કરીને એમણે પછી પોતાના વિદેશી કપડા અમને દાઢ દીધા.

એ પણ કોંગ્રેસમા આવી ગયા.

ત્યારે પૂછ્યો કપડા ભેગા થઈ ગયા ત્યારે બીજા જોરમા એક પ્રવાસ સરખા કાલજી. લોકોને કહી વાગત આકર્ષે છે, ઉત્સાહિત કરે છે એ પ્રવારમા પ્યાનમા ૩૩ ખડુ' પડે છે, કિન્દુત્તાનની અર્ધી જળતા જર્જનમા દશમા છેવે. માથ અ ક્રેત્તે અને એમ ડી પાછળ પાછળ આલનાર લોકો જ હેટ, ઠાટ અને રાઈ પટલૂન પહેરે એ મે હેટ ઉઠાવનાનો અર્થ એ કે અ ક્રેત્તેની રોપી ઉઠાવણી સરધસને મોખરે વાળા, તે પછી હેટ, ઠાટ અને

ટાઈ પાટલૂનથી સુસજ્જ મહેતુ—એના મગામા ટાઈ નોંવી હતી—અને એમની પાછળ 'અ ક્રેત્ત રાનવતો નાશ દો, વિશ્વાતી કપડા કૂટી દો।'ના પોકારો કરતા મજાલો હતા ધરધર સરધસ થોભે ચૂકે પોકારે, ધરવાળા ઠાઈ વિદેશી કપડુ' આપે તેને મહેતાની પોટ પર લાડી સરધમ આગળ વધે.

સરધમ હતું જાનરમા પહેત્યુ હતું ત્યા તો ઠાટવાજ અને કેટલાક પોલિસો આવીને સરધસમાં ધૂરવા, અને મને ગિરફતાર કરીને લઈ ગયા. મારા પગી બળીટ દાત સોનીએ સરધસની આળેસની લીધી અને હારિશ પ્રસાદ, ચુરાસીવાન લતીફ તથા જહાજ સાહેબ સરધસને મળીને આગળ ગયા અને એક મોટરમા બેસાડીને નગીના લઈ જવામા આગ્યો અને પછી ત્યાંથી જુનંદશહર કેટલાક મહિના પહેલા ત્યારે બીજાનોર જિલ્લામા મારા પર ૧૪૪ કબજ અનુમાર બાલકુમ્પનીનો કુકમ કરમાવવામા આજો હતો ત્યારે પ્રાતીય કોંગ્રેસ કમિટીના મ વી શ્રી ભવાકર લાન નહેરુએ મને જુવંદશહર ઝાવામા કાલંકર નીમ્યો હતો તથા મે જે લલ્લપુર કપી લના એને કારણે કનમ ૧૩૪ (રેશદોહ) અને કનમ ૧૫૩ અનુસાર મારી પર પકેજુ વોરંટ નીકળ્યુ હતું.

બીજે દિવસે મને જુલ રશહરની અદાવતમા બિલના ન્યાયાધીશ મિ ડોબ્બની અદાવતમા રજૂ કરવામા આ આજો દત્તરો દિન્દુ મુન્નિમોની ભીડ જમા થઈ હતી પહેન પ્રમાણ રેસ હતો એટલે મેડીશમા બહુ જોસ હતો અને હાથકેડીથી બાપરામા આજો હતો અને એ જ જાનવતમા અદાવતમા રજૂ થ વામા આજો હતો.

મને પૂછવામા આજ્યુ 'ઠાઈ પડીસ કરવા મ્મં ? ના!'

'નહી !'

ન્યાયાધીશને મારા મેલ રાતોને તો ન મળ્યો કપાચે મર્યવી પાડીને એણે મારા પર નુનદ માગી મે પછુ નિજી આપે એની તમ્મ જોયુ. અર્દિમાનુ' મગ હતુ એટલે ખ્યુ તો મ્મં નહોં પણ દરિયુદમા એને મે જયુ વાર પડામો.

પછી સાક્ષીઓની લજાની સેવાપ

પ્રથમ જુવાની પછી મને પૂછવામા આજ્યુ 'કે કહેવ છે ?'

‘ના’
 ન્યાવાધારી હરી અને ધારીને બોલે, મેં જન્ય એવ
 કહ્યું.

ખીજા સાક્ષીની જુવાની થઈ.

‘કઈ કહેવું છે’

‘ના.’

પીળે સાક્ષી મારું ભાષણ વચ્ચેની સંભળાવતો હતો.
 રોમને અદાપત ઇન્સ્પેક્ટરને અગ્રિયમાં કહ્યું: ‘જા-
 વણનો જે અનુવાદ પ્રાંતીય સરકારને એકલવામાં આવ્યો
 હોય તે મૂળ ભાષણ સાથે મળતો નથી.’

અદાપત ઇન્સ્પેક્ટરે અગ્રિય અનુવાદ ‘એને પછી
 નોંધ્યું’ કહીને કપેક્ટરના હાથમાંથી લઈ લીધો.

મારા વિખરાયેલા પાંખો, ક્યારેક અદેશ નોંધેને એ
 બનીએ માન્યું કે હું અગ્રિય નકલનો નથી

જુવાની પૂરી થયા પછી હરી પૂછવામાં આવ્યું -
 ‘કઈ કહેવું છે’

‘મારે કહ્યું કહેવું તો નથી. પણ મારા વિરોધી પણ
 સાથે તમે જે મુસપૂસ કરી એને રોકો’ પર લખી એ તમામ
 આવે. ખીજું, મારા કેસની ફાઇનલ મુખ્ય પ્રકરણ એટલે
 કે મારા ભાષણનો અનુવાદ ઇન્સ્પેક્ટરે આપના હાથમાંથી
 કરને પોતાના ગળાવામાં છુપાવ્યો છે એને લઈને તેના પર
 મારા હક્કાક્કર પ્રશ્નોને ફાઇનલ કરવામાં આવે. કેમકે, અને
 વિરોધી પણ પર કરેલો નથી. ‘ખીજું’, એ જાત તરફ
 કરવામાં આવે કે અનુવાદ મૂળ ભાષણ પ્રમાણે છે કે નહીં
 કેમકે આવે અગ્રિયમાં કહ્યું હતું કે મૂળ સાથે તે મળતો
 આવતો નથી.’

મારી આસપાસ જે વકીલો અને ખીજા લોકો કેમ
 સાંભળવા હતા તેમજ મારી કહેવાથી જન્ય પ્રકરણ
 હુરિયોમિયે તો નેરથી અગ્રા ક્ષિ અગવરના પેશ્વર
 કોઈ ન્યાયાધીશનો રોક રોકેરે થઈ ગયો.

એને મને ટપારના કહ્યું: ‘જુ’ જુ’ નેરિરરર છે
 આ કોઈ સવાલ નથી.’

એના અગ્રિય પ્રશ્નોને મેં અગ્રિયમાં જ અવાજ
 દ્વારા કે વાતનીતના પ્રત્યેક વાક્યને છોડે પ્રશ્નાર્થ નિહ
 હમણાં સંભવિત નથી. હા, અગ્રિય વ્યાકરણ ગ્રંથો
 મેં પ્રત્યેક વારંવાર રિપાઈ કરી પઠે-ઈ કરી છે. એટલા
 માટે આ પ્રશ્ન છે.’

ન્યાયાધીશ: ‘આ નથી એવું કહો.’

‘માની નહીં, તમારી.’ મેં હવે આપો

હવે તો સાદે જ જાહેર ખીજામાં મળ્યા. કારે કે
 સ્થાનાં એમણે એક પોલિસને કહ્યું: ‘આરોપીને ઘણા
 પ્રશ્નો.’

ગિયારો પોલીસ મળવાઈ ગયો. એની દિશ્વત ન
 ચાલી પણ મેં અદાપત નમારી લીધી. અને એને કહ્યું:
 ‘તમારો કોયો રોય નથી. તમે આવાનું પાવન કરો.’
 એણે મારી મુઠેલી મરદન પર હળી રાખાઈ મારી.

ન્યાયાધીશ ધોરો પાંડીને કહ્યું: ‘રુબરના બચ્ચા,
 મેલો પર માર, બોરથી માર’

પોલિસે બોરથી મેલો પર તમારો મારો.

હવે આવાંખી મેકની જમા થઈ હતી. એમ
 નાથી એ જાતના જરદારના થઈ રોકો નહીં. ધક્કામુક્કો
 રાઈ થઈ ગઈ.

કેપેક્ટર ડરને માર્યા પુરણી લોડી અને મોંત પામે
 જઈને બેઠો રહી, ‘ખામેલ, ખામેલ’ જોનવા માગેલ.
 જુવરાણીના એક પક્ષે રોળીને ચીમરી આપનાં
 કહ્યું: ‘હારિર બચ્ચે ન પાવે, વરના છુવંદારદરની નાક
 હટ જવણી.’

એમ તે અને પક્ષ ધક્કો છુલો માર્યો. હોય પરનું
 અર્થિસ વતને કાલેને એ સુસ્તી મળી કનને કાપકાંડી
 જાવિયા બને દાલો લોડીને લોહીને રાઈ રહેવા અપીલ
 કરવા લાગ્યો. ન્યારે રોળું કાળ પકારે જવા લાગ્યું ત્યારે
 મારા મળતા પહેલવપમાં આવેલી પુષ્પમાળાઓ તોડી
 તોડીને મેં લોહી પર ફેંકવા માડી અને કહેતો મયો:
 ‘અરે તમે મારું કહેવું નથી માનવા ત્યારે તમે પકે
 મને ની આ પુષ્પમાળાઓ પર મેળા જાડો.

લોહી જૂપ થઈ ગયો. પછી મેં કપેક્ટર તરફ વળીને
 અગ્રિયમાં કહ્યું તેનો અર્થ આરો હોય:

‘તારા ખરીબા કરેલથમાં તું સુરસિત છે, ન્યાયા
 ધીશ, બેસી જવ. હું તારો ટકાવદાના છું.’

ન્યાયાધીશ એમ તો સંભળી હતો. ‘આમાર’ જ
 હીન ગિયારો પુરણી પર બેઠો.

મેં કહ્યું: ‘હું પ્રવિજા કરું છું કે આ અદાપતના
 હવે હું કેમ કરવા નહીં પૂછ. તમે બેરિકર થઈ અમા
 વાતનું કામકાજ થવું રાખો.’

ન્યાયાધીશે અગ્રિયમાં કહ્યું: ‘જાતવરણ પ્રતિપૂળ
 દોરાથી આજે કામકાજ આજના નહીં થાને. તમે કૃપા
 કરી રેળાનાથી રલેલ કરી સામે ફેલ છે ત્યાં આવા
 અવાજ બેચા દિવસ પછી લઈને કરી બેન-તરીક

ખસ. કુ' ટેબામાંથી માર્ગ કરતો જેવ તરફ આગળ વધે. બ'ને પોલિસ પાછળ સ્ત્રી ગયા હતા એટલે હાથ-કડી સાથે બાંધેલી પીત્તળની સાંકળ મેં ખખે નાખી દીધી. પાછળ હતું એમનું ટોળું. ચોકરો કરતું સરવસ જેવને દરવાજો ખોલ્યું. પોલિસ પાછળ સ્ત્રી ગયા. બ-નવાનેજ છે કે જેવ યોડરે મને બહુથી ધાર્યો દોલ (એક રીતે એમનું ધારણું કીક ખબુ હતું) એણે કહ્યું કે ત્યાં સુધી પોલિસ યોરંટ નબાલાયે ત્યાં સુધી જમી તમને દાખલ ન કરીએ! લેડોની ગિરદોએ પોલિસેને જેવના દરવાજો ખોલ્યાવતું કુરસેલ કરી ચૂક્યું.

કયાં સુધી જેવના દરવાજો બાંધેલા થયાં. પછી જે-લનો કોર્ટ અધિકારી પોલિસ પાસે જઈને યોરંટ લઈ આવ્યો. અને મને અંદર લઈ જઈને કાળી કોઠરીમાં પૂરી દીધી.

માર પાંચ દિવસ પછી મારા ભાઈ ધર્મવીરજી-ને તે વખતે કાશી વિદ્યાપીઠમાં પ્રોફેસર હતા-મને મળવા આવ્યા એમણે ૧૭ એપ્રિલ ૧૯૨૧ના 'વંગ છંદીયા' માં ગંધીજીએ લખેલી એક નેરોંધ વાંચી સંભળાવી. એમાં લખ્યું હતું કે, 'ધણક ખાખા પછી શી ત્યાગીએ જે આ-શ્વાસન આપ્યું કે હવે કું અદાલતને કોઈ પ્રશ્ન નહીં પડ્યું' એમાં કાચરતાનો આખાસ છે. એમણે વધારે યપ્ય મળે એવું વર્તન કર્યું એમણું હતું.' એ સાંભળીને કુંદદાસ ચર્ચ ગયો. બાઈ ગયા. કું મોઝું રાંછીને માછી અંધારી કોઠરીમાં ચાલ્યો ગયો.

આટલું કરવા પછીયે કાચર કહેવાયો કે સમ તો થઈ જા જશે, ફૂટીને કયાં જઈશ? કેમકે, ગંધીજીનું 'વંગ છંદીયા' તો આખી દુનિયામાં વંચાવ છે. એમણે કહેવી વાત તો આખા દેશને અવાજ મનાવ છે. હાથ, બાસલ માતાએ મને કાચર કહીને ગોડમાંથી કુતારી ખૂંચ્યો-આત્મા વિચારે મનમાં અચરવ લાગ્યા. ખસ. પછી ખાણું-પીણું, હમણું એલણું-ખટું બધું ચર્ચગતું. મૂંઝની સાદી પાંચરીને એકસો પડો રહેતો. કાંઠા પર બાંધેલી ધડિયાળ ધાંખી પડી ગઈ હતી. અને તારી જમ્મ ધીમી ગંદ ગતિએ લોધની જામતી ચાલતી હોય એમ આવ્યા લાગી.

અટલાહની બંદાઓ

સુરિક્કમ સતો, એલિયા, ફૂકીર અને અલીફાજોના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રસંગોનો સંગ્રહ, સરળ, રોચક જાનીમાં અને સુલક છપાઈમાં વૃક્ષવન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયો છે. મૂલ્ય છ આના : પોસ્ટેજ પાંચ નયા પિસા.

એક હોમેડ જાગી-કલમ દેવના અપાધિયાના 'વંગ છંદીયા'માં ખુલ્લો ગારી જાય. બારે મુશ્કેલીએ સમ દિવસ વિત્યા. પછી જામદારો સાથે તિક્કમ કરીને 'વંગ છંદીયા' મંગાવ્યું. એમાં ન્યાયાધીશની કાઠી છપાઈ હતી અને મેં યપ્ય પડ્યા પછી કહેલું લેખન જવાન પણ છપાયું હતું. પડ્યું ગાંધીજીએ મને ટોઠા આપ્યો ન હતો.

મારો કેસ મેરુ મળે અને મારે ૫ મેરુ જવું પડ્યું. રસ્તેથી મેં ગાંધીજી પર એક પત્ર લખ્યો, જેમાં બીજા વાંતો સાથે મેં લખ્યું કે, 'કું તો કાચર છું' બ. પણ તમે જરા તમારા મગ પર હાથ ફેરવી લોઈને જુઓ કે જ્યારે કું અંધારી કોઠરીમાં પડ્યો છું અને કોર્ટ ખુલ્લો કરી રહું' એમ નથી ત્યારે ચોતાના પત્રમાં પ્રુજાન પ્રુખા મને 'કાચર'ની ઉપાધિ આપી રહ્યા છે. એમાં કું ખજા ફૂરી છે!'

એ ડરમયાન બાણ વાજવાનહાસ અને પંચાળ કેસી લાલ લાજવતારથે પણ મારા તરફથી વાંધા હાવતા રહ્યા લખ્યા. ગાંધીજીએ એ લખ્યા. મારે ૫૫ પગુ જાવી દીધો. ૧૦ નવેમ્બર ૧૯૨૧ના 'વંગ છંદીયા'માં ગાંધી-જીએ લખ્યું: 'શી ત્યાગીને ખુશી અદાલતમાં પેતાના વર્તવથી ન્યાયાધીશને બરાબર જણાવી દીધું હતું' કે મેને બહાદુરી સાથે અપમાનને કેવળ દેશકિંતને કારણે ધમન કરી રહ્યા છે, લાલજીત ચક્રિ નહીં. મારી અગાળી નોંધ ફરવી સંભળેવી વાતોના આધારે લખાઈ હતી. મને કુંખ છે કે એ દેશભક્ત બહાદુર અને સાહસિક યુવાને મેં અજાણે અન્યાય કર્યો તે માટે કું હાથર વાર કપા મારું છું. કું ફર બોલે સાચા મમામાંને દારા જનમંતો ખરે રસ્તે લઈ જવા માગતા આચા પચકારાની કાલુખીઓ આજુબાર કું કું.'

જેલમાં એ માછી વાંચીને કું વધારે આજુજ ચર્ચગતો. એ 'વંગ છંદીયા'ને જાતીએ લખાડીને ચારેતર રહેતો રહવા લાગ્યો. અરે, આ દેવને મેં અંધિવેશી રાખ્યો શા માટે લખ્યા? - ખસ, એ જ દિવસથી કું ગંધીજીનો દાસ જની ગયો.

- મિત્રજી પ્રજાન.

નવાં પ્રકાશનો

સુજાત વિદ્યાપીઠનાં

જ મસમાં મંગલ - [રોશિનસ કુએની આપ-
વીતી] મળત્યાપ્ર પ્રભુદાસ દેસાઈ, શ્રી પાલીસ નવા
પેસા.

આ નામની જાગૃતિવાદ વિસ્તારી કાળો આ
પ્રભુદાસ કહે નાનો સહેજ છે તેનું કારણ તો સમજ
વિદ્યુતમાળાની પુસ્તિકાની નિશ્ચિત મર્યાદા હોવાનું
જણાવ્યું છે ન જ ક્યા માનવને રાજીકો ખુશ્દની
પ્રેરણા આપે એવા અને રસકાર છે એટલે નાના વિદ્યા
પેસા ન જ રક્ષિત કોઈ વાચકોને મળે

ચોપરી સચિત છે. આપણે જાણે 'ઉપનિષદ
સામગ્રીમાંથી' લીધાનું જણાવ્યું છે, તે માટે 'સામગ્રી-
વાળા' એ આભાર પણ માનવામાં આવે છે આ જ
કથા તરફથી ખીણ કેટલીક આવી સચિત ચોપરીએ
મં = વર્ણ છે, જેમાંની કેટલીક આજ લેખકની પણ છે-
રેનાના મિત્રી પણ 'ઉપનિષદ સામગ્રી'માંથી જ લીધાનું
જણાવ્યું છે, પણ ત્યાં ક્યાં ક્યાં કે જેમ મોટે ભાગે
નથી-એ કારણથી કો

ધિક્ષિત અને તેની વાતો [ભાગ ૧ ૨ ૩]
મળત્યાપ્ર પ્રભુદાસ દેસાઈ શ્રી દરેક આપના આગ્રહ
નવા પેસા

કથાની હકાવણી, ક્રમ, ભાષ્ય અને નીતિની નાની
વાની વાતોમાં અતિ ભાગ્યવી છે વર્ણો ખેડેલા પ્રાચ
મિક પોરણોની સરકારી વાચનમાળાઓમાં જુદા જુદા
ખાંડે પડે શુદ્ધતામાં આવી હતી તે જરૂરી રચના
ચોપરી કેટલીકે કહેવતો પણ શુદ્ધતામાં કેટલીકે એવ
છે-નને આજ પહેલા પણ તેના જુદા જુદા અનુવાદો
કરેલા પડ્યા છે

આપના એક દલિત ભાગ્યવીકારી કહેવા નીતિ
પ્રાચના કુશળ પણ પરીપાત સુમિષ્ટ છે

જુદા વાન જુદું ચોખ્ખું શુદ્ધતામાં પણ છે, તારે
વિદેશી ચિત્રકારોના દૈરિય પદ્ય જ ચિત્રો એમ ને એમ
કાગી દેવાના છે તે ચોખ્ખું જણાવ્યું નહીં

નીતિ અને વ્યવહાર - શ્રી. મુદ્દલકાર કલાપી,
૨ - ૨૯ નવા પેસા

પ્રાચના જે ન વાંચે નેહનું નથી જ્યાં વિદ્યાપીઠ

વાચનમાળાની જુદા જુદા પોરણો માટેની ચોપરીઓમાં,
આપનાની કેટલીક વાતો પાછાપે આવી ગયેલ છે. તેનાથી
અન્યથા વિદ્યાપીઠને હિપ નહીં

સમગ્રવાન મધુની ચોપરીઓમાં : મુદ્દલકાર
કલાપી, શ્રી પાલીસ નવા પેસા.

વિદેશના અનુભવ છે કે : ' ચોપરીઓમાં આમ
જનના જ વાચકોની મજા છે તેમાંથી કેટલીક વીજીને જી
મુદ્દલકારમાં એ તેમની સરજા-સરસ લોકોની વીમા અડી કહી
છે ' વાંચક અનુભવે ' શ્રી કિશોરલાલમાં ' એ મુદ્દલકાર
અનુભવ સમગ્રવાન તેવી રીતે કે ક્યા તેવાર કહેલું છે '

અનુ ભેતા આ ચોપરીઓમાં કિશોરલાલમાંની
પ્રભુત ચોપરી જરૂરી જ આપના ચોપરીઓ ફેરફાર પ
ટાકે કરી લીધી વાંચન સાધાર જણાય છે વાચનમાં
બધી ચોપરીઓમાં નથી સંવાદ, રૂપક, ક્યા વિ છે તે
સમજાત બધું કિશોરલાલમાંની ચોપરીમાં આવી જ
ગયેલું છે એ ફેરફાર ક્યાં જણાય છે તે બધા જ ક્યાં
વધાર' પણ જણાવ નથી. આપના તરફ ' કિશોર લોકો '
રૂપકની સરજાન નિહારવામાંથી એ આમ કહી છે
એક મહત્ત્વને બે ઠીકરા હતા તે પછી નાનાએ એક
દિશા બાળને કહ્યું અને મારે માગ આપી દો માટે
જુદા પડ્યું છે '

આ ચોપરીમાં એ જ કિશોર આમ કારણ છે
એક માલુમને બે ઠીકરા હતા નાના દીકરાએ એક
લિપ્ત પિત્તને કહ્યું ' પિતાજી અને મારી ભાગ આપી
મે કુ મારી મેરે રળી ખાપડા '.

આજ મરવા માટે ' મારે જુદા પડ્યું છે ' એ કા
વળ વધાર' છે, એ જ કિશોરલાલમાંથી ચોખ્ખું જ
અનુભવ છે, જ્યુ અડી ' મારી મેરે રળી ખાપડા ' નિશ્ચિત
લોકો છે ' જેમાંની મેરે રળી ખાપડાની ' ખુશ્દનીવાચો
માત્ર માત્રવાની જ કારણ પહેલ ' પોતાની મેરે ' રળી
ખાપડા માટે લાગ ખાપડો એ વધાર' કારણ છે

' સરખી મજૂરી ' - કિશોરલાલમાંથી જેને વધાર'
રીતે ફરક કહ્યું છે-વાંચકો માનિક દલાલિયા મજૂરીએ
દરેકને એક આતો મજૂરી ચુકવે છે એમ વર્ણવાય છે

એ રૂપક-આ-ચોપરીમાં ' સોને-વડનું ' નામે છે તેમ
વાંચકો માનિક-અડી ખેતરનો અર્થિક મરો છે-દલાલિયા

મગ્દરોને એકેક રૂપિયો ચૂકવે છે એમ લખ્યું છે. ઇશુના જમાનામાં એકેક રૂપિયા નેટલીન્તે સુખમાં ખેત-અંગૂરો માટે અસામાન્ય ગણાય એટલી-અગતી રાશિના ખેત મગ્દરોને ચૂકવાતી એવું કયા ઐતિહાસિક આધારે સો-ધીને ફેરફાર કરાયો દરો?

આ.ર. આ.ર. સોઠની કંઈનીનાં નવલકથા

રાકુંતલા : લે. ઇશિર પેટલીકરઃ મૂ. સાડા ચાર રૂપિયા.

લીલુડી ધરતી : [ભાગ ૧ અને ૨.] લે. મુનિ પાલ મડિયા, મૂ. ફરેકના પાંચ પાંચ રૂપિયા.

ધરતીના પછેડા : લે. દેવશંકર મહેવાડ મૂ. પાંચ રૂપિયા.

રત્નદીપ : લે. પ્રખાતકુમાર મુખોપાધ્યાય અનુ. રોપણ દયાળજી પેવાળી; મૂ. સાડા પાંચ રૂપિયા.

કલ્પના : લે. પીતામ્બર પટેલ; મૂ. સાડાચાર રૂપિયા.

જીવતાં ખંડેર : લે. ગોપાલ નીલકંઠ દાડેકર, અનુ. ગોપાળરાવ ગ. વિદાંસ મૂ. સાડા પાંચ રૂપિયા.

હાથાતાં હીર : [સુચના દર્શિની તે રોમ પર મેજ રેલા વિજયની પ્રેરક કથા. આરુતિ ખીજ] લે. રા'કર બાઈ પ્રજ્ઞાદાસ પટેલ; મૂ. પોણા સાત રૂપિયા.

નવલિકા

હીરાની શરમક : લે. રમણલાલ વ. દેસાઈ; મૂ. પોણા ચાર રૂપિયા.

લાલે મંડળ : [જલસુતી વાર્તાઓ] માધવજી પટેલ, સવા રૂપિયા.

સુશ્રુત વિદ્યાસભાનાં

ગાંધીજીની દક્ષિણ આફ્રિકાની લેહત : [ભાગ ૧-૪.] લે. ચંદ્રલાલ જલુભાઈ દલાલ; મૂ. અગ્રે સવા રૂપિયા, એક રૂપિયા અને સવા રૂપિયા. અગ્રી બે ભાગે પ્રગટ થઈ ગયા છે તેના અનુસંધાનમાં આ ત્રણ ભાગો છે અને પાંચમાં ભાગમાં એ સમાપ્ત થાય છે.

મહીલ્લ

પમરાટ : [ગજવ.મંડળ] 'મુકાબિલ' કુરેશી ઝાઝીવાડ, બાવનમર; મૂ. સવા રૂપિયા.

સમાપરવાના : [ઉદ્ધના અનેક નામો અનામ કવિઓના વિવિધ વાર શેખરોના સંમલ] સં. દરરૂબ માંખી, રામેશ, અલ્લાખસૂ શેખા રવાણી પ્રકાશન શંદ. અમદાવાદ; મૂ. ત્રણ રૂપિયા.

આરોં ઓંતો : લે. હંદુકુમાર કે. જોશી; ભવાઈ માગી, જુનાગઢ, મૂ. ત્રણ આના.

ધ્યારા બાપુ

વાર્ષિક અવાજન દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. અવાજન મનીએડરમાં કાર્યભરને સરનામે મોકલવું. અલ્પ અંકથી જ આઠો મેધાય દર માસની બારમી તારીખે ચંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી તકનો દાવ્યાગ્રજન પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક અવાજન દેશમાં આઠ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૧, પચમ્પદારમાં આઠક નંબર અવરજ લખવો.

'ધ્યારા બાપુ' કર્યાસય, રૂપાચતન, ભૂનામદ

અનુક્રમશ્રિકા	પૃષ્ઠ	૧૨ મે ૧૯૫૮	પૃષ્ઠ
૧ સત્યાગ્રહી માર્ગદર્શન ...	માતિલાલ દેસાઈ ૩	૬ સાલિય-ગિર્તાનિકા ...	... વિરોધાગ્ર ૧૨
૨ પરંપરા અને પ્રયોગ ...	... ક. ૬	૧૦ 'વાત કોઈ જુની નથી?' ...	... દસિત ૧૪
૩ મધપાલ ...	... રતિલાલ-અનિય ૭	૧૧ આપામન ...	... અ. ૧૧
૪ સરિતા ...	... ૮	૧૨ 'મારા દાળમાં સવા દોષ તો' ...	... કાંઈ ૧૭
૫ એમ વાપુ ...	... મગદરલાલ એકસી ૮	૧૩ 'જુઓ રૂપચન્દ્રજીભાઈ' દોરેલ અપેક્ષા-૩૨ ૧૬	
૬ ધાટનો પાંચો ...	... રતિલાલ-અનિય ૬	૧૪ કું' આંધીજીનાં દાસ કેમ થયો... મલાવીર ત્રાગી ૨૦	
૭ હિપ્પુલામાન કેમ લખ્યું' જાય છે? ...	૧૦	૧૫ નવાં પ્રકાશનો ...	... ૨૨
૮ સાતત્ય ...	... કાંઈ ૧૧	૧૬ એકાંતના પાલ ...	... કાકા કાપેનકર ક. પે. ચોળું

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨]

મૂલ્ય : દરેક ભાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

૫૫૫ બાપુજીની બહુમુખી પ્રવિણ અને વિરલ વ્યક્તિત્વના અનેક પાસાઓનો પરિચય કરાવતા થેરક જીવન પ્રમંથોની આ પ્રસિદ્ધાઓમાં કેટલાક પ્રમંથો પ્રથમ વાર જ પ્રગટ થાય છે, નાનાં મોટાં મોં કેહીને ઉપયોગી વાચન પુરું પાડતાં એ પાવન પ્રસંગો સરળ શૈલીમાં વખાણેલા કે આર્યે બાપુજીની એક સુંદર અપ્રગટ તરલીંગ પણ આજવામાં આવી છે

ગાંધી-ગુરુ

સંપાદક : શ્રી સુરુષવાસ મનિસ : મૂલ્ય : સવા રૂપિયા

મો શકામાદેશ કાલેવકરે આ ગુરુગ્રંથની પ્રસ્તાવના 'બાપુની અંતરિ'માં આ લેખમાળાન મહત્ત્વ સમજાવવા લખ્યું છે :

“મહત્ત્વા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, આજના જમાનાના બે-મહાન પુરુષો બાતીય સંસ્કૃતિના મોટા હિમલયે એમને વિશે કોઈ કંઈ લખે તો તે આકર્ષક થવાનું જ. પણ હજારે એમને વિશે બહાદુર્ય ગુરુવાવ મહિત્ત્વ લખે, ત્યારે તો પૂછવું જ શું? ગુરુપાત્ર—આપાછ—ગાંધીજીના જૂન પ્રમથમાં આવ્યા હતા. તેમના જ પરિવારના તેઓ અગ્રણ્ય અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તે અમીમ બહન.

“વૈષ્ણવ બ્રહ્મો જેમ મહોદય પુરુષોત્તમ સમચન્દ્ર અને વીર્ય વિમરો કુશલચન્દ્ર વધે એકે એક થઈ છે તેમ જ ગુરુપાત્ર પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અનિદ છુલે છે એમની એ એક દષ્ટિ એમને આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિગટ કરી છે.”

મસ્તીની પળોમાં

સંપાદક : રનિસાલ-અનિસ : મૂલ્ય : પચાસેર નવા પૈસા

પોકેટ આઈડીના, બેસા રમીન કામર ૫૦ રંગીન ચાટીમાં છાપેલ આ સુદન સુખાદ મંથક વિશે બાતીયા વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી લખે છે :

“તમારું કેટલાક સુખાકામાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક આરુતા છે. ‘વર્ણલ માંથી’, ‘કહેવાનું જર્મ’, ‘કોને મરો?’ જેવા એનાં ઉદાહરણો છે ‘અંતર’, ‘અધમના નેત્ર’ લખાવું, ‘મનિના જમરને’, જેવામાં બાવનો અનિ આરુતાદ છે.

“આના મમદ થયા રહેશે તેમને તમારી કવિતામાં વધારે મોજદાર બાવડો.”

કમરો અને તુલસી

સંપાદક : નિરસાલ-અનિસ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

સંપાદક, મહોદય અને સુખાકાના આ અંતરની પ્રેરણામાં બાવડા સાહિત્યકાર શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે :

“આઈ અનિરે સેનાની કવિતાઓને ‘કમરો અને તુલસી’ માં આ છે ...એ પછી મજાના બે વસ્તુ રહે છે, કમરો નૌરબ અને તુલસીનો ગીત મધુન આરવાદ તે કમનાલ વિગિદ છે એ માનવ-રિંદનીના નય કવિની પર્જામંજરીનો દ્રશ્યશ્રુત, જે બાદર બંડની પંકે લેના પ્રલેક જર્મમાં બાવડો છે અને તેનું જાન કરનાર પાકક કે મોનાને જીવનમાલક માટે પથકાન્ક સત્ત્વ નીવડે તેવો છે.”

રૂપાયતન પ્રકાશન નાનું

મજૂરોને એકેક રૂપિયો વૂકને છે એમ લખ્યું છે હજિના
જમાનામાં એકેક રૂપિયા ભેટલી—તે સુગમ જોત મજૂરો
મટે અસામાન્ય ગણાય એટલી—મજૂરી રાશિયા જોત
મજૂરોને વૂકવાતી એવું કયા ઐતિહાસિક આધારે તો
ધીને ફેરફાર કરાવો છો?

આર આર શેઠની કંપનીના
નવલકથા

શકૃતલા લે રૂપિય પેટનીકા મૂ સાડા ચાર
રૂપિયા
હીબુરી ધરતી [ભાગ ૧ અને ૨] ને મુનિ
નાન મરિયા મૂ રેકેના પાચ પાચ રૂપિયા
ધરતીનો પછેડો ને રેનસ કર મહેલા મૂ પાચ
રૂપિયા

વલ્લવીપ ને પ્રભાતકુમાર મુખોપાધ્યાય અને
ગાયણ હવાળા પેનાબુ મૂ સાડા પાચ રૂપિયા
કંપના ને પીતાનર પટેન મૂ સાડાચાર રૂપિયા
છનલા ખ રૂ છે ગોપાન નીલકંઠ દારેકર
અહ ગોપાલરામ મ નિદાસ મૂ સાડા પાચ રૂપિયા
હંજીરા હીર [સુવના હર્મીની તે રામ પર મેળ
વેમાં વિજયની પ્રેરક કથા આપતિ બીજી] લે મ કર
મણ પ્રજાસ પટેલ મૂ પોણા સાન રૂપિયા

નવવિકા

હીગની ચમક લે મહાસાન વ રેમલ ૫
પોણા ચાર રૂપિયા
લાવ મ ઠણ [અલ્પસી વાર્તાઓ] માધવજીએ.
પટેન સરા રૂપિયા

સુજરાત વિદ્યામંથાના

ગામીછની કશિણુ આફ્રિકાની કલત [ભાગ
૧ ૪૫] લે ચંદુનાન ભગુભાઈ દવાન મૂ અનુષ્ઠે
સરા રૂપિયા એક રૂપિયા અને સરા રૂપિયા નવરિ
બે ભાગે પ્રહલ ધર્મ ગયા છે તેના અનુસંધાનમાં અ
નનુ બાગો છે અને પાંચમ ભાગમાં એકસામા
ચાલ છે

મજીલ્

પમરસ [મગન સમઠ] 'મકનિય' કુરેહી
કાઝીનાઠ ભાવનગર મૂ સરા રૂપિયા
શચા-પરનાનર [કે.ના અનેક નામો બનાવે
કરિએના રિણ વાર શેઅરેનો સમઠ] સ દારમ
ગામી રાજેસ અલ્લામક મેખ રવાબી પ્રકાશન રૂઠ
અમદાવાદ મૂ ત્રણ રૂપિયા
આરા ગોસે લે ઈન્દુકુમાર દે. નેચી ભવાઈ
માર્ચ જૂનાગ મૂ ત્રણ આના

આરા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧ પરેશ મટે સિલિંગ ૧૨ લનાજમ મનીઓડ રૂપા કાર્પાતમને
સરનામે મેઠાનુ પ્રથમ અકથી ૪ માલકો મેખાવ દર માસની બારમી તારીખે અક પેરક
માય છે મોટી નકલે હાથકાગળ પર છપાય છે તેના વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં અક પરેશ મટે
સિલિંગ ૧૧ પત્રમ્પનકારમાં માલક નવર અવરમ લખવો

'આરા બાપુ' કાપીલમ રૂપાપત્ર, જૂનાગઢ

અનુક્રમશિકા		૧૨ થી ૧૬૫૮	
	પૂમ		પૂમ
૧ સત્યાગ્રહી આર્દેશન	માતિભાઈ દેસાઈ ૪	૬ ચાલિન મિતનિય	વિનોબાજી ૧
૨ પર પરા અને પ્રયાગ	કે ૬	૧૦ 'વાત મ્હા જૂની નથી'	હમિન બૂચ ૧૪
૩ અરુપાદ	મિતલાવ-અનિન ૭	૧૧ આધામન	અ ૧૬
૪ સરિતા	૮	૧૨ 'મળા દાખતા સદા હોય તો'	૧ મી ૧૩
૫ એમ યાત્ર	મનહરદાન નોક્સી ૮	૧૩ 'જુલોરૂપ-નન લભાસે' દોરેમ બેરેન્ડાન્ડ ૧૬	
૬ ઘાટનો પામરો	રતિલાન-અનિન ૮	૧૪ હૂ આપીલ-તો દાસ રેમથોડે મદારી-ત્યાગી ૨૦	
૭ ઉચ્ચતામાન કેમ વણુ નવ છે	૧૦	૧૫ નવા પ્રકાસનો	૨૧
૮ સાતલ	ક કી ૧૨	૧૬ એમનના પાગ	મકા કાનેનમર ૬ થે મેલ

क
श
न
क

નૈહરવા હમકો ન ભાવે. છુવ.

સાંછી નમરી પરમ અતિ સુંદર, જહું કોઈ જાથ ન આવે,
ચાહ, સૂરજ જહું પવન ન પાની, કેા સદેશ પહુંચાવે
હરદ યહ માઈકો મુનાવે-નૈહરવા

આગે ચલો પંથ નહીં સૂઝે, પીછે દોષ લગાવે,
કેલિ બિધિ મહુરે બાઈ મારી સગની, વિરહા ભેર જનાવે
બિસેરસ નાથ નચાવે-નૈહરવા

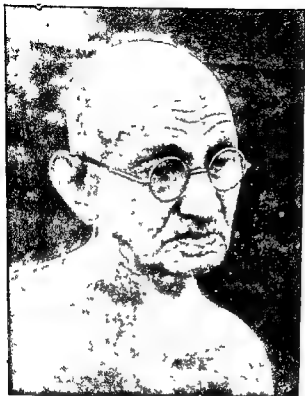
બિન સતરુ અષનો નહિં કોઈ, ભે યહ ગહ બતાવે
કહત 'હીર મુનો બાઈ આપો, મુપને ન પ્રીતમ પાવે.
તપન યહ વિધિ મુઝાવે-નૈહરવા

૧ નીચેનાં શ્લોકો વિરહી બાળની સગની કેવી દોષી ભેદી એ તે વિને એક દોષનાં કથિ છે—

અમિતિ નારી પિયારી બિમિ સોમિતિ, મિતિ બિમિ દામ
વિમિ અન્યાય નિરંવર મિતિ સચડું મેદિ રામ

કાંઈ મુડપને જેમ કરી પ્રિય ઘાગે છે, તે જ પ્રમાણે જીવને ક્રિય-ની સગની લાગવી ભેદભ્રમે. આવી
પીય સગની મીરાં અને કબીરના અનેક પદોમાં ભેદવામાં આવે છે. અને ધણીવાર દુન્યવી પ્રેમના આવ મનીષ
કારાજ પેનાનો ઉત્કટ ઈશ્વર પ્રેમ તેમાં ભડું અભોટપત્ર વ્યક્ત કરે છે. અમીરના ઉપના મનોહર પદોમાં મોખ
રજ છે—પિયર, આ જગત હવે ગમતું નથી. સાકની નમરી, હંધિરનું કામ તો અતિ સુંદર છે પણ તે
તો નિરાકાર છે, ત્યાં કોઈ આકાર સદેશવત્ક યદને રાઈ સકતો નથી. વિરહની બાદગાને દારમે પદ
મૂઝાવે નથી, અને વિષય અનેક ખેનો કરાવે છે. કેઈ મતમુડ જ ગદ જનાવે જેમ છે. આ રજ
ને નારી પ્રીતમ, ક્રિયર નહીં ચલે, અને જીવની તરમ હિયે નથી.

WIRICH

પુણ્યસ્થાનક બાપુજીના ૧૦ માં નિર્વાણદિને આપે આપણે તે સંસ્મરણ કરીએ.

મૃત્યુ સંબંધમાં બાપુએ કહ્યું જુદા જુદા પ્રસંગે ત્રણ જાતની વ્યાસાઓ પ્રગટ કરી હતી. એક વાર એવી વ્યાસા દર્શાવેલી કે એક હાથમાં પુણી રહી ગઈ હોય, બીજા હાથમાં રેડિયાનો હાથો હોય ને પ્રાણજંતુઓ ગ્રીડી ભય. બીજી વાર વ્યાસા બતાવેલી કે મારા કર્મ બારી રહી ગયાં હોય અને ઉપર મને પુનર્જન્મ આપે જ તો મારા જન્મ કામ ભંગીને ધેર પડે. આનો અનુવાદ હું એમ કરું કે મારા પ્રાણ કોઈ હરિજનની સેવા કરતા કરતા તેની મૃત્યુમાં જાળે. ત્રીજી વાર એમણે ઉપરનો પ્રાથમિક કરેલી કે મુખ પર રામનામ હોય ને મારી આંખ ખોલાઈ જાય, આ ત્રણમાંથી તેમની છેલ્લી વ્યાસા સ્થા.

આપણે સીકે તેમને સર્વોદયનો મન પૂર્વપણે ગ્રીષ્મો દોહ અને રમનામક કામેથી વ્યાજણાં ધરે અને ગામેમા સર્વોદયનો શુભરવ આજી કરી રીધો હોત તે બાપુજીને એક નુખી સંતોષી પિતા તરીકે કંતાતે રેડિયે મરણ મળ્યું હોત.

આપણે અરપૂષપતા સહિતના બધા મોઢા પૂરા દિલથી ટાળ્યા હોત તો બાપુજી પોતાની દરકાર પુરી લક્ષ્મીના બિળામાં છેલ્લે શ્વાસ મૂકી સૂઈ જતા હોત.

પરંતુ ઉપર એવું સરજીવું હતું કે તેમને ત્રીજું એટલે કે એક રામનામના આધારે મૃત્યુ પહે આપણે મી પોતપોતાનાં કારણોસર તેમને તણ બેસવામાં આપણું હક્કપણ આનંદા ધરાં હતાં. રામદાસી જેવે વ્યાજણે તેમના વારસોએ તેમને છેડીને રામદાસી સ્વરૂપને મેળવી લેવામાં મુલ્યવૃદ્ધિની માની હતી. અર્થજે તેમના વારસોએ સ્વા પલંગ, ખાટી, પ્રામોલોગ, તરેશીને મોજી બનાવી પૈમાના મુલ્યજી પાછળ દોડવામાં બ્યવહારુત્તરણા માની હતી. સમાજજે તે આપણે મનમાથી ન્યાત જાત, ધર્મ, જાણ પ્રાપ્ત આદિના ભેદ અંદરખાનેથી સાચવી રાખ્યા હતા. આમ આપણે તેમના દેશનું જેવું પોતાની વડવા. બાપુએ આખી જિંદગી રામનામના આધારે જીવે થઈ હોય, એટલે બધા આપણે પછી જન્મ અંતરકાને તે પગ કૃપાણે તેમને આધાર આપ્યો.

બાપુજીમાં સ્થેવી અનેક વિશ્વતિઓને કારણે છેડીને તેમને મહાભારત પદ આપ્યું હતું.

આ વિશ્વતિઓમાં સત્પરતનની વિશ્વતિ બાપુજીને મળી હતી.

તેમના જીવનમાં પ્રગટેલી બીજી બધી વિશ્વતિએ તેમને ટીપે ટીપે અને ઈંચે ઈંચે મહાપ્રથન કરીને મેળવી હતી. તેવી સિદ્ધિઓમાં મુખ્ય આ મહાવી કામ-

૧. અહિંસા અથવા પ્રેમ.
૨. અહમ્કર્મ.
૩. પીરતા.

અહિંસા અથવા પ્રેમ પોતાના જીવનમાં કેળવવા માટે બાપુજીએ શું શું કર્યું?

અંગ્રેજો સાથે શણે શણે લડવાનું હતું. લડવા છતાં તેના પ્રત્યે પ્રેમ પ્રગટ કરવાનો હતો. તેથી ભેદના સત્કર્મ લખા અંગ્રેજો સત્કર્મ તેમની સાથે બાપુએ અંતર ગૌરી બાધી. દીનનું જોનું બાપુએ સત્કર્મ બાધી. અધિક બનાવ્યા હતા. આફ્રિકાના કિલોમાં પાંચ પોલાક, ૧૯૦૬ કોક, જનરલ રમદસ વગેરેની ગાડ મેત્રી સાધી હતી આફ્રિકામાં મિસ મેસીન અને કિંદમાં મિસ મેસ (મિત્ર) ને સગી રીકરીએ બતાવી હતી. અંતરના ગયા ત્યાં હિંદ એન્ડ એટલે ગરીબોના લતામાં વસીને તેમ જ માનેસ લેન્ડેસાવરના મિલમજૂરોમાં ફરી તેમને પ્રેમ સંપાદન કર્યો હતો. કેઈ વિલિંગ્ટન કે અર્મિલ જેવા કામગીરી એ પ્રેમથી પચાવતા તરીકે એ જીવી પાત છે.

આજીવી પ્રગળે દિનું મુસવમાન સંબંધે અંત સાથે સ્વભાવ બતાવ્યો નથી. તેથી મુસવમાનોની મિત્રતા મેલવવા બાપુએ યાત્રી બાવીને પ્રયત્નો કર્યા છે પૂત મિત્રાત્ર સાટેને આફ્રિકામાં ભાગ બનાવ્યા અને બને ભાગજે આજમની આખમાં સાથે રહ્યા. બે જાની પ્રગળે એના દાથી જે-જ સરીકે વચ્ચે દેખાને એમણે દેશનું વર્ષો આખા દિવસમાં પ્રવાસ કર્યો હતો. એમના જીવ અગમજન, એમના બીબીએ અને જેટા-ગેડીએ લઈ વ મુશી તેમણે પ્રવેશ કર્યો હતો. હાજમ માટેમ અગમજન, ઝ. અભારી, મોલાના આગ્રા અને બીજા એકેક મુસવમાનોને તેમણે માનવેના મિત્રો બનાવ્યા.

દળા સરહદના ગાંધી બાઈલાઈઝ ખાન અને તેમના જાઈ
કે ખાન સાહેબ સાથે તેા તેમણે એમને બધી એકાત્ર
બાર શાખા દત્તો કે સરહદ પ્રાંતમાં આખમ કાઢીને
પસવડો પાપુ મનદુઓ એક વાર બાપુએ કયો દલો
મુરિમ નેનામોની જ નહિ, સ્થાનના પ્રજાઓની મરો
બત મેગના માટે પશુ તેમણે છેક નાનકણી પ્રાંત
કયો છે રસિક આફ્રિકામાં મોખા મેમણ વેપારીઓ
સાથે તેમ જ મોર આનમ નેના પાછો સાથે પણ તેમણે
ધોખાને નાતો બાપો દત્તો મેપ ઝીરુ નેવના દિવને
પિગવારનામ તેઓ કોદમદ ન નિરજા, પણ એમાં
બાપુના પ્રવલની બાપી કાઢી સકાય તેમ નથી

અસહ્યો પ્રાંતે હિન્દુ જાતિએ કચેલા જાપુ પ્રાન
મિત કરવા માટે પણ બાપુએ તનતોડ પ્રવલ કયો
તનેલ દરિયાનું કુટુંબને માડીને આશ્રમા પસાનુ દરિ
બલ બાપાને મુગી ખનની દરિઓને સાગા સખામાં
એકકાર કરવા માટે ખાનપાનમાં એક આરે કરવા માટે,
અને છેવટે તેમને માટે અને છેવટે તેમને માટે દેનના
મદિયાના આરણ્ય મેનાવવા પણ બાપુએ ટેલી બધી
મદેનત કરી તેમ કરવા બનલ સગી બહેન તેમને ત્વજ
મયા આશ્રમને એક વાર આરણ્ય ટકની પણ રિકર
ગીમાં કપ માડી અને બોખા પણ પાયા અને બિરિશ
સરહદનારે અસહ્યોને બનને ખાવવાનું કાનગુ રમ્મ
ત્યારે બાપુ આમરણ વેપારકાર કરી બલિદાન આપવા
તેવાર થયા આ સેવમા પણ આમેકકર નેવાની પ્રેમ
બાપુએ પ્રાપ્ત કરી ન શકયા પણ તેમાં બાપુના પ્રવલની
આખી નહોતી સવર્ગોના અતરમાથી ઝેર પુર મુલ ન
તુ એ જ કારણ હતું

બાપુએ પ્રવલપૂર્ક મેગેલી બીજી સિદ્ધિ વડુ
મલમલની મલુ કુ

અસહ્યોના રસ તેમને વીક નાનકણી દત્તો લાગી
ઉમરના દિવસોમાં બપોરે મુલુ શબ્દા પર દલો ત્યારે પિના
અને પત્ની એ મેના અગ વચ્ચે તેમના જુલાલ ગળવા
મેમણ મુગેની તેમ દલોને પાનવો બાપુએ
આમરણમાં ન્યુન કયો છે

પ્રજાપતિ રીતે આશ્રમ સેવમા કરેલો પ્રવલ પ્રજા
શબ્દો યોડા જ આવી શકે પરતુ ત્યારે કપ વર્તની વચે
બાપુએ પુ બાની સ મનિદી આપરે નુ તત લીડુ ત્યારે
મથેથી ગળે મરો ભર મિતરો દોષ એવુ તેમણે કરેલા

વર્તુન ઉપરથી આજે નોર્થ રાજીએ બીએ તે ૦૮ દિન
મયા એમણે બતો વિચાર ટાડીને મનુખની અને કપરની
સેવામાં મેનાની રાજી રાજી અપેક્ષ કરવા માડી તે ૦૮
દિવસથી તેમણે જીવનમાં નવા મેટા બધા કામે મણ
સૂત્રને કરેલા મલકા

બાપુએ મલકા પ્રવલને મેગેલી બીજી સિદ્ધિ તે
વીરતાની દલો વીરવા એ દિવસ લાગીના મલુ વપ
સહેનો રાન દોષ એ મુ ૧ દસદારા બાપુએ સત્યાગ્રહ
સન્દરો પ્રેમ કયો છે

સત્યને પાનર વીરતાથી મણ આપવાનુ મળે ક
કસલ કરીને મેલુ જ મેગલી રાકાષ પરમેશ્વરને
ઉત્કલવાપૂર્ક પાચલ કરી કરીને ૦૮ બાપુએ તે બળ
દરેક પ્રસને મેગલી તેમ

બાપુએ અધારાની બીક સામતી રાખામાં
પાનેથી રામનામતો મત મળતા ટેલી વાકિતપૂર્ક એ
મહાન બાળક તને બપુ કરેલો કોરી એની કપના આ
પણે કરી રાજીએ બીએ

લલુલા માટે છે-કલ બતા માતાએ માલ, મહિરા
અને મદનના ત્યાગી પ્રતિશાએ મેગલી કાંધી ગાંધી
એ વાકિતપૂર્ક તેનુ પાનમ કુલુ હતું પરતુ અતિ
બાર પ્રવલ વડે અને પ્રમુગી કુપા વડેજ તેઓ તેમ કરી
રકવા દળા એ બાપુના લાગણી ઉપરથી ગાંધી રાજીએ
બીએ

મેગલીના વિચારો સાથે, પત્નીના વિચારો સાથે
મેગલીના મેગલી પુત્રના વિચારો સાથે બાપુએ સત્યા
ગ્રહનુ બળ વખતો વખત બતાવુ પ-પુ છે જાતિ પણ
૧ જામનામાં લલુ નવળી પડી ન હતી તેમ પણ બાપુના
મત્યાગ્રહની વીક કોઈ કરી હતી

રાખની સાથે લગાડ માડી એ આકરી પણ
મલુકા તેમ પણ પર્સીના પ્રાંતને વિદેશી રાખસવા
સાથે શિર ટાડાવાનુ દોષ તેનો આશ્રમા આકરી લગન
નિડો દક્ષિણ આફ્રિકામાં અને પાછાથી હિન્દુસ્તાનમાં
વિદેશી મરકાશોએ બાપુએ રાખામલને ટેલી આકરી
કોળી ઉપર ચડા તે દલો તેની કથા સરવિદિત છે
એમ કોળીના પારો ચાલો મેટા તેમ તેમ બાપુએની
પ્રમુખાઈનાની ઉત્કલતા પણ વધતી જઈ અને દરેક પ્રસને
એમનુ સત્યાગ્રહના પધારે ને પધારે તેમ મુલ મુલ

[અવુલ ખાન રામે જાને]

કવિવર રાની-કનાથ રાજેશના પ્રથમ દર્શન મેં ૧૯૧૬માં કર્યાં. તે વખતે જલિયાવાલા બાગના અતિ ભય કર ઉત્પાકાડી દે એવર ને અંદર ધૂંધનાતો હતો. એટલે શાંતિની શોધ માટે હું શાંતિનિકેતન ગમેલ કવિ-વરને લેતાં જ હૃદયે એમને એજબી લીધા. આનંદથી વિભોર થઈને હું એમના ચરણે પડીને ગોલી બિલ્લો : 'ગુરુદેવ !'

ત્યારથી હમેશાને માટે એ મારી શબનના નાના પુત્રા થઈ ગયા. એ રીતે ૧૯૨૧ સુધી એમની ઉચ્ચવચ્છાયામાં એમના આકર્ષમાં વારંવાર રહ્યો અને ધન્ય થયો. ને કે, બાહ્યદૃષ્ટિએ એમની સાથે માંદા વ્યક્તિ-ગત સંબંધ બહુ ઓછો રહ્યો છે. સંકેતશીલ સ્વભાવ અને શરમ ફોળને કારણે સાચે જ હું એમની સાથે કોઈ ઊંઘ વાર વાત કરતો. તક મળતાં માત્ર એમને પ્રણામ કરીને સંતોષ માનતો. તોપણ અંતરથી હું હમેશા મને એમની નજીક માનતો અને એમના બધાર આશીર્વાદથી અને પોતાને મામામાર માનતો.

ગુરુદેવ વિશેના સંસ્મરણોમાં બાધાર છે મારી આંખો અને મારા હાલ. અને હા, અકાલકલ્પ થયું ખરું જ. તો, ડેટલાક સંસ્મરણો સાંભળો—

- 'આજે તો સ્નાનપરમા ગુરુદેવને બહુ વાર થઈ ચર્ચી' એક સંધરે, ગુરુદેવને મળવા આવેલા બાઈએ એમની ગાલ લેતા ગુરુદેવના નોકરને કહ્યું

'હા, કોઈ કોઈ વાર એવું થઈ જ લાગે છે. રીત ખરા, સ્નાન કરતાં કરતા કે ત્યાં મરત મહા લાગે છે.' નોકરે કહ્યું.

એવામાં ગુરુદેવ સ્નાન કે ગીને બહાર આવ્યા અડાનાર બાઈએ આકસ્મીક પ્રશ્નમાં કહ્યો 'પણ એમનાથી રહેવાયું' નહીં. પૂછી જ નામુજબ : 'ગુરુદેવ, આનંદપરમા કેમ આટલી બધી વાગ થઈ?'

ગુરુદેવ પ્રથમ તો હસ્યા. પછી કહ્યું : 'સાચું કહું કે જાણનારા કોઈ કોઈ વાર એ

છે તે કહું' ?
'બહુ કહે, તો કૃપા મળે.'
'તો સાલોગા' ગુરુદેવે કહ્યું— 'જાણનારા એ છે કે હું ક્ષમા સ્વાન કરું છું' એટલે વાર લાગે છે. પત્ર આવ્યું કહ્યું તો કોઈ કોઈ વાર નાદની વચ્ચે (કે દમ્બા નહાઈ છું) મને એક પ્રકારની અલગપણિ લાગી જાય છે. ત્યારે સ્થળ અને સમયનું કંઈ જાન રહેતું નથી. હા, એ રિયાલિટા કોઈ બીજા અદ્યુત્તમ જગતમાં જાય છે છું'.

ધીરે ધીરે ખસી જઈએ! ગુરુદેવને મળવા એવું બે મિત્રો ગુરુદેવના દર્શને એમના ધીરે મળા ત્યારે મળા થઈ એમનું ગુજન આગળી એકે બીજાને કહ્યું. 'મો એક નવા ગીતનો જન્મ થયોને હવે

બે ને ત્યાંથી ધીરે ધીરે ફર ચા'વા લાગ્યા અને નવ ઝીના જન્મની પ્રતિક્ષા કરવા સાચા થોડા સમય પછી ગુરુદેવનું ગુજન અટક્યું અને નવા ગીતના સમયે એક સંભળવા લાગ્યા લગભગ બધી કલાક સુધી રાત્રી નહુ' ગીત ત' રીતનાથી એ ગાતા ગયા એમનો અહેસાસ અનોખો લેખી અડતો હતો.

થોડા દિવસ પછી પેના બે મિત્રોમાંથી એકે ગુરુદેવને પૂછ્યું : 'ગુરુદેવ, ત્યારે કોઈ નહુ બીન લખવાનું હોય છે ત્યારે તમે જન્મગણો છો તે વખતે તમે તમારામાં એકે અનુભવ કરો છો ?'

'એ તો એક વારે રહ્યું છે એ તમને જાણના' ગુરુદેવે જવાબે જવાબ દીધો

'તો પછે, જેટલું કરીશો તે કૃપા કરી કહે'.

ગુરુદેવ થોડી વાર સુધી થોડા રક્ષા પછી ધીરે ધીરે મને કહ્યું : 'નવા ગીતની આગાહી અને અંતરથી કરી થતી નથી. અલગલગ અલગલગ કોઈ જગતમાં પરત પાડવા જે કોઈના કથા ચારાને નહીં અનુભવ છે ને શું ગાઈ છે

ક બરાબર સાચળી શકતો નથી માત્ર સર જ સાચળી
 છુ છુ પછી હુ એ સૂત્રની નકલ કરવા માહુ છુ—નેથી
 તે મને સારી રીતે યાદ રહી જાય ત્યાર પછી છેવટે
 સદબચ્છે ના મીના યાદો મેતમના દરગાચી
 હા પર બીતરી આવે છે આ બધુ અસીમ અને આતર
 દેવાના આશ વાદ છે "

ક
 ગુરુદેવ તમારા મને તમારું સૌથી ઉત્તમ નાટક
 કયુ ? આ દિવસ એક રિવાજથી ગુરુદેવે પૂછ્યુ
 હાકમ "ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો— એવા મારી
 નથી રચનાઓના સાર છે એટલા માટે મને એ અતિ
 પ્રિય છે હુ પપ્પા તો હાકમર ના અવાજ " એવો
 યુ—હમેશા આનીમનો તરેરથી યાજ્યોના રાખોના
 હ તેમજ "

ક
 એક વાર ગુરુદેવ શાની મારનીમથી તાત્ત બીજા
 હતા ત્યારે એક અમરવામીએ અતિદયનમતાથી પૂછ્યુ
 ગુરુદેવ આધીછ તમને એટલુ કહી ગયા છે કે બજારે
 જમ્યા પછી તમે થોડો આરામ કરતા રહો તો તમે
 એમ આરામ કેમ કરતા નથી? આ છેવટે તમને એવા
 આરામની ધમ્મી જરૂર છે "

ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો કે બહુ કં જાણુ છુ
 પણ આત્મી સામાર છુ ત્યારે ૧૧-૧૨ વર્ષનો હતા
 ત્યારે તમની મનની રીક્ષા આપતી વખત મારા પૂતળ

પિતાથીએ મને કહ્યું હતુ કે દિવસે બાપુ કે આરામ
 કરવો એ અશક્ય છે એટલા માટે એ અનુમિત છે તે
 દિવસથી તે આજ સુધી એ જ ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તતો
 આ-તો છુ "

ક
 એક દિવસ એક વૈષ્ણવી (જેને ગામના લોકો પાની
 કલા કરતા)ની પાલ કલેશ લાગ્યા એમની આખ કાઠ
 જની અને પ્રિય વાદથી સમજી બી એ બોલ્યા—' તે
 વૈષ્ણવી મને બીજે માથેથી નામે ક્યારે છતરશે!
 કાકુર ! કહીને આરા પર એક અમરવ બંદુ કરી ગઈ
 એ કેટનીય વાર અનુભવ્યુ છે કેમકે મને આ સુધી
 વાદ છે ત્યા સુધી ત દિવસથી જ સાધારણ માણસોના
 સુખદુઃખ એમની આરામો અને ઉમ થો એમની
 અરીથી અને એમની બાજક જેવી સરવાતા આદિ ખાન
 તાને લીનપણે અનુભવ કરવા લાગ્યા છુ "

ક
 ગુરુદેવ તમારી કૃતિમાં જહ સૌથી શાના સમય
 સુધી છપ્પ અને લોકપ્રિય રહેશે? એક જિહ્વાસુએ
 પૂછ્યુ

બીજાજવિ એમ કે મે બધા રીતો પૂરી તન્મય
 તપી લખ્યા છે પરંતુ બીજાજવિ અસીમ સીમાની
 લીનાતુ વર્ણન છે અને અવી લીના માણસના છપ્પનો
 અર્થ છે

હજી ચનાવો !

પાઈતી મહારિખને કહે છે મહારાજા! તમે હજી ચનાવો લોકોને કેમ આપો? હવે લોકોને
 મહારિખે કહ્યુ પાઈતી હુ ભોળી છે હજી કયાથી લાવીશુ ?
 બામમ્મા થાવતુ થાક કયાની તેણે હજી જવાની લો તમે હજી ચનાવો દુનિયાના લોકોને
 કેમ આપો!

ભોળી ॥ પાઈતી છુ, બજારે પર નાજવાના પૂજ્ય કયાથી આપશે ?
 બામમ્માથી આપા આજવીના લોક કયાવો એના પૂજ્ય જનાવી લઈશુ
 પાઈતી, હુ ભોળી છે બજાર કયાથી આપવો ?
 શાકર, આજણા ન દીને બજાર જનાવીશુ હજી ચનાવી માણસોને કેમ આપો!
 પાઈતી હુ ભોળી છે બજાર લોકોના માટે તમે કયાથી લાવીશુ ?
 મહારિખ તમારે બધે વી દાખિલા સાચેછુ ચેરુ જનાવી લો!
 પાઈતી હુ ભોળી છે બીજા કયાથી આપશે ?

મનુ સ્મર સાગરથી ચોવી મ ગાવીને તે પાઈતી તમે હજી ચનાવો, દુનિયાના લોકોને
 કેમ આપો!

(એક ગજબાની ગોઠવીને બાબાનુજા)

હરિયા વચ્ચે એક ટાપુ હતો ત્યાના લોકો પોતે જ પોતાનો કારભાર ચલાવતા એલોકોની જરૂરિયાત એકી એટલે જિવતરની જ ભણ પછુ એકી એમનામાનો એક પ્રતાપી પુરુષ આખા ટાપુનો કારભાર કરે પણ તેના પછી તેની સતતી સારી ન નીવડી એશઆરામી અને વિલામી એટલે ટાપુવાસીઓને વધારે પરિશ્રમ કરવાનો વારો આવ્યો કેમકે, રાજના મોજશોખ પૂરા કરવા પ્રજાને જ મહેનત કરવી પડે ને ?

એક વાર એ ટાપુને કાંઈ પહેલી વાર એક મોટું લકાયક જ હાજ આવીને નામકું ભાતભાતના શ્રો લઈ ને અદરથી માલસો જિતયા અને ભેત ભેતામા તો રાજમહેલે જઈ ને રાજને બદલીરીને પોતાનો અમલ સ્થાપીદીધો તેનો જ ઠો જિતારીને પોતાનો વાવટો ઠાઠી પર ફરકાવી દીધો

તે લોકોએ પ્રજાને કહ્યું 'અમે તો તમારા બહા માટે આ ટાપુ પર આવ્યા છીએ અમારા હૃદયે અમને આદેશ આવ્યો છે કે ભણ, ટાપુ પર જઈને ધર્મરાજની સ્થાપના કરી' અને અમે અહીં આવ્યા છીએ, તમે કંઈ કેવા જ ગલી જેવી દશામા છો છો ? અમે તમને ગદ્યવત રીતે છવતા રીજવીશું, તમારો ઉદ્ધાર કરીશું !'

લોકોને બહુ વિન્યાસ ન આવ્યો પછુ કહે કે આમેય આ પછે રાજ આવજને બહુ હેશન કરતો હતો એઈએ કે આ લોકો શું કરે છે !

વિદેશી લોકો પોતાની સાથે ભતભતની કરામતવાળા યત્રે લાવ્યા હતા તેની કાગળીની ભેઈને લોકો છક થઇ ગયા ! અરે, આ તો કોઈ દેવી માલસો લાગે છે ! ભેલુ લોજ કના આ રાજમા એમના હુકમ પ્રમાણે કેલુ અચોચપ કામ કરે છે !

બસ, પત્રી શું ભેઈએ ? લોકોએ જાવનાશ કોને વધાવી લીધા

વિદેશીઓએ ભેલુ કે ટાપુ પર મળવાય કાલી સ પસ પદી રે-ગા મૂરખાઓને તો કોનુ બાન પસ નથી-અને એ જ આટુ છે આવજને કોને

મનકાવતો ઉપયોગ કરવાનું સરળ પદ્યો

લોકો હાથસાથ પર કાપક વણતા તેમને કહ્યું 'અરે તમે આ આખો દિવસ વણી વણીને એવક વણી ભજો છો અને તો થે તમારા કારીર તો પૂરેપૂરા ઢ કાલ નથી છુઓ હવે અમે તમને કાપક વણવાનાય ત્રે આપીશુ આખા દિવસે વણો છો એટલુ કાપક તમે એક કલાકમા વણી શકો'.

'હા' તો તો બહુ આટુ !' ટાપુવાસીઓએ કહ્યું

'પત્રી બાદીનો સમય તમે આન દ પ્રોહમા જાળાને જિ દગી ઢઈ વેતડુ કમીને મરી જવા માટે થોડી મળી છે ?'

'ના બાઈ તમે સાચુ જ કહો છો'

અને કાપકનું યત્ર કાગલ થકુ ખદલામા ટાપુ પરનો કેટલોક કચેરા માવ વિદેશીઓએ લઈ લીધો

લોકો હાથે જ અનાજ દળતા

'અરે, દળતા દળતા તમારા હાથે છાવા પી નાય છે' વિદેશીઓએ કહ્યું

'ત્યારે શું કરીએ બાઈ ? ઘૂટકો છે, કઈ ત્યા વિના ?'

'પણુ અમે તમને આપેઆપ આવતી થટી આપીએ પછી કઈ ?'

'તો એનામી રૂડુ શું ?'

અને પછી સચાથી આવતી ધટી આવી લોકો ખુશખુશ થઈ ગયા વાલે આમ અપદી વગાડીએ એટલામા તો લોટ દમાઈને તૈયાર !

લોકો બળદ ભેદીને ખેતી કરતા

પરદેશીઓએ કહ્યું 'અરે, આમ તો હવે દિવસે તમારા કામનો પાર આવે ! બજા અને તમારા ભેકનો મરો આમા તો થાય છે'

'ભાઈ, અનાજ કઈએ મિવાય થોડુ ડાળ થાય ?'

'કેમ ન થાય ! છુઓ અને તમને થાત્ર હા આપીએ આ તમથા બળદો આખા દિવસ ખેડે એટલુ તો એ પા કયામા ખેડી નાજે !'

‘એમ! તો તો બહુ સાડુ ભગવાન વમારુ બહુ કરશે!’

અને યાત્રિક હળો દાખલ થયા
લોકો ચાકી જતા ત્યારે હુધનો ઉઠાળો કરીને પીતા.

વિદેશીઓએ કહ્યું ‘અરે, આમ તે કઈ તમારો થાક લિતરે! જુઓ અમે જુઓ કહો અમૂત હાળ્યા છીએ તે જસ ચાપી જુઓ તમારો થાક કયા નામી બધ છે તે પીધા પછી અમને કહેશે’

‘શયો ત્યારે સ્વાદ કરી નેઈએ’ એમ કહીને લોકોએ વિદેશીઓએ આપેલુ અમૂત પીધુ પહેલાં તો તેની વાસ જ ન ગમી પણ પીધા પછી તો ભાન જ ભૂની ગયા અને પછી થાક કેવો ને વાત કેવી! ‘અહાહા! આ તો બહુ સરસ’ આ’ળુ ધીમે ધિવસે તાપા દેખાવે છે! આ પરદેશીઓ તો બાઈ, ખરેખર ભગવાનના માથુંસ લાગે છે!’

‘હા, અમે ભગવાનના જ માથુંસ છીએ અને તમને પણ એ જ ભગવાનના માથુંસ બતાવવા અમે અહીં આપ્યા છીએ, તમારો ઉદાર કરવા જ અમને પ્રભુએ અહીં મોકલ્યા છે! તમારો તે કઈ ભગવાન છે! જુઓ ભગવાન ભગવાન અમને કેવી કેવી વિદ્યા આપે છે, જોશુ ને!’

લોકો કહે ‘હા બાઈ, વાત તો ખરી! અમારી તો કઈ અજ્ઞાન જ ચાલતી નથી’

‘તો આજો અમે મદદ કરીએ’

વિદેશીઓએ એક નવુ મંદિર બાંધ્યું ત્યાં એક માણસ સૌને ઉપદેશ આપે, પ્રાર્થના કરાવે હંડકી વર્ણના લોકોને પણ ઉજળી વસ્ત્ર સાથે જ બિસાટે તેથી તેઓ તો સજી રાજ થઈ ગયા ‘બાઈ આ તો ખરેખર ભગવાનના માથુંસ! છે જરા શે ભેદભાવ! આ ધર્મ જ અમને તારશે’

આમ ધીરે ધીરે આખા ટાપુની કાયાપવટ થઈ ગઈ ચક્રચારમા તો લોકો વિદેશીઓના તોજમા સાવ જ બાંધે ગયા

પણ અમર પીતલો ગયો અને—
લોકોને આવાના સાસા પડવા લાગ્યા તે સી રીતે!

પત્રો આડે ઠેકાકે શુ, સોજાથી માઝી ચેલીસ

ઠેલાક આવતા એટલે અનેક માણસો બેકાર થઈ ગયા

યત્રોથી જમીન ખેડતી એટલે ઢોરો પણ જોતા થતા ગયા થી રૂધ મોર્ધા થયા ને તો ચે બેઈત્યા પ્રમાણમાં મળે નહીં’ એ કઈ હિપ્પો તે ચ પરદેશીઓ-લોકોને આપેલા યત્રોના દેવા પેટે ઘણુ બહુ અનાજ, ને ધીને ઠાવો માવ પોતાના દેશમાં લઈ બાય એટલે માલની ગણત અને મોઘચારી વધી ને તે સાથે જ લોકોની ખરીદ શક્તિ મટી

લોકોને કામ નેઈતું હતું પેટ ભરવા માટે પણ કામ મળતું ન હતું એટલે અનાજ ખરીદવા કે ભજ દાટવા કપડું ખરીદવા પૈસા ન હતા નિશાળો હતી પણ મૂખે પેટે નિશાળ કુખી જવાની કુષ્ઠ પણ ન હતી

કેટલાક લોકો ખિનયા આ પરદેશીઓને કહો એણે આપણને બુખબેગા કયાં છે એમણે ને હાથે ચંદુસ તે લઈને હુમલો કર્યો. પણ થાકે યાતા સહીવાળા પરદેશીઓએ તેમને તરત જ મહાત કયા કેટલાક મર્યા અને બાકીનાને ભેલ લેયા કયા

ટાપુવાળીમાથી એક મહાકુકુષ ભાગેા તેણે કહ્યું ‘ભાઈઓ આપણી બૂખ આપણે જ મટાડી શકીએ એવુ છે’

‘હા, એવુ જ છે!’

‘હાથે જ દગવા માટે’

‘એ તો મોણુ પટે!’

‘તો છવણુ છે કે અવણુ છે!’

‘છવણુ છે!’

‘તો મચોને કારો હાથે ધડી દેરવો હાથે સૂતર કાપો, ચ્વતે વણે ને બજાદને હાથે નેડી ખેલી કરો’

‘ઉજળા જોણુ સસે’

‘એટલે જ ગધાને કામ પણ મળશે ને!’

‘હા, એ પાવ ખરી’

‘અને આ વિદેશીઓની બપૂક સામે તમારી કામ નહીં બસે, એની સામે તમારો દેહ ધરો’

‘આ તો સાવ માઝી વાત’

‘એમ તો સાવ ખરી જ નાઈએ’

‘અને ઠાંગ લઇને લડશે તો જીવતા રહેશે?’
 ‘ના, એમ પણ મોત તો મરુ’ જ!’
 ‘ત્યારે મહાનગીથી મરે. વગર શસ્ત્ર લડશે
 તો તોરણ મૂગી થઈ જશે.’

‘હો, અદ્યા વાત તો ખરી!’ -

‘અને—’

‘અને શું?’

‘એમની સાથે બધો જહેવાર બંધ કરો!’

‘મારી ન નાએ?’

‘આમે ધ કાણુ જીવવાનું છે? તો ધર્મ બલ-
 વતાં મરે-એનાથી રૂડું શું?’

‘તમારું કહેવું સાચું છે.’

લોકોને ‘ઉરફેરનારા’ તે સત્યુરુપને વિદેશી-
 એએ પકડ્યા, જેલમાં નાખ્યા.

લોકો પૂરેપૂરા ઉરફેરના. લોકોના મનમાં વસી
 ગયું કે પેલા સત્યુરુપ કહે છે એ જ વાત સાચી છે.

એમને હવે સત્યુરુપની વાત વસી એમણે
 એમની વાતનો અમલ કર્યો. નબળા પોતા આધાર
 રહ્યાં. પણ વાત વંદી તે વંદી.

મહિનાઓ અને વર્ષો સુધી એવું આશ્ચર્ય.
 આં સુધીમાં ટાપુ પાવમાલ થઈ ગયો હતો.

ત્યાં તો વિદેશીઓને દેશમાંથી કહેણ આપ્યું:
 ‘બાઈઓ, બાઈઓ આવો. દેશને વારે સીક પડી છે.’

વિદેશીઓએ એવું કે અહીંના લોકો હવે સુખે
 જીવવા છે એમ નથી, અને તલમાં વ તોલ રહ્યું

નથી-ત્યારે આલો. એમના પર ઉપકાર કરીએ.
 એમણે લોકોને કહ્યું: ‘જુઓ બાઈઓ, અમે તો

તમારું ભણું કરવા આવ્યા હતા. થઈ શક્યું
 એટલું અમે કર્યું’. અમે તમને હોશિયાર કર્યો,

હવે તમે તમારે કારભાર સંભાળી લો. સીક પડે
 ત્યારે ચાક કરજો, અમે વહારે અહીં સારાસારી

રાખીએ.’
 ‘બાઈ, આ તો બહુ ટારી વાત. ત્યારે હવે

તમે તારો. અમારા તમને આજા ગુહાર.’
 ‘પણ એક વાત છે—’

‘શી?’
 ‘તમારામાં એકતા નથી. એટલે અમે

અદ્યા જઈએ તો તમે અંદર અંદર લડી મરે.
 પહેલાં એક થાઓ-પછી અમે જઈએ.’

‘પણ ત્યાં સુધી હવે અમે તમને સાંખી ન
 લઈએ.’

‘ત્યારે અમે તમારા જે વગોને ટાપુનો એક
 એક ભાગ વહેંચી આપીએ.’

‘એ તો ભૂંડું! પણ ભૂંડું તો ભૂંડું! હવે તો
 તમે બાવો જ!’

‘લો ત્યારે આ અદ્યા!’

‘આજા ગુહાર!’

અને વિદેશીઓ ગયા.

પણ પેલા સત્યુરુપે લોકોને કહ્યું: ‘બાઈ હવે
 આપણે આજાક દયા પણ જે ધીને આપણને

ગુલામ કર્યો, એ ધીને તમે પૂરેપૂરી હાંકી ન
 કાઢો ત્યાં સુધી તમે પૂરેપૂરા સ્વતંત્ર નહીં થઈ

શકો. કેફ, ગાળસ, બેદલાવ, કામચોરી, સાહેબી,
 પરાવલંબીપણ, કૂરતા-ખડુ છોડો તો જ તમને

મળેલી સ્વતંત્રતા ટકશે.’
 ‘હો, હો, તમે બરાબર કહો છો એમ જ અમે

કરીશું.’
 ‘તો તમને આરા આશીર્વાદ છે!’ સત્યુરુપે

આવેલી અજાણીને આશીર્વાદ આપ્યા.

લોકો અંદર-અંદર ગુસ્સાસ કરવા લાગ્યા:
 ‘અદ્યા, આટલા અર્થે આટલાટલાં યત્નો વધા-

બ્યાં તેને કંઈ નફામાં જવા દેવાય? એ તો અકા
 બે જ છૂટકો. અને પેલા વિદેશીઓ કરતાં આપણે

થોડાં કલકાં છીએ કે એમની હારાહાર ન આ
 લીએ? અધિયાતાં યત્નો વધારીશું ને તેમની ટક્કર

ઝીલશું સત્યુરુપને સજ્જવાખવા હાથઉઠોનો પણ
 ભલે અદ્યા કરે. અને સજ્જારભાર પણ શાક્ટિ

દેવ જ ભલે આલે. નવું કરવાની નવશાકત્યાં છે?
 આપણે તો પેલાઓની બરોબરી કરવી છે-એ

લોકો જણાવે કે ના-આમનામાં પણ દેવત છે!’
 સત્યુરુપે નિશ્ચય મૂકતાં કહ્યું: ‘અદ્યાઓ-

સક્ષસને જીવતા તો દેવ બનવું જોઈએ. શક્તિ
 થયો તો અધિયાતાં સક્ષસ તમને આપ જશે.’

‘ના, ના, અમારે તો દેવ જ બનવું છે, પણ
 નવું મંદિર બાંધવાની નવશાકત્યાં કર્યાં છે? અમે

સક્ષસના ધામને જ ધીરે ધીરે મંદિર બનાવી
 દામિયું.’

સત્યુરુપ મૃગા જ ગદ્ય.

ઈશ્વરગિરિ મહારાજે માટેલા કેસનો આખરે ચૂકાદો આવી ગયો. મહિરમા એમનો અને એમના ભાઈનો અર્ધો અર્ધો ભાગ નહીં થયો. પણ ઈશ્વર ગિરિએ એમુ કે ભણે મનએજ નથી રહ્યો ત્યારે એમો વડીલટ કરીશું તો કમઠા જીભા થયા વિના રહેવાના નથી એમણે તો ભાઈએ આવક થો અમૂક ઉચક રકમ આપી તે સ્વીકારી લઈને મહિર પરનો પોતાનો બધો હક ઊઠાવી વીસે.

પાસે પચુ ડીક ડીક નાણુ હતુ અને અધો માગની મળેવી રકમ પણ મોટી હતી ખાડીની નિહાળી વીનાવતા એમને કે કુટુંબને કરી ચિંતા રહે એવુ ન હતું, છતાં સાવ નિવૃત્ત બેઠો રહેવું એમને ગમ્યુ નહી.

પ્રવૃત્તિ માટે એમણે એક ફગ્નુ લગભગ નિર્જન સ્થાન પસંદ કર્યું. નદીકિનારે જ ગવ જેવી છતાં સાવ અભણી નદી વી જગ્યાએ પહાવ નાખ્યો, નાનકડી ખૂડી ઊભી કરી અને એક નાનકડું શિવાલય પણ ઊભુ કર્યું.

આસપાસ નહેતા આદિવાસીઓને તો બેસવા કેઠાણુ થયુ તેથી એમને ઘણો આનંદ થયો. ધીરે ધીરે મહારાજની સુવાસ ફેવાયા નાખી અને આસપાસ દૂર દૂર રહેતા માણસો વાર પવે ત્યા પૂજા પ્રાર્થના ને જ્ઞાન માટે આવવા લાગ્યા. મહા રાજને હવે યોડી ઘણી આવક થવા લાગી અને એમને લાગ્યું કે આસપાસની જગ્યા બધી ભરા. મહ સરખી કરવામા આવે તો મંજની જગ્યા થાય, હા ફૂવના વૃષો પણ કીગાડી સકાવ અને થાનકે થોખી ઊંઠે આમેય, આદિવાસીઓની જરૂરિયાત એડી અને વગી શ્રદ્ધાગુ અને શ્રમનિય પણ અસા એટલે ચારેક આદિવાસીઓને મહારાજે કામે રાખના મહારાજે તેમને પહેના જ કહી દીધું કે 'ભાઈ, હું કંઈ થાડી મેતરનો માલિક નથી, તે તમે જુઓ જ છે, આ તો ધર્મનુ થાનક છે અને આમ આવક પણ નથી, છતાં આમેય તમે સુખે

હુ એ દહાડા કાઠો છો તો બચવાનની ચાકરી કરો, રોટકો તમને હું હઈશ'

આદિવાસી નોકરોને બીજુ શું ભેઈએ? એમણે તો તન તોડીને મહેનત કરવા માડી અને થોડા જ સમયમા આસપાસ જ ગવ જેવી જગ્યા હતી તે મુશિતા સોત કાઠો કાઢી નાખીને સાફ કરી નાખી અને કોઠાની તાવકાની મદદથી ખાડા ખૂદીને ઝેકરા યોડીને જમીન સમથળ કરી નાખી અને પડી તેમ મહારાજે ફૂવના યોડે શેપા વાઢ, ફગ્નુકંઠની કવમો શેપારી થોડીક જમીન એક માટે પણ રાખી નહીક જ નહી વહેતી હતી એટલે પાણીની તો ભરપ? છતાં હતી એટલે થોડા સમયમા એ સ્થાન લીધુ કુભર થઈ ગયુ. હર મ્થાન થાનકે પણ ભાવિકોની અવરજવર થાનની જતી હતી કેટલાક બકતોએ અમુક માનતા થાપેવી તે ફળતા તેમને એ થાનક પ્રત્યે ભારે ક્રોધા જન્મી, તેમણે પોતાના ખર્ચે મહિરના બુઢા બુઢા ભાણે બધાગા અને પડી તો એ મહિર આખા પ વકમ પ કાપા લાગ્યુ અને પડી તો હર મહા શિવસતિએ ત્યા મેસો પણ ભરેલા લાગ્યો.

મહારાજને તો એક સાથે મહિરની સ્વતન્ત્ર માનિકી મળી થઈ.

મહિરની હાલત આમ થઈ સરસ થઈ ગઈ હતી—મહત્ત્વા માનપાન પણ વધ્યાહતા, આવક પણ વધી હતી પણ—

પણ જેઠા આદિવાસીઓની હાલતહંત એવી ને એવી જ હતી છે. રો, એમના પર કામનો એન્ને વધેક હતો અને એટલા વધેકો કુટુંબનો એન્ને પણ વધેકો હતો. આમ તો મહત્ત્વ પ્રત્યે તેમને સૌને સારો સફલાવ પણ એમની સુખ સ્વત્ત્વક કે પર્મારમા કંઈ વધારો ન'તો થતો તેથી ચારે વ જગગાતા આખરે ઓએ મળીને એક દિવસ મહત્ત્વને કહી જ દીધું 'ભાપજી, હવે કંઈ અમારો વિચાર કરો તો સાડું'!

‘કેમ તમને શું દુઃખ પડી ગયું?’

‘ભગવાનની છાયામાં દુઃખ તો કેવું હોય? પણ હવે અમને સારાં યોરકાં, થોડો વધારે પમાર...’

‘એ બધું ધીરે ધીરે થયે જ ને?’

‘ના, હવે કંઈક કરો તો સારું!’

‘એ બાઈ, આ તો તમે આમ વગટે પડી રેતા હતા-એટલે મને થયું કે હા ભગવાનની આકરી કરે ને ચેટલા ખાય. એટલે જે તમને રાખ્યા. બાકી ભાવિકો તો પોતે થઈને કહું તે જગ્યા બનાવી આપે. મને એમ કે ચેટવરામાં પુણ્યવરો. મારા ભોગા તમે ચ ભગવાનનું વાજન કરો ને ચેટનું બાકું ચૂકવો. બાકી, આને શું મને નોકરો નથી મળતા?’

‘બાપણ, એવું શું બોલ્યા? હવે તો ઘણા બધા આવીને રહેવા રાજી થાય. હવે કાંઈ પહેલાં જેવી આવાવર જગ્યા થોડી રહી છે? અમે વળી બીજે ક્યાં જઈએ? છતાં કંઈક કરો તો સારું.’

‘વારુ એઈશ.’ કહીને મહંતણએ વાત ટાળી. પણ એમના તરફથી એવો કરો પ્રયાસ દેખાયો નહીં.

નોકરો કુંભારા લાગ્યા. મહારાજ તો કંઈ કરે એમ લાગતું નથી. આમ તો નજીકના ગામે મોસમો કેવો સરસ રોજ મળે છે! પણ આપણે તો થાંકર ખાપાને વળગી રહ્યા. હવે થાય પણ શું? મૂંડું કરીએ તો ભગવાન કેપે. આટલાં વરસ અહીં કાઢ્યાં અને હવે બીજે જઈએ તો પણ મૂંડું જ લાગે.

એવામાં થયું એવું કે ગામકામાં લોકસેવાનું કામ કરતા એક કાર્યકર મંદિરભણી આવી ચઢ્યા. જગ્યાએમને રાજી થયા. વિચારવા લાગ્યા કે, મારે પણ અહીં થાણું નાખવું હતું. પણ સેવાને નામે કેવું મદદ આપે? આદિવાસીઓ પણ કેમ બહેરસો કરે? પણ આ મહંતે પામને નામે અહીં જોડાવ રીજું કરી રીધું, કરી ચકયા. ઠીક, એ પણ સારું છે. એનાથી જે આસપાસની વસતિને લાભ થતો

હોય તો સારું જ છે. વરસે મેળો થાય છે ત્યારે અહીંના લોકોને તો લાભ જ ને!

કાર્યકર ફરતાં ફરતાં જગ્યામાં કામ કરતાં માણસોને મળ્યા.

‘કેમ હવે તો દારૂ છોડ્યો ને?’

‘ભગવાનની છાયામાં તો કેમ પીવાય?’

‘ન જ પીવાય. પણ બાઈ, ભગવાન તો તમારામાં જ છે, પણ તમે તેમને જોળ્યો ત્યારે ને? કંઈ નહીં, આમ હાજરાકંતુર ભગવાનને જોળજ્યા તો જ ખોટું નથી. પણ તમારું કેમનું ચાલે છે? કોઈ વાતે વાંધે તો નથી ને?’

‘આમ તો બાઈ, કશું જ દુઃખ નથી. મંદિરની જગીન પર કામ કરીએ છીએ, ને મહારાજ ચેટલા આપે છે તે ખાઈએ છીએ. પણ આ કેંદ્ર અનોર બાર વધતો જાય છે, એટલે એમ કે મહારાજ ક્યાં-પાકાં સારાં યોરકાં કરાવી થ, થોડો પમાર વધારી દે તો આપણો જીવ રાજી.’

‘તે, તમે મહારાજને કોઈ દિ’ કહ્યું છે ખરું?’

‘કહ્યું છે ને બાઈ.’

‘કંઈ જવાબ?’

‘જવાબ તો બીજો રો. આલે! એમને તો ચાલે છે એમ ચાલે એ જ ગમે એમ લાગે છે.’

‘ઠીક, હું મહારાજને વાત કરીશ. હવે તો વાડી પણ મજાની ઊપજ આપે છે. મંદિર તો ખરું જ.’ કહીને કાર્યકર મહારાજ પાસે ગયા.

‘જય જય, મહારાજ!’

‘જય જય, કેમ કંઈ આ તરફ આવવાનું થયું?’

‘મનને થયું કે ચાલ જીવ, હું જે શિવને સલામ જાતો આપું.’ કાર્યકર બેસતાં કહ્યું.

‘આડો આખ્યા તો સારું થયું. હવે બેવાર દિવસ રહી જાશે. પણ હું તો ખારું છું કે તમે કામ વિના અહીં પચ રો. બો!’

‘આનો હેતો તો એમ જ. પણ અમારે ક્યાં કશું રોષધવા જવાનું છે? મહારાજ, હવે તો

તમારે અહીં બધું બસબસ છે ને ?

‘હા, શ કરની કૃપાથી બધા સારા ચાલ્યા છે’

‘ત્યારે હવે તમારા નોકરોની સ્થિતિ સુધરે એવું કહી કરો’

‘અહીં એમને શું કહી શકું ?’ મહતે જવા કહવાસાગી કહ્યું

‘હું ખ તો માલુમને પેટ સિવાય બીજું શું કહાય ?’

‘તે અહીં એ દોકો ભૂખ્યા રહે છે એવું કહે કહું ? આ તમારું કામ જ આવું-ભૂખ ન હોય તો ય થોપી મરવી ?’

‘મહારાજ સાવ એવું નથી હવે તો મંદિરને માનુ છે એમને ખેરડા ફરી થો, થોડોક પગાર વધારી થો તો બિચારા બમણી હોશખી કામ કરશે’ કાર્યકરે સમજાવતા કહ્યું

‘બુલ્લો ભાઈ, હું અહીં આખો ત્યારે એ લોકો રજાની ખાતા હતા આ વીરથે માછવાય જ મારી ખાતા તેમને પાપમાથી બચાવ્યા, રોટલો ઘીધો, નિરાત રીધી હવે એમને બીજું શું એકલો ? ને તેમ છતાં ન ફાવતું હોય તો, શું બીજા માલુમો મને નથી મળતા, મેં એમને બાપી થોડા રાખ્યા છો ? મને એમ કે, શ કરતાં દરબારમાં કોઈ ભૂખુ ન રહે છે ખાતા એમ કરીને રાખ્યા હવે એમને ય પાચ ફૂટવા માડી !’

‘મહારાજ, ખોટું લાગે તો માફ કરજો, આ તો તમે એવી વાત કરી કે બધે ગોળાને શીનો રાખવા માટે જ તમે એમાં પાણી ભર્યો છો ! પછી

ખરેખર તો તમે તમારી તરફ છિપાવવા માટે ગોળામાં પાણી ભર્યો છો ! પછી ગોળાનો સ્વભાવ જ એવો રહ્યો કે એ પહેલાં થોડું પાણી ન પીએ ત્યાંસુધી અંદરનું પાણી પીવાનું થાય જ નહીં પીવાય જ નહીં

‘તેમ, તમારા નોકરોને બટકું રોટલો નાખ્યા સિવાય આખો રોટલો, તમને મળે નહીં, એટલે બટકું નીચા છો ! આ પરમાઈ છે કે સ્વાર્થ ? છતાં ભલે તમે, આખો રોટલો ખાવ એટલું ખાતા ય હવે અહીં વધે છે તો પેરાંગોને મેં બટકા વધારે આપ્યા એટલું જ કું કહું છું’ છતાં ન માનવું હોય તો કહું નહીં

‘હું જ અહીં થાણું નાખીશ ને નોકરોને રાખી લઈશ એના પેટ પર પગ મૂકીને કોણ આપે છે તે જ ભેષ્ઠ લેવાયે ને અપાયે તો હું આપા પેટનો ખાટો ઊઠી કરીશ-અપવાસ કરીશ, મહારાજ !’

‘ભાઈ, આ તો તમે વાતવું વતેસર કહું ! ભગવાનની જગ્યામાં આવું બધું સાડું લાગે ? તમારા માન ખાતર તમે કહો એમ કરી કહ્યું, ભણ ? ભગવાન એમની જામે ભોળને મંદિરને પાચ પૈસા વધારે અપાવશે હા, હવે તમે હમણાં જ કરો છે, એ તો કહો ! આવું જ બધું હશે કેમ ?’ મહતે હસતા હસતા કહ્યું

મહતે વિચારું કે આ તો ગોળા તકલી બધ તો ય પાણી ભરવા ન થે એવો ટેકો છે માથે તો ગોળો ય જશે ને પાણી ય જશે એના કરતા ભલે એનો વધારે પાણી પીતો !-એમ સમજીને ફેરવી તોલવું

- ૧ પિયરના સ્નેહી મરીની મન પ્રાપ્તિથી દૂર નથી થઈ
૨ નિષ્કળ તો મહેશ્વરના મનુષ્યને નિશ્ચિન્તાથી જ મને
૩ ફૂલો પોતાનું રમ તેમ શું જાણ પછી પોતાનામાં જ સુધરે છે
૪ દાસ અને દીસરા એક જ હોવા છતાં જુદા જુદા છે
૫ વમતને કોઈ કયા સુધી ? તો કે, કેમકથી મુલ્યવંદ્ય સુધી
૬ વિષ્ણુ પડ્યા તરવા પડેલા સિંહાને ખેંચા જ સુકાવ
૭ થયું આગ ન ભોળ સજ્જાને સિલિય થવું ન ભોળ કો

[૫૬]

સાધક ભૂતદયાને કારણે, કર્મયોગમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. એની બધી પ્રવૃત્તિ ભૂતદયાની પ્રેરણાથી આવે છે. જેમ જેમ એની ભૂતદયા વ્યાપક અને મહન થતી જાય છે, તેમ તેમ બીજા જીવોત્તરને એણે અંતર જોણું થતું જાય છે.

અંતમાં બધા જીવો અને હું-એક જ છીએ, સૌનું સુખ જ મારું સુખ, એવી અનુભૂતિ થતાં, એમ જ બચ્ચો કે ભૂત માત્રનો પ્રાણ બની જાય છે. એવી અનુભૂતિ પછી સહજ જ સ્વર્ણ ક્રિયા હુપ્ત થાય છે.

બીજું કંઈ ન કરવાં છતાં પણ બીજું કરાવવાની શક્તિ હાથમાં આવે છે, એને જ અકર્મમાં કર્મ કહે છે.

જો બીજાનું સિદ્ધિ નિવૃત્તિનાથ શાખી ચૂક્યા છે. એટલા માટે સૂતાં જ એમનાં બધાં કામો થાય છે. બીજા જીવોની અલગતાથી જે બાકી જ ન રહ્યો, તે ભૂતદયાની હરકત પણ શું કરશે? તે ભૂતદયારૂપ જ થઈ ગયો.

પછી પૃથ્વી પાથરણું, આકાશ વાદર, અને ભૂતમાત્ર સુખશાન્તની કલ્પનારૂપ નિદ્રા, એ જ એનો કર્મયોગ થઈ ગયો. ભૂતમાત્રના નિજ રૂપમાં તે જીવી ગયો. એટલા માટે, વિષમતાની બધી કળાઓ સહેજે જ હુપ્ત થઈ.

શુદ્ધ શિબ લેક પણ અસ્ત થયો. અર્થાત્ જ્ઞાનનું લેખરેણુ પણ અટકી ગયું. માત્ર જ્ઞાનનું જ બાકી રહ્યો. હવે હમેશાંની પેઠે, ભૂતદયા ને ક્રિયાનું આત્મજન નહીં નોંધીએ.

જ્ઞાનને શબ્દનું આત્મજન ન નોંધીએ- નીચે શમાદાન ને ઉપર દીવો, એની વચ્ચે જ ન રહી.

નીચે દીવો અને ઉપર પણ દીવો, આધાર વિનાની દીવા જ દીવા, કલ્પના કરી શકે તો કરી લેજો.

શક્તિ

૮ સર્વ સુખાગાર

[૫૭]

વિઠ્ઠલનાં દર્શનથી આંખોને કેટલું સુખ થાય છે પણ એમાં કશું આશ્ચર્ય નથી.

સાધવ છે જ એવા મુંઝર.

સર્વ સુખોનો બંધાર જ એ જ છે ને? આશ્ચર્ય એ જ છે કે સૌને એના દર્શનથી એને જ્ઞાનનું નથી થતો.

પણ એમાં જે આશ્ચર્ય નથી, કેમકે, એ જ્ઞાનનું અધિકારનું કેવળ એ પ્રાણ મૂર્તિ નથી, આંતરિક પ્રેમ છે.

ઈશ્વર વિષયક એવો પ્રેમ, અનેક જન્મોનાં પુણ્યો થી પ્રાપ્ત થાય છે

[૫૮]

જ્ઞાનદેવ ઇશ્વરની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરી રહ્યા છે.

મૂર્તિનું સૌન્દર્ય તો મોહક છે જ.

પરંતુ એ ઇશ્વરના અનેક શુભોત્તર પ્રતિબિંબ માત્ર છે, છતાં સ્વરૂપ છે

એટલા માટે, સંકેત ચિહ્નના સૌન્દર્ય દ્વારા મંથન સુખોના ચિંતનમાં ચિત્તને લગાડવાનું હોય છે. એમ કરવાથી, ઇશ્વર માટે પ્રેમની અનુભૂતિ થઈને એ પોતાના શુભો સહિત હૃદયમાં સ્થિર થઈ જાય છે.

[૫૯]

હે જીવ જમર,

રસ સેવન માટે દુનિયાબરમાં જમણું કરે છે.

રસપ્રતિ કંઈ અવગુણ ન કહી શકાય.

પરંતુ, બહિર્ગુણના અને અંતઃકર્મના, તારા મોટા અવગુણો કહેવાવા એઈએ.

તું એ અંતર્ગુણ દૃષ્ટિથી ભેશે,

તો તને તે દહિયા દર્શન થશે
જે એમ જ માન છે, સુદરતાની ખીણ છે, અને
એની સુગંધના અશમાયથી દુનિયા જોતજોત છે
અને પત્રી એ દેવેવાની જરૂર નથી રહેતી કે
નિશ્ચય થઈને ત્યાં રસ માન કરે

[૧૦]

પાકુરગની મૂર્તિનું, ઈશ્વરના સાકાર સ્વરૂપનું,
સીન્દૂર વર્ણન કરવા માટે શબ્દ જ નથી
નિર્જીવન વર્ણન અરૂપ શબ્દથી પણ કરી શકીએ
છીએ
આ તો અરૂપ હોવા છતાં, કેઈ પણ રૂપ સાથે એનું
સામ્ય નથી

નિર્જીવ અમરવાને મુશકેલ હોવાય છે
પરંતુ એ એટલું મુશકેલ નથી
કેમકે એ સરાસર નિર્જીવ જ છે
પરંતુ આણે તો સચુષ્ણો ભગો ઓઢેલો છે,
નાના નાટકોનો રચયિતા છે,
એનો ભેદ સહ્યા ખૂવતો નથી
એ વિશે કવિઓ આગ્રેતી જિજ્ઞાસાનો સ્પષ્ટ
જવાબ નથી મળતો
કેવળ ઈશ્વરથી ને સૂચવી શકાયે તે જ ખડુ
પરંતુ એનું આકર્ષણ ટાળી દળતું નથી
નિર્જીવના ભાસવાનો પ્રશ્ન જ નથી
એની સાથે યોગ્ય તો છે, પરંતુ વાળી વિના
ચરણસ્પર્શ તો કરવો છે,
પણ ચરણ દેખાયે નહીં
દર્શન તો કરવા છે, પરંતુ સમજામાં નહીં આવે
કે આશ્વસ્યી કે પાછળથી

એવા એ ગહન સ્વરૂપનો પત્તો મેળવવાનો સ્પર્શ
દેવે પ્રસ્તુત કર્યો, તો અનુભવથી આશ્ચર્ય પડતું કે,
એ રૂપ પોતાના હૃદયમાં જ સ્વયં જ ઉપસ્થિત છે,
અને બહાર ને દેખાય છે, તે એ જ ઓળખતું છે
પત્રી એ નવી દહિયાની જોવાથી બધો અતરંગ જ
ખરદાઈ ગયો

[૧૧]

થીપૂણ, પોતાના ચહેરા કાકમાકથી ઠંડપટકની
નીચે બસી વચાકતા કિશો છે
જેજે જેવો ધ્વનિ સાલજવાની ઈચ્છા હોય તો, તેવો
ધ્વનિ સાલણી દ્યે

એને જેવું રૂપ જોવાની ઈચ્છા હોય તે તેવું રૂપ
એઈ દ્યે

જગત ત્રિવિધ છે, તો તે પણ એવા જ ત્રીશગી છે
દેહધારી લોકો માટે અ દેહધારી બન્યા છે
ગોવિંદ, ગોપાલ આદિ દુનિયાના કલશો નામ
એમણે પારણ કર્યા છે
બાહ્ય અને આંતરિક, બધા મુંખડું ખ પચાવનારા
એ જરમાન દ છે

બધા શુભોથી પરિપૂર્ણ, જીવન સ્વરૂપ એ આનંદ
મૂર્તિ ચિતનથી પર છે
જડ, વેતન અને સૂચ્ય ત્રણેમાં આપીને બનેલા
એ શક્તીના લાક્ષણિક (વ્યુત્ક છે

[૧૨]

બોલધન જર્વત ઉઠાવવા માટે, બધા ગોવાળોએ
સામગ્રે પ્રયામ કર્યો,
કેઈએ પોતાના હાથનો આધાર લીધો
કેઈએ શરવાનો ટેકો લીધો,
કેઈએ લાકડીનો આધાર લીધો
કેઈનો હાથ તૂટ્યો,
કેઈના કાકાના મોઝ જાલી
અતે પર્વત લીધેલાયો
ગોવાળોએ આનંદના અધેરામાં કહ્યું
'હવે છે આખરે કે પર્વત ઉઠાવ્યો
શાસ્ત્રાનુક્રમિક મંત્રનથી શું નથી થતું ?'
શાસ્ત્રજ્ઞેએ કહ્યું
'અરે, એ બધો મહિમ તો કુખ્યનો છે
એ અપભ્રંશી વચ્ચે ૩ તો જ તમને દેખાતો કેમ
નથી ?

હમણા અપભ્રંશી બે મરી રજા દેતા
એની કૃપાથી જીવતા જતા એને સદમાન સમજો

જનમન એવું નેવામાં આવે છે કે ઘણાજણ રોગોનું મૂળ કળનિષ્ઠાત હોય છે. જરા એટલીય કળનિષ્ઠાત ન રહે તો માણસ માંદો ન પડે. એટલા માટે કળનિષ્ઠાત કેવી રીતે દૂર થાય એની ભણકારી દરેક માણસ રોગની લે તો આરોગ્ય-લાભમાં ધણી મદદ થાય એમ છે. અને એક વર્ષ સુધી સખત કળનિષ્ઠાત રહી દરરોજ દસ્ત ન આવતો અને આવતો તો સાલ મુકાદમે. તેથી સાથે થોડું સોડી પણ જીવું. 'મે' કળનિષ્ઠાતને કઈ રીતે દૂર કરી એ સખથી મારા અનુભવો પરથી થોડું કહું છું.

(૧) કળનિષ્ઠાત નિદ્રા સાથે સખધ ધરાવે છે. જીંધ એટલી આવવાથી કળનિષ્ઠાત રહેશે. એટલે જોઈતા પ્રમાણમાં રાતે જીંધ ભેરી નેહજી. નાનાં બાળકો માટે વધારે જીંધની જરૂર રહે છે. બાળવયમાં ૧૦-૧૨ કલાક જીંધની જરૂર રહે છે. યુવાનીમાં ૬ થી ૧૦ કલાક, પ્રૌઢ વયમાં ૬ થી ૮ કલાક અને ધડપણમાં ૬ થી ૭ કલાક. આટલો વિસામ મારી લઇએ તો તે તેજસ્વયમાં તેટલી જીંધ લેવાની કેશિય કરવી નેહજી. પૂરેપૂરી જીંધ મેવાથી મળવાયાની શક્તિ સારી રહે છે.

(૨) ભૂલ્યા વિના રોજ કસરત કરવી નેહજી. અપવાસને દિવસે કસરત ન કરીએ તો ચાલે. પણ જમીએ તો દિવસે કસરત કરવી જ નેહજી-એવો આચાર મનમાં ખરાબ રહેવા નેહજી. કસરત અનેક પ્રકારની હોય છે. જેને જે અનુકૂળ આવે તે કરે. ખેલવા માટે જમીન અને શક્તિ હોય તો ખેલવાની કસરત કરવી. શક્તિ હોય તો હોડવાની કસરત કરવી. અનેક પ્રકારનાં આસન પણ કરી શકાય. ફરવાનો વ્યાયામ તો રાજમાર્ગ છે. અને તે નાના-મેટા, કમજોર, ગળુકા સોને માટે સહેલો છે. ફરતી વખતે કાંઈની સાથે વાલ ન કરીએ તો વધારે સારું. આલતી વખતે થોડું બધ કરી નાકથી આસ લેવાય જી વધારે સારું.

(૩) તરસ ન લાગે તો પણ પાણીનું પ્રમાણ નજી કરીને એટલું પાણી આખા નિવસમાં પીવું નેહજી. સવારે મેં પાણ પછી ત્રીજીથી ચાલીસ તોડા ગરમ પાણીમાં થોડું ખાડું લીધું નીચેની, થોડું મધ નાખી પીવાની કાળી ૨૧ રાખવામાં આવે તો દસ્ત તરત યવામાં મદદ મળશે. દસ્ત તરત ન આવે તો ફરવા નીકળી પડવાથી દસ્ત માટે સરખાય થશે. દર વખતે વાળુ કરતાં

પહેલાં આંખો કે એક કલાક આગળ વીસથી વીસ ટોલા પાણી પીવામાં આવે તો ગળ મુકાદે નહીં. આખા શરીરમાં લોહીની મતિ ખરાબ રહેવાથી આંતરડાની મળવાયાની શક્તિ વધી શકે છે. જમતી વખતે પાણી પીવામાં ન આવે તે ખાનમાં રાખવું.

(૪) કેળવનામાં કાંઈ દોઢા જાડા સહિતના લોહીનો ચોટલો ખાવો નેહજી. એનાથી દસ્તને ખરાબ સહાય મળશે. ભોજનમાં થોડું વી, માખણ વ્યવસા તાલું કાપું તેમ થોડા પ્રમાણમાં હોવું જરૂરી છે. એનાથી આંતરડામાં આમ તૈયાર થવામાં મદદ મળશે. ભોજનમાં પંકાંડનું શાક યાવન હોવું નેહજી. દરરોજ આપણે ખોરાકમાં વીસ ટોલા શાક લેતાં હોઈએ તો એમાં પંકાંડનું શાક દસ ટોલા હોવું નેહજી. શાક પકવતી વખતે એમાં અમ્લ દ્રવ્ય પહેર-તીસ દાવા નાખી શીકીએ. એનાથી દસ્તને સહાય મળશે. આપણા ખોરાકમાં રસાનો ભાગ થોડો પ્રમાણમાં ન રેલ તો કળનિષ્ઠાત રહેશે. પંકાંડ વાળું શાક, મગફળી, નારિયેલ, મેસખી, લીલી કાચી કચુખર-એ ચીજોમાં રસાનું પ્રમાણ સારું રેલ છે. ચોળવા ખોરાકમાં પાંચથી દસ ટોલા કાચી કચુખર હોવી જ નેહજી. કચુખરમાં માખર, ખીરુક, ટમેટા, કાકરી, પાલકમાં થોડાં પંકાંડ નાખીને તૈયાર કરવામાં આવે. માખર વધારે પ્રમાણમાં અને પાલક કાંઈકી રોપ એ જોવું.

(૫) રસે સૂતી વખતે માંદીનો લેપ પેટ પર રાખવાથી સવારે દસ્ત આવે છે એવો અનુભવ મળ્યો છે. ખુદ મારો પણ એવો જ અનુભવ છે.

(૬) દરરોજ સવારે સૂઈ-સ્નાન કરવું નેહજી. પેટના બામ પર સૂઈને પ્રકાશ વિશેષ પ્રમાણમાં પડવા દેવા એ ઠીક રહેશે સૂઈનાં કિરણોમાં એની અદ્યક્ષ શક્તિ છે કે તે આંતરડાની મળવાયાની શક્તિને વધારે છે. સવારે સમય ન થાય તો સાંજે પાંચ વાગ્યે પણ સૂઈ-કિરણો લઈ શકાએ.

(૭) સ્નાન દંડા પાણીએ કરવાની ૨૧ પાણી નેહજી. જેનું શરીર નજી હોય તે પ્રથમ ગરમ પાણીએ સ્નાન કરી પછી દંડા પાણીથી સ્નાન કરે તો પીરે ધીરે ૨૧ પડી જશે. અને કહું ખરાબ પરિણામ નહીં આવે. દંડા પાણીના સ્નાન પહેલાં શરીર ગરમ હોઈ નેહજી એ ખાનમાં રાખવું. સૂઈ-સ્નાનથી, કસરતથી

અથવા ગરમ પાણીના સ્નાનથી શરીર ગરમ કરી તે પછી તરત ફંડા પાણીએ સ્નાન કરવામાં આવે તો શરીરની મળત્યામની શક્તિ વધશે. આરે છ મહિના સુધી રોજ એનિમા લેવેા પડતો હતો. જ્યારે મેં ગરમ પાણીએ પૂરું સ્નાન કર્યા પછી તરત ફંડા પાણીએ નાહવા માંડ્યું તો ત્રણ મારે ગિવસમાંજ હાલ આવતો શરૂ થયેા ગરમ પાણી કઠિનતાન કરી તરત ફંડા પાણીએ કઠિ સ્નાન કરવાથી હાલ, સહેનશથી આયોગ્યપ આતવામ્ય મદદ થશે.

(૯) દર આવાડિયે સનિસારની સામ્યુ" બેજમ માડી પાણુ" નોધ્યો. લીંસુનું" પાણી એ વખતે થઈ શક્ય એમાં થોડું મધ મેળવી શકાય. સનિસારેસાંજનો ખોરાક નથી લેવાતો. એવા વિચારે તે દિવસે બપોરે ખોરાક વધારે ન લેતાં રોજ નોટનું જ પાણુ" નોધ્યો. નહીં તો સાંજનો ખોરાક હોડવાનો લાખ નહીં થયે. બીજો દિવસે સવારે હાથેા નાસ્તો કરીને બપોરે નિયમ મમાજી શેટયો. શેટયી ન લેતા મમ્મી દાઢની ખાચથી ખાતી નોધ્યો. ખીચડી શકતી વખતે એમણ મમ્મીના પંદરનીસ કાણા નાખી શકાય તે કિલ્લે સાંજે રૂઝા જાહાર જ કરવા, રોઝામા પેપેશા, મિયુ, રૂઝા રિજેર મર્ડ સાકા, સોડ વાટથી નિયમ પ્રમાણે રોજનો ખોરાક શરૂ કરવો.

(૬) પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દોઢ કે ત્રણ મહિના પછી રૂઝા પાણી પર રહી અપનાત કરવાથી પચેન્દ્ર થોને પૂરો આરામ મળી જાય છે. અત્તરક્રમ કાઠિ મળે એટલી સહે છે એનાથી મળત્યામની શક્તિ ઘણું વધાય છે અપનામથી આતરક્રમે વળેતો કાઠિ મળે નીકળી જવાથી આંતરક્રમની મળત્યામની શક્તિ હરી સતેજ થાય છે. અપવાસના પછીને દિવસે હાલ ન આવે તો એનિમા હર્ડ શકાય. અપવાસના બીજો દિવસે સવારે

વમન કસવાથી એમો યથેચો પિત નીકળે જાય છે. બે સપ્ત કુદેશ પાણીમાં થોડું ખીં નાખીને એકમ બર્ડુ પી જઈને પછી અવાસ, કંઈ સુધી બે આંખો નાખી વમન કરી નાખવું. અપવાસના બીજા દિવસથી રોજનો ખોરાક વેતો નોધ્યો.

(૧૦) આવીને ખાવાની ટેવ બરાબર પાળવી નોધ્યો. એ ટેવથી પ્રમાણથી વધારે ખાવાની ટેવ છૂટી જતી. સાર થોડા રમકડામાં ખોરાક વેરાથી મળતી શકી ન થતા અતરક્રમ આમ એટલે તેવાર થતાં કનિષ્ઠાત રહેતો. એમ જ, જરૂરથી વધારે ખોરાક લેવાથી પણ કનિષ્ઠાત રહેતો તે બ્યનમા રાખવું. હાલ એકયે ખાવાથી થતો નથી, એટલે શેટસા સાથે ખાવાની રીત મુશીકાએ આપણને શીખવી, શેટયો પણ પાનથી દાઢમા બપુસ હાસમા ભોળીને ખાવાની ટેવ હોડવી નોધ્યો એનથી ચલાવુ નથી. શેટયે સાક સાથે ખાવો નોધ્યો.

(૧૧) કમ્પા જેઠોને શરિયાક રહે છે કેમણ મળદારમા આપિને અટકી જાય છે અને તે એટલે સખ્ત હોય છે કે આપે નાથ નીકળતો નથી, ભેર હવાથી પણ નહીં, વા યુ કરવુ કે એમા અનુભવની એક તારામ એ છે કે મળદાર વામે કાળી બાજુએ એ જાણુ રોજ છે તેને કાલા લાથે નરાબર દવા તો રહેતા ત્યા જામેના મળતી પકડ તરે પીરે ઢીલે પડતી જાય છે અને ધીરે ધીરે ઉત્તરે જાય છે મળ રૂડીન પકાર નીકળવાની સેવારીમા હોય ત્યારે ને એકમ ન નીકળી જાય એની સજ્જાની સાપ ડી લખવી અતરક્રમે પાકો ન પડેને એ રીતે મળ નીકળે નોધ્યો. પછી પડેઅટકથી મળ સાથે થોડું જેઠી નીકળી જવાની સંભાવના છે.

[અનિત્તલ્લાલ નિસર્ગેષવાર હ મેનનના મધુખરેથી]

૫૧

સાગર ને હું

અજાંઘ હોજા કરી તો કવીર આરોહન,
બંકતો નાથ છે સમર આઘાલ, સમયું છું:
પાલક ખાય અમર તો જાણે છે કિલ્લો,
અવસ મેં નથી બદલ્યો, ન નાથ બદલ્યું છું!

હંધા માં ન

હવા પુકાળી વજારે અને ઘસડવાને,
કિશોર્તી કાર કરી જઈ કપાંકે શું મળાયે!
અવાસમાં કે પવનમાં જાતે ન ઘસડાયે,
જાને તો જાણ સહનમાં વધી વધા આવે!

અંતિમ-અનિવ

બૌદ્ધ ધર્મ એક કાર્ય આપણા દેશના અત્યંત પ્રવાર પામ્યો, બુદ્ધ અને બૌદ્ધ બ્રહ્મચર્યા ઇપરેશનને અમા મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો બીજા ઐતિહાસિક કારણો બાજુ પર રાખીને વિચારીએ તો, તેમણે લોક ભાષામાં, લોકોને સમગ્રજ એવી ભાષામાં, એવી શૈલીમાં ઉપદેશ આપ્યો અને લોકોને તે ઝડપથી ઊત્તરી નથી ગયો એ રૂપ છે ગદ્યન વાતો ખજુ ધરણયુ ભાષામાં, જિવાતા ઇપરનાથી જ દાખવાઓ આપીને સમજાવતા જન સામાન્યને સમજાવવા સરળ થઈ પડી પડી તો હિન્દુ ધર્મની પુરાણ કથાઓ અને આધ્યાત્મિકાઓએ એવું જ કામ કર્યું કોટને બૌદ્ધ ધર્મનું નોખુ અસ્તિત્વ આપણે ત્યા બહુ દેખાતું નથી

શિષ્ટ ભાષા, શિષ્ટ સાહિત્યને તેવું ઉચ્ચ સ્થાન મળેતુ જ છે પણ લોકભાષા અને સાહિત્યને પણ તેની વ્યાપકતા અને સ્થાન છે જ આજે કોમરણીમાં સારા રિક્તિય થયો છે જાણ અને કળા વિદ્યા કરશે દુષ્ટ વાકી છે આજે પણ જનતાનો મોટો ભાગ નથી જેનું જાણે અને અજાણ છે એના વર્ગને પ્રૌઢ શિક્ષણ દ્વારા વિદિત કરવાનો નવન વ્યાપક પ્રયાસ આજે થઈ રહ્યો છે એને સરળ કરવા અને જેઓ શિક્ષણ લઈ રહે તેમનો તદ્દનિષ્પક્ષ રક્ષ પેલવા અને આનુ રાખના મદિ નિશાન પ્રમાણ આ રામક અને પ્રેરક લોકભાષા સાહિત્યની જરૂર બની થઈ છે

જેઓ અજાણ છે એમણે વણેવા છે તેમનામાય વ્યવહારુ જ્ઞાન હોય જ છે, તેમ એકોત્તરો સાહિત્યરક્ષ પણ હોય જ છે તેમને સાન સાહિત્યવિવિધુષ કે જાનવિજ્ઞાન માની લેવામાં સરાસર જુન છે તેમનું જાણસાહિત્ય દે કે હોવા છતા સાન અપૂરણ નથી હોતુ બેનહુ અનેક ગુજરાતી ભાષા અનેક માર્ગિક ગુણો ધરાવતી હોય છે અને અનુસન્ધાથી આવતી હેઈ, સચોટ પણ હોય છે એમને મદિ નજરે નહુ સાહિત્ય પ્રયોજ્ય ત્યારે તેની ભાષામાં આરા બધા ગુણવત્તાઓ આરા નોજાએ ખરી રીતે શિષ્ટ જાણ નથી નથી ગુજરાતી શોધતી રહે છે ખરી તે મદિ મધુર કિલ્લ પ્રયોગો થતા રહ છે ખરા પણ એની અનેક ગુણવત્તા સરખતાઓ નોક નવકારની ભાષામાં પડેની જ દેખ છે તે તરફ ખજા નહુ નથી અને ધીર ધીર લક્ષ થતી જાય છે

કેઈ માફા સમાચાર સામળનારનો ચહેરો ઝખવો તો શિષ્ટ સાહિત્યનો લેખક લખશે 'તેનો ચહેરો સ્થાવ પડી ગયો'

લોકભાષાની કહેલો 'સામળનારો કોનવાઈ ગયો' કેઈ અવિભાગી કેઈ બીજાના પ્રશ્નો જવાબ ન આપતાં જિવિ નજર રાખી મૂકો રહેશે તો શિષ્ટ લેખક કહેશે 'તેણે ગર્વિષ્ટ નજરે ઉપર નોંધા કર્યું' પણ જવાબ ન આપ્યો

લોકભાષાની કહેલો 'ભાષાએ કાશ મળી હતી'

આ દાખવા બતાવે છે કે લોકભાષાની કોઈ કાશ સાધક નથી લોકજનના ખૂબી જનારને ભાષાની અર્પ અનેક ગુણવત્તા જણાશે પૂજ્ય રનિય કર મહારાજનું ગદ્ય જાણે સરદાર વાલભાઈનું ગદ્ય જાણે ઇપરના શિક્ષણી કેટકેટલી રક્તિ ને શક્યતાઓ બતાવે છે અને જાણ તે કેટલું અસરકારક અને સાથે સફળતાપ પણ છે

જાન સાહિત્યનું સર્જન એ સાચા અર્થમાં અપરી બાળત છે તેવું જ પ્રૌઢ સાહિત્યનું પણ છે નેપક પડિત હોય તેણે પોતાના બજાર-પ્રખ્યાત કરતા કાર્યભાષા પર રિસીર સરખ આપવાનું હોય છે લોકજનના પ્રવજ્ય જનુબર અને અનોકન વિના કો કળા સામ્ય ન થાય સરળ જાણ એ વાસ્તવમાં અવજનક પ્રયોજન પણ છે અસરકારક વપરાઈ વપરાઈને શિક્ષા મોડા થઈ ગયેલા રહ જન્દોથી જન્દોઈ સિદ્ધ થાય તેણે હૈરે ઊત્તરી જાય એવી સચોટતા આવતી નથી તેમણે નવી પ્રશ્ન પૂરે છે એ સર્જક સાહિત્યમરતુ પ્રતિભા માર્ય છે

ગુજરાતી સાહિત્ય મ ધરધ થવા માગ્યો બહુ લાગે કાલ રહ્યો નથી અને ગર્વિષ્ટને ગુજરાતમાં આવીને થાણ નાખ્યું ત્યાર પડીતુ મ ધરધ ગદ્ય વિષય વ્યાપક સરળ અને અર્થશક્તિ થયુ છે લોકભાષાને ઇપરના ગદ્યમાં સ્થાન મળવા લાગ્યું તે તો વિરેપ ગેધાઈ ભાષા સરખેય પ્રવજ્યની પર તે ગદ્ય સમસ્ત ગુજરાતનું કદી ન શકાય ખરી રીતે શિષ્ટ ગદ્ય જ ને એક નાનો શિષ્ટ રસિક વર્ગ ગુજરાત જરમાં ફેનાયો છે તે દિશાએ જો આખા ગુજરાતની ભાષા કદી શકાય છતા ન કહેવાય કેમકે તે વર્ગ અતિશય નાનો છે

એને કેઈ એ જ અજાનની નોંધ મેલી કરના મનમ

યુગ્મચતુર્થી શોકભોજીના સર્વપરિચિત્ત ચરણ, લક્ષ્મી-
ચર્ચા છતાં વાધા અને ચોટપણી ભાષા પ્રવેશી જોઈએ.

વાર્તા સૌરાષ્ટ્રની હોય તો ત્યાંની યોગલક્ષ્યા હોય તે
યોગ્ય ગણાય. છતાં તે વધુ પડતી અપરિચિત ન હોવી
જોઈએ. ભાવનો આવસારો તો વ્યવસ્થિત થવો જોઈએ.

આ સર્વ ભાષાની શૈલીક ચર્ચા.

વિષયો કેવા હોવા પડે ?

વિવેકાનંદે એક કેઝણે કહ્યું છે કે આપણે, 'ધર્મગ્રાહ્ય
સંસ્કૃતિન્ય માળોડો છીએ.' અને તે સાચું પણ છે આજ
પ્રજાને તે ધર્મ સંપ્રદાય પરિચય ॥ તે પુરુષલક્ષ્યાઓ,
મહાભારત, રામાયણ આદિનો, એવા પ્રાચીન સાહિત્યનો
ભંડાર પણ મોટો છે. તેમાંથી અપહરણ, અતિથવા અને
અત્યંતસત્યા અંશોનો ફર કરી નવેઅસી પેલુંપણું સર્જનો
કરી શકાય હિન્દુ ધર્મ પેઠે અન્ય ધર્મના સાહિત્યમાં
પણ એવું થયું છે તેને પણ એજ રીતે ઉતારી સકાય

જ્યાજ ધર્મોમાં રહેવો એકજ પ્રાણ, નીતિ, સદાચાર,
ત્યાગ, સદ્ગતિ, પરમાર્થજ્ઞાતિ, રવાર્થજ્ઞ એમ જુદા
જુદા રૂપે ધણી રહેશે છે. એવાં ચરિત્રો, કથાવાર્તા
દ્વારા પરત્વે સહિયુક્તનો આવ પથ ઉગવાશે.

વિન્ય અને વિજ્ઞાનનો પરિચય પણ જરૂરી છે. એવું
સાહિત્ય, વિષ સાહિત્યમાં થયું 'પદ્ય' છે. તે કાવ્ય તો
તે તે વિષયના અભ્યાસ અને વૈજ્ઞાનિકપ્રય લેખોમાં છે.

આ દિશામાં પ્રયાસો કરવા પડ્યા છે. તે જોઈ નિહાળી
જરૂર થયા છે એમ કહેવા કરતાં પૂરું ખૂની છે એટલે ઉત્પા-
દન કરે થયું છે એમ કહેવું વિશેષ યોગ્ય ગણાય. હજી
સરખાન છે એટલે અત્યારથી જ તે વિશે જરૂરી ઉદ્ધાપેક્ષ
જગ્યાથી સારી દિશામાં પ્રયાસ થાય એ માટે વાતાવરણ
સર્જવાની જરૂર છે.

તે કાવ્ય નેમ સમર્થ વિવેચનોનું છે તેમ સમજાવ
પરમાર્થનું પણ જોજ.

માતૃભાષામાં લેખન

૨૧. સર્વોચ્ચની નાવકુ દેશનુ અભણી કાવ્યકેરવાળા એક હવા એ હજીકન પ્રજાનો મોટો ભાગ સારી રીતે
જાણે છે, પણ તેઓ સારાં પરિચિત્તી પણ હવા એ હજીકન વધુ મિત્રજ માથસો જાણે છે કારણ 'યોગ્ય' છે,
પ્રજાનો એક સાથ નાનો વર્ગ જે અંગ્રેજી જાણ જાણે છે એમાં એ કાવ્યો ગણાયે છે. અંગ્રેજી જાણના દુનિયા
જલમના પ્રચારને કારણે એમની કાવ્યતાની ભારત જહાર પણ પહોંચી હતી ખરી, પણ તે કેટલા પ્રમાણમાં એ
ધમ સહેને ઉદ્ભવે. કેમકે, અંગ્રેજી કાવ્ય સંપ્રદાયને જુદા જુદા હોવા અનેક કવિ મહાકવિઓએ સમૃદ્ધ કર્યું
છે. તેમના પ્રાણના પ્રમાણમાં ના હોવી મદદ જાણે એણે અનેક સુર્વ ચક્રની હાજરીમાં અનેક તેજસ્વી તારાઓ
જોયા એક એવા તમિ પ્રકાશનો દોષ તો તે જોનારનું કેટલું ખ્યાન એ ચોઈ એમણે હિન્દીમાં કરીતાં થાપી કોત-
ને રીતે તેઓ હિન્દીમાં પ્રવચન કરતા હતા તેમનો તેમની કલ્પનાઓ રચનાના વિષયોમાં ધીરે ધીરે થયું
ભાષાને વિરલ આસ્વાદ્ય સર્વ થતા.

અંગ્રેજી થકી ભાષા શૈલીકથી જાણતા હતા અને અંગ્રેજી જર તો સારું એવું પ્રયત્ન પણ હતું ને રાષ્ટ્ર-
ભાષા પણ અમને મિત્રી પ્રિય ન હતી, છતાં પેલાની આત્મકથા એમણે મહાભારત યુગ્મચતુર્થીમાં જ નાખી-એ
ગુજ ની વ્યવસ્થા પરમ સદ્ભાષ્ય તો કેટલાજ-અત્માલિ-ચર્ચિત માટે માનુસાવા વિશેષ યોગ્ય છે એ માનીત
જાણતા હતા.

અંગ્રેજીએ મનુભાષામાં લખેલી આત્મકથા હી લેખમાં માટે ગોપધર્મરૂપ છે. એ આત્મકથાનું મહત્ત્વ હતું જ
એટલે તેને કમ્પી આપ્યોમાં અનુવાદ થયો. માત્ર અતિ વ્યાપક લક્ષમાં લખવા માંડતી સાહિત્ય વ્યાપક થયું
નથી, તે તો તેમાં રહેવા સરવને અંગ્રેજી વ્યાપક થાય છે. સર્જનમાં જો એવું સર્જન થાય તો કામ કરીને અન્ય
ભાષાઓમાં પણ એ જીવનપ્રાણ જ છે, જ્યારે સર્જન જીવનપદ વિરલ થેજના વસાહતી માતૃભાષામાં લેખી શકે
તો તેમને ગુમાવવા કરતા મેજનપણ વિશેષ હોય. વળી સમર્થ લેખી જે લાગ્ય પેઠે તે વિરલ સમૃદ્ધ અને આપક
થવા વિનય પણ નજર રહે.

પમરાળની પાસે એ પ્રાણીઓ મૃત્યુનોકામાંથી લાવવામાં આવ્યાં હતા.

એ પ્રાણીઓ કંઈક આત્મસંતોષથી લાગતા હતાં. અને પમરાળના ચૂકાદાની રાહ ભેટા હતાં. છતાં ચૂકાદો તો આવશે એની વાલું બંનેને ખાતરી દેવા એવો આત્મસંતોષ દેખાતો હતો.

‘તો બાઈ, પહેલા તું આવ્યો એટલે તારો ન્યાય તોણું—’ પમરાળએ એક પ્રાણીને ઉદ્દેશી કહ્યું. ‘તારો કિસાન મેં ભેડી નીધો છે. આમ તો તે આવ્યા છવન દરમ્યાન તારા સ્વામીની સારી વફાદારી કરી છે.’

‘હા, પ્રભુ!’ ગમે તેવી આફતની ભૂલો પણ છવ નોખમમના નાખીને સ્વામીનું કિત્ત કહ્યું છે!’

‘એ તો છે જ, છતાં તારે નહીંમા જનુ પડશે એ મિત્રાપ છટો નથી!’

‘હે! પ્રભુ! મારો કંઈ વાક-ગુનો? મેં તો સ્વામી નક્કી પૂરેપૂરી કરી છે. પછી એના કયા થાપ આડે આવ્યા છે નહીંમા જનુ પડે?’

‘પણ મોકમા તું ઊભી ઓનાલો સિદ્ધારી ફતલો હતો, ખડુ?’

‘હા, પ્રભુ.’
‘તારો સ્વામી?’
‘એક વણુઝારો હતો.’
‘એ કો કરતો હતો?’
‘આ મામથી પેમે મામ હતો, માન વેચતો, લેતો, સોદો કરતો.’

‘વણુઝાર ક્યારે માનતી?’
‘મેટિ બાંધે રાત્રે, કોઈ વાર દિવસે.’
‘તું કો કરતો?’
‘ચોરી કરતો માલની, માલુસની.’
‘કયા ચોરી કરતો?’
‘પડાવે, રસ્તે, રોડ વળ્ય ત્યા ત્યા.’
‘એ વણુઝારગા નવેક નીચો માન વ્યાપતો ખરો?’
‘હા પ્રભુ, આવતો.’
‘ક્યાથી આવતો?’
‘ગામમાંથી, શહેરમાંથી, બીજામાંથી.’

‘શી રીતે આવતો?’

‘પ્રથુ, ત્યારે તો પૂરી ખમર ન હતી. પણ હવે સારે

■ કે, ન્યાયની રીતે આવતો, અને ચોરાઈને પણ આવતો.’

‘અને એ ચોરના માવની તું ચોરી કરતો, ખડુ?’

‘હા, પ્રભુ.’

‘અને કોઈ વાર એને મૂળ માલિક વ્યારતો તો—’

‘તો એને ઊંઘી કાઢતો, ઘાવન કરતો.’

‘એમ તું પાપનો ભાગીદાર થતો. એના બનામ તને કું મળતું?’

‘જોરાક, માંસ, દૂધ પણ મળતું.’

‘અને એલાથી તું રાહ રહેતો, ખડુ?’

‘હા, પ્રભુ.’

‘હવે શી લાગણી થાય છે, એના કૃત્યો ખાતરી?’

‘બેઠ થાય છે.’

‘રામ રાવલ કુદમા બેઠ પછે મહનામાંથી નહીં દારીથી લકચા હતા. પણ ન્યાય કોને પહેલો હતો?’

‘રાખના.’

‘તે વફાદારી તો કરી પણ એક લૂંટાડુ વણુઝારની એના પાપનો તું બાળી ના મણે. વફાદારી એ સદ્ગુણ છે, પણ અચલની વફાદારી પાપ છે, એ તને સમજાવું.’

‘સમજાવું.’

‘તો તારે માટે નહીં રસ્તો ખુલ્યો છે.’

‘પ્રથુ, હા કરો, રહેમ કરો.’

‘એ જન્મે તું પરુ હતો, સારાસાર વિવેકની કુલિ તારામાં ન હતી—તારે ખર્ચે વફાદારી તે પાળ્યો—એટલે તને માફી મળશે, પણ નહીંતો અનુભવ યોડો સમય મારે તો કરવો જ પડશે. તે પછીના જન્મે તને વફાદારીનો જન્મો સારા જન્મને મળશે.’

એક પ્રાણીનો ન્યાય આમ તોડાલો તે દરમ્યાન બીજો છવ પાંચ પીરે વ્યાકુળ અને દુઃખી થતો ગમેતો દેખાતો હતા.

‘માલો હવે તારો પારો. તે પણ છવન દરમ્યાન નોકરી જ કરી હતી, ખડુ’ ને?’

‘હા, પ્રભુ.’

‘તોની નોકરી કરી હતી?’

'મારો દેશના રાજની !'
'એ રાજ કેવો હતો ?'
'પ્રભુ, અમારે માટે તો તે બહુ સાચો હતો.'
'એ આ દેશના માટે તેના વલુઓ સાચો હતો તમ, ખરું ને ?'

'પ્રભુ સાચું જ કહેતા હતા.'
એ રાજ વિશે બીજા દેશની પ્રજાઓના અભિપ્રયો કેવા હતા ?

'પાપ સારા ન હતા.'
'કેમ કહી શકાય ?'
તેમની સ્વતંત્રતા અમારા રાજ્યને ખૂટતી લાગી હતી

'અને મહામત્રી તરીકે તમે વજીરનીથી એ કામમાં બાંધી રાખેલા હતા : ખરું ?'

'મત્રી તરીકે મારી ફરજ હતી તેથી.'

'મારું તરીકે, બીજા મહાસેના તમારા કુમારનો ભોગ થવાનો માર્યો પ્રત્ય તમારી કંઈ ફરજ ન હતી ?'

'સામાન્યપણે પ્રતિષ્ઠા નિપજાવે જ કું અનુસર્વા હતા.'

'તેથી જવાબદારી ઓછી થતી નથી આ દુષ્ટને બાંધેલા ખાંડીપ્રેમ

૧૯૧૧ માં ખાંડી-વીમા એલિસ મહાસમિતિની એક મેક મળી હતી. દેશભરના આગેવાનો ત્યાં ભેગા થયા હતા મહાભાષણ પણ અંજા જ

એલિસ મહાસમિતિની મેકને ઢાંચે ૧ હાત્યાહતે વહના કરવાની અને દેશભરના અમલદારને એસ-સાલગવાની ઉમદા તકનો ઉપયોગ કરવાનું અમારા કેટલાક સિદ્ધાંતિ વિચાર' મે સિદ્ધાંતિ-પ્રા અરજી દાખલ અને શી બા-અર્જન્યમ-ની સાથે અને ૬૮ વિચારીએ મુરતી ખાંડી-વીમા-સમિતિ ૨૫ માર્ચ-૧૯૧૧ના ઉપજાવીને દિને મહાભાષણ સાથે મેજાપ અને તે પછી મુદ્દામાં દેશમાં સાથે માર્કના કહીએ મેજાપવા

અમે શી બાધુને તીરખના, અતરમ્મ એકની છબી ઉતારવા અને એકમી વદન કરી કુતર્ક' ચવાની છાવના મહ એકના આગમનની પ્રતિષ્ઠા કરતા હતા

અમારી પગલાં મસારીના આક્રમક થાકને નહિ પણ બનાવી દેતી અમારી કમ્પના-મહાભાષણને વહના કરવાની-ને સ્વચ્છ બનાવી પણ આવી

તેમણે પ્રેમક માથે વાળ કરતા કરતા આખા અમારી

તો કરી અકલ ન હતી પણ કંઈકે તમારામાં તો સારા સાર-વિવેક-શુદ્ધિ થી જ હતી અને તેથી એના કરતા તમારી જવાબદારી વધી વધી છે-તમારે લાગે સમય નહિમાં સ્વેચ્છ પડશે

'પ્રભુ' આપણ છાવના મે વજારીથી, બીજા રીતે કરી અનર્પિત આચાર્ય વિના માર્યુ છે, ધર્મ દાન પુણ્ય પણ કર્યા છે, મદિરોના હાથેદાર પણ કમચે છે

'પણ લાગે માર્યુએની હત્યામાં આપ લીધા એ બધાની સામે એ બધું માર્યુ નિસાનમાં નથી

પ્રભુ દયા

મારા હાથની વાળનથી પરંપરાથી પ્રચલિત ચાની આવેલી પાણીકાને ૩૩ આર્ગિત માનવા નથી, છાવના જર એવે ચીને પીળા બધા માનવી-સદુચરે પૂર્વક ચાને છે-અને કરી ખાંડી કરતા નથી ધર્મને જ મારે છીએ એવું માને છે પણ વાસ્તવમાં એ નહિને રસ્તા છે નહિને સ્વતંત્રતાના મહ અર્થમાં સત્યજન હોય તો મે, પૈકદમાં પચોચના નથી પાપ ન કરવું એના અર્થ એ જ, છે કે કે ? પણ રીતે પાપમાં આવી ૧૨ ન થવું

વાસ્તવમાં વહાજરનો કુતરો વારા કરતા મોટો હોવાપણ છે-અર્થ તો વાચી પણ તમે એક જ સ્તોહવા એ-એ એક ન હિને તમારે જ વાત છે આ ચુકાદો છે

આપને ખાંડીપ્રેમ

સામે અંધી બેલા અચરસ અતર હતી ઊભા-આઠી ઊભા આવારેથી અમે સૌએ તેમને નમસ્કાર કર્યા તેમજે હસતા હસતા નમસ્કાર કરી જા મે મણુશાંદી એમિ તેમજે હાર પહેરાવા

એક સિદ્ધાંતે તેમને કહ્યું કે સૌ બાળકો એમના કર્મન થઈ સુસ્તથી અમલ આ-વા હતા અને પાછા પણ ચાલતા જ જવાનું હતા

તેમજે કરીથી હરવા પછી કોઈકે થોકવા અને અને અમારા સર્વ તરફ એક સર્વમંત્રીના જવાબી તેમજે પુણ્ય 'તમારામાંથી કેટલાય ખાંડી પહેરી છે'

અને છત્રાણા અમારમાંથી લાગે જ મે તણુ બર્જ એમજે ખાંડી પહેરી હતી-એના ૫ ન હતો. અમ અમારી સત્યપણી કિયુ એક એ તે પહેલા તો તેમજે મોટા કમ કરતા ફરવા થઈ અંધી મવા દતા

આપનો ખાંડીપ્રેમ આ એક જ પ્રજામાં કેવો સરોવ અકિત થાય છે

એમના એ એક જ પ્રજે અમારામાંથી કેટલાયને ખાંડીપ્રેમી બનાવવા

—ગોવિંદ દી દેસાઈ

[ગાંધીવિચારદર્શનને અનુસરી લેખતાળા ૪ લેખાક ૫ મે]

સત્યનુ વર્ણન અને વ્યાખ્યા ગાંધીજી પોતાની રીતે જ કરે છે એમા તેઓ ધણી વસ્તુઓનો સમાવેશ કરી દે છે. સત્ય શબ્દનો અર્થ સમજવા કવો છે 'સત્ય સિરાય બીજી ડોઢ વસ્તુને ઢસી જ નથી' એમ સત્યને અસ્તિત્વમાન સાથે સાકશીને તરત જ તેઓ કહે છે કે એ અસ્તિત્વ સન્નિવાન છે-અને તેથી જ "સત્ય એ પરમેશ્વર છે" (મ પ્ર) સત્યને હિંદુ કહેવામા ગાંધીજીનો મહાન ફાગો રહેતો છે. શિવાસુરીના ધર્મહાસમા કપાલ ડોઢ એ બાદથી રષ્ટ્ર રીતે સત્ય એ જ હિંદુ છે એમ કહી જાયું નથી. ગાંધીજીના આ કથનમા કેટલી નવીનતા છે અને સાથે જ કેટલું જુદું ઔચિત્ય છે તે પોલી વિગતે વિચારવા યોગ્ય છે.

વિશ્વ શું છે? - આ વિશ્વ શું છે એ સનાતન સનાતનો કહેલ કરતા જગતના દર્શનકારો શુદ્ધ વૃદ્ધ તાત્પર્ય કાઢતા આવ્યા છે. એ બધાનો સાર એનામા આવે તો એમ કહી શકાય કે એના તારણે તથુ પ્રકારના મુખ્ય વૈષ્ય છે. (૧) આ જગત જડ છે-અને છેનટ ગણી જડનું જડ રહે છે-અને જે કંઈ ચેતન જેનું દેખાય છે તે જ-તા વિકારરૂપ છે. (૨) આ વિશ્વ ચેતનનો જ આધારમા છે અને ચેતન્ય જ તેનું ખરું રક્ષક છે. જે કંઈ દેખાય છે તે તેની જ અભિવ્યક્તિ છે. જે કંઈ છે તે મૂળતઃ ચેતન્ય જ છે. (૩) આ જગત જ-ચેતન બનેલું બનેલું છે અને બનેલા સુખ ધર્મી જ આજગત આની રહેલું છે.

ચેતનની સનાતનતા :- આ નહેવને કોઈકે એ સનાતનવાન એક સારું સાધન આજનું વિકાસ પામેલું વિચાર છે. વિદ્યાન એટલું સાગિત કરી શકાય છે કે આ વિશ્વ શક્તિનો જ આવિર્ભાવ છે. એ શક્તિ અવિન્યાશી છે અને હતા અનેક આકાશ ધારણ કરી રહી છે. કારણ કે તે પરિવર્તનશીલ પણ છે. આમ આ શૂન શક્તિના પરસ્પર વિરુદ્ધ દેખાતા બે ધર્મો અવિન્યાશીપણ કે સનાતનતા અને પરિવર્તનશીલતા-એથી સચેજ લેખા સ્વીકારે છે. જગતમા વસ્તુમાન કે અજુમાન પરિવર્તન શીલ છે એ તો અવશ્ય કે પ્રયોગથી બરાબર સમજી શકાય છે. પરંતુ એની પાછળ જે સનાતનતા છે તે છે. છે તે મમજવા માણસે પોતાની આદર નાજર કરવી જોઈએ.

પરિવર્તનશીલ પ્રકૃતિમા દેખાતી સનાતનતા ચેતન્યને લીધે જ છે એમ તેને બધી રીતે બેતા માટે છે.

વિશ્વનો મુલાકાદ ચેતન્ય - સજી કણ બદલાતા માણસને લાગે છે કે પોતે તેનો તે જ છે. પોતે કોણ છે એનો એ વિચાર કરે છે ત્યારે તેને રષ્ટ્ર લાગે છે કે પોતે ઠેરજા જડ સરીર જ નથી પણ પોતાનામા રહેલું સનાતન તરન જ પોતે છે. એટલું જ નહિ પણ જી શાત પગેમા એને રષ્ટ્ર પ્રતીતિ થાય છે કે પોતાના ચેતનમા જ બધું સમાયેલું છે. ચેતનની આ સનાતનતાની પ્રતીતિ બતાવે છે કે વિશ્વનો મુલાકાદ ચેતન કે ચેતન્ય જ છે.

સત્ય સ્વરૂપે ચેતન્ય :- આ ચેતન કે ચેતન્યને જ ગાંધીજી સત્ય કહેતા લાગે છે. "સત્ય તે હેલું સત્ય છેવાપણું સત્ય સિરાય બીજી ડોઢ વસ્તુને ઢસી જ નથી" (મ પ્ર ૧) આમ સત્યનું અસ્તિત્વ સ્થિતિ કરતા તે ચેતન્ય છે એમ બતાવે છે. "અને જ્યાં સત્ય છે ત્યાં જાન-શુદ્ધ જાન-છે જ જ્યાં સત્ય નથી ત્યાં શુદ્ધ જાન ન જ રહાયે તથા હિંદુ નામની સાથે ચિત્ત એટલે જાન શબ્દ યોગ્ય છે. અને જ્યાં જાન છે ત્યાં આનંદ જ દેખા, શોક ડોષ જ નહિ અને સત્ય જાન છે તેથી આનંદ પણ સામંવત વૈષ્ય આથી જ પ્રપ્યરને આપણે અનિવાર્ય નામે પણ ઓળખાએ છીએ." (મ પ્ર ૧) ગાંધીજીના આ વર્ણનમા જે બામત સિદ્ધ થઈ દેખાય છે એમનું સત્ય એ ચેતન કે ચેતન્ય રૂપ સત્ય છે. કારણ તેનું ૨૨૨૫ સમિચાનંદ છે. વળી આમા એમની જન્મરુચી બાજબી પણ મળી જાય છે. હિંદુ ડોઢ વ્યક્તિ નથી પણ સમિચાનંદ ૨૨૨૫ ચેતન્ય જ જન્મ છે તેથી જ તેમણે કહ્યું કે સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે તે પૂરેપૂરું સાબીત થઈ રહે છે.

સત્યમા બનેલા સમાવેશ - સત્ય' શબ્દના પ્રયોગમા એક નિયત સાર્વજનિક પણ રહેતી છે. સત્ય એ પ્રકારના છે. સનાતન સત્ય અને સાધેન સત્ય. ચેતન્ય મનાતન સત્ય છે અને એના ધોતક તરીકે ગાંધીજીનું સત્ય શબ્દ નાપોઈ પ્રકૃતિના અને જગતના સત્યો તથા વિચારોએ મોધીત સત્યો પણ મળ્યા જ છે. એ સત્યોનો સમાવેશ પણ સત્ય શબ્દમા સરકેલ થઈ જાય છે. આ

વિવિધ પ્રકારીકરણ આ વિવિધ વિદ્યાન સાથે વડે છે એનો સમાવેશ ૫૨ 'સત્ય' દર્શના કરીને ગ્રાંથીજીએ કર્યા અને ઇશ્વરનું સાચું અસ્તિત્વ અને અર્થમાં ફરી ખતાવ્યું છે કોણ ઇશ્વર કરશે કે આટલા બધા રહસ્યવાદો અને અર્થવાદો ગ્રાંથીજીનો 'સત્ય' શબ્દનો પ્રયોગ વિનયીમાં મદદવતો કાળો નથી આપતો ?

બીજો વચ્ચનો સંબંધ ગ્રાંથીજીએ આપેલી મત્તની નમજૂતિ અને વ્યાખ્યાના તરફ પણ એક વિશિષ્ટતા દેખી છે એ તિમ નેતન્યને પામવાનું સફળ દાનના દેખાના અને દાથ સાથેના સંબંધ જ છે ને મત્ત જરૂર તો આપણે જાણવા તેનો આચાર કરવા અતિમ સત્તાન સત્ત તરફ જતાવું છે વિદ્યાન થયું આ રીતે જ આગળ વધના આપ્યા છે એક સત્તની શોધ ખીલ શત્રની શોધની શ્રેષ્ઠ અને નિમિત્ત બને છે તે જ રીતે જીવનના વિગતમાં પણ સાપેષ અગ્રજર સત્તોનું આચરણ કરવા અને નેતન્ય રૂપી સત્તાન સત્તને પામી શકાય એતનની સાચામાં કવીએ તો સાપેક્ષ મત્તોના આચારથી એતનની શુદ્ધિ શુદ્ધિ કરવા સત્તાન નેતન્યને પામવાની શોધ શાખી શકાય આ બધા વિવિધ અર્થો અને સત્તમાં થતા તેમના સદૃશ સમન્વયનો વિચાર કરવા વિનયીમાં ગ્રાંથીજીએ આપેલા મહાન કામનું બાન થાય છે

સત્તની આરાધના કેમ ? આ નેતન્ય સત્તની આપ્યા અને તત્તુ વળું કરવામાં નેટની વિગતોદ્ધતા છે તટવી જ તેમાં અવધારણાઓ થયું છે જ તથા આ સત્તને પરમેશ્વર તરીકે મંજૂરીને તરત જ માનવી જીવ નોડે તેમો ખતાવે છે માનવજીવન એ નેતન્યમય કે મત્તમય થરનો સત્ત પ્રકાર અને પ્રકાર-પરપર આ સત્તની આરાધનાને ખાતર જ આપતી હતી ' (મ પ્ર પા ૨) જીવન સત્તની આરાધના છે તા તે કઈ રીતે થાય ? વિચારના વાળીમાં ને અગ્રજરના સત્ત એ જ સત્ત ' (મ પ્ર પા ૨) આવી પ્રત્યક્ષ વાચ્ય કાર્યો સત્તમય કે નેતન્યમય થકોનો પ્રવચન તેજ-સક્રિત આમ ભગિની થયું આપ્યા તદ્દા જાતી નાખી વ્યા પક કરી અને કોદાના નાસિતકને થયું બકિવ કરવાની તક છે એમ ખતાવી સત્તમક્રિયા દાર સી કોઈ નિશ વાનને માટે ખોલી દીધા થયું આટલેથી સત્તની આરાધનનું કામ પડે એમ નથી એવો તરત જ સમાન મર્થ ૫ ; મત્ત જ ખાતરસમિતિ રૂપ છે ને કામધેનુ

રૂપ છે તે કેમ જડે ? તેનો જવાબ કામવાને આપ્યો છે અભ્યાસ અને ચૈતન્યથી સત્તની ધાનાતિની તે અભ્યાસ ને તે સિવાય બીજી બર્ધી વસ્તુ રિધે આલ તિક ઉદા મીનતા તે વૈગમ્ય " (મ પ્ર પા ૨) સત્તરૂપ પરમેશ્વરની વ્યાખ્યા ન બતાવી એને આપોઆપ અભ્યાસ અને ચૈતન્યની વ્ય ખ્યા થયું નહીન થક રહી ને કોઈ થયું નિનથી સત્ત સિદ્ધા અન્વ વસ્તુની ઉપેક્ષા કરી કેના સત્તને ચેનારા સત્ત મથે છે તે અભ્યાસી છે કેનાથી છે આ વ્યાખ્યામાં થયું સત્તનિર્ગોત્ર સમાવેશ થાય એવી ત વ્યાપક છે, અને તેના સાચા અર્થની શોધક છે એમને અભ્યાસ એકાગ્રી નથી થયું માત્ર જીવનના રૂઢ નાકારામાવને વ્યાપી શકે એટલે કીડિ અને સર્વથી છે તથા એમને 'શૈરામ્ય એકમાર્ગી' કે સુશિક્ષિત કે કર્મચક્રીન જીવન જીવવાનું શિખવતો નથી એમના અન્વ સ અને 'શૈરામ્યના વિચારમાં થયું સાલ સિરપુદરની ખાસતા સ્પષ્ટમેના છે એમનું સાલ એમને મર્થેદ્ય જેવા સર્વ જ્ઞાણકારી આદરને રજ કરવા દક્ષિતમાન કરે ને એમનો 'શૈરામ્ય જીવનનો ત્યાગ નહી' જરૂર જતવતી સત્ત સૂચ કરવા દોરી જાય છે અને એ શૈરામ્ય સારો સફાર પૂરવા આદેશ છે

સત્તને આદ્યારકાષે આ રીતે સત્તની માથને પામવા માટે અભ્યાસ 'શૈરામ્યની નધા સત્તની અક્રિયાની નવીન વ્યાખ્યા કરીને તથા ચૈતન્ય ખલન સચ્ચિદા નદ સત્તસિત્તુ કરના અર્થને સદૃશ સુદર સમાવેશ કરી દે છે આ સુદર સમન્વય પરમ માનવપર્મને રજૂ કરે છે એમાં સત્તસિદ્ધ પર આધારિત બેદાનિતના પૂરેપૂરી સત્તી પરી છે અને તેથી તે સર્વમાન્ય થાય એમ છે ગ્રાંથીજીએ રજૂ કરેલો આ માનવપર્મ ખીજી રીતે થયું માનવી છે એમાં ફરી કંઈ અગમનો રાધો સ્થે નથી ક્રેષ્ટ જુ' તરખને અગ્રજ આપવામાં નથી આપતી અને જ્યા ચિત્તના ચરખ સત્તેવેનો કે અનુશ્ચિતિએ એમાં પૂરેપૂરો અકાસ ત્વો છે એ એટલે વૈતાનિક છે કે એમાં કંઈ ચાતી વેધની વાત નથી 'તેત-વરૂપ અત્તના સાક્ષાત્કાર અને ગ્રાંથીજી સ્પષ્ટતા જણાવે છે કે તે સત્તે સર્વસત્તનથી 'જુ' સત્તનું સ પૂર્વ દર્શનતો આ રહે અસર્વસત છે તેની ક પના જ માન કરી શકાય સુધિક કેદ વાટે સાધનર્મતો સાક્ષાત્કાર સજારતો નથી તેથી છેકે થકોનો ઉપચાર તો રહે જ છે (મ પ્ર પા ૪) ગ્રાંથીજીના આ કલ્પના સાક્ષાત્કારની સકલતા

નથી બતાવાઈ પરંતુ માનવતાની અર્થાત્ માત્ર દેખાડ
ડવામાં આવી છે એમનું સમ્પર્કન વૈજ્ઞાનિક બને છે,
માનવી બને છે એમા કશી ચાની લેવાની કે કેવળ તકની
નાત નથી પણ એમા કેવળ વ્યવહારશુદ્ધ કથન કરનામા
આવ્યું છે

સત્યાગ્રહની ચાવી અને ખૂબી --એક બાજુ
ગાંધીજી માનવના સત્યસ્થિતિની અર્થાત્ બતાવે છે તે
બીજી બાજુ તરત જ એના પ્રયત્નમાં રહેલી પૂરેપૂરી
માર્મકતા બતાવે છે "એમા હાર બેટું કઈ છે જ નહીં
એ તો મરી ને જીવવાનો મત્ર છે" (મ પ્ર પા ૩)
સત્યની આરાધના કદી નિષ્ફળ જતી જ નથી પરિણામ
ન દેખાય છતાં સત્યકામ નિષ્ફળ જતું નથી તે સદૈવ
મરણ જ હોમ છે ઉકળના મૂકે પાણી શરઆતના
ચોડા તાપથી ઉકળી જતું નથી પણ વધુ તાપને જ તે
જ ઉકરે છે છતાં શરઆતના તાપ કઈ નિષ્ફળ નથી
એ તો એનું કામ કરી બાધ છે એનું પરિણામ દેખાતું
નથી છતાં તે કામ કરે જ છે તેકડા માટેના પધ્ધતિ
પહેને ધામે વઢતો નથી કે ફાડના માટેનું લાકડું પહેને
ફટકે ચિરાતું નથી તેમ સત્યના ચોડા આચાર પત્રજીવી
ન દેખાય છતાં પેના ધા કે ફટકાની જેમ તેની બસર તો
છે જ એ બસર એ જ એનું પરિણામ, એ જ એનું
ફળ આ અર્થમાં સત્ય કદી નિષ્ફળ નથી અને તેથી ત્ય
કદી હાર છે જ નહીં એ જ એની ખૂબી છે

સત્યરૂપ રત્નચિંતામણિ --આના સત્યાચરણમાં
એક બીજી ખૂબી પણ રહેલી છે સત્યાચરણ અનુભવ
નામા કઈજા કરનાતું હોય તેથી પ્રાપ્તમા બ્યમિતલનો
મમન્યિત વિશ્વાસ અને તેનું એકીકરણ સદૈવ ધાય છે
એમા જેવડા વ્યક્તિલનો જ લગ રહેતો નથી આના
મહત્ત્વ ધતા એકીકરણથી સુસ ચાલિતા ઉત્તમ ધાય છે
શક્તિ ઉત્તમ ધાય છે અને એક પ્રકારની ઉત્તમ નિર્દોષ
મસ્તી ઉત્તમ ધાય છે આના સત્યાચરણથી ગાંધીજીનો
વિકાસ ખૂબ જડપથી થયેનો એક ચકાવ છે રનાતું
જાનથી તેમને સત્ય પાત્રમાણું જેનું લાગે છે "એ
સત્યરૂપ પરમેશ્વર મારે સારું રત્નચિંતામણિ નીવડેન
છે, આપણા બધાને સારું નીવડે" (મ પ્ર પા ૪)
પોતાની આત્મવૃત્તિથી એમને સંતોષ નથી એમને તો
સત્ય બધાને માટે પાસરૂપ બને એવી જાખના છે પૈત્ર
નિક પોતે શેષેનું સત્ય જગતના લાભાર્થે શેષે છે તેમ
ગાંધીજી પણ સત્યને પામવાની માણવાની રીત એવે

પહેલે એવી જાખના કરે છે એમા જ એમની શિશ
સંકીર્ણ વ્યવહારુતા રહેતી છે, એ કારણે જ તેઓ સત્યને
પામનાતું સાધન પણ રોપી શક્યા

કૃષ્ણર અને હૃદય પરિવર્તન --એમના સત્યની
વ્યવહારુતા એટલી હદ સુધી પકડે છે સત્યમય કૃષ્ણર
તેમને કિવામાં અને કાર્યમાં જ દેખાય છે એ કઈ
અર્થમાં કે વ્યક્તિમાં દેખાતો નથી પણ કાર્યમાં જ પ્રત્યક્ષ
ધાય છે "કૃષ્ણર વ્યક્તિ તરીકે દેખાતો નથી પણ પ્રત્યક્ષ
કાર્યમાં અનુભવ ધાય છે અને તેને કારણે જ માણસ બ્યવત
અધિકારમય વેળામાંથી પણ સલામત રીતે બહાર નીકળી
બ્યવ છે" (અનુદીન પાટર પા ૭) પોતાના પ્રત્યક્ષ
અનુભવ પર તેઓ આ કથન કરે છે ચૈતન્યરૂપી કૃષ્ણર
માનવહૃદયનો આ રહ છે તેને શુદ્ધિ કરનારો છે અને હૃદય
પરિવર્તન કરનારો છે

કૃષ્ણરમહાદેવ અને આત્મમહાદેવ --પણ બધી
જા બાજારી શકાય કે ચારીજીએ સત્યને પરમેશ્વર સ્વરૂપે
માન્ય કર્યું --તેનો આધાર શું ? કેવળ મહાજ તે
ગાંધીજી અને સચેત બ્યવસ વાગે છે "શોખમાને
કઈક માન્યતાઓ આપાર માનીને જ માનવું પડે છે કઈ
પણ માન્યા રચર એક ડગતું પણ આગળ ન ચાલી
શકાય વિગત મારને કઈ માનવા યોગ્ય વિચારસત્યને
માન્ય કરીને જ બ્યવસ આલવું પડે છે ભૂમિતિ કે
મણિત જેવા મણતરી કરનાર સાચને પણ કઈક સત્યો
માનીને જ બ્યવસ આનવું પડે છે" ગાંધીજીની આ હોતી
ખૂબ વર્ણનામી છે વળી વધુ ક્ષેત્રમાં જાળને તજસ
કરતા એમની સત્યની કે પનામાં કઈ માની લેવાની
તાર્કિક વાત પણ રહેતી નથી એ અસ્તિત્વ છે તે જ
સત્ય એમ દેખીતા સત્યને માનીને તેઓ આગળ ચાને
છે એ અસ્તિત્વ ચૈતન્ય જ છેને આજી આગળ
જેનું માણસ પોતાની બહાર ઉતરીને તપાસે તે એવામાં
જે યાન અને આન દેખાય છે તે ચેતનને લીધે જ તેથી
ચેતન ખૂબ ચૈતન્ય અધિદાન દે રાખે છે એવી માર્મ
જિમ પ્રતિતિ ધાય છે એટલે સચિદાન દ સત્યરૂપ
કૃષ્ણરે માનવાના હદ કદી પ્રતિતિનો આધાર છે અને
મ લોની જેમ ગાંધીજીને પણ તેની આખી થઈ વડી ત
અને વહારપૂર્વક તેઓ તેનું વર્ણન પણ કરે છે "મન
રપ્ટ જાળી ધાય છે કે બાપગી આમશામ સરકઈ
પરિવર્તનલીન છે પણ એ મધ્યમ પરિવર્તનની પાછળ
છાત મલા છે અનન્ય નરે કૃત્ય દસ્તી છે અને મને

વીધે જ સર્વિનું સમર્પન અને ધારણ થોજી માપ છે એ સત્ય એ જ પરિપૂર્ણ છે, ઉપર છે" (અભીનવ ૫૨૨ પા. ૨૦) આવી આત્મપ્રતીતિ કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપે દરેકને હોય છે જ પોતાની ચેતનાને વીધે મણસુસમ્ય એક ભાતની આત્મપ્રકા દોષ છે એવી આત્મપ્રકા અનેકમણી વધે ને જ ઉપરપ્રકા પોતાની ચેતનાને આજ્ઞાથી આત્મ

[જાન કચી આજુ]

પરતુ વિદેહી સરકારના કરના પશુ બાપુજીના સત્તા પ્રદાને પડકારનારા તે પોતાની કચી જ સાથે થયા છે ધન્ય છેવડા તેણે પડકાર આજ્ઞાને તેમના એકાદ યુગ દરિયા ન ચોષી દતા બહેર છેવડા તેણે પડકાર આજ ના સનાતનીએ દતા

હરિનાં આપીએ વખતો વખત આજ્ઞા આપી આપીને છેવટે બાપુના સત્યાગ્રહને સ્વર્ણ ધનના જ દીધા જ્યાં બાપુના પ્રેમના અને આજ્ઞાના જાગે તે સુકડી ન થોડા

સનાતનીપણી સામે તે માણુએ મોડી જ

અદા ગૈત-વચકામાં ખસિયું થી છે આત્મપ્રકાની આત્મ તિક્તા એ જ ઉપરપ્રકા. આમ પશુ આત્મ પ્રકા ઉપરપ્રકા બની રહે છે માપીજીએ આ આત્મ વિષય અંગેની આ રજૂઆત કોટવી સરળ અને સહેલી બનાવી દીધી છે અને તેથી તે જનસાધારણને પણ સમ ભવ એવી સુખ્ય બને છે.

નિત્ય જાગૃતિના આપુ પાપુ માપુની પોતાની જાત પૂરેતો તેા જામના સત્યાગ્રહનો વિચલ થઇ ગયો પરતુ સનાતનીપણુ છતાપુ નથી તે પ્રાનરાહ, શાષાનાહ આદિ નરા નરા રહે દેખા દેહ રહ્યું છે

પરતુ હું આજ્ઞા રાપુ હું કે આ પરમ પરિમ બધી કલ પીમી ગતિએ પશુ અચૂકપણે કામ કરી રહ્યું છે પ્રજાના અજુ અજુને તે ન્હુ બનાવી રહ્યું છે

એનો રાષ્ટ્રપિતાનો જય !

એનો સત્ય બલિ સારો જય !

એનો સત્યાગ્રહનો જય !

[૨૦ આ વાંધી નિવાલુદિને વડોદરા આજ્ઞાનાથી પરથી]

નવાં પ્રકાશનો

છવતા ખડો છે ગા ની કોરેર અર્ધ મોપાજીવ વિદ્યાસ.

છવતા ખડો' એ જાણવમા ક્રેકલુના એક ગામ કાની મે મહુ પેદીની કાષા છે ગામડાની અનજાણુ મિત્ર છે

ઐતીહાસિક ક્રાંતિએ કરીને શહેરમા ક્રાંતિત ઉલોચો સ્થપના થયા નગરીએ મહાકાવ જાલી અર્ધ પશુ તે મિત્રથી ? ગામડાએ બાગીએ જ વિરહ બની.

ગામડામાં અદર-અદરના પેર દેવ હું મરુ જવું નો અપહ્રાસ કરું આ બાદએ ગામડાએ પારે પારે નિસ કહ્યું, અને જે ગૌરવવાળી અમલિકાએ કરી ગામડાએ સુકુટ બનના તે અમલિકા જ એકાદતરી જાણ નુને વધુ નિર્જાણ બનના થયા અને જુનાનિવાસિને જા એવે પોતાની તારા બે સ્થલ રહ્યા

પ્રકાશની ગામના બાલકપુત્રાકામ, મિત્રને વેળાને જાગરી પોત કહે જાની માગ વહુ અત્યા ગમતુ અર્ધુ શર્ધુ ૨૫ દેનાડના મહાએ મધ અમલિકા નોકર

પોતાની નરી વિદ્યની શરુ કરે છે ત્યાંથી વાતોની શરુ આત આપ છે અને એ જ ગામને હજારો જીવજાત અને જાગી ગયની જાણના નોકરને ગામ છોડના રહે બંદે પેરેએ છે અને કરી પાછી વગે છે ત્યાં અત પારે છે તેની વચ્ચે છે શરુ શરુ આવી જાય છે

જેમ ભદ્ર રાધરજ, મુમજી, રોઈ, રાધરજનો દીકરો બાકુભાઈ, મુખબાઈ, શારદા, કુશભાઈ, આજી અને સોષી વિષય તેા બાપુના પાત્રવિચર લેખકે મહુ કુશભાઈ કહ્યું છે

વકતો સરજાતથી, સંજગતાથી વધી જાય છે અને છેવટે એક પેલી છાપ વાચના મન પર મૂકી પૂરી થાય ॥ પ્રખ્યાત રહી જાય છે નવનનને બાકુ કોણ ? બાકુએ ? હા એ છે ખરે જ પશુ એ તો ક્રાંતિક છે ક્રાંતિના સમય જ્યેષ્ઠાએ એનું સ્થાન ક્યા નથી રેખતુ ? ચીની સોદાગર, હીરોએ ખરે જ ને ? ને ખરપટોની સરદાર જમિંના ગામડાઓએ અત્યે બાકુ ન હોત તો ગામડામાં મુન-આજ્ઞાત બેગ કોરટ કળિય

માટે છે તે નજર હોત ને ?

અનુવાદ સુધાચ્ય છે. અનુવાદો સૌરાષ્ટ્રની લોક-
બોલી અને રૂઝિ-પ્રયોગોને બહોળા ઉપયોગ કર્યા છે.
બધેજ એ અનિવાર્ય ન હતું એવું તળ સુઝસાતના
વાંચકને લાગે ખરું.

હીલુડી ધરતી : એ. મુનિશ્વલ મહિલા.

ચિત્રનાર નજરનું આંસર જાય એ આ નવલકથાનું
લીલાશ્રેય છે. એ ભાગ મળી સાતસો પાનામાં નવલ પથ-
રાઈ છે તોયે લેખક હજી ખીમ આવા બે-એક ખંડ
ધમવાના છે. ક્યારે તે એ પેરેતે જ્વલતા નથી ! નવલ
સાવ અદ્વૈતશૈલીની તો કેમ કરેવાય ? એક રીતે બે ભાગના
વિસ્તાર પછી પણ ટેટલાંક પાત્રોનો વિકાસ અધૂરો લાગે
છે અને સંતોષ નથી થતો એ જ કહેકે અડક કહેવાય.

લેખક હરેક નહીં તો ખીર નીચે પ્રકરણ કંઈ ને કંઈ
કોટુહ, રહસ્ય બાણ છે એટલે સાતસો પાનાંનું 'યે વાંચન
નિરસ તો નથી નીવડતું', અણીએ તો એ એમની સિદ્ધિ
મળ્યા.

વળી એક ગામમાં આવું, (નવલમાં છે તેવું) આવડતું

બધું આવે એ બધું માની લઈએ તો પ્રશ્ન એ થાય કે શું
ગામમાં જિવાં તરતો (!) ને આધારે જ રહી રહ્યાં છે ?
ખંટપટ, દોષ, દયા, ધર્મ કામે, આ જ શું ગામમાંની
મુખ્ય પ્રવૃત્તિ છે ?

સંતુ અને વિરોધ તો રવા મેરેનું પાત્ર જ્યંત બન્યું
છે. ખીમ 'યે' વચ્ચાં પાત્રો છે. અને તેની હાથ જોડે એવાં
આલેખાયાં છે.

સૌરાષ્ટ્રની મરખાલી લોકબોલીનો ઉપયોગ લેખી
બહોળો હાથે કર્યો છે. લગભગ પર્લાં પાત્રો અર્થપૂર્ણ
બોલી શકે છે ! મીઠાબોલા મુઠકની વાતો છે ને ! તેયે,
મલાવા ને અતિરેક કચારેક ખૂંચે છે.

ખીમા લુહરે એજાતનું પાણી પાછી પકેલી ભોખ-
ડની સાંજળ પકુ લેખક ગરબેર ઉડેલે છે ! તત્કાલે કે
દાતરડાનું પાણી દર્શાવવા એવા ઉદ્દેશ્યે કર્યો હોત તો
તે સ્થાને કહેવાત.

સંવર્ષ, મીતઢાસરી આશેષન એ કાઝ નખવાઈ નહીં
પકુ સિદ્ધિ છે, અને મલાવા, આડબર ■ રક્તિ દોષ
તોયે છેવટે તો મલાવા જ છે.

ધારા બાપુ

વાર્ષિક લલાજીમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ મારે સિલિંગ ૧૨. લલાજીમ મનીમોહરથી માયોળખને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ વર્ષથી જ માહકો તોંધાય છે દર માસની ખાસી તારીખે એક શેસ
માય છે. થોડી નકલો હાથકામળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લલાજીમ દેશમાં આઠ, પરદેશ મારે
સિલિંગ ૧૬, પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવરજ લખવે.

“ધારા બાપુ” કાર્યાલય, રૂપાધતન, ભૂનામક

અનુક્રમશિકા	પ્રક્ર	૧૨ જૂન ૧૯૫૮	પ્રક્ર
૧ પ્રથમશેઠ ગોપીજી...	જીવતરામ રૂપે ૨	૮ હવામાન (મુખલક)	... રતિલાલ-અનિલ ૧૪
૨ મુડુદેવ ...	મુડુદેવજી મલિક ૪	૯ યોરુ-સિલુજી-માલિયા	... હાઈ ૧૧
૩ ટાપુવાસીઓ ...	રતિલાલ-અનિલ ૬	૧૦ વજીરારો કૂતરો	... " ૧૮
૪ મોળા બાનો રાખવા-	" ૯	૧૧ બાણો ખાત્રિય	... મોહન દી દેસાઈ ૧૬
૫ ધાનદેવ-ચિન્તનિકા	... ચિન્તેશજી ૧૨	૧૨ સલાખલી જીવનદર્શન	... રતિલાલ દેસાઈ ૨૦
૬ રોજોની બડકબજિવાત કેમ મટી જાયીયો બાણે ૧૪		૧૩ નવાં પ્રક્રમનો	... " ૨૩
૭ સાગર ને કુ (મુકતક)	... રતિલાલ-અનિલ ૧૫	૧૪ જુદી જુદી નિષ્ણાઓ	... ક. વ. મોળી

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨]

મૂલ્ય: દરેક સામગ્રી પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

પૂજ્ય બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ વ્યક્તિત્વના અનેક પાસાઓનો પરિચય હવતા પ્રેરક જીવન પ્રમોત્સવી આ પુસ્તિકાઓમાં કેટલાક પ્રમુખ વાર જ મળે શકે છે, નાના મોટા બો કેઈને ઉપયોગી વાચન પુરુ પાડતા એ પ વન પ્રમોત્સવી રોની ના વખાણેના છે સાથે બાપુજીને એક સુદર અપ્રમદ તસ્વીર પણ આપવામાં આવી છે

ગાંધી-ચુરુ

વેળા: શ્રી ચુરુદયાવ અભિષેક: મૂલ્ય: સરા રૂપિયા

મો કાકાબાહેબ કાલેકેરે આ પુસ્તિકાની પ્રસ્તાવના 'જાણી શકશિ'માં આ વેળામાંથી મહત્વ સમજાવતા લખ્યું છે

"મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગુર, બાપુજી જમાનાના બે મહાન પુરુષો, ભારતીય સંસ્કૃતિના મોટા દિગ્ગજો એમને વિશે કેઈ કેઈ લખે તો તે બાકષીક થવાનું જ પડ્યું જ્યારે એમને વિશે બજાહદ: શુરુદયાવ અભિષેક લખે, ત્યારે તો પૂરકું જ શું? શુરુદયાવ—આથાજી—ગાંધીજીના જૂન પ્રથમ મહા આબ્યા હતા તેમના જ સિવાયના તેઓ ગણાવ અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તે અગ્રીમ હતા

"વૈષ્ણવ બાપો જેન મનોના પુરુષોત્તમ સમચન્દ્ર અને પીતા વિષ્ણુ મુખ્યચન્દ્ર વચ્ચે અલેક ભેદ શકે છે તેમ જ શુરુદયાવજી પણ ચુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેક જુએ છે એમની એ અલેક દિલ એમન આ નાનકે વેળામાં આ અનેક રીતે વિશદ કરી છે"

મસ્તીની પળોમાં

વેળા: રતિયાવ-અનિવ મૂલ્ય: ૫ ચતિર નવા પૈસા

પાકેટ સાઈઝના, જિયા રંગીન આગ પત્ર રંગીન ચાટ્ટીમાં બાંધેલ આ કૃતિ મુખ્યક સમગ્ર વિશે જાણીના વિવેચક શ્રી વિશ્વપ્રમાદ રા નિર્ધેરી લખે છે

"તમારા કેટલાક મુજાહોમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક ચાતુરતા છે 'વસત માગીને', 'હાલેવાતુ સ્વર્ગ', 'કોને રમે?' જેવા એવા ઉત્તમરોએ છે મુસ્લિમ, 'અધમતા જેનું રક્ષણ' 'મુનિના પદ્યોને' જેવામાં ભાવનો કેવળ આકર્ષક છે

'આત્મા મમુદ થતા કરશે તેમતેમ તમ્હારી કવિતામાં વૃથા રે સોનવ' આવશે

કુમરો અને કુલમી

વેળા: રતિયાવ-અનિવ મૂલ્ય: બે રૂપિયા

મીતો, મનકા અને સુખકોના આ સમગ્ર-પ્રે પ્રસ્તાવનામાં જાણીના સાહિત્યકાર શ્રી સુનીકાને વર્ષમાન સાઈઝ લખે

"ભાઈ અનિલે પેતાની કવિતાઓને 'કુમરો અને કુલમી' આપ્યા છે. એ જાન મજરીમાં બે વરસ જરૂર છે, કમ 10 મી જ અને કુલમીના ત્રીન મહુર આમવા ત કરતાવ વિશદ છે એ આનવ-નિદગીના નામ કવિની ૫ કુમજરીનો ૬ વરસ એ મદદર નદની પડે તેવા પ્રત્યેક પર્જુમાં બ્યાપેલો છે અને તેનું જાન કરનાર આદર આનવ જીવન-સરકથ આજે જ કારક નરવ નીવડે તેજ છે"

રૂપાયતન પ્રકાશન, કૂનાગઢ

જુદી જુદી નિષ્ઠાઓ

અનેક માગે એક જ લક્ષ્ય તરફ જાય તેમ એક જ લક્ષ્યે પહોંચવા માટે જુદી જુદી નિષ્ઠાઓ હોઈ શકે; પણ માર્ગ વાસ્તવમાં માર્ગ હોયો બેઠાએ તેમ નિષ્ઠા પણ વાસ્તવમાં નિષ્ઠા હોવી ધટે.

મંગાના અનેક એવારા છે, મગે તે એવારે સ્નાન કરે, તીર્થ-સ્નાનનું બુદ્ધ્ય મળવાનું. પણ કોઈ એવારે મંદીરી કરવાતી હોય ત્યાંનું સંસ્કૃતિ ધર્મ શી રીતે રહી શકે? ત્યાં સ્નાન કરવાથી તે શરીરને મંદીરી જ વળજે: મંગાજળમાં મળ પડે તો તે પણ દુષિત જ થાય.

ધર્મના અનેક માર્ગો છે, જ્યવદ્વારના પણ અનેક માર્ગો છે, તેમાં કયો સારો ને કયો ખરાબ તેનો આધાર તો તે શું છે કે દુષિત છે તે પર રહેલો છે.

શું: અને દુષિતને અસત્ય પાઠવી બેઠેરખા કરી? - નિર્મળ દ્વંદ્વને થતી ધીમ પ્રતીતિ.

જુદા જુદા માર્ગો એ જુદી જુદી નિષ્ઠાઓ છે. તે તો સાધકની કર્મપરાયણતા અને ભક્તિમાં જ વસતાય.

એવો કાર્ગરત સજ્જ જુદા જુદા રાહીઓ વચ્ચે જીવનનીયના બેઠ કે શામસા પાડતો નથી. તેમ તે પોતાનું કાર્ય છોડી બધાને પોતાના જ માર્ગે ધસડી જવા મથતો હ્રદયસ્થી નથી. તે જાલત હોવા છતાં માનવિયુજ નથી. ગુણપૂર્વક તે અમુક માર્ગ કે નિષ્ઠા સ્વીકારે છે, અને કર્મરત રહી જ્યાગળ વધે છે. બ્યાજુળાજુલા બીજા માર્ગોનું, નિષ્ઠાઓનું સતત જાગરત રહી ગાવલોડન કરતો રહે છે, પોતાના માર્ગની વિશેષતા તો તે બાજે છે માટે જીજુષો એવા જાજુષા મથે છે, બીજાના માર્ગના ક્ષતિ ને ગુણ પર પણ તે ધ્યાન રાખે છે. પોતાની ક્ષતિ ને બીજાના ગુણ તે જુષાવતો નથી. કેમકે, તે નિષ્ઠાવાન સાધક છે, નિષ્ઠાવાન પ્રવામી છે.

आ
रा
ज
सू

ધારીલાખ

ઉદ્દેશદાત્રિમાસીકાવ્ય

વર્ષ ૧૧ [૧૨ - જુલાઈ - ૧૯૫૮] અંક ૫ મા

મારું માનવું છે કે અહિંસા એ
કેવળ વ્યક્તિગત સદ્ગુણ નથી. વ્યક્તિ,
સમાજ અને દેશ એ વધાને માટે
આધ્યાત્મિક અને રાજકીય આચ-
રણો એ એક સુગમ માર્ગ છે. —વાપુ

(વાપીસ અને મુરદેવની કલ્પસાહસકાવ્ય અપ્રીતિ ૬૨૭ માસિક)

મહેરિયાના નિવારણ માટે આપણી સરકાર ત્રીસથી ચોવીસ કરોડ રૂપિયા બહાનું મદદથી ખર્ચવાની છે તે ઉપરાંત બીજા મુદ્દાઓ છે ત્યાં ત્યાં તે તે સમસ્યાઓ તરફથી પણ ધ્યાન ખર્ચ કરવામાં આવે છે છતાં મહેરિયા એ સામાન્ય બીમારી થઈ પડી છે.

રોગના નિવારણ માટે જે મળવન નાણું ખર્ચો રહ્યું છે તેથી આપણે કંઈક દુવાઈએ, પણ એવો હરખ કરવા એવો નથી કેમકે, તેથી મહેરિયાના જીવન અત્યંત પ્રમાણમાં, અત્યંત સમય માટે નાશ પામશે ખરા; પણ વગી ફરી તે તક મળતા જન્મ લેવાના જ

ગોહેરામાં પાણીની તગી હોવા છતાં આમપામ પાણીના વપરાશથી અનેક કારણોને લઈને સતત ગદડી રહે છે હવે ઉત્તરના અભ્યાસવાળા, બેજવાળા મકાનેનો પાર નથી એ બધા મન-છળા જન્મસ્થાનો અને કાવગી રહેણાં છે જના સુધી ગદડી દૂર થાય નહીં, હવાઉત્સવાળા અને લેલિયા મકાનો સુધરે નહીં ત્યાં સુધી મન-છેલ અને મહેરિયા દૂર થાય એ શક્ય જ નથી જ્યાં સુધી એ પાવાનો સુધારો થાય નહીં ત્યાં સુધી બીજા ઉપાયો રોગને દાબી દેવામાં તકાળ પૂરતા સફળ થશે, પણ તેનાથી કાવગી ઉકેલ નહીં આવે, અને સરવાળે પ્રજાના નાણાં, પરિસ્થિતિમાં કાવગી સુધારો ક્યાં વિના ખર્ચાના રહેશે એટલે પાવાની બાબતો માટે જ ચોક્કસ પગલા લેવાના એઈએ અને તે માટે પણ ખર્ચ થવો એઈએ.

સારા હવાઉત્સવાળા સૌદા મકાનો, પાણીના નિઠાવની બિનઉપદ્રવકારી સગવડ-એટલું થે થાય તો મહેરિયાનો ફેરાવો અટકશે.

મામાન્યપણે પાણીની તગી છતાં તેનો ઉપયોગ આપણે દુવકપણે કરીએ છીએ અને તેનો નિઠાર તો મલુ ખડુ ગદડી ને મન-છેલ જ વધારે છે આ ગોહેરાની વાત થઈ ગામડાની સ્થિતિ એનાથી સાગી નથી ત્યાં વસતી ગ્રીષ્મ તથા પાણીનો નકાસો વપરાશ ને દોષ ગણી પણ ચોમાસામાં તો ઠંડેર બરાયેલા આબોધિયા ને જામિદો કિન્નર-હાલકા એ બધા મન-છરના ઉપદ્રવસ્થાનો છે વગી ક્યુબરો એટલે રોગના દોશની સાથે જ રહેતું હોય છે, કિન્નરી એટલે રોગની કેલ પૂરતા હવા ઉત્સ અને ક્યુબરોથી ટીલ દૂર છે પરિણામે ચોમાસામાં તો મહેરિયા ત્યાં પૂણે ફેલાય છે.

મહેરિયા ક્યુબો પણ જન્મદાતા છે, એ બુઝુ ન એઈએ જોનિક મહેરિયાથી લવાઈ ગયેલા સર્ગરે પર ધવના જ તુએ જલ વિજય મેળવે છે મહેરિયાથી ધસાઈ ગયેલા શરીરમાં એનો પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ હોતી નથી એટલે મહેરિયા પછી ક્યુબ પણ થર કરે છે.

પ્રજાએ પણ સુવચનાની ટેવ પાઠવાની જરૂર છે તે વિના મહાવિખને કાઢી કાઢવાના મયાસો પૂરાપાધરા સફળ થવાના નથી.

આપણે 'હવા' પાછળ મળવન નાણો ખર્ચો એ છીએ પણ પાવાની બાબત 'આરોગ્ય' વિશે જાણે કરી ચિતા જ નથી અને તેથી રોગોને મારી કાઢવાના મયાસો એક દરે રૂળ પર લી પણ જેવા નિવડે છે રોગના જ તુ સામે પ્રતિકાર કરવાની શક્તિવાળું શરીર, રોગનો પ્રવેશ કે ઉપદ્રવ ન થાય એવી રહેણીકરણી અને રહેણાં અને સુવચનાની ટેવ-આટલા વાસ્તવ પણ રોગોને કિમત્તા ઠામે દવા માટે જેટલો ખર્ચ કરવો પડે છે, તેમના અત્યંત કિસ્મો ના બધા માટે ખર્ચો તો રોગો નટક અને તે માટે નાણા સહિતની છવબનની જુવારીમાંથી ઉગરી જઈએ.

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવરોધતી લેખમાળા ૬ લેખાક ૬ છે]

સત્ય સમગ્રપણ એવું લાગે ॥ પણ તેનું આચરણ ખૂબ દુર્લભ થઈ પડે છે એવા સાર્વત્રિક અનુભવ છે. દરેકને ચાલી સત્યની પ્રામાણિક પ્રતીતિ પણ નોખી નોખી હોય છે. સત્યરૂપી સાધ્ય અનેદાર તો લાગે છે પણ વ્યવહારિક કૃત સમાન તો તેના આચારનો છે જમાના ઝોળી એ સરાનગી કાઈ ચાવી જે-કાં નડેલી વ્યક્તિ ગત રીતે સત્યને એનો ઉદ્દેશ કાઢી લીધેનો જોવા મળે છે. પણ સમાજના સંવાનોમા સત્યનું આચરણ કઈ રીતે કરવું, વ્યક્તિએ પણ કયે રાજભાગ? મ્યા સચેદર અને નમ્રુક સાધનથી સત્યપાલન કરવું એનો ઉદ્દેશ નમ્ર ઉત્સાહ પ્રકર્યો હતો. ગ્રામીણ સ્વપ્રતિભાથી સદ્ગુણજો પતાવી શક્યા કે સત્યરૂપી સાધ્યનું એકમાત્ર અનુપમ સાધન અહિંસા છે. સત્ય સાધિતું અહિંસાનું આ જોડાયેલ અપૂર્ન છે. માનવજાતના વિકારમા એ એક નવું જ પ્રકરણ ઉઘાડે છે. દિવસરોજીમા એ એક નવીન ઉમેરો કરે છે. સત્ય સાથે અહિંસાને સામગ્રીમા ગાંધીજીએ ફિલસૂફીને વ્યવહાર્ય મરી એટલું જ નહિ પણ તેમા એમણે અનેરો શોધો પણ આપ્યો. સત્ય અને અહિંસાના નોખા મહત્વ અને કિંમત તો હવે ખર્ચ અને નીતિમા જોવા મળે છે, પરંતુ સત્યને સાધના માટે અહિંસાને સાધન તરીકે પોષવામા ગાંધીજીએ ફિલસૂફીનું સામ્ય શોધન કર્યું છે. પાતળા દર્શનમા સત્ય અને અહિંસા બંનેને એક સાથે મહાજાતમા ગણાવ્યા છે અને તેમને ખૂબ અગત્ય અપાઈ છે. પરંતુ તેમા સત્ય, અહિંસાનો સામ્ય સાધન સમય રૂપ જાવા મળતો નથી. જો કે મહાજાતના વિચારમા તેનો રહાયેલા ઘર્ષ જાણ છે. ખરો અહિંસા સાધન કેમ? -સત્યનું સાધન નહિંસા કેમ? પરમ સત્ય એટલે વિષમા લગાવાર રહેલું શબ્દ એકત્વ. અહિંસા એટલે પણ વિષ-નાષક પ્રેમ. પ્રેમ એટલે શાંતિ એકત્વ. એમ એકત્વના વાતણે સનાતન સત્ય સાથે નહિંસા જોડાઈ જાય છે. પરમ સત્ય કૃતરૂપ છે. અહિંસા કે પ્રેમ સક્રિય એકત્વ છે એટલે તે ક્રિયા સાધન ॥ તેથી કહી શકાય કે એકત્વના ક્રિયા સાધન અહિંસાથી ચેતનરૂપ એકત્વને પાછી શોધવા આ તો ધોષ સત્ય અહિંસાનો તત્ત્વવિચાર વ્યવહારમા

પ્રેમ કે અહિંસા જ કોટું નિકળે અને સામાજિક એકતા કરાવે છે. જ્યાં એકતા જ ન હોય ત્યાં સત્ય કયાથી મળે? એકતામાત્રી કે એકતાની એકાગ્રતામાથી જ સત્ય લાભે છે. વ્યવહારનો સામાન્ય અનુભવ પણ જતાવે છે કે સત્યને મેળવવાનું મહત્ત્વ સત્ય ઉત્તમ સાધન નહિંસા છે.

પ્રેમ તત્ત્વનું મૂલ્ય -પરમ સત્ય મૂલ્ય ચેતન્ય રૂપ છે અને એ અર્થમા જ ગાંધીજીએ સત્યનું સમ્યક દર્શનરૂપે દર્શન કર્યું છે. અને એ મૂળ અર્થને જોતા પણ સમગ્રપણ અને અનુભવાય છે કે અહિંસાનું પ્રેમ તત્ત્વ જ માનવી ચેતન્યની વૃદ્ધિ શુદ્ધિ કરી ચેતન્યની પ્રતીતિ કે અર્પી કરાવે છે. પ્રેમ પોતે જ ચેતન્ય પ્રતીક છે અને પ્રેમ માનવોમા રહેલી ચેતનાની એકતાની અનુભૂતિ કરાવે છે. આમ આ દૃષ્ટિએ પણ સત્ય રૂપ ચેતન્યની પ્રાપ્તિનું સાધન અહિંસા જ છે.

શુદ્ધિની દૃષ્ટિએ -વળી સત્યરૂપ ચેતન્યની શુદ્ધિને પામવા પણ અહિંસા જ ઉપયાગી થઈ શકે. અહિંસા એટલે શુદ્ધિરૂપ જાણ આત્મિક શુદ્ધિ. શુદ્ધ સાધ્યને પામવાનો શુદ્ધ સાધન જ જોડાઈ તેથી જ ગાંધીજીએ સત્યરૂપી શુદ્ધ સત્યને પામવાને અહિંસા જોવા શુદ્ધ સાધનને જાતાવ્યું એટલું જ નહિ પણ સાધન પર એ હોય બાર મૂક્યો કે સાધન શુદ્ધ રીતે બરાબર રૂપાય તો સાધ્ય જરૂર મળે. સાધન માણસના હાથની વાત છે. જેટલી એની શુદ્ધિ વધે તેટલા જ પ્રમાણમા તે સત્યની શુદ્ધિની વધુ નજીક જાય.

એકતરફી પ્રેમ -સત્યને પામવાનું એક જ સાધન નહિંસા છે એવું ગાંધીજીનું અપૂર્ન કથન અનેક દૃષ્ટિએ સાત્ય લાગે છે. આથી જ અહિંસા કે પ્રેમ એકતરફી (Unilateral) પણ હોય અને તે સોદાગી મંજી નથી. એમ પણ વાર વાર એમણે સમગ્રનું પ્રેમની જુમકા એમણે ઊંચી ઉઘાળી વિનંત મુસ્લિમ પ્રત્યે જેવા વ્યવહારના સવાનોમા પણ તેમણે પ્રેમ એકતરફી પ્રેમ આપ્યો. રાજ્ય તે જતાવું હવે પચ્ચત્તીની પ્રક્રિયા ચૂલે પણ તેની આવી (Unilateral love) એટલે કે એકતરફી પડેના અવાસકવ પ્રગમા છે એને પાંચામે જ સમગ્ર પામના

સામી વ્યક્તિમાં જરૂરી પરિણામ થવા સંભવ રહે છે
 હૃદયપદ્ધતિની ચાખી - હૃદયપદ્ધતિની ચાખી એક
 તરફી દૃઢ પ્રેમ છે તેનો ઉદ્દેશ સત્યદર્શન છે પણ તેનો
 આક છે આદતપત્રોડ સામી વ્યક્તિનો હૃદયપદ્ધતિ એક
 કે નહિ તે તેના એક કાર્યથી ચાખી ન શકાય ખરો હૃદય
 પદ્ધતિ તે સામી વ્યક્તિની આદત પદ્ધતિ ત્યારેજ એક
 યુગલ પણ અદત તેના અનેક દોષ છે ગાઢરૂની બધી
 આદતો દૃઢ ન અને ત્યામુખી હૃદયપદ્ધતિની કિયા ચાતુ
 જ છે એમ કહેવું એકાંએક હૃદયપદ્ધતિની સાથે સત્યજ્ઞ
 દર્શન રખાઈ થતુ રહે અને તે મુળજ અદતોની અને
 આદતોની શુદ્ધિ થતી રહે તે જ છે વપદત્તની કિયા
 થાતુ છે એમ કહેવું આ કિયા દરેક માનસમાં આપુ
 છવન માનસ રી કિયા છે એનો સ્વૃષ્ટ આક આદત અને
 આદતોની ક્રિયા શુદ્ધિ છે તે તેનો સુકમ અને નકર
 આક તેની ચેતનાની શુદ્ધિમાં ક્રિયા સૌમાન્ય રીતે હૃદય
 પદ્ધતિ આ અર્થમાં નથી વપદત્ત પરંતુ અલ્પક્રમ પર
 સામા પદ્ધતિ વિચાર કે વાર અદતિય ના તે પુરતો
 અનુકૂળ આચાર કરે ન હૃદયપદ્ધતિ ગણાય છે ખરેખર
 તે હૃદયપદ્ધતિ એટલે માનસનું ચેતના સ્વરૂપમાં પરિ
 વર્તન એક વિચારમાંથી એ અર્થ જ કિયા થાય છે
 માનસશુદ્ધિનો માર્ગ - આપણે અલ્પક્રમ નેવું કે
 માધીય સમિચારનું પરમ ચેતન્યને જ સત્ય કહે છે
 જગતના સારિય સત્યોત્તુ પાંચ માનવી ચેતનાને વધારી
 ચેતન્ય છે આખી કરાવે એવા સત્યોની યોગ કરવા કરવા
 તેમને અહિ સામે માર્ગ કાપ આપે આ કિયા વિચાર
 ના સંતોને સમજાય છે કે અહિ સામે ન માનસની અને
 ન માનસની ચેતના વધારનાર સત્યમય આદતોમાંથી જે
 ચેતન વધારે તે અહિ સામે પડે તે કિયા આવી સમ
 જણ સિચકપુરક તેનાની રહે છે વાઙ્મયના વધારા
 કેમીતી રીતે કિયા છે ચેતનને અટકાવી દેશપણું હવ
 ક્યા તે અહિ સામે કાઢી કરાવું કે નિયતી ન શકાય એવા
 આપણી એક એ નાતમાં કુટિત મળી હતી નીચ
 બાળુ દાર વેળાની કુટિત પિટી ન કરાવી તેને નેકાર
 કરી કુટી કરવા છતાં તેમાં અહિ સામે કાઢવું એને
 પાપકાર્યમાંથી કિયા થાય છે એટલું જ નહિ પણ એની
 પાપક્રિયા સાથે તેના અને અનેક કારકિયાના છવનમાં
 ચેતનનો સંચાર અને શુદ્ધિ થવા પામે છે આ રીતે અ
 હિ સામે ચેતનની શુદ્ધિના કામ તરીકે એના તેને સમજાવી
 નેવી થઈ પડે છે અહિ સામે નહિ પણ માધીયજ્ઞ

સત્યાદિ વિચારો સત્યાદિ વર્તેને સમજવામાં આવી
 થતી સરળતા થાય છે મૂળ વિચાર વાઙ્મય રીતોએ કે
 માધીયજ્ઞ સત્ય ચેતનાસત્ય છે, એમનો માર્ગ ચેતનામાં
 છે, તે એમની આખી વિચારસરણી અને ચિન્તણીની
 ચાખી મળી જાય છે અને તેને સમજવામાં સરળતા થાય
 છે અને એમની ઊપર કદાચિ તેના જગતી વ્યસ મતિએ
 આ એ કદાચિને ખુલાશે મળી રહે છે
 અપૂર્વ કૃતિ - અલ્પક્રમસિન સાધન અહિ માં છે
 એમ જગતનામાં માધીયજ્ઞ અપૂર્વતા છે તેની વધુ
 અપૂર્વતા તે તેને સામાજિક મહત્વ આપવામાં રહેતુ
 છે જગતને દેશમાં વિકાસની રીતે અનેક સંતોષ ન અને
 મહત્વમાંથી અહિ સક છવન છવી મળી અને અહિ સામું
 માહત્વ નતાથી અલ્પ પરંતુ અહિ માં સમાજને મુખી
 કરવાનું એકમાત્ર અનુપમ સાધન છે અને તેનો સામા
 જિક ઉપયોગ પણ પદતિસર થઈ શકે છે એમ પહેલી જ
 વાર માધીયજ્ઞે બતાવ્યું કુદાદિયે સત્યજ્ઞના અ
 હિસાની મહત્તા વધારી પણ માધીયજ્ઞે તે તેની સમા
 જમાં ક્રિયા વધારી માધીયજ્ઞે પહેલી વાર સામાજિક
 વ્યવહારમાં અહિ સાની સ્થાપના કરી તેને માટે પદતિ
 આપી અને (social philosophy) સામાજિક
 વિજ્ઞાનમાં પોતાની અપૂર્વ કૃતિ આપી
 સત્ય જાન દર છે - અહિ સામે માર્ગ શુદ્ધિના છે
 શુદ્ધિ ચેતનામાંથી જ સક થાય, કિ સામે શુદ્ધિ સકય જ
 નથી-સ્વૃષ્ટ રીતે અને હૃદય રીતે, એમાં બીજાનો નાર
 કરીને આપણ વધવાની વાત આવે છે દેશપદ્ધતિ મનો
 કાન્ય રિયા કિ સા અસ અનિય છે, એટલે મને લેકોનો
 શુદ્ધ હેતુ છતાં કિ સામે સમાજશુદ્ધિ કરવી કે શુદ્ધ હેતુને
 પોતાવતુ અસકય છે વળી જગતને ચેતનસ્વરૂપ એક
 દરેક આકાર અને સ્વપાતને પોતાનું માન્ય અને અનુ
 અનુમાનુ ત્યા નાસા કરે કરવાઈ માન્ય માન્ય ત્યા નાસ
 ન હોય પણ ત્યાંએ હોય, પોતાનો કે પોતાની ચીત્તનો
 કોઈ નાસ ન જ કરે તેનો દેશ દેશ તે સુધારે પણ નહ
 ન કરે આ જગત પર સ્થિર થઈને માધીયજ્ઞે સત્યની
 રે ત્યા માટે અહિ સામે એક માત્ર સાધન છે એમ જગત
 પૂર્વક બતાવ્યું તરી જ અહિ સામે ચિત્તાનુને જગી
 આસ માર્ગમાં જે મુખીયતે આ એ તેને સત્ય કહું કે તેને
 અને જે નાશી કરવા પડે તે કરતો અહિ તે માર્ગમાં
 કાણ કે આ પ્રક્રિયાનું પદો ખરો માર્ગ નાસ કરતો
 [અનુક્રમસિન રચે પાને]

મજૂર પ્રવૃત્તિમાં પડખો ત્યારે આરા મનમાં જે આદર્શ જાળવવા હતા તેની સાથે, આરા કાર્યતુ ચિત્ત સરખાવુ છું ત્યારે થોડી નિરાશા થવા લાગે છે. તેની નથી સરે અવશ્ય મજૂર પ્રગતિ માટે ધણુ કંઈ છે અને તેમાં કુ બાળ લઈ છું ખરો, પણ તેમની પ્રગતિ એ ઉચ્ચતિ થાય એવું બહુ લાગતું નથી.

મજૂરોના આર્થિક પ્રશ્નો હવે મરના અમારા પ્રયત્નો સમજાવવા છે ખરા, પણ માનવનો એ જ એક પ્રશ્ન છે! એ પ્રશ્ન અગત્યનો ખરો, પણ પાલુચના અનેક મહત્વના પ્રશ્નોમાં એક છે.

આને કુખ્યાણ મળ્યા આ એ ત્યારે નવા કષણ પડેલીને આપો હશે. પણ સીધા દરજ્જે ત્યાંથી આવ્યા તેના જ પડેલી લીધેલા જીવનમાં! આ મરખીના દિવસોમાં જ દરની કાંઈ એને કહી નહીં થાય?

કુખ્યાણના આત્મામાં છે એની વહુ સમજી આત્મા જેટલું મળી મળિને બસે તે કમાર છે. પણ એનાથી પાચ પચીસ યોગ્ય કમાતા મધ્યમવર્ગના એના જેવા જ કહેવ સાથે એવું કહેવ સરખાવું તે અમારે કંઈ બાવતો હામમાં પેનાની છે તે તરત આનંદમાં આવી જશે.

અમારું સ્થાન છું છે! બહુ તો ડેર્મ સારી થોડીના નિલાવાન નોકરો એવું, અને વેતન લઈ નિશ્ચયી તેમજ કાલે કરીએ છીએ એ સિવાય બીજું કશું કરેવું તે આરોપના સરખું જ ગણાય. વધારે સગવડ, વધારે પગાર મળ્યા પછી એમને માથેથી ચિંતા ઊતરી જાય છે અને કોટની એમની કાર્યકારિત ટકી છે ખરી, પણ તેમનામાં પરિવર્તન થયું છે એમ માનવું વધારે પડ્યું છે એમને એમના દુરામો છે જ, ત્યાં દેશ તે હજી વધારે સારી આર્થિક સ્થિતિની ને એમને આગળ વધવા દેતી નથી એની વૃત્તિમાંથી હજી એમનું માનસ યોગ્ય મેળવે છે, ઊઠવા પી વાત કયા?

નવજી આર્થિક સ્થિતિ ધણુ અનિયંત્રિત થયું બહુ બધા જ અનિયંત્રિત નહીં જ કુખ્યાણ કોટની આત્મકાણ કોટલ જ નહીં મધ્યમવર્ગનું એક કહેવ જેમ જાય છે, વિકસે છે, એની સાથે કુખ્યાણની લેણી કરણી અને પિત્રારનો કોઈ મેજ નથી રહેવું અને સરકારની ને અનિયંત્રિત મધ્યમવર્ગ સીધારે છે,

તેને માટે કોટની ધીરજ અને કુદરતી મર્યાદિત સાધનોથી સતત મથે છે, એથી પુરુષાર્થગતિ મજૂર કુટુંબોમાં જાય સુધી ઘખલ કરીને રિયર ન કરી શકાયે ત્યાં સુધી અમારું કામ બધું છે એમ મને લાગે છે. પણ અને કાર્યકરો બધા વહીવટીત તમા વડે ચાર્જ ગયા છીએ બેરવાઇ પડ્યા છીએ સરકારે પોતેના સરકાર કેન્દ્રો, કલ્યાણ કેન્દ્રો સરકારનું મારેની આદ્ય પુરુષાર્થગતિ મજૂરોમાં જન્માવે એ અવકાશ છે તે તે બાગકને કુવારી, કૂવારી, મલાસા કરી પ્રસન્ન રાખવા મથીએ એવું થયું બાળક પોતે જ નિજ આત્મ દત્ત સાધનો શોધી તેમાં મૈત્ર સાથ તે જ રિટેલ યોગ્ય છે.

માલિકોની સરથા આ કુમરો આદર્શ ન લેખાય તો થે તે પોતાના દેવ માટે મળ્યા છે, કાર્યરત છે, ઉદ્યમ ચીન છે મજૂરોમાં એવું છે એમ ન કહી શકાય અને માલિકોના રાજ્ય વિશે મજૂરોમાં બહુ રક્ષક વિચાર જન્માવે છે ખરો, પણ હવે બધા ત્યાંથી જ અલટી ગયા છીએ એવું લાગે છે ખરી રીતે ખરો કાર્યકરે એની આગળ છે.

એમનામાં નવજી આર્થિક સ્થિતિનો અસરો જન્મે વરાળા સજ્જ થયા, પરંતુ સરકારી પ્રગતિથી ન પ્રસન્ન થવનો સાહિત્ય અસરો જન્માવ્યા માટે શું કંઈ? એનો જવાબ આપવા કરતાં મૂળા રહેવું સારું છે છું એની પાછળ એવો ભવ તો નથી ને કે તેમ માતા પછી અમારી વરસ જ નથી રહે તેઓ પોતાનામાંથી જ યોગ્ય કાર્યકરો જન્માવશે, પછી અમારું છું! અપવા તો એ બહુ દૂરની વાત છે, આપણે એ કામને નહીં પહેલી વળીએ એવું અલ્પવામાં છે!

કુખ્યાણનો વાર વર્ષનો છેલ્લો દેહકમા કામ કરે છે, મોટા થશે કે બસ મિત્રમાં કહીશ કે મજાવ તો દોરો કે બાળમિ વ કરે થોડો પગાર મળી જવાનો દુન્યે અમાર જવાના દીકરોને! વાત સમી બહુનરનો નોકરી સિવાય કોઈ બીજો વ ઉપોચલ છે એવું તો સરકારી માણસે પડ્યું માને છે કે કેમ એ જ કા છે.

અને આથી પહેલીએ છીએ પણ મિત્ર બધા પો એવું જવાબે ઇચ્છા નથી, અને બધા પડવાનો અવ સાથે વ મને તો સરકાર પર દવાયુ લાવીએ. કેમ?

મજૂરોનો રોટનો એની સાથે સહવારોએ છે આ એ
 ઘટનાએનો કશો મેળ નથી આવ્યું. હાથી મિલના કામે
 આવતા મામડિયાએને આવડાયા જ અથોલોએ દારા
 રોટલો મેળવના માટે અને કશું કહીએ કહીએ છીએ
 ખરાં અને એમ સાથે છે કે અને દે રિપટલના વિવાદોના
 રોકટરો નેવા છીએ દત્ત કુ જે છે જે છે રેન્ટીસ જાસે
 જા તે વળી એકરેરાળા પાસે મોડલે ત્યાં રોમ ન સમ
 જાવ તો એકી તપાસનાર પાસે મોડને-વળી આ બધા
 રોમપોતાના દર્દિનિનુને જ મહારનજ ગણી અમુક
 અમુક માનતો પર જ રિપ જાર થી નાહી પનિસક
 રાઈ ન મરે! આમ કાર્યકર, ગામકારી વાંદ જલે અને

તો મિલ મજૂરોના પ્રખના નિષ્પાતો! આખી નિર્દોષી
 અમદાદ દેવનજાર વ્યાવસ્તીના હાથ હાતી વધે છે ખરા,
 પણ છિવરો કદી વધતી નથી મીગણે રહી જાવ છે એવા
 અમારા હાન છે

રોમના સમજના નામ માટે નાહી પરિસક મયા
 વિગા છૂટો નથી

આ વિગાર સહકર્મકરોને ય નહી મો મમશે
 તે જ અમલજા પડસ એવી કશી ખાતી નથી પણ
 કાનિના વિગાર વિગા રોઈ રિવસ કાનિ મર્ષ છે ખરી
 કારત ને કાનિ કરવા હજી છે તે બાના અમલસ રોમન
 નિના થવાની નથી

અનેક દેવેત્યા વહે ચાલુ હોય તો જે જીવન અવિસાત્ત છે એના કુકા ન પડાય સામરત
 મોટા કિનારા પરના ખાડામ જઈને ફેડા તો તે સામ થી અન્ય પડી જાય તે એક નિસ ખાલી
 મુકાઈને મીડુ જ રોડ સ્તી જા. સામરના મોલ થુ અમરની ખનજ છે નહી એકેએક મોટા
 એકલીન સાથે અમલજાએ સહવારન છે જીવનના પાંજ સેતો એમ જ એકએક જાણે સહવા
 રેવા છે જીવનના જામવા પાડવા એટલે મોલજાએ ખામોસિયાજા જલુ ને અ તે નામરમ થલુ

માનુષ પ્રવેશ છેવટે નિષ્ફાત ન દોર્ષ કો પડુ જીવક છેવટ કોમલુ વલુ સામાન્ય જાન તે
 તેને હોડુ જ નોઈ એ તેવેના જ છેવટે જુએ જાણે અને જીવન છેવટે મિરી કારે અજાન રોમે
 તેના મેરલાજ મામ તેને જ નથી તે બીજાનુ મોલમ મુલ્યાકન કરી યાતો નથી જીવનનુ સમમ
 દર્શન અને સાધ્ય નથી તે તેના જ છેવટા જીવન જુએ અને તેને જ આમલ સાખ્યા કરે તેવુ જ
 બીજા છેવટા પડેવા માલુસો થલુ કરે તો પરપરની અવધામલુ છેવટેના નિના મીટુ થુ સવર્ધી

અને માને કોમુ જ નથી થુ ! કોટાડિયો સુધાવી જાણ મેને છે, જલપાવો! તેની માયા
 મોને કે કમે છે, અમલસારની માયા તો વળી અમલસ જુદી!

આમ અમાજ જુડે નહી વર્તન થલુ જુડુ ! આમ જલે અમલજા જીવનના જામવા પાડી નાખ્યા
 છે! એક મીલની નજીક રહેવા જાણ જલે કશી દુર છીએ!

એટ પરિચય એ આજુ કે પળની મોટો સમજ નિષ્પાતોની દજા પર જીવને હોડ કોવી
 પરિચિત સર્વઈ છે! સુધારાને નાનકી અમલ કરવી હોય તો જે આને કાપદાઓ પાસે!
 એ વળી મો તેવા વિદાન હોય તો જે ખાલીનુ દસઃ આજુ કે હોડે રોકટર પાસે! એના છેવટે
 એ આ થલુ બીજા છેવટે તે કિમ થલુ નહી! વેપારી લાખોના વિચલ્ય કો પડુ રવિતા એ વળી
 કા જા છે એની એને જાણમ નહી! તે જાણે અક્લીનજાણા વિચેને તે એ રોડવાજ કરે ને!
 આ તે રેવી જ સદાચાર! રેવી અખાત! તે જાણે એકલુ દેલ તેમ આપણે કરતિ ભતિ, પ્રાન
 અને જાપાસ નોખા નેખા પાડા કરિને વરે ચાલ મયા છીએ!

અનેક જુડા જુડા છેવટેના વિદાનેની પેટ નથી અમલ જલે છેવટેની સામાન્ય જીવનની કારે
 કલુ છે! એટલે નેમ ચેતસમજ વધી છે તેમ પરમવર્ધીજલુ ને અસહાય થલુ વધી છે અને
 નસદિજાણા મુજ થલુ એ અવચતતા જ નથી થુ!

મંદિર સિદ્ધાંતી માટે અંદાજ પ્રલુ જાગીશમ કુંધી એક નામે નાનકેપતી ખામતોમા
 શોડ સસ લેવા તેને અર્ધ એ જ કે એમની પાસે જીવનુ સમમ દર્શન હતુ -જીવનની એકતા
 એને નોક્કી હતી જાણવા નહી

દુનિયામાં ને ને મહાન વિશ્વવિજે જન્મી તેમાં મહાત્મા મૌળી પણ એક હતા. સમગ્ર દસ વર્ષ પહેલાં એવાના તરફથી અને જીવનનો સર્વોત્તમ સંદેશ મળ્યો. સમગ્ર ધર્માને જીવનમાં એવી કુરુકેલીમાંથી પસાર થવું પડે છે કે ભારે માનવતા પરનો તેના વિશ્વાસ ઝીંકી નાશ. મારે પણ એવા દિવસો ભેગા પડ્યા છે. મારા પતિનું મૃત્યુ થયું હતું. એમની વિદાયથી હું વ્યાકુળ હતી. ત્યાર પછી મેં ‘અનુભવ્ય’ કે હિન્દી કાવ્ય પ્રભાવે હવે મારું હતું અસ્તિત્વ નથી ત્યારે અને આપાત લાગ્યો. આઝાદીની અગવળમાં વર્ષો સુધી બીજા બંનેના સાથે, પુરૂષો સાથે ખોળેખા મેળનીને મેં જાગ લીધી છે. આઝાદી મળી ત્યાં સુધી એમની સાથે કામ કરતી અને ધૂરાળતા વેદી આવી છું, પરંતુ બીજાનું સ્થાન પુરૂષ સાથેના અમારા સંબંધોથી જ નહીં ધાય છે. હવે હું પુનઃવિદ્યાથી વિધવા હતી. કુદરતની સંપર્ક પર મારા કે મતી તબુ પુનઃમિલેના કથા માત્ર નહીં. એ અપમાન-જનક પરિસ્થિતિથી મને દુઃખ થયું. એ નાશકા કાવ્યનું સમર્પન કરનારા મારા કુદરતના અગ્રણ્ય પ્રત્યે મને કોપ આવી.

એ વખતે મારે પ્રસાન્ન-સંપર્ક સંમેલનમાં જવાનું હતું. ત્યાં જતાં પહેલાં માધીછને જણાવે પ્રસ્થાપ કરવા ગઈ. થોડી વાતચીત પછી એણે પૂછ્યું : ‘સગાં-સગ-ધોઆ સાથે તે મેળ કરી લીધા કે?’ અને આશ્ચર્ય થયું. મેં જવાર આપ્યો : ‘મેં રાઈની સાથે ટરે નથી કેમ. પણ નાના કાવ્યોના આદર સાથે ને લેણે મારે માટે અપમાનજનક પરિસ્થિતિ ઝેડા કરે છે એમની સાથે હું કોઈ મેળ કરી શકતી નથી.’

ગાંધીજીએ એક પગ આડીની બહાર ભેળું. કરી મારી તરફ વળીને દરબીને બોલ્યા : ‘તાર્કને એમની વિદાય સે. સિદ્ધાન્તરો એ અગ્રહ છે. આપણે ત્યાં હજી અગ્રવી વાગેનું મદદ છે.’

એ દહા પછી મંદ મંદ દરબી દતા. એમણે કરી કહ્યું : ‘તારા સિવાય બીજું કંઈ વને નુકસાન નહીં કરી શકે. તારા હૃદયમાં પછા ગુસ્સો છે. એને ભે નહીં રાંધે તે એ તને નુકસાન કરશે.’

હું સુષ સ્વી. એ બોલના અર્થ—‘તું એટલા મારે

પરદેશ ભવ છે કે પોતે દુઃખી છે અને એ દુઃખોથી બચવા માગે છે. તું તારા ખુદથી તારી રક્ષા કરી શકશે? ભવારે તારા હૃદયમાં ગુસ્સો છે ત્યારે તને બહાર સુખ મળી શકશે? આ પર વિચાર કર. થોડી વિનમ્ર થા. તારા પતિના અવસાનથી તને ઘણું દુઃખ થયું છે. તારામાં પોતાના હૃદયને સ્વચ્છ કરવાનું સાહસ નથી, તું એટલા માટે તું તારા આત્માને વધારે આપાત પહોંચાડશે!’

એમના જીવો કાનમાં ગુંજી રહ્યા. ઘણી વર્ષાત ધઈ. થોડાક દિવસના દંડ પછી મેં મારા ભેગને ટેલીફન કરી કરી કહ્યું કે, ‘પરદેશ જવા પહેલાં હું તમને મળીશ.’

અને ભવારે હું એમને મળી ત્યારે પાંચ મિનિટમાં જ મને લાગ્યું કે મારા મળવાથી સૌને સંતોષ થયો છે. મેં મારી જીવિષ્યની ચોળના કડી અને એ નવાં પગલાં માટે મેં એમના આશીર્વાદ માગ્યા. કોનો મારા પર ભારે પ્રભાવ પડ્યો, મારેથી એક વારે બોળ લેતી ગયો હોય અને સ્પર્શ મળી લેખ એવું મને લાગ્યું.

આ નાનકડી જિનાથી મારામાં એક મોઝું પરિવર્તન થયું. દસ વર્ષ પછી સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘમાં હિન્દી પ્રતિનિધિ તરીકે ન્યૂ યૉર્ક ગઈ. દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીએ પ્રત્યે ને દુર્ભવહાર થાય છે તેની શરિયાતનું જામરે મન થઈ મહત્ત્વ હતું. બને પણ તરફથી કરવી રીકમો થઈ. મારા વિરોધીઓએ નેરીતે બંધિતગત અગ્રેષ મારીને હિન્દની કાનની વિરલ થયાં એનાથી અને ધણું દુઃખ થયું, મેં પણ ઈનોના જવાન ઈચી આપ્યો.

એવાકુમ્બ પછી મને એકાએક ગાંધીજી યાદ આવ્યા. તું એ આવા વર્તારને ટોકે આપે? એમને મન તો સમજાવ પણ સાધ્ય નેટનું જ પવિત્ર હતું—બધો વિ રોવ મહત્ત્વનું હતું. પોતાના સ્વાભિમાનને આપાત ખોલ્યાકતા મોટી રીતના કસાવને ખાસ દશાઆથી પણ તે લાલ?

જીવન પહેલા ને રાત્રે મેં નહીં કહ્યું કે ગમે તે થાય જેવું સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘમાં કોઈ દલજી વાત નહીં કરું. ત્યાર પછી વ્યક્તિગત જવાન આપવા વિના અને સત્તા વિજયની પ્રશિષ્ઠ કરી વિના હું સ્વીચ કરતી રહી. વિરોધી-ઓનું પલ્લવ જવુ જલ્દાથુ, અને ત્યાર પછી મામલા મજાથી જ બોલવા.

હવે દિવસે સમિતિ-અવન છેલ્લા પડેલા દુ વિરોધી
 દન્ય નેતા થાકે મર્ત અને કહ્યું "મારા સમ્રો અપરા
 વર્તનથી તમને કુન્ન થયુ હોવ તો મને હાથા કરોને."
 એમને સમ્રેમ દાષ મેળવ્યા અને કહ્યું- મારે કરી
 રિવાઝ નથી "

એ સમજતી સારી રીતે અને એથી મને શાંતિ મળી
 તે તો અથી થે સારુ થયુ મારી જીવના ઉપર મેં અડી મારું
 કમલુ કહું એમના સમ્રોએ નિવ નાની પામતેમ્મા જલુ
 મળો હાથેજ અપનાવવામા અને સહાય કરી છે

હજી હસણનો વળાવ છે સિદ્ધનમા આરતની પ્રતિ
 નિધિયુ સિદ્ધનના પા પ્રધાન અને ધોમતી ઉ ન મારા
 મમિલ હતા મે કમલુ પૂરક મોજામતી વાળીએની
 થાડી તૈવાર કરી દીવા અને કુન્ના રમોની માળના
 કરી મોમોને આન્ના પછી મે વાર પીણા આન્ના પા
 મે આવાની વાળીએ સાવવા મા સંગેત કર્યા જયુ નકલુ

ભગો!

અધારી રાત થોડી ચિહ્ન મર્તી થ મે આજ થોડી સઉને
 મૂકથી તે પાચ ધિયે હાથ રહ કરી દોષ અને થઈને
 આવા ચિહ્નો થવા મે સારે મર્તી હતા આખરા-રેકરાના
 મર્તોના વાધુનાકે, અચ્છત તદ્દિ મે થાના ચિહ્ન આક્રમ
 આજે છે કમલુ આ અમ અમ કમુ ઓમ પુરથી મજાત
 મુજા મો આમ વાતો મમતિ પ્રતિપરે મેલો નમ્ય વાત
 તે મે મે મે કમુ ના કપમ થયલુ હવે ઊપરે ના અધારક
 વાધુ વાધુ ધવા મે અમ કપમ મરે આમ બેઠે વિવાહ
 વાધુ હવુ હવુ હવુ અમર ધમલ એ મે જયુ કી રીથી
 વાધુ થાતા જ પ્રાણે અમિતવ મજાના હોત હવે થાતે એ
 માટે આ કો જ હવે મેવનવન રમે કયા થઈ, કયા થઈ રે,
 આજે રીતવ અધારી વિવમ મરતની? કાકવા રે, કાકીઓ?
 વિ મે મે કહારના કે અમલ રેકરિયલ વલથી આજના એ
 ભગો કિ વજા ભગો કુરિત મુરિત મો આજના આજના

હમિન જુમ

અમારે સહ ભેતી થી અને ભવારે ત્રીજ વાર પીણ
 આન્નુ ત્વારે વાહનુ કાઢી રસોડે મણ

ત્યારુ દસ ભેતે મને મમરહ થયો એક ખુ
 હાથા મેકરતી જવલોન બેમી હતી, અને બીજ બાજુ
 મેકર. મુન્ન પર રસાના મધામલુ કરતો હતો અને પેર
 રાત થતો હતો

મને થમ તીવેની જાણ મરકતી સામી પડુ જલ
 કમુ મેળવી મે પુણુ રસોડે કેમ તૈવાર નાંકી

હવર! બધુ તૈવાર છે કૃપા કરી મધા જમવા
 મેતી ભવ " આઠવાએ કમુ

દુ કુલ હતી કહેના જતી હતી નીકળી જા અ
 બીથી જા અને રાત છે " પરતુ ત્વા જ મેરિટના
 સમ્રો વાં આન્ના જન્મથી ધણી વાર મને શાંતિ
 મળી હતી અમલ તપુ મેલુ થોત તો મને જ કુલ
 સાન થાત

મે સવમ ભાળી કહ્યું - અડધી
 મારક મેજ પર મો "

જ્યા આઠ વાજ્યા વાળીએની વાડી
 પ્રમાણે મેલે ન હતી પખુ ત્વારે મે મરે
 મોને બે ધાન કરી ત્વારે મધા અમિતવર્ધ
 મધા મેરકી કમુ - તમારો રસાખો હાવા
 નકલમા અલુ સરમ રા રી થો છે ત્વારે સ્વરમ
 રસાખ તે કમુ મ સરસ રાખતો હતો!

મને જી હસલુ આન્નુ અને શાંતિ
 જુ વળી ભવારે મારું મિત રિયર થયુ ત્વારે
 મે વિવલુ કે રસોડે મે તેડી બારે હાવ તો
 પડુ ઝવનનુ સરિત તો નથી જ

હવે મે કમુથી મુજા રાખલુ એ સમલેમ
 રાખના મેકુ જ મલલુ છે મને મને તેલુ
 કમ દોર મા રીટના આ સમ્રો- તારા સિ
 વાવતને મેરકુ મુરવાન નવી કરી શો " અધા
 જ મારમિત છે

ઉનાળે અધ

જેમધનના નાવના કોતે વડે છે અધ આ?

તુ ઉનાળે અધાર ના

અધના વાહક વડે છે રસોડે

અનિલ

માગની ખારી પર ઝાંઝી ટેકવીને, અનાથાસે જ,

ખીજ કહું ન સજતા, ગોસા હતો
આવળી આકાશમાં કપાકે કપાકે આજી વાદળા હોય
તેમ વગાડતા સૂની શેરીમાં મેઝેકે દરમ નજરે પડતા હતા
એ બહેનો રત્નાની કોરે ઊભી બિલી વાતો કરતી હતી
એકે કુતરું દુઢિયુ વગાને ચાલુ હતું, મોઢા પર મેસલી
માખીઓને કરકરા કપારેકે કપારેકે દનામાં ગામગમ
ભરતુ હતું એક બકરી એક બપ પરાની બારીના
શોખ હતા સળિવાની જાનીમાં મોડું નાખી અદર ડોકિયું
કરતી હતી

સાકડી લાખી દેરી મરેનો આકાશને જૂથે પડે
ખીજમાં શાત પડેલી નિર્મળ નરીના વહેલું નેવે લાગતો
હતો

જમીન પરના સહ્યવ દરેકો પોટે આકાશમાં ભારે
ડીકળથી બેમાર સમીઝો તરતી હતી

કલા દેવું વિના જ એ બધા દરકા પર નજર મડ
દરબેને તો પોતાને કશોય દેવું સેને દોમ

ખારીએથી મોડું દેરતી અદર ડોકિયું કહું તો
ચુકિયો બીજા રમને ખૂલે છે સમાસતી બેબી હતી
ત્યે એક દી મરી રહેલેમાં પહેલા શેઠા જેમ પડી
હતી ઉપર એક માખી નિવડે ચેગી હતી

વળી બહાર નજર નાખી એકે રે કડી ચાગી આવતી
હતી ને તેની પાછળ પેનું કુતરું મોરે ધરે ચાલુ આવતું
હતું કલા સુધી પાછળ આવતું ને પછી પાછું વળી મધુ
આમ તેમ ભોલું ને હરી પોતાને સ્થાને જઈને બેઠું

બકરી બીજા ધરને આગળે પડેલા કમસામાં કણ
શોધતી હતી

ચાલ કરતી બહેનો દેખાતી ન હતી

જરા કટાવે બારીએથી પાડે રૂથો વિચાર
આ-યો-મે પણ રે કડી પાછળ જાને ચાલ રૂથ કુતરા
જેવું જ કહું ને બારીમાં ડોમ્બી કીને ચાલને બીજે
મોડું નાખતી બકરી જેવું જ કહું ને

કુતરાને રમીમાંથી શું મળવાતુ હતું ? જતા પાછળ
ગોસા માખીને બપે ધમધમી શું મળવાતુ હતું ? જ્યા
ડોકિયું કહું જ ? શું એ બધી નિર્દેશ પ્રલપ્તિ હતી ?
ના ના આ સમય પગમ કરવા મે કહું તેમ તેમજો

પણ કહું

મને ડોકિયું કરવાથી શું મળ્યું ? શી ખમર પણ
સમય કદનામું પ્રલેખન તો ખરું જ ? કઈ સૂચન જ
ન હતું એટલે ડોકિયું કહું, પણ તો મે શું મળ્યું ?
કઈ કહી

આકાશી સન્મતાને બરી દેવા માગતો હતો પણ
હજી એવો જ શૂન્ય છું

મૂંઝા સમયને, મોઢા મારી મારીને કાઢવાનો જ
પ્રયત્ન ? પણ કેવો સત્તજ સેલ્સી છે, જરા પણ નય છે ?
જરા પણ નય છે ? ખસે છે

વરેંથી પલાવી વાગાને બેઠેલા પયરાના દી બાને
સુર જ મૂળને ઊઠાડી દઈએ તેમ કોઈ તીખી ચર્ચાથી
જડ નેવા સમયને કાઢીએ ?

અરે બગાર ઉપાડતા બેનડ વળી જવાય જવાદે
ચોપડી ઘાથમાં લીંધી અફેરે મ જાણે ઝાઝ નેવાય
બિલા તે બિલા, જરા ખસતા નથી જરાય ખસતા નથી
રહેના દે નથી વાચતુ

ખપેરે તે કોઈ દહોળાંથી નેવો ભાગે છે આજન
માઢીને મોરો તે મોરો કલાય કશો અવાજ ? શોરો પડી
મથા છે મળતો નય વગી ચોઢીકે સિસઠાની માખી કરે
છે ખરો

આ અકળીએને જ કઈ થયું કામ હોય તેમ ધરમાં
આવતી કયાં કરે છે સમય કામના માટે જ એમ કરતી
હશે ? નિર્દેશ ?

તે દિવસે મે છે કે મનનવાર્ધ અમમાં જ આવેના
તો મ કલાકે કાઢવો વાનો ખમી અતકમસકની પને
અમલવારી એકે નડી સમય કામનાને જ હિદેસ હશે ?

અરે આટલા બધા વિચારો કરી નાખ્યા તો મ મા
પામ સાલ મિનિટ મડી હમે સમય ખસતો જ નથી ?

બહાર જઈએ પણ કપાઈ રમજોને મળી આવતું ? પણ
તે ધરે હશે ? હા, હા અતવારે હશે જ અર્ધા પોચા કામ
પછી નહી હોય શું કામ છે એવું ? ખાસ તો કઈ નડી
પણ કયા દિવસથી અમ્મો નથી એટલે મળું ? પણ દુ
જાતલ તેવી તેલુ કામ કામ નડી અટકે ? બને અટકે
મિત અમ્મો અમે છે ? અમલ તો નોંધએ જ ને ? પાન
તવારે જા મેપડ

સામ્યજી કે રૂપ ધમધમાડીને ઉકળા ઝડતેપાર
કરી નાખ બહાર જવું છે ' "

આ જરી પાગ સરખા કરી મઠ ' "

અરે પશુ અર્ધા કાઢયાં તો ' "

‘લો હજી દમજી તો મેરી’ "

જુ મારે તરુ જવું છે ' "

એકાએક આ શુ ગિપજી ! તમે વાપરા’ કપારનય
અમ જિવા ને તેમ મૂળા મૂળા બેગ અને હવે ' "

‘જાતી કરશે ? ધોયેવા કષકા કયા સમ્યા છે ?
કમાટમા છે ' "

‘નટન ? ’

‘મનામા ’

‘પછીટમા પૈસા મુકયા છે ? ’

‘તમે લીધા નથી ? ’

‘ના જાત ના હજી ઉઠવું નથી ? ’

‘અરે તમે તો મારે આકરા ! જાન ભાજણા થી
નેલે ! ’

એટલું બધું જાણે પડે છે ? ’

ના હમણાં કરી હજી હું અરીસા તેલની લીલી
ના મુકે !

પછી મૂકતો આમ ને આમ કેટલી વાર કાઢી
માખી ! ’

અરે રામ ! એવું તે કહુ કામ આવી પદમ
ચોચિતાલું ! ’

ત્યારે, તમે ચ તે એવું કહુ કામ છે કે, વાર
વાય છે ? ’

લો આ લિધી કષકા પડેરતા થાન ત્યાં તો
ઉકળે નેના ! ’

કુનાન કજા રાખ્યો છે ? ’

ખાડીએ હજી કયા પેડી પર
‘તમારે ! નિઠર વિના વાત જ નહીં ! ’

કમાટ ઉઘલ્યો રૂપ ધમધમાડે !

અહીં અર્ધા કપાડ ચર્ક ગયા હજી કેટલી વાર ? ’

હર્ષ મયા આ થા આલો !

અફ્રી નહીં આવે ! ’

જ ર આર જાણે થોડો રૂપને કારી હજી ! ’

પત્રી કારજ તમને લોકને સમજની કી મત જ
નહીં મહાત્મ રખા સ્વાય માયા જ કરે ! આ અર્ધી
કમાટ ચર્ક ગયો ! પ હ વરમાખી તીકની જાણે ! ’

તે એવું તે કહુ કામ છે અબ ધીર ? ’

હા ખાલ કહુ કામ છે મારે ! ખાલ તો કષ નહીં
પશુ આ વળી જવું વિષમથી માન્યા નથી તે મળાવ
કમલ અરે પાત્રીસ મિનિટ ચર્ક મર્ક !

કરના જાણ અ ઉકળા આર ! ’

૬

માણક આપો રિવસ કઈને કઈ ઉઘમ કરવું જ લેવ છે એમા કશો ઉદ્દેશ આપરને લને ન જણાય
મનભળના ઉઘમ એ જ એવે એકમાન ઉદ્દેશ લેવ છે

એક કામ કરતા એ કટારે એટલે એવે થાય કુશુ કુશુ ! અને મનની અન્યતાને જાણી કાના એ કઈને કઈ
કામ રાખી જ કા છે અને અવારે એમા નિમ્બજ જરી ત્યારે પાછાને કહાલો રૂપમા કે વડીનોને કાઈને કાઈ રીતે
મનામા અજા કરશે.

એકને મનોભાવર બાજકને ગજતો જ નથી એને તો કાણ પ્રકારની કિયા સામે જ એ વાને એ ગમે
એકધારી એક જ પ્રકારની કિયા ને વિચાર એવે થકને છે - અને વા વિચિત્રત એકેએ. થોડી વાર પ્રતેક કિયા કે
વિચારમા અજા તકનીક થામ અને વળી સાવ નિરેજાએ એને ઝડ ઠાડી પડ્યું છે !

મૂળમા ન કામ પાર્શ્વમા કીચકામા રેતીમા કયા બદલાવ વિના સહજ તકનીકતાથી એ રમે છે-સામાન્ય કે
કીચકી પે પાત્ર અકલમા એવી નવેલ પૂરે છે

એવી એ બાબતીતા જવાયે હોતુ વિનાની નથી એકથી એ પોતાથી અન્યતાને ભરી કાઢે છે ઉત્સાહ અને
કર્મભરણાથી બગ મેળવે છે મન અને રચીએ કેવે છે અને ત્યાં બધું પોતાપોતે ચાને છે વૃ કઈક કહુ કહુ
એવો કા ! ભાર મેળા મનપર લેવો નથી કહુ કે રહુ એ જાણે એને મન કુનાર્થે લેવ છે અને રચનાથી થામ
લેવ - અને બીલ રીત સતુષ્ઠ લેવ ત્યારે મનકાલે વ જાણીયા પડાયે તમે મનકાલે હિંમ ને છે એ તો મેરિશ્યેને
કેવી વ મેદવી લેવ છે ના બાબતીલા બગાયે હોલ વિનાની નથી એવી

—અ

શાંતિના દૂત

પૂર્વમાં નીલ આકાશો ઊપડે પડો પડ્યો,
તેજના ઊજળા રપોઈ આકેશ રંગ ઊપડ્યો.

અંધારા ઓઝરે ધીરે ધીમે ધીમે સરે ઘસે,
ચિથુના સ્થિતતાં લેવા પ્રગટે કેમળા કરે.

અધુરાગિજ્ઞાના આમે આમેના એથીયે પણ,
રંગની ટારો ભજે હોલી અર્ધ પાપણ.

અને આ તેજના સ્વચ્છ શાત ગભીર ન રમા,
પૃથ્વીના પડપે પેડી ઊંચા ઊંચી વરેણ આ

ખીંચેલા સ્થિતિજ દારો તેજનાં ખાસકા દાર્,
ખાસતી મુરખિની એ અગૂની દહકે ભર્ષ

મૂંઠા ખેડવી શ્લેષ લાગાતુ કે નર વધુ,
જીંચે પોપચા એલુ રેનાયુ રમતુ મધુ

પૃથ્વીના પડપે પેડી ઊંચા ઊંચી વરેણ આ,
જારતે પ્રગટી ઊંચા સરૂંચિની અરપરમા

ગજે આ તેજના શાત નીરે ગભીર નિર્મલ,
પ્રાણુ પ્રગટે પુણુ પદમ કે સદેશવન

યેરા યેધૂર નીલ વરુની ઘટા આ પૃથ્વી પે ઊર્ધ્વ ત્યા,
ને ત્યા પલ તણા થકે મગનમા એ ધૂમના અજ ત્યા
પાસે સ્વચ્છ ભવે સુને કમલ ને ખીની રવા પેમવા,
ધૂમે નિર્લેપ વૃષ ત્યા હમ્જુના આનંદ મે ના મળ્યા

એવા તપોનયી મગમ મન જાએ
કળ્યાણના પરમ પાનન પુણ્યમેન
મસાતના સમલ માનનના સ્વભાષે,
આપી વચ્ચા વિમલ વિશ્વ નિમે અમેન

"એમ્ શાંતિ દલો શાંતિ મને શાંતિ રાખે સમસ્તમા!
આકાશ અતગિહ પ્રથિવી વન ઓધિ ને વનસ્પતિ,
ને વિષદેશ સ્થલ સુને મનને વરુને વર શાંતિ" શાંતિ!"

ત્યા પેડીની જાજા ઉચાં આનન્ડ,
વજ્રિંશ્વર અર્ધિ ખાસલોમ ધન્ય

ને માત્ર કાંતે નર વર્ણની વચે
પાછા વળાંતા અમેતોમમા વર્ષ,

તે શાંતિના સાધકની વડે ગર્ભ
વાણી દિશાઓ ગળવી વિના ભયે

"સુરુ ને શાંત દેશ ને સિંધો ને શાંતને મરે,
સખિયા ધન્ય હોં એના!" નમિલેતા અમા કહે

"આવો ત્યો ઉભય સુરુને સિંધુ એમ્ ખાડ!
પાણી સને પ્રનય કરીને શક્તિનાં દાન દેને,
તેજસવી ટો વણ ઉભયને આપનું દાન ધામો,
દેશે ઈર્ષા નર કદિ હર્ષે શાંતિ હો શાંતિ શાંતિ!"

ઉપનિહની એ શાંતિ શાંતિના મંત્ર ખેખતી,
નિકસતી પુરાણુ એ સત્યો સમર્થ પ્રમેખતી.

"સર્વ કે સુખિયા થાને થાને સર્વે" નિરામય,
સીને મામલ્ દેખાને દુઃખનો મેશ ના ભય"

આત્માની ચેતના ને ગમન ધરતીને ધૂમતી સી દિશાએ,
ને પૃથ્વીના મનથી મહુલ ઉરતણુ પેણતી દિશા પ્રમે,
પેતામા પામતી તે સકલ જગતના ભદ્ર સ કલ્પ હોયે,
આપે તે વિશ્વ આમે વિર સતશિવ આનન્દના સ્વધામે

"ના રાજા લેવા મનમહિં કામના,

કે ના પુનર્જન્મની સ્વર્ગની ચા,

હુ જે દગાડે સર્વ છન તે તણા,

નિહરજી ઈન્દ્રુ નિમિત્ત થાના"

કહી 'તુ શાંતોએ "કદિ ન કરે દિસા મનુજની"

"મનુષ્યોની પે સે વિદ્ય પશુ હોયો સકળી,

કરો ના દિસાને" ચૂકુ ઉર કાડુવર દ્રવતા,

ઉમેર્ધુ સતોએ પરમ પ્રીતિયો ધર્મ કદતા.

કહે પ્રમેખુ "નિજ અમત તેનુ અમે,

કે દેને અમર તો કરના પ્રમન,

ના આપમે પશુ ભર્ષ દર્ષનેય દિસા,

હવ્યા ત્યો પમ એક વ માર્ગ શાંતિ."

"અદિઆ પરમેા ધર્મ ધર્મનુ નકે પાનન,"

અમેાકે બાગે આપુ" શાંતિ કેરે મિંદાસન

"પાપને ના કલે ખડુ હોયો" ને દહેા પાપ માન,

અદા કપાને પપ નર વેશ માનવી અંતરેની

હા તને સમજી કહીએ કે નિર્જીવ ?

[૧૩]

શ્રુતિનું કહેવું છે-

‘ઈશ્વર એક જ છે, પણ ઉપાસકો એની બહુવિધ ઉપાસના કરે છે.’

ઉપાસકોની લક્ષિતભાવનાને કારણે એની એ ઉપાસના થાય છે.

પરંતુ એ જ અજ્ઞાન જનતાના જન્મનું કારણ બની છે.

ઈશ્વર અવ્યક્ત, અદૃશ,

ત્યાં ચિત્રકલાનો શું પ્રયેશ ?

તો પણ કાલ્પનિક સંકેતોની રચના કરી ચિત્રકાર પોતપોતાની કુચિ પ્રમાણે એનાં ચિત્ર, પ્રતિમા આદિ બનાવે છે.

અને ભક્તજનો, એવી એકદેશીય ભૂતમાં એ સર્વવ્યાપી નિર્લિપ્ત પરમેશ્વરની ભાવના ઠરવા લાગે છે.

કેઈ ધ્યાન યોગી છે, તે ઈશ્વરની અભોતિમ્ય આમકાર-સ્વરૂપમાં ઉપાસના કરે છે.

અને ઉપપત્તિ બતાવે છે-

ઈશ્વરને વિશ્વ રચવાનો શોભ થયો ત્યારે એમાંથી ‘ઓમ’ નાદ નીકળ્યો.

પછી આગળ એની ત્રણ કળાઓના રૂપમાં ત્રણ બ્રાહ્મ કયાં અને તેમાંથી ત્રણ જગત અને ત્રણ દેવ થયા.

એ બધી ઉત્પત્તિ, ધ્યાનના આધારના રૂપમાં અલ્હથ કરી શકાય તો પણ તે ઈશ્વર સ્વરૂપની બહુ ઉપરની છે.

વાસ્તવમાં તો એ, ઈશ્વરને લાગુ જ નથી પડતી !
તે સ્વયં વૃદ્ધ, નિત્ય પરિપૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપ છે;
એમાં છંદ કયાનો ? નાદ કેવો ? અને શું, કેવી રીતે ?

કેઈ ધર્મપરાયણ છે-એ અવતાર સ્વરૂપમાં ઈશ્વરની લક્ષિત કરે છે;

કહે છે કે, ઈશ્વર સમય સમય પર અવતાર લે છે.

આધુ પરિનાય કરે છે,

ધર્મને સુધારે છે.

પરંતુ એ સમષ્ટિ સ્વરૂપ-જેને આદિ નથી, અંત નથી.

ન જન્મ, ન મૃત્યુ.

કેવળ નિર્વિકાર !

એ અવતારકાર્યની એમાં સંભાવના પણ કેવી રીતે હોઈ શકે ?

એ બધું યતું રહે ॥ એ સાચી વાત છે.

પરંતુ એ માયાનું લાઘવ છે.

એનો એને સ્પર્શ કેવો ?

ઈશ્વરની નિર્વિકારતાને લક્ષ્ય કરીને,

કેઈ એને શાલિધામ આદિ પાપાલ-પ્રતીકોમાં પૂજે છે.

કહે છે કે મનુષ્યોની તુલનામાં પાપાલ કેવો નિર્વિકાર છે ?

એને ન રાગ, ન દ્વેષ, ન દોષ, ન મત્સર,

પરંતુ કયાં પાપાલ અને કયાં પરમેશ્વર !

પૃથ્વી આદિ પંચભૂત, પ્રલયાંતમાં જ્યારે શૂન્યમાં વિલિન થઈ જાય છે, એ વખતે પણ એ શૂન્યમાં ને બાકી જ રહે છે.

તે પરિશુદ્ધ નિર્વિકાર સ્વરૂપની શેતાની ઉપમા આપી શકાય ?

એ તો આંતરબાહ્ય જોતપ્રોત છે.

ઈન્દ્રિયો દ્વારા ઉપાસના કાલે કરવામાં આવે,

પરંતુ ઈન્દ્રિયો દ્વારા એનું દર્શન તો થઈ નથી શકેલું.

એ હેતુ-લેખસંધી સિત્ત, દુરાસનાતીત,

અદિતી ઉત્પત્તિ સિત્તિ લયનો અર્થ જરા નેટકો થે સ્પર્શ નથી.

એના પુરુષોત્તમ સૌના હૃદયમાં વિરાજમાન છે ત્યાં એનું દર્શન કરવું એઈએ.

[૧૪]

ઈશ્વરનું સ્વરૂપ શું છે ?

અથવા પોતાની માયા સાથે ॥ સંબંધ છે ?

આ પ્રશ્નોના નિર્ણય કરવો અથવા જોને શબ્દોમાં મૂકવો એ અશક્ય છે.

ઈશ્વરને માપવો,

જોટલે કે આકાશ પર જોલ ચઢાવવી!

એ જોટલો વ્યાપક છે કે કોઈ પણ માપમાં સમાઈ શકતો નથી.

પરંતુ જોટલા માટે જોને વ્યાપક કહેવામાં આવે એ પણ ઠીક નથી.

કેમકે, વ્યાપક ખૂબ એ જ છે.

વિશેષી વિશેષજ્ઞોમાંથી કેઈ પણ એક વિશેષજ્ઞ, જોના વર્ણન માટે અપૂર્ણ પડે છે.

જોટલા માટે, એ બેને બે જોગ પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો અસંનિબંધિત જ નથી થતી.

ઈશ્વરની વ્યાખ્યા કરવા માટે બુદ્ધિને જોટલી જેટલી દોહાવીએ જોટલી એ આગળ ને આગળ રહે છે.

છાયાની પાછળ પાછળ દોહવા જેવું જ છે એ વાક્ય તો શું ઈશ્વરની માયાને પણ જોનાથી અલગ કરી શકાય ?

દ્રવ્ય અને દ્રવ્યના સુવ્ય-

વસ્તુ અને વસ્તુના આકાર-

કારણ અને કારણનું કારણ-

એકબીજાથી ભિન્ન છે, અથવા અભિન્ન છે, અથવા બીજા કોઈ પ્રકારના છે-

એ વિશેષના દર્શનકારોના અલગ કદી મળ્યા નથી.

વાસ્તવમાં એ અલગ દર્શનકારોના જ નથી,

ઈશ્વર અને તેની માયા વચ્ચેના છે.

લાગણી

એક દેશમાં જાનપ્રી કંઈ જાદુ થઈ નિખરકદ થઈ, એ કદી બુદ્ધેશ થઈ, કપાઈક એ જોલાદ થઈ, નિશ્ચીનર અજાનવાં આરોગ્યો કરતી થઈ, એમ પણ પોતે થઈ, ખુદ પ્રેમની ફરિયાદ થઈ!

અખૂલ ઘણવ

એ જોડને સાથે રાખવામાં આવે તો એ લહે છે.

અને અલગ કરીએ તો ય લહે છે.

અલગથી માતા પિતાને આપણે બાળકો સી રીતે સમજાવીએ ?

જોટલા નામે એ અંતરમાં પડવાને બહાર, માયાનુ નામ જ છેડીને,

ઈશ્વરના વચ્ચેમાં લીન. ચક્ર એ જ જ્ઞાનદેવને મંજૂર છે

[૧૫]

ઈશ્વર સૌનું Cદશમ સ્થાન છે.

સર્વસાક્ષી, સર્વો જ્ઞાતા, સર્વમય છે.

આનંદ અને સુખોદ,

એ બેને એની સુખ્ય જોળાવ છે.

પરંતુ આપણે લકવોને એક બીજી જોળાવ મળી છે-

અમશન ઇંડ પર જોળાવે

જેવું ધ્યાન ધરીને પોતાની હૃદયરૂપી ઇંડ પર-
જોને કહેવાય જોળાવ રાખીએ છીએ *

[૧૬]

સત્યમ્, જ્ઞાનમ્, અનંતમ્,-

આ ત્રીંતે જ નિર્મૂળ નિત્યકારણ વર્ણન કરવામાં આવે છે, એને જ આપણે સાકાર રૂપમાં આપો.

ભરીને, પ્રત્યક્ષ લેઈએ છીએ.

પરંતુ એમાં એનારો ક્યાં નથી

અને એવું ક્રિયા નથી

એવા જ ઈશ્વરને આપણે જહાર ઇંડ પર જોળાવ રાખીએ છીએ, અને હૃદયમાં અંતઃપ્રેરિતરૂપથી અનુભવ કરતા રહીએ છીએ.

* પરપુરના જોતલાસિક મંદિરમાં, અગાધ, પાકુર ચના રૂપમાં ઇંડ પર જોને તાજાવવામાં આવ્યાં છે

ગીરની ઉપ

લાલમાં, લીલોતરી, કિરણાવલિ,

અથા હુએ ત્યાં રૂપની દેશમહેલ છે,

આ અજબ ભાણે ટળાવક મોરચો,

આ ધણ ભાણે કલકતી વેલ છે

અધિ જુવન મનમોહિની
અધિ નિર્મલ સૂર્યોદયોચ્ચલ ધારિણી
જનક-જનની જનની
નીલ સિંધુજલ, પીત ચરણજલ
અનિલ વિકરિપત રથામલ અમલ
અનપર સુખિત-લાલ દિમાખલ
સુલુ ગુધાર કિરીટની
મધમ મહાત ઉડિત તવ મળે
મધમ સામ રવ તવ તપોવને
મધમ અચારિત તવ ખન જાવને
હાન ધર્મ કેલ કાન્ધકારિની.
ચિત્ત કંપાલુમયિ તુમિ ધન્ય
રેશ નિરેશ વિતરિત અનન
જાનકી ચમુના વચ્ચલિત કેરુણ
પુણ્ય પીઠુપ સતન્ય વાલિની

[હે તણે વ જુવનના ચિત્તને આકર્ષણ કરનારી!
નિર્મલ સૂર્યના કિરણોથી ઉજળવલ ભૂમિ! આદિ
જનેતા! નીલનદી સાગરના જલ તારા પાપ પખાલે છે
વાયુની લહેરિયે તારી કામળી સહરામ છે તારા મગન
સુખિત દિમાખવ રૂપી આમ ઉપર સ્થિત દિમકલ્પેનો
મુગલ શોભી રહી છે

તારી જ ક્ષિતિને સર્વ પ્રથમ સરકૂતિ નાંધુ વાલુ
સામગ્રાનથી તપોવનો મૂલ ઉજા અને તારા જ ન
પ્રાતેથી દાન અને ધર્મની કેટલીય કથાઓ વહેતી થઈ
હે પરમ મગલમ્ભ માતા! તને ધન્ય છે સમસ્ત
વિશ્વની તુ અન્નપૂર્ણા છે, અને જાતે તારા સતેભથી
અચૂલધારા વહેતી હોય એમ મના અને વસુદ્ધનો કાર
વમ પ્રવાહ અવિરત વહા કરે છે]

રવીન્દ્રનાચની વાણીમા દમેશા એક પ્રકારનો શુદ્ધ
મહુલ કોમળ મધુર આન ઉદાત્ત જાતીર તવ સુભાસ
આરે છે કવિવરના ટપન કલ્પના— સચ્ચર કરો
સહન કમે, શાંત વોસાર ૮૯ * એ પ કિત પ્રમાણે એક
અવિચ્છિન્ન ગતિએ પ્રજાત પ્રગલ્ભ પ્રવાહ વહેતા ન્હાય
છે, પણ કોઈ કોઈ વાર એમના હૃદયમાં તુમુંના વોહનો
જાગ્યા ॥ એમની વાણીએ ધર્માવળત લાગતુ રાગ
ધારતુ કરું છે ત્યારે ત્યારે પોતાની પરમકિંચ માતૃ
ભૂમિ પર અત્યાચાર થતો જોવા અને ચાનવતને રહે

સાતી નિહાળી છે ત્યારે એમનાથી મૂક નથી રહેવાય,
પોતાની સહજ મધુર વીણા પર એમણે અમિતાર થકાચ
છે ઉપરના કાનમાં કવિ-રે નિહાળેલા વાસના જુવન
ગોહન રાગેષ ઉપર અખપ આગતા તેમનો પ્રાપ્ત કેવો
ચિત્કારી થોડે છે!—

આચારા કોધાય અગિ કોધાય ગુરૂરે
દીપ હીન છજું બીજા અવસાદ પૂરે
જાન મૂલે સદસેર જુકુદિર નીચે
કુખ મૂલે નતશિરે, સદસેર વિષે
ચાલ્યાગિ સદસેર તમની સ કેલે
કેલકે કાંપયા લઈયાગિ સિરેર પોરે
સહજ સાસન સાસ, સુખિત કાપા
કાંપિતેગિ રચિ નિલ કલ્પનાર કાપા
સન્ધ્યાર અન્ધારે બસિ નિરાન ક પોરે
દીન આદમા મરિતે છે શાંતસા ઉરે
પરે પરે વરેલ રીધે લય હૃદયમાન
મુલિ તમે સોમરેઈ કહી અમમાલ
જેનો મેશા મુલવરા ધાઈ પથે પથે
અનિચર અસાજક બધાત જમતે

[આપને દૂર થઈ દૂર ક્યા પથા છીએ—ત્યા
એકલ દોડિયુ વ નથી અગતુ એના નાવા ખાતા ખડે
વચ્ચે બવોરે લખાણ છગલ્યા

આ ખડેરમા દગરે દગરે આ પો તિરકાર
વરસાથી વડી છે અને વણેરી કાચે નમેશ મયે દગરે
ચેની પાછળ, દગરોની અગાળીને ધરિયે થયેલા માંખ
જાઈના છીએ માથા ઉપર રિઝાવ છે દગરો કાપા
કાપના કાપેના કોરોડો અને પોતાની કલ્પનાએ કા
વેન કાપા યોગ્યએ વડે આપની રોમતુ રીજાળી
કાપા કાપી થોડે છે સધાના પેરાતો નવેકરમા ઉત
સીને આગળે મેસાને બળે કોરોડો દગરમા દીનડી પ્રાદ
જુગાઈ ગયો છે પતે પતે બવરસા નિતે વૃણા
ન્યોહટલા તો જ જાણે મનમર કરીએ છીએ વળે
જેતુ સર્વિર લુટાર ગયુ છે એના અને એ નયનકિં
અસાજકતા નથી જે કાર અનપમા મરીને નીચે શરકી
વા ડીન]

પરિવર્તી સરકૂતિથી આપણી આ ના ના ના ના
દલી ત્યારે એ નીજી દેખાતી સરકૂતિ ખતરે મરપ

કવિની વેધક દર્શિયા અણતું નહોતું રહ્યું. પશ્ચિમના
 રાજાના 'રાજા'માં પાછળ મહાસભાને કમડી નાખેલો
 સુચિત સ્વાર્થ હતો. તેમની સિસ્ટમદાર પાછળ વ્ય
 પરિણત લૂટ હતી ને નિરવરણ પ્રાણીય પર લૂટી પડ્યા
 તરુમાની વાતના હતી. ઔદીક સત્તાની પ્રવૃત્તિ અવનતા
 આજીવિકા મુદ્દાને ટુપાડી દેવા ધોધધાર ધપતો હતો.
 ત્યારે કવિએ એવું સાચું સ્વરૂપ બતાવી આપ્યું ને એની
 મામે પોતાનો યુધ્ધ અનાવ બિરાલ્યો. અને પશ્ચિમની
 નાનગરન કરતા બાદ જુદા સ્થાને તેમણે થેરી મેલ
 વધુ આવી આમસામાન્ય સાચો માર્ગ બતાવી આપ્યો.

ને તોભારે કુર રાખે ધુણા કહે
 દે માર સ્વરસ
 મારા તારી કાઠે વિધી સરમાનેર તરે
 પરી તારી વેસ
 વિરોધી બને, ગેા કારે, જાનાકરે તારી
 કહે અપમાન
 મારા કારી પીછે ઘાજી થોભ દિતે જાઈ
 જાપને સરમાન
 લેમાર ને દેવ્ય જાતા તારી મૂજા માર
 કેન તારા જુકી
 જવ અને પિયુ મને ઠસી કર એક
 બરી કિસા હુકી
 ધુણ કહેતે માત અનનુ પુત્રી રાખો જાને
 તારી એને ધુમે
 મોહા વજા ધુમે રાવ થાક નિજ કાઠે
 તારે હમલ ધુમે
 એક લોકારાન થાક હમલ લોખી મોહો
 કર રમેલ-કાન
 ને લેમારે વુચ કહે, કે આમારે માત
 કિ દિમે સરમાન.

[દે મારી માનુષિ! ને તને હાથુલ કહે છે, તાર
 પા દિકાર વલસે છે એની જ પાસે માન-પ્રિ આજીવે
 જાનલકત કરતા અને પાછળ-પાછળ સળી રવા હોએ.
 અને એવાથી એ અનખડું નથી. એટલે તો બદલાવ
 અમન નો છે અનાદર અને અપમાન. અને જના વ
 માનોગ્યા જુદા મની અને એની માલે વજાજા હોએ
 દે મારી માન! તુ કેવ કરી જુડું કે, તારે દેવ્ય
 વેડ એ મારો વેડ છે. પિછાર છે ધારા ના ઉપર વસી
 જવાને, અને પિછાર છે એમની પાસે હાથ મેલી બીજની

મેળી લાવવાને.

દે મા, તારે કાવે તું ને કઈ આપી પાતળી રાખડી
 પીત્તીલ તે મને બાકો, તારે હારે ને કઈ જાડા મેટા
 વનો વાળુ ઘણે એવાથી જ મારી અનર કાઠે.

દે મા, કઈ જાલુ કાવે મેસણે તું મને મેસણા
 માગી એ તો તું મને તારે રોક આપ!

દે મા, ને તને વુચ મળે છે તે મને શું ધૂળ
 સન્માન આપતા હતા?]

અને એ પશ્ચિમની દેખાતી કલતિ પાછળ થોડા સર્વ
 નાશ બેતરી રહ્યો છે તે કવિએ સ્પષ્ટરીતે બતાવી આપ્યું.
 અનેક નિર્દોષ પ્રમોદના નુમારેના કંઠોનેત્રી વચ્ચે
 નળે કઈ અરોરી મેરી રિલાલી સાધના કરી રહ્યો છે
 અને એ સાધના એના પેતાના જ પિતાને મેતરી
 રહી છે એની એને બગર નથી અશુદ્ધ સાધનાથી યોગ
 દિસા પરમ માનની આસધના ન થઈ શકે. તે કવિ
 કેવ આરેહન ચિત્રોને ઉદાન આપી કહે છે!

એક પશ્ચિમીર કેડે રડા રાગ દેખા
 નહે કબૂ લોખ્ય સદિમ અણુકેર લેખા.
 તવ નવ પ્રભાતેર! એ શુદ્ધ હાપુણ
 સન્માન પ્રભાત દીપિત! મિતાર અગલ
 પશ્ચિમ સમુદ્ર તારે કરિતે ઉદ્યમાર
 વિધુલિયા સ્વાર્થે રીસ હુમલ સન્માન
 અગલ તારે લખે એવ અગિ કહ્યું
 એક રમસાનેર મારેર, શક્તિ સાધના
 તવ આરાધના બ લે, છે (વધુપાલક!)

[પશ્ચિમના દેશમાં ને સુમરી રેખા દેખાય છે તે
 ઉપાત્ત પેટાળી લાવી નથી. એ તો જન સમાન
 સરમાન પ્રભાતેર છે. પશ્ચિમના સમુદ્ર કાઠે રાધી
 અને સોતુપ સન્માનની ચિતાને અગ્નિ લાગ્યા બળ
 રહ્યો છે અળે આપરી અમારા કાઠેને મેળા એ રા-
 જાના અરેર મેરી માલ-વર્ધ રહી છે. દે વિધિવિતા!
 એ તારી સાધના નથી જ, તારી.]

અશુદ્ધ સન્માનની આરી ઉપસના દેવા મહાનિષા
 મેતરે છે એ સર્વ તેમણે નિર્દોષ રીતે બતાવી આપ્યું
 મહત્તી કિ સામે પડે અરી નાખે:

સાતપદીર સૂઈ આગિ રડા મેડ માટે
 અરસ મેડા, કિ-તાર ઉભયે અગિ બાને

અસે અસે મરજોર ઉન્માદ રાગિની
બધ'કારી, કપાલીન સંકપતા નાગિની
હુલે છે કુટિલ કષ્ટ ચક્ષેન નિમિષે
ચુસ વિષ દગ તાર શરી તીવ વિષે
સ્વાધે સ્વાધે એધે સંપાત લોલે લોલે
બદ્ધ'સી બળ'રતા ઉડિયા ઊ બગ્ગ
રાગ્યા હને, લગ્ન શરમ - તેચાગી
ભાત પ્રેમ નામ ધર ચંડ અન્ધાચ
ધર્મે, ભાસાતે આઠે બલો વન્ધાચ

[લાલ કિંગશોક આપમણ આલમાં સૈકાને ચુલ
હૂમી મયો, આને કિંચાના ઉત્સવે સચોના ખખખલા-
કર્મ મુલુની મહાકી રાગિણી બધ રહી છે. સંકપતાની
કળાતરી નાગ્ય પોતાની તીવ ડસીવી હાથમાં વિષ
વાગાતરી પળે પળે પોતાની ફેલુ માડી ફાંડા મારી
રહી છે. કુધરેલી ગણાતી જગાવિયત લાજ શરમ નેરે
મેલીને લોશ લાલચના સ્વાધાંશ સમૂહ બાંધી સફળી
ભગી બાંધી છે. શાષ્ટ્રપ્રેમને નામે ધોર અન્ધાચ, કા' ને
મતાના પૂર તાલી જ્યા મળે છે.]

ત્યારે આવા ધોર અધકારમાંથી ઉગરવા ડોઈ
આરો નર્મી એક તરફ સચા અને શકિતના ડેરથી ચક-
ચૂર કિંસાનું તાડય ખેલતાં પશ્ચિમમાં રાષ્ટ્રો છે. બીજી
તરફ દીનદીન, અસહાય અને અજ્ઞાનના પંડાળી પૂર્વની
જળવા છે. સમસ્ત માન્ય સમુદાયને યુક્તિ અને
માનવ્યનો સંદેહો કર્બોથી યજો? કોણ આ મહા-મત-
અને મેલાધેલ માનવીએને સ્વપ્નના માર્ગ મીંધે?
કવિની નજરે આખીવતની સિંદુતડ તરવરી મે છે-

‘મધ્યમ પ્રચારિત લવ ખન બવને

રૂપન ધર્મ કલ કાલિની’

શૂલકાળમાં લેખે માનવને દેખો ત્યાંથી જ એની
લગી ગળવતુ માર્ગદર્શન કવિ નિહાળે છે :

તેમાર તિખલ પદાધી-આનન્દ આલોક
લવ તો-હુકાયે આઠે પૂર્વ સિંધુ તીરે
ખતુરૈય નમ સ્વલભ દુઃખેર તિમિરે

તેના કોતુહા છે, સતેના સચિકક છે
‘સત્ત્વ ■ ગતનમાં-તેવાના વુન્દાવતમાં’

મૈત્રેના મહત્તર છેડી કોણ બે વાક્યું બલો ?
કપાલના મધપાતમાં મૂંઝી રહ્યા છે ચોરસા!

અન્દુલભ દગાળી

અર્ધ રિજા અસુસિજા રેન્ધેર હીસાય
દીર્ઘકાલ આઠ મુલુતેર મલીસાય.

[ત્યારે એ સમસ્ત કાલાંકને બરી દેતો આનંદમય
પ્રકાશ તો પૂર્વના સિંદુતડ પર બળે છુપાયેલે પડ્યો
છે. દુઃખની કાળી ધોર ચાતમાં દીનતાની આંસુ બીંછ
અને ખાલીખણ જોગી ખળે મેરવી એ નસીદિરે અને
કિર્મીની અનંતકાળ ચર્ચાં આલમુદ્દતની પાટ લેઈ
રહી છે.]

આ રીતે કવિના મનમાં રમી રહેલું બારતનું જુવન-
મોહન ચિત્ર તેમણે ભોળેથી વર્તમાનની અકલ્પ અને
જિંદા અધકારના તેમણે મુકકડે માથેલું આતમ્ય
ગાન આપણે ભેઈ ગયા. રવીન્દ્રનાથની પ્રતિમાને ડોઈ
દેવકાળના શીખાડા કંધના નથી પશુ એ તો સ્લાય
અન્ધાચ સામે આજે જીમકર્તા અને નિર્લ'ખણે બંધે
બરતા માનવનું મરિમગાન ગાય છે. રવીન્દ્રનું બારત
પણ આવા મુકવમાનવ સમુદાયનું પ્રતીક છે, અને પ્રેરણા
રૂપ છે. એટલેજ એમણે ‘વિશુદ્ધેર’ કાવ્યમાં બારત અને
માનવના મહાપ્રાણનું એકત્વ ગણ્યું છે :

હે વિશુદ્ધેર, મેરા કાંઈ કુશિ
રેખા રિલે આજ કિ યેરી
રેખિતું તેમારે પૂર્વ યમને
રેખિતું તેમારે સ્વરોરી.

નયન મુદિયા બાવિ કાલ-પાને
આવિતું, મુનિતુ નિમિષે
લવ અલ્પ ચિત્તય શખ
આલિ છે આમાર સ્વરોરી.

[હે વિશુદ્ધેરતા! આને તમે મને કેરા સ્વપ્નને કલં
આપ્યું? પૂર્વ મનમાં તમને મેં નોપા: તમને મેં નોપા
મારા સ્વદેહ રેપે.]

આંખો મીંચીને લવિખકાલનું ચિંતન કરતે પણ
ચારમાં ભેઈ છું તો તમારો મંચલ વિલ્પ શખ કવિ
માન રહેવાના બાંધ રહ્યો છે.]

હવેઈધને આલે અને આસે મહાવારત આડી,
આ તું બાણુએને ચેરો ■ કે કમ્પા એમની?

અંજા વલ્લભો છે તમે - સજિ તમારી,
મારી અસજિ - હીય પ્રમદાળ્યા વિના રૂટેલા નથી.

વિજ્ઞાન-અર્ચન

લોકશાસનનો વા વાતો વાતો દેક જંગલમાં પહોંચી મેં. શિયાળમાં સૂકાં ફેલેલાં લાખાં કે હવે સિંહની મેકલણ સત્તા જવી લેઈએ. પંચપર-પરાધી, મુરેલી એનું રાખ્યું માથું આવે છે એ તો આપણી કહેવાય. હવે તો જ મહાનું પ્રણયીએ જોને બહુમતિથી ચૂંટી કાઢે તે જ વનરાજ ! અને સસલાએ પણ કાલ લિપ્ત કરી મેંમા હાથે હા લાલુવા લાખાં. બસ, જંગલમાં ચારે તરફ એક જ વાત ચાલી : જંગલનો રાજા, જંગલના પ્રણયી ચૂંટી કાઢે તે જ થાય !

આ વાત સિંહને કાને પહોંચી. પહેલાં તો એ ગુસ્સે થઈ ગયો. પછી કંઈક વિચાર કરી પછી બમણું ખાસ ને મૂંઝાઈ ગયો.

વાંધેને ત્રેલાયેલો વિચાર ફર્યો ગયો એણે એણે વિચાર્યું : આ જ અંતમાં સિંહ કંઈ વાતની વધતિ વધારે છે અને સિંહ પછી આજે જ બમણું જ રચાઈ આવે છે એટલે વનરાજનું જદ અમારાભાષી કાંઈકને જ મળશે. રાજા, શિયાળાં તે વધી શું થઈ કરનાં હશે ! એટલે વાતોએ તો હા પાડી કે, 'હા હા, વનરાજની શૂંઘળી થવી લેઈએ.

પંચપર-પરાધી માથા આપના આપણું હો જાવ જ લેઈએ !'

હરણ, શિયાળા, રાંછ, મધ્યમ, કુહીરો આદિ બિનમાકેમણુ શરીર પ્રણયીની વમતિ જ જંગલમાં પ્રણી, એ સૌએ તો વિચાર લ પાડી ગયાં અને જંગલને ખૂંચે ખૂંચે ત્રી વિચાર નેણું ફેલાવી દીધા.

આખરે માનસિંહો શિયાળ મોંએ ત્રી વિચાર વધારી ગયાં અને નહીં કહું કે જંગલના પ્રણીએ જેને મહ

મતિથી ચૂંટી કાઢે તે જ જંગલનો રાજા થાય. જેને ચૂંટણીમાં જીતું લેણું થાય તે જીતું રહે, પણ ચરત એવી કે દરેક પ્રણીની માથા એક જ ઉમેલવા જોઈ રહે. દરેક પ્રણીવર પોતાનો એક પ્રતિનિધિ ચૂંટ અને તે ચૂંટણીમાં જીતે રહે-નહીં તો ઉમેલવારનો પાર રહે નહીં.

સૌએ એ ચરત રીકારી લીધી. પણ દરેક પ્રણી-વરને પોતાનો પ્રતિનિધિ નક્કી કરતા બહુ મુશ્કેલી પડી. અંદર અંદર તક પડ્યાં. સૌ પોતાપોતાની યાચતા આગળ કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં બારે અઢાર પચાસ પછી સૌને લાગ્યું કે આમ અંદર-અંદર અડધા કરીશું તે લોકશાસનની આવેલાં છંદ તક આવી જશે. એટલે દરેક પ્રણી ઠાંમા જે સૌથી બમણાં પ્રણી હતું તે જ પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટાય.

માનસિંહોએ ચૂંટણીને એકમતે મહિંકાર પોઠાવે. વધેલા પ્રતિનિધિ નક્કી કરતા બારે તકનાર થઈ આ-અરે એ પ્રણીએએ લીધે જ, જેણે સૌ પર છતાં મેળવી તેને પોતાનો પ્રતિનિધિ મન્ય રાખ્યો.

અચાકે વનમાં જે ચાલિ હતી તે હરાઈ ગઈ હતી અને અંદર-અંદર ભારે કમિયા થવા લાગ્યા અને લણી ખૂનખરાતી પણ થઈ. પણ સૌએ એ રવાનાયિક માન્યું. કાંતિ કંઈ સોફીનું રીયું પાડવા વિચાર્યા નહીં.

આખરે ચૂંટણી આવી. સૌ પ્રતિનિધિએ ખાસ પોતાને ચૂંટવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. પણ શિયાળ કાંઈ વાતના વર્ગમાં પ્રમાણ કરવાની કિંમત કરી 'શક' નહીં. વાંધી દરામણી મહાલેખને જાડી ગયું. એણે પોતાની મોજ બમણાં પ્રણીએએ

શિખર ઊંચું હતું-

અમારે જે શિખર ઊંચું હતું, મારમ હવે જ્યાં આમારે જે હતાં પગલાં ત્રીથી તલવારથી પારે, હતી સી પલ્લી ધાંતી, શિખર-મહા હતી હવે, વિલખતું ગીત ફર્યું હતું અમારા કંઠમાં નિસરિન. શિખર પર રેલવેના અમ હાથમાં કંટા હોતો જોયા.

અમે પણ સારકા હરણાર ઊંડાપાંતમાં જવા માટે, 'કેપાલ'ના કદમ લાધીસાધી પોંચેલી જવા માટે, પગ કિંદુ ફરખતે માટે બાંધે જે ઊંચ પેડીની, અમે નિજા નજર ફેલતા જોયા શિખરે જ બેઠાં પો.

અમારે જે શિખરના જે શિખર જેવા હતા રાવણ, શિખર જેવા ચણને ચૂસવા કાપમ હતું તલવ, હવે મુલનાક સદીએ બધા જે તેમના બધા પર, અને શિખરે મુકામનું આખરે જેવા કદમ પર તલ-અનાયો હા જુલિયે છે. આજ, તેથી ફરખના ના જે, અને આવે તો અંતર આજના કુલુક જ પરસાવે.

શિખરના જે શિખર જેવા અમારે જે હતા માંધી

સુલતાન-અનિલ

પ્રચાર માંડ્યો. અને સ્વભાવે કપટી અને હુલ્લુ' હોઈ, તેજ પ્રચારમાં વધારે કાલ્યુ'. વળી સળગાં પ્રાણીઓ કરતાં નિર્જળ પ્રાણીઓની સંખ્યા વધારે હોઈ તેને જ ચૂંટાઈ આવવાની વધારે શક્યતા લાગી.

વાઘ પણ બધે ફર્યો. સૌએ એની હાજરીમાં હા પાડી. પણ પાછો ફરે કે ધરાદા જાહેરે. ઘરેણાં, સસલાને લાલ્યુ' કે આપણે કંઈ રાજ કરી શકનાનાં નથી. એટલે, આપણે તો જે આપણને રક્ષણની બાંધપટ્ટી આપે તેને જ ચૂંટયો એવો નિર્ધાર કર્યો.

આખરે ચૂંટણીનો દિવસ આવ્યો. વાઘેએ તો ટીપ્પા, વર, રીંછ આદિને પુષ્કળ નિરોધ પ્રાણીઓ મારીને મારણ પડેલી આખી પોતાના પક્ષનાં કર્યો અને કહ્યું કે જો મને ચૂંટશે તો ભવિષ્યે આજે જ લીલાલકેરે કરાવીશ. વળી નિર્જળોને ડરાવ્યાં કે અમને ચૂંટશે તો અમે તમારા ફક્તમનથી તમારું રક્ષણ કરીશું અને નહીં તો આજે વાખતે આપાં ખરી જઈશું.

આખરે ચૂંટણી આવી અને મહાં. મત ગણતરી થતાં મોનાં આશ્ચર્ય વચ્ચે પરિણામ જાહેર થયું કે શિયાળ પ્રતિનિધિને સૌથી વધારે મત મળ્યા છે! અને તેથી શિયાળ વનરાજ તરીકે જાહેર થયું. વાઘને તો એની રીસ સહી કે વિજેતા શિયાળ પર તરાવ મારીને ત્યાં ને ત્યાં જ તેને પૂરું કહ્યું.

સૌ નિર્જળ પ્રાણીઓ આગી ગયાં. બારે પ્રયત્ન અટકાવ્યું કહ્યું. માણું વનરાજ થવા નીકળ્યું હતું!

આખા વનનાં પ્રાણીઓમાં હાહાકાર પર્તી ગયો. આ તો લોકશાસન સ્વપાત્રાં પડેલાં જ મરી ગયું. પણ વાઘની સામે, તેના જીવને અને ટીપ્પાં, વરુ આદિ બળવાન પ્રાણીઓને ટેકો હોઈ, કોણ થાય!

વાઘ અને તેના ટેકદારોએ આખા વનમાં વિજેતાની અદાથી આંટા માર્યો. કોઇ સામે ચલું નહીં. એટલે વાઘનું

આપણુક શાસન વનમાં સ્થપાઈ ગયું.

જ્યાં નિર્જળ પ્રાણીઓ સમરામી ગયાં. આ તો બહુ કમતા પશીત પોદાં! હવે શું થાય! આખરે શિયાળનાં ગાઢાં થાપી. એમણે નિર્જળ પ્રાણીઓમાં ફરીને સમ-જાલ્યુ' કે વાઘને શરણે જઈ એને પૂછાવે કે અમે તો તમને કવમને માટે વનરાજ માની હાઈએ જવું ન્યાંસુધી સિંહ તમારી સત્તા ન રીકારે ત્યાં સુધી એનો કરો અર્થ નથી. અને તો તમને એક મતે વનરાજ રીકારીએ છીએ પણ સિંહનો કરો કરો એટલે તમારું પદ કાપમ ટોં!

જે જે પ્રતિનિધિઓ ચૂંટણીમાં બેઠા રહેલા તેઓએ એક બીજું શિયાળનું-બધાં સંપર્કે મળીને વાઘ પાસે ગયાં અને કુરનિસ બળવી. વાઘનો મન થાપયો. પ્રતિધિ-ઓએ પોતાની વાત રજૂ કરી, વાઘને લાલ્યુ' કે માત સાચી. સાચે સાચો ફરીકે તો સિંહ જ છે. આ તો હા કહે કે ના કહે, મને રીકારવાનાં જ છે.

સૌ પ્રતિનિધિઓને વિદાય કરી વાઘ જીવણે સિંહની બેઠામાં અને વુંકાર કર્યો કે આવી જા. અથવા મારી સત્તાનો રીકાર કરે.

છેત્રાં ટેકલાક સમયથી ચામતી અંધાધુધીથી ઘુલે થયેલો સિંહ વાઘ પર તાટકપો. બંને વચ્ચે ખૂનખાર યુદ્ધ થયું. આખું જંગલ ગાંઠ હોણું. શિયાળવાઓએ આનંદની ચિચિવારી કરી કરીને જંગલને વધારે ગળ્યું. આખરે વાઘ પડ્યો. હાર્યો.

સિંહ એક પ્રયત્ન ત્રાડ પાડીને ફરીવાર બેઠો રહ્યો. પણ સાંતિથી પોતાની બેઠામાં પાછો વળ્યો.

સિંહ ફરી આપેઆપ વનરાજ થઈ ગયો.

હજી થયું પ્રાણીઓને બહુમતિના લોકશાસનનો વિચાર ગયો છે જવું એ સ્વાયત્ત' ને દશાય' થી રીતે તે કોઈને સમજવું નથી. શિયાળનાં જવું એ પર વિચાર કરી કરીને કંટાળી ગયાં છે. [શરિત]

- ★ પાંડોરીને ત્યાંથી આજેથી મુંદર વાનગી મહેમાન સામે આજણા પાવમાં મૂકીને જ પરીએ છીએ, પાંડોરી દેશીની પરમ વિદ્યા આજણી સંસ્કૃતિના પાવમાં મૂકવાવિના વિદ્યાર્થીએને નપરાધ
- ★ બુદ્ધગમને: સાદ થીએ હોય તો મે તીએ જ હોય, ઈન્પને મેનાપતિ શાંતિનો સદેશ
- ★ જસુ કરેડા અવાજે જ આપે.
- ★ સુઈ સારી પોં જાણે છે કે જળતામાં યુવટો કરતાં યુવકાંથી ફૂલની વસતિ વધારે છે.
- ★ ત્રીલા પાસેની જગીન જિંદી હોય તો મે, આલનાર ત્રીલા પર આલવાનું જ પસંદ કરે.
- ★ મરીઓ (સુઈ)ને એજળનારો મરીવિદ્યા (મુજબબ)માં રહાતો નથી.
- ★ અપૂર્ણદાતા ગસતેજમાં ગેસ મજનની પ્રેરણા રહી છે.

આખરે એ આવી પહોંચી, જ્યાં તે આવવા ક્ષમ્ય હતી હતી. એટલે પાતાળ બાવળની ડાંગીએ એક વચન નીસર પાયા છે. ઉપર 'અગ્નિ' છે તે નીચે પાંચમી ધરતી એની છાતીના ભેરથી આકર્ષાતા આસ એની ડાંગી ઉભરતો જવાસ આપે છે.

નદીમાં ઘરતી આ-આ પછી કિનારાની રેતી પર એની હાલ પડી જાય તેની જ કચ્છળીઓની સાથે પછી થરેલા વર્ષોએ એના અંદર પર પાડી છે અને એના ધોળા વાળ તથા પીળા પાંખો એની ઉભરતી આડી ખાસ છે. ખાસ અને યોગ્યતા સુધી કરવાનું એણે જીવન ધાર્યું નહોતું. એટલે જ તે દરિયા કાંઠાના દાકઘની ભેગ એના દાકઘામાંથી હોઈ નવું કંઈ બનાવી તે વડે આ બળતાના દુ ખોલે ચિટારી ચક્રાકે કેમકે એના પ્રકર એને ભેગરના મનમાં ઉત્પન્ન થાય તે નરહ નહિ.

અનેક જગ્યાએથી શરૂઆત સાક્રમાને એણે પોતાના મનમાં શરીર પર થી દાખી છે. ત્યારે થોડો પડેરવાની તે એને ભરે અપૂર્ણ જ નહિ હોય. કદાચ વર્ષોથી અગ્નિ મનમાંને કારણે એને ખબર પડી નહિ હોય કે એણે એની પહેલી નથી. અને આમ કરીને એણે અગ્નિ તામા પછી જરૂર પૂરતા જ વચો શરીર પર મોના ભેડે છે - એ વર્ષોથી સાક્રમા પાળે છે એ કે હાલના વાસીઓ તે એને એને અધારમાં હોય તે વર્ષોથી સાક્રમાની અનુયાયી મનમાંને જરૂરે કાકળ' જ માની છે.

હજી તે સંવસના નવ વાગ્યા છે. પણ જુદાજુદા શરીર ને નેન નથી એણે પોતાની સામેના બાળકને જ્યારે મારી નાખ્યા આમ અંધ.

ત્યારે બાલકના કબ્જ પર નહા એણે એક દુકરને ઉમેરીને એના મોઝાના સાથે રોકાવે. નામ પ્રમાણે સંજુ નામે સાત વર્ષનો બાળક પેટાનું કાળું ગાય ૫ મેથી અટપતી રસતાની બન્ને બાજુએ યોવા બાન જ્યાં કાઠાએને બેઠાના કોસી પાસે આવી પહોંચી.

બાળકને મોઝા કહી મનમાંને ભેળેને જુદાએ પૂછ્યું. હા આ હા હા હા. બાળકે બાળક આપવાને જરૂરે જુદાને માગી. મોઝાથી જ્યારે કાઠી જતા-જે અને બી. હજી તે ન જ ગાયો આના મોઝા જુદા

મોઝા. 'તુ આ....' ત્યારે એ દિવસની જુદી નારી ઉપરના અન્યાયને સહારી એડી માનવીના અન્યાય વિશે વિચારવા એની એની પુષ્ટિ નહોતી. પછત કામમાં જન્મેની એ નારીએ બિહારી આખી બાવળના જો મુજબી હતી અને એક પછી એ જ રીત મુજબના તમામ સમ્યક્ હતી એ પુરુષાર્થને મળતી નહોતી. એ તે એના કામવાન બાપા' સિવાય કોઈને મોળખતી નહોતી. હા, ક્યારેક મામલો વાલિયો એકાદ રૂપિયા એવડી મેઘી રકમ મીરતે ત્યારે તેના અજ્ઞાન અનેક કામો કરીને જવાબતી અને એમાં પછી એને એના 'કામ માન બાપો' અન્યથા હેમતો વાલિયાની અનુરૂપિયમ જ્યાં એડી એ ક્યારે ૫ મુજબ બની શકી નહોતી.

બાળકે એ કામની શેઠવા નીકળી છે. મને મહિને એના કુલ્યનભેષ દીકરાને એક કર્યો. એ દીકરાએ પોતાના વારસામાં એક સાત વરસના બાળક સિવાય કોઈ વધારે અનુષ્ઠ નહોતું. અડી ફેર એટલે જ હોતો કે સામે દીકરાને વારસા આપવાને જરૂરે દીકરાએ માને વારસા આપેલ હોતો અને વારસાની જાળવણી તે કરવી જ રહી ને.

એ જાતે તે જાળીતો મહિને માસ પેલી રીતે પચાર કાઠી એ ન જુદાવાળા જ સાડી છે. જુદા એ દિવસથી સંપૂર્ણ જુદી છે અને બાળક એક દિવસથી એ વીસ કલાકથી અને એમાં પાસે જુદા પોગ પાણી નથી. હવસને મારે ફેરતે વચો શેઠવાને કુકો પછી હાલ જાનની જામના ધાળ ઉત્પન્ન કરે છે. પણ જુદા બીજા સમયે કેસા જરી જુદા વધારે પોગ સમજે છે. એ કે આ તરવાન એ, સજો 'મા સમજાવી શકે તેમ નથી.

એને એટલે જ તે સાત સાત દિવસ જુદી મામના કામની સાથે કરતા જતા કામ ન મળ્યું. ત્યારે આજે પહેલી સવારે જુદા. એની માનીતી એક નીત પડી ગઈ છે અને તેના મહેલ વાસવાથી મહાક માટેના કુદરતી વેન્ટિલેશન મુકાદમ છે એના જુદાને હોડીને ચુનાના કારખાનામાં કામ મેળવના મામથી વધુ માર્ગ દૂર આવીને આવી છે.

હવે મહિન નહુ દર નથી. ઉપર રેકરી પર પેત

ખાખ એ જ ચૂનાવું કારખાખું. હવે ઉપર જઈ જવું જ રહ્યું; કારણ કે જૂનાનો અર્થ નાદ બન્યોને વ્યાજુળ મનાવી રહ્યો છે. એ જ એમની પ્રેરણા છે. બાળક તો જૂખને લીધે દાદાની પાસે બેસી પડ્યું છે તે બેઠવાનું નામ લેવું નથી..... પણ નીચે તપેલા પથ્થર કરતાં પેટની આગ એને વધારે દાઝે છે પણ ડોશીએ પ્રેમનો શુશકારો બેઠાબેઠા અને કહ્યું : 'જેંડ બાઈલા, ■ નય બવાનું...એ પેલી મેર...' અને એમ કહીને જ્યાંએ બાળકની આગળી જાણી. કારણ કે હવે બાળકને રડું મેલી ચકાપ તેમ નથી. ટેકરી નિકટ છે. પથ્થર...! બધે જ પથ્થર ! ઉપર તો ઝાડનું નામનિશાન નથી. ક્યાંક ક્યાંક કાંટાળાં ઝાંખરાં છે પણ તે તો ઝળિયાં વાપવાને બદલે પગને વધુ હેરાન કરે છે.

પણ કામ...કામ મેળવવાની આશા અને તેની સાથે જ રોડો અને કુંગળી મળવાની મદદ-આ બધું એને અને બાળકને ઉપર પેચી ગયું. ઉપર ખેડેઆં તો ખરાં પણ હજુ કામ મળ્યું જ એવી કંઈ એમને યોગ્ય ખાતરી નહોતી. છતાં અમૂલ્ય આશાએ તો એ છતી રચાં હતા !

ડોશી પહેલાં તો વિચારમાં પડ્યા કે કેને મજૂરી માટે પૂછવું ? પણ અહીં કામ જાણ માણસ પણ હેખાતા નહોતા. તેણે થોડે દૂર જઈ કારખાખા પાસે બેઠેલા એક માણસને પૂછ્યું : 'આજ મજૂરી મળે ? મારે કોમ ભેપે (જોઈએ) છે.'

આ સાંભળીને તે જામી ખદખદાટ હસી પડતાં બોલ્યા : 'તું...તું' શું કામ કરી શકવાની ?'

ત્યારે તો જુદાને બધું પૂછીના સમસ્ત વાણ એના મનને ઘેરી પળા દોવ એમ લાગ્યું. પણ દિમ્મત હવે મામે તેમ નહેવું. 'કુ' તો આંધી જ કામ કરવા ત્યાર જુ.'

'પથ્થર તારી કશો ?'

'અમ નાઈ મેકવાર મને કોમ આવો, પછી જાતે.'

બાળક તો આ સંવાદને સ્વસ્થમચરિતે સાંભળી રહ્યો હતો અને જુદાનાં ચહેરા પર જે બાવપહાટા ઘટાં હતા તે જળ તેના મહેરાની રેખાએ પણ બદલાવી જતી હતી.

'અરે, બેઠતાં તો તું' હાંધી બસ છે. તારી ઉમર

તાડું આ કામ નથી.'

જુદાને કહેવાનું મન તો ચયું કે બે દિવસથી જૂખી

કંઈક કામ આવે! પણ તો તે કંઈક કામ મળ્યું

હોય તો જ અટકી બસ એ બીજે એ બેઠી નહિ. પછી દિમ્મત કરીને એણે કહ્યું : 'પણ એક વાર મારા હાથમાં તિકમ અને તમારું' તો આવો! કોમ કરું' છ કે નહ છ એ એ નકર કરી મેલ્યો.'

'પેલા લાઈએ કહ્યું : 'એ ને દિય (દિવસ) દેશે મરી ગ્યો છે. કાંચે આવશે.'

'અરે જુદા, તારું મારું હોઈને આવ્યું' તે મને કાં બાકાતે લો ?'

વાત કરવાર કારખાખાનો રોડ જ હતો. એણે કહ્યું : 'ડોશી, દિ દને મજૂરીનાં અડધ આતા મળશે. કામ કરવું હોય તો કર.'

'આવવું હોય જ આવશે બાપા !' અને એમ કહી એ કામની સહ એવા લાગી. જૂખ ભુલાઈ ગઈ હતી ! રોડે બીજા મજૂરને બેઠાંથી ડોશીને કામની જગ્યા નામ-વચા કહ્યું અને જતી ડોશીને ટોર પહોં કરી : 'મરાનર કામ નહ વાય તો કોડીય નહ મને જ આન રાખશે.'

પણ ડોશી તો કામ મળવાના ઉત્સાહમાં ખડું જ 'હા' કહ્યું હતું. અને ડોશીને ઉત્સાહમાં એક બાળક પણ જૂખને જુદીને એની પાછળ દોડ્યું અને માત્રી આંખની પકડી થોડીવારે એણે પૂછ્યું : 'જા, રોડો મળશે ?'

'હા, બેટા.'

નિકટ મારી જૂખ નિકટ છે. ચારે બાજુ લુટ સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયું છે. મખાઈ થવા આવ્યો છે. સુઝનાં આકારો કિરણોએ પથ્થરના અડધે અડધે પોતાની દક્ષિણ અડધે અડધે સુમત કરી દીધી છે. અહીં એક પણ સીંચો મારી નથી. વાહન આવવાની ડોશી હાંપતા નથી... પગથી છે.

હવે તેમણે ટેકરીની બીજી બાજુએ આવ્યાં. પગથી ખૂબ તળાણુ પડતી છે. તીચે નજાર તાખીએ તો ખૂબ જ ભયાનક લાગે છે. જસ સમતોલપણું યુમાવ્યું' તો સમને માટે અપહારમાં લુગ થઈ જવાય એવી અહીંની રચના છે.

હવે જ જુદા સમજી રહી કે મામના લોગે અહીં કામ પર આવતા જેમ અચકાવ છે! તેથી જ તે તેણે જ્યારે બેલિંગ મુખીને કહ્યું કે પોતે ચૂનાના કારખાખામાં કામ કરવા જવાની છે ત્યારે તેણે જવાને માટે 'ના' પાડી હતી. અને કદાચ કામ પર જાય તો કારખાખાની 'અંદર' કામ કરવા જણાવ્યું હતું. કારખાખાની બહાર

પંચર તાડનારાની અને તે ઊંચલીને કાચના આગળ
અને કાચની થી કાલન આપ છે તે વિશે વર્ણન કર
વાની અનિચ્છા દર્શાવી હતી

વૃદ્ધને હવે કાચની વિકાસ સમયનાં પશુ દિવસ
દોરે કામ માને તેમ નહોતું એટલે બાળકને ખૂબ જ
સાવચેતીથી પકડવું તમર આવે તેવા વાણ જાણુ
સમસાદપણ કષ્ટે એ પકડે તે કંઈ કહી શકાય નહિ.

બાળકુ ગીતોને તેઓ કામ કરવાની જગ્યા પર
નારી પોતાના મનુષ્ય કામ કરવાની જગ્યા અને રીત
જાણી માન્યે ગયો. આ તે ડેલીએ નિયમ દાખલ પક
ડવું જાણકને એનાથી થોડે દૂર બેસાડવું કે પંચરની
કચ્છાં જો તે એને વાંચે નહિ. એટલે ભેરથી પંચર પર
જા કોઈ-જાણે જા કો. પુરુષોને બચતો જતા હોય
જણુ તેમ તેમ કાચની વિકાસ પશુ સમજાવી જવી
હતી. હજુ એક પંચર તાડ કે નહોતી કરી રાખી નહોતી
કામ કરવું જ રહ્યું આજનો વિચાર છત્તુ હોય તે
કામ કરું જ છૂટો. બીજી કાંઈ ઉપાય નહોતો એટલે
તિકમ સુધીને હોટોટી લીધે હોટાના કાચા પરના પકડ
મજબૂત કરી નેસા બાજુ ચોટોની રેખાઓ તમ
ચર્ચ અને પંચર પર નોખાડી ગી કમુ. જમણા દુકા
મવા ને છૂટા પકાવા મેળા કરીને તમામના સલામ એક
જમણો દુકાં પકડોરથી દોરોરેના હતા તમામના
જણુ જોર વધી ગયા.

એટલે તમારું કિમકાત મનાસ ક્યાં પહેને પ્રવાસ ન
કિમકાતુ આસ ભેરથી માનવા સાચો. તમારા પત્ની
દાખલે પકડ મજબૂત બની ઉપરી આવેલી લીધી
નહોતે અગ્નિ જેવો તાજ નાગી રહ્યો હતો કચ્છાં પોરું
કરીને અડતી બાગી રહ્યું હતું. જહારથી પશુ બળી
હું હતું અને તેવો નાગોડો બાળક આ જણુ દરેક
મેક રહી હતો વૃદ્ધને ખડીમાં ભેર જણું તમારું
અને કુટુંબ અને હવે એને ચેલી વિકાસ કેડી ચલવાની
બાગી હા એ જ તે મુશ્કેલ વાત હતી.

પાવળા પથોએ ભેર કમું કાચ વાંકરી કારણ
કે જાનીને તો આજ માં કાચના જમણે હતા અથવા
બની દુનિયા પશુ જાણુ જાણી ગઈ હતી નહિ તો જણી
મેની વરુદી જણુ વૃદ્ધને પ્રેરણા આપત આરે તરફ
અપાવતો સ્થાન હોતો વિવિધ પ્રકારનો ચુકાર પકડ
મે સ્થાપતો બેઠો. રેખાની બીજી દિશામાં આજે
કામ કરી રહ્યા હતા તરી અપાવળા પકાવા તમા અપાવળા

અને એ પકાવા જ વૃદ્ધની પત્ની ચલિને તેમ કરી રહ્યા
હતા પહેને ફેરો પૂરો કર્યા.

ગીએ ફેરો પૂરો થયો ગોવો ફેરો પૂરો મયો
મુકાદમ આવીને કામની બપર કાડી મયો વૃદ્ધની દયા
આવી તરી કે મયે તે કારણે કામુ બો વા વિચાર માંથી
મયે પાવળો દસમે ફેરો પૂરો થયો. વૃદ્ધને મુશ્કે
સામે ભેજુ ના એ તા નમસાતુ નામ લેતો નહોતો
એ જાણી બિરહિનીને આવી ફરી રી તિકમ દાખલ
પકડવું ભેરથી પંચર પર ગી કમુ ને પંચરના દુકા
મવા, જણુ આ જુડી ને દુકાની વચ્ચેની કચ્છાં ભેરથી
બેઠીને બાળકના જમણે ગીરતી ગઈ હતી તેની સાથે જ
બાળકની ગીસ ડેલીએ સામગી બીજા મનુષ્યોએ પંચર
વાવળા અપાવળા એ નિર્જન અવાજને ન સમજ્યો
ડેલીએ કાંઈ કી કાંઈને વધુ કાંઈને જમણા માને
લુઓ ઉપર અત્યપતા તરીકે અપાવળાની ધૂળ જણુ
નહોતી એટલે તે પાવળા હા પર પૂડી અને તેના પર
ચી ચુકે બાવી ટીપુ અને કે બધું કામત વામુ નહોતું
જણુ જમણા દુકાને કારણે એના અપાવળા વધુ કાળાં
હતા.

દરેકની કામની ઘરમાંથી જાંજીર ડેલી એ બાગકને
દુર બેસવા જણુજણુ કામની ચલિ માન રહી ફેરો પર
ફેરો થવા લાગ્યા હવે વૃદ્ધાનુ ટરીર કમુ કરવું નહોતું
મન સ્વપ્ન થઈ ગયું હતું હજા સુધી હતી યોગ
જ તા હતા જ્યુ પાળી પીરાથી પેટને યોગ કાંઈ
મટે છો નય મન અને ટરીર તા હવે એક જ પ્રકારના
વિચારે રહતા હતા સ્વપ્ન કષ્ટે હવે કામને અત
કષ્ટે આવી કષ્ટે જ કામના. ખરીકે બાજ
રોડો હોડ રેકોબો બનીને પેટમાં પહેને

ખૂન જ પીધી ચલિએ તલે તમારું મધુ અને ને
સાન અપાવળા આજના કામી પીમે પીમે કી પગથી
ચી રહી હતી જણુ જમણું કમુ નહોતો સમસાદપણું
તમજા નેટલી ચલિ નહોતી કમણું ભેરથી પાળી
દમજા ભેરથી પકાવે એમ અને લાડ હતું ખેલાન
આજે અર્ધી ગીએ પી હતી અને એટલામા ડેલીને
કિમકાત આજે કિમકાત થકા જેવું થયું અને તેણે સમ
તમાવણું નુમાનુ પાસર પો કાચા કમકાત તમારું
રોજના કમકાત જમણે પર પકડવું જણુ જોરને લીધે વર્ષ
અટકી ગયું અને તેથી સાચે તણે ડેલીની કાચને પક
વોડો સહારો બાજા જણુ આજુ થમી ગયું.

મધ્યકાર આવતાં પહેલાં પ્રકાશકિરણ કાગમાં આવી ગયું... સફારો મળી ગયો. તૂટી સતેજ યજ્ઞ બિભી યજ્ઞ... હેલો! હેરાં એવું પૂરાં કર્યો.

સંધ્યા નીચી ગઈ ત્યારે એણે જૂળના દુગ્ધને લીધે લાંબી ગયેલા નાગકાને ભઈને ચિકટ ઢેરી ચખા માંડી. કંઈ ડોહીના કાગમાં આઠ આઠ ગૂઠલાં કહ્યું: 'ડોહી, બાનમાં તો છે ને?'

જવાબ આપવાને બદલે તે તો નજીક આવેલા ગામના વાણીઆની દુકાને સેઠ લેવા બિપદી, લોટ ચોકકાને

૧ [પાન ૩ થી આશુ]

આસે તો તે માગે કાપતો નથી પણ હતા ત્યાં જ રહે છે એમ તોણે ભેળું. જો સંકેતો સહન કરે છે તો તે આગળ વધે છે. પહેલે જ નારો તોણે ભેળું? જે સત્યને તે શોધે છે તે બહાર નથી પડ્યું અંતરમાં છે. એટલે જેમ જેમ નાજ કરતો તમ તેમ તેમ તે પાછળ પડતો જાય, સત્ય વેગળું તપ." (મં. પ્ર. પા. ૫) સત્ય બહાર નથી એટલે આકારમાં કે રૂપમાં નથી પણ એ ગાદિ પ્રકટ કરનાર સર્વના અંતરમાં રહેલા ચેતન કે ચૈતન્યમાં છે.

આલિંગનની કસોટી—પણ જ્યાં રોષ દેખાય ત્યાં શું? અનિષ્ટથી સમાજ પીડાતો હોય તો શું? તેનો જવાબ પણ આ પાવાના વિચારમાંથી જ મળે છે. ગાંધી છતી આલિંગન કે પ્રેમ અલિંગન નથી જ, પણ પ્રેમ-ગોપાલ એ આક્રમક પણ બની શકે છે. જૂલ કરનાર માટે જ માણસ છે તે તેને કૌટુંબિક સ્નેહથી સુધારવું ભેદ છે અને તેમ કરતાં જ સહન કરવું પડે તે પ્રુથીથી સહન કરી લેવું ભેદ છે. એકતરફી આક્રમક શુદ્ધ પ્રેમ (unilateral love) આક્રમક પણ હોય અને સામાન્ય તે પ્રેમનો પડથી પાડ્યા મથમણુ કરે ચોરનો શાખો આવતાં ગોપીછમે આલિંગન કહ્યું: "ચોર આપણાં ભાષણાં હોય તો તેમનામાં તે હાવના પેદા કરી ભેદ છે એટલે આપણે તેમને અપહવાવને સારુ ઉપાયો શોધવા પૂરતી તસ્લી લેવી રહી આ આલિંગનો માગે. આમાં ઉત્તરોત્તર દુગ્ધ વૃદ્ધિવાની જ વાત આવે છે, અપૂરત ધીરજ શીખવવાની વાત આવે છે." (મંગળ પ્રભાત)

સહન કરવું શા માટે?—આલિંગન તાકિક શકા ૨૪ કરી શકે કે પોતે સહન શા માટે કરવું? અને તે પણ ઉત્તરોત્તર! બીજાને કદ ન આપવું એ તો સામાન્ય

પેટમાં પડતો ત્યારે તેણે એક દિવસ છવાડવા માટે—એક દિવસનું કામ અપાવવા માટે—ઈશ્વરનો ઉપકાર માનો.

તે સતતના એ પથરોની ભૂમિ પર ડોહી વચ્ચેની બાળકને ધર્મને સુઈ ગઈ અને પહેલી સવારે ત્યારે કડો પવન વફા લાગ્યો ત્યારે પોતાના ઘરીર પરતું વસ્ત્ર કાઢીને બાળકને ચોડાડી પોતે ખુદના ઘરીરે ટાલ સડેલી સુઈ ગઈ. તે ભોઈ ચોરનીંગ વોક લેવા નીકળ્યા કાર-ખાનખા શેઠ બચાવ્યા: 'નિર્ધનના આવાને તો એક દિવસ પણ કામ આપવું ભેદ છે નહિ.'

ભૂલિને પણ અતુલને સમભવ એવી વાત છે. પરંતુ હોય પોતે સહન કરીને પણ અતુલને સુધારવા કે સમાજમાંથી અન્યાય દૂર કરવા એ તે કષ્ટનો ન્યાય! એમાં ભેદ સિદ્ધાંત રહેતો છે અથવા કે ફક્ત સહન કરવાની ગોપીછમે બાદલ કે તેમના રવભાષમાંથી જન્મેલી આ વાત છે? પછી બારતની સંસ્કૃતિના રથથી લક્ષ્ય મુલ્ય ગોપી-છમે પણ સહન કરવાનું મહાત્મ્ય બતાવેને જ સતેજ માનો!

મૂલતઃ તાપ શું છે? આ શંકાનું સમાધાન માટે કુદરતના એક મહાન નિવશને વિગતે સમજાવે રહો. જડ જગત શુભો કે પ્રાણી જગત શુભો. તાપથી સહન કરવાની હરિશ્ચંદ્ર બધી વ લેવા મંદ છે. ધરતી ખૂન તપે છે, ધમે છે અને વર્ષા આરંભે છે; બરફ તપે છે, પીગમે છે ને વડે છે; પાણી વડે છે, તપે છે અને વરસા ધાવ છે ને વાદળાં બને છે. તાપ જ આ બધું શુભ પરિણતિનું કારણ છે. વિચાર પણ એ જ નિયમ મતાવે છે કે તાપ વડે જ જીવે છે. તાપ સહન સહન કરવો એ કુદરતની ક્રિયા પ્રાકૃતમાં અતુલજન છે. એ બવહાર સત્ ટાપું ટળાય એમ નથી. એથી જ નરસિંહ મહેતાએ ગાયું કે, "શુભ દુઃખ મનમાં ન આવડીએ, પદ સહેરે ઘરમાં સંખ્યાં તે કલ્પનાં નવ દહે, રૂપાપનાં નરિયાં."

આ કાળ્ય કડીમાં આ મહાન ભક્ષામને કુદરતનો એ મહાન નિયમ જ બતાવ્યો છે. શુભ દુઃખ સહન કરવાં તેના તાપ સહન કરવો એ કુદરતનો અચૂક કમ છે, એ ટાળી ટળાય એમ નથી.

તાપ હેતુમત્ત છે—તાપ સહન કરવો કુદરતનો નિયમ છે તો તે હેતુમત્ત પણ છે જ. તાપથી ધરતી તપે છે અને તપે છે તેથી જ રજાડ બને છે. ફળ તપે છે અને તેથી જ તેની ખટાટ ખીણમાં ફેરવાય છે; માણસ શુભ

કુ બ સહન કરે છે અને ત્રિવિધ તાપ સહન કરે છે પણ એનાથી જ તેના રૂપો, સૂક્ષ્મ કોષ્ટીની શુદ્ધિ થાય છે અને આત્માની અવિરતતા અનુભવશે થાય છે.

માયુસુત્ર ૩૬૧ કામ એવુ નથી કે જેમાં તેને સહન કરવાનું નથી, કે તાપ સહેવા પડતો નથી કુદરતનો તાપ મહન કરવાનો મહા નિપત્ત એટલો વ્યાપક છે તેટલો જ અચૂક અને અનિરાધ છે તાપ સહન કરવાની અનિ વર્ણતા જ વિચારો, ચિત્તો અને વિચારોને વિચાર કરવા કરી મૂકે એમ છે ત્વરે કે અગત્યરે કે સૂક્ષ્મ શુદ્ધી જનનના ધર્માવિત્તોએ આ મહાનિપત્તને રહી મારી-રિધા જ છે અને એને રહીકારીને જ છુટકને ઉચ્ચ કરવામાં માર્ગ બતાવ્યા ૭

તાપની પાઘળ આનન્દ-તાપ કુદરતનો મહા નિપત્ત છે એને આર્થ એ નથી કે તેની સાથે હમેશ કુ બ એકામેવ ॥ માયુસે શિવા કરેલ એવાદિત્ય તાપમા કુ બ છે ખરું, અને તેમાં કેવાનું બુધ ખરેખર તે કુ બ જ હોય છે પરંતુ કુદરતના તાપમાં તે સુખ અનુરૂપ છે સહજા આરોગ્યમય સ્તરીને રહી ચીવ્યા કે ઠિલિરની દાહ તાપમાથી કે સરદી રાત્રી નયુએની સંજાર્ક ખનુ સરતા પડુ આનન્દ મને છે સાચા આરોગ્યનો અનુભવ જ એવો છે કે કુદરતના તાપ સહવામાં આનન્દ આરોગ્યના રૂપોનો સામનો કરવામાં નિર્ભય આનન્દને સહજી તાપ સહન કરનારાય અથવા જ માનસિક આનન્દ મને છે આમ તાપ નાશક કુ બકારક હાને છે બા ખરેખર તે તેની આદર આનન્દ જ રહે છે

તાપમાથી તપ - કુદરતના રહેવા તાપને અધારે

પુત્ર સેતુની પહોરવામાં આરે તપારે તો એવી અદરેની આનન્દ અનેક થયો વધે છે, તે બહાર આરે છે અને તે ધર્મ અને છે શુદ્ધકેતુપૂર્વક આનન્દારેનો તાપ તપ અને ॥ તેથી જ તપનુ પ્રાણત્વ દરેક ધર્મે ખૂબ હિસાબથી માન્ય છે આમ તપમા સ્વાસ્થ્ય છે રહેવા છે અને તેથી તે સ્વૈરવહારી જનુ છે જ તપમાં એટલી સ્વાસ્થ્યતા, રહેવા અને કેતુની રત્નગણ વધારે, તેટલું તે સ્થિતિ અને છે તેથી જ અતીક્રમે કહુ કે, 'સત્ત્વને ખાતર સહન કરવું આથી પડતા કુ બોના તાપ સહન કરવા અને શુદ્ધી તાપ સહન કરવા તેનું કારણ જ પ્રવિજ્ઞાન આને છે અમ માનસુ, સમજનુ અને અનુ બસુ ' અહિ સામા રહ્યારના મુગ્યા જ તપ રહેતું છે તપ કેટલું પાનકારી છે આનન્દાવી છે તે તો કુદરતના ગર્ભનિવસની ઉપરની અકાસ વૃદ્ધી પરથી તરત સામજ્ય એમ છે

તાપની નૂતન વ્યાખ્યા - અહિ સામા સહન કરવાની યાત્રા આરે છે તે પશુપાન ગળે ઉતરતી નથી દોડી નપના પૃથક્કરણ સમગ્ર શરીર છે કે અહિ સામા સહન કરવું તપ રૂપે અમથેવ છે પણ અતી તપ વિચારન વ્યાખ્યા પારલ્ય કરે છે તપ રૂપે આ તો અક્રિત મહા સાધન માનસુ અભ્યુ છે ગાંધીજીએ તેમ વિચારન અર્થ બરી હોયે પા વિવિધ ઉપાય પડુ બાદબો તપના અર્થમાં કાતિ થઈ અને સાથે તેનું મૂલ્યપરિવર્તન જનુ થયુ તપની ૩૧ નૂતન વ્યાખ્યામાં તની અર્થમાં ત્રિમક થઈતા જનુ સમર્થાનન વધે; એટલું જ નહી, પણ આધ્યાત્મિકતાને જનુ સામર્થિક રચ્ય મનમાં માન્ય

નવાં પ્રકાશનો

દિશાની નમક ૧ રમ્ય યન ૧ દેશાઈ, ય. પાંખી આર રવિયા પ્ર આર આર રેહવી કંપની મુજબાને સુધીકિત લેખકમાં ૫૬૨ નવમિયા એનો આ સ પ્રદ પાનનશમ તો ॥ ૪

રાશિક નવમિયાએ સામાજિક છે, કેટલીક એવિ હમિત અનુવાદની પૌરાણિક છે ૫ કુપરી પદ-પ્રકરણ છે કેટલીક પદના અનુવાદની ગતિથી બની બતી જણાય છે કયાક તો દિનના અને છે તેનું જ જનનુ દેખાય છે તેનો પ્રયમ યાનાએ એટલે પની ગાંધીનું માણસ

એવુ ક્યું હોવ એ મંચાલ છે પૌરાણિક પાત્રોમાં આની યાત્રી બની, લખ વિષય પરના સાધારણ આરેખન એવી છે અવગતી વચ્ચે વાને કે અવગતી પારો કવી અવગતી અસર, વાવગતી તેમ ઉપનવતા નથી

લેખને સારી કટાક્ષણ વરી છે તે તો સદૃશ કટાક્ષ કલિકારે એવા રહે જ છે અને 'મારો એકનો એક વ્યાસ' પાલો તે આખી જ, કટાક્ષ કૃતિ છે

અભ્યાસીએ અભ્યાસક્રમ નહીં તો લેખની જ પદાંશિ

સરળ સુમેધ અને માર્મિક નહીં તેા પે રસપ્રદ છે.
 ઉગમલો દેશ જાપાન : લે. કાકાસાદેખ કાલેલ-
 કર; ડ. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; ચૂ. બે
 રૂપિયા.

સુજરાતી સાહિત્યને આપવા પ્રવાસ સાહિત્યની બેઠ
 આપનાર વિદ્વાન લેખકનું આ પ્રવાસ-પુસ્તક, તેમના
 ૨ ભાગાં પ્રવાસ-પુસ્તકો કરતાં પ્રમાણમાં કે'ક ઢગલું છે
 અને તેથી તેમણે આને 'પંચમૂત' કહ્યું છે તે ચોખ્ખું છે.
 કાકાસાદેખને આપણા એક અમણી વિવેચકે 'સ-
 રૂતિના પરિમાળ' ક'વા છે. ગઈકાલે, પરિમાળક કન્યા-
 કુમારીથી તે હાસિર સુધી પરિભ્રમણ કરતા, પશુ બીક
 વિશુભો ત્રા દેશના સીમાઓને પેલે પાર સુધી પશુ

ફોલિયા. આને બ્યારે આપણે 'જ્ય રવદેશ'ને ખદલે
 'જ્ય જગત' નો નાદ પુલક કરવા માગીએ છીએ ત્યારે
 દુનિયાભરમાં ધૂમતા સરૂતિના પરિમાળોની અંતિ
 જર છે.

લેખકે '૫૪ અને '૫૮ માં એમ બે વાર જાપાનનો
 પ્રવાસ કર્યો, અને લગભગ આપણું જાપાન ભેટુ' તેવું પ્રવસ
 વર્ણન બે ભાગમાં સમાવ્યું છે. પ્રથમ ભાગ મરા આઠો
 છે પણ બીજા ભાગમાં વિગતે વર્ણન છે.

પૂર્વજાન, વિદ્યતા, આર્થદષ્ટિ, રમણિય ક્રમ્પેનોફન
 આદિ ગુણોથી કાકાસાદેખનું પ્રવાસવર્ણન રસભર રમ-
 ણિય-કાવ્યમય બને છે. વિદ્યાર્થિઓને આ પુસ્તક
 વિશેષ પાંચવા ભેટુ' છે.

* અલ્લાહુના ખંદાઓ

સુરિલભ સંતો, બોલિયા, ફકીર અને ખલીફાઓના જીવનના પ્રેરણાપ્રદ પ્રસંગોનો
 સંગ્રહ, સરળ, શૈચક બાનીમાં અને સુલક છપાઈમાં રૂપાયતન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયો છે.
 મૂલ્ય છ બાના : પોસ્ટેજ પાંચ નવા પૈસા.

* ખ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ ફેસમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓમાંથી કાર્યકર્મને
 સરનામે મોકલવું. પ્રથમ વ્યકથી જ માહકો નેધાય છે. દર માસની બાજમાં તારીખે અંક પૌષક
 થાય છે. થોડી નકલો હાથકાળે પર છપાય છે. તેવું વાર્ષિક લવાજમ ફેસમાં બાદ, પરદેશ માટે
 દિલિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં માહકો નંબર અવરય લખવો.

‘ખ્યારા બાપુ’ કાપીલય, રૂપાયતન, બ્લનલય

અનુક્રમણિકા		૧૨ જુલાઈ ૧૯૫૮	
	પૂમ		પૂમ
૧ સત્યામદી જીવનદર્શન ...	શાંતિભાઈ દેસાઈ ૨	૬ લાગણી, ગીર-ગી ઉવા ...	અમૃત ધાપક ૧૩
૨ અદમસંપાદન ...	... ... અનિલ ૪	૧૦ રતી-દની અમિ રિખા ...	અનવર આમેવાન ૧૪
૩ 'તારા સિવાય-' ...	... વિજયલાલશ્યા પંડિત ૬	૧૧ જગલમાં લેલકાસન ...	... અનિલ ૧૭
૪ જગો ! ...	... ... હસિત જૂલ્ય ૭	૧૨ શિખર કોયુ' હનુ- ...	રતિલાલ અનિલ ૧૭
૫ સમય જલો નથી ! ...	... રતિલાલ-અનિલ ૮	૧૩ એક દિવસ માટે ...	લલિતગુમાર ઘાભી ૧૬
૬ શાંતિનો ફલ ...	... પિનાકિન હાકોર ૧૦	૧૪ નવં પ્રકાશનો ...	... ... ૨૩
૭ સો શરદના આશીર્વાદ ...	... ... અ. ૧૧	૧૫ ઉજ્જવળ ...	જગન્ત પાદક ક. જે. મેથુ
૮ શાનદેવ-ચિન્તનિકો ...	... વિનેશાજી ૧૨	૧૬ સમજનો- ...	અમૃત ધાપક "

અમારાં પ્રકાશનો

અવા હતાં વ્યાપુ [ભાગ ૧-૨]

મૂલ્ય: દૈનિક ભાગ્યશુભ વચાસ-પચાસ નવા પૈસા,

પૂજ્ય બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિશ્વ વ્યક્તિત્વના અનેક પાસાઓનો પરિચય જાણવા પ્રેરક છવન પ્રસંગોની આ પુસ્તિકાઓમાં ફેટલાક પ્રસંગો પ્રથમ વાર જ પ્રગટ થાય છે, નાના મોટા સૌ કોઈને ઉપયોગી વાચન પુરુષ હતા એ પાવન પ્રસંગો સરળ સૌમીય ભાષાએના છે સાથે બાપુજીની એક સુદર અપ્રમટ વસ્તીર પણ આ પવામાં આવી છે

ગાંધી-ચુરુ

“નેપક. શ્રી ચુરુદયાવ મહિંક. મૂલ્ય સત્ર રૂપિયા
“શ્રી ગાંધીસાહેબ તાલેવકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના ‘જાતની અજાતિ’માં આ દેખામાં મહત્ત્વ સમજાવવા લખ્યું છે

‘મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, આપણા જમાનાના બે મહાંત પુરુષો, ભારતીય સંસ્કૃતિના મોટા સિંચાળે એમને વિશે કોઈ કંઈ જાણે તો તે આકર્ષક થવાનું જ પણ બ્યારે એમને વિશે જાણવું હતું, ચુરુદયાવ મહિંક લખે, ત્યારે તો પૂછવું જ શું? ચુરુદયાવ—આચાર્ય—ગાંધીજીના જૂન પ્રસંગમાં આપ્યા હતા તેમના જ રિવાજના તેમજ અજ્ઞાન અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના ત તે અમીમ લક્ષણ

‘મહાત્મા અને જોન મથીસા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને વીરો વિમલો કુશલચન્દ્ર જમ્મી અલે. લેઈ શકે છે તેમ જ ચુરુદયાવજી પણ ચુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેક જુલે છે એમની એ અલેક દ્રષ્ટિ એમણે આ નાનાકડી લેખમાં જાણ્યા અનેક રીતે વિચાર કરી છે”

મસ્તીની પંખોમાં

નખક રતિવાવ—અનિલ મૂલ્ય પચીસે નવા પૈસા
પાકક સાધનના, શિયા રંગીન કાગળ પર રંગીન સાદીમજ છાપેલ આ સુદર મુલક કનક વિશે જાણવા વિચેચક શ્રી વિંધુપ્રસાદ ર વિવેકી લખે છે

“તમારા ફેટલાક મુજબકોમાં વિચાર જુને રચનાની આડર્ષક વ્યવસ્થા છે ‘વસત મામીને’, ‘કહેવાઈ રવગ’, ‘કોને ખમે?’ જેવા એના ઉલ્લેખો છે ‘મંજા’, ‘અધમતા જેનુ લક્ષ્મ’ ‘મનિ’ના પચારને’, જેવામાં જાણવો જાનિ આડુલાઈ છે

“આમાં મસુદ થના કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે શોધ્ય’ આવશે”

ડમરો અને તુલસી

જેમક રતિવાવ—અનિલ મૂલ્ય. એ રૂપિયા
પ્રેતા, નવકો અને મુજબકોના ના સચકની પ્રસ્તાવનામાં અલ્પેશ કાશિયમજ શ્રી નુનીકાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે

જાઈ અનિલે પાતાની કવિતાઓને ‘ડમરો અને તુલસી’ માન્યાં છે. એ પણ મજરીમાં બે વરતુ જૂર છે ડમરો તોરણ અને તુલસીના લીમ મપુર આસ્વાદ ને કરવાય વિરિય છે એ નાવ જિંદગીના નજી કવિની પર્વજાવરીનો દ્રમ્યમુલ, જે નાદર્ય અંગના જેડ તથા પ્રેરક પર્વજાવરીઓ છે એની વંતુ પાન કરનાર પાકક ર જોતાને છવનસ્વાસ્થ્ય માટે પચારક સત્ત નીવડે રેશે છે”

રૂપાયતન પ્રકાશન, જનાગઢ

ઉદ્ઘોષન .

‘તમે, તમે ભારતવૈક !
છોટા, નીંદર ને ખ ખેરો નિષ્ફળતાનો શોક,
ભગો, ભગો ભારતવૈક !

બહુ દિન આગસ ઓટણી ઓટી,
રક્ષા નમીબ - સંસ્થાઓ પોટી,
આખ ઉધાડી જુઓ કંઈ તો કિતો અળક્યો ચોક,
ભગો, ભગો ભારતવૈક !

ભાગ્ય આપણુ વળખાવડા,
‘હા કોટાગી, નિહમ પાવડા,
કરો કાલતા, કાથ કાળે મકમે ઘટે ના શોક,
ભગો, ભગો ભારતવૈક !

લીલાછમ ખેતર કરી મૂક
રજો દામની મોસમ ચૂકો,
પરસેવાનું ખાનર પકવે ખાનપાનના શોક
ભગો, ભગો ભારતવૈક !

આપણ આ નવભારત દેશે,
કેઈ રહે ન બિખ ની વેશે,
કેઈની આગળ રીન ખનીને નમાવવી ના કેક
ભગો, ભગો ભારતવૈક !

તો ભગેલા કોક ખૂંચે છે,
ફેલાવે તેને ગાય ફેંચે છે,
તે સો છવન જ ને તમને કેવર ફેંચે ના કેક
ભગો, ભગો ભારતવૈક !

અખન્દ પાદક

સમજાને-

સમજાને બાઈ, સફાઈ કરા !
ચકમા આવી ન ચકાઈ કરો.
સમજાને

તમ મન ધન કેરી સફાઈ કરો,
છવતરની સાફ સરાઈ કરો
સમજાને

વેરીની નૈલ ન બૂસાઈ કરો,
કંઈ થઈ ને શકે તો બહાઈ કરો
સમજાને

‘જો આપબંધા તોજમ સી બકા,
ના ભૂલો, લલમનસાઈ કરો
સમજાને

વરતા ચકમી છે વીજ ખૂંચી,
ચિત રીએ એ ચતુરાઈ કરો
સમજાને

આજમાવો રહિ બળ અન્ય પરી
ફર નદરની - નબળાઈ કરો
સમજાને

છે બાઈ વડાઈ આજસની,
અમની લીધી ચોકાઈ કરો
સમજાને

પરમાઈ સની કો લક્ષી નથી,
પોલીસી ખૂંચી પરાઈ કરો
સમજાને

બાઈ ન ગળે પૂછ ‘ધાયવ’,
બાકુંડ કરજ બરપાઈ કરો
સમજાને

-નૃત ‘ધાયવ’

संस्कृत-
संस्कृत-
संस्कृत-
संस्कृत-

संस्कृत-संस्कृत-संस्कृत-

આરાધન

ઉદ્દેશભાષામાત્ર

નં ૧૧ [૧૫ - એપ્રિલ - ૧૯૫૮] અ ક ૬ રી

જે ઇકરાએ ગીતા માતાની
આરાધના કરી હોય, તે ઇકરો કુવળ
અને સુધન્વા જેવો થાય. —આપુ

(ગર્ભાંશ અને કુરુદેશની જન્મભાષામાં અનુવાદિત કરતું આશિક)

[ગોપીવિચારદર્શને અવગણી લેખનાજા જ લેખાંક છમે]

સત્યને ખાતર અને અહિંસાના આચાર સાક સદન કરવાનું સિખવતાં ગાંધીજીએ તપને અનેક રીતે વ્યાપક બનાવ્યું, અને સાધનાનો એક નવીન માર્ગ ખુલ્લો મૂક્યો. સદન કરવાની પાછળ કે તપની સાચે આરાધનાનો શાષ ગાંધીજીએ મૂક્યો છે. તેથી તેમણે સત્યના આગ્રહને જીવનની સાધના તરીકે ગણાવ્યો. એમનો સત્યાગ્રહ સામાજિક સાધનાનું રૂપ પડે છે. સત્યના આગ્રહમાં કેટલું મૂલ્યપરિવર્તન અને ક્રાંતિની શાષના સ્વેચ્છા છે તેની આ ઉપરથી ઝાંખી કરી શકાય છે.

રૂપાન્તર સાધન:—અહિંસા તથા તેમાં રહેલાં તપ અને સાધનાની આઠમી વિચારણા પછી સત્ય અને અહિંસાના સંબંધને બીજી રીતે પણ નિરૂપણે જરૂરી લાગે છે. સાધન અહિંસા અને સાધ્ય સત્ય છે. જને વચ્ચે કારણ-કાર્ય સંબંધ જ નથી પણ ક્યાન્તર સંબંધ જાય છે. અહિંસા અને સત્ય એક જ વસ્તુનાં બે પાસાં જેવાં છે. એમ જણાવવામાં ગાંધીજીનો હેતુ સત્ય તો અહિંસાની પરાકાષ્ટા છે એમ બતાવવાનો છે. પરમ સત્ય કે ચૈતન્ય એકજી હોય છે. તેને મેળવવાનું એક જ સ્વરૂપાર્થ સાધન અહિંસા. અહિંસાની પૂર્ણતા એટલે પરમ સત્ય. તેથી તેઓ તેમી માર્ગ કરતાં નિર્ણય પર આવે છે: “હું તો સત્યમાંથી અહિંસા ઘટારીએ અથવા સત્ય અહિંસાની ભેદી ગણીએ, બને એક જ વસ્તુ છે: છતાં મારું મન પહેલા તરફ હો છે; ને ઉપરની સ્થિતિ ભેદીથી-દેહથી-અતીત છે. પરમ સત્ય એકજી હોય છે. સત્ય સાધ્ય છે. અહિંસા સાધન છે. અહિંસા શું છે એ જાણીએ છીએ, પાલન કરીએ. સત્યનો અસમાધાનશીલ હોય; સંપૂર્ણતાએ જાણી દેઈએ મદિ કરીએ. જેમ અહિંસાનું સંપૂર્ણ પાલન દેઈએ સારું કરીએ. (મં ૫. ૧૮)

ગાંધીજીનો અદ્વિત વિચાર:—અદ્વિત સ્વાધ્યાયની આ નવી જ રીત છે. એમાં સાધ્યસાધનની એકતા બતાવતી અદ્વિતની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. માનવ દેહે અહિંસાનું સંપૂર્ણ પાલન અસંકલ્પ છે તેથી સહેલે સત્યનું સંપૂર્ણ દર્શન પણ અસંભવિત છે. પરંતુ અહિંસાની પરાકાષ્ટા તે સત્ય એવા વિચારસાર એમાંથી નીપજે

છે. “સાધન એ બીજ છે; અને સાધ્ય મેળવવાનું ઝાડ છે. એટલે જેટલો સંબંધ બીજ અને ઝાડ વચ્ચે છે તેટલો સાધન સાધ્ય વચ્ચે છે.” (હિં. ૨૧. ૫૮) અહિંસાની તન મન અંતઃકરમુદ્દિની શુદ્ધિ થતાં માણસ સત્યની ઝાંખીને લાયક બને છે. સત્યરૂપી સાધ્ય તો શુદ્ધ જ છે, પરંતુ માણસે અહિંસાનો આસરો લઈ ઉતરોતર શુદ્ધિ કરતા જઈ સત્યની ઝાંખીને લાયક બનાવવું છે. એમાં શુદ્ધિની સાથે આત્મસક્રિયતા વિકાસ થતો રહે છે તેથી આ સત્ય અહિંસાનો માર્ગ શુદ્ધિ અને ચક્રિયતા માર્ગ છે, અડધી વિકાસનો માર્ગ છે અને તે એથી કહાયે ૫-હેલે કે તેને શરીર કહે, પિંજરું લાગે અને તે પાકા રખતી જેમ સમય પાકે ખરી પાકુ પડે તથા તેને શરીરસંધે હમેશની મુક્તિ થાય: “કેવળ સત્યની, આમાંની હિંસા વિચારતાં શરીર પણ પરિમલ છે. મોએન્સથી આપણે શરીરનું આરવણ બિજી” છું” છે તે તેને દાખી રાખીએ છીએ. મોએન્સ અલ્પ લીધે માથે લે શરીરની લક્ષ્ય મરે, એટલે મનુષ્યને નવું શરીર ધારણ કરવું” રહે.” (મં. પ્ર. ૨૬) આમાં ગાંધીજીના શુદ્ધિચક્રિયમાર્ગની સરસ રજાબાત થાય છે. ચૈતન્ય સત્ય એ જ આત્મા એવી રજાબાત પણ એમાંથી થઈ રહે છે અને એમનું પરમ સત્ય ચૈતન્યરૂપ પરમાત્મા છે એમ પણ સ્થિત થાય છે. એના ચૈતન્યસાગરમાં લળી જવું અને તે મારે જ મથવું એ જીવનનું મેય છે. તેનું દેહનું પણ સરસ વર્ણન આ રજુ: “કંઈર પેતે એવીસ કલાક એકલાએ કામ કરી કરે છે. આજસ મરડના સરખીએ દુરસદ લેતો નથી. તેણે આ જુએ થઈ જઈએ, તેમાંમાં બીજી જઈએ; એટલે આપણે હિંમત તેણે જેણે જ અત્યંતિત થયો—થયો ભોઈ. સમુદ્રની દુરવા નિડુને સારું આરામની કલ્પના આપને કરી સખીએ છીએ; પણ સમુદ્રમાં રહેના નિડુને આરામ કરાઈથી સમુદ્રને એક દાણોના પણ આરામ છે જ ક્યાં બરાબર એ જ પ્રમાણે આપણું છે. હિંસારૂપી સમુદ્રમાં આપણે મળી જઈએ એટલે આપણે આરામ મેળે. આરામની જરૂર પણ મળે. એ જ ખરો આરામ; ને મદા અશાંતિમાં શાંતિ. તેથી ખરી નખતા આ નીજી પાલે જીવ માનની જેવા જલે સર્વાર્થનુની આશા રાખે છે.”

(મ. મ. ૪૪) અહીં અર્થિય આદર્શની વાત ॥ અને
 તત્કાળના કર્તવ્યનું પણ આગદ વર્ણન છે. આત્મના
 તાવમાં તાવ મિલારીને ઇવન ઇવનકે એવા આદર્શ
 છે વ્યક્તિત્વને અનત તરફને ખેંચે સમર્પણ કરવાનો
 ઉપદેશ છે અને ઇવનકેની સેવાને સાફ જ છે એવો
 નિર્દેશ છે. વધી ઇવનકે અને ઇવનકે વચ્ચેના સંબંધ
 કેવા હોય તેનું આથી વધુ સુદર વિષય કશું હોય? ઇવનકે
 મેલનું સાર છે, ઇવનકે જિંદગી છે અને આ જગત
 એ અનત સમગ્રતા તરફ અને હિંમેશાં હોય છે. આ
 હિંમેશાં આપીને માધ્યમ એ પોતાના અંતર વિચારને સ્વસ્થ
 રીતે વ્યક્ત કરી દીધો છે. આ ચેતનસાગરની અનુભૂતિ
 ઇવનકેને અંતરની પાસે રહે છે તો સર્વોર્થસાધકી સેવા
 મધ્યમાં એની પ્રાપ્તિ સત્વર થાય ॥ એવું એમનું
 અનુભવસાક્ષ્ય ખૂબ પ્રેરણાકારક છે, ઉત્સાહ પેદા કરે-
 નાર છે.

આત્મસાધનનો કુશળમાર્ગ આપવા સુધીની
 વિચારણા સિદ્ધાન્તો કહી શકું જરૂરી છે. મહત્ત્વ
 જણાવના એમાંથી છે એવું સાધ્ય સાધ્ય અને નેત્રી
 કોઈકે પણ સાધ્ય સત્યનું સાધન આદિ શાં આદિ શાં
 સાધ્ય શક્તિ કલ્પતું એટલે કે તથા આત્મના અનિવાર્ય
 પડે એવાયે છે. સત્ય, અહિંસા અને તપનો વિશાળ
 અને વિશિષ્ટ અર્થ કરીને તેને એકબીજા સાથે નથી જ
 રીતે સદા સાધનને ઇવનકેના ઇવનકે માધ્યમના
 ઇવનકેથી તૈયાર કરેલા આપણે એવું કે પ્રેમથી આપણે
 આપણા આપણા રીતેથી મુશ્કેલીને વિશાળ ભવ છે.
 આ ઇવનકેના આધારિક પ્રયાસો કરવાની ઇવનકેના પ્રયત્ન
 કોઈકેથી પણ થાય છે એ જ રીતે મહત્ત્વાકાંક્ષી માધ્યમ
 કોઈકે આપણે કરીને દક્ષિણ આફ્રિકા ભવ છે અને
 આ સમાજકલ્પના કરવા કરવા આપણની હૃદયના ઘડી
 ભવ છે. આપણે આપણી પ્રેરણાની સાથે આપણી
 બને ॥ મહાનરસાધના પડેલા તેમને સત્યાગ્રહનું ભવ
 વધુ સાધન હોઈ શકે. સ્વભાવ સરકાર અને સત્ય
 એને કારણે એમને સત્યાગ્રહનું માર્ગ આદિ શાં સાધ્ય
 જુદું મળી ગયું અને સત્યા
 મળેલી જન્મ મળે પોતાના
 વ્યક્તિ ઇવનકેના અને સાધ્ય
 સ્વિકાર કરેલા સત્યાગ્રહનો
 અમલ કરવા માટે મળી શકે
 ગરે પડે જ આત્મિક અને

અહિંસા પોતે જ જાણે છે એમ તેમને સમજાયું પડ્યું અને
 અપૂર્ણ કરી શકે આદર્શ છે એમ પણ તેમના મનમાં
 ભ્રમી આવ્યું. આ રીતે સત્યનો આરંભનામાથી આદર્શ
 વચેરે મતો ઉમેરાય અથા અને એમના ઇવનકેના વચ્ચેના
 અથા મતો એમને માટે અનિવાર્ય આરંભના વચ્ચે પડી
 પોતાના અને પોતાના કર્મના વિકાસ માટે મતપાલનની
 એમને મુશ્કેલી પડી અને વચ્ચેની વચ્ચે તેમ હોઈથી રીતી
 કરાય તેમ મને એમના ઇવનકેના અગ્રણી વચ્ચે રહ્યા
 નમનું ઇવનકેના અગ્રણી ઉપરિચરનો માર્ગ દોષી
 વચ્ચે હોઈ શકીર અર્થિય મપૂર્ણ (Integration)
 મપૂર્ણ મધ્ય રતુ હોઈ અને તેને માટે મત વિચારણા
 અને મતપાલન કરવાની વાંચિત આરંભના મધ્ય પડ્યું.
 એમના મત પાલન હોઈ આ કુશલ નથી, કે રહેશે
 વચ્ચે નથી પણ મન-મનકેની એકતા સાધનાર
 સદા સાધનાનું સાધ્ય છે. એમણે અધિવાર મતપાલન
 આ છે પરતુ મુશ્કેલી તે એક જ મુશ્કેલી રચાયેલી એ
 વિચાર છે એમને મત વિચાર એટલે આત્મસાધ-
 નાને સાધનાર સાધનાર જેમ મુશ્કેલી છે, સત્યાગ્રહ છે,
 વિશાળને કોઈકે તેની મેળામુજો અર્થિય છે તેમ પર
 આત્મ નિર્ભર કરવાનું છે તેમ જ મિત્રને પોતે મત
 વિચારને સાધનાર અધિવારને નિર્ભર કરવાનું છે જગ
 તના મોટા મિત્રથી મુશ્કેલી આપવાનું છે તે કેવળ એક જ
 કિત માટે નથી પણ સત્યાગ્રહ સાધ્ય વચ્ચે માટે કે એનાથી
 છે કરોડો માટે તે પ્રેરણા છે. પણ હરલ કાલ તે પર
 આત્મના સરકારવા અને સત્યની સાધનાર મોટા
 વચ્ચે જ છે.

મતવિચારની ખૂબીઓ-માધ્યમના મતવિ
 ચારણ એ ખૂબીઓ આપણે નેત્રી (૧) સત્ય અને
 અહિંસાથી જાય મતે કીધે છે (૨) એક નત બીજા
 સાથે વચ્ચેના મેળામુજો છે આપણા મોટા ખૂબી એ નેત્રી
 થાય છે કે વચ્ચેના આપણ પણ તેમણે વિચાર કરી બતા
 બધા વચ્ચેના ક્યાં તેમ સામાજિક અર્થિય ભવો અને
 બધા જરૂરી વચ્ચે આ નવા નવતા ઉમેરે પણ રીતી
 અનિવાર્ય માર્ગ

અનિવાર્ય માર્ગ
 અનિવાર્ય માર્ગ છે એમ આપણે જાણીએ.
 દ્વિવિધના વિચારો નિરૂપવા રહે છે,
 પ્રચારની નથી આ વચ્ચેના માર્ગનો,
 કે અનિવાર્ય જાણી કે કે સત્યાગ્રહ રહે છે

જાણના એ બધા વચ્ચે
 જાણના મત સત્યની આરંભના
 માધ્યમ પ્રયોગ છે આપણા
 નવેમના નીચું મત આદર્શનું
 છે ખરું નેત્રી બીજા બધા
 નો એક સત્યાગ્રહ નતમાધ્યમ

જૂની દિલ્હીનો એક ગંદો અને ગીચવતો એકાદિ શ્રી ભગવાનને માંમીને કમ્બુ દ્વારે કે આરા વસવાટો બાળી નાખના એકાદિ

એક ગંદા વસવાટ-સ્થાનો શહેરમાં મોટા પ્રમાણમાં હોય છે તે મુખ્યત્વે મકાનોની તબીબી કારણે એ વસવાટો રોગચાળાના પર ઉપદ્રવસ્થાનો હોય છે સરકારે એ પ્રશ્નના ઉકેલ મુજબ તપાસ થયે પછી નીચેના દ્વાર

પર એક કમરણ એવું ગણાવ્યું છે કે શહેરમાં જુદા-જુદા પ્રકારના વસવાટોને ગામડામાં તેવું ગણવું નથી એટલે તેમના શહેરમાં જ તેવાં કમરણો બનાવે છે જેથી તેમને શહેરોના વનવાસી સુધારવાનો ઉદ્દેશ હોય છે

આ અમુક અંશે જ સાચું છે એવી રીતે શહેરમાં આવીને વસવાટો પ્રમાણમાં બીજા બધાની આવીને વસવાટો પ્રમાણમાં મુકાબલે મોકલ્યું હોય છે

મૂળ કારણ તે છે કે ગામડામાં જેવી સિવાજ ખાસ થયેલા હશે સારી નથી અને જેવી પર જ બધા પ્રકારના વસવાટો મુજબના ધર્મથી એવી સ્થિતિ રહી નથી, પરિણામે તેમના શહેરમાં જાય છે તે શહેરમાં જુદા-જુદા વધારાના કુટુંબો પધારે મજૂરી કરે છે-ખાસ કરીને મિલના જ વસવાટો બધા અને શહેરોના આશ-અને માટે બમણા હોય છે

અને મુખ્યત્વે એવા અસ્વચ્છ મોટા શહેરમાં જાયો મામુસો કુટુંબમાં પર, રહેવાનાઓમાં રહેવા મુલક હોય છે-અને પછીને તેની કમી પછી કામના મુલક હોય નથી એવા બોરી મેડિ બાજે ગામડામાંથી, કુર કુળના ગામડામાંથી પછી આવી વસવાટ હોય છે અને ઘડા અત તે બધામાં હોય છે

પર એક કમરણ છે કે ઉલ્લેખો પ્રમાણ વિસ્તારમાં સર્વસ્થા એકાદિ એ પછી એક કોલ છે ખરો, જલુ પૂરો હોય નથી એવાથી, અપારે શહેરોની જે હાલત છે તે નથી મુજબ, બગડતી અટકતી

એ શહેરમાં સરનામ પ્રાપ્તિવાર્ધાએ કરી ગામડામાં તેવા તાલ ન હોય તા પછી મોટા શહેરમાં થોડા બધા જે રહેવા વસવાટો પછી કઈ અર્થ અર્થ ઉલ્લેખો એ ગામડામાંના સર્વસ્થા તે પછી અપરિવાર પોતાનો પછી વિચાર થયો છે એવાથી બધાના શહેરમાં બધાના વિચારોએ કમરણ વધારવાની એકાદિ

એકાદિ છે અને કમરણની અર્થાત્ત આલેખોના વસ્તો એકાદિ છે તે પછી ન પડે

સૌરાષ્ટ્રમાં ગામડામાં આવેલી એવી કોળાવાળી સ્થાનો છે જ, અને તે શહેરોની એવી સ્થાનો કરતા વિચારોએ વિચારવામાં નીચી છે ઉપર વિચારવાની એકાદિ સ્થાનોમાં હાલ છે તે વધારી બધી વિચારો સ્થાનોમાં આવેલી પડે છે અને પછીને પ્રવેશ મળે એવીની તરીકે કમરણ ખાસ પડે છે છતાં વ કમરણો રહે જ નહય છે

વિચારમાં ખાસ પરના ઉલ્લેખોએ થોડા કે કોળા મિન-ગામડામાં સર્વસ્થા તે આ શહેરોની મધ્યી જ બિન કરનારી હોય તા તે અપરિવાર છે કે તે ત્યાં જ રહે

એવા તા ગામડાની વસ્તીને રોજી મળી રહે એવા નવા પાયા પછી ઉલ્લેખો, મુજબ એવા સ્થાનો તરફ કમરણ મોકલે તે જ, ગામડામાં એ શહેરમાં કમરણ મોકલે તા ગીચતા અને વધારાના વિચારો કરતા બધો

આ પ્રકારેથી શહેરોની અર્થાત્ત વધારાની ગીચતા અને મદદ સ્થાનોમાં થતા અટકતી પછી શહેરોની અભ્યાસ હાલત છે તેને માટે તે બીજા જ પાયા મેળવના રહેશે

અમુક હાલતો મેળવના ઉપચાર હોઈએ કમરણો હોય અને તે સૌરાષ્ટ્ર પૂરોના કોળામાં રહેતા હોય તા તે તેને મુખ્યત્વે બધું પડે એવી હાલત છે કો રિપ્લેટો પછી મોટા શહેરમાં જ વધારામાં વધારે હોય એવી પરિસ્થિતિ છે

મોટા શહેરોની મેળવી કોરિપ્લેટો આ બધારના કોળા મેળવી પ્રમાણમાં કમરણ હોય છે તેની પછી તપાસ કરના જેવું છે બિનવાતના કમરણમાં નવા શહેરમાં એવી કોરિપ્લેટો બાધવા તરફ જાય જાય જાય છે

વિચારોએ અભ્યાસ મદદો પછી શહેરમાં જ છે ત્યાં તાબીબ લેવા વિચારોએ મોટા ભાગમાં મુકાબલો રહે નાનો હોય છે આ વિચારો કમરણ પછી ગામડામાં અભ્યાસો ન રહે નથી

આને તે સરકારી તરફ અને ઉલ્લેખોએ મુલક કરવા પર જ કોરિપ્લેટો લેવાથી મદદ વિચારવામાં હોય તા એકે દુરોચ પ્રવેશ મળવા છે-થતા બધું છે અને સરકાર એકાદિ તો સર્વિય છે જ કે તે માટે પદે નીચેને અભ્યાસો બધાર ખાતરી રહે છે

બરફ હજી બમ્બેલા છે

૧૯૫૬ ના ૨ જાન્યારીના મળવી સોવિયેત સંઘની સામનાદી પડતી ૨ મી કોષેસમા કુલે શેવિનનાથનુ બપ કરે રાત્રિ પ્રગટ કર્યું સમાજવાદી તત્ત્વ અન્તિ પાદ, અક્રિયપૂનથી ઊપગતતા અનિષ્ટાને પણ ખુલ્લા પાયા, અને નરક દેશનો સમાજવાદી માનું શુદ્ધે પણ હોઈ નોંધે એ પણ સીકાડ્યું

જાનને સામુ કે રસિયોના લોખંડી પહેા ઉપડી યા, રેનિન ઠાડી નામ ધિતિને પણ અત્યાચારી રેનિનવાદીએ એક સ્વતંત્ર સમાજવાદી રાષ્ટ્ર યુગોસ્લાવિયાને શાહીરાજના આકલિતવા તરીકે ધિકારેતુ તેવી સામે પણ મેળ કી ગીધો ત્યારે સામુ કે રસિયાની નીતિ કમક બદનાઈ છે ખરી

પણ રસિયન પડી સામનાની દેસામાં જુએ કરેલ થોસેા પોટેકમા એનાનાં યુગોસ્લાવિયાના દીકાએ ઈન્કાર ક્યો તેવા જ સોવિયેત નાજરે, તે 'પ્રગતિ વિરોધી' બની ગયો!

અને યુગોસ્લાવિયા ની પોટેકમા જેવીના રાજપુરવોએ ૧૯૫૨ ના ઓક્ટોબરના પોતને 'થોસેા પોટે'વી ચુકત હિરે કયો કે સોવિયેત રસિયા તેના નમનરૂપમા પ્રગટ થયુ, અને હાથેરી પર પોતાના લોકકરી પાડા ઉઠાવે એક સ્વાધીન પ્રજાની સ્વતંત્ર પ્રજાને માત્ર દરકરી બગથી કેમકી ના ની

પણ શકા અને લખણ એકા પાયા પર ડાબેતુ સોવિયેત રાજકા પુ એટનેરી અટકતુ નથી, હાથેરીના જનરલ નોનેરને રાદાવાટ કરના છુડાપેટ આગળા ટોને ગામે મોનાના અને નાજી પકડી લીધા આથી હાથેરીના વડા પ્રધાન કોને નેમી અને તેમના કુટુંબીઓ સાથીદારોએ હાથેરીના યુગોસ્લાવિયામાં આશ્રયનીધે સોવિયેત રસિયાએ નીમેન વડાપ્રધાન કાલરે હાથેરીને રેખિત આતરી આપીને જાન્યારી-૧૯૫૬ કે લમે બહાર નાવો મોને પોતપોતાને રચાને મિલ રોકેકા જવા દેવામા આવશે અને તેવા એ યુગોસ્લાવિયાને કાઢીને બહાર આવ્યા કે સોને પકડીને કેદમા નાખનામા આવ્યા

દમથા જ દનિયાને બહુના બહુ કે પિરગ્યા ન્યાયતુ ધારસ ગાળવીને એ સોને હેડાવક દેવામા આવ્યા છે

આ આખા જનારમા છળકપટ, ઢોંચ, વિચારસાધન

અને દિવ્ય સામુ રપટપો દેખાય છે

સામનાની પજુની ૩૦ મી કે ગ્રેસમા દેસેશનો સમા બનાદ નિરનિરાગિ ડેલ એ બહેર કરેની નીતિ કેટલી તે પોટી અને છેતરવારી હતી એ યુગોસ્લાવિયા અને હાથેરી પ્રત્યે સોવિયેત રસિયાએ બતાવેલા વચ્ચે પરીપી સાથે સાથે અપ્રાય છે

એ વચ્ચે એમ મુલ્યે છે કે પદાયા દેશમા સામના દીન્દા એક વાર રાજગીવ નતા દાવમા લેવાસુધી ત્યાની રાજગીતિ ચાનવા દેરી પણ ક્યા સામવવાદી પક્ષના કા વમા સત્તા આવી કે તેના પર સોવિયેત રસિયાની રાજગીતિ દેખી મેસાડવી એમ કરતા કોઈ માયુ ક્યોલે તે તને લોકકરી બળથી કે પછી મોં તે હનકદ છળકપટથી કેમકે પાયા અને નમ તે દેશને પણ પોતાના જ પડકી બનાવી સામવવાદી સામાજ્યનો વિસ્તાર કરવે!

પોતે કેટલું સાલિયાનું છે તે કુનિયાને બતાવવા સોવિયેત રસિયા ગ્રેસિત આપી કુનિયામા ફેલાયલી સાલિ મમિટ બેલી થઈ છે, અને તે રાજ શિખે ચુક મ વના પટે સાલિ, સલિત' 'સમાનતા' સદઅસ્તિ રા'નો માળા ફેરડીને વળ જવે છે!

સાલિ અટકે કે લમે તમરી સ્વતંત્ર પ્રજાને મારી નાખીને મુજા રહેા સદઅસ્તિત્વ એને કે બમારી જા ગામ, અમે કમિએ લેખ દેવો એ જ કે થીવું!

કમલની પદ્ધતિ કમલોને માત્ર 'કાર અને અપરાધ' નથી લેવડા સ્વતંત્રતા પણ ભેડીએ છે પોત પોતાની નામથી રિગ્ત રાતરી અને સરૂતિ પણ ભેડીએ છે એમજ જ નથી તે કોઈ પદ્ધતિના સામના મુખ વસ તેનાર નથી

યુગોસ્લાવિયા હજી રસિયન સામના સામે મૂઠી રહ્યું છે હાથેરી આજ પૂરું દાદા મકુ છે પણ જાતની બીદા કહાના નાના મેટા નાટી એ એ દેશા સોને સોવિયેત રસિયાના સ્વતંત્ર પરીપી પ્રોત્ત પોતપોતાના દેશના સામનાની નિતન સમવસાડી નીતિ પડતા પર કોઈ રિંધ સ મુલ્યે એ સમવસર વિચારી કે એ 'પરીપી' ક

થી કુએ સ્ત્રી ગ્રેસિયાડી સામેની કોષાદ પરીપી પલારી વાનેતુ કે બલ આખી રડો છે 'પણ' રાલ વગા લે તે, બનેના બનારો એના દબે તથા જ નહીં દેનામજુ જખાય છે

ભય બિનુ હોઈ ન પ્રીતિ તુલસીદાસે આ પદ શ્રીરામના પ્રેમમાં મૂક્યું છે અને તેથી જુન વિચાર રહ્યું છે.

ઈશ્વરશિષ્યાઓએ આ શબ્દો ઉપરથી તે પ્રલભ્ય એવું ભેદ્ય એ તમે સાગરને તજી ક્યું દિવસ સુધી વિનય કર્યો પણ કશી અસર પડી નહીં. ત્યારે એમણે અભિમાન બતાવ્યું તે સાંને જ વળખાવ્યું એવો વ્યાકુળ થઈ ગયા, ભારી સિતારના બજારી ઉપરનાં જે ગયા અને સાગરને ખાલાવ્યું રૂપ ધારણ કરી, મળેલ સહીને તમ પાસે વિનિત નામે આપ્યું પડ્યું.

તું સીધાં કહે છે—

સાકં વન વિનય કુટિલ ભવ પ્રીતિ,
સહજ રૂપન વન છુલ્લ નીલ
મધવતા રત મેલ અપાન કેડાવી,
અતિ હોઠથી વન ભરણી બખાની
કોપિલિલ વન કામિકિ કરિ કથા,
ઉપર બીજા ખમિ’ ફલ અથા

(ફળ સાથે વિનય કર્યો, પૂર્વ અને કશી શબ્દે જ પ્રેમ હતો, રસભરે કલ્પે જ એવાને નીલિની કુદર વાલ કહેવું, માથામાં સરોવર સાથે કન ચર્ચા કરવી, અતિ હોઠ સાથે વેલ વન વર્ણન કરવું, મેળવેને સાલ રહેવાનો ઉપદેશ દેવો, કામી પુર વને હરિયા કહેવો આ બધાના ફલ તો મનુષ્યમિત, ખાલપરમા ભજ બાળને તેના જેવા જ બાળે.)

આપણી માતૃભાષા જાણે આ જ પ્રયોગ પર રસભરેલા ન હોય એવું લાગે છે. છતાં આજ સુધી એ પદતિથી પ્રાપ્તિના કામો પર કાન આપ્યા હશે પણ અલક્ષ્ય છે ખાતર.

રામાયણ આપણે એક મહા પ્રયે છે અને તેણે કરોડો માનુસનું જીવન પાડ્યું છે, કરોડોને જીવનરહિત દીધો છે. જ્યારે અમારું કનકેને જાણવું સીધારે છે એટલે તું સીધાં જાણે મધ્યમ વિધાનો જે આ કુળની જીવનરહિત સાથે મેળ ન ખાતર તેમ તેવી ચર્ચા ચાલે માનવની રહિતે માલ એ જરૂરી છે.

ન પ્રેમિતુ સાસન, દિ-દીએ મહે દુષ્ટ જ હતું,
અશ્રમ સાગરો ધૂઈ અને કશી જા હોવા જતાં તેમની
માથે ગાડીએ વિનય કર્યો પ્રેમ તાજા મનુષ્ય સાથે

અનુગર વર્તતા કવલ મૂલીપતિએ નીતિની સાત કરી
(કશીપતિએ સિદ્ધાવ સમજાવ્યો), અનેક સનેએ મા
ચામા લખાવેલા મોઢાને ઠાનેપરેલા દીધા જ છે, અને
જુલ બલનાને લેખલા વરેજા બાળને પશુ સાત કમો જ
હતો કોષે લખાવેલા વિધિમનને રહિતે સાત રેડીને જ
કહેવાનું હતું તે સાતથી કનુ હતું, અને અનુકરી જે રા
ગિયામાં અસિકત તમ પશુ પેરાગને પથે વચા જ
હતાં-આ બધાં ફલો, મનુષ્યમિત જ ઊંચા ગણાય.

આનું સ્વરૂપ એ છે કે માનુષ્ય જડ નથી, એને
આત્મા છે અને તે એવન છે, એ મૂલ્યે હોય તે માત્ર તે
પ્રેમ વાર તે તેને જગતી લકાવે છે અને જાળાં લાપી
સાગર એમ ગણીએ તે મોડું નથી.

ભય વિના પ્રેમ નહીં’ એ વિનય સપાટી પડેલો
છે, અતઃપ્રમા તે પ્રેમ વિના પ્રેમ નહીં એ જાનિયત છે.
તુલસીદાસે એને જણાવવાની અધિકારી હશે છે.
પણ આને એ વાત આપણે સીધારતા નથી, તે પ્રમાણે
‘ભય વિના પ્રેમ નહીં’ આ વિનય પણ સીધારવાનો જે
માત્રી લેવાની જરૂર નથી.

તુલસીદાસેના કુલ અને વ્યાજનો કુલ એકબીજાથી
દૂર દૂર પડેલા છે એક પ્રયત્ન સત્ય બીજા કુલ મા અનુકુળ
ન પણ અનુકુળ.

માનસભાવના આશરે જાણે એના પડ્યા કામો
અવધારના પ્રવેશની અનિતિ અને વિરાટ પાવા પરના
અમાનુષિ વિષય પુલો ભેદ્ય છે જતા ૪ માનસભાવના
સાથે આપણે મારે મર્યાદા હોય, એ મનુષ્યમિત બીજા
એકરસ જરૂર નથી, કેમકે માનુસનું કેલ મનુષ્યમિત હોય
તે વે, પ્રમાણ કરીએ તેના અનન્ય બની શકે એવી જુમિ છે.
તુલસીદાસે જોવાના કાળની પુણીમાં બીજા કાળના
પણ આપણા છે.

કરોડો પદ કરી કુલ કોટિ જાતન કોટિ સીધા
વિનય ન આપ અમેસ કુલ કોટિ પદ કરી ભય નીચ
(જામે કોટિ સીધા સીધા સીધા રહે, એ તે ભય
જાણી જ પડે છે, એ જ પ્રયે જે નીચ મનુષ્યમિત આપણને
જરૂર સમજાવે નથી જાળ અતઃપ્રમા જ કોટિ રહે
આવે છે.)

વેનની માનસભાવ આ માનુસ છે ૪.૪, ૫.૫, ૬.૬, ૭.૭, ૮.૮, ૯.૯
જેવ હોય તે પશુ માથે તે વેન નથી રહ પશુ કનુ-કનુ

વાણીકિતો દાખલો—એટલે એને કપડોએ તે તા જલ્દ જ ગુમાવી દઈએ !

આ સત્ય ભગવાન છુદે જોયું અને પ્રયોધ્યું. વેરતું પ્રેમથી જ સમન ચાલુ, ફૂટવાને લાગણી જ દૂર કરી શકાય. અને ગાંધીજીનમાં એ જ આશરણ પળે પળે દેખાત છે. ગાંધીજીની કંઠપથરાની વાત જણાવે સમજતી નહીં, કેમકે, એમણે તો “ભય વિના પ્રીત નહીં” એ જ સાશ-ણું અને મૂલ્યું હતું. પણ એ તત્કાલિન સત્ય હતું, ઉપરનું સત્ય ન હતું. તે તો ગાંધીજીએ પ્રત્યક્ષ કરી ખતાવ્યું.

સત્ય પણ હમેશાં રહિ માને છે, તે તો પળે પળે વિશાલ થતું રહેતું જોઈએ. અને મુએ મુએ, બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં ફેરતપાસ થતી રહેતી જોઈએ. ખીતા પર

આટલાંટલાં ભાખ્યા થયાં અને થતાં જ રહે છે એનો અર્થ પણ એ જ છે.

હાન તો રત્નાકર છે, એમાંથી એક જ રત્ન મેળવીને સત્તિય માની બેસી રહીએ તો અનેક રત્નો ગુમાવી બેસીએ. એક રત્ન લાઈ લાગ્યા પછી પણ વધારે કામતી રત્ન પ્રાપ્ત કરવા તેમાં ફરી ફરી દુનઈ મારતી જોઈએ. એમ કરવાથી આપણે જાનનો અપહર નથી કરતાં પણ તેની અનંત સમૃદ્ધિનો અને એક દુનઈએ તે નફું ન પામી શકવાની આપણી અશક્તિનો જ સંપ્રીકાર કરીને છીએ.

દુસ્વીદાશ્વતું સમાવણું માનવજાતને હુમે તુમી પ્રેરણા આપવાનું, યક્તિ પરાંવે છે, છતાં તેમાં કોઈક કળાગ્રસ્ત વિચારો દોષ તો લેને તે જ રૂપે જોવા જોઈએ.

યજમાનના

આશ્વયજ્ઞ દિનનું સમાજમાં યજમાની બોલવાલા દત્તી. અખટ કામી સમૃદ્ધિ દત્તી, બોધન પણ પુષ્કળ કેમકે, તેમને અરવા માટે વિદ્યાળ લીલી જમીન દત્તી. એટલે યજો થતા અને અનેક કીમતો ડબ્બો સાથે યુક્તળ વી પણ યજ્ઞકર્તામાં દોગાણું. પછી ધીરે ધીરે વસ્તી વધતી ગઈ. ખાતર જમીનો પર મામે અને છહેરા વસવા લાગ્યાં. પ્રમાણમાં ખાતરા વધ્યાં ને બેજાર પડી. એટલે ધીરે ધીરે યજો યજો થતા થતાં આજે તો નામદેવ થઈ ગયા છે.

આજે અનેક પ્રદર્શિ સાથે યજ છબ્બ એકવામાં આવે છે. જેમકે જુદાન થત.

જોટલે કે યજો બંધ નથી થયા. પણ તેમનું સ્વરૂપ બદલાયું છે.

યજ એ ત્યાગનું મનીક છે. પોતાની પાંચેનું કદા કિતમ યજ દેવતાને અર્પણ કરવું તે યજ. એ પ્રમાણે જેની પાસે જમીન હોય તે જમીન વિનાના જેટને આપે તે પણ યજ. સાચી માનુષ અવધુ ન જણાવે કયા ય જે અપેક્ષા વિના વિદ્યાગાન આપે એ પણ યજ.

યજ એટલે ખીલને પુટ કરીને ભાંતે પુટ થવું.

“તમે યજ કાસ દેવને પેણે, દેવ તમને પેણે એમ એકબીજાને પોથી તમે પરમ કિતકરને પામે” એમ કહે

વાણું છે તે થોડય છે. અને તે જ સામા યજોને સાથે સંદેશ છે.

લી, ધીજળ, કાદ નાળવાં ■ જ માવ યજ નથી. કાદ માયુસ પાસે એ વાના હોય તો તેનો સાશમાં સારો યજ તે, તેની લેને જરૂર હોય તેને કાઢીનારે અપી દેવતા જ રહેલા છે.

આપણા પૂર્વજોએ પોણેથી યજકનના આપણે પિનારે પાડવાની નથી, પણ તેનો સમય પ્રમાણે ચિંતન કરવાની જરૂર છે.

આપણા માનવાન, રહેઠીકલની, બાસ, પહેવેના-આ જાણુ સ્વરૂપ સમયે સમયે બદલાયું રહ્યું છે. તે જ પ્રમાણે ધર્મની આખ્યા અને પદ્ધતિવા પણ બદલાઈ છે એના કદું વચાકકુડું નથી નસામકું તે પણ ધર્મનો કનકાર કરીને તે જ અખ્યા.

જડ વસ્તુ આપોઆપ પરિવર્તન પામતાં નથી. એટલે સમયના પ્રવાહમાં ધર્મકર પરત્વે નાનકડા પાક છે. પણ જે એવન છે તે લાગ પરિવર્તનનીકે નિતે નવાય છવત રહે છે.

ધર્મ એક પરમ નેત્રા છે. તેનો જાન નિશાલ થઈ જોઈએ. તે જ તે જીવન રહે

જન્મ મિત્રો હતા પૂરા આજારી એટલી જ તણેમા
એકાદ, પણ ખીજી બાબતોના રસાણે જુદા એક સનેત
પહેર, અપમ અને સાવધ, બીજાના રાજ્યરણ થાડી
ખ મારને દુઃસ્વાર્થના અરો પળખરા, પણ ચાલે સીધી
અને સરળ. "એક નામ આ ના" આ ચાલપરો

ચલે સમૃદ્ધિ કરવા મરેના ગીચ જ મનના થાલું
નાખ્યુ એક કરે કે બાકીની કનરપતિ વિશે કુ તપાસ
કરીશ, બીજે કરે કે કુ
ખનીજ દુખાતી સાથ
કરીશ નીજે કરે કે કુ
તે માત્ર આતમક રાખત
કરીશ નાખ્યુ એકાદ,
મરુતિ તીરતા બીજે
કયા મળવાના

પ્રાથમિક જલકિયા
તના સાથેના સાથે લઈ
સીધેલા એકેક દિશા તો
હરીકામ થવામા ગયા
પણ નહી પેલપેલાતો
રેલિક કાલકેમ શોધવા
મેળ

રાધવાનુ મળે
મળે

બતાવરે

પણી બારવડુ

પાણીની

પણવર

જુઓ આપણેને

તમે જ રવા જ્યુ દોર તણ જમીડ આ બાઈ બાકી
મેળા આતમકિતન કે આતે જગન છે સાચાતિને રેડુ
એકેકે આપણે બધા જુ તે બેડુ કરી વીધુ છે જ્યુ
કેળાના દિનતા છે, વાજરે વ કપારેક ભરતી કુકા
કે બીડી-આતિને રાજગતી કે કાગળ સાતી કહેલુ
દેવ સાચી ભર રાડુ ખારો કે આપણી સખીની એવુ
પણ તો યુ કાવુ કે દુ રા દબાર ત્તેની ભણુ દર પાડુ
એવુ ને ન આતમક તો મેળે લેમ કહેક આપણી

ચિતા નહી હવે તમારી વાત કહે

"કુ મે એવ તો સો રમ્પાર પી કાડુ ગામથી નહી
તો નેમથી કહેક, અરે દારને કિમતો જ કાડુ મારી મે
ખમ ચિતા નહી રહી આ મોઢા મટની વાત. ખરી
ચિતા તો એમની જ છે આપ નીચીને મેલી મવા તો
આકાષાસનુ ન દેખાય ને દેખાય તો વ કઈ કરી ન થો

ને લાઈ કુ તો એક જ રસ્તો બાધુ અને

વસંત-અવધૂત

(જગન)

કેમકે સૌરભટ્ટીવ

એવાજ ખારો,

આ તે કેરો વિધાન-અપારે છા

જમની જનતિમા અસતી કેસુકલી

સામરને સામે આરો વા કિનતર છા

વસંત અવધૂત સામર ને કેસુ કીધા વ

વિજનના લાસે જામરને એવજા એવા,

સામજન સુવાટે કેમને કાલવા છા

આમર અરજવ માત્રાનીને અરજ પુરે,

કેસુકાને કામજ-મનુમા અધવા છા

વસંત-અવધૂત સામર ને કેસુ કીધા વ

અરજે છવ-ત્તારા કેસુકા કેવા રહેકે

આરી તર સાકીની અડાલેકે

ખવાલની ફરીથી,

રમણી લાસગી,

પ્રાકાશના પ્રકાશ, સાવરો છા

વસંત-અવધૂત સામર ને કેસુ કીધા વ

વધાવ

આ પેલ મે બધુ રોજ કઈ ને કઈ માથે વાજ આવે,
એક આઝાદ પદા મુલાત વિમરે, બીજે વળી મળ
આતમી આતી ને જુદા જુદા પથરા લઈ આલે અને
કેલપાર પડે નડે તો છૂટે નહી એકબીગતા સેવ જુદા
તો વ એકબીગતા સેવમા મરુપાત કરે અને તેથી વાદ
વધે, બીજા બાઈ જા એવે દાણે આધા વાજ ભવ

અકેકિતવ સાચકીયા મમક દેવો મને જવાડ બાધ
એક પદો વા-વા છા અને એકા એકને કેલક કીમતી

તે મુરી વાળીને સાચી
હુદનાને દન સામે
આપણુ મળુ નહી તેમ
બીજા રજામ મને એવે
દાણે સુએ નહી એ
કેનો કોઈ ત્યારે તો સહે
દન કે આતમકા સિવજ
પ્રસંગે તો નહી જ.

વેલ ત્યારે તમને
છૂટ છે તમે જ મનમા
આતિને બીજા સાથ એ
નનાઈલેવુ કીક તમને
કેમ સહે તેમ તમારે
કરુ મે કે બનતા સુધી
તો આપણને એવે પ્રમ્ના
આવે જ નહી આ તો
આમણી નિશ્ચારી રા
અધુ રોવ તો સાડુ

અને સૌ સીના કામે
વાજમા

વિવેચા વીતવા છા

પાતુ જાનકામી હતી. એટલે પથ્થર આસપાસ લાકડા ખચકીને લઈ કરી હતી. ખીજા નાઈ વળી કલાકનાં મળિયાં લાખ્યા હતા તેમાં કોઈ રંગ જણાતો હતો એટલે તે પામ્પીમાં ઉકળતા હતા.

ત્રીજા ભાઈ રાંધવામાં પચા હતા.

મળિયાનો એળાળો રંગ એક લાકડાના કુકડાનું કાલુ બન્યો હતો તો ખીજા ભાઈ પથ્થરમાંથી કોઈક ધાતુ એળાળે એની સાથે બેટા બેટા હતા. એવામાં એક જોરદાર ધરાકા સાથે પથ્થર ફાલ્યો અને તે પર ખડકેવા લાકડાં અને અંગારા ચોરોર ઉડ્યા. એક લાકડું તો સ્પેર્ક કરતાં લાકડાની નજીક બેઠીને પડ્યું. એમણે તે નક્કર સ્પેર્ક પડતી જુકી, ને પારિસ્થિતિ ધી ઇ તે જોવા જોવા મૂક ગયા.

સમજાતા અંગારા ઘાટવાથી આસપાસ ભયાં ભયાં કચરો હતો તે ધૂંધવાવા માગ્યું. એમનો તખ્ત પથ્થર હમખડ સવાળી ઘેરો એકું માગ્યું હતું. મળેય મેડા મેડા દાઝવા હતા. પથ્થુ પેલા બને ભાઈઓ દ્વારે આ આકત કેમ ઢાળતી તેના ઊંડા વિચારમાં ડૂબી ગયા.

જોનાભાઈએ તો એક છેટેથી તખ્ત ઊઠીને પાડી નાખ્યો. ત્યારે ખીજા ભાઈ, 'અરે, આ શું કરો છો? એ તો ખુબી જુકી.' એમ કહેવા લાગ્યા.

જોનાભાઈએ તો કહ્યું કે હાથમાં જે સાધન આવે તે લઈને જાગૃત્તાઈ જગ્યા લેખખી કરી નાખે, કે આગ આગળ વધે નહીં બાકી જમ્યું ધૂધ પથરા નાખી

અંતરમાં તે જાણા. જાણા અંતરમાં મિત્રા હવે, અંતરમાં સમાજમાં અમીની નહાય.

જાણા નાનાનાં નાના પાનમાં જમુ વિતરણ મંત્રિજાગ્યો ઝીઝી રહે છે.

દમ જાણો. આનંદ છેડે તો નંતરજ આવે, આવજ જાણુ પથ્થુ એટલે જ. હા આગમાંની અગિયાર્થિત છે, અને જાણો આનંદ પથ્થુ આખા જ મળે છે.

અંતરમાં અંતરમાં, અંતરમાં સમાજનું મંત્રિજાગ્યો જેનામાં વિદ્યાયુ દેવે તે જાણ.

અસ્થિ વધારે મેળી વળતે લઢોડી કરી ચાલે એમાં પથ્થુ જાણ છે.

પછી જમીન ઊંડા, એમાં અંતર અંતર કરે છે, એમાં

જુરી છે.

'અરે અમારી પ્રયોગશાળા, સંગ્રાહના નમુનાને સાચવીએ કે તમે કહે છે એમ કરીએ?' અને ડાહ્યા-ઓએ કહ્યું. એ ડોહા તો પોતાની યીએ બધે તે માટે હોમધામ કરવા લાગ્યા. પથ્થુ દ્વારે આગ ઠીક ઠીક પ્રકારીને ચળી હતી. તાવજો ય હતો અને રિપ્તિ ધીરે ધીરે જલ જનક થતી હતી હતી. જોનાભાઈએ તો પોતાની અકબ પ્રમાણે અગ્નિ ને કત્તા માડ્યું. પથ્થુ દ્વારે એમને લાગ્યું કે એક કારીએ ત્યાં જાર મીજ ચળે એવો પાટ છે ત્યારે એમણે હાંક મારી કે, 'ભાઈ બધું પડ્યું મૂકી મારો. આ નજીક પામ્પીનું નજાર છે તેને પેમે પા. આપ ત્યાં આવી આપોઆપ અટકી રહો.'

'હવે ત્યાર તમે તમારે, અને આગ આનખ્યું ને નહુ બચાવશુ થે ખરડ.' જોનાભાઈ તો ખરેખર મુઠી સાંચીને હાથમાં નંધૂક લઈ ને બાગવાં અંતરમાં તમાવ આરે પેલા રહી એમણે પથ્થુ આન કરેલી જાગૃત્થ નહીં. ત્યાં રહે રહે એમણે મિત્રોને ઘણી હાક મારી પથ્થુ ઠાંક આખ્યું નહીં. માર આજ જ નજીક આવતી હતી!

આખરે, તમાવ નજીક આગ અંતરને ફરી મૂક. ફરી સાચી આગળ વધતી અટકી મૂક. બાકી તો સમજેડ ધૂધવાણ હતું.

ખીજે દિવસે કેડી કરતાં કરતાં સાંચેતીથી જોનાભાઈ મૂળ આનકે તપાસ કરવા મેળા તો એ કારીર કાઝી મેળેવા પડત હતા

પથ્થુ જાણ છે.

અમ નમે જાણ મિત્ર નથી, એકાએકમાં એતમોન છે વિતે તો છે જાણ અને તેક.

અમ એક જાણુ નંધુ છે તેમ જ કલાકાત હોવાનો નાન દિવસનું જાણે પોથ પથ્થુ છે

નમજા જ મેળે જાણથી સાર, જાણ મેળે હાંક પથ્થુ, નંધુ છે.

મેળુ પોથુ નમે મેળુપોથુ એટલે દાનમે મેળુ નંધુ નમે મેળુ દાનમે એટલે એટલે દાનમે છે.

અમ નમજા નાથે છે ત્યારે ને અમથી સન મેળુ નંધુ અમજીત દેવ છે.

અમ, અમજાત છે. જાણ મેળુ દાનમે ને ને નમજા.

મેટા પાયા પરના કેન્દ્રિત ઉદ્યોગો ચાલુ છે તેને વધુ તે વધુ પ્રવૃત્ત કરવાનું ચાલુ છે, કેવા જ કેન્દ્રિત નવા ઉદ્યોગો વિશાળ પાયા પર સ્થાપને વિકાસ કરવાની પણ આપણા નામચુસ્તોની નેમ છે તે સાથે, હસ્તઉદ્યોગો, મામોદીયો અને આમનિકાસ માટે પણ તેઓ આ તુર છે

એમની હાલના નિર્ણયો આ સમયે જીવી છે-
ઈમા કુચે પકડે છે તે ખીએ છે કુચે કુચે,
કાળા મેઢે આગે છે. હશેસા મેઢે ખીઉં!

અર્થ એટલે દોરીની બારતતા બાવીની રૂપરેખા આપણી સામે જ છે પણ વળી આ દેશ આખો ફુલિયા સાથે પણ નંદાપાનો છે. વિવિધ પ્રાવિરણીય ફોની હારોદાર રહેવું છે તે સાથે માર્ગ સિધ્ધાને પણ એવો નથી આનો. અર્થ એવો નથી કે ગાંધીવિચાર પ્રાવિરણીય નથી એવી મિકા કાનિમા માન્યારોમિએ કીને એ વિશીલ માને એવે, એ સિધ્ધાર આનુભવ, નથી

વિશાળ પાયા પર કેન્દ્રિત ઉદ્યોગ પાયા કે સ્થાપના પણ એ માટેના માર્ગો, કારીગરો કાળી બારોડો આમનામી જ નો અને પરિણામે આમના બારોડો કે વિકાસ પામશે! મામોદીયો વિકાસ પામશે કે પોતાના જીવો!

અને કેન્દ્રિય ઉદ્યોગો સ્થાપને સરકારી કાર્પોરેશન વાર રીવી તે બસદાવ મર્ક નાવ છે, તે હમણા જ પોતેની વિશાળ પોતા પરની હકતાઓ તેનાથી મમત રહેને કોરીનું મુકસાન, અને હકતાઓ સામેને મનાવી તેનાના પાસો પરથી મનાવ છે

વિશાળ ઉદ્યોગો સ્થાપને એક એવો વિતરક નવો હાં આપણે ઉપસ્થિત કરીએ છીએ કે જે સુઘરિત દેશ અને રીક પરનો હારો અને અને પારે તે સરકારને કુલા મળ્યા મુજી રહે

અમરી રુતી પો જ આવી એક વર્ષ સવા પહુ

વિકસતી નાવ, એ કેઈ રીકના લાભમા દોષ એવુ લા ચુ નથી

આવિરિત, પ્રવૃત્તિ વર્ધિત કરતા પણ રેશન ડિલ પ્રથમ વિચારવાનું છે એ હજી આપણા ફોની થીમનાનું છે કેવા લોકમાનસનો નિચાર કર્યા વિના પશિમને થીમનું વિકાસ અને કેન્દ્રિત ઉદ્યોગો સ્થાપને રાજ થયા કરીશું તે વારવાર મુશ્કેલીમા મુકાવુ પડ્યા હુદતાણે અરુર કેળાના બધા તબકાપા પછે! સમાન દુરગત સામે સમાનપણે અગ્રવા એવુ કરોકરીની રિધિતિમા નને કે મુ એ રીક છે સરકારની મુશ્કેલી તે આપણી તબે, એવુ નવ મર્ક સવારવાનો આપણ પક્ષ અપનાવે તો નનાઈ નથી

આગામી આજીવને આમનામા જ એકવી રીક પ્રણ રહે તે હરોડે વધુ ને વધુ વિશાળ થતા અરકે અને એ જ કરી છે કેમકે, વિરાટ થતા જતા લઈયા વિરટ કમો રીના કરે છે

આપણે આમકે રીકથી પ્રેરમારવાની સરકારની નેમ છે નીકળીની સહાયથી નાના પાયા પરના થતા ઉદ્યોગો આમનામા ખીલવી શકે પણ આમોદીયો ઉપનાત, તે રીકળાપી મુશ્કેલીઓ કીલવી રહે, લીમો રીકી બટકરી

સુરુતકે કુલને થીમવા સુદા મુકા માલકો કુરોપ, અમેરિકા વધવ છે પણ તે દેશી પશિમના વિરાટ પાયા પરના કેન્દ્રિત ઉદ્યોગો સમજાતી વિકસાવ્યા હતા પો તાલ વિસિદ્ધ સુદઉદ્યોગો પણ ચાલુ રાખ્યા છે તે આપણ તબે કેળાના પગથા જતા કાજુતા નથી એ બાધવ નથી!

કેલવાક ઉદ્યોગો ત્ર કેન્દ્રિત દોવાના જ, પદા નાવ જ ઉદ્યોગો કેન્દ્રિત અને વિશાળ પારણે દોવા એકવિ એ કરી નથી આ હકીકતનો રીકાર નહી થાય તા આજ કાળા જ વિરુધ મુકસાનાના રીકો લવિરો, બધા થનાના છે

અ હિન્દુસ્તાનમા હર વર્ષે લગ લગ મહુનો મેં રીવાનો ભેજા જને છે અને ૨૦ લાખ નેટલા મણકો તો મળુ પામે છે માલગીથી થતી સમગ સરીર અને નાજુલી પ્રાતરીના આક તો રેવેક પણ મોડો હશે!

અ હિન્દુસ્તાનમા દરેક દેશ નેમકે એક મુશ્કેલી પોતાના છે રીકળા પશિમ પાયા સુખના હાં છે અને દર વર્ષે લગ લગ આજીવને એકથી મળુ પામે છે

[૬૯]

પિતૃસ્વર્ગી સજ્જ થયેલો,
વિવિધ દેહ ધારણ કરનારો
અને સર્વ કર્મ જાણનારો
એક સત્ય સ્વરૂપ આત્માસમ જ છે.
દેહમાં રહેવા છતાં, દેહને અલગ રાખીને,
વિવેકપૂર્વક એને શરણ કરવો જોઈએ.
પછી હું, તું આ વિભાગો મિથ્યા યર્થ બાંધ છે.
વાસ્તવમાં સૌના હૃદય કમળોમાં
જો એક જ ચિત્-સૂત્ર,
અસ્થિતતાપૂર્વક પ્રકાશમાન છે.
ધ્યાનાદિ સાધનાના અનેક પ્રયોગ આપણે કરીએ
હોએ.
પણ જો બધા પ્રયોગોના આધારભૂત,
જો સૌના પ્રકાશદાતા,
જો બધા પ્રયોગોથી વિગ્રહ જ છે.
મહાબળી આંખોમાં હજારો ભાવો ઊઠેલા દે-
ખાય છે.
જો બધા એક આત્મામાંથી જ નીકળેલા છે.
એટલા માટે આંખોનાં રૂપ, અથવા અણિ પુરુષને
શાસ્ત્રકારોએ એક ચૈતન્યચિહ્ન જ માન્યું છે.

[૬૮]

પદાર્થના વર્ગ-ભાવ અને અભાવ.
ભાવના વર્ગ-અશુભ અને નિર્ગુણ.
અશુભના વર્ગ-વ્યક્ત અને અવ્યક્ત.
વ્યક્તના વર્ગ-સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ.
તત્ત્વાન્તર પૂછે છે:
ઈશ્વરને આપ કઈ કોટિમાં મૂકશો?
કૃતિ કહે છે-કોઈ પણ કોટિમાં નહીં.
મહા કહે છે-બંને કોટિઓમાં.
જ્ઞાનદેવ કહે છે-
કોટિ જ નથી.
અને ઈશ્વર છે-
એટલા માટે તત્ત્વ કામ જ નથી

[૬૯]

બીજા પહેલાં, કે કણ પહેલાં?
જગતની રચના કેવી રીતે થઈ?
કાર્ય-કારણનો અર્થ કયા પ્રકારનો?
એવા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવાનો ઘડાને ટોપ હોય છે.
વાસ્તવમાં, ન તો કહી શકાય પ્રશ્નનો નિકાલ તારી
શકે છે, ન તો આધ્યાત્મિક જીવન સાધે એનો
અર્થ થાય છે.
આધ્યાત્મિક સિદ્ધાંત તો પ્રત્યક્ષ સિદ્ધાંત પર
રચાય છે.
આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી ખરી જરૂર છે એ અનુભવની
કે આત્મા આંતરબાહ્ય સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે.
એમાં બધા સિદ્ધાંતોનો સહજ જ સમન્વય થઈ
બાંધ છે.

[૭૦]

કર્મયોગી, કર્મ દ્વારા ઈશ્વરની સેવા કરવાની પુન
સામે છે.
જ્ઞાનયોગી બુદ્ધિથી ઈશ્વરનું સ્વરૂપ જાણી લાય છે.
અને મૌનથી જ, એની ચોખ્ખી સ્તુતિ થાય છે.
એવું છે એવું સ્વયંભૂ સ્વતઃસિદ્ધ સ્વરૂપ.
એવી સ્થિતિમાં જ્ઞાનદેવના ધ્યાનમાં જ નથી આ-
વતું કે આટલી વિષરિત અનિતાયા સાધક કેમ
તરખે છે!

અને ઈશ્વર એને રાખવા કેમ દે છે!

૧૦. જાણિયો એકમાત્ર સાધન

[૭૧]

ચિત્તથી અર્વાતર ખડું સંત કાદીને બહાર કર.
કેવળ ઈશ્વરને જ યોગાગમ.
સુરુ પાસેથી એની વિદ્યા રીખી દે,
મનથી એનું મનન કર,
બુદ્ધિથી એનો નિશ્ચય કર.
આપણે કહ્યા કરીએ છીએ કે, ભક્તિ, પ્રેમ વગ
છે અને જ્ઞાન વૃદ્ધ છે.
બીજા વિષયોનાં એ આનું પણ હોય, તો પણ
ઈશ્વરને તે લાગુ પડતું નથી.

કેમકે ઈશ્વરને બાલુનારો, એના પર પ્રેમ કર્યો વિનય
રહી શકતો નથી.

એટલા માટે જ્ઞાનદેવ નિઃશ્વરપૂર્વક કહે છે કે, એકે
માવ ઈશ્વરને ભાળી લે,
તો પડી બધું એમાં આવી ગયું.

[૩૨]

હીવા, તારા અને ચંદ્ર,
એ બધું મળીને પણ દિવસ બની શકતો નથી,
દિવસ, સૂર્ય હિમતા જ પ્રગટ થઈ શકે છે.

અન્ય સાધન અને ઈશ્વર-બ્રહ્માની આશુ વ્યવસ્થા છે.
અન્ય સાધન પ્રાપ્તિ વાતો પર જે કંઈ પાડી શકે
એ જ અહીં, પરંતુ પ્રપંચનું જ છેદન કરનારો
પ્રભાસ બિનાથી નથી મળી શકતો.

અંદર ને અંદર બદલતું હોય
તો વસ્તા અનેક છે.

બહાર નીકળવાનો રસ્તો; એક જ છે.
કેવળ શબ્દ બ્યાબ્યાનપદિ જ્ઞાન આગે માણહીન
શબ્દિત થાય છે.

કેવળ કર્મમાં પ્રવૃત્ત કરનારો કર્મભાગે દરિદ્રીન
હો છે.

વંદવા માટે જો આત્મ નિઃકલ્પનો યોગમાં સ્વી
કારીએ, તો ઈશ્વર સક્રિયાના ભાવમાં એ પણ
સિદ્ધિ તરફ હઈ જનારો ઉપાય જ થઈ ગાય છે.
સર્વ સાધનોથી કસોટી એ જ છે કે

'હું ઉત્તમ અને બીજા હીન' એ રીતે જિજ્ઞાસુ નીચ
ભાવ, અથવા અસુક મારા બાહીના પસંદ, આ
સેદમાર દૂર થાય.

સ્વર્ગ માત્ર ઈશ્વરવાદે ભક્તિ જ કસોટી પર પૂરી
જોતરી શકે છે.

રિશ્તિ એવી છે કે, અન્ય સાધનોથી જો અનિષ્ઠ
ભાવમાં વૃદ્ધિ ન થઈ તો મહેરબાની.

એટલા માટે નાવો,

બધા સેદમાવ ત્યાગીને—

વિધાત્મકચરૂપ બ્રહ્માનો આશયે લઈએ.

નિવૃત્તિ મુનિના પ્રસાદથી જ્ઞાનદેવને એવી શુદ્ધિ
પ્રાપ્ત થઈ છે.

[૩૩]

અકાર, ઉકાર, મકાર,
આ પ્રકારનો વિશ્લેષણાત્મક વિચાર કેટલો થે કવો

તો પણ ઈશ્વરને કેમ ભણ્યો?

કેમકે તે તો સમ્બોધણ સ્વરૂપ છે.

ત્રણ સાધનાનો યોગપ્રકાર બન્યો.

પરંતુ કહે છે કે એ ત્રણ માયાઓની મેડને પણ
ચેલે પાર, અધીર માયા પર છે.

અને એ અધીર માયા, ગણિતમાં અધીર મનાઈ જાય
તો પણ, વસ્તુસ્થિતિએ અપાર છે.

દુકલ્પની એકથી પૂર્ણનું નિર્માણ નથી થઈ શકતું.

પ્રથમ દુકલ્પ કરે પડી મેડ કરે,

અથવા તાર્કિક પ્રક્રિયા પૂર્ણના આકલન માટે નિરુ-
પચોળી છે

ઈશ્વર તો પૂર્ણના તો પાર કેવળ અવશ્યપાર છે.

પ્રેમ વિના એનું આકલન નથી થઈ શકતું.

ઈશ્વર છે તો જ્ઞાનમય, પણ માયા કરે છે એ પ્રેમથી.

પરંતુ, એની એ જુબી અતુભવી પુરુષના આનંદમાં
બાવી છે

[૩૪]

બજન, અર્થાત્ સર્વ દેહોમાં બજન,

અર્થાત્ ઈશ્વર વ્યવસ્થાથી ભૂતરેવા.

કલ્પિયુક્તમાં બીજું એવું સાધન નથી,

વિજ્ઞાન વિજ્ઞાન પદોના અધ્યક્ષ થા કનિયા,

આ છે કલ્પિયુક્ત સ્વરૂપ.

કલ્પિયુક્તમાં અર્થ જ એ છે.

એટલે સર્વોદય માટે પ્રવલ્લણીસ બજન જ એ પર

અકમીર ધંજા જ છે.

એકબીજાના વાર્તાવિક્ષિત એકબીજાથી વિરૂદ્ધ
રહેતા જ નથી.

આ નિજ જ્ઞાન એનો પાયો છે.

જોનાથી સુખિનો આગે સહેજ જ મુક્ત થનારો છે

પડી સંકુચિત અર્ધતા છુપા ધરો.

પરસ્પર સંઘર્ષ વ્યવસ્થા થયો.

સ્વર્ગ મુખ કેવાઈ જશે

જ્ઞાનદેવને નિવૃત્તિ નરણ-પ્રસાદથી પ્રાપ્ત આ

સ કેવળ ગીત છે.

એમાં એને સદા આનંદની અનુભૂતિ થતી રહે છે
કેને નહીં થાય ?

પૂરીના મોટર રેન્ડ પર મોટર અટકી તે સાથે જ શબ્દો કાને પડ્યા : ‘મુન્શીજી, એક પૈસા!’

એકધારા પર...પર...ખે...ખે...થી કાન ધરાઈ ગયા હતા, અને અકબચું હતું. ધૂળિયા શરીરે મોટર-માંથી ગતરતા જ વાતાવરણમાં એક અબળ પરિવર્તન અનુભવ્યું. મોટરના કંઈક અવાજને બદલે એક કડબું કંઈને કીણ સાદ સંજનાનો : ‘મુન્શીજી, એક પૈસા!’

વસંત મનુ હતી. કવિની કોવલો તે વન-ઉપવનમાં ફરતી, કસોલતી ફરી, પણ પૂરીમાં તે એનો અણસારો જ ન હતો. હાલને પીગળાપવામાં નિષ્ફળ જવા છતાં એ કડબું ને કડબું ધતો જતો અવાજ મુન્શી જ કંઈ : ‘મુન્શીજી, એક પૈસા!’

મુન્શીજી ક્યાં છે? પૈસા ક્યાં છે? એનો કાઈ એ જવાબ ન આપ્યો. તેમ મોઢાર કરનારે જ તે પર કડબું ધ્યાન ન આપ્યું. એક મેઘ કપડું શરીરે પીટાથી, પાતીનાં દાડકાં બતાવતો તે ખસ એ જ છબો ફરી ફરીને, હાથ લંબાવીને કહ્યા કરતો : ‘મુન્શીજી, એક પૈસા!’

એના પગ મૂળતા હતા, આંખો બંધો કેતરમાં પૂરી મઈ હતી. સૂકા હોઠોને ચીરતા ચાર ખીણ દાંત બહાર નીકળતા અને પેદ બળે છે પેદ સાથે અમાઈ જવાનો મથલ કર્યું હતું. એને કદાચ એની પલ ખબર નહીં હોય કે પોતે આ દુનિયામાં છે કે નહીં. તેજસ, એક હાથે મોઢે બેસતી માખીએને ઉડાડતો એકની એક વાત સોને મોઢે, હાથ લંબાવીને કહેતો : ‘મુન્શીજી, એક પૈસા!’

પાંચ પાસે એક પૈસા ગાંધેા તેા એમણે મોઢું ફેરવી સીધું મિથલી પાસે માંએ તેા એમણે પુટકરી કાઢી. ડો. બેનરજીને મુન્શીજી કહ્યા ત્યારે તેમનાં આંખો લામ થઈ ગઈ. એક કાર્કત્તા પાસે રો. ગાંધેા તેા એમણે ‘બીજ ન માગવા વિશે’ આપું એક લાખજી જ ફટકારી કાર્યું! બોલેા એક શેઠજી અલવામાં હાથ નાખીને બેઠા હતા. એમના કનમાં હશે કે ‘કેટલ’ કહે તેા એક પૈસા આપી હઈ, પણ એમને જ ત્યારે ‘મુન્શીજી’ કહ્યા ત્યારે તેા એ સાંએળા ધઈ ગયા. ગરના દેસારેા આમળાએણે તેાએક વાર ટહેલું એટલું એક વાક્ય કહ્યું. કાઈએ કહ્યું—‘આ તેા એના રેવ છે.’ કાઈએ કહ્યું—‘મોઢા છે.’ કાઈએ વળી એને ‘દારકો’ પણ કહી! કાઈએ એનાં

સુધારેા કંઈ કે, ‘ના, એ જાહેરી છે!’ મિથારી બધું સાંભળતો હતો. એણે જ આરાપ, લાંબાએ એણે પતિકર ન કંઈ. અનેક વિતરકારે મળ્યા છતાં એની આંખમાં અંધારું ન હતું. ગાંધેા વસરી તેા તે તેના પગ પાછા ન વચ્ચા નહકથી મેં એના લંબાએલા હાથમાં એક આવી મૂકી દીધી. ખજી પૂછ્યું : ‘ક્યા મુન્શીને કું શેધે છે?’

એણે એક આનીને આંખ પાસે ધઈ જઈ કહ્યું : ‘હા, એક પૈસા, આપી દાંડે તેા કારું જ કહ્યું!’ તમે જ તેા લીધો હતો ને? ખજી બોલેા હાથ આપે!’

કું અમળાયાં એના વરે ભેલે રહી. મેં કહ્યું : ‘વહ રે! મેં વળી તારી પાસેથી ક્યારે પૈસા લીધો હતો!’

મેં ભેલું કે મારા પ્રજાથી એની મરનની નહોા કિયસી-તણઈ આવી હતી. એ ભેરભેરથી કહેવા લાગેા : ‘ક્યારે પૈસા લીધો હતો એ પૂછો છો! પંચ વરસ પરી વાત ભૂલી ગયાં એ જ પેલું’ નાનકડું ધર—કું તમને ચાહ નથી? કું મારા રણ ને મોચિકે કહ ત્યાં જ સેલો હતો મેં’ તેા કેવળ પચાસ રૂપિયા જ લીધા હતા તે અટકાવ વડેા ભૂલી ગયા!’

એટલું કહીને એ અટક્યો. એણે ખાસે પડું કહી દેવાધા એ ઘાણી ગયેા. માથે પરસેવા વળેા મેા, ફાટી વાર આપેા. મીચી લીધા પછી એ ફરી બમડવા લાગેા : ‘હા, પચાસ રૂપિયા! ફરી ફરીને પંચ વર્ષમાં જ પાચકેા!’ એ આંખ ફાટીને ચારી સામે ભેલે રહી.

મોટર ચાલવાનેા અવાજ આંખેા, એની વાત સાંભળી કું ઉદિઅ થઈ ગયેા. મોટર પરે મીરે આમળ વધી અનેએણે ફરીફરીને ભેરભેરથી કહેવા માંડ્યું : ‘હા, કા પાચકેા રૂપિયા, જમન, ધાખાર—મધું કીનતી લીધું—કું આજે બીજ મામું કું, બીજ. કું તમને જ રે ભંગા હતો મુન્શીજી!... એ રૂન્શીજી!... મારા કામ ને ના વિદે ક્યાં છે? એા મુન્શીજી!’

મોટર આમળ નીકળે મઈ હતી, ફટા નિખરીને કીણ સાદ મોટરના પૈડામાં પડાતો મારા કોતમાં મૂકેાનેા હતો.

કું કેટલી જ વાર તે રસોળી ગયા—આંખેા પડેા ફરી પેલે અવાજ કું સાંભળે ચક્રો નહીં. અનેક વાર મારી આંખેા કેઈને ટાપતી રહી. કેટલા જ માણસોને મેં મુન્શી

૧૭૩ પવન બહુ ઠંડવાય નિખારીએને એ કહેવા કે
પેલા નિખારી તે નથી તેને જમ્યું પેલો બસા ૮ દુ ફરી
ધન્ય થકવો નહીં

એ વાતને કોઈ વર્ષે સ્વીચ્છુ ત્યાંથી આવવાનું છે
ખૂના પેના મેનર રહેનાર પા એક વિચિત્ર લિખાઈને
મ કોયે જ પામ્યું પેના પેરે ૮ ત્રીસ સાતે બાંધેને
‘ભોરડેના ભોરડેના પવન એ લિખારી નહીં દાખા દોના’
અર્થ ૧૮ ૫૦ પેલો લિખારી પેના આગલો દોના પવન
દોના કોના ‘લઈને, તારે એક પેલો લઈને’

૧૮૧ નિખારી પવન કોઈને એક પેલો અપરાધ મે
સેન છે’ એવાનો પેલો ત્રણે ક્રમ દાખા રોં પેલો એ
તેને કોના ‘ભાગ્યવતુ ૫૩’ જણે કોયે છે ને
માન પેલો મેના ૧૮૧ પાવ કોના ૧૮૧ પાવ ૧૪૩ છે વ
તારે કોને નિખારી દાખા રોં ૮’ દુ ખલતુ મે ૫૬
દુરાન પુન્યોદને ૧૮૩ કરી મૂકવા છે આમને માધવ
દુખકર્તા રખાતો હોય, દહે એ મૂલ થયો છે ત્યારે એને
‘કોના મુન્યોદ રખાતો છે’

‘કુન્યોદ’નું નામ સાલજીને દુ નોકળો એક રાઈ
પેના ૧૬૪ મારી આપ સાંતી આવીને ક્રા ૩ અન કીમ
અવાજ રા બજાવા ‘કુન્યોદ, એક પેલો’

મે ગાડા તરફ દાખ લખાવા એને ૫૬૫થી એક
પેલો માસ દાખા મૂકી દાખ પુન્યો લીધો પેલો બોની
બોના ‘ગોડા છે ગોડા છે, ભાગો’

એને ૮ તારી મારી દાખ ૧૬૪થી ગાડા પેરે દાખ
કળી ‘ના, દુ ૫૩ ૩૨ નહીં દુ ગોડા નહીં ધન્યોદિયથી
તો મજાનું હતો નાગે નુ મળી મળેલ વિષય રાખ,
દુ વિષયમ નહીં નહીં બગેસો રાખ, બાઈ, બગેસો
રાખ દુ વિષયમગલી નહીં તારું બનુ જેમ મે તેમ
રાખ્યું કે નાગીને કવલે કર અને સાથે છે કળા આપ
નાથે એન સામન લઈ મે આ સા ૧૧૧’

અને મેનર કળા સા ૧૬૪ અને એને દાખ કળા
હોઈ મેના તે ખનર નહીં સકડી છાતી પડતી કળા
૧૬ મુખ ઉઘાડતી મેનર દોડતી હતી અને મારા મનમાં
અમ આ નનાથેને કવલથી લીધી સ્થિતિ દોડતી હતી કુ
એના દના - એક માણસ દનાથ મર્ડને ભાગે છે અને
બીજા અનુપાળેને તો પોતાની પાસે પેચરા મને ૮
એક નર્વ પડેનાથ દુ ખલતુની અને આગળના મુન્યોદની
જાને મેનરમ મર્ડ મર્ડ વ્યથિત પ્રાણ આગે સમાન
જુલિકામ ૨૫ દિવ દના એકમા બીજા નિરાશા હતી-
બીજામાં લઈ ૫૩ અનુપાળ

૫

પાઈર્મ્સ માણસ અનુપાળ વિષયે તા ૫ પાઈર્મ્સ અનુપાળ અનુપાળે અનુપાળ ભાવ છે કળા ક
અનુપાળ કોના ૩ ખતો અનુપાળ એ માણસની મુલ્ય મૂકી છે માણસ અર્થે કળી અનુપાળ રાખે
છે તથા કળી તે માણસના નિર્ધન થતો નહીં

મન તે માન્ય છે ૧૬૪થી કાળ પર કૂદે અને એરી ફળની રાખ પર જણ કૂદે, પવન ત્યારે
તો આમમાં ૩ ખતો દોષ તે માણસ એરી ફળની ભમી લખ છે અનુપાળ અનુપાળે અનુપાળ કળા,
૩ ખતો આમમાં ૪ વારે છે

કળા ૩ કળા અતર ૩ મે ત્યારે મન આમમાં ૩ સમજુતિ તરફ વધે છે અને પોતાને જ કોના
વળો પ્રાણ કરે છે, એ ભવચાત્રને કોના મી કળા એક વાત છે મન ત્યારે મનમાં કળા કરનાર
કળા રવા મે છે આ કળા અનુપાળ નહીં કળાએ ૪ આનુ કરે છે નર્વ અનુપાળ આપે છે, એવું
ધન્ય ૪ મનાવે છે એ વાત કળાનાથ રાખી ૩ ખતો અતરનો અવાજ સાથે છે તે વાતનામાં
ખીજી તરફ લઈ જનારી વાત આગળે કોના ભાવ છે

આમના કોના ૩ ખ અનુપાળે પાવનીત બનાવે છે એ બીજા વાતનામાં તે અનુપાળ
બાળ છે, નિર્ધનતા નહીં નિર્ધનતા તે કળાનીતામાં

૧૫થી માણસને આમમાં ખનુ દાખા અનુપાળે પેલો નહીં ખનુ કોઈને કોઈ વાર ૬ મે જ
૭, અને તેને કોઈ કોઈ વાર તે એવે મારે વારે છે ૬ તેના ઉદાર મર્ડ બળ છે વાળનીકિ
અને ૬ અનુપાળ દાખા એ જ મેલ્ય અનુપાળે છે એને આમમાં પુન્યોદ કળા નહીં નાખો તે
અનુપાળ અનુપાળે દોષ તે ન કોઈને કોઈ વેળા અનુપાળ ૩ ખે મુખ કળા પાવનીત જ

રાતે નરે પરચોડે ઉભે તો ય, સાંજથી વખા ધમા
નાં પાર ન હતો. છેકત્રય રથરાથ રખડતા ને મોટેચને
રેને ચડતા હતા. મોટા છેકરાને દમદમી મળતી ને ચૂપ
ચૂપ જતા પથુનાનાઓ તો ભે કડે તાણી તાણીને પેલાં ॥
માને કાપર કરી ચૂકતા હતા

ઠાઈ ને અબોડો વાળી દીધો તો વળી ઠાઈએ છૂટા
અબોડાની હક રીધી તે ખૂબ શાબશો એટલે ગીતએ
પોતાનો વાળલો અબોડો છાડી 'ગને પથુ છટ્ટી અબોડો
વાળી આપો' કંથુ એના નકાર થયો કે આતુ જ છે એ
પથુ કે કપડાની પસ દીગીઢ હાનર વાધા બિવાથવા આ
શોએ છે ને જેનુ શાખતુ ન હી એમ ફેરાર થાવ ત્વા વળી
ધાધળી પોતા સાથે સાદી મેચ થતી નથી, માટેજ વાલો
આમ ને આમ આલ્યા કંથુ

એમ કરતા સાદા આઠ ધરા આના ત્યારે બધાને
ચિંતા પડી કે હવે ડાઁડી પઆનમા પડીશુ તો નરચોડે
ચૂકીશુ

આ બધામા એક જ છનને વરચોડાની ચિંતા ન
હતી-ડેમીમાને! તો જે, બધા જ ત્યારે કટાને ત્યાગે
મા, આને રાખે ને પેલાને સમજાવે' એવુ આલ્યા જ
કરતુ હતુ બધાની ધા છેવટે એમની પાસે જ આસતી
છેવટે ધરના જવા નીકળ્યા ત્યારે નુઓ ડેમીમાને
મળીનવી મઈ- 'મા આમને સાચવળે નડે તા પીજ
નામા ફૂધ રાખ્યુ છે પાળે, કિચકો નાખળે' આસ
આના અનેક કથનો પથુ હતા મઈ! પથુ મઈ છેકરા
એક હાથે ગીડીને બે કડે તાણે તા છુ કર્યુ એમની
એમને ચિંતા ન હતી 'એ તો 'મા' ને જ દોષ ને' વળી
મળે નારેક વાગ્યે બધા આવી પહેાચ્યુ આ છુ ઉધા
હળે ને ધર સાચવળે દુરેશ બીજા વરચોડામા મળા
છે ત ફોક વાગે તો આવી ખોલચલ રેને પીતસી આ
આપળે' એવા ન કુકોડો ગણતા ગયા

ડેમીમાએ હાહા 'ડીમી કંથુ' તેસાથે બાલિના
ડાડરા ને કપડા પરચુ સાચવળે વહેના આસને બરી
એવી ડેમી વ શીખ દીધી

'દાખ્યના વરચોડામા સરિલા નય મેઈ નાચી
'તી, ડી કપાના નરચોડામા રેશબી રમથ મેઈ નાચી
'તી એ પથુ ડેમીમાએ સ મતીન બારીને કવુ જ

બધુ સાચવળ-માજન વિદાય થયુ ત્યારે ધરના
સોપો પડી ગયો ભડું ભડું ને માખતુ મળતુ બધ
હતુ પર ભણે ચતુ ચતુ ચઈ ગયુ

ધરે નાના દીકરાને મૂળીને વરોડે મદાનવા જીવી
વડુઓ વિચારતી હતી કે આ સાધુ છે તે ધણુ સાધુ
છે આ વરોડાને બીજા પ્રસ ગોમે છેકરાને કારોગધ
જ ન સકાય જાએ તો આસતને પાર નહી કપડે ને
કપડ અડચતુ ઠા.વા જ કરે ને છેવતુ હમિશાર કુલ તો
એમ ॥ પાસ દેાય જ

આસ સાધુ આસ પ્રસ ને તો ધરુ મીઠા હાથે છે
એ છે તો ધરતુ આચરણુ પથુ રોજ રોજ શિખામ
એ છે તો કેરી એક નહી ભાવ છે' એમને તો હવે કંથુ
બોગરાહતુ નહી ફા.આમારે માટે જ બધી ચિંતા કરે
છે તો ય, અણુગણતુ થઈ પડે છે

એ છે તો ધર ખુલુ મૂળીને આ પેર ને જેને પેર
જાજ સકાય છે નહી તો ધરુ વ આનવાજાહતુ છે કુ
પડે

અરે તા આ હરખના ગાથી અત્યારે નગીશુ ૫,
એમને તો અમારે માટે જ ઉભાગરી કરવે પડનાનો
પેનાને મૂળી આવી છીએ તે પથુ સખપા થોડા રંવાળા
છે

આ જામે તો કપડાના ઢાઢા આમતેમ ફેકાને આવી
છીએ એમા નાશ કાદેના પથુ પરક નહી પડતા ગીવાઈ
નાપેન કપડા થ એજ નથી, એ બધુ જ કરે અમને
છા સુકાતા હશે આ આજ કાંતી દાડીએને કપડા ॥
કામત જ નહી આ ન મમ્મુ તારે ને મીજુ પાથુ
તે મમ્મુ તો વળી પેનરુ ઠા ઠીને નાખ્યુ ધ ઠીએને
ભાડે પલ્લાય નહી ખડોડો પના દોન એમને બધ
સાચવળીને મેઈનવ્ય અને કપડા કાપ પ.પો દશે ઠા જા
વેત કડીએ એ તે અમને રાનાન પ.પો પથુ કડ છે તે
અપાત કિત માટે જ ને

પરેખર, ના છે તે ધ યુ સાચ ફુ ઠ
ત્વા તો મ-પ નાચી પ્લેઆ અને કોનુ મેન
આપુ છે, કોનુ છુ પડ્યું છે કોનુ રાને છે તે કોનુ
નહી-આ બધામ આપણે કેવોકે રાઈશુ મેલી નથી
કરનામા ચૂયાઈ ૨૪

ઘટતીનીએ ઈશ્વરની કલ્પના કરી તે આ જગતનું તત્ત્વ જોતો. એને ધ્યાન કે આનંદ મેલ્યા વિષયો નહાતો નિષ્કલિનપણે ચાલી રહ્યો છે, એનો કોઈક ચાકર દોરેલ જ દેવને એ—એને જે દોરેલ તે ઈશ્વર

કરીનું તત્ત્વ પાપ જે ચાલી નહીં છે તેમા શાસ્ત્રિક સ્વરૂપને—આનંદ પાન આનંદ—તેજ શોધે તે છે જ પાપ કે નાં કરીની જ રીતના પોતાની દોરણ બતા દેલ કેમ છૂટી બધા નાં કેમ, એનો ચાકર, અરણ્ય બેઠી ભાડે

જગતનું તત્ત્વ એને છે પરમાત્માથી ન કરીએ તત્ત્વ માને છે આત્માથી બીજી જરૂરિયાત ખરી પણ મુખ્ય વાણી એ જ

માધુર્યને પણ અપારથી સરકારી યત્રને સસુતિ ખીલવવાની કામગીરી કરી ત્યારેથી એને પ્રકાશ ના નામ મેલ્યા ત્યારે સ્વયં પ્રકાશ અંગે લખ્યું છે સસુતિની જરૂરિયાત એ તથા કારણ પૂરી પાડી શકાય સમાજ, રામકૃષ્ણ, ઈશ્વર નામ—આશ અનેક તથા માધુર્યને સ્વરૂપ અને નિઃકલ્પના

પ્રથમ મોજના અને પછી તત્ત્વ મધુર્યસભ્ય હાં જેને તાલે આપી છે કે એને પ્રગતિ મળે નાં જે નિના આ નહીં

માધુર્ય કે જ હૃદય જ્યેષ્ઠ સર્વે નથી પ્રગતિ કરી દોષ તથા તે સરખાવવામાં અપૂર્ણ છે અને તથા માનવ ઘટન માળના અને તત્ત્વ પણ અપૂર્ણ દોષ એ રજા વાજિક છે

તથા જ પ્રમાણ—તથા જ અને પ્રસન્ન ખરી તોત એના માનને રંગેત કોઈક તત્ત્વ જગત દેવુ સ્વ તત્ત્વ નથી સ્વયં આલિત નથી અને માધુર્ય જગતનાં કળુ છે છે—અને આ ત્યારે પણ આજ્ઞા કરે છે શ્રદ્ધા કરે છે કે એ બાકી પાત્ર છે મગધી બતા રેવું નથી

પ્રલય તત્ત્વ તેના નિરાશની જગતકલ્પિત ખરિ શબ્દ છે એ ત્યારે મોજા પડે છે ત્યારે તત્ત્વ ખુલ્લું પથ નિના રેવું નહીં નિવાશની બધી અવાજ તાને જેવું પાત્ર પડે છે

તત્ત્વ સાથે જ તથા પણ આપે છે અને માધુર્ય કર્ષ હૃદય જ્યેષ્ઠ સર્વે માધુર્ય પથ નથી તે દુષ્ટી હવ તાને નહીં એવા નાં કેટલાક અવગુણથી ભરેલો દોષ છે અને

સચ્ચા તેમ જુલોતે પણ આ કુતુહી બનાવી દે—એ સત્તા પીડ પોતાની રજા રીતે સજા આપના ન રહે તો—એવું તત્ત્વ છે આ જ કલ્પે થકી વાર ને દેવુથી જે તત્ત્વ સ્વાધુ દેવ ત દેવુ પાર પા વળા તત્ત્વ નિપજા જતુ દેખાય છે, અજ્ઞા તેનાથી પૂજા દેવુ સજાતો નથી અને કેટલીક વાર તે તત્ત્વ એ દેવુ પાર પાડાતુ ‘સાધનમાય’ છે એ જ કલ્પને કોઈ પણ દિશાને તત્ત્વને નભાવતુ જ એ જ એકમાત્ર ‘પ્રભ’ બધી વળા છે’ પરિણામે એ તત્ત્વ માધુર્ય માટે એક વધારાનો મોજ જ બધી રહે છે

આપો દલિતાની દોષ નાં પણ અપૂર્ણ માન થીઆ ડીઅ આપણને જ વિચાર છેવરનો લાગે છે તેમ છેવરનો નહીં દોષ જગતનો પિત્રાસક્રમ શૈલિશાસ્ત્રિક પિત્રાજી તપસીના તો આ કથનમા તથા જગતી એટલે આપણે જે ને તથા તથાએ છીએ તે છેવરનો નહીં કેવા કેટલાક કામચલાઉ દોષ છે તે કેટલાક કામચલાઉ દેવતાં માને છે આ કલ્પિતતા અરજીકરમા રી રજા અરજનકતા અને નુકસાન માનવજાતે મોગબા છે

નામમા નાનું તત્ત્વ તેજ તત્ત્વપાકો અસાધારણ સમિતિમા અને શુદ્ધ સ્વરૂપના રાવ તા માનવજાતને માટે લાભ કરે છે તથા બેધુ, મેલમા મેલુ તત્ત્વ તેજ અલગે સિધ્ધિ દોષ તા લાભ કે તા નુકસાન કરે છે કા પુ રપટ છે માનવસંસ્કૃતિ તથા કૃષિસંસ્કૃતિ તત્ત્વ જગત સજત અને રજા માલિત નથી તત્ત્વ એ નાસ્તરકા જ ન છે જ નવાનકની કુશળતા અને વજાદારી પ આવી કોઈ કુશળતાનો મારાર છે

વરજા માએ એક વાર કહેવું કે ખારી પ્રક્રમા તમે માલ જુલુ પડી કેવળે કેમકે માધુર્ય ક્યારે બદલાય એ કહેવાય નહીં અજુ સ્વયં એમતા એવા રપટકા જ ઉપતરી ચોં

આજ્ઞા ગુજમા નામ અને વિરહ એના એટલા નામ વડી ના જગતે કે તેને ચકાવનારા ગપમા માં કલ્પ કોટિયા કોઈ ચોં નહીં એટલે પ્રમાણમા વજારે સારો ને મળી તે ખરે આ પ્રમ જે તત્ત્વપાકોની જગતી લાય છે

આ તર અલગે પરીજા અક કરવા ત્યારે સુતર ઉત્પન્ન કરી કહે છે પણ જ અજાનનાર બિનઅજાનથી દોષ

નિરુત્થાડી મેલ, તો ચરેડ ચક્ર કરતા વ નખર પર ચતરે એ બીરે વળી જે વધારે ઉત્પાન આપે છે એનું તાલ કે વાવ વધારે અટકે છે એનું જ ધરુ વાર એ નટકે વાવ પછી ઉત્પાનને મુજબે

‘પરિણામે વધારે રાત્ર’ એવા વિચારે માનવજાતિ અનેક જટિલ તત્ત્વો નિર્માણ કર્યા છે તત્ત્વની એ જટિલતા જ પૂરી વાર તો વાહકોની શક્તિ ખર્ચ થાય છે.

કાપડ મિલમાં માથે ઝડપથી ઉત્પન્ન થાય પછી એના વિશાળ તત્ત્વો એક લાગ એ પોટકામાં તો તે એક નિયત તાલીમાન કરે. સાબુનો સરથ કાલો એકી મણે કે બોલાવે છે એવરો. બેઠેલા કાલોએ પા મળ તાપે તોડી નાખ્યા તો મેલવાની લાવે સારણીવાળાને. બધું જ પરત ન.

કાપડવાળાની શરતચૂકથી કાચ મોળી ચર્ચ દોય તો ચતરે ફરિ તે વધી શકાય નહીં અને શરતચૂક તો જ વ જ પછી મોટા તત્ત્વો જરાક શરતચૂક થાય તો જે તેનું તુલ્યાન મોટું જ દોય. કેમ કે ‘સરવાળે વધુ લાગ પી ની ગણનાથી બધું કેટલાક આગળ દોય’.

આનો વધારે દેશના નર્મનબોરુ મારે વધુ ને વધુ મોટા તત્ત્વો જાતજાતના આપણે રનાએ છીએ ત્યારે આપણે વિચાર થાય છે ખરેખર?

માર્ગશીર્ષ મૂલોદીય પ્રધાન સમાજવ્યવસ્થાના બાધુના વિચારમાં તત્ત્વ મર્યાદાનો રજૂ થયા છે કેન્દ્રિત સચા માળા મોટા તત્ત્વો મારુસની રવાનાયિક મર્યાદાઓ અને નબળાઈ એને કારણે છિન્નિત હેતુને જાહેરિપરિવરિત

પરિણામે પા સમર્થ.

દેશના પ્રત્યેક માણસને દેશના કોઈ ને કોઈ તત્ત્વો વાહક બનાવનારો છે ત્યારે તે મારુસની મર્યાદા અને શક્તિનો વિચાર વધુ કરવો જોઈએ.

કાપડાંબોલા નવાબનો ઉત્ક્રમ હેતુ દોય જ છે પણ તે નવાબશીલ સમજ થકે એ પ્રમાણે એણે જાણે અને સામાન્ય જ સ્થાને રાજા પોસિસ સમજ થકે છે ખરેખર? જ્યાં કાપડાંબોલા અનેક કાપડાંબોલાના સ્થાને આ બંને જ કરે છે? કાપડાંબુ તત્ત્વ નવાબને પાછો રજુ એટલા માત્રથી જ નવાબ પ્રવર્તતો નથી.

અંતે પ્રત્યેક માણસની શક્તિનો જ માત્ર ઉપયોગ દોય સચાતું તત્ત્વ મોટામાં મોટું દોય અને પ્રમાણમાં રચત ન હાય એવા નાના તત્ત્વો પાછા આપણુ ખ્યાન બધું જોઈએ.

માધી વિચારમાં મારુસની શક્તિને સારામાં સારો અથવા વધુમાં વધુ કારે. ઉપયોગ થાય મારુસ વધારેમાં વધારે રચત ન હી શકે અને પોતાની શક્તિ ખર્ચવા શકે એ બાબતો વિચાર કુખ્ય રહેતો છે અદિ સક સમાજને સફરની સત્તાની શી જરૂર? વિરલે તત્ત્વો સાથે અંતો મારુસ સચા પલત તત્ત્વોના બધું આપે જ છે.

છિન્ન ના રચનાઓને બુલબુલ મારુસમને કરતો હી અને દાલ છે તેનાથી વધારે સારી જનનન્ય સ્થા રચત તત્ત્વો માનવજાતને જોડતી હમ તા એકી મળના ધારતા અત તત્ત્વ ઊંચુ કરતા માધી-વિચારને સફર સખલો જ પડતો.

મૌનદર્શની ઉપાસના

મૌન સામે દૃષ્ટિ રાખી આમનાથી પ્રકાશ પા મને છે અત બંધા જીવ નાવધી પડ. આની આપે છે પરતુ મૌનારી રિલિગિયસ દૃષ્ટિ તખ્તન જણા. પા રંગ પાછળ મૌનારી પ્રકાશ પપ મળતો નથી અને જણા તા હાથમાં આપતી જ નથી એ તા આગમ દોરી ભવ છે એ જ રીત મૌનદર્શની પાછળ પડાણી તે પ્રાપ્ત નથી ક્યારેક ક્યારેક એ રીતે માનવા યનાથી જ આનંદ નો મૌનદર્શ સંદેશની પ્રાપ્ત થાય છે જાણેલા નબળા વ્યક્ત યુ મૌનદર્શના પ્રાપ્તિને તેનું જાણ થય જ નહ યના લાગે છે મૌનદર્શનું જાણ થતા જ એમાં મુક્તિ પેલા યથા વિના રહેતી નથી સુતર નિયતિને બધા મુખી રે વળા મૌન હિુ જાણ નરી મુક્તિ સુધી એવા જનનના મૌનદર્શ ખીલુ ભવ છે એ રીતે મૌનદર્શ એ એકી પરતુ છે કે તેના મિ મોડી તરસવા મોડીથી ઉદભવતા રખાણી તે સંદેશથી મને છે પરતુ તને મારે મોડીય કરવા જતા એ સરમાર્થને દૂર જાતી ભવ છે.

—કાકા કા રેલદર્શ

આપની ઇવન પ્રતિ એવી રીતે ચાલે છે કે પછી
બર શાને કે માણસ મેઘ ને કોઈ પ્રા ના ભયનો પ્રેશ
બાળી પ્રતિ નયમ છે માણસ કામ કરે છે તે અટકા
મારે કે તેનાથી કોઈ ના પામી મળે ॥ અને એ પેશાથી
કેવો ઇવનનિર્ણય થાય છે

માનુષ સમાજ વિશેષી જ્ઞાન વા કરતા હોયે તે
વ મામાન્ય રીતે નથી હરે ૧ શાહી સમાજ કે સવાના
દગ્ગા ભય રી

માનુષ ઇવનના અનેક સામ્રોજી પાશ કયા છે
શાથી મરુત્ત નયથી

એકમ યોગ ની એનાંત કેમકે ન નામીના
બાની

એક પશુ સરેઆમ આવી કવનનો પ્રવલ કરતા
ની તે પશુ પકે કઈ કઈ ને દગ્ગાના ભયથી

આમ ભોઈએ તે માણસની ઇવન પ્રતિ પાઠળ
ભયથી નરહી ૧ દેખાવ

શીઝ દરિયે ભેઠભ તે માણસ સત્તનો રીકાર
કરીતે પ્રતિ કરે છે એમ કહી સમાય અમ કિશ દરુ
માનવ ગ્રાહ્ય સમાજનું દિલ તે જ માફુ દિલ છે
ખાકુ માલી રીકારે દગ્ગાના પદેસ ભલતે જ ઉતરવી
પકે છે આત્માનું તજ પ્રાપ્ત્ય વિના પારકું થન પ્રાપ્ત
થતું નથી આ બધું સમય છે અને તે પ્રમાણે માણસ
વર્તે છે ખરી દરિયા છે

સાવ જ ઇવનપદે છે અને નના રી જ ઇવનનું
અનિત્ય જ નહી વિગત અને ઉત્તરિ છે

માણીએ કે અમાદશ મત ગુણના વામ અભય
નરીત ભય વર્જન પશુ છે

માણુમ અમય કષ્ટો બને કે નરહો રીકાર કર
એ વર્તે ત્યારે

અસત્તા રીકાર અને અવરુદ્ધી જ બલ જન્મે
છે કહે રેડીના મલોનીની દગ્ગા કેમ કરી કે એક રી
મેઈ પોતાનો સુખ જન્મ અને પેશાને માંગી ના ન અસા
નવ રી કરતે અતે બલ તમવાનું માણુ રી કે કેમકે
એને કતીતિ દગ્ગા કે રાજા તરીકેનું આફુ માન વા પદે
પિ દ છે અને પછી કોઈને એક મ રી સામે કોઈ જ

આમ માણમે તા અમતા મુખમા અસત્તાવર ૧ જ
દેખાને

અસત્ત સત્તથી ભય પામે છે એટલું જ નહી
અવિતા અમલથી પશુ ભય પામે છે રાહસો દેશ સામે
હોય તેમ અદર-અદર પ ૧ સ્વકાનિના ભયથી મટે

એમ પશુ કહી સમાય કે દિશા તેનાથી અવિતા
તિસથી પશુ સવમા મુકાય છે ત્યારે પેકે મામસામે
દેવ ત્યારે અને દેરે નિજની નીન નાગી અવિતા
દિશા પશુ નિર્ભય છે નથી જ દોતી તરવાર ન ધૂક
સામે દર પામે જ ધૂક નહી અવીન ન સામે દાર પામે
તજ વગી મહીનગન સામે વ તેપમે તજ તે શિનો જ
દેવ

એટલે જ માણીએ એમલસનતમા અદિસાને પ્રથમ
અમ અમય છે અને કનુ છે ૧ અદિમા એ કામરુ
નહી પશુ રીનું ઇવનરીતુ દરિવાર છે

અમ અદિસા દેવ તજ જ નિર્ભયના દેવ
માણસ સવનો માધી કમરના ભયથી સત્તપથ
નારે છે અટ દરિ છે ઉપરનો ભય દેવ એ જ વિચિત્ર
નથી હાથનું ૧ જવ છે રાહસોને દેવ કે સપતાનનો દેવ
કમરનો તા આધાર દેવ

માણસ રાહસાના ભયથી કમરનો આધાર સહ
સત્તની રાહે ચાલે છે એમ જ કહી સમાય કહાની વાઝ
પાસેથી પસાર થતો રાહ હરી કહાના ભયથી કમરો
વગાતાના ભયથી સત્તિ રતે ચાલે છે કે રહતાના ભયથી
સામે રતે ચાલે છે ૧ એ જ નયારે કહી સમાય કે માણસ
સપતાનના ભયથી જ સત્તની રાહે ચાલે છે કેમકે તે
રહ જ દગ્ગા પ્રવસનો આનાર છે

પ્રથમ ખાકુ મોને તા આપણે કહીએ છીએ કે માણસ
ભયસાનનો તે કઈ વાય રામ ૧ એ રેટન ખાકુ છે
ખરી રીતે તે મટેન ભોઈએ કે ખાકુ મોની વા સવ
તમની સાકા નયાર છે પશુ સપતાને કોઈનું તમનું
નું ભયનું છે એ વા હાથમા આપે તમે પૂરો કરે છે-
અટે એકે ભય તમા ૧

કામ નહી કરીને તા ખાતા ન મળે અને ખાતા
ન મળે તજ મરી અદિત ૧ અધી પશુ એક દરિ છે ભય
માલી જ વત વિચાર છે

કરીપથ એ માણસને અમરિદ દગ્ગા છે
દગ્ગા સપદિતો પાયા છે આપણુ મળેને એ દગ્ગા દા
મટે પ્રમાણ ૧ અને કયા ન સાં માટે ભુ ૧ આ પશુ

એક વિચાર છે પણ ધર્મશુદ્ધિમાંથી જન્મેલા વિચાર છે. ભગવાંથી જન્મેલી કર્તવ્યશુદ્ધિ અને ધર્મશુદ્ધિ-પ્રેરિત કર્તવ્યજ્ઞાન જુદાં છે. બધી લાગમૂંઝી ચતાં કંઈ સિદ્ધિ થાય, ધર્મશુદ્ધિથી પ્રેરણેલાં કંઈ અટકતાં નથી.

જેલમાં એવા નિયમ હોય છે-કે હલો-કે કેદી તેને અપાથેલું કામ પૂરું ન કરે તો તેને હાડપે, રાજ અપાતા બોજનને બદલે રાજ અપાવી. "બોરાક નહીં મથે" એવા ભાષી કેદી કામ પૂરું કરે. આમ છતાં, કેદીઓ હંમેશાં કોઈ કોઈ પાર સા. કામ જ મૂકી દેતા-બલે મારવા થોડા તો જુએ મારો, કામ નહીં કરીએ. અને કોઈ કેદી ત્યારે આવી હલ કરે ત્યારે બીજા કેદીઓ અંદર-અંદર તેની પ્રશંસા પણ કરે કે "આણ છે તો જખરો."

વિનોબાજી એવા પણ જોવામાં મળેલા. તેમણે તો સામેથી કામ માગી લીધું. તે કંઈ જેલના અધિકારીઓ કે હાંડના ભાષી નહીં, પણ કર્તવ્યજ્ઞાનથી પ્રેરાઈ ને જ. અને તેથી તેઓ ક્યારેય કર્તવ્યવિરુદ્ધ થવા ન હતા.

આ બધું એમ સૂચવે છે કે આપણી જીવન પ્રવૃત્તિ ફરજ અને ધર્મશુદ્ધિ-પ્રેરિત કર્તવ્યજ્ઞાનથી આભવી જોઈએ ભાષી નહીં. આ મામ તકલીફોનો પ્રશ્ન નથી.

કાચળો ભાષી પોતામાં અજોડ ઠાલ નીચે સ કોમે

પરીક્ષાઓ પતી ગઈ અને નિશાળમાં રજા પડી. કુમુદના પિતા મુળજીમાં ધધો કરે. છેલ્લા વતનમાં ગણે રજામાં પિતા ગામે આજ્યા અને ફરી મુળજી જવાના હતા. એણે કહ્યું કે, 'કુમુદ, હમણાં રજા છે એટલે તું મારી સાથે મુંબઈ આવ.''

'પણ મારે પાછા ફરવાનું?'

'રજાઓ આખી ત્યાં ગાળવાની, તે પાસ અઠરા તો હવે મુંબઈમાં જ આગળનું બચાવે.'

'પણ પરીક્ષાના પરિણામની કી ખબર પડે? કેમકે, આ પણ મુળજી આવવાના છે ને?'

'હીહ, હું દેડમાસતરો મળીને જોઈતલું કરી આવું છું કે પરીક્ષાનું પરિણામ જેમ્સે આપણને મુંબઈ જ લખી જણાવે.'

કુમુદના પિતા દેડમાસતરને મળ્યા અને એક પરિણિધિ આપી કહ્યું કે, 'અમે મુંબઈ જઈએ છીએ, પરીક્ષામ મુંબઈ લખી જણાવજો.'

દેડ માસતર ગયા હતા. એમણે કા પાડી

છે તેમ વિનાશનાં ભાષી નહીં. પણ જીવનપ્રેમથી, બહેકતી દાંદિગોને સંકોચીએ. ક્યાં તો સરખી જ છે પણ તેના પ્રેરકો જુદા છે. અને અનિમ પરિણામે પણ જુદાં જ હોય છે. ભણતું રક્ષણ સંતિદાયક હોય ખરું? અત્ય જ સરક્ષે છે.

ગાંધી એટલાની કોર પર લેખેલા શિશુને મા બળ બતાવે છે. 'દીકરા નીચે બોતર, કેર પડ્યાં કપાક પડી જશે.' એ વાસ્તવમાં મુનપ્રેમ છે. અને માતાનો એ પ્રેમ જ મુંબઈ રક્ષણ કરે છે.

સૂર્યની સામે લેખા રહી કહી શકાય કે સૂર્ય મારી સામે છે, અને સૂર્યવિરુદ્ધ બેલા રહીને પણ કહી શકાય કે સૂર્ય મારી પીઠ પાછળ છે-પણ એમાં ભૌતિક ટેલુની એ જીવન સલામતારો શાસ્ત્રો માણસ હોય તો તેને ક્યાં વિના ન જ રહે કે, 'અસ્થા તુ' તે રેલા મૂકાય છે કે સૂર્યને પીઠ છડતે બેસો છો!'

તેમ, કોઈ કહે કે, જીવન-પ્રવૃત્તિ ભયમાંથી જ ઉદ્ભવે છે તો એને કહી શકાય કે, 'અસ્થા, તુ' તે રેલા કે, સવતાનને જ જુએ છે, અને હંધરને નથી ભોતો!'

આમ કહ્યા જ રહ વિચારમાં દષ્ટિપરિવર્તન થવાની જરૂર છે.

કુમુદ એનાં માતાપિતા સાથે મુંબઈ ગયો.

પરીક્ષાના પરિણામો બહાર થયા. ત્યારે મામના એક બાઈ તે જ દિવસે મુંબઈ જતા હતા તેમને દેડ માસતરે પરિણામ લખી આપ્યું. એ રીતે કુમુદને પંદ્યામ રૌડ' જાણવા મળે એમ હતું. ને વિદ્યાર્થીને તો એની ખૂબ જ ઉત્કંઠા થય.

એમાં દેડ માસતરની ખતી થઈ. પ્રમાણિક દેડ માસતરે આજ સાંજમાં 'રેડુ' કોટ્ટુ પરિણિધિ' પણ લખી કા બતાવી શોખુ. નવા દેડ માસતરે એની વિનવ જણી દેડ બોરિસે પૂછાવ્યું કે પરિણિધિવાનું શું કર્યું? ત્યાંથી વળી પૂછાવ્યું આવ્યું. દેડ માસતરે એનો પ્રવાસ ક્યો. પછી તો એ તુમાર પર ભાવવતતા મેલ જુદા જુદા કાનુનો, અધિકારીઓએ માર્યા દેડ માસતરને એ બધા ખત્તવ-હાર સામર્યા એક જુની રીઝ જ કહી પડી. મામ કહેતા પાણી મેલી થઈ ગઈ. આવું જ, આજેથી પુરસી, તોડું માટલું, ખરેખે મોક-અર્થે પા-બલે નચે બનતું હોય છે. અ સંબોન અટિલ તત્વોની એ બલિહારી છે.

—૩૫—

પૈશ્વિમ એશિયાની પરિસ્થિતિ

પ્રથમ કોતિયામાં આજુબાજી બનેલી કોઠેરી અને આગળ અવરતુ પ્લાન હાલ પૂર્વિય થયુ છે અને ત્યાંની પરિસ્થિતિ પહે પહે પગલાની અનુસર છે. આ બંધ બાંધકામ હાથમાં આવતી ત્યારે ત્યાં થી પરિસ્થિતિ પરી તેની કાળા કરી સમઠી નથી. જ્યુ કોઠેરેલા સમઠીની ત્યાં જાણેની અનુસર અને ત્યાં પર કુદાપાથી જ આ જગ્યા પરિસ્થિતિ હવે પછી તે જાેની પાછલ કામ માલ્યુ છે ને ભેદિત તે. આરકને જાેની સમઠી પરદેશી અને રાષ્ટ્રી સામ વગાડી વતેની થી સમઠી આજુબાજી સમઠીની અનુસર ત્યાંની હતી તેજુ જ ત્યાં પમુ જાણે નાનાના નાના રોડને જમુ આજે રોડની આગળી, કમલ ગલ તેના બેલમ માટે ભેદિત છે, અને ભેદિત કરતાં જે ભેદિત વતે આજે અનુસર તેને કોઠેરે કોઠેરે થી કુદા પ્લાન ની અનુસર મેલની જાેની રહે છે.

પશ્ચિમ એશિયા કે દુનિયાનો સમગ્ર ભાગ તેજ દિશત રહે છે જાણી સંપત્તિને સમગ્ર પ્રાંતમાં કમવાનું મને કમોળ થયો. હૈત તેને મહેલ અને ત્યાંથી જાણી આવી સુરત ખજાણામાં ઢોળ તેને બહાર પર્વિસ્થાન થી છે તે દર્શાવવા કોઈએ મહેલના દાખલા આપી આપ્યા છે. જાણી કોઈ જાણવાનું પાળને કે બહારી સામન ત્યાંથી જાણવાનું થયું. કોઈની અરજીનું નથી.

પૈતા વ્યસરાજન, કાશરે આદિ પ્રદેશો। જુદા જુદા
દેશોના હાથમાં છે એ રાજ્યો ખીલ વર્ગના ગણાય છે
એવશ ના પ્રમાણમાં આઠની દરિએ જોઈએ તે એ
અની રિવાત વધુ સઘર અને સામી છે જ્યુ તેજ પ્રશન
તે તે પ્રદેશની આમજ્ય નામમાં થતા નથી કેમકે સામન
પ્રમાણિ આપ જૂનપાની છે તે તે પ્રદેશોની સમૃદ્ધિ તેની
અનુજ અપરિતે આનારી છે અને એ તેને ડાહ્યો
ફિનકાના પ્રથમ પકિતના રાણીને તેમનામાં આદેશ છે

કેવારનું ક્ષેત્રફળ પાંચ હજાર વર્ગ માઈન છે અને
અતિ માત્ર આગરના ફળવરની છે છતાં તેના ફાળા થતા
પાંચકે આમણની નીસ કરેલાની છે. આક હવાયે પોણા
કેરો. પિપ્પાની અવરક. અને પાણી તે ક્ષેત્રની અંત
એક ફરે ફણી પડાવ, અરિશિત ગ્રીનિહ. આનુ ક્ષેત્ર
એ છે કે બધી આપકેના માથિકે કેવારના ક્ષેત્ર જ છે
અને બધી આપકે તે જગમગ પોતાના મરિ જ વાણે છે
કે પાણી છે.

એક દાખલો ભેડે એ કારણથી થયે ૧૯૫૦ માં
૪૫૦ અમેરિકન પોલર ગાડીઓ મંગાવેલી. પ્રથમ માર્ગે
નહી, જાન પોતાના ઉપયોગ માટે એ મંગાવ્યા પછી
તે નવી ગાડીઓ ૧૯૫૧ સુધી પેરીશન બેંક પછી ગઈ.
આ માર્ગે કે મેંદરો વાની થકે અલગ પાતો વસ્તો જ
ત્યાં નોંધાઈ અપૂરું અવિર. અને આવેલા મનરની
કારણથી.

એટલે જ, એક બીજાને, દાખલે એ, સુખનો છે એ, તરિકી આત્મતા શોધને પોતાને ત્યાં આત્મગ્યા અને

તેમણે બાપે ત્યારે તેમના શ્રેયસ્ક રનાગત માટે તૈયારીઓ
મારી રાખના ઉતારા મટે ખ્યાસ લાખ શ્રિવિના ખર્ચે
એક જીમ્મી સરાર્થ બાપના આવી શકે તો બાબ્યા
એ મુશ્કેલી એ સરાર્થનો કયા ઉપયોગ પતો નથી
શાય જેના 'જિવન પુરુષ' જેમ રહી ગયા શાય તેમના
નને તો 'પરિત હામરત' તરીકે માત્ર બાળથી રાખવી
એકે એ એ રિવાજે માત્ર તેની જેમનાજ રવાય છે એ
શોખા હાપીને નકામે નસારવા પાછળ કેરુ ખર્ચ થતુ
હતે?

કો જ સેને એક જગુ રામાલી નોલ રાખી છે તેને
નજીક રાખી ખરું દર આવાગિયે ખચીક કળર રખિયા
આવે છે અને તેને જાણીયા શેઠ યાજી છે નરુરપ્પી
ખજુર લાવયા અરિં જાણવા કોવા જ જામાન્ય કામ
મરે?

કુપેલ, જહારાપુર કારાર અદાલત હોમોના સામનવરણા
મહેસાણા રાજ્યના વસતીના પ્રાંતોના કરી અવગત હિસ્સો
નથી રાજ્યના મુખ્ય અધિકારીઓ રાજ્યના સર્વોચ્ચ
ગોચર દેવ છે સામાન્ય અધિકારીઓ બીજા દેવ છે
અતઃ પદ્ય તેમને દેવ દેવ અને તેમના સમાધાનની
પ્રજ્ઞા મુખ્ય વર્તમાન દેવ છે

સરકારી ગ્રાંથાલયો મોટે ભાગે એમ જ સમજે છે કે ગ્રંથોને સારા સંરક્ષણ આપવાનારે ફાળો એ ફોતે મોનામ સ્વચ્છતાથી લેવું. રેશમી કપડાં પરેરા મોનાની ચીઝો, જે શીઝમી પાંડિત્યના પદ્ધતિઓના જાણકાર હોઈ સામાન્ય જગતે સિને એમના મનમાં ફોર્મ હોય

ખ્યાલ નથી. કેટલો બધો
હઠકો ખ્યાલ હોય છે
તે એક દાખલા પ્રચી
જાણ્યો.

કુચેતના કેટલાક
જાણત વિચારના માણ-
મેએ એક રાજકીય પર-
સ્પાધી તેનું સંગઠન કર-
વાનો વિચાર કર્યો, અને
રાજવકારનારમાં પ્રગટેા
હિસ્સો દોવો ભેજાંએ
એવી મંત્રિષ્ટી કરી.
અધિકારી એએ એ
આખી પ્રવૃત્તિ દાખી
દીધી. અને ભોજામાં ફરી એવા વિચારો જામે જ નહીં
એટલા માટે શિક્ષણમાં જોગણ ધીખવવી જ ખાંધ કરી-
મનાઈ ફરમાવી!

પ્રધુની આ વીસમી સદીમાં જ્યાં આવી પ્રત્યાષાથી,
પ્રજાવિરોધી શાસનપ્રણાલી ચાલતી હોય ત્યાં કામગીરી
શાંતિ કયાથી સંભવે?

ત્યાં હમણાં બળવો થયો અને પ્રભાકીય શાસન
રથપાણું તે ધરાકની કૂલ વસતિ ૪૮ માખ છે. રાજ્યનો
ક્ષેત્ર વિસ્તાર ૧૮૦ હજાર વર્ગ માઈલ છે. જ્યુ તેજ દાન-
ધતી આવક અદળક છે. હરાક, સહીદી અરખ અને ફાર-
સની ખાદીનાં નાનાં રાજ્યો-એ બધાની ભેગી વસતિ
માખ પોઝી કરોડ છે, પણ સંયુક્ત, વાર્ષિક આવક
૧૨,૫૦ કરોડની છે! પણ એ સંવૃત્તિનો ઉપચાર તે તે
અદેશના દાવી પ્રક્રિયો મનસ્વીખે જ, ચોનાના દિત
માટે જ મુખ્યત્વે કરે છે! આવા આપખુદ રાજકારણ-
મંથી જ આરખ રાષ્ટ્રવાદનો જન્મ થયો છે અને, તેને
સમયપર્મ પરિપ્રજાનો ટેકો છે. રાજ્યકર્તા વર્ગે સમયપની
મામનો ઇન્કાર કરે છે અને તેમણી સંપૂર્ણ-અધકામણ

આરખ ફરોનો વિસ્તાર અને વસતિ

ક્ષેત્રફળ (હજાર વર્ગ માઈલમાં)	વસતિ (લાખોમાં)
મિસર	૩૮૧
સીરિયા	૩૩
યમન	૪૫
લેબેનોન	૩૩
ઇરાક	૧૮૦
એડન	૩૦
સહીદી આરખ	૧૫૦
કુવૈટ	—
બહરાઈન	૦૨
કતાર	૫
ઇઝરાઈલ	૮

જામે છે.

રાજા ફારકને વળું
પડ્યું ત્યારે એણે જતાં
જતાં બવિખવાણી
લાખી કે દવે દુનિયામાં
માખ પંચ જ રાજ-
ઓનું અનિતર રહેવાનું
છે, મંજીના ચાર
રાજ્યો, લાધનો રાજ,
કાળાનો રાજ, પુરિસનો
રાજ અને મોકટનો
રાજ અને પંચનો
ઉત્તે-પનો!

જાતનો રાજકીય

પ્રવાહ ભોતાં બવિખવાણી સાવ સામી છે. પણ ભેમજી
જવાનથી આપખુદ શાસન કર્યું છે, અદળક સંવૃત્તિનો
અંગતહિત માટે જ ઉપયોગ કર્યો છે, તેમને મને એ વાત
કેમ જીતે? એટલે સમયની સામે થાય છે અને તેમાંથી
આજની પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવ થઈ છે.

પરિમના ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા ફોર્નિયું આરખ રાજ્યોના
તેજ ઉલોમયા વારે દિત છે. અને તે માટે ત્યાંના ઘડી
અને રોજાને રાષ્ટ્રવાદી અગળણ સામે દહવી રાખવા મર
થિવા થઈને પેલા દહાથી માંડીને ઘઠો અને લશ્કરી
મદદ આપે છે.

ખિટને જ્યાં હમણાં લશ્કર ઉતાણું ત્યાં, ખિટિ
જાવણી છે. તે બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે ઇન્કારાધમા હતી,
તે ત્યાંથી એડન ખસેડવી પડી. અને તે માટે ખિટન
બેઈના સાહેબ વાર્ષિક ૨૦ લાખ પૈડની 'મદદ' કરે છે!

આમ જતા, બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછીની પછાતેવી
પરિસ્થિતિ, પાજન ફોર્નિયું જાવતિ ભોતા પરિમના
ફોર્નિયા સમજના પ્રવાહ વિરહના પ્રપાતો ઉપર નિમજ
જવાના છે એમ કહી શકાય.

રાજ ત્યાગ

પ્રમના અંકનતરુને બીસલાં
મોહનાસપો તણાં રોજાં અહો!
રામની મહુવર થયી ટોસે અને
ત્યાગની એજ દુઃકથી આપા સથે!

મનુલાલ દત્તાણી

કરવત

કાળ કરવત છે એ કહ્યું કેણે?
આવ-વત તે કરે છે મારો માણ!
કું જ સૂઈને આપડ, કાંડું કું!
ખૂટકો કાળ એવું છે એ પાણ!

રૂતિલાલ-અનિય

પડે." (મં. પ્ર. ૨૦) શરીરને પરિચ્છેદ ગણાવીને આ નવમા સામાજિક ઉપસૃત અધ્યાત્મિક અર્થ જોડી દીધો. જનવને પ્રતમાણતા મંગળાચરણ ગણાવીને તેનો સાથ શ્રીક અને આધ્યાત્મિક અર્થ પડાવી લેવી અપલવ જતા તમા કમ્પ્યુઝ: "મારી અંતિ પ્રમાણે આપણે અન્ય-યોરે પ્રથમ આન મનુષ્ય હોય તે જો તે જોએ છે. આમ રવામી મરી સેતક બનીએ, સન-જાણ જઈ રહેએ તે સહેને જાપમાન જીતીએ, સહેને સાતિ મેળવીએ, સત્પનામ્બુના દુર્ગમ રહીએ " (મં. પ્ર. ૨૭)

સામાજિક મૂલ્યપરિવર્તન-અરહતની જેમ અસ્પૃશ્યતા નિરાધુ ને તે તત્ત્વભેદના સર્વ ધર્મ સમ બાવના નવો પાવુ નવો જ હોશે છે એ મતેજ મુખ્યત્વે સામાજિક મૂલ્યપરિવર્તન કરનાર છે અત્યંત યોગી શરૂઆત તે વ્યક્તિથી જ શાય અને વ્યક્તિના આવ્યાર ધર્મના જ તે અગત્યના અમ છે છતાં સમાજશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પણ તેનું ખૂબ મહત્વ છે આ મતોનો ઉમેરો મળે છે કે ગાંધીજીની વ્યક્તિ સાક્ષાત્ સામાજિક સા મનાતુ સ્વયં પારણ કરે છે અને નજના રાસ્ટ્રોનેક વિચાર કરતા: ૧ વિશ્વભાષકતા સુધી પહોંચી જાય છે એમનો નવાનવાર અતિને ઉત્તમ કરે છે શુદ્ધ કરે છે અને સાથે જ તેને વિશાળ કરી સમષ્ટિમા સમાધાનવા સિધ્ધિ છે

અર્થપરિવર્તન-સર્વધર્મ સમતા આ શ્રામ શુદ્ધિ ધર્મો પ્રત્યે સમતા અને સમબલ શાખાનુ બનાવી ધર્મ અને અધર્મ વચ્ચે કોય સમય તેમ લેવી મર્યાદાનતા ગાંધીજીએ અધર્મને ધર્મમા પરિવર્તન કરવાનો ઉચ્ચ અહિ સક મર્મો મતામ્બુ ॥ "અર્થે જતા અધર્મ અધર્મનાર પ્રત્યે તે પ્રેમમાન જ હોય અને તેથી કા તો તે આજની દૃષ્ટિએ રીકાર કરો, અરવા અજબી જુલ આપણને બતા રહો: અમ્બુ ના બને એકબીજાના મતભેદને મદન કરી દેતે સારોના અહિ સક નહીં હોય તો એ કો તા રાષ્ટ્ર: તે જ આપણે એ અહિ સના અસ પૂજારી રાષ્ટ્ર તે આજણુ શુદ્ધતા તેની જોસાને નિમ્મ રી જ એમ અ ક નહીં પારમાની જુલે સાડે પણ આપણે હમને પીડા નથી આપણે પીડાતુ છે, એ સુખ્ય નિમમને જ પાડે ॥ તે ગણા સહમ્યાથી જીતી અમ છે " (મ. પ્ર. ૨૦) આ અમ્બુ સ્વપરચ્છ હોવા બધા પોઠી સમજાવી ગઈ ને છે. મેલધર્મ સહસીક

અહિસક માનુસ અર્થો આવ્યારનાર તરફ જેનુ વલ્લુ છે તેનું આ વલ્લુન છે, અતો પુરુષ જગતમાં નથી આ-ત્માની એકતાનો અનુભવ કરે છે એટલે અધર્મના અધર્મા સાથે જુલ મૈકય સાધે છે પણ તેના અધર્મ સાથે નહીં. અર્થે તરફ સમબલ ને મમતાન જાળવી રાખીને દુરમ સહન કરાવતું તપ આજીને સામામાં સમ્પાત્તિ બાન પેદા કરવા મને છે. હવેપ નાની આ આવી છે. મતા જાળકની કાગાલ સહન કરીને પણ તેને સુધારવા મને છે અને સહન કરવું પડે તે આન જી સર્વે છે તેમ સામાને પેતાનો માની વક્સલ્લથી સહન કરીને જુલતેજ એ જ અહિ સકતુ કામ છે આમા દુરમ સુખ મને છે પારો પોતાની મને છે, અને અધર્મ આપે આપ ખરી પડે છે આ કદિન માઈ મકામ છે પણ વ્યાપક પ્રેમ અનુભવાને તે સદન છે તે પોતાની 'મુ કુતા' થી એટ ને નજાતથી છતાં સામા પુરપાઈથી સામાને છનવાયા સહન થાય છે સહન કરીને અમાને સુધાર વામા સહન થાય છે સહન કરીને સામાને સુધારનાર મલિ જ આપણે પોતાની નજાત પર છે એથી નજાતને મત ન ગણાવ જ છતાં ગાંધીજીએ તેને મત કરતા વધુ મહત્વની ચુકીને મતવિચારમા રમાન આપ્યું છે. નજાતમા કૈવી સક્તિ મેવી છે તે તે સતોએ કરેલા અનેક વિ ર્થેષીએના હવેપ નવા પદથી જોઈ શકાય છે એ બધાનો ક્યાસ કરીને તમા રાણુસ થી ગાંધીજીએ નજાત ક કિતી અત્ય પિતાનુ છે.

નજાતનો અર્થ-નજાતની વ્યાખ્યા કરવા અગીજીએ મે પરાપર રિદેવી ચુકીને સમન્ય કરી બનાવો તે નદન નહીન છે નજાત હોય ત્યાં યાદને રચાન જ નથી તેથી તેમણે રખુંડુ છે "નજાત એટલે કુ પુણીને આલવનિક સુખ" પરતુ સામાન્ય રીતે તો નજાત એટલે અદ્ય એવે અર્થ મટાયા છે, નજાત એટલે દીવાસ એવી યાનવા પ્રવે છે એટલે નત જ તેમણે નજાતની બીજા વાજુનું વર્ણન કર્યું. "અનુ મેના નજાત એટલે તીમતમ પુરપાઈ, પણ તે ગણા પમાધને કારણે હોય" (મ. પ્ર. ૪૪) ને અતિથ મુકીને નજાતમા સુકગીને નજાતથી સાધી વ્યાખ્યા કરી અને નમ મા તેમજી તાનો અર્થ લખે. ગાંધીજી પેલે ખુન નમ દના પનુ એમની રેવરિસા લેવે ક્યાએ પ્રકટી રહી હતી એ તો સો મળે છે.

મુકુ સમન્યક-ર દેશીનતમા નજાતની જેમ

૧-૫ તિમાના સુખને સમન્ય કરી લાગ્યા છે 'સ્વર્ધર્મ' નહીં રહેલી' એવું વર્ણન કરીને તેમણે બીજા આ તિમતુ વર્ણન કર્યું. (મ. પ્ર. ૪૬) "શુદ્ધ રહેલી એટલે પરમાર્થની પરાકાષ્ઠા" (મ. પ્ર. ૪૭) આ રીતે નમ્રતામાં અને રહેલીમાં બે ન તિમ બાજુઓને કે શુ જોને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં એક સાથે સાકળી વીધા છે, પરસ્પર વિરોધી દેખાતા દ્વંદ્વો તેમણે સાદગ્ય સમન્ય સાધી ગતાઓ છે અનદારમાં દ્વંદ્વોત્પન્ન થવાની એમની આ યુક્તિ નહિન છે અને તેમાં વ્યવહાર્થ દિગ્દર્શીમાં એમનો ફાટો અતિ મહત્વનો છે નમ્રતામાં તેમણે બે ક ની સમતોને પુરુષાર્થ સાથે સાકળી અને રહેલીમાં સ્વર્ધર્મ સાથે પરમાર્થને જોઈ એમાં બે ને આ તિમોના શુદ્ધ સ્વરૂપ સર્જને જોડતા દ્વંદ્વ, દ્વંદ્વ ન રહેતા દ્વંદ્વો મમન્ય કાય કાય છે આ વિચારને આગળ લેવાથી એ તો મત માન સત્યમાં અને અહિં સામા સમાજોલા દેખાવ તેથી જ માધીજીએ જણાવ્યું કે "જોડે બિતરણ આપણે જોઈશું કે બધા મતો સત્ય અને અહિં સામા અથવા સત્યના ગર્ભમાં રહ્યા છે" (મ. પ્ર. ૧૭) આ છે એમની સદગ્ય સમન્ય દૃષ્ટિ અને તેમાં જ એમની પૂર્ણ ન્યવકાર દૃષ્ટિ પણ દેખાઈ આવે છે એમના મતમાન જીવનને વ્યાપક બનાવવાને મદદે રહ્યા છે અને મતમય ન્યવ જીવનને સાત્વિક અને શુદ્ધ કરી પણ ને વધુ નેતન મય બનાવી શુદ્ધ નેતનને અનુભવ કરાવે છે મતની માવજતકતાની પાછળ માધીજીને આવેલા સાવ રહેલા દ્વંદ્વો અને તેથી જ તેઓ મતાં જીવન ગાળતા ઉત્તરોત્તર વધુ નેતનાગય જીવન ગાળતા વધુ જીવનના વ્યાપકતા અને ઉદ્ધારકતા જઈ શક્યા અને માનવના સાચે એકતા સાધ

વમાં ધનુ અમ સજ્જ વધ દકયા
 ધર્મીયર અને જમતઃ માવીજીને મતવિચાર વ્ય કિતા સ્વર્ધર્મથી શુદ્ધ સમદિ સાધેની એકતા કરવાના ખેવશા વિરમે છે પરમ સત્યને પામવાની મક્કિ ઝખ નાને નીધે તેમાંથી ચેત્તધર્મ પ્રગટે છે અને એમાંથી સર્વે વ્યનો આદર્શ જન્મે ॥ મનવિચારનો પાથો નકિમન સ્વતંત્ર્યનો છે પણ તેનો અત સર્વોદયનો આદર્શ નિરૂપણમાં આવે છે વનિમત સાધના તમામિક સાધનાનુ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે-અને વ્યકિતમત કે સામા કિક સાધના વચ્ચે કોઈ મેદરેખા રહેતી નથી અને જને એકમેકમાં એવા ઓતમિત બની રહે છે કે જીવન સતત સાધના બની રહે છે આમ થવાનું કારણ એ છે કે ધર્મ અને જગતને તેઓ જુદા જોતા ન હતા સૈતન્યરૂપ સત્યની જેમ આ જગત પણ સત્ય છે એમ તે માનતા અને જગતને ધર્મરથી જુદું નહોતા માનતા ધર્મ અને તેનો કાયદો એક છે આ એમને માધીજીને પ્રથ કરેલા કે ચિદોલોહી જગતને ધર્મરની યોજના છે એમ માને છે અન એ યોજના ઉદ્ધારિત છે આ અને આપનો શો અભિપ્રાય ૪૧ મણે જણાવ્યું કે ધર્મરને કોઈ યોજના હોય તો તે યોજના ૨૨૫ છે એમના આ કથનમાંથી અર્થ ક્ષિત થાય છે આ જગતના ૨૨૨૫ તે પોતાની યોજના પાર પાડી રહી છે, વેદાત મત પણ આથી ખાસ જુદો પડતો નથી આજનુ વિદ્યાન પણ આરા મત વરે જ દોસાઈ રજુ છે માધીજીનું મતબ્બ એટલું વ્યવહારુ છે કે ધર્મરને કોઈ યોજના હોય તો તે આ વિષે જ તેની યોજના છે અને રિષ પગુ પેતે જ છે ત તેનાથી જશે છતાં એની સાથે એકરૂપ છે

અનુક્રમશિકા		૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૫૯	
		૫૪	
૧ સત્યામઠી દેવનદર્શન	સાતિભાઈ દેસાઈ ૨	૬ મુન્સીજી, એક પેસો	ઝોદાનરીશ મહાપાત્ર ૧૪
૨ શરદેના ગીત્ય અને મદા નચવાટે	વનવસી ૫	૧૦ સાચ રજુ	રતિવાન-અર્ચન ૧૭
૩ મરદ દહ જામેનો છે	૬	૧૧ સર્વજ્ઞ ભાવ વર્ણન	અનિવ ૧૪
૪ 'ભાવ વિના શ્રેમ નથી'	અર્ચન ૧૭	૧૨ પશ્ચિમ એશિયાની પરિસ્થિતિ	૨૧
૫ એક જ રહેતો	૬ ૯	૧૩ ચોડાક ૬-૮	૨ અ દાહટલ પેશ બીજી
૬ વસ તન્મય મધુત	સુધામણી ૯	૧૪ મરજી ન સીધ	નેણ
૭ કેનિત ઉલોગો	અમિક ૧૧	૧૫ લાખ લાખ દેવામાં પ્રોત	હસિત ૫૨
૮ ચાનદેન ચિન્તનિકા	વિનોબાજી ૧૨		

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧૨]

મૂલ્ય : દરેક લઘુગ્રન્થ પચાસ - પચાસ નવા પૈસા

પૂન્ય બાપુજીની બહુસુખી પ્રવિણ અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાંઓનો પરિચય કરાવતા પ્રેરક છબન પ્રમંથોની આ પુસ્તિકાઓમા કેટલાક પ્રસંગો પ્રથમ વાર જ પ્રગટ થાય છે, નાના મોટાં સૌ કેઈને હાથેથી વાચન પૂરું પાડતા એ પાવન પ્રસંગો સરળ શૈલીમાં લખાયેલા છે. સાથે બાપુજીની એક સુંદર અપ્રગટ તસ્વીર પણ આ પત્રમાં આવી છે.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદવાસ મલ્લિક : મૂલ્ય : સપ્ત રૂપિયા

શ્રી કાકાચાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'ભગવાની અંબાદિ'મા આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે :

“મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, આપણા જમાનાના બે મહાન પુરુષો, ભારતીય સંસ્કૃતિના મોટા દિગ્ગજો. એમને વિશે કેઈ કંઈ લખે તો તે આકર્ષક થવાનું જ. પણ અ્યારે એમને વિશે ભક્ષાદૃશ્ય ગુરુદવાસ મલ્લિક લખે, ત્યારે તો પૂછવું જ શું ? ગુરુદવાસ—જાગ્રાણ—ગાંધીજીના પૂન પ્રસંગમા આપ્યા હતા, તેમના જ પરિવારના તેઓ ગણાય અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તે અસીમ ભક્ત.

“દૈન્ય મહત્તો જોમ મયોદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલા વિમલી કૃષ્ણચન્દ્ર વન્દે અલોક બોધ શકે છે તેમ જ ગુરુદવાસજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વન્દે અલોક જુએ છે એમની એ અલોક દૃષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામા અનેક રીતે વિગટ કરી છે”

મસ્તીની પળેમાં

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પચાસેર નવા પૈસા

મેકેટ સાહિત્યના, જિંદગીના કામના પર રંગીન સાહીમા છાપેલ આ સુદન મુકાકે સંમેલિત વિશે બજાઈતા વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. વિવેરી લખે છે :

“તમારા કેટલાક મુકાકામા પિયાર અને રમવાની આકર્ષક સામ્રતા છે. ‘વશંત માગીને’, ‘કહેવાતું સ્વર્ગ’, ‘કોને ગમે?’ લેવા એના ઉદાહરણો છે. ‘હંચા’, ‘અધમતા જેવું લક્ષ્મણ’ ‘મુનિ’ના પદ્યરસને, લેવામા આવેલા ફેવિ આદલાક છે.

“આમા સમૃદ્ધ થયા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામા વધારે સૌન્દર્ય આવશે.”

ડમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

મંત્રિ, ગજલો અને મુકાકાવા આ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામા બજાઈતા સાહિત્યકાર શ્રી સુનીલાલ વર્ધમાન સાહ લખે છે :

“બાઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને ‘ડમરો અને તુલસી’ માન્યા છે... એ પણ મંવરીમાં જે વસ્તુ જરૂર છે, કમરવું સૌરભ અને તુલસીના લીવ મધુર આસ્વાદ તે કરતાય વિશિષ્ટ છે એ માનવ-જિંદગીના નસ કવિની જ્ઞાનંજરીને દ્રશ્યશ્રુત, જે વારસા અડંબી પડે તેના પ્રત્યેક જ્ઞાનમાં વ્યપેલ છે અને તેનું પાન ફળાર પાકક રે જોતાને છત્તરવાસ્થ્ય મટે પથ્યકારક સત્ત્વ નીવડે તેવો છે.”

રૂપાયતન પ્રકાશન, જનોગઢ

લોકસંપર્ક સાધીએ

યુગરાતમાં ઘર્ષ બનેલા બીજા તોફાનો કેઈ પણ સ્વભાવ નાગરિકની હિંમત ઠાડી દે એવાં હતાં.

નેતાવર્ગની અને જિલ્લાની આગ ઓડવવા માધીયજીએ વતે એ બધીની લાંબા મન મૂકીને તેને ઠાડી હતી એ માન્યતા સ્થાપનાવિક પૂરે આપણી આખા નામે તરી આવે છે. આપણીએ પ્રત્યક્ષ નાંડ પાપના એ વિનાશકારી જે કઈ હતું તે પરથી વિનાશાટન શાંતિ સેનાનો વિચાર સૂચી અને એમાં સ્વાભાવિક જ એ વિચાર પર ખાગ બાર મૂક્યો છે. મોટા મહેસાણા વારંવાર ડાડી નીકળતા બીજા તોફાનો એવા એ વિચાર હવે લાંબામુદતે વામલમ્બ મૂકવાનો વખત આવ્યો છે એવું સંમૂહિતનો વિચાર કરનાર એ કોઈ ને લાગે. કેટલીક જેવી સુવ્યવસ્થિત, આખા દેશમાં સુસંગઠિત પદ્ધતિથી સંસ્થા છે તેની પાસે સ્વયં-સેવક દળ સેવાદળ છે, અલગ જ લાયકાતોએ છે. સ્વનાતમક કાર્યકરો પણ દેશ આખામાં પચસ-ચેલા છે. અને ભૂદાન સંવેદનની મજા પણ સારી છે. આમ હતા તોફાનોને હાથી દેવા માટે જરૂર અને તેનું પોલીસદળ જ ટોટીકડીની વેળાએ લાઈ કરતું હોય એવું કાલ દેખાય છે.

ટોટીકડીની પણ વહી ગયા પછી રાષ્ટ્રીયભાવ નાવાળા, દેશહિતનો મધ્યમ વિચાર કરનારા પ્રવૃત્ત થાય એ બિનજરૂરી તો નથી, પણ તેથી વધેલું તુકસાન એકલું થતું નથી. એ તો દૂધ ડોળાઈ ગયા પછી તેના પર વિચાર કરવા જેવું છે.

ટોળાઓનાં ગાઢપણ વખતે જ એ કાર્યકરો તેમને સૌથી કે અટકાવી શકાય તો ભય ડર તુકસાન થતું અટકા સાથે તોફાની તરનો બીજા વાર તોફાનો કરવાનું ગાડું સાફસ કરવા વિચાર કરવા થોભી જાય.

એટલા કેટલાક અમગની પ્રાવીણ્યવાનને એરે જે તોફાનો થયા કરે છે તે પરથી અવુ લાગે છે કે પ્રમા સાથે મર્યાદા અને પૂરા સમયનો સંપર્ક

સખી શકાય તે માટે દેશભિમાની રાષ્ટ્રીય કાર્યકરોએ બીજા કોઈ કોઈ દર્શને માત્ર લોકસંપર્કમાં જ જણ સમય અને બધી શક્તિ ખર્ચવા એકજો.

રાષ્ટ્રીય કાર્યકરોનો સ્પષ્ટ લોકસંપર્ક હવે કંઈક થયો છે, તેઓ ગુદી ગુદી અધાર્મિક, અને પ્રવૃત્તિ આમાં સંકળાઈ ગયા હોય એવું લાગે છે તેના સ્વભાવ વલકાડુ ન હોય છે અને અણુધાર્યું છતાં અસાધારણ તુકસાન દેશને કરે છે. અને વળી અને દરીએ છીએ ત જ સ્વયં છે એવો આવાસ પણ જનતા સાથે ઊલો કરે મે, તેને દૂર કરવા માટે રાષ્ટ્રીય નેતાઓને ભારે શક્તિ અને-ધણ સમય ખર્ચવા પડે છે-અને હતા થયેલું તુકસાન તો થયું જ હોય છે.

દેશને આજારી મળ્યા પછી રાષ્ટ્રીય કાર્યકરોની જવાબદારી ઘટવાને બદલે ઊલટી વધી છે, એવું બનેલા બનાવો એવા સ્પષ્ટ લાગે છે. જનતાની રાષ્ટ્રીય ભાવના અને દેશભાવ મમેતેવા કંઠક લાગે એકરે નહીં તે માટે રાષ્ટ્રીય ભાવના વાળા કાર્યકરોએ, કાર્યકરોની અમુક સંખ્યાએ કાયમી સેવાલુ મારી લેતી બીજા પ્રવૃત્તિમાંથી મુક્ત થઈ સીધા લોકસંપર્ક સાધવો એકજો, પ્રભાની રાષ્ટ્રીય ભાવના સતત બમત રહે તે પ્રમાણે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચોક્કસરી સેકે છે. અને પ્રભાની અમુક ભાગને રાષ્ટ્રીય ભાવના પ્રત્યેનો થોડો ને બલે થોડા સમય માત્ર પણ રહે ન વિસ્વાસ ન કરવો એકજો. શાત ન હોય તો નાટ જ નહીં, દેશના વિકાસ અને ઉન્નતિ માટે પડે એ જરૂરી છે.

આપણીએ વતે રીવે થઈને જ અધ્યાત્મ પ્રકાશ પચરવાનું રીખવું છે-અને એના આચરણથી, ઈતિહાસના સામાન્ય કાળે પણ પ્રકાશ પદ્ધતિ આપણે લેવો છે. સ્વારે બીજા ઉપરથી પાછળ શા માટે પડતું ?

મરણ ન શોધ

હરકોઈ રથળમાં હું વિકસ, વાતાવરણ ન શોધ,
 છૂપી શકે ન એ રીતે, હું આવરણ ન શોધ.
 મૃત્યુ-દિશામાં તારી સતત છે મતિ બલે,
 જીવન છે હર કદમ ઉપર, ક્યાંયે મરણ ન શોધ.
 હું ખના મચક તાપથી આંખો ન કર લીની,
 ઝાકળ ખનીને સૂર્યની પાસે ધરણ ન શોધ.
 પછાય પછડે તો જિંદે કાચનો કુવાર,
 ગાલો ઉપર પડી કુકાય તે ધરણ ન શોધ.
 તારી નિરસ પડોએ એ સહસા કહ્યું તે ભે,
 નકશામાં કુખ રંગ છે, એમાં હું રણ ન શોધ.
 ■ એ જ રાકે પર પ્રકાશ-ભય કાં જૂલી ?
 બંધારમાં હું એકલું જ્યોતિ-કિરણ ન શોધ.
 તારી પ્રતીતિ અન્યને દેખાય કેમ નહિ ?
 હું કુદ છે બતાવવા માટે કલણ ન શોધ.
 હરણ સમા હૃદયને હું પરચર કરી ન મૂક,
 ઘરને તણને પારધિ, વનમાં હરણ ન શોધ.
 દુનિયા તણને ક્યાંય એ ચાંદયો ગયો નથી,
 હું કુદ કાચમાં લઈ એનાં ધરણ ન શોધ.
 આશુ ય આગ આવરે છે ચાંદની અનિલ,
 સપડા સમી જીવનમાં હું એકાદ જાન ન શોધ.
 રતિલાલ-અનિલ

લાખ લાખ હેયામાં પ્રીત

હારે લાખ લાખ હેયામાં પ્રીત;
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 મોરે કાળજડે કાળજડે પ્રીત;
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 સિવાયા હેઠ લાખ ખૂંટી સૌ નય,
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 ગુરખતારી દોઢાનિયાં મલકી સોદાય,
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 રાખ ઢળી ત્યાંથી યે જ્યોતિ દેલાય,
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 કાળખીંડ કોલે ને ધરણ ઉરાય,
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 કોય મહીં કાચ કુંઘી પામે સી જીત,
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 સાદ લખે સાદ : બધા લખે એ રીત,
 એવાં ગાલે દે, ગાલે દે પ્રીત.
 હસિત ખૂબ

કલ્પક

સામંત્રી - ત્રિપુરા - ગાંધી

[ગાંધીનિવાસ અને અનોકલી જેખાળા નેખા-૮૫૦]

ગાંધીજીનું જીવન સત્યસોધન અને સત્યના નામ હયા જ વીત્યુ અને એવાથી સત્યપ્રાપ્તિ વિવિધ પદ્ધતિ પેદા થઈ આપણે આધાર નુધી પી વિચારતા, આ જોયું કે એવાથી ગાંધીજી કર્મ રીતે કેમિક હતા ઝડપી પગને સત્યમાર્ગ રાખતા ગયા અને નવનું સર્જન કરતા વ્યક્તિગત સ્વરાજનો રાજમાર્ગ સ્વરાજના સ્ફુળ થયા એ રાજમાર્ગ વ્યક્તિન સમક્ષિની સેનામાં કર્મ રીતે બહુબળ છે અને તે વ્યક્તિ માટે જ નથી પણ સમાજને પણ ઉપયોગી થઈ રહે છે તે પણ જોયું 'મગળ પ્રભાત' માંની યતચિંતારણ વ્યક્તિને ઉપયોગી એવા વ્યક્તિગત સ્વરાજનો માર્ગ બતાવે છે તે અને સમાજ-સેનામાં પરિણમતા દેખાય છે અને તેની વિચારણા 'હિંદ સ્વરાજ' માં બોના મળે છે

સત્યાગ્રહની વ્યાપકતા - 'હિંદ સ્વરાજ' ખરેખર તે "માનવ સ્વરાજ" નું આનેખન કરે છે અને તેમાં માનવજાત કર્મ રીતે ખરેખર મુખી થાય, કયો સુધારો અપનાવે તે સાચી રીતે સરકારી અને તે બતાવીને તેને માટે સત્યાગ્રહી જીવન પદ્ધતિ બતાવે છે એમાં પ્રસ્તુત વાત હિંદની છે, હિંદને નામે કરી છે પરંતુ ખરેખર તે માનવજાતને ઉપયોગી થાય એની સર્વોદયી સત્યાગ્રહી સુધારણાની વાત એમાં કરવામાં આવી છે એ માટે આત્મબળ, અને સત્યના આશ્રયનું પણ તથા પદ્ધતિ બતાવી તેની સર્વોપરિતા સિદ્ધ કરી છે સમાજના સંશોધનની વાત વ્યક્તિગત સ્વરાજપ્રાપ્તિ કરવાની અગત્યમાં પરિણમે છે સ્વરાજ આપ્યું મળે તેમ નથી સ્વરાજ તે સદ્યે સહુનું તેનું કોઈએ બીજા મેળાની આપે તે સ્વરાજ નથી, પણ સ્વરાજ છે " (હિં ૨૨ પા ૮૪) તેથી ગાંધીએ "હિંદ સ્વરાજ" નું ચિત્ર દોરતા દોરતા તેનું વ્યક્તિગત સ્વરાજ પોતે મેળાના સચિવ પ્રવલ્ન આદરી દીધેલા "એમાં કે સત્યાગ્રહ ચિત્ર આનેખેલું છે તેનું સ્વરાજ મેળાનાને હું વ્યક્તિગત રીતે પ્રવલ્ન કરી રહ્યો છું " (મ પ્ર પા ૨૧) "મગળ પ્રભાત" વ્યક્તિગત મેળાની વિચારણા કરતા સમાજ સેવામાં તેની અત બતાવે છે હિંદ સ્વરાજ" માનવ સ્વરાજનું આનેખન કરતા વ્યક્તિગત સ્વરાજની અગત્ય

ગતાવવામાં પરિમે છે નમિત અને સમક્ષિના પછે પરપર સળથ અને જાનેના થેયનું ચિત્ર આ ને પુરા પ્રમા આનાદ દેખાય છે વળી આ ને મુતોગા એ પણ જોઈ જક ૧ છ કે મતપો ન મદ એને મત્યાગ્રહ મેનટી પદ્ધતિ આ અને તે વ્યક્તિને પાતાનું નેવસાધન કે વ્યક્તિગત સ્વરાજ માટે ઉપયોગી છે તેની જ તે સત્યાગ્રહની ચૈવ કે સ્વરાજને માટે પણ ઉપયોગી સત્યાગ્રહનો આ દિગ્રુપી ઉપયોગ સમજવા સત્યાગ્રહ અર્થે વાદ કરવા જોઈ એ સત્ય એટલે નેતનસત્ય ન બર્થ થાક સપવામાં બાવે તે નમિત અને સમાજ વધુ ને વધુ ચેતન કે ચેતના પામના મધે તે સત્યાગ્રહ એમ ત ત સમજાવ નતન વ્યક્તિ અને સમાજનો મૂળ બર્થ છે અને ચેતનનો વધારો સતત કરવા એ પણ જોઈ કર્મ છે તેથી વ્યક્તિ અને સમાજ નેતન કે ચેતનને પામવા સતત પ્રવલ્ન કરે તે જ સત્યાગ્રહ સત્યાગ્રહનો આ જ મૂળ અર્થ છે ન જ ક્ષાનાત્મક અર્થ અથા નર્મને પોતાનામાં સમાવે છે તેથી સત્યાગ્રહને ગાંધીજીન સર્વોપરી બળ કહ્યું અને સર્વધારી તનવાર કહી "સત્યાગ્રહ એ સર્વધારી તલવાર છે તે જોમ વાપરે તેા સ્વરાજ વાપરનાર તથા કોની પર મ વપરાય તે મુખી થાય છે તે કોની કાકતી નથી હતા પરિણામ તેથી પણ જો નથી કહે છે તેને નાટ કહી સમજો નથી તે જોઈ લન જઈ સહુ નથી સત્યાગ્રહ ને કહી શકે તે તેમાં થાક થકે જ નથી સત્યાગ્રહની તનવાર આનાની જરૂર ન મળે ત કોઈથી છીનવી કાઢતી નથી " (હિં ૨૨ પા ૬૬) સત્યાગ્રહની આવી વ્યાપકતા છે, વ્યક્તિમાત્ર તમા ઉપયોગ કરી કહે છે અને અનેક રીતે લોકો ઉપયોગ થાય છે તેનું કારણ એ છે કે તે આત્માનું બળ છે દરેકમાં આત્મા રહેલો છે ચેતન રહેલું છે તેથી સત્યાગ્રહી ચેતનનગણ સર્વ ઉપયોગી છે એવાથી જ જગત દોઃ અને વધે છે જગતનો મુનાપાર આ સત્યાગ્રહી વળ છે બીજા અર્થમાં કહે એ તે એ જ પ્રેમબળ છે દલાવ તે આત્મનગણ છે સત્યાગ્રહ છે અને આ બળના પુ કા અને અને નબરે નાથી ને કે તે બળ ન દોષ તે પૂર્વ સત્યાગ્રહ પામી ગઈ દોષ (હિં ૨૨ પા ૧૪)

સત્યામદનો આવા મોટો મરિયા છે એ કઈ રીતે કામ કરે છે, તે કઈ રીતે બ્યાર બને છે તેજ મુખ્ય સચન છે એની સ્થા પડે ને વધે તેા મોટામા મોટું કામ થાય એ જ ખરું કામ છે

જનનની પૂર્વપિઠતિ—આ સત્યામદ કઈ સ્થૂળ વસ્તુ નથી પણ જનનુ સ્વરૂપ અને વ્યાપક થાય છે, તે એક જન પદ્ધતિ છે “એ સત્ય અને સમ્પાતન નિયમોથી નિયંત્રુ કરા ચેતન તાત્ર ચાને તે ધી અનિષ્ઠાત શીવ કરતા રહેતુ, અને તે મુક બ મેતાના જવળને ધરતી કેવુ તથા અરાતનો સત્ય દિ સાધનો દ્વાન પ્રતિકાર કરશે તે સત્યામદ છે” (૨ વિ છે પા ૬) આમ સત્યામદ મેં, રી તદવાર છે તેની શાવાત્મક બાજુ સત્યનો આમદ ૧૫૧ રચનાત્મક રીતે સત્ય વિચાર પામી અને કાર્ક રી જવન રચનાતુ શિખવે છે તેની અભ્યાસમક બાજુ અસત્યાદિનો સત્યાદિ પડે સામનો કરવાનુ શિખવે છે આમ તે જવન જનનાની સારંગી પદ્ધતિ છે

હતિપક્ષ અને નેતિપક્ષ—આજ વાત ગંદીજી પોતાની રીતે જુદે કરે છે અને દ્વિતમ બગાળા દ્વારો અથે પોતે કેમ અને શુ વિચારે તે બજુએ છે પણ આ દ્વિતમ બગાળા હતિપક્ષ પડના છે ખબા ધોઈ જમને નેતિ નેતિ કહી વરુ છે જેતા બ્યવહારમા તક હતિપક્ષથી જ કામ સે છે એ હતિપક્ષ હરિત છે—એ રચનાત્મક પદ્ધતિ એની કમિનતા કુ નેક તથા કુ અ હતિપક્ષના વિચા ના કુ રજા જે જ ડગલ કરી ધો છુ” (૩ કો. પા ૧૦૫) આ હતિપક્ષ અને નેતિપક્ષ તે સત્યામદની બે બાજુએ છે—રજા કાર્કની ભાવા ત્મક રીતિ અને અસહકાર—એને અભ્યાસમક તંત્રિ આ રીત સત્યામદને હતિપક્ષ અને નેતિપક્ષથી દરિયા વિચારી શકાય

સત્યનો અત્યમદ એ રીતે—સત્યામદ આખીજન જનનાથી ધોયેલી એક જનપદ્ધતિ છે નાનપણથી જ બ્યવે અબ્ધ ૧૦૧ નિકાસ થતો વધે અને દરિયા આકિ કામ્ય તેના નિકાસ સમ્પાતનપદ્ધતિ સત્યામદનો ઉપયોગ એમના વ્યક્તિમત જવનના રૂઢ અને રૂઢ થતા એમથી તેનુ સામાજિક ગરૂપ પ્રગટ થયુ અને સત્યામદનો અન્ય થશે વ્યક્તિ કે સમાજ સત્યનો આમદ ને રીતે રાખનારો ટોળ છે એવા ભાવાત્મક રચરૂપનો ઉગમ રચનાકાર્યથી ૩ અને તેના અભ્યાસમક રચરૂપનો ઉગમ અનિષ્ટાજ હાથ રાધસાથી છે

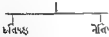
સત્યામદના બે રચરૂપો—આખીજનની સામે રચ રાજનો સચન ખરે થયા આખો આમગ ભોલુ કે રનાજ એટલે એમને મન વ્યક્તિ ત રચના કે મોક્ષ અને બિદ રચનાજ અદના માનવજાતનુ રચનાજ એકને આ સચનનો ઉકેલ રાખી એમને સત્યામદનુ રચરૂપ સમજનુ ગયુ પોતાના કામની બે વાત છે, બે સત્ય અને બીદ સમય છે ત કરુ તે રચનાત્મક અને તે જ સત્યામદનુ બાહ્યમક રચરૂપ”

“રચનાત્મક કાર્કક્રમ એ બીજા શબ્દોમા કહીએ તો સત્ય અને અનિષ્ઠામય સાધનો વડે કરેલી પૂર્વ સ્વરજાની રચના છે અને એનુ એ વચ્ચેન વધારે ઉચિત પણ છે” (૨ કો. પા ૧) આખીજને એમ એટલે નિકાસ થતા કે એ અભ્યાસમક કાર્કક્રમ પ્રારમ્ભ અમલી અને તા તજા પડે જ રચનાજ થર એકુ બાવે એ એક પદ્ધતિનો રજાપદ્ધિ અમલ કરી શકે તો તેને અત આજુકે રીતે એ છે તયુ પૂર્વ રચનાજ મળી જે”

(૨ કો. પા ૧) આવા બાજુકે નિકાસને લીધે રમજે અક વર્ષમા રચરજ અને સુતરને તાલમે સ્વરજાની વ ત દ્વિ મત્તએર કહી હતી એ આ કાર્કક્રમ બરાબર અમલી થક શકો હોત તા એમના વચને સાધક થાત એજા શકા રાખના જેવુ નથી એની પામળીની બાંસના સાની હતી તો સમાજમા તા કમિકે નિકાસ થનાર હતો આ બાંસનાથી અભ્યરચના અને રચનાત્મક કાર્કક્રમ નિકાસ થામ્યા અને સાથે સાથે તે સમટિડી સેવામા પ્રગટ થયા તેમ થી જ આની રચનાત્મક કાર્કક્રમ નક તાલીમ નિષ્ક્રોધપર વચરેરેર અન્ય થશે બીજી બાજુ આ બાંસનાયક સત્યામદ વડે આત્મકરિતિ રેવરતા અનિષ્ટોત સામનો પદ્ધતિ ૧ જ પાચો અનિષ્ટા

[આજુકે થાત વચરે પાને]

અભ્યાસ

(૧) રચનાત્મક કાર્કક્રમ	(૧) અસહકાર
(૨) સ્વેચ્છા અભ્યાસ	(૨) સંનિષ્ઠ બચ
(૩) નર્ક તાલીમ	(૩) નર્કકાર-અરે
(૪) પુનરોત્થાપના કે અરૂતિ	
(૫) નિષ્ક્રોધવાર	
(૬) સુવેચ વચરે	

ચોમા વરસો પહેલાની રાત છે એક વાર મુળમંદી સેરામાગ - એ ગાંધીજીની વ્યક્તિ અને વિચારોની એક વિરપ અને ઉત્કળણ પ્રવેશમાળા છે - તાર મુસાફરી કરી રહો હતો એ રાત્રી, એકો હતો તેમજ બીજા પદમાનીએ ઉપરાત એક એકી ઉત્કળ રહી ન પડ્યું હતા તમણે ખાદીના કપડા પહેલી હતા તેમના કપાળમાથી જળે મુખનો પ્રકાશ નીતરતો હતો તેમ જ તેમની હાથ રીધી વાતારણ શાંતિમય બની ગયું હતું રાસાવિક રીતે છુ તેમની તરફ આકર્ષણ કરણ કે, હજી સુધી મને મહેનતમા મૌન અને આજકાલીની નીતસ સભ્ય તામા આનાં અનુભવવાની અને મેળવવાની આવી જઈ ન હતી તેથી હુ વાદ જ ભેટો હતો કે, મને કપારે એ વહીમ સહમાત્રો સાથે વાર્તાલાપ કરવા ॥ ચોખ તક મળશે ?

સાજ પડી મારા સહવાત્રી હમણા સુધી 'હિન્દુ' પત્રિકા વાંચી રહ્યા હતા તેમણે વાચનનું અચનક બંધ રાખ્યું અને પ્રાર્થના કે વા આટે તે પશ્ચાત્તન વાળાને બોલે એક પળમા જ તેમની અવળા બંધ થઈ ગઈ અને ખને હાથે સાથે એકાકરીને પ્રાર્થનાની મુદ્રામા તે પ્રભુનું મનન કરવા લાગ્યા તે પ્રભુ જેમને લોકો પછા નામેથી ઓળખે છે, પણ જે પોતે કોઈ એક વિશેષ નામ નથી ધરાવતા, કારણ કે પ્રભુ સ્વયં જ હોવાથી તેમને કોઈ ઉચિત નામ આપવાનો નહીં હતો બધારે તેમને જન્મ બધો - જો એવું કહી શકાર તો મારા સહવાત્રીની મુર્તિ વત્ શાંતિ ભેદને મારી આખો સામે જુલ - જેમણે પચીસસો વરસ પહેલા પીઠામરત અને તમ માનવ - જન અને જગતમા શાંતિ અને સત્તામ પામવાનું સદસ્ય માણ સને શીખવ્યું હતું - તેમની શાંત મુર્તિ તરી આવી તેમને જોતા જોતા મારો આત્મા જીકો મારી રેતનાવા પ્રકાશમય જગતમા પહોંચી ગયા બધા પૃથ્વીના વિવિધ કોનાદસ અને કંઈસતા પ્રવેશ કરી ચક્રમા નથી

આકાશમા કુસુમવત્ તારાઓ પુરા લાગ્યા મારા સહવાત્રીએ આજો ઉધાડી અને અવળા ઉધાડતા જ 'હરિ ઓખ'ના સરોગી ચન્દરથી પ્રભાજનું વ્યતિ આનંદથી ઉત્કળાવ્યું હતું ચોડીવાર પગી તેમણે ખાદીનો ઢાળેડો ઉધાડ્યો અને તેમથી ખાદીનું - એ જુદેનતાના આરંભવાનું એક પ્રતીક હતું - કા.ચુ અને કાળજીની

બનાવેની યાત્રી પર મુક્યુ અને હજી પર્તી આતિથ્ય જાન ટી તેમને મને તેમની સારે મેળન કરવા હતું તેમનું આતિથ્ય ને જુલોથી બને કૃતજ્ઞતા ફૂલ રીકર્ણ કરણ, મને એમ લાગ્યું કે, એમ કરવા ટી મને તેમની સાથે કાઈ વાર્તાલાપ કરવાની તક મળશે અને પોતાના જનનમજ જે શક્તિ તેમણે મેળવી છે તેનું સદસ્ય ભણ વાનું મળશે

પગી અને બનેએ જમવાનું ઘર કહ્યું જમતા જમતા મે અમને પૂછ્યું 'આપ કયા જઈ રહ્યા છો ?'

'વધો' તેમણે જવાબમા કહ્યું

'મને માર કરાને છુ હુ આખે પૂછી શકુ છુ કે આપ તમા કા કામને અમે જઈ રહ્યા છો ?'

"હુ તમા દર વર્ષે જવામો ભાઈ છુ"

"પછી વધો તો કોઈ જગતનું સ્થાન નથી" મે અધરવ્યે કહી દીધું તે તો હના વેપાર અને જાણીતું સ્થળ છે"

'તમારી વાત સાચી છે પણ સેરામાગ તો કોઈ સ્થાન છે ને ?' તેમણે જરા મનકતા કહ્યું

"તો પગી આપ એમ ક' કે, આપ ગાંધીને મળવા જાઓ છો"

'મારા ગુરુદેવ' તે મેની ઉત્તરમા તેમના મેન માથી જીવરતા નીતરતી હતી

'આપે કપારથી ગાંધીને મુરુદેવ સ્વીકાર્યો છો ?'

જાનનમ દસ વરસ થઈ ગયા છે"

અહીં મને એમ લાગ્યું કે, અમારો વાર્તાલાપ જરા બંધ પડી જશે કારણ કે અમારું ખારાનું (અહીં એક કોઈ છે કે, ખેતાકમા કાત રોટની, બાગર કમખા બચેરે હતા) પડુ થતા આનું હતું તેથી મે બીજા એક મુક્તિ સાધી કાઢી જેથી અમારો વાર્તાલાપ જરા વધારે લાગ મે તેમને એક પ્રક પૂછે, 'ગાંધીજી જેમ છુ આપ ખજુ સ્વચેજ સવારે ને માને નિર્મિત પ્રાર્થના કરો છો ?'

છ હા ગાંધીજીના ચરણેમા પેડીને જે પડેને પાદ હુ કીખ્યો તે છે નિર્વચિત પ્રાર્થના કરવાનો નાહ, એમના જ વિચાર પ્રમાણે નું તા 'પ્રાર્થના એ સવકારની કુન્દી છે અને રોજનો આમળો છે."

ગાંધીજીએ કરેલી પ્રાર્થનાની આ આપ્ત સાનળીને

દું મનમુશ્ક ધમ ગયા અને મને વિચાર આવ્યો કે, પ્રાર્થના હકીકતમાં સારી અને આશ્વસન એ બંને છે- એ સારીથી આપણે આપણા અતઃકરતાના અસ્તિત્વ ખાતર ઉપાસીએ છીએ, તેના ફલન કરીએ છીએ અને તેમની પાસેથી એવા આશાવાદ માં ઊભે છીએ કે આપણે સ્વાપણ કર્યા સારી દાનનથી અને કૌશલ્યથી કરીએ તો કાર્યના એક આગમી અપુત્ર, કાલુ કે તેની મદદથી આપણે આ કૌશલ્યનમય જગતના પાલનમાં બંધ કરી દઈએ છીએ અને પર્ક સંતિના પ દાની પાછળ રહી અને આપણે દાના વખતે મરે એક સાથે ઘનિત થાયે રી શકીએ છીએ

મેં આશ પ્રતો આતુ રાખ્યા પછી પ્રાર્થના કરવાની કંઈ જરૂરિયાત છે ખરી?" મારા સા કાલીન અને તમને પૂછું

તેમણે જવાબમાં એક ફર્મીસાહબો આપેલ મને ધન્યવાદો. "ખરેલા સ્પર્ધના રાખવાની સોલ કસ અને પડી મીઠા ભૂમી વસ્તુઓ તમને આપોઆપ મળી જશે"

પણ રન્ટેનું વાતવ શોધના જઈએ જ છું કરના ભવારે કે મુકને સોમવાસ આદિ જુઓના આપણે અલ્પ જાનનાઓ પળા છે?"

"હા જો કે પૃથ્વીના ખજાનાઓ આજ નજીક છે અને નજીક હોવાઓના મોરાર જતી ભવ છે"

અને પ્રાર્થના કરવાથી શું મળે?"

આપણો પારકા તેમણે અને સાતિપૂર્ક જવાબ આપેલો

એકલામાં આમરુ ખાસતુ પુરું ચર્ચમયુ કર અને મેં વાતલાયબધક નાનું ચિચારું કર્યા મારા સહવાસી પ્રભુની સાથે એકલામાં સાતિવ પડવાની જાણ પડીને યાત્રન સંધી થોડે પડ્યું મીઠીજી સભ્ય મેં તમા તેમના જીવનકદેશ મને ભણ્યા માટે દુ હૃદય વિખાલુ હવા તેથી મારાથી રહેવાય નહીં અને મેં કોરને મ્હુ અને આપ સારી ન ગયા હો અને આપ તરત જ દર્ન જ રાખ ન મેં તા આપ કુપા કરીને અને જાણ્યો કે શકિતસાળી અને સચી પ્રાર્થના મરે માણસને કયા કુરે અચલા કમ વૃત્તિઓની જરૂરિયાત છે

તમણે મારા પ્રશ્નના જવાબ પછી ઉપ ગઈ અપોએ પલખવાય આપણા પાસાઈ મળેલ વસ્તુઓ નજીકથી મ્હુ "દું રો કેવી માત્ર મુરુદેનો એક અનક જ

છુ તેથી તેમણે મને જે કાર્કશીખ્યુ છે તે એક પોપટની જેમ તમને કહી સંભળાવુ છું"

મેં વળતો જવાબ આપ્યા હ છું આપ કેવળ આપણા મુરુદેનો અવાજ જ નથી, પરંતુ તેમના જીવન સદેશના પાલક જયુ છે"

તેમણે અતઃકર આપોએ પ્રભુ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે કે, જે તમે કરો છો તેવુ જ હો"

પડી તમણે પ્રાર્થીજના મોપક વિચારોના તેમની પાસે વિપુત ખજાનો હવા, તેમણી અને એક અમૂલ્ય મેળી આપણુ -

"પ્રાર્થના એ ફક્ત મેરુદેથી કરેલી પ્રભુની જવાબકીના નથી- સજ્જ વિનાની પણ હૃદયથી થતી પ્રાર્થના છે, હૃદય વિનાની જગ શરકાક બરવાળી પ્રાર્થના નિવધક છે. એક પશિમ તેમની પ્રાર્થના ફેર્ક દિવસ નિપજી નથી જતી- પ્રભુમાં વિશ્વાસ જાખનાર આપણી એક મુકુત માટે પણ પ્રાર્થના વિના નથી છડી સકતા અને પ્રાર્થના વિના તેમણે જીવણ જલુ ન જોઈએ- અને આપણી જીવર પ્રભુ છે એવો જીવનક વિશ્વાસ જે માણસ તથી મરાવતો તેને માટે પ્રાર્થના કરવી અસાધ્ય બની ભવ છે"

મેં વખત પૂછ્યું આપણા કહેનાનો ખર્ક એટલો જ ને કે પ્રાર્થના મનુષ્યજીવનો આરભ અને અત છે?"

"મારા મુરુદેનો વિચાર પ્રમાણે આધ્યાત્મિક જીવનનો આરભ અલગથી થાય છે કોરજુ કે, ભવ ભવ છે ત્યાં થઈ નથી"

"એ શી રીતે?"

તમણે જવાબ આપ્યા આધ્યાત્મિકતાનો અર્થ થાય III મહુરૂપી મોહમાયાથી મુકિત અને મિટી મુકિત મેલવવા માટે પ્રાર્થના ધણી સદાવરૂપ થાય છે"

પણ એ મહુરૂપી મોહમાયા શું કરે છે?"

સાચા મોહ સામઘનો મોહ અભિમાનનો મોહ કાય કોષ વગરે અલ કામના અલ અ ઠેરો છે"

"પણ આપણા મુરુદેને એવા મહુરૂપી મોહથી મુકા થવાની કંઈ જાણી જાણી છે ખરી?"

હા" એમણે જવાબમાં કહ્યું મારા મુરુદે કહે છે "આપણે અલ જગતનાને જ કર રાખવો એકલેકે તો આપણને આપણો દર લાગશે નહીં"

પછી તે અપોએ પડી રાખુ પુ. કે. ૧૩, અને મોહનો એકનીભ સાથે રા સર્જક છે"

“ડર એ મોહનો પિતા છે, ઘેરક છે. આપણે એક દષ્ટાંત લઈએ. માણસ શા માટે ખનિસવતનો સમઠ કરે છે?”

“એટલા માટે કે એને સત્તા અને માન મળે.”

“પણ એને સત્તા અને માનની જરૂર રી છે?”

“એટલા માટે કે એ બીજાઓ ઉપર શાસન કરી શકે.”

“પણ એને બીજાઓની ઉપર શાસન કરવાની શી આવડમકતા છે, જ્યારે પ્રભુએ બધાને એકસરખી માનનાની સમાનતા બક્ષી છે?”

“એ બીજાઓ ઉપર શાસન કરવા છૂટે છે તેનું એક કાગ્ય છે અર્થાત્ બીજા લોકો એની છબ્બ અને આદેશનું પાલન કરે.”

“પણ બીજાઓ એની છબ્બ અને આદેશનું પાલન કરે જ શું? કામરે શું? આપણને બધા ધર્મશાસ્ત્રો એવ એવો આદેશ નથી કરતા કે આપણે બધાએ એક જ છબ્બનું પાલન કરવું જોઈએ? અને તે છબ્બ છે પ્રભુની છબ્બ.”

“તમે શું કહેવા છાછે છે એ મને બરાબર સમજાય છે. પણ શું કું આપની પાસેથી જાણી શકું ખરે કે, આપના યુદ્ધે જે મોહમાયાની જાળમાં આ જગત સપડાયું છે તેમ થી બહાર નીકળના ડાઈ ઉપાય સમજી શકી છા?”

જવાબમાં મારા સહવાસીએ ગાંધીજીના મોખડા વિશ્વાસના ખળખળામાંથી બેચાર બીજા કીમતી ચોટીઓ મારી આગળ ધપી.

“માણસ ભવિષ્યમાં ચોટાતું શુભરાત યામ એ માટે ધનને શ્રેયઃ કરે છે. પણ પ્રભુ તે આપણી કાલ માટે ઠાંઈ જ શ્રેયઃ નથી કરતો. તે તે કુલ દરેકના એટલું જ પેદા કરે છે જેની જરૂરિયાત છે. તેથી નો પ્રભુમાં આપણે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધનવત્તા ઠાંઈએ તે આપણને એવી આત્મી લેવાની જોઈએ છે, તે આપણને આપણા રોજના શુભરાત માટે જોઈએ સામગ્રી જોઈએ તેટલી તે આપણે જ. એથી બધી વસ્તુઓને પ્રભુનારૂં મરજીવ કરી દઈને છવડું જોઈએ. એવી રીતે આપણને જીવનનો અધિકાર ત્યામ કરવાથી જ મળે છે. અર્થાત્ ધર્મ એજ નથી કહેતો કે, જ્યારે બીજાઓ ચોટાના કતંગ્યનું પાલન કરશે ત્યારે જ હું કરીશ. પણ અર્થાત્ ધર્મ તે એમ કહે છે કે, તમે તમારું જે કતંગ્ય છે તે

પહેલાં કરો, બીજાઓ ચોટાના કતંગ્યનું પાલન કરે છે તે નહીં એના ચોટા ન કરો અને બધું પ્રભુ પર છોડી દો.”

મારા સહવાસી અડી જરા વિશામ લેવા મોજા એટલામાં કું ગોરી બીચો: “એ કું પ્રભુશા એવે અગાધ, ચિપ્ત અને નિરંતર વિશ્વાસ ધરાવતો હોતો હેતુ સારું!”

પણ તરત જ વિચારના ઊંચા શિખર પર જ્યાં ગાંધીજીના શ્રેયઃ સંજ્ઞાઓ મારુ મન પહોંચી મ્યુ દત્ત ત્યાંથી તે નીચે બેઠી આપ્યું અને મેં જરા અર્ધાંતરથી પૂછ્યું: “પણ વિશ્વાસ એટલે શું?”

મારા સહવાસીએ આ પ્રશ્ન પર પહાલ નાખી કારણ કે તેઓ ગાંધીજીની જ્યોતિના એક ‘ટોર્ચલાઈટ’ જેવા હતા. એમણે ગાંધીજીના વિશ્વાસે મજાતા કહ્યું -

‘વિશ્વાસ એક જાતની છઠ્ઠી દ્રવિય છે તે એજા કોત્રમાં કાંઈ કરે છે જે છુદ્ધિથી પર છે. પ્રભુ આપણી અંદર વસેલો છે એ નમ્યની તથ્યત અને જીવંત ચેતનાર એવું નામ જ વિશ્વાસ. અર્થાત્ વિશ્વાસ ધરાવે છે તેને પછી કોઈ વસ્તુનો અભાવ નથી રહેતો. તેનું સારીર વ્યાધિથી બચે પીડિત હોય, પણ અસ્વાસ્થ્યમંત્રણની દ્રવિય છે તાંડુલ છે. આર્થિક દ્રવિય છે મરીબ હોય, પણ એની ખાસે અસ્વાસ્થ્યક ધન ધણું છે. અને શું એવું કહ્યું હું કે, તમે સૌ ભગવાન અને ધર્મમાં એવો વિશ્વાસ કેળવો.’

“ભગવાન અને ધર્મ?” આ બે શબ્દો ત ત જ મારા મુખમાંથી નીકળી ગયા અને મને એક અવેશ વિશામ આવ્યો કે શું આ બંને શબ્દોનો અર્થ એક જ છે? આ કેવો જાણેતો બેન છે કે, વિશ્વાસથી પ્રભુનો વિચાર અર્થ છે અને પ્રભુનો વિચાર કળા વિશામ જન્મ તમે છે! વિશામ એ ધર્મનો પાથ છે અને ધર્મ એ વિશામનો પાથ છે!

ખડુ મારા સહવાસી મારા મનમાં જે વિશ્વાસવાન હતા તે સમજત જરા દોષ એમ મને લાગ્યું. કા થુ કે તે મોરી બેચા - “જ્યુ ધર્મ ધર્મમાં દર છે”

“એટલે?” મેં પૂછ્યું

“તમો ધર્મ શું છે એની બાબત તમને માંથી કળા જાણેતી સમજતો: “આધે ધર્મ એ કળાજીવને ધર્મ નથી. મારા ધર્મમાં પ્રભુની સહિમાં જે કોઈ વસ્તુમાં શુભ છે તેને આરે જ્યુ પાલન છે. માન

ધર્મમાં ભવિ, ધર્મ, રચના અભિગમને તથા
ઉદ્ભવને જરા વે રચના નથી.”

આ સામળીને મે કહ્યું “જો દરેક વ્યક્તિ આજે
ધર્મ પામી રીત, તો માનવભવિ અને સર્વસમીપ
પણ. અતિવાદ, રાજવાદ અને જરૂરી સલાથી કય કિંવ
બની ન ગઈ કાલ.”

“તમારી વાત તદ્દન સાચી છે.” મારા સહવાનીએ
કહ્યું “આપીએ ધર્મની જે વ્યાખ્યા કરી છે તેણે
આપાર ક્રમ આદિ સા અથવા પ્રેમ અને ન્યા પ્રેમ છે ત્યા
કોઈ ભવિને બેભાર અથવા કોઈ પ્રકારની બાધા રહી
શકતી નથી. પ્રેમ જ માનવભવિને એને યોગ્ય એવી
સમજતા રચના મારોરક બની શકે છે.”

પરી મારા સહવાનીએ આપીએ યોગ્ય વિચારો
મારી સામે ધર્મ -

“અર્થા પ્રેમ છે ત્યા કલ્પન છે. અર્થા દ્રેષ છે ત્યા
વિનાશ છે. અને કદાચારને એક સુરક્ષિત અને
સવળ નિયમ છે છે કે, કદાચે આપણે કોઈ બંધિ-
કાર ચેલવવાનો ઉક રજૂ કરવા માનતા કોઈએ
ત્યાં બંધાવી કદાચે અપ્રતીયતાને સબધ
આપણે કદાચે કોઈએ માનવસના ૧૪૨૧૨
અવધારમાં મીકાશ લાલવવા માટે આ નિયમથી
વધારે કદાચે કોઈએ કોઈ મામું નથી અલગે.”

મારા સહવાનીની વાતને જાણે તેણે આપણે કોઈ
એમ મે કહ્યું “ત્યા એમને પ્રકાર છે ત્યા પ્રકાર માટે
પ્રેમ પણ છે.”

“એટલે તમે એમ કહેવા છોડો કે જે ન્યા અ
કિંસા અથવા પ્રેમ છે ત્યા સત્ય છે.”

પણ સત્ય એટલે શું ?” મે પૂછ્યું.

માર્પીએ સત્યની વ્યાખ્યા સમજાવતા કહ્યું છે
કે, “સત્ય એટલે વસ્તુને અદરેક અવાજ ને ઉઠે છે
તે. તે એક સાચાંમો નિયમ છે. સર્વવ્યાપી
સત્યનાં દર્શન દરવા માટે એ અજાયબ છે કે
આજુસ આ ભગવાનું તુલ્યમાં તુલ્ય ને કઈ છે તેને
પોતાના જેમ પ્રેમ કરી શકે. અને જેનું પ્રિય સત્યનું
દર્શન કરવાનું છે તે સત્યના કોઈ પણ કોઈથી
બહાર નથી થઈ શકે. પ્રેમ વિનાનું સત્ય એ
મુશ્કેલ છે. સત્યની નિશાના ને પાછાં છે એક
પ્રેમથીજ સત્ય. અને મને જુલો અને દલ વિચારો

છે કે આપણે આજા અમને પ્રેમ અને અપ્રી
છતી છોડીએ છીએ.”

“પણ અજાજ છી રીતે સલામત.”

મારા સહવાનીએ બતાવતા કહ્યું “જો મારે પસ
મારા ગુરુએ રસો બતાવ્યો છે અને તે છે આત્મશુદ્ધિ
માટે નિરતર પ્રયત્ન કરવો.”

આ અરસાના ખીલ જ્યા સહવાનીએ કપાતના
કર્મ ચલા દતા. તેથી હવે ભેદિને મે મારા ૩ વીસ
સહવાની, જે હવે મારા માનવીય મિત્ર બની ગયા હતા,
તેમને નમસ્કાર કર્યો અને કહ્યું “સાચે જ આપે મારા
પર અપાર કૃપા કરી છે એ જાહ કું આપો દિલથી
આભારી છું” અજાને આપણે વિનાય અને વર્તોવાય
કું કોઈ દિવસ જૂની છોડી નહી. કું નો એમ કહું તો
એમા જરાય પણ ભવિષ્યોક્તિ નથી કે, આપની સાથેના
બોર્વાય પરી કું હરે માત્ર મિત્ર સમજવા લાગ્યો છું
કે, છાનનું સત્ય શું છે અને સત્યનું સ્વપ્ન શું હોય છે.”

તમણે મારા નમસ્કાર રીકાવ્યા અને ધણી નમ્રતાથી
કહ્યું “મરવાની કરીને મારા આભાર માન્યો નહી
મે તે કોઈ મારા કલ્પનું પાવન જ કહું છે. અને
તેણે કરવામાં અને કહ્યું જ આનંદ થયો છે.”

ત્યાર પછી તેમણે પોતાની વધારી પામીને સૂઈ ગયા
પણ મને નિદ્રા અપી નહી કાલ છે આકાશના
તારાઓ પોતાની ધીન બાજાના મારા આત્માને એક
એવો ઉપદેશ આપી રહ્યાં હતા કે,

“સત્ય એ એક સાધના છે. એણે ધીવ
કાજુલતા અદે પ્રયત્ન કરવાનો છે, તેથી અદ્યત્ત
માનવી પ્રાપ્તિ થાય.”

આ આશય રાખી જેવા કાળો સામળીને મને એવો
વિચાર આવ્યો કે, સત્યની સામ્ય કરવા માટે જ માણ
સને સત્ય મળવું છે અને સત્ય એ પ્રભુ છે, એમ
માર્પીએ આપણને કીજા નું ૩ તેથી માનવસની સાચી
માનવતા એમા રાખાયેલી છે કે તે સત્યપરાયણ અથવા
પ્રજ્ઞાપરાયણ બને અને તેથી રીતે વતે

અજો વિચાર કરવા કરતા કિંમત આવી પડેથી અને
પ્રકાશના પ્રકાશ કિલ્લે મારા માયા પર પ્રદા અને
એમ એમ લાગ્યું કે અણે સત્યમજા મારીજ મને આશી
બોંદ આપી ત્યા છે

તેને બંધે પોતાના અલ્પભાવ જવાન કયું છે—
પાપી છું, પતિત છું, ભગવાન મારા ઉદ્ધાર કરાવે અને
તેવી રીતે કરો એ ચિંતામાં વ્યાકુળ થઈને હું મૂંઝકે
પ્રસંગે રડવા સાચો-વળણે કે હૃદય મારી પડ્યું. એવામાં
ક્યાંકથી અદ્ભૂત મનુષ્ય થયા અને કહેવા લાગ્યો—
‘હું પાપી છું!’ મને યાવ છે એવો પશ્ચાત્તાપ બાળ્યે
જ કેળવે ચતો દરો મારી અનુધારા તેવી અપહવાવી
રહી છે! મારો અલ્પભાવ છે જ એવો લેડોપુર. આટલા
પશ્ચાત્તાપ પછી ને ભગવાન ન મને તો અપ્માત્મ રાજ
જ બોલુ છે એમ કહેવું પડશે મેં પાપ કર્યો છે ખરું,
પણ પાપ કાણ નથી કરતું? વળી પોતાના પાપ ધોઈ
નાખવાની મારી પ્રસિદ્ધ પણ ક્યાં જોઈ છે? તેવી રીતે
લેખનમાં થોડું નાખવાથી તેમનો મેલ, કચડો, એમ
બધું જાય છે એ જ રીતે મારા પશ્ચાત્તાપના વૈરાગ્ય અને
વિષાદનાં આસક્તિમાં મહાપ્રપ્ત પણ જળીને ખાક થઈ
જશે હું એવા જ મનમાં છું’

બસ, મેં કેંક આટલો પશ્ચાત્તાપ કર્યો એના પર પાણી
હરી વળ્યું અને પશ્ચાત્તાપને બદલે અદ્ભૂત શ્રદ્ધા જ વર્ષ.
પાપોને નિર્મળ કરવા એ સહેલું હતું પણ આ અદ્ભૂત
કારનારી રીતે નાશ કરેલા એ કંઈ સમજમાં આવતું
નથી હું જે કંઈ કરું તેને મુશ્કેલી નાખતું એ એના
ધર્મો છે. હાન કરું તે તેલું શ્રેય લેવાને એ હાજર જ
છે! ત્યાં કરું તો ત્યાં ભેરભેરથી કહેવા લાગે છે—હુનિ
પાના મોઝા, છાંચાં, કુ ટેલો ત્યાંની છું’ હર્ષિદ, શિખી,
શુદ્ધ મહાવીર જેવાની પ્રેરણા જ મારી મનુષ્યતા થવી
જોઈ એ પ્રેમ કરવા ભલે તો એ અને કહે છે. બીજા પર
જેટલો પ્રેમ કરવા ભલે તેટલો બાંધે કર, પણ સૌથી પ્રથમ
અને સૌથી વધારે પોતાના પર પ્રેમ કરવાનું જૂલ નહીં.
તારી હુનિયા તારી પોતાની છે. મધ્યમાં ચૂલું છે.
આ હુનિયા તારી પ્રદક્ષિણા કરી રહી છે, એ તું સી રીતે
જુલી થશે જેમ કાંઈ ઉત્તમ રૂબને જણ લાગે ॥ અને
પાકના ટાણે જ તે સદી ભય છે એ જ આણે મારી
સાધના આ અદ્ભૂત કારને કાંચે સદી રહી છે. હવે હું છું
કરું’

અને એનો નાશ કરેલા એ પણ ચક્રવર્તી પ્રેમ કે,
એ અદ્ભૂત તો મારા અદ્ભૂતની જ જાણ છે. અદ્ભૂતના
અભરતનો થોડોક ભાગ એને પણ મળ્યો છે. એણે એ

અભરત તેવી રીતે છીનવી લેતું’

જગતના, એના નાશ કરવા અસમર્થ છું એટલે,
એણે એણે એણે તારે ચરણે અર્પણ કરીને મુક્ત થ
વાની સક્રિય મને આવેલા અપાત તમારી જ સક્રિય
એનો ક્યાંક કરે. હું તો એના આગળ દારી ગયો છું

એકલા આમિ બાહિર લેખ
તોમાર અભિસાર,
આથે સાથે કે થયે મિત્ર
નીચ અપહારે ।

છાહતે ચાઈ બનેક દે
હુરે ચલિ, ભઈ ને સરે,
મને કરિ આપડ ગેઉ—
આપાવ રેખિ તારે ।

“પરણીએ કૌંચિતે ચલે
જિવમ અચલતા ।
સકલ કથાન આથે ॥ આથ
કંઈતે અપાવ કયા ।

“એ. આપાવ આમિ મણુ,
જગલ તાહાર નાઈ ને, કણુ,
તારે નિથી/રેખા લાને બા
અમે તોમાર દારે ।

“એકાન્તમાં તમારું મિલન થાય એ લેણીકું બંધ
સારિકા બનીને નીકળી પડી પરંતુ આની રૂપ અપકારમાં
મારી સાથે આ કાળુ માલુ આવે છે! એને રાખવા માટે,
જીવામાં નાખવા માટે, હું અનેક ઉપાય કરું છું. આ
રસોથી ભરેલું હું ધરીબર માટે એની તજવરથી ફર કાઢું
હું. હું માવું છું કે આખરે બધા ટળી ગઈ પરંતુ ત્યાં
પાછળ થોડું દેરની નજર કરું છું તો લાઈ પાછા
હાજર જ છે.

હું સાવ સૂતી મૂચી કાઈ પાછા પ્રકારની મરનક વિના
વચનમાં આઈ છું. પરંતુ, એ વચનમાં વળ્ય કરીને થમ
પણ અપાવ કરતો નહતો માટે છે હું કંઈ પીમેથી
કરના ચાહુ છું તો એ વચને જ મોડું બોલીને પોતાની
જ પાત ભેરભેરથી કરતા માટે કે.

અણુ, આ કેટલી સરમગી વાત છે કે તે કેઈ બીજું
નથી, પણ માડ જ નહિતે ‘અદમ’ છે. એ સરમગી
મીઠવે જ જોડાવતું નથી. એને સાથે લખને લખાત
મિલન માટે તમારા દાર પર આનતા હું સરમ અનુસરું
છું અને, એને ટાળી પણ નથી સકતી, દરે હું છું કરું’

એક બુની પ્રવાસી ફરતો ફરતો જંગલમાં પહોંચી ગયો ત્યાં એના વલકથી રીરીને નહિ રત કાઢ્યું હતું એવો એક આદિવાસી મળ્યા. 'જયુ' તે સારું નિરાશ અને માદનો લાગતા હતા પ્રવાસીએ પૂછ્યું 'હાઈ, તારી આવી દશા કેમ? રીરીને યીક નથી? અને કપડાં થ ખૂટા પાંચરા નથી?'

'હસવા અહીં કોઈ શિકાર મળતો નથી એ કંઈ હતું તે તો સહેનવા શિકારીઓએ આવી ભજવ્યા પડે છે' હવે તો આવાના સાસા પડે છે કેટલાય દિવસથી છાત્રા શૂંખ્યો છું ખાઈ શકાય એવા શૂંખ્યા રાખીને ખાઈ છું પણ તેમથી કેઈ પેટ ન ભરાય અટકે આજે મારી આવી દશા છે અને આવી હાલતે કંઈ કામ પણ થતું નથી કોટને કપડાની થ જેવડ કપાઈ કડું!'

પ્રવાસીને એની વાત સારામી દવા આવી એની પાસે શોતાના કપડાની નોક પણ હતી અને ભાતું પણ હતું પણ એને શું થયું તે અસ્વિક્ષિતે હતું એ વાઈ મારી પાસે કપડાં થ છે એક નોક અને એક ટાંબુ ભોજન પણ છે-એમથી તું કહે તને આજુ કપડાં કહે તો કપડાં ને ભોજન કહે તો ભોજન!'

'અને કપડાં જ જોઈએ' અસ્વિક્ષિતે એ કહ્યું
અથવા તું દિવસથી શૂંખ્યો છે જાત ભોજન નથી ખાતો અને કપડાં માન છે? અસ્વિક્ષિતે તો ત પૂછ્યો છે કેના કપડાં થ બહુ યાયા!'

'પણ અકલક ખાઈને પડી ખીભા દેશું શું કહું? તે કરતા તમે કપડા આપ તો તે ખેડી ધીરે ધીરે થા સેવા સહેરમાં ભાઈ અને ત્યાં વર્ગ કંઈ અળી જાય તા ખાઈ પડી પડી કંઈ કામચલાવી શું, મજૂરી કડું તે મારી કાવમના બૂબ દોડે!'

પણ ખાઈ તું તા અજીવ રહ્યો છે? એ આ કપડાં અને મારા જીવનમાં આવી જાત પણ તે જગત અજાણ્ય કર પડી મરી સારે જ માન મારી સારે સ્ટેન્ડ અને તાત ત્યાં માવસો ગમે છે-એ એમના માન નહકનો જ નહીં પણ પહેલ આ બનો વિચાર કરે છે'

નાના મનુનો જન્મદિવસ હતો. ઘરે મહેમાનોને જ મંગલોત્સવો હતા. મનુ તો મગાન કપડાં ખેંચી મહાવલો

હતો-આજે બધા એને રીજ કરતા વધારે માન આપતા હતા. એના પોડાંથી ચેઈવાને પણ એવો જમના તેડ્યો હતો.

મનુના જા તો જયેરના સોડામાં વાળીઓ તૈયાર કરવાની જમાના હતા એમની મહેર પોડાના બટેન પણ હતા-જતા એમને સોડાની બહાર પણ મૂકવાની કુસહ ન હતી

સાજ પડી મહેમાનો ધીરે ધીરે આવના લાગ્યા તે સૌને મનુના પિતા દીરાનખાનામાં આવકાર આપી નેસા ગયા મનુ તો ધડીમાં આ આરકામાં દોપ તો ધડી પેતા આરકામાં દોપ આજે એ રીજ કરતા મનુ થ મળ બની ગયો હતો

મહેમાનો મનુને આરતા વેલ સ ભારતા અને તેડતા કેમ આજે તારી વજમાઈ છે, ખડું શું વર્જના રેસો થયો છે?'

તા કુ કેસો નહીં થઈ ખાલી રો વર્જનો મહલ. એક મહેમાનને ભારે મનુએ એમ મનુ ત્યારે તા આમી દીરાન ખડ હારવથી ગાળ કહ્યો

મનુના પિતા તો દીરાનખાને દોપ કે ખાત્યો દોપ સૌને આરકાર આપે, મસાડે

મનુને મનુ પિતાજી આ બધાને આવકાર આપે છે તો આ કેમ સોડામાંથી બહાર આવી નથી? એને દોશ નહીં કોણ? એ મનુ વાર એના મનમાં એ વિચાર આવી ગયો 'પડી તા એ સંધિ રસોડે જ ગયો

આ બાપુજી બધાને આવકાર આપીને એમણે છે અને તું તા સોડામાંથી બહાર જ આવતી નથી? શું મહેમાનોને તું એમણથી નથી?'

'સૌને એમણે શું પણ તારા પિતા ત્યા છે-ખબી માડું શું કાણ?'

'જા મર તાડું જા નથી? કુ તારે દીકરો નથી? મારી ર્જમાનો તને હરખ નથી?'

બહુ છે, મનુ જ્યુ તે આ તે રેલુ છે ને?

'હા'

'એમ શું શું દોષ છે?'

'શડ કાળીઆ, ખાદા.'

'બીજું કંઈ નથી હોતું?'

'ફળ કે ફૂલ હોય?'
 'એ સિવાય?'
 'એ સિવાય વળી ખીજુ' શું હોય?'
 'કેમ મૂળિયાં ન હોય?'
 'હા, એ તો હું જુની જ ગયો, બા?'
 'તે શું મૂળિયાં, જાનની રહે જમીનની બહાર
 હોય છે?'
 'તરી.'

'તેથી શું ઝાડ ભેડું નથી?'
 'છે જ, બા.'
 'તે જ રીતે તું' ય મારો છે તે વર જવું મારું છે.
 પણ મારું સ્થાન આહી છે તે તારા પિતાનું દીવાન
 પાનખર્ચો. સમઘરો તે જ છે, નકામો લાક ન કરેલ. બ
 મહેમાનો સાથે બેસ.'
 'આ, તું તે મને જલ્દી લાગે છે.' કહેતા મન
 રસોડાની બહાર આવ્યા.

માણસાઈની મહેક

'રવિય' સાહેબે અને એક અજબ કિસ્સો ઠીકો તે આહી રજુ કરું છું. કવિથી 'રવિય' સિદ્ધિની જ વાણાપુરના વતની છે. જવાણપુરની ટપાલ ઓફિસમાં સુખલાલજી નામના એક લાઈ વર્ષથી કામ કરતા આવ્યા છે. 'રવિય' સાહેબ બ્યારે એમની વાત કરે છે ત્યારે હૃદય પ્રેમથી ફરી જાય છે. સુખલાલજી કમ્પેયોનો ઉચ્ચ નજરો કહી સકાય એવા છે. પોતાના કામમાં પૂરા પાવરમાં, અધિશુદ્ધ ક્રિયાનદાર, અને વ્યત્ત સંગ્રામી. કેટલી જ વાર બહારી સાથે એમની બહારી ધરૂં સહી હતી, એવા પ્રસંગો આવ્યા પણ એમણે ના પાડી કે 'હું આહી જ સાથે છું'. મારે વધારે લખી શું કરવું છે?' 'રવિય' સાહેબ અને એમના મિત્ર કાપમ ટપાલ નાખતા અને ટપાલ લેતા ટપાલ ઓફિસે જતા, બસ એટલો જ સંજો. એ સિવાય સુખલાલજી સાથે વિરેલ ક્ષાત્રપાણ નહીં. સાહેબ સલામ થયા કરતો. બ્યારે જવાણપુરમાં દુલ્લહ શાદી નીકળ્યું ત્યારે તેમાં 'રવિય' સાહેબનું બહુ ગહું, - જાણું તેમ લૂંટાણું જવું. અને 'રવિય' સાહેબ બહુ પડવું મૂકીને મુશાહ બાદ આવ્યા.

એક રિવસ એમના પર સુખલાલજીનો પગ આવ્યો. એમાં જવાણપુરના મહત્વના સમાચાર દતા અને ઉલ્લેખ લખ્યું હતું - 'જગજી, હું તો ગરીબ માણસ છું'. પરંતુ મારી પાસે થોડી બચત છે ખરી, તેને તો એ રીકારો તો હું મારી જાતને ધન્ય માનીશ.'

આપણે જરા આ પર વિચારીએ. આ તે કેવો માણસ છે કે લાલચમાં પડતો નથી, કરતો નથી, અને છતાં તેને પ્રેમના આહવાની બધી કરતો છે અને પ્રેમનો આહતો અંતરિક્ષ ઉપાસક છે. એવાને જોઈને, એમને વિશેની વાત સાંભળીને, હું ખી અને હવેના હૃદય ફરી પ્રુબકિત થઈ જાય છે અને વાદ આવે છે કે કમિયુનિઝમ સીતાનું રાજ્ય બને હોય. અજબનું પણ પોતાનું સિંહાસન ઊઠીને કોઈ અદ્યતનવાચકમાં નથી ગયા.

-૨૬. રેલાંગ નૈયનજી

બાકમાં તો ફૂલ હોય જ અને ફૂલ હોય ત્યાં પતંગિયા પણ ફેાય જ, તેની વાત જ્યાં દર્શકે, પણ રીલા પાસના ગેદાનમાં જે ઘાસ પર કપાક કપાક સાથેરતું ફૂલ પ્રેરિયાં કરતાં દેખાય છે. મોઝર આદિ છવાત દેખાય છે તેમ પેલાં સમાજનું કચો પર સાજાનું વેચ જ અસાધારણ રંગ બાતલાળા પતંગિયાં જવું લખતાં દેખાય છે. એમ જોવા જમણે તો હૃદયને ૩ ધનિ કરનારા વાતા-પરજુમાં જ કપાક કપાક માણસમાં કોઈકમાં કરતો દેખાશે, જો તેની મહેક અને માનું રવિય પતંગિયાં બનીને એમાં માનસાઈનાં ફૂલોને કોઈથી આરંધીએ તો છવન પિંચેની વ્યત્ત અંદા જામન થયા વિના ન જ રહે, છતાંને આજુ બજ ન થયે અને કહી અપેક્ષા વિના જ પોતાનો ધર્મ માનીને જે માણસાઈને મહેકાવવા કરે છે, તેમને પણ તેમના છવનકારમાં સમર્થન અથવાં તેમની ધર્મનિશા વધારે દૃઢ થશે.

નવાઈ યેની?

આને ન્યારે મોતરે રનાઈપરાજ્ઞતા વ્યાખી છે ત્યારે અવગણન ને રી પ માથેની વાતો કે છુચાબજોઈ આવી કતા પરિણામ વિનાની પ્રતિષ્ઠા આપે? આમ તો બધા વચ્ચે તમે જો ટા મહામહા ખજા? એક સેન અને ત્ના ાવા મિત્રે સ હો આખી

'હુ જો કંઈ મહુ હુ તોમા નવાઈ જોડુ કે નકામુ હુ છે તે જ મને સમજાવતુ નથી' સેનકે કયુ

'જોતો જવાન ન મને કે પડો ન પડે ત્યારે મોન મોહ જુ કરુ'!

'જવાન મને કે પડો પડે એટલા માટે નયારો જ માખેનો સો એક વાર લમે મેકાર હતા ખુ ને?'

હા 'જુ તેને તે આને રો સખ પર

'અરુપ તમે કયા સુધી મેકારી માટે ક્યામ કરેલા?'

'પૂરા હો નઈ'

'ત્યાર પડી?'

મેકારી મળી'

તેમ . પાડુ કરુ જુ' આખા નવુ દ. છ' હા મામસ પોતા પૂ તી રૂપિત વિશ મારી જમ વિનવી છેક છ પધુ બંબ મારેની પ્રતિષ્ઠા વિન આલુ વિચારી સકેતો નથી એ જ કઈ નવુ ગરુ'! તમારી સલાહ ત જૂખ્યા મ દુસમે મળુ' તુધી રાખ્યા કરના છવા રોટલો ન મન તો આપધાત કરવો એવી હ' ખરી રીત જૂખ્યા મ મળુ મ તા સુરે રોટલા માટે રાખસ ક મ અને નહી મરે તો મરી જશે ખુ રાખસ છાકમ નહી દુષ્કામગ્ય જ મોકો કન જ અન દર કરે, નાગી જ પનદ મારો તમ નાન કે રનાઈ વ્યાખી છ ત્યારે જ પરમાઈ પર ગાઈ' હુ કંઈ હુ, છ આમા નવુ કારક'

કાલા મિત્રને કા જવાન જડયો નહી

મ

એ વિચાર

૧૮૫૫-૧૬ રાજ્યરે અને પાર અનુદ લાજામળી પને ના તા પસા પસ ત્યારે રે રીજા અનુદ સુકલકી, નિતાર, રોમ પીઠાલ નાન મેટા છેક જો એઈ મે એ ના અનુદ લાજામળી ઉલસાઈ આવી એકરે એક વિચાર પ એ પકેખા કે લલાખ માદગી અનારખ

વિરેખ કે એકાદ લલાખાનુ પોલુ હોય તો આ લોકોને રાહ ચાલ ખરી નિચારા પેકેટો તુવા એટલે દનાદાર કપાથી કરે? અનુલુ છવાને કરે ને રિયાપ કરે એમ કરતા સારુ તો આપ ખજુ સરીર તુ તે હરી વચે નહી. મેકાર મિત્રોના નહકરવી આ લલાખા એક ધર્મોદા દર ખાનુ પોલુ જ

એમના મનમા વિચેતો એ વિચાર થોડાક વખતે અમનમા પી પુરવા દલાખાનુ ખૂલુ અને લલાખા મનુદર કુદે મો અનેા લાલ નેરા લાખ્યા અનાથી લાની મા મી માથી દ'એ છગરી જતા ખત, જસુ તે લલાખા એકે દરે માદગીનુ પ્રમખ વીકીક રોટ

બાપા હેરાક સમાજના કામ કરતા રામભાઈ પયુ એક વાર એમ જ એકે મનુદ લલાખા જર્મિયા, આ ત્યા જસુ નહ તી અનુ નિતાર માદગી જ હુતી એ તો ઘરે ઘરે ધગ ક્યા અને જુલી પરિસ્થિતિ તપ રી મુકતકેદી નિતેર જાજો તેજાજૂ પૂતિયા કાતિમાન મે આપ એ પ્રમ એમના મનમા જસુ કીકો એમણે તો જસુ વિચર માટે હરી મે જસુ પાર જસુ એ લલાખા આટો માર્યા એમણે નહ ક્યુ' કે સામાન્ય આરોગ્યની છોક સુએને અવન પડે એલુ પાના રરપ રાજુ નાખ્યા છતી રેવનો પ્રચાર કરવો અને લલાખા એક નાનો અખાડો હા રો' અને ત્યા થોડીપટ્ટી દરાએા પધુ રાખવી એ મળુ લલાખા માપુસોની અને નાનકેદી સુના મરીને પળુ પોતાના વિચાર મુકયો કશુ નથી તેના કંતા નવુ જો થાય તે સાદુ આ વિચારે લોકો એ વિચારને પધારી લીધા અને રામભાઈના પ્રચારથી ત્યા અખાડો ખૂલ્યો એકે વ્યાપામ વીરે દરેરેર મે કનાક પોતાની સેવા આપ પાનુ કળુહુ અને અખાડો ચાકરા અખાડો આમ તે અખાડા વિવસ મુનેા રહેતો એટલે નાની નાની રમતો માટે જસુ છેકલએ અખાડાએ આકરો લેતા ત્યા નહ પાની સખરક જસ લાખવી ત નાહા પધુ ખરા અને વ્યાપામ રિશક આવે ત્યારે લાનીમા જસુ લેતા અને તજ લાઈ લાખાનુ મ નહી માટે ત્યા રાખે. કાપેટીનાથી રિગલ રિચારી' વા જન દેતા ધીરે ધીરે એ લલાખાના ટાપર જો ડી ચાદવી પટી અને મરીતે મગિયાત, અન, લાખા

[૭૫]

વાસ્તવમાં નિશુલ્લ સ્વરૂપના આગ્રહ માટે આ સશુલ્લ વિશ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, પરંતુ પરિણામ વિપરીત આવ્યું.

લેહરદિમાં, સશુલ્લે નિશુલ્લને લાંબી લીધો. એનાથી વિરૂદ્ધ. વિચારકોની દૃષ્ટિમાં, દૃષ્ટાની, નિશુલ્લતાની દૃષ્ટિ એટલી ફેલાય છે કે, દરેકનો-સશુલ્લનો-લેખ થાય છે.

સર્વ સામાન્ય લોકદૃષ્ટિ, એ બંનેથી ભિન્ન છે બાહ્યાની દૃષ્ટિ. એનાથી બહુલ્યાન અને સમાધિ. બંનેની ભિન્નતા દૂર કરનારી સમરસ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. એ સમરસમાં, દરેકનો લેખ ન થતા દરેકનું તેજ ભાસમાન થાય છે.

એ અવસ્થામાં હૃદય શ્વેતન્ય-સ્વરૂપમાં, સશુલ્લમાં, ગિરાજમાન રહે છે. તો પણ શ્વેતન્યને તે પારના તત્ત્વસ્વરૂપ નિશુલ્લનો ભાસ થતો જ રહે છે. શબ્દનો ઉચ્ચાર કરીએ તો લઢાકારતાનો લેખ થાય છે.

અને લઢાકાર થઈએ તો શબ્દનો લેખ થાય છે આ છે કાયમની શરૂઆત.

પરંતુ સમરસ અવસ્થામાં અહિંયાં કંઈકારતું ઉચ્ચારણ પણ કરી શકીએ છીએ, અને ત્યાં લઢાકાર પણ થઈ શકીએ છીએ. એ અવસ્થાનું દ્વંદ્વમાં વર્ણન કરી શકીએ. પ્રેમ કલિકામાં કાલવેલું પ્રખર તેજ.

- ૧ સશુલ્લથી નિશુલ્લ પ્રગટ થાય.
- ૨ દરેક હ્રસ્વ ન થતાં દ્વાનું તેજ ફેલાય.
- ૩ શ્વેતન્યની કીડામાં, કર્મયોગમાં, બાવલાર કરતાં તે પરની શાંતિનો અનુભવ કરીએ.
- ૪ શબ્દ બોલતાં નિઃશબ્દતા લીન રહીએ
- ૫ પ્રેમની કામગતિ અને જ્ઞાનની પ્રખરતાનો યોગ સાધીએ.

આ રીતે અવસ્થાનું વિવરણ થઈ શકે છે. જ્ઞાનદેવના ગુરુ જ્ઞાનદેવને કહે છે:
'એ અવસ્થામાં તું ગિરાજમાન રહે.'

[૭૬]

સર્વ સુખ-સામ્યની યોજના ક્યાં વિના હરિની સમાધિ નહીં મળે.

ભેદભાવનું નિવંદન કરીને, સુખ-સામ્ય સંપાદન કરવામાં છુદ્ધિનો વૈભવ છે. પરંતુ છુદ્ધિ જ છે કે અવાંતર રિદ્ધિ, સિદ્ધિ અને નિધિ પ્રાપ્ત કરવામાં મનુષ્ય, છુદ્ધિનો પૈમળ માને છે.

પરંતુ ત્યાં સુધી સુખ-સામ્યરૂપી પરમાનંદ તરફ મન વળે નહીં.

ત્યાં સુધી એ બધી ઉપાધિઓ જ છે. જ્ઞાનદેવને તો એ જ એક પ્રેયમા, એ જ હરિમય સમાધિનું ચિંતન કરવામાં, એને માટે બ્યાકુલ રહેવામાં, રમ્ય સમાધાન મળ્યું છે.

[૭૭]

સેવકે કહ્યો સહન કરીને સેવા કરી, કૃપા એ આવ્યું કે સ્વામીના હૃદયનો એ સ્વામી થઈ ગયો.

અથોત એનું પ્રથમનું સેવકપણું ગયું, અને એને સ્વામીપદ મળ્યું.

તો પણ તે સ્વામીને ભૂલ્યો નહીં.

તેણે પોતાનું સેવકપણું જ કાયમ રાખ્યું. સ્વામીએ કરતું એ ભોઈએ કે તે સેવકને સ્વામીપદ આપે.

સેવકે એ કરતું ભોઈએ કે તે નમ્રતાપૂર્વક સેવકપદ ન છેડે.

એમાં માધુરી બગી પડી છે.

૧૧. રાત દિવસ ચિંતિત રહું ય'

[૭૮]

કૃષ્ણ અવતારનું એ મધુર ચિત્ત-

હજી પણ બહોળા વિજયમાં સદા રમતું રહે છે
 ઉપર મેધ ઝડે છે
 નીચે મેધ રવામ હરિ બગી બચ્ચવે છે,
 પ્રકાશવિદ્યાના શિખર પર પહોંચી
 સામાન્ય ગોવાળ પેઠે ખાસો સાચવી રહ્યા છે
 સનકાંઠિઓ માટે પણ એ દરજ્જા કંપના બહારતું
 છે

પ્રજ્ઞા સાક્ષાત્કાર થયો અને કંઈ ખરી પડ્યા,
 એ એમનો અતુલ્ય
 મોલે તો પ્રજ્ઞામાં કમ' એકની ટીપુ
 નિવૃત્તિનાથ પર એની ટૂપા છે,
 અને બહોળે એતુ અમય વચન છે,
 તમે કોઈકો નિરતર કરી કરતા છતા
 મારી બક્ષિશી મોક્ષ પ્રાપ્તી થકો છે,
 તમારે ડરવાતુ કોઈ કારણ નથી

[૭]

પ્રજ્ઞા અવતારમાં જેના સાનિધ્ય માટે એક આકા
 શને બીજા આકાશની દબ્યો ચલી હતી
 અને જેના સ્પર્શ માટે અમુનાના બળ ઉપર
 ચક્રતા હતા,
 આખા જગતની આજો પોતાની તરફ આકર્ષિત
 કરનારા
 અને મનની ગતિને કુદિત કરી ઉભાથ એ પ્રભુ,
 આજો અમારે માટે કમર પર હાથ તપી સીમા
 નહીને કિનારે બિલા છે
 મપ ચડૂપી નહી બધાનક લાગે છે,
 પરતુ જોડે નથી
 સ કેવ દ્વારા તે બતાવી રહ્યા છે
 એમાં કમરપર જ પાણી ■
 એમની એ અમરવત્ મૂર્તિ' સૌને સમજાવરણુને
 બોધ દર્શ રહી છે
 વારવતમાં એ મૂર્તિ' છે આપણી હૃદયસ્થ
 પરતુ બહારના સ્વામ બનાવી બિબી છે
 હૃદયપરિવર્તન કરાવે થયો ?
 ન મૂર્તિ' હૃદયમાં ક્યારે પ્રગટ થયો ?

અને એને શબ્દ લીલરમાંથી ક્યારે સ્પર્શ સ બ
 બાજો ?
 જ્ઞાનદેવને એ જ એક વ્યાકુળતા લાગે ની છે
 હજી પ્રજ્ઞા બાકી છે
 એટલા માટે એ વ્યાકુળતાને કારણે બહાર નીક
 બધા ધરે છે
 નીકળી ગયા પછી ન બચે શું થયો ?

[૮]

જ્ઞાનદેવ બ્રમવાનને કહે છે
 'બ્રમવન્' એ આતુ છે કે હું એક સામાન્ય
 પતિન છું છ
 પરતુ તારો મત્રાકિત બાલ છું
 વાવતાતુ નીપડુ એની હસી છું !
 પરતુ એની પ્રવિશા માટે તાનને પરિશ્રમ કરવો
 પડે છે
 રાજના હસ્તાક્ષરવાળા શામળના કુકાની રી
 વિશાન ?
 પરતુ રાજની પોતાની કિમત એટલી જ એની
 કિમત !
 એ સ્થિતિ મારી છે
 હું તો તારી પત્તા છું - તારા થકને દુશ્મનારી,
 તારો આત્મા પત્તા છું તારી માથાને પ્રગટ કરનારો
 છું સ્વીકાર કર કે એની પ્રવિશા બાળપીથ

[૯]

બ્રમર કૂલ તરફ આકર્ષિત થાય છે
 અચળ, તરફને પાછીતુ જ ખાન હોય છે,
 બલબર એવી રીતે-પંથર માટે એવું આકર્ષણ
 થતુ એક એ
 એની મુખ્ય મુરકે ની છે
 એક વાર અકર્ષણ થયા પછી ટૂટવાતુ જ નથી
 પછી એ જ એક સજાદમાં, બીજા બધા સ્વાદ વિ
 જીન થઈ જશે
 કિ બહુના ? એ એક સ્વાદની બધા સ્વાદ સ્વાદ
 થઈ જશે

સુરેશને, સપાડે એક મિત્રને મળવા રોડને બતાવું હતું. રોજ કરતાં તે જવા વહેલો બિલ્લો, અને નિલ-કાર્થો પણ ઝડપથી આરોપી લીધાં. ગાડીનો સમય થવા આવ્યો હતો એટલે ભારે હિતાવળમાં હતો. તે વ એણે ધીરજથી કપડાં પહેાં, નાની સરખી પહેલી કરવાથી પણ સરખી કરી. સધરવધર વાળને પણ સરખા કર્યાં. કપડે કેવાંકે કાઢે તે નથી ને? તે પણ બરાબર જોઈ લીધું. બૂટ પણ તે પરીની ધૂળ ઝાટકાને પહેલો અને જવા નીકળી પડ્યો.

રસ્તે પાનવાળાની દુકાનેથી પાન લઈને મોઢામાં દાખી ઝડે ઝટ રસ્તે કાપવા લાગ્યો. મિત્રને આપવાનો એક ખત છે કે નહીં એ જોવા એણે ગળવામાં દાઢ નાખ્યો. તે એક નકામો કામળ દાઢમાં આવ્યો. સુરેશ તેની ચળ-હાંસા કરતો રસ્તામાં ફેંકતો આગળ વાગ્યો.

સડક ઉછરેલાં બાળકોને આખી ચક્ર હતી. વળી મળ કામળ ગળવામાં શોખી તે તે મળી આવતાં સંતોષથી તેને ફરે ગળવામાં સાગળીને ચક્રી દીધે. ફરવાના પાનના રસથી મોઢું બરાબ જવા સ્વચ્છ સડક પર પીચકાની માની.

ઝટપટ નેશન પટોચા સિવાય કોના મળ. ત્યારે કરો. વિચાર ન હતો. એટલે પોતાના કપડા ને છરીની ટાપડીપમાં શુદ્ધિ આપે કરતો અને ખસેલે ખસેલે આખી સડક પર શુદ્ધિનું દારિદ્ર્ય ફેંકતો ફેંકતો તે આગળ વધતો હતો.

એવામાં રસ્તા પરના એક મકાનના ઉપલા માળની બાલીમાંથી ડોઈએ ડોઈ ફેંકી તે સાંધી સુએના નામ જ પડી.

હવે, પણ સુધારાથી વ્યવસ્થા બગાડવાનો રજા તે, વિચાર કરે તે થાય ને?

૬

વાતાવન્યમાં કાવ્યમય નીરવતા વ્યાપી હતી. એ કાદ ખેંચી બિડાનું તે તેની પાખતો ફેંકાટ મુઠા સલામતો. વાલુની લેખી બાલુની બારીને સડેજ દવાનો જતી તે વ ખાન બહાર ન સેવું.

વાલુથી સેજ દાળખી ડોમતી અને સિમકાની ડોઈ ચાડી ગયેલી હિ બેળી 'ટપ્' ફટ ન જમીન પર પાતી એ વ સંભળાવું.

એવી નીરવતામાં સુરેશ ખંડમાં મેઢો મેઢો વાગતો હતો. આજે રજાનાર હતો એટલે નિર્જાત હતી. વાગવામાં એનું ચિત્ત રિશર ચતું ન હતું. અકબધ પહેલી રોજ ડોને ઉપવાવવાનું એને માન થતું તે જ રીતે આજે નીરવતાની મઝ ખ્યુ હોયું એનું એને થતું. મોપડને મૂકીને ખંડમાં બેસાર આંઠા માવડ બારી પાને પડો ખસેલી બારી બહાર જોયું વળી પાજ ફરીને મોપડી દાઢમાં લઈને ચિત્ત પરેચ્યું. રસોડામાં મોઢો અવાજ થવા કરતો હતો. છોકરાઓની અવરજવરનો અવાજ પણ અડો આઠો આવ્યા કરતો ડોઈ ડોઈવાર વાતચીત ખતુ સંભળાતી.

સુરેશ હવે મોપડીમાં જાય ખૂંટી ગયો હતો વાન નમા રસ પડવા સામે હતા અને આગળ શું જાન્યો એનું કોતુક પણ જાન્યું હતું. એણે ઝડપથી વાન માડ્યું.

એવામાં એ વાગતો હતો તે મોઢામાં એનો નેજ વાગતો બાગે આવ્યો પણ તે ન જાન્યો ન હતો.

રૂઢ વ નીન કનાયા

અનાજ થાક જ સુરેલ મોપવી જડલી મુખ કલો
ધોઈ કપડાના દાનદાન જોઈને જોના ખુસો કમજુલા
ન રહો પાપા તો ઝટ ઝટ ઊંઝો ધઈ ગયો વાગ્યાની
પીડા યે જુની મોઠ અને કપડા સમેટવા લાગ્યો

પોતાના કોટ ચૂંચારેલો કરચનીશ્યા કપોરો અને
હતે સુરેલ જાપાને જોગેરેશી ધમકારના માડરો -
‘હાને કપડા કે નવા ગયો! આ કોટમાં કપ્પની જડી
નાખી, સાજો કરવા જતી વખતે શુ પહેરીશ? કહેવું તને
જવા નેરા મોઠ-યો!’ આદિ ચબોઝે વાતવચ્ચુની
અકબી નીરવતાને વીખી નાખી

એવો સાદ સાલગીને ઝેની જની રસોડામાથી ત્યા

સોનાનું ઝાંઝ

‘માપા, સોનું ઝાંઝ પર ચાલ કે?’ ક્યાએ વાગ્યાને
પૂછ્યું

કો વે વાહીવાળા બેઠાને તો ઝાંઝ પર જ સોનું
ચલે!

તે, આપણી વાઈન ઝાંઝ પર કેમ કોઈ કેઠણે
સોનું દેખાતું નથી!’

ધાર કે, દેખાય તો તું શું કરે!

‘ઝાંઝ કઈ કઈ!’

તે તને દેખાડ ને બીજાને ઝાંઝ પર સોનું ન
દેખાય!’

‘દેખાલ, માપા!’

દેખાય, તો તે કીધા બિના રહે!’

‘ઝાંઝ કઈ લે વળી’

મથ તો દીકરા થયું’તું એવું જ પહેલા સોનું
ઝાંઝ પર જ થતું તે અમ જ મોરખળવું પડી વાલ
નો કહું’ એવું સોનું ઝાંઝ પર જ કે ખેતરમાં જ
થાય પછુ દેખાય એકલા એકલો જ બીજાને નહીં!’

‘તે લમને દેખાય છે?’

‘સાવ મોખળ’

‘હી ન દેખાડા!’

શું કમ ન દેખાડું? જો, સોનું ઝાંઝ પર ચાલ
પડે, પછુ ઝાંઝ કઈ જાળીયા ગ્યારું ચોડુ ચાલ?’

આવી ખોલી તો તેને જલુ આકરા વેણુ કયા જ. બામો
તો તે હરમાખ ડરીને બીજા મોરડામાં સરી ગયો હતો

કપડાને દાનો સરખી કરતી પત્ની અને ખીજતા
પતિ વચ્ચે કયા સુધી ગરબા ચાલી રહી અને નીરવ
તાને બરાબર ઝોળતી રહી

મીઠીમધ સાતિમક નીરવતા તો કુદરત તરારથી
જિના મૂલ્યે ગળા હતી, એને વીખી નાખી તો યે ઝાંઝ
જોટ જાપાની હતી’ અને કપડાની ધરોના તો પેસા પડે
છે પેસા ‘વાલીમા ડામ માલીએ તો વે ફરી ભેડુ ચક્રને
સ્થિર થાય, તમ મૂળા ધના કે નીરવતા ફરી અકબી
ચૂંચામેથી ઢીંકો વેઢી આપેઅપ લગાવે કપડાની
હતી’

ચાલ તો એક જ ન વધે તો એને થોપાને કીઠેરલ પડે
એના પર મઝાનું ફળ થાય થોડા પંખીએ બગાડે
કોઈ મોરી પલુ ભાવ, તો ચ થયા સચરાય

‘એ ફળ અપણે ખાઈએ અને વધારાના કોઠા ખાલ
રખા વેળાએ વેળાએ તો હાથમા શું આવે?’

‘થોડા પેસા’

‘એવું જ અનાજનું હવે એ પડાનું સોનું લેવું
હોવ તો સોનું ધ ખરીદાય પદ્ય સોનાથી કઈ પેટ
બરાબ? અન ક કાવો એકલા સોનાનું કઈ પર બતે!’

‘ખાસ કઈ ન થાય’

તો દીકરા ભવવાને મું’ એવું કે ખરા સોનાને
જાન અને અનાજનું રૂપ આવી દીધું અને કહ્યું કે મનેત
કને એટલે એ પાકેએ અને પડી તમે ને તમારા બાકુએ
એકે સુપરોમ કરો. તમારી કાપા સોનાની બાધી જલે
ને વાલ જલુ સાચી છે દીકરો, આપણા કાપાની જેવા ખડ
તનુ, ગાળતો કાટ ન થશે એના મોઢા દેઠ ભોવા
ખરા!’

‘ના માપા’

‘ભઈ, દેઠ એ તો છપ્પુ સોનું કોનાય પછુ માવ
તે રતન છે રતન માલોયે કે તાર છે કી રતન’ આ
કાળી કાળા તે કાનું સોનું મહેનત કરીએ તો જ એ
ચરણ ચાલ કા હવે સોનું દેખાય છે મળા!’
દેખાય છે વાજા વરકાર દેખાડ છે

જન કહિયાએ એક નાનકડા ગામમાં જન્મને વસ
વાટ કર્યો પોતાના કુટુંબમાં માત્ર પતિપત્ની જ હતા.
આગની કમાવનો પૈસો પણ મીક હતો અને કશો ધંધો
ન કરે તોય, વાધો આરો એય ન હતો પણ પરે મેદા
મેદા એને કંટાળો આવવા લાગ્યો વળી લાગ્યું કે મારા
જેવો અનુભવી આ ગામમાં નાનકડી હાટી ચલાવે તો
આને તેમ છે શરૂ કરે તો શી અડી વસાઈ લેવા? એટલે
થાક થાક તો શુ લાગે? પણ પ્રિય સ્વપ્ન આન દમ પસાર થાય
એણે એક મેકાની બચાવે એકને નક્કી કરી અને
ત્યા સાધારણ એક ગણિતુ જ ધાનવા માડ્યું
પણુ તૈયાર થયું પછી ટેરણ આગળના બારણા જ
ખાંડી રહ્યા ત્યારે સુધારને એમણે ખાસ સૂચના આપી કે
એમાં સાગમાં સાડું લાકડું વાપરવું અને બરાબર મજ
ખૂત બનાવના.

‘ધરના પ્રમાણમાં બારણા રાખીએ તો રાત્રણ લાગે,
વધારાનો ખર્ચ શુ કામ કરશે?’ સુધારે કહ્યું

‘બીજું તો સાધારણ ચારે પણ બારણા જ ખાસ
મજબૂત એક એ મેનાથી જ દુકાનનું રક્ષણ થાય નહીં
તો કેકની કાનત નમડે તો હટ અણિચિયુ બારણે ને કરી
કમાણી ભૂટી જાય હા, બારણાને માર મજબૂત સાકળો,
અને લોખંડનો બખરો અગળો પણ લગાવના તો જ
નિરાતે જીવી શકાય.’

સુધારે હાં જવાબ ન આપ્યો

દુકાન તૈયાર થઈ ગઈ કહિયાએ દુકાનનું બહારી
ફરનીયાર બનાવવા માડ્યું તે પેલા સુધાર પાસે જ તૈયાર
કરાવતો પણ તે માટે દેશાનંદ બોલાવ્યા પાટિયા જ
વપરાવતો તેથી સુધારે કહ્યું ‘આમાં જરા સાડું લાકડું
વાપરું’ હોત તો હાણુ ટકે ને! બારણા માટે વધારે ખર્ચ
કર્યો અને આમાં કેમ કસર રહે છે?’

‘તમે હજી ફરિયાદી ગતગમ નથી અહર તો કાઈ
નહીં હોય તો ને ચાલે! મામડાની દાટડીના વળી ફરની
ચર હો! પણ અને એમ કે ચાલે, દુકાન બંધાવી તો
ફરનીયાર પણ બનાવી લઈ, થા મેલો પસરડો’ બારણા
સાના હોય તો દુકાન સમયસય

‘ને ફરનીયાર સાડુ હોય તો માથ સારો ન લાય
નાય, દુકાન રોમે નહીં!’

માત્ર તે, અડી બધો ખર્ચો જરૂર હતો તો લાઈ

બસે નહીં તો સેનાના કામમાં મૂકી દે તોય કેઈક
બચાવ હતું? બારણા તો સારા એક એ જ! કોને ને
અહર કો ન હોય!’

કહિયાએ તો મૂર્ત એકે દુકાન ચાલુ કરી પીર
ધીરે સારી બધી ગઈ આગને અનુભવ, સહેલી પોતી
ય અનુભવ એમને અડી ધરે! લાભકર્તા થયા દુકાન તો
છૂટક વેચાણ માટે કરેલી પણ એમની અનુભવી અવધે
એણે કે અડી થી અનાજ આદિ જવાબ ધ પરીડી રહે-
રખ સંકલન વખતે વેચુ’ તો સારો લાભ સાધ એમ છે
એમણે નહકના એક સપાના ઠોકરાને બોલાવી લીધો
એક મજદૂર પણ રાખ્યા અને દુકાન પર છે કરાને મેસાડી
પોતે મેસમ વખતે આદુનાજુ મર્જ માથની ખરીદી
કરતા અને પીઠ ભેળવે સહેલા મેકમલ મૂરે તો દુકાન
મટે મકાન બંધાવે પણ પછી તો તેનો પાછો ભાગ
વપાર તરીકે વપરાવા લાગ્યો દુકાન અનાજ રિશાદાથી
ખરીદો ખાંચ લેવાની રહેતી

એક વર્ષમાં તો જનમજા પડે પાંચ પૈસાનો
ઝવ વધે દુકાનના પાછળનો ભાગ પણ વધારો અને
સારી પેઠે માલનો સંચય કરવા લાગ્યા

તેમાં વર્ષ થોણુ આનું પાછળનો વતસાહ સાધ
આવ્યો જ નહીં જેડુતોને તો માર આની ધાક પણ થશે
નહીં વેચવા નેકણુ તેમણુ ન હતું પણ વેચ્યા ત્યા
આને નહીં. હાથ પર રોકડ નાણુ તો થોણુ ધણુ ભેળવે
ને! જનમજાએ મોકલે તેમણે કે આ વર્ષે હાર મજા
માને જશે એટલે તો નેકરો માન હાથમાં આવે તેને
વેળાસર, ભારો વધે તે પહેલા જ હાથ કરી લીધો

ચિયાગો પીતો અને જેડુતો અને અનુભવા મજા
સેના ધરમ દારૂની ટોપીના તથિયા દેખાર લાગ્યા
અને ઇનામે તો દુકાનના જેવી કાવત મર્જ મર્જ જન
માર્જ એમને ઉપાર પીરતા તેમને પણ ‘રેખા દેખ તો
હઈ!’ કહેના લાગ્યા થ દોભા કચાટ પેરે વ ટી મ
મમાં કેઈ બીડા જેવી થોડી દુકાન ન હતી કે હ જનમજાની
પટ મેળો પડે

વતસાહના દિ રસ નહક આવતા આવતા તે મજદૂર
વરપને માને મેલ મજાવા લાગ્યું જનમજા અને
પાસલેથી માડી બતબતલી રજુઓનો કયોય ધક
મથો! સાવ જીવો મીજવ

એમ કરવામાં ઇનનાર્મ તણવાય એટલું તાણવા મામતા એક માધાકરેલ મણવા માણસ સાથે એવા સોદામાં અડધા થઈ ગયો અને તે 'લોઈ લઈય' કહીને ચાલ્યો ગયો.

બે મણુ દિવસ પછી દુકાન તૂટી અને અદરથી ઠીક અનાજ બેચી ગયું.

ઇનનાર્મ એ મુખી પાસે ફરિયાદ તોધાવી અને કહ્યું 'તમને રાતના મોઢા કરે એવો ઠોઈ વિધાન અને એવો મણસ દેખાતો દોખ નો કહેો બાપી આ બુખાલના મોઢા સખ્યુ નહી રહે.'

'અહિંયા માણસ ઠોઈ તૈવાર નહી ચાલ, કેમકે, તમે દમચા દમચા ખરા ન વરસને કારણે અજાતો ને વધારે પડતા કામ સો ઠો તરી ગામ મોઢો રાજ નથી. તમારા ૪૦-૪૫ રૂપિયા માટે ૨ ભની તારાજ વઘેરીને કાલુ છત નેખમમા મૂકેડે અને જહાડતોને આવા વખતમાં ખાસ ભરેલો નહીં અરજ કરો તો તમારા ખર્ચ ચોવીસ પહેલીર મળે ખરો પણ મારી તમને સખાહ નહી

૭મ, શા માટે?' કહિયાએ પૂછ્યું
આ તમારી દુકાન કામ પર ચલે છે? અદરેકોઠા પર કે ચોવીસ પર?

ગામતોઢા પર જ તો વળી'
'તો પછી, તેમને જ રિવાસમાં સો.'
'સામે પૂછ્યા જાઈ એટલે મેંમા કામ આમલા કમ નાહ આખા કરે-આરે શી મરજ છે?

'મરજ તો ખરી જ વ કી આ તમે ચોવીસ પહેરે ખીર રાખ્યા તો ખરા પણ કેટલા દિ' રિવાર ખામ અહિંયા' એ ખીર કાચી પોડા કામ પોડી સકમી પછી વળી ઠોઈ અહી તડીતો માણસ રાખ્યા પણ એક વખતે ગામતોઢાની રૂમ જાહાવા પછી તમે અહી લુછી કરી ત્યાં' દુ બિયા સુબિયા તો મળી જ આવશે તો તમારી દુકાન ચાખો પણ ખરી પણ અજા નેચી નહી, અને આજનુ સુધેરુ વેર ઠોઈ કરવારે કાઠે એ કહેવાય નહી ખો અહી સખાહ છે કે ગામને જ વિશાસમાં લો. કે તો આજુ બહુ ભોઈ ભોઈને ધરડો વધા એટલે અનુભવ પરથી કહુ છુ બાપી તો તમે કહેતા ને ચારી કહ્યુ હતો તે કુ બખલીસ લેમીને અનુભવ ધીરો બીડુ વ રિવા રીને વખતી સકમુ હોવ તે આપો કાલ વરસાદ પડશે અને મેમ્મ સારી જશે તો તમારી અજાની વખાર પણ નાની પડશે'

ઠીક કે વિચારી એકદલ પણ તમે મારી ફરિયાદ

મોખી લો અને લખાણુ કરો.'

'વારુ.' કહીને મુખીએ ફરિયાદ તોધાવી વિધિ કરી. કહિયો પર વરે વચો

મુખી પાસે એક કાચું કર કામ પ્રવાસ કરતા, દુકાનની ખરિરિચતિ ભેલા આમેલા તેવતમોટ દરખાન ત્યાં મેડેડા હતા તે મુખીને ઉડેલીને ચોલ્યા 'મુખી, તમે સખી સખાહ આપી પણ પેલોને ગમે ગતરી દોખ એલુ લાખુ નથી આજે મણસને માણસ પરથી વિશાસ બી મો છે લગભગ વધા કહિયા નેવો જ રિવાર કરે છે બખલા ઉલોમ કરે છે, છતમને માટે મરરી એ કા વધા ઉલોમ કરે છે, અને સમાજ ચાલે છે પણ માણસને માણસનો ભવ લાજમ માંથી અને એલુ સરકાર બી હરી એકડી સરકાર નહી મસ મેડી ચોવીસ અને સરકારની ફેમ્ને બેલા કરી. માટે બુખ્યે પેટ રહીને બેના બરણુપો લુની જગા નહી ઉપાડી લીધી અજાના પામ પદર કે વધારે દહા અર્થનમ રહેતા કોમ તો ચાંધો નહી, સીને અલુવેશ પૂરા પાડયા, અજાના અમુક ભાગને આ કાલ નીને છવલુ પડે તો વાધો નહી, રીડીસે ને બરકાર માટે લોલી મ બતાક ને કિ લા માખ્યા, જાળી ફેરામરિ વાહુ મળુ નહી દોખ તો વાધો નહી, સળીને માટે તો જીવામાં જીવુ ચેવાહ મળુ જ ભોઈએ એલુ ક્યુ' કહી અખની હાલ કોરી ધર્મગાહ છે કે કોમની દેખાવા કર નાચએને તે પરથી એવા બમ ધર્મગણ છે કે બાંધે જાએ તેમ મળુ કે બે મુખે પણ છવે છે અને નહી હોઈએ તો નિમારાએલુ સુ ચાલે ખરી રીતે તો એમને રીકડે ને આટલો મળ પર જ છે પણ વધુ છે મિલુ આખી દુનિયામાં આવુ છે ને ગામતોઢાએ કહિયાને કમણી આપી છે તેવ પર એ વિશાસ નહી મૂકે પણ પેના સા મેથી પેલા સર્કને રીકુ કરી બેના પર વિશાસ મૂકે જ ને સતમ મુદા કરી. આખી દુનિયા આ રહે છે અને સોને સારી પણ ભોઈએ છે પણ પરવરતા મેમ રિવા નિશ્ચય વિવા સારિ રેસી'

બાઈ, તમારી જમી ગાલ તો કુ ન સમજુ' પણ એનો લામ મારા મવજ આતી મયા લામ, કે તો સીને અદર અદર સલાહકર રાખનાહુ કહેતા આજેનાહુ પનુ સવાઈ વ-એ આવે ત્યા વિખામણુ કાલુ સાલારે?

'ગાલ તો સખી છે બાપુડુ જામને મે 'મારુ કાલુ સખાજનુ નથી' એલુ કહેવા મરો આના હવા એવે કપોઠા કામ છે

કેટલાય સમયના મનોમગ્ન પત્ની ચિત્રકારના માનસપટ પર એક ચિત્ર બેઠકાનું અને તેના આગળ પાંચી પકડવા માટે બાહુણ થઈ ગયા.

અને એણે ચિત્ર દોરવા માંડ્યું. રેખાઓ અંકિતવા માંડી. રેખા આકે અને વર્ણો તે પર વિચારે. વર્ણો ફેરવે. તે ખરાબર છે કે નહીં તે માટે વર્ણો ક્યાં ગ સુધી વિચારે. કાગળ પર રહેલ ફેર અને વર્ણો કંઈ ફેરફાર કરે. પણ ચિત્રનો વિષય જ કંઈ એવો અદ્વિતીય અને અલ્પ હતો કે તે અડપથી, થોડા દિવસમાં તૈયાર થઈ જાય એ શક્ય ન હતું. વળી ક્રેટક્રેક રાત્રે ક્યાં પછી કળાકારને ધાંધે કે. આ ચિત્રને હમણાં રાખી, બીજું કંઈક કરી નાખું. દરમ્યાન પેલા ચિત્ર વિશે પણ મનમાં કશીકંઈ ધડબાડો અને તે વધારે અડપથી ટોરી સકાશે.

આઠ તેવું કામ આમજ થાયતું હતું.

એવામાં તેના સાથ નાના દેશમાં પુલ્ક આવી પડ્યું. સરકારી ફરમાન અનુસાર પુખ્તવયના બધાને લોકરી સેવામાં જોડાયતું હતું તે પ્રમાણે કળાકારને પણ સૈન્યમાં ભરતી થવાનું આજ્ઞા. કળાકારે રાજ્યને ખાસ અલગ કરી કે હું પૂરોપૂરો દેશાભિમાની છું, મારા દેશની સ્વતંત્રતા અને પ્રાયશ્ચીય ખાતરી છે. છતાં જો અને સૈન્યમાં ભરતી થવાની ફરજમાંથી થોડા સમય પૂરતી છુટકા આપો તો હું તમારો અદેશનમંદ થઈશ. કેમકે, હું અત્યારે એક જાણ વિષયનું ચિત્ર દોરી રહી છું અને અને ધાંધે છે કે એ ચિત્ર મારા દેશને માત્ર સામા સાડું બચાવે હશે. તે પુરું કરી લઈ પછી હું પ્રધાની સરકારમાં જોડાઈશ.

કળાકારની અરજી નામજાર થઈ. એને લોકરમાં જોડાવાનો કુકમ થયો. કળાકાર કુલિજમાં આવી પહોંચી. ચિત્ર-જેના મનમાં કળાને ધર્મ મેલું હતું અને તે પુરું કરી વિના તે બીજી કંઈ પણ ફરજ સાવિથી જાણતી નહીં સહે એવું તેને લાગતું હતું. પણ કુકમને અન્યથા કરે તો એને માટે જેલ જ નિર્માઈ હતી. અને તેમ થાય તો કાલર અને દેશપ્રેમ વિનમ્રો-એથી જાણ કાલમને માટે તેને કપાલે લાગી જાય. અને તે કંઈ સામાન્ય માણસ નહીં પણ આખા દેશમાં અપ્રતિષ્ઠિત એવો ચિત્રકાર હશે. નાનોપણી સાથે જીવવું એ તો એક જિંદગીભરતી અશ્વલ મત્ત હતી.

ચિત્ર જેની હાલતમાં હતું તેને હાલતમાં ખરાબ સચવાય એવી સુખ્ય પોતાની પત્નીને આપી તે છેવટે ભરતી થઈ ગયો.

રજીમેન્ટમાં પર પૂરતી ગેળાઓ વચ્ચે ૧ મેજોરેલ કાઠી દોડતી વખતે પણ જેના મનમાં પેલા અદ્વિતીય કરવા ધારેલા ચિત્ર-કામ વિચારો આવ્યા કરતા, દુશ્મન સૈનિકને બદલે જેની નજર સામે પેલું ચિત્ર જ દેખાતું, અને બવારે બધુંક તાકવાની જરૂર પડતી ત્યારે એને લાગતું કે હું મેનવાસ પર નિઠાન તાકી રહી છું. અને જેની મનોવેદના જૂન જ વર્ષો હતી.

એક વાર એની કુકમને દુશ્મન-જાલણી પર એ ચિંતિત દલના કરીને તેને વેરવિવેર કરી નાખવાની સેનાપતિને કુકમ આજ્ઞા. બધો અગ્રધારી રીતે જ મારવાનો હતો. અને ક્યેસી મેજોરલ મુજબ એ કુકમ દુશ્મન જાલણી પર ધસી ગઈ. મારે ધમસાયેલ અમુક સેનાપતિની કેટલીક ધારણા બેઠી પડી દુશ્મન જાલણી કરતાં વધારે અને અગ્રિયાતાં દંડોનાયું હતું. એકે એની કુકમને છેવટે પકેલક કરવી પડી. એમ કરતાં સૈનિકોની પુવારી પણ ઠીક થઈ. દુશ્મન સૈનિકે કોઈકે એક જોવા સીધી કળાકારના કામા કાપને પીધી પકાત થઈ ગઈ. એ પાલક થયો. પણ કિંમત રાખી જેમ તેમ કરી માથી સીનિયો. એણે નિપત રચે પકોળ્યો. તાકી સીધા તેને લોકરી દોરણકામાં લઈ જવામાં આવ્યો. સરજનને કળાકારનો રામો હાથ કાપી નાખવાની ફરજ પડી. હવે એ લોકરી સેવા માટે નકામે ગણાતા એને લોકરમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો.

મુક્ત થઈ જ એ પડે આવ્યો. પોતે અપગ નહીં થયો છે તે એ જાણતો હતો અને તેને કાલે પોતાને પડનારી તકથીને તેને ખ્યાલ હતો, પણ તે સાથે એને એક વાતની ખુશ હતી કે એને દોરવા મોકિલું ચિત્ર, અપગવાને કાલે વિલેલ મુશ્કેલી પડશે જ્યાં પડે તે કરી સફાઈ. તેને ખબર, કાલે જોની હાલતમાં ન લાગત, અપગ ન થતા તે રજીમેન્ટની સામે જ આવવડાં માત્ર, ચિત્ર અધૂરું જ રહી જતા.

અપગવાની વેદના જુગીને તે ચિત્ર દોરવા નહીં પડશે. દરમ્યાન પુલ્ક પડ્યું થયું. તેના દેશ વિષયો નિવડાવે હશે. પણ કળાકાર તો તેવું ચિત્ર પડે કરવા માગ્યો.

દત્તે એને માત્ર એ જ એક પૂન હતી એવું આરોગ્ય
પણ પહેલા કરેલા રીકે કમળનું હાથ નેત્રીય એને મિલવા
ન હતી

અને ત્યારે એણે વિચારે પૂરું કરતા હેઠળે ટમ
માર્ગે ત્યારે એણે હાથ અનુભવી

મિનકારે દેવતા માટેલા ગિલ સિંહ તેના મિત્રોને મારે
તત્કાલે નક્કે એ ત્યારે પૂરું મળ્યું વિનવેલું ત્યારે તેના
મુખમાંથી 'અદ્ભુત' અસા ઉદ્ગાર નીકળી પડતા

ઠાકે એ ગિલ પિંગે-એના વિનવેલું જુગિડા પર
એક લેખ એક અનુભવ પર લેખક કવિવરક વિરાગમાં
મળે થરાત હો મોડાત્યા ત્યારે તે પાલી તરીકે પેલાન
પત્ર પ્રતિનિધિને દોડામારે સાથે વિનવી રહી વિનવ
અને પ્રતિનિધિ લેવા માંડ્યા

મગાડાર પામ તેણે પછીના ત્યારે ને પછારીમાં
પડ્યો હતો પત્રકારે કહેલી પૂછપરછના એણે બહુ કોણ
કરી જવામાં ન આવ્યા વિનવેલા વિનવ સમજાવવામાં
પણ એણે ખાસ મંડ ન દાખવી

પણ ગિલ પોને જ એકાદુ બહુ કહી જેનું દહુ કે
પત્રકારને તરીકે અસહ્ય ન થયા એણે માન્ય કે વિન
કરેના તળિયન સારી નથી એટલે એ કોસાઈલ નથી
પત્રકાર વિનવી અને મિત્રકાર હી પણ તરીકે
તર્કને નિહાળ થયા

અને ત્યારે પાછા અગિય પડિયન આના ન્યારે
એક કઠારસિવા કળાશ ને આગળે આદરા લાગ્યા
કળાકારે કી નહી અનુભવેલી જૂઝઝાડ અને અકળાવડ
નાજખી

અને પેલાના એક અનન્ય કાળપાનનું મિત્રને
માનાઈ હતું 'કુ તો હવે જાણી ચલાયુ મારી તળિયન
પણ સારી નહી અને કહેતે કુ રાસના જવાન આપી
શુ મેલી મારી માનસિક રસભય પણ નથી કુ મોડાકે
માસમારે દત્તારે ને બદલે દુર મોડાકે અકરમણે ત્યાજ્ય
પુ, -મે મારી રહી આ અને મિત્રોની સાચામ્મી કરમ

મિત્ર હા પાડી અને કળાકાર કુ ના એક એકા
મ્યારે પત્રી સાથે નાચો ગયા

જાણી વિનવના પડિયન નાજી થયા પડી અને
એક કળાકાર એકાદુ તને નિત્યની ચલાય પડી તેની જૂન
પણ થરા કાળી કોલાક કળારિવેલોએ એવું મુલન
કુ કે નાજુ અદ્ભુત નિત્ય આજુ કી રાહીય સંપત્તિ
એ મારે સરકારે દેશ હી મુખ્ય અર્થ એવી કહે વિન

નિ લેખ પરીક્ષી લેવું એકાદુ તે કોણ પાનના માનગી
સમજામાં કે પરદેશમાં આજુ અન્ય એ મોડા નથી

અને એક વિનવ સરકાર તારણી આદ એવીના
કનુરેટરનો પત્ર કળાકાર પર આનામે કે અમને એ અર્થ
વલા અર્થ ત આનંદ થાય છે કે તમારું હેતુ ગિલ અમે
ખરીદી લેશ માગીએ છીએ, કેમ તે રાહીય સંપત્તિ
સરવુ છે આજા છે દેશની આદ એવી માટે એ વિન
આપણા તમ ન આનંદ થશે

કળાકારે માદગીને લિખતેથી લખી જણાવ્યું તેને
સાર આને હતા-

માત્ર તદ્દુ અમે અને અર્થ ત આનંદ છે આ દેશમાં
અન્ય આપણ મારે કુ હજારો આનાર માત્ર હુ મે
કુદ રાજી નાજાકે મરકારને અર્થ કરી હતી કે કુ એક
ગિલ દોરી રહ્યો હુ તે પૂરું ન કરે ત્યાજી મને સીનક
તરીકે કુ અન્ય અન્ય માધ્યમી મુજા રાજીયો કુ આનારી
અર્થ પણ ત્યારે દેશને કળાકારની જરૂર ન હતી, સીન
કની જરૂર હતી અને તારા કીતકની જરૂર હતી અને
ક અમુકમણે સરકાર સીનક ન હતો હુ નહી આજે
કુદની પરિસ્થિતિ નથી ત્યારે દેશને કળાકારની જરૂર
ન હોય છે પણ કળા એ કઈ અર્થનરે પહેરવાત
કહેવું નથી એ તો કલા, પાણી, તેજ જેવુ જીવન
તરફે એકાદુ જીવન છે, જીવનજીવન છે, આ મારી
અનંત માનવતા છે

અને આ કલો એવી આજા રાજુ હુ કુ ગિલ
આપી શુ તપ નથી તે સાથે તમને નાજાકે જણાવ્યું
કુ કે એ ગિલ કુ દેશમાં કે પરદેશમાં મોડાને રેખાનો
નથી મારા રહીએમાં જ રોડી અને તે જળાકારે
ત અર્થ કુ કળાકારના પ્રભુ મળને સેપરાશી અ
વર્ણ કરીએ, હવે કુ લેખા દિવસના મહેમાન હુ એવી
આરી ખાલી છે

કળાકારના કાળપાની વિનવ ત્યારે અન્ય માધ્યમ
મળક મોડા ત્યારે અન્ય બધે ઉપોદ્ધા અમો કુદ
કુ એના રાહીય મોરકા વિનવેર સામા વિનવેટ મળા
કળાકાર કળાકારે કવિસમીને મુજા આપવી
એકાદુ એવા કળાકાર મત ભરેર થરા રાહીય માગ
સખાઈ એ પ્રથ આના ત્યારે રાહીય વિનવેર નામે
જીવન જામે એ વાત દર્શાવ નાની

અને તજ અર્થ નાજી કે કલાકારે પ્રાપ્ત છેવો હ

પ્રકીર્ણ

- નિરાશા હમેશા મિત્રવતી સાથે જાય છે
- અવિનતા હમેશા હઠાણથીની સાથે જાય છે
- બધી જ કુટુંબ વાસનાઓ અને લાલસાઓથી ફર રહેલુ એ મનને મેટો અપનાવે છે
- શીરુતા હમેશા હઠકથી ચૂર્ણતા અને નબળી થઈતુ પરિણામ છે
- માણસની મદતમાં, મોટામાં મોટી મુશ્કેલીઓ અને સંકટોમાં મોટું થાય છે
- ધરતી એ સૌથી મોટું વિશુદ્ધ કરનાર વસ્તુ છે
- પાપનો એકરાર એ સૌથી મોટો બચાવનાર રક્ષક છે
- સત્ય એ સૌથી ઉત્તમ દવીન છે
- જો માણસ ક્ષમિતથી હરે છે અને પાપથી ફર રહે છે તે હમેશાં મોટી સફીસલામત છે
- પક્ષાત્તાપ કરતા મોટો ઉદારક કોઈ નથી
- તમારા પેટને પ્રાણીઓનું કબજામાં બનાવશે નહીં
- શુરવાને તારે થના જેવું ખીજું કશું શરમનાક થાય નથી
- મારી સામેથી આવનારો ફર થાય તો પણ ક્ષમાર પ્રત્યેની મારી શકામાં કશો જ હમેશા થાય એમ નથી (અર્થાત્ અત્યારે ૫ કલા જ આવશ્યક નથી ને પૂર્ણ થઈ છે)

શ્રુત્ય

- હુબતા મોઠો ભીરે છે મરી જાય છે ત્યારે જ જાગી જાય છે
- ગાદસ પોતાની કળ્જ વાસનાની વખામ ડીલી મૂકી દે છે ત્યારે તે મૃત્યુને હિતાવશે બોલાવે છે
- શ્રુત્ય મહત્વાકાંક્ષા સાથે હશે છે
- શ્રુત્ય એટલે નજર-નીચ્છેથી મોખા પડી શકાયતમા બળી જવું
- શ્રુત્યનું વાર રાર ચિતવન સત્યાગ્રહ મોટું માધ્યમ બોધક કરે છે

—મૃત્યુ વીપર ૫૫ મૂકી ચાલતો એક દિવસ એક મિને દફન થવાનો છે

ધનલિપ્સા

- ધનલિપ્સા મહત્ત્વાકાંક્ષા વધારે તે સદ્ ગુણો નાશ કરે છે
- ધનનો વારસો વારસદારને દિલસો બાપે છે
- ધન વાસનાઓની અન્મદાત્રી છે
- પૈસા તેના માલિકથી જુદા ૫૫૫ ચિના વસ્તુ ૫ કાયદો પહોંચાડતા નથી
- જેના સહકારથી કર્તવ્ય બળથી શકાય ૧૪ પાલન થાય તે સાચી મૂલ્ય

સદ્ગુણો ને સત્કાર્યો

- સદ્ગુણો કેવી નાશ પામતા નથી
- કુટુંબી બનતા કળ્તા સદ્ગુણી બનવું વધારે સહેલું અને વધારે સારું થયું છે
- માણસનું મૂનાવન તેના નીતિક મૂલ્ય પર ખામી લાગે છે
- સદ્ગુણથી ગમે તેસા મમત માંડી શકે મન ૫૫ કળી લેવાનું છે
- માણસનું સૌથી ઉત્તમ કાર્ય અદ્ય પી અને સદાચરી સાથે જોડાયું તે છે
- સામે સાથે સાત્ત થવું એ સદ્ગુણોનિર્માણી છે

ન્યાય

- માથ એ સમજો કુગટ છે
- ન્યાયી જાનો તમારું જ શાસન ચાલે
- નોન ન્યાયને નુકસાન કરે છે
- ન્યાયી ના નુકસાન દુર્ગો રજૂ કરે છે

પ્રમાણિકતા

- પ્રમાણિકતા એ દિવ્ય વા પી છે તેજ ને કવની કલ્પસ છે
- આપેલ વસ્તુ ધન્ય-એ નેકીનું જવાબો ત્યુ સ્વરૂપ છે
- સત્ય એટલે ન્યાય અને દિવ્યમાર્ગ ને સકલતા

સામાજિક પાયારૂપ જાવાત્મક સત્યાગ્રહને આકાર મળ્યો. પણ તેટલેથી ખેતી રહેવાની વાત આવે એમ નહોતી. જેટલી તૈયારી હોય તેટલાથી ખરેખરી સરકાર અને તેમાં અનિયંત્રિતો સામનો કરવાની ફરજ પણ પડી એવા અધિકાર સત્યાગ્રહી સામાજિકોની અસહકાર, સવિનય-બંધ વગેરેનો જન્મ થયો અને સત્યાગ્રહનું અજ્ઞાતવાત્મક સ્વરૂપ પણ સારી રીતે પ્રગટ થઈ રહ્યું.

બેમલી પદ્ધતિ:—સત્યાગ્રહના પ્રયત્નકરતાનો ક્રમ અને રીત કંઈક આવાં રહ્યાં. બ્યારિંગ અને સમાજ માટે ખોલે શું? બ્યારિંગ ખોલે બ્યારિંગત સ્વરાજ અને તે વડે સમાજની સેવા છે. સમાજની આદર્શ રિધતિ સર્વોચ્ચમાં દેખાય છે. આમ સર્વોચ્ચ વ્યાપક આદર્શ જન્મે, એમાં સૌનો અને દેશમાં દેશના માનવનો ઉદય સમાવેલો છે એટલે તે સમન્વયકારી સર્વ-વાપક સ્વામ્ય અને છે. આ ધ્યેય પ્રાપ્ત કેમ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર દેશ-વામાં આત્મચર્યાના અને રચનાત્મક કાર્યક્રમ વિકાસ પામ્યો. એના અનેક અંગ ઉપરથી ઘણા અને સામાજિકા વિવિધ અંગોને લેતાથી નવા સ્પર્શ થયે, નવી તાજગી મળી. એમાંથી ખાદી, શ્વેત ઉત્તરિત, મજૂર કાર્ડ, પ્રાયો-દોશી, વગેરેનાં વિકાસ થયાં ગયાં. નિઃસ્વર્ગપચાર અને રામનાથ આ રચનાકાર્યનાં મોટાં સમાન છે. ગાંધીજીના જીવનમાં એ ઉલ્લેખિત છે પણ આખાં રચનાકાર્યમાં તે પ્રાકુષ્ય છે. ગાંધીજીની આખી ય વિચારસરણી અને પદ્ધતિ નિઃસ્વર્ગના વિકાસને ઝડપી બનાવનારી અને તે કુદગતી છે તેથી એમની આખીએ કાર્યપદ્ધતિને નિઃસ્વર્ગ પદ્ધતિ કે ત્રણ પદ્ધતિ કહી શકાય. તે જગતના ચાર છે.

રચનારીત જ મુખ્ય:—સત્યાગ્રહની આદિમુખી પદ્ધતિમાં તેલું બાનાત્મક સ્વરૂપ જ મુખ્ય છે અને તે સદાગત અને કાળગત છે. તે કશુંક કશુંક ઉપયોગમાં આવતી કાર્યરીતિ છે. સત્ય બાનાત્મક છે તેથી આ સ્વરૂપ સદેજે બાનાત્મક અને છે તેલું અજ્ઞાતવાત્મક સ્વરૂપ નહિ-યા સક્રિય સામાજિક માટે પ્રસંગોપાત ઉપયોગમાં આવતું પ્રાસંગિક સ્વરૂપ છે. સત્યાગ્રહનું જવાત્મક સ્વરૂપ સમન્વયનું પ્રમાણમાં રહેલું છે. ત્યાં ત્યાં જે જે સત્ય ધાર્યે, સત્ય દેખાય અને તે સામાજિક તેલું અજ્ઞાતવાત્મક કરતાં રચના કર્યું, અને સ્વાયત્તા અને સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવાં એ એનો ઉદ્દેશ અને રીત છે. “સત્યની અવિચાર્ય દૈવ

કર્તા કરવી. તમ્હાં તેલું અને જેટલું સત્ય સમન્વયનું હોય તેના ખતપૂર્વક અમલ કરવો આનંદ નોમ સત્યને આપવું અને એ પરમેશ્વરના સાક્ષાત્કારનો સામનો કરવો.” (આં. વિ. દે. પા. ૪)

બુદ્ધિવાદ શું છે?—જગતમાં એ અનિર્ણય, અસત્ય અને અનાયાર ન હોય તે જગતના મોટા ભાગના સવાલો જ ન ઉત્પન્ન થાત. કુખ્ય માનવનું મૂળ જ નહ અસત્યનિર્ણય છે. સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે, સત્ય અને નસત્ય વચ્ચે, સનાતન સંપર્શ ચાલેલો આવે છે. ખરેખર અનિર્ણય કે અસત્ય શું છે? શિક્ષણોએ આની મર્યા પોતપોતાની રીતે કરી છે. ગાંધીજીએ આ અર્થે લાંબી તત્ત્વચર્ચા કરી વગર તેના ઉપાવ કેમ કરવો તે પર જ મુખ્ય પદ્ધતિ આપ્યું. એજ એમની બુદ્ધિવાદ રીત હતી. તેણે માનવ કે આત્મા સવાલનો ઉત્પાદનો જવાબ નથી આપેલો આપવામાં આવે તે એમાંથી બુદ્ધિવાદ જ પેદા થાય છે. અને બુદ્ધિવાદ કેટલો નરુસક છે તે અંગે પોતાનો અનુભવ વર્ણવે છે. “પણ આ વ્યવેયક તે બીજા પદ્ધતિ કે સત્યની જગતમાં હસામેદા છે. એ સદાગત છે બુદ્ધિવાદ. કું? કું? મેં જરાઈ જરાઈ તે એના સ્વાદ માખંડ અને દને અનુભવે જ નહ બન્યો” અને બુદ્ધિની મોટાક મર્યાદા સમજતો થયો શું. (ધ. પા. ૨૪૦) જીવિતી આ મર્યાદા લાગ્યા અનુભવથી સમજને એમણે નહોતી સહાય એવા સારા નસત્ય, સત્ય અસત્યના સનાતન દ્વંદ્વના જેવા ગૂઢ સવાલો મૂકતાં શું છે તેની મર્યાદા જાણ વગર તેના રીતકાર કરીને તેના ઉદ્દેશ માટે આપવું અસત્ય.

અસત્યનું સ્વરૂપ અને ઉપાય:—આમ જા ગાંધીજી એક અધિર્ન કદામી સદ્ગુણમાયે કયાંક કયાંક અથવા સવાલો ઉપર પ્રસંગોપાત પોતાના ઉદ્દેશો કહી દે છે અને તે પરથી તેમના આ અંગેના વિચાર સમન્વયમાં સારી પહે મઠ થાય છે. સત્યાગ્રહ અને ત્યાં નર સાના સવાલનું દ્વંદ્વ વિશે પૂછવેલા એક સવાલના જવાબમાં તેમણે લખ્યું: “આ પ્રશ્નના જવાબમાં જગતમાં મારી સદેવા સનાતન દ્વંદ્વનું સમાન કાર્ય જાય છે. એક આગેદમ્ય ત્રિવ ચલાવનારનારે હિન્દીસને બદલે આની દીધું છે એ શુદ્ધ અગમ્યનર ઉદયમાં નિત્ય આની મેડે છે. પોતાની બહારી કુટોર જાવાને, તેનામાં દોડી પડ્યા વાસનાઓ જીતવાને, અને જે જીત છે તેનું મોટું નાશ નાશવાને અનુભવ સમર્થવેલો છે. મારું જે અપરકુર આદ્ય નહીં જાવને હોય તે તે કાર્યકારના નથી.”

(પા. નં. ૫૮ નં. ૧) આનાથી જાણવા માનવ અર્થિ
 દારિદ્ર્ય રૂપે અમે માનીએ છીએ મુદ્દમ મુદ્દમ મુદ્દમ
 કે દુષ્ટતા, અર્થિક અને અસત્યાર્થિ જીવન કદ જ નથી
 ખૂબ કુદરે છે, ચિંતા છે, જુદા પ્રકારીકરણ થાય છે
 ૧. જિનાર અસત્ય નામક પાત્રે છે તે જુદા તેના મિશ્રિત
 નરપત્રે છે જે મુદ્દમ ખાતરમા જ, આદરે તે જુદા
 સત્યનો મેળવ અર્થિ દ ક ખૂબ તેનું મુદ્દમ મારુ છે અને
 તે છે આત્મસત્ય કે આત્મસત્ય નીચે પર દારિદ્ર્યની
 ૧ જાના રૂપે તે બહાર પડે છે એટલે તેનું મુદ્દમક બ
 દારિદ્ર્ય છે અમા અર્થિક છે કુદર છે એ જ આત્મિક
 દારિદ્ર્ય રૂપેનું ખૂબ છે ૨ જા અસત્યાર્થિ અર્થિકતા વિના
 તેના અસત્ય રૂપેને એક તમાના સદ્ય અને પડી દેશે
 માનવાની કોઈક કરતી એ ખરી પુરુષાર્થ છે અસત્યાર્થિ
 અર્થિકતા જેનું કદ નથી એનું રૂપ ન કરવા ગાંધીજી
 જ્યે છે 'અસત્ય એટલે માથા નહીં, કોઈ નરપત્રમા
 દેવજા થયું જ નથી' અનુ નહીં. પણ તેને અર્થ દારિદ્ર્ય
 માથા અને પરિવારનીય છે = અમા પા સત્યની
 ૩ નથી જ આત્મિક રૂપ થાય છે તમે નહીંને અમામ
 નાવી સમા અર્થિક નિર્મિત સક્રિય આત્મિકતા સત્ય
 મદ્ય અભ્યાસકારક રૂપે દેશ થયું અને અભ્યાસકારકોને
 જન્મ મેળે કોઈ મુદ્દે ખૂબ અપ્રુપચીત કિપાય કિપેલા
 માનવા સક્રિય કોઈકો તે જ અભ્યાસકારક અને અર્થિક
 નહીં અને ત્યારે અર્થિક સંગ્રહ રૂપે પાત્ર છે કે
 ખૂબ જ મનાઈ વિના કોઈક નિર્મિતક છે એ રૂપે

તક કાર્યક્રમ વિના અભ્યાસકારક અને સર્વિય બગાડ
 નિર્મિતક છે અર્થિક અને અર્થિક રૂપે દારિદ્ર્ય
 દારિદ્ર્ય "પૂર્ણ રૂપે અર્થિક સર્વિય બગાડ કરેલા
 પ્રમુખનેનો અભ્યાસકારક કાર્યક્રમે માથા ન દોય તે તેને
 સર્વિય બગાડ નહીં સદ્ય થઈ પડે, ને તે નકામું જ
 નહીં, અર્થિકકરક થયું ની રૂપે (૨ કા. ૫૮ નં. ૧) સત્ય
 મદ્ય અભ્યાસકારક કાર્યક્રમ અને તેને કોઈકો મારુ મુદ્દમ
 અને તેની કોઈકો આત્મિકતા દારિદ્ર્ય તેનું ચિત્ત તે એમના
 આત્મિક દારિદ્ર્ય છે

૨ દારિદ્ર્યને મોટા કારક કારક છે તે કિના આત્મિક
 કાર્યના સમાન રૂપે છે અભ્યાસકારક કાર્યક્રમનું ખૂબ ને
 ન્યાય કાર્યક્રમ નહીં છે તે ન દારિદ્ર્ય જ તેને અર્થિક
 પ્રતિષ્ઠા અને સક્રિય પ્રત્યે થયેલી છે કાર્યક્રમ તે માથા
 પાત્રને એટલે મન છે સત્ય છે કે અર્થિકતા માથાને
 નત દોય એ મત ને મદ્યકારકારકોને ન કયતા દેવ
 ત મદ્યકારકોને દુષ્ટતા આપતી કોઈક ને કેમ કે અભ્યાસકારક
 કાર્યક્રમ વિના મારે સર્વિય બગાડ માનવા એ કદ નથી
 ૪૩ બની થયેલા દારિદ્ર્ય મારે કિપાયના પ્રત્યે કરેલા
 જેનું છે" (૨ કા. ૫૮ નં. ૨) અભ્યાસકારક કાર્યક્રમ જ
 અભ્યાસ નેત્ર ના દારિદ્ર્ય છે તે જ ખરી પ્રત્યેકતા છે
 અર્થિક એમને કદ મત કદ અને સત્યકારકો આ કોઈકો
 તક રૂપે અભ્યાસકારક જ ન સદ્યકારક વર્ગેની સર્વિયનો
 અભ્યાસકારક રૂપે છે અર્થિક થયું તેને કોઈકો જ દારિદ્ર્ય
 માનવા દગ

નવા પકાશનો

અર્થિક : [કા. નં. ૫૮ નં. ૧] સર્વિય અર્થિક
 જન્મ પકાશ પ્રતિષ્ઠાના પી પાપુરને જક યોગ
 પ્રત્યે, જ કે રૂપે

મુદ્દમકાર : [કા. નં. ૫૮ નં. ૨] જન્મ પકાશ પ્ર.
 પકાશ પ્રિન્સી, રાજકોટ, જુ દેશ રૂપે

આર્થિક : [કા. નં. ૫૮ નં. ૩] ગોત્ર સમા પ્ર. દારિદ્ર્ય
 પ્રિન્સી, રૂપે જન્મ, ૧ કો પાત્રીકો મુદ્દમ ૨
 મ. દે. રૂપે

અર્થિક પરિવર્તન ગોત્રીકો કારક, પ્ર. કોરક
 માર્ગોગ મોડ રાજકોટ, જુ એક રૂપે

સોનિયેટ સુધ વિરો પ્રત્યે અને કિન્સી :
 / સાવિયેટ સત્ય સમાજ, સાવિયેટ, કોઈકો રાજ

પા. ૫૮ નં. ૧ વિરો વિરો આર્થિક પ્રત્યેકો પ્ર.
 મોરિયેટ દુતારાસ કિન્સી જુ કોઈકો રૂપે

આર્થિક પાત્રો-૧ સ મુદ્દમકાર કાર્યક્રમ
 પ્ર. પ્ર. વિરો પ્રત્યે દારક ૧૨ મ. આર્થિક નવા પેસ

સાચી કોઈકો અર્થિક નથી કે. અર્થિકતાથી
 અર્થિકને પાત્રો કોઈકો રૂપે કોઈકો ? : ને મુદ્દ
 સકર મો. ૫૮ પ્ર. કુપાયના થાવી, પરિવર્તન પ્રતિષ્ઠા
 અર્થિક વિરો (ખનાસ અર્થ) પ્ર. પ્રત્યેકો અર્થિક
 અર્થિક નવા પેસ

સુમિત્ર પ્રત્યે ૧. અર્થિક અને આર્થિકતા
 વિરો સર્વિય પ્રત્યેકો અર્થિક અને વિરો
 ૨. પ્રત્યેક કર સોમેથર નેથી, પ્ર. સાવિયેટ સમા
 વિરોગ માથ રાજકોટ જુ અર્થિક રૂપે

કસ્તૂરીમૃગ !

હું કસ્તૂરીમૃગ !

વન વન કુંડે હું, ફેરવું ચામેર દબ

હું કસ્તૂરીમૃગ.

નાક ઊંચકીને ખીઉં છું ગંધ.

રૂંધે રૂંધાં ઊભાં થતાં

શી માથું ફાટી નાખતી કુંગંધ !

આજુ બાજુ તો રૂંધાળાં મે

સુગંધી ફૂલ ફેરો હજ

ગંધનું આ મૂળ તે કયાં છે સડેલું જગ ? !

(કે પછી મારી જ કોઈ રંગ ?)

જૂટવા મથતો જુટી શકતો નથી !

હું મને અવાગો કરી શકતો નથી !

હું કસ્તૂરીમૃગ.

જયન્ત પાઠક

૨૬૨૪

પીએ પીએ

અંધાર દળે આંધું મીઠું.

પંખી વરુનીડે

ઉતાવળે જવા ઉડે

આસપાસ કોઈ નથી.

તમારાનું જાન એક મન નાખે મમી

વાસુ લાલે જાડ

વરુમજી સ્તબ્ધ .

હું ય તે નિઃશબ્દ.

તારા લાલે આંખ મીઠાકાર

કુંડું ૧૬૨૪ રહ્યા મમી !

જયન્ત પાઠક

ખારા બાપુ

સાંધેક લગભગ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લગભગ મનામોડા રયા કામોલપને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. હર માસની ખારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડો નકલો કામકામના પર હવાય છે. તેનું વાર્ષિક લગભગ દેશમાં આઠ પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં માહકો નુંબર અપરમ લખવો.

‘ખારા બાપુ’ કાર્યક્રમ, રૂપાંતરણ, બુલામદ

અનુક્રમણિકા ..... ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૮

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
૧ સલામતી જનવહર્ષન	...	કાલિદાસ દેસાઈ ૭	૬ કળાકારે જાણ હોયતો
૨ ગોપીજી સાથે જનવહર્ષન	...	હું મહિન્દક ૪	૧૦ હજારે અપીનું પરન મોક્ષિતો કાનિવા ને શાદ
૩ રવીન્દ્રનંદન	...	માસ કાલેલકર ૮	૧૧ આસમાની આલત
૪ પ્રસંગ-આધુરી	...	મધ્ય ૬	૧૨ નાં પ્રકાશ
૫ બે વાત	...	કહી ૧૧	૧૩ કસ્તૂરીમૃગ
૬ સાંધેવ-ચિન્તનિકા	...	ચિન્તોજાણ ૧૨	૧૪ ૨૬૨૪
૭ ઘટના ૧ રૂપા ને સદમ	...	અનિવ ૧૪	૧૫ લોકસભા સંવિધે
૮ પ્રેમ-વિવાસ કે પહેરેશીરી	...	૨. ૨૬. ૧૬	૧૬ ગુજરાતમાં ચિન્તોજાણ

ગુજરાતમાં 'વિનોબાજી

૫. વિનોબાજી આ માસમાં જૂઠાન યાત્રા કરતાં ગુજરાતની જમિન પર પોતાનાં પુનિત પગલાં મૂકશે.

ગુજરાત એ ગાંધીજીની પેઠે જ વિનોબાજીની પણ તપોબૂમિ. રહી છે. બાર વર્ષની ઉંમરે જ એમણે ગુજરાતની જમિન પર પગલાં મૂકેલાં અને છેવટે વર્ષો સુધી તેઓ સાબરમતી આશ્રમમાં રહેલા. પણ એ મૂળા તપસ્વી જેટલું ગુજરાતને જોળખતા જેટલું ગુજરાત બાપુ તેમને જોળખી રહેલું નહીં પણ ૧૯૪૦ માં ગાંધીજીએ બ્રહ્મચર્ય સ્વ્યામદ્યનો કાર્યક્રમ દેશ સમક્ષ મૂક્યો અને પ્રથમ સત્યાગ્રહી તરીકે વિનોબાજીનું નામ બહાર કહ્યું ત્યારે ગુજરાતે જ નહીં, સમસ્ત ભારતે એ વિભૂતિને પીછાની.

ગાંધીજીના અપૂર્વ અભિદાન પછી રચનાત્મક પ્રવૃત્તિને ક્ષેત્રે કશાક સમર્થોચિત કાર્યક્રમનો અભાવ થતો હતો, બધે કશાકની રાહ જોવાતી હતી. એવામાં દેરાબાદમાં સામ્યવાદીઓએ ત્યાંના અમૂક જૂથને વશ કરી ક્રિસક પ્રવૃત્તિ આદરી હતી અને સરકારે પણ ઘણા સમય સુધી અનેક પ્રયાસો પછી ૫ વર્ષ પૂર્વ સ્થિતિ સ્થાપવા ચુકેલી અતુલની રહી હતી, ત્યાં વિનોબાજી પહોંચ્યા અને પ્રથમને ઉઠેલ ચોપાતાં એમને જૂઠાન પ્રવૃત્તિની ઉત્પત્તિ સ્ફુરણ થઈ

૧૯૫૧ થી શરૂ થયેલી એ પ્રવૃત્તિ આજ સાત વર્ષથી એકધારી ચાલુ છે અને જમીનના ઢુકકા પરથી આખા ને આખા ગામના દાન મળવા સુધી ઉત્તરોત્તર વિકસી છે. એ તો એક સ્વયં ક્રીડત માત્ર છે. એ પ્રવૃત્તિની સૂક્ષ્મ અને ઊંઘી અસરતાં પરિણામે તો છતિહાસ જ નોંધાયે

સામ્યદાય પક્ષે એ વર્ષોથી ન કરી શક્યા તે એ ધર્મપ્રસવજ સંત વિભૂતિએ યોગક વર્ષોના કરી જતાંયુ. કેમકે ભારતની પ્રભ, વિવેકાનંદે કહ્યું છે તેમ, 'ધર્મપ્રા ન સંસ્કૃતિનાં બાજકો છે.'

જૂઠાન પ્રવૃત્તિના બજાબજાનું છેવટનું માપ અત્યારે કાલનું ઠવખતનું મળ્યો. છતાં તેનાં તત્કાલિન અને દૂરગામી પરિણામે આ દેશને ઉપકારક નીવડવાના છે એ તો આજે પણ જોઈ શકાય છે

આપું જગત બધારે ટેકનોલોજીના ચમત્કાર પાછળ ચેલું છે ત્યારે એક વિભૂતિ ગાંધે માત્ર પદપાળા કંઠી, તાપ તડકો અને વર્ષોનુભવ એકધારી ધમતી રહી આધ્યાત્મિકતા અને સમાજ ધર્મ, અને માનવધર્મનો પયગામ દેવી હોય અને તેને પરિણામે પ્રગ્ભનો મોટો સમૂહ તેને કીડતો ને તેનાથી બીજતો હોય એ ઘટના, આ સુગમાં ગાંધીજીના અભિદાન પછી-મોટો ચમત્કાર અનુભવ.

એવી વિભૂતિના પરમ પગલે સૌમાં ઉચાક પ્રગટે એ સ્વાભાવિક છે. એ દસાહતાં દેશ પરિણામે પણ આવશે. પણ પાંચી હજુ તેનું જ સ્વાર્થ રહેશે તે એ વિભૂતિને સાનો આવકાં આપ્યો ન મળાય.

आ
श
ना
म

စက်ဝိုင်း - အောက် - အပေါ်

કિશોરલાલભાઈ

આબાદી-આપ્તિ પછીનો આ પ્રસંગ છે

કિશોરલાલભાઈ વધોમાં જ રહેતા હતા. એક દિવસ એમના પર ફિટહીથી ફોન આવ્યો. ફોન ઉપાડી કિશોરલાલભાઈ વાતચીત કરતાં કરતાં જાંબીર ચર્ચ ગયા. યોડી વાર વાતચીત બાંધી અને કિશોરલાલભાઈએ રીંગીવર મૂકી દીધું. એકદમ ચિત્ત નમાં ગરકાવ ચર્ચ ગયા. યોડી વાર ચિંતનમાં જ દૂબી-રકા પછી ફરવાનો સમય થયો હોઈ, નાનકડી લાકડી લઈને ફરવા જવા ઘરમાથી પીર પીરે બહાર નીકળ્યા.

એક લાઈ એમની સાથે કામ કરતા હતા તેમણે બહુ એકું અને તે પણ ફરવામાં સાથે ચર્ચ ગયા.

સૂરજ પડ્યોને દૂબતો હતો. કિશોરલાલભાઈ પણ વિચારમાં દૂબેલા હતા. પછી એમનું ધ્યાન સાથીદાર તરફ જતાં એમણે તેને કહ્યું. ‘પાછા ફેર આવો છો? સાથે આવો ને?’

પેલા ભાઈએ સાથે ચર્ચ-જતાં વાત છેલ્લી. ‘બાપુના જવા પછી તમે રાજકારણ સાથે આટલા બધા સંકળાઈ ગયા?’

‘હું રાજકારણ સાથે એટલા માટે સંકળાયો છું કે મને કોઈમાં આસક્તિ નથી. રાજકારણ જ છે! રાજકારણીઆની પણ મને આસક્તિ નથી!’

‘પણ તમે હમણાં વિચારમાં દૂબી ગયા છો, તે પરથી પૂછી શકું ખરે-કે, એને ને આ વિષય સાથે કયો મેળ છે?’

‘હા, પોંડિતશ અને ફોર્મક ગ્રાવનો ગવર્નર મવાનો આનંદ કરતા હતા. પણ મેં તો કહ્યું કે હું જે કાલ કહું છું તે બાપુજીના કામમાં જ મને ઘસાવા દો. રાજકારણને છૂટકપાંચી અવગ ન પાડી ચકાવ, એટલે હું એની સાથે જોડાયેલો છું, પણ એની સાથે મારી આસક્તિ જોડાયેલી નથી, એટલે મારી વિરક્તિ પણ છે.’ અને એ વાત એટલેથી અટકી ગઈ.

પારિભાષ

કેન્દ્રીય મહામંત્રાલય

૧૯૧૧ | ૧૨ - જાન્યુઆરી - ૧૯૫૮ | અ ૩ ૮ મ

મારા સમાજનાદમાં 'નિરાધાર
દીન, હીન' રાજીના સમાવેશ થાય છે,
અજ્ઞાન અને આંધળાં, મૂર્ખાં અને
વગેરે અપંગોને ભોજે, તેમની રાખ
પર માથે મારી વ્યવસ્થા ઊભી કરવી
નથી

—વાપુ

પરિભાષ અને ૧૬ દેશી અક્ષરોના અનુક્રમણિકા કલ્પ સમિતિ

[ગાંધીવિચારદર્શનને અવલોકતી લેખમાળા પ્રલેખક દ્વયે]

નવપરંપરાની જેમ રચનાકર્તાની પરંપરા બતાવીને પ્રભાને સક્રિય કામમાં ગુમાઈ જવા ગાંધીજીએ આદેશ આપ્યો. અહિંસાનું એ વ્યવહાર સ્વરૂપ છે. આ સત્યાગ્રહી રચનાપદ્ધતિમાં અનિશ્ચય પરિવર્તન કરવાની જગ્યા સંકેત છે. અનિશ્ચયે વિદ્યુત ટેપ કે દોરિંગ જીવન-રીતિ છે તે એવું પરિવર્તન રચનાકર્તાના શુભાચારથી જ શક્ય છે. ગાંધીજીની દલીલપદ્ધતિ અને કાર્યરીતી સ્પષ્ટ અને સીધી છતાં સચોટ છે. દેહના નિરાકરણના આ સાધનાત્મક સ્વરૂપ વિના અસહકાર એક શરત સર્જાય છે; કારણ, કેવળ આધ્યાત્મિક પ્રસન્નથી તો અનિશ્ચય કુદૃષ્ટતા વધુ પાકી અને દૃઢ બને. પ્રેમપૂર્વક સાધનાત્મક પ્રયાસ પછી કોયે તકસરને અસહકાર જ અસરકારક થઈ શકે. દેહની શુદ્ધિને અને સમન્વયને આ માર્ગ સંપાદન છે, છતાં તે એક નવીન પદ્ધતિ બની શકે છે. સામાજિક અનિશ્ચય કરવા માટે તો એ એક નવીનતા જ છે. જે રીતિ સંતોના જીવનમાં વ્યક્તિગત રીતે પ્રગટ થાય છે તેને સામાજિક સ્વરૂપ આપવામાં ગાંધીજીએ અનેરો શાગિ રહેલો છે. આ એમનું મોટામાં મોટું નવ-સર્જન છે. કોમની વ્યવહારું કિલકટી દ્વારા જન્મતો સાપેક્ષી આ મોટામાં મોટી ભેટ છે.

ઝડપી પ્રગતિના સાધન :- આ રચનાત્મક કાર્યક્રમકામી ઇતિપદ્ધતિ અને અસહકારકામી નેતિપદ્ધતિ યોદ્ધા વિગતે સમન્વયવાની જરૂર છે. મતાર્થે વડે આત્મરચના અને રચનાત્મક કાર્યક્રમ વડે હિંદ સ્વરાજની ત્યજા પરસ્પર અવલંબિત છે; એટલું જ નહિ પણ આત્મરચના પડે જ રચનાત્મક કાર્યક્રમ સફળ બને સ્વચ્છની આવી આપક રમણ વડે દેશની વ્યક્તિ માત્ર અગ્રાદ બને અને તેનો આત્મરચનાનો માર્ગ ખુલ્યો થાય. વ્યક્તિ અને સમાજનો વિકાસ પરસ્પરાવલંબિત છે. જે સમજ છે, તેણે યોતાની જવાબદારી સમજી આત્મરચના દ્વારા સ્વ-ગમનું રચનાત્મક કાર્ય કર્યું જવાનું છે.

ઇતિપદ્ધતી જેમ નેતિપદ્ધતિ પદ્ધતિ કઈક વિગતે સમ-જવા થાય છે. એને અંગે આજે કશી ચેરસમજ થવા કરે છે. અને તેવાથી જ તેના દુરુપયોગ વધી પડેલા નેપામાં આવે છે. અસહકાર કરવાની ફરજ પડે તો જ તેનો

લેવો તો અતિ સહકાર કરવાનો જ હોય. ચિટિશ સંપત્તિ સાથે જરૂર પડી ત્યારે અસહકાર કરવાનું ફરજિયાત થઈ પડયું પણ તે અનિશ્ચયે ઉપાય કરવા પૂરતું. અનિશ્ચય તેથી સાથે સહકાર જ કરવાનો હોય. તેથી ચિટિશ હિંદે છેડી આપવા મળ્યા ત્યારે તેમની સાથે આપણે સહકાર કર્યો. તેમના મળ્યા પછી ભારત રાષ્ટ્રકુળનું સક્રિય સમય રહ્યું અને આજે પણ તે તેનું અગત્યનું સમય છે. એ જ રીતે સવિનય બંધ પદ્ધતિ કાવદામંત્રી રચાવી નીતિ નવી ધીપવતો. કોઈ રહેતો ન રહે ત્યારે છેવટના આક્રમક ખેલા તરીકે અન્યાયી કાયદાને બંધ ફરજિયાત થઈ પડે. અન્યાયી કાયદાનું પૂરેપૂરું પાલન કરીને જ આલો હક મેળવી શકાય. તેથી તે ગાંધીજી જેલના નાનામાં નાના કાયદાનું આદરપૂર્વક પાલન કરતા હતા. અહીં કાયદાપાલન કરીને ચિટિશ સરકારના અન્યાયી કાયદાને બંધ કરવાની ક્ષમ્યકાલ તેણે મેળવી હતી. અને પ્રભાને પણ તેમ કરવા નીકરતાથી કેલતા હતા. સવિનયમત્ર એ જ પદ્ધતિ સમજે એવી થાય છે. અને આજે મને તે માન્ય મને ત્યારે કાયદાને હાથમાં લેવાની વાત કરે છે; કાયદા માન્ય-સના સ્વેચ્છા છે, તેથી તેના બહુ પછે થાય અને તે સુધારતા કાયદેસર રીતે લોકમત મેળવીને મણુ નોંધાયે. નવા કોઈ રમતો રહે જ નહીં ત્યારે જ સવિનય બંધ કરીએ બને છે. તે પ્રાથમિક થઈ છે, સમાજની સામાન્ય રીત તો સવિનય સવિવેક કાયદાનું પાલન અને કાયદાનું લોકશાહીરૂપિતે પરિવર્તન કરવાની છે. વ્યક્તિ અને સમાજનું જીવન એટલું જીવ્ય બને કે કાયદાનું પાલન સહજ બને. કાયદા તેના નૈતિક જીવનના નિષેધના સ્પર્શ બને, અને તેથી ફરજની વાદ આપવાનું જ કામ રહે. તે તેને બંધકાય ન લાગે પણ કાંઈ અંશ લાગે. દેશમાં આ ઇતિપદ્ધતિ અને નેતિપદ્ધતિ દેડ જીવનની વિવિધતા અને અનેકતામાં એકતા અને સંઘાતિ સાધનારી અને ઝડપી પ્રગતિ પામવાનો સત્યાગ્રહી માર્ગ બની રહે છે.

સર્વોદયની લાવના :- આ સત્યાગ્રહી માર્ગનું હાથે છે સર્વોદયની લાવના. મત્ર એ જ પરમેશ્વર છે, અને ક્રિયર અને તેનો કાયદો એક છે તો જન્મત સાથે

[અનુસંધાન રહે પાને]

એક જુદાન સેવક પ્રચાર કરવા કરવા એક ગામમાં પહોંચ્યા રસ્તામાં જ ગામના આગળ પહોંચી પહોંચી એતર આવતુ હતુ અને બાજેર નજીક હતો એને સુવેક જેતરમાં પ્રવેશીને ત્યાં બેઠેલા પેટરને જાણવી પડેન, રામરામ!

એ રામરામ, બાપા! આવો આવો!
જુદાનસેવક જુદાને એના ને કેમ આવવાનુ થયુ તેની વાત માહી.

‘વિનોભાણ આવે છે સામણુ ને!’
‘એ આવે બાપા અને આવે. અમારા સિરખણા પર એમના પગલા કપારી!’

‘હવે આ ગામખૂંધી પહોંચ થાય ત્યાં જામે કે હાંકી તા એમને ચલે બહુ ભેડે એ ને! આ તેજા સારુ કે કાચો આવુ છું.’

તે અને આન્યા પશુ આ હાલદાનની વાતમાં આપણે તો જાઈ, સાચુ કહુ છું, બહુ ગમ પડી નથી આ ગામમાં પ આવત કાઈ કાંઈ જાણે! આન્યા કાણ, શેરી ઘણી ઘોપડિયુ આન્યા કાઈ ને આ ધણી ઘોડ સિંચાણુ કાચુ વર્ષે કાળા અંદર અંકડા જરા લાગ્ય હરી લીધા એટલે ગમ પડે એટલુ ભેડે જાઈ છું. પશુ કોથી ને કુ એટ ઘણી એના કાઈ સાચુ કહુ છું.

જુ સેવક કા પેટ, શેઠા જુઝાણા? જુદાનની તા મોખ્ખી વાત છે, કહુ એ શેઠાને એની વાત છે સરખ રાખા પ્રકાર પર ડાઈની માલિકી નહીં આ પહેલા તાવરા પર ડાઈની મલિકી નહીં હાંકી જુદાન પર ડાઈની માલિકી નહીં—એના જુઝાણા છું.

પેટા જ તો મોખ્ખુ છે, પશુ આવતુ વાંચુ નથી દેખાડુ આ નહુ વ મજિવાડુ દાણ છે કાન—કાન ને હક છેકા માલિકી એના—કાણ છે પશુ આ જેતરા પુરુ જ નહુ હાલદાન! આ ગઈ વખત ગમ નેવા એક કાઈ ગઈગઈ અને વિનોભાણુ દેડે કાવેલા બાપજની હાંકી તો પહુ સારી એવા જરેકલી દેવતક પ્રુપોની હાંકી ધરમા દેવા તો સારુ એમ ધારી મે પસારી પશુ નીને વાચુ —‘જાણી રહ્યા’ ‘સર્વ હક્ક સ્વાધીન!’ ને સાચુ કહુ, તમારો જુઝાણુ છું કે મારા જેતર પરનો હક છેકી જુદા, ને હાંકીવાળો કા હક આન્યાત રાખે જાઈ!’

જુ સે જાઈ એના દુરુપોષા કરે એટલે હક રાખ્યા છે

પેટા તે માણુ આ એવા સરખુ જેતર ડાઈને આન્યા હાંકે તે તોજાઈ તમાણુ જ વાળે તો! દુરુપોષા ન થાય!

જુ ॥ એ તે સમજાવીને અટકાવી રાખ્યા ને! પેટા તો, કાઈ હાંકી વાળે તેને એમ સમજાવીને ને! અટકારી રાખ્યા!

જુ સે. જાઈ એ તો ગમે તે ખૂણે જરાઈ ને હાંકે ને ખૂણે ખૂણે વેને એને કા પકડવો!

પેટા તે પેલા તમાણુ વ વાળારને રાખવા પકડવા કહેડ મોઢા નવેરા પકડાને હાંકો!

જુ સે. એ તે ગામમાં સેવક જેસે ને!

પેટા તે વ વાળા સાચુ કહુ આ તમે હાંકી માટે કહી એવી સુધિયણી હાંકે તો કયા જુદા? આ તો નેવાર લાચુ એપોને રાપારી રાખવા જવા જુદા થયુ.

જુ સે એવુ કાઈ નથી. વિનોભાણની વાત પર તમારે વિચાર્ય નથી!

પેટા એ જા તો કાણ છે ને એમની વાત તો દેડા દેડા પડે છે સરકા જુદા જ તો આ આન્યા ને આમ અગાધ પ આવત તે ખી ન થાય છે કાઈ હાંકીની વાત ખૂણે આ પ આવત કાંઈમાં કાઈ મોખ્ખી ભેડે છું કાઈ મોખ્ખીયુ. આ પેટા લખ્યા ને મોખ્ખીયુ કાંઈ આ વ તમા ને સહચારનીતિની વાત દેવા પશુ સર્વ હક્ક સ્વાધીન! વળી નહીં વાતુ જાઈ ને તકેથી એવ ડેડી જાત જામણુ જાઈ ને કાનની વજુ માની લઈનીપેડી ને તેવા પર જાસે હક સુરક્ષિત! તે લખા આંધે સાથે આન્યા પુરાણમાજાર દેકારને ને અન્યોએને સારતા વાચવાને હક નહોતો એમ વાચવાને હક પશુ સમજાને જાણારે પોતાને માટે જ રાખે દેવા તો! આ કાળ જુઝાણ છે, તે જુઝાણ તો નહીં! દેખુ નહીં ને દાખુ નહીં!

ને કહે જાઈ કાઈ જાઈ! આ એક હાથુ આવ છે હાથ તો એક જાણવા નેમમાં દર વખતે આવે જ આવે—નેમજાને પૂછવા રિવા એકે અંદર વ નહીં ॥ અંદર તે સો વાપરે જ ને! આ તો અગાધવા પાપ કમ્બાલ કરાયે એટલુ!

જૂ. સે. : હાઈ, ડાઈ એ લખાણનો ફૂડપોલ ન કરે એટલા માટે જ એમ કરે છે.

પટેલ : તાર્ક, આ મેં વાત કરી, ને તમને તમારો ડાઈ સાચી પૂછે, કાં પટેલ સાથે શી વાત કરી, તો તમારે કંઈ ન કરેલું?

જૂ. સે. : કહેવું જ પડે ને, તે તો, ન પૂછે તો વ હેવાલ દેવા જ પડે.

પટેલ : તેમાં હરફ ફેર ન થાય કે? તો મારે કેમ જાણી ન કરી, કે તમારે મારી વાતનો એકે હરફ ડાઈને ન કહેવો? મારી વાત ચિત્રત થાય તો? બેઠી માંડણી થાય તો?

જૂ. સે. : પણ અમે એવું કરીએ જ નહીં ને?

પટેલ : તો, હાઈ, તમે હુનિયામાં એકલા તમારે જ વિચારા કર્યો? બીજાં તે શું હમ-વું દાખા જ છે? અને એવા હમ-વું દાખા પાસે દાખા માંગે છે? હરિ હરિ! માય મૂઝારો જ આ છે ને!

આ બેતરને સેટે કું પાટિયું માડું કે આ બેતરના વાસિક માધા છવા પટેલ છે, બેતરના સર્વે હક તેને સ્વાધીન છે. તો તેમા કાંઈ જુડું ખડું ને મારી જાગીનો ફૂડપોલ થાય, તે પિતૃત સર્વ જાય એટલે કેઈને કેઈ પછુ દિસામે તે આપવાનો નથી, એમ કહું તો વેમા મારો કંઈ વાંક છતો ખરો.

જૂ. મ. : આ તમે કાંક નહો બરા જણા છે, આવી વાતો, તમને શીશે?

પટેલ : ત્યારે તમે બહેનજાને શીમે, હાખા શેખા-વાળાને શીમે કાં કેમા વ કંઈ મંજિમાડું નહિ? એમા વ તમારો હકો તમને જ તે સ્વાધીન!

જૂ. સે. : ત્યારે, ના. આયું કંઈ છે જ નહીં. બાપુની વાતો ડાઈ અમે તેમ હમે. વાકે વિના બાપુને અન્યાય કરી એકે, વિનેબાની હાંબ ડાઈ જાગે-એટલે આ બધું માય છે, પટેલ. કાં સફળતા નથી?

પટેલ : તે આ રામાવજી, મદમજીત જમાનાવથી દાસ્યા આવે છે. વળી સાહિતાતલે જાળવ્યું. ને રિજક-બાપની ગીતા છરી, વિનેબાની ગીતા છુટી, ને ગોળી બાપુની ગીતા પછુ છુટી તે ખરી. કે માં કાંઈ જગદય ખડું ને સોને છુટું છુટું હમવાનો હક કેમને આપ્યા? કેમ પૂજ્યા ગયેવું? ને અંત ન થવાથી રામના સમયમાં મારાં તીરે બરાણી સંપૂર્ણ દબર દાખમાથી એકે વ

બોલો થયો? રામજી સીતાને દરી. ગમેલો એમાં કાંઈ ફેર પડ્યો- સલ્વાની અહવા અઈ તેં અઈ, બીજું કાંઈ ચલું? ને, આ મેળામાં હાંબવુંવાળો હાટરી માટે છે હાંમાં પચ્ચીસ મોદકા હનુમાન. ડાઈવું નેડું સરસું નહિ- પચ્ચુ હનુમાનના કળાય વારી કે સમીપ થવા!

જૂ. સે. : એવું તો નથી થયું. પચ્ચુ બધું ગડબડ અઈમજીએ આના સમ આખરીએ મદીને આવે, ને પેલાના હિંડીએ મૂલે. આના હનુમાન અપટીઆ ને પેલાના કામે હનુમાન! આયુ આયુ બધું!

પટેલ : પચ્ચુ કંઈ આપુના વહાલા ભગત કહી ગયા તેમ, ઘાટ રૂપ બૂઝવાં, અતે તો હેમતું હેમ હોયે એવું જ થયું ને! ને બાપુની પ્રાર્થનામાં નોંડું ગયલું: 'રામ કડો, રહેમાન હશે' પછુ બધું એકલું એક, આ તો છુટા છુટા મંદિરવાળા હક કરે છે કે અમે-કહીએ એ જ ભગવાન, એ જ હાજરહાજર-બીજાં કાંક. અમારા મંદિરે જ દાખાવાળી ને દોડવા નવો. એવું નહીં આ અમારો મય જ સાચો, બીજામાં તો ગરખાં ઘણાં. એવું જ, આ બાપુની વાતવાળા ને હાંબવુંવાળા નથી કરતા!

આ અમારી જૂમિ જ એકલી ગોપાલની? મોપ-કિયું, હાંબવું-ને એવું બધું મોપાણું નાંખી એ બધું ગોપાલોડાવું, ખડું!

ત્યારે તો, મારો વાંધો જ પડે એવો, બેતર લેવા' હાંબેહામ અલવું છે-ને એ બેતરે હેવા તે જ. મગની ગાયડિયું બાપો છે, ગમાલો, હાં હાં, હાં હાં હાં માસ વાંલાને. હા, હાં એ દેવે કરે તો જ! મારો વાંધો હાં કે તો વ પટેલને લેવા બધો!

મારો વાંધો બેતરને, ગાયડિયુંને જીવતાં જઈ કે કે પડ્યું? હંધુ વ આથી દેવું છે. ને તમે બોલી ગેપડિયું, હાંબવું ને બીજું હંધુ વ તમ તમારે મારે તમારા હકમાં સાચી રાખો. મોરાલેડ જ રાખતર હાંબાળા છે, ને સાચી હાંબ જ રહેતી છે! મોરાલેડ ભરી છે. આંદે, બધે આવે મારો વાંધો-મારે બેતરે.

જૂ. સે. : તે વિનેબા જ અપવાળા છે.

પટેલ : બધે આવે મારો વાંધો, બધે આવે. હાં એને જ તકને છે. પચ્ચુ જાણ આખા છે તે હમતા બને. બાલેલોળા અઈ છે-દમખાં આન આપે બને. બાજી પર ગાયે હક રાખે નથી. તે પછી પેમી આઈને બને.

પણી તો એને સાસરિયાના જુલોમાં સહેલા સિવાય આજે રહેતો નથી પિયરે પણ સમાસ થતો નથી કુળ અસહ્ય થઈ પડે છે ત્યારે તે કૂચે પડે છે કે સળગી મરે છે બળી મરનારી કે કૂચે પડનારી કેટલીક બહેનો તે નરખરણિત હોય છે એમનામાં રળનાની અવગત હોય તો તે એકુ ઇચ્છતું પાત્ર ન બને

મોટા ઉલોચોને વિકસાવીને શુદ્ધોચોને મૂલપાય કરી દીધા છે, ગામડામાં વસતા કરોડો માણસોના અસહ્ય કરીએ તો શુદ્ધોચોનાની કેટલી જરૂર છે એ રજા સમજાવી શુદ્ધોચોને આ તો હોય તો અસહ્ય બહેનો અસહ્ય હોય તો એ કામ કરવાની આવડત કેળવીને આજીવંત હોય શકે તે જ શરત

શ્રી કૃષ્ણાચારી હોય, ઉલોચ બચતી કૃષ્ણ તો રત માનથી નથી શકે પણ તે ગિયતિનો છેડતો ઉઠાવે તો ખીને એનાની પુણ્યગતિની દૃષ્ટિમાં જ પરિવર્તન થાય ત્યારે જ બાવે.

સુખામીને જે નિષ્કલમ્બા ઉચર દિનનો એક સમય હતો ત્યાં કુળના બધામાં બહુ, ખર્ચ અતર પૂરું, અર્થો કડુ એટલે એ જ કષ્ટારેક મારી સાચે વાત પણ મતો ખીજ તો એ રા ઉલટ દતા કે રાત્રે ઇન જતો હોય તો પાસે ન આવે સાત મળ્યા હો તો મર બા દમ હો કહો હો તકનીક દેતા હો આમ નાખ્યું કરતા કુળે કોઈના દીકરોને મેટા હતો તેની પાસે પેનો બની એ આતો એ તા શરીરે બડી રીતે સાચે દતા એક દિનમ એનો વાત કરી એનો સાર નવો દતા કે એ પોતાની જાને કેટલા એ અહિનાઓથી મુક્તિ લાવે

હતો આવી ત્યારે તકુરત દતી ખડુ પછી બીમાર પડી તે સારી થાય જ નહીં હોખિટલમાં કામ કરે એટલે ડોક્ટર રિએરેને કરમરોને ખીમત માણસ મેળવી શકે એટલી દીકરોને એણે કરાવેલી પણ સ્થિતિ સુધરે નહીં એટલે એ કાઈ જીવિશુદ્ધીનાળા સાધુ બાનાની શોધના દતો ડોક્ટરોએ છેડે માનસિક દર્દીના ડોન્ટર પાસે એ કેસ મોકલી આપો અને એ જ સાચુ દતુ એમ મને જુદી જુદી પુછવરજ કરતા જણાય તેનો સાર આવો હતો—

બાળી જલવાળી વિચારોના માઝ એક નાનકડી બાળી એક મહા નિસ્વારમાં મેળવેલી તેમાં રહે આમ પાસના એનાસમાં કાઈ કપાતુ તો કાઈ કપાતુ કદો મેળ નહીં અને બનીની કપુટી દિવસે તેમ કષ્ટારેક રાત્રે પણ હોય એ સનારે આવે કે રાત્રે, ચોરડીએ તાણુ મારીને આવે! કેટલી સ્થિતિ પણ એનાથી સારી હોય છે એવી એ સ્થિતિમાં સી કષ્ટ ઉપાસ અનુભવે અને તે કલ્પર લવાથી પણ શી રીતે સારી થાય!

માનસિક રોગોના ડોક્ટર પણ એ બધી સકવાનો ન હતો અને એ સી તકુરત થવાની ન હતી સુધરેલા પુણ્યો જુદી રીતે દમન કરે છે એટલે જ ફેર

શ્રીકૃષ્ણ પણ, પોતે પોતા પુત્ર કમાઈ રાત્રે એકલુ ઓલોચિક શિક્ષણ આપ્યા કરે, કોડુમિત્ર પાતાવરતુ શ્રેમભણ થાય અને ખાસ તો જો પ્રાપ્તે જાંવાની પુણ્યગતિની દૃષ્ટિ પડનાય—એ વિના જીવોના પ્રયોગોનો ઉપદેશ ઉઠે નથી

પણત વર્ષ એટલે દરિયો આરિવમીનો એક કાઈ નાખ્યું સીકારી સીધુ છ એ પછાત વર્ષની નહેનો મોક્ષપ્રજ્ઞે એ વર્ષના પ્રક્રોત કરતા એ પછાત છાં પે કામના અધુક જીવો ખડુ શોભમા પારગત દતી, વેદ્યનોમા ભાગ લેની, એકુ આપણે પડી નાર મરંમેન કહીએ છીએ, ખડુ પડી શુદ્ધોની પેરે જીવોને ખડુ સાન્નાવવાસનો અધિમાર નહીં એકુ એ આપણા સમાજે જ કષ્ટવેતુ તે જીવતુ ન જોઈએ એ દાવ જ રજા ખાવે છે કે આખુ જીવે કેવુ રથાન આપ્યું છાં નાજરે કોનેદેમા અધુક જાંવેનો ઉત્તમ જાજવાન કરે હ, દેદા પરથી બારવતી જાંવી જીવોની સાની પરિસ્થિતિને ખવાવ ન આવે જગતવા નાગવ વંદના દેશો દિલ્લે જાજવાની નારીના સદ્ગુણોની આપણે મીક પ્રથસા કરીએ છીએ, પણ કુદ્યનજનન અને વ્યવહારમાં નારીના એ સદ્ગુણોનું શુક્ર એવ ન કરીએ છીએ એ નાનક સલાધનોમા પ્રમ છે સ્ત્રીતુ મોટા ચોતપ કરીને જ પુત્ર ગદ્યાપત્ર અને કુવનમાગવનો અનુભવ કરી ઘણે એ એને જવાનું નથી

આજથી ૫૦નીમ વર્ષ પહેલા ધુળિયા નેલમા સારને
ચુરુણ સાથે મેળાપ થયા તે પહેલા મેં એમને એના પશુ
ન હતા નામ સાચા/પુ હતું એમનું સાદિત્ય વાચ્યુ હતું
કુ નહોતો રહેમણી ધુળિયા આપવાનું ચાલુ તે
તો રાજનાડે-રમાર ન દિલના સમાર શા પ્રસંગે એ અર
ધામા ગંભીરનું આદેશન આપ્યું હતું ગમમયા સભા
જાળતા લોડો હતા હતા ત્યારે મેં કહ્યું કે 'કુ વ
સખા કરીશ માનું વ્યાખ્યાન રાખો' એવું કુ કહી
કહેલ નહીં પણ તે કિયસ મેં જ આપદ કહેા
ભાવજી પછી મેં રામેશ્વર પોશ્વરને પેર લોખળ કર્યું
અને બીજો દિવસે મામ છોડ્યું પોનીસ અમારી પાછળ
જાયવા આપ્યા.

'કાલની સભાના ભાષણ કરનાર કોણ છો? તમે
જ છો વિનાયક નરહર ભાવે?' એમ કહીને મને ને મારા
સાથીદારને પકડવામા આવ્યા તેમા ભેષ્વરજી પણ હતા
એણે અમને જમાવ્યા એ જ એમણે યુગે'

સારને ચુરુણ પણ ધુળિયા નેલમા હતા આરેઆપેલ
એળખાણ પછાન વિનામા મોઝાને સાથે રાખવા એવો
અહો રિવાજ એટલે કુ ને ચુરુણ એક ટેકડે એમા
રખા.

એવામા રાજનીમ ડેડીએ એલમા હતાલ પાડી
અમે ધરધારુ કામ નહીં કરીએ.' એવું એમણે નહીં
કહ્યું અને ચુરુણ આરેવાન હતા એમને મને એની
રિવાજ કરી એક પણ રાજનીમ ડેડી કામ કરતો નથી
અમે સળ કરીશુ તો મરજક થઈ એટલે તમે જ
સમજાવો'

કુ સમજાવુ છું, તમે ડેડીને સબ ન કરશો જાણ
મારા પર હોડા' મેં કહ્યું

કુ એલમા ગીતાનો પદ કરશે હતા એલર જાણુ તે
આવીને સમજાવશે મારો મહુર વપર એને વચ્ચે એણે
કહ્યું 'તમે ગીતાપાઠ કરો છો, તે જાણુ મને છે માર
વારે છે'

મેં પૂછ્યું 'કઈ સમજાવ છો?'
એનો સાર કુ સમજાવ છું' એણે કહ્યું
શો સાર સમજાવો?'
તે મારે એને પીટવો એમા પાપ લાગુ નથી
ધરે કહ્યું

એની અણલ પ્રમાણે એણે અમને એસાપો હતો
તે દિ સ્વથી એની સાથે મારી ડોસ્તી થઈ

એણે સાને ચુરુણનો પહેનો યુગે માફ કર્યો ચુરુણને
મારી પાસે મોકલ્યા મારું ને એમનું એ બેલ મિલન!
એવું ■ વર્ણન કરું? શી એમની નહતા! જય મિનિ
હમા અમારી ડોસ્તી થઈ મઈ જાણે પૂર્વજ-મતી જ
મતી હતી વાતો થઈ એમણે પોતાની પોશ્વમા સમ
ભાવી-જેલના અધિકારીએને સતાવ રાની

મેં કહ્યું સરકારને સતાવવાથી આપણને શો
કાપો? નેલમાથી છુતીએ ત્યારે આપણે વધારે મજ
બૂત થયા રોવા નેમને આપણા સિદ્ધાંત ક્યારે વ
હોડવા ન નેમને અને આપણા સિદ્ધાંત છે કે અમ કપી
વિના જાણુ નહીં' એલમાએ સિદ્ધાંત છે અમ કપી વિના
જાણુ' છું આપણે તેમના સિદ્ધાંત પર ચાલીશુ'

સખત ડેડી સળ પામેલાએને સમ કરશે પડતો
હતા આગે ડેવાળાએને નહીં અમે નહીં કહ્યું' કે અમા
જ માર કનાક થમ કરીશુ અમ વિના મારીશુ નહીં
સખત સબસાથાને રાજનામ જ પ પાડી હ લોહ દળવે
પડતા હતા અને નહીં કહ્યું' કે માર કનાકમા કોડનીસ
પાડે-વ દશીશુ રહારે નહીં શીને એ પ્રત્યાજ મમો
માર કચાક દળાવુ અને મારે કચાક મિતન રવાખવાય
વિરે

પતી જાણુ દળવા લાગ્યા કુ 'પણ ખરો અમ તા
કુ પછે કમલેર હતા સાને ચુરુણ પોતાના જાનુ
દશીને એપને દળાવડુ બાકી દોલ નેમને મજા કરતા
અ તે નહીં કરેલા રામયે બધા દળાવડુ પૂરું કરતા આમ
સારને ચુરુણ પ જાણુ રહેતા સોને મજા કરતા-સારને અઈને
મજા કરતા

મેં એલરને કહ્યું આજ કનાકનું કામ મારે કચાકમા
અમ છે જાતાના રાજવમા કેઈ ગરબા કરે એટલે શી
વ-એ મને જવા રો.' અને એમ જ થયુ વાતા અમને
પુરાણ લોખળ વગેરે આલસા સાનું સાને ચુરુણ પોતાના
સર હાણુ કહેલ મેં કહ્યું એ જાણુ લખી રાખો' જાણુ
કામ પૂરું કર્યું પતીજાએના સમયમા પાપ રાતોમા રખ
પાણુ રવાખવી આઈ' પુરાણ લખી નાખ્યું એ પુરાણ
કની દરખાઈપે કેલમા મુદરે અપારોમા હતી' કયામ
જાણુ એકાક આપણ નહીં'

વિનાશના કષ્ટતા વધેરે રસ્તે ચાલે. જતો હતો. યાકનો હતો તેમ તરફે પશુ સદન થતો ન હતો. ગમે ચુ. 'એકાદ ઘટાદાર વૃક્ષ દેખાય તો ત્યાં આરામ કરું.' મેં નજર દોઢાવી તો ઝડો. તેમ યશુ દેખાયા પશુ હાથે આપે એવું એકે નહીં. ખીરે ખીરે આમળ વખે તો દૂર એક આબાનુ ઘટાદાર વૃક્ષ દેખાયું. તે નજરે પડતા હૈયે હાથ ચર્મ-અર્પી શાંતિ વળી. છેવટે, ચાલતો ચાલતો તે વૃક્ષ નીચે પડેલો જ ગયો. હાથ કરીને ગેરો. પશુ એવો યાકનો હતો કે બાળક માની મોહમાં લપાય તેમ હું તેમ શીળા છાપકામાં સૂઈ ગયો.

મન છરીને શાંતિ તો એટલી બધી વળી કે જોય જ આવી ગઈ થોડા અગેને જોય કેટલી બધી વહાલી લેાય છે! તેમ વળી, મદ મદ પવન વાતો લેાય તે તો, માતા મીઠા હાલકા જેવો લાગે.

જોય જોડી ત્યારે હું 'કેટલું' જાણ્યો તેમ તો આસન ન રહ્યો, પશુ નરા દેશમાં ગમેલો પ્રવાસી નવા નરા વિચાર-સમાચાર લઈને પાછો ફરે તેમ, હું કે છક નવા જ વિચાર લઈને જમીનમાં આવ્યો. હતો, એવું મેં અનુભવ્યું. હું આખ મોવાને જોરા લાખ્યા કે હર્ષ દુનિયામાં આવી પડ્યો છું!

ત્યાં તો ઝાઝા પાદકા ખડખડાટ હસવા લાગ્યા. હું ચમક્યો. વિષર એવું તો પાદકે પાદકે સુલો લખવા હતા! તરત જોલો થયો. એક પાદકા પર વાનુ : 'કેઈ ગમે તેટલું હું ખી દોય તો પશુ તેને પાંચાતરો નહીં.' એમ વાચતો જ ગયો- 'તમારો દુરજન પપ બી.આ દોય તો તેને સોડમાં લેજો.', 'અચકાયા પિના તમારાથી બને એટલી મદદ બીજાને કરજો.', 'તમારા સુખમાં જીવનના કુખના સ્વીન કરજો.', 'બીજાના સુખમાં આનંદ માનુજો.' 'તમારા કુખમાં બીજાના સુખની ખૂલેચૂકે પશુ હવે ન કરતા.' 'બીજાના કુખમાં તમે તમારું કુખ ભેજો.'

ને ને પાદકું જોઈ તેમ સુલ વચ્ચે. હું વિચારમાં ન પડી જઈ તો બીજું કું કું! હું તે ખૂંચાઈ ગયો. ફરી મેં આમો મોવા અને હું બોલી બેઠો : 'હું કયા છું! હું કું જોઈ રહ્યો છું!'

ત્યાં બીજાને દસમે અખવાય પાદ આમો કુંપુ બાજાન આનંદને કહે છે : 'આ હું છું-તે હું છું, જશું

હું જ છું.' તો, હું હું 'કેઈ' આ વિષરપ દર્શન કરી રહ્યો છું!

ત્યાં કેઈએ મારી પીઠ પર એક દળવી ઘપાટ મારી લેાય એવું મેં અનુભવ્યું. ધાળ્ય ફરીને એવું તો એક કાળી ઝૂંજીને મારી પીઠને દળવેકથી સ્પર્શીને બોલી : 'મારી છપ્પા દલી કે તમને જરા બાનમાં લાઉં. હું એકલી તો અચકા, એટલે મારા જાઝમ ધ પવનની રાહ જોતી હતી તે આબો અને મેં તમારી પીઠ જરા ધાનકી લીધી. તે સાર અકરજ નહીં. મારે તમને એક વાત કહેવી છે, સાબળીયો! લો કહી જ નાખું! જુઓ, અમને આ ધતી પર, આ દુનિયા પર આબ્યાં ને સુખે સૂઈ ગયા. તમારા ઇતિહાસો જ કહે છે કે અમારો જન્મ તમારા કરતા, વધે પડેલા થયેલો. એ રીતે પશુ જોઈએ તો, અમે તમારા કરતા કંઈક મોટા, વધારે ધાની ખરા, કેમ ખડું ને? જોલો! જોઈ વાચું? એવું તે મેં હું કહ્યું કે સુખ સુખઈ ગયા? મોટું કેમ વેકાઈ ગયું? પશુ એમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. અમારે વડાઈ તો કરવાની છે જ નહીં. સાચું કહેવું છે. તો, જરા શાંતિથી, વધારે ઉદાર થઈને તમને થોડુંક 'હું છું' તે સાજા.

'આ કડું છું' તે તમને માત્ર ઉપદેશ લાગશે, ના, એ તો તમારી ઇવનકયા પશુ છે. અમે પશુ તમારી જેમ જ નુપ દુઃખ દાઃ તરફે અનુભવીએ છીએ. અમારે પશુ સેષર, સુવાની અને વૃદ્ધાનરધાન્યની પસાર થવું પડે છે. અમે પશુ દરોએ રહીએ છીએ.

'પશુ માનુસોની નજરે તો અમે મૂળા બદેરાં તેથી અમારી સાને રેષપ જુએ! અમારું મોવા ધાળ્યે! પશુ સાચું કહું તો જેમ નાજતોની દુનિયા છે, તેમ અમારી પશુ દુનિયા છે. અમને ધાન છે. સાચું કહું તો તમારી માનુસવેતે અમારી પાસેથી દણ ધવું હવું થીઅરાવું છે. અમે, અમારે જન્મપર્વે મોરીતે કદાક બાળપણેએ છીએ જેને અપ્પ છે, જેને કાલ છે તે અમારી દિવાસાલ જાએ છે, અમને સાંતને છે.

'અને બધારે વલ્લે, અને પૂર નદારમાં નાવ હાજ મારો સજી તમને આનંદ આપીએ ડીએ, અને બીજામાં અને આનંદ બારે નુટી વર્લેએ છીએ ત્યારે તમે નમને દેવન કરવાની લાખાલ કરી સે હા અને, પાન નાન

છા. અમારા યદિવે ચડીને ફૂલો, ફેલા તોડી તોડીને અમને
 લૂંટી લો છે. અને અમે તે શરે તમારો વિરોધ પણ નથી
 કરતા અને તો તમને ફૂલ, ફળ વગેરેની જરૂર નથી
 થતાં અમુકનીએ છીએ પણ ફૂલ ખેડાય તો ખાઈ એટલું
 કે ફૂલની ચાતુર, ખડકતા ફેરવ તમારામાં કેમ ઉત્પત્તિ
 નથી? કળી મોટાને રસ તમારામાં ઉત્પત્તિને પ્રવળ
 તમે કેમ કરતા નથી?

“ફળ તોડતા એકાદ કાળ વચ્ચે આવી છે તમે મારે
 તોડકારથી કદતાઈથી એને તોડી નાખતા લવનેક નય
 કાતા ચત્તાત નથી” તમારા સ્વાર્થને તમે કેવા બળ
 જૂડી જાણે છો! અરે, તમારા સ્વાર્થ મારે તમે અમને
 બંધન મારતા પ કેવા જરૂર છે અચ્છાએ છો

અને આજથી જેમ, રસ આકર્ષણ દેવના ચાપ
 જવા તીથે તમારા તમને બાળને દોષ તમારે વળી એ જ
 કાળો કાશી છપડો ચોતો છે”

“તમને બાળના અનુભવ પછી નથી માનવું કે
 મારા જેવા કણો તો રસ્તાની મેટ કિનારે હાથે હાથે
 ભઈએ અને જ્યેને પોષક સાધ સાધા ખાતરા તેમના
 જામના નાખવા ભેઈએ પાણી પાણુ ભેઈએ બાળકને
 ઉઠેઈએ તેવા દેન મીતથી ઉઠેરવા ભેઈએ અને રોમ
 કે ફુલનથી તે રસ ફરીએ તેમ પ્રતિફળ હાથના

પ્રાર્થના

પ્રાર્થના એ સરકારથી ઉત્પન્ન થતી એક મદદરૂપી
 અસ્થિત છે, એ અસ્થિત આદમની છે જુદવની
 છે, સાવચાલની ॥ એ એક દૈનિક વિધાન છે મોરક
 છે અને જાનપલ છે પેટની અંદરને મેન કાળને કરી
 ને સાર કરવાની નેટરી વરર છે એટલી જ વરર એ
 પ્રાર્થનાની પણ જ જાન કરીને નિર્માણ થતુ નેટરુ
 જરૂરી છે એટલી જ વરર પ્રાર્થનાની પણ વાળવાપોષને
 નિમળ થવા માટે છે યારીતિક કર્મ કર્યા પછી નેટરી
 ને પ્રમાણે હોય અને આરામ કરી ॥ તે જ પ્રમાણે
 એકેક ક્રોડની વાસનામાં નિમળ થવા પછી અને સ કલ્પ
 નિરૂપણ થાઈ ગયા પછી પ્રાર્થનાની યાતિ અલ્પ વ
 જરૂરી છે યારીતુ સળવ ખાત્ર કર્યા પછી, ફરીથી
 મોરક મેરની અસ્થિત ને રીતે અનિવાર્ય છે, તેમ
 હૃદય સળવ ખાત્ર ન થઈ જાય એટલા માટે પ્રાર્થનાનું
 મિશન એને અમને સમરે ખનાડતુ જ ભેઈએ

કાકા મને વરર

અને કશિયારોગી, જાણ્યેથી અમને રસાય આપી
 ગયા તમા ભેઈએ

“જલુ વચ્ચે ચાપને કે મારે તે તમને શી રીતે દેતી!
 તમે અમારી સાથે જ સ્વાર્થવલ જેમ તેમ વતો છે,
 તેમ ને તેવી રીતે તમારા જ માણસો સાથે અંદરોઅંદર
 પણ નાઈ છે. તમે અમારું રસાય કરો! પણ ના, બધા
 જણે કરવા નથી રહતા, જેમ કે અગિ: મુ ને તમને
 જાણે આપ્યા તેમ, બાળ ન આપે, આપે તો કાકા,
 તેમ તમારામાં વળી જાય છે. થનારા છે, એટલે વળી
 આ કંડુ છુ

“થરી મને યાવ છે કશિરે અમને પણ તમારી જેમ
 બોલવાની શક્તિ આપી દોન તો” વળી યાવ છે, કે આને
 થવા માપસો એવું મેને છે કે તેમના મોલ પર વિશ્વાસ
 નથી પડતા તેલ કમલ અમારું થે થાત”

તમને યાવા મળે તેવી તમે અંદર અંદર પાણી
 છુલક પણ કરો છો અમારે એવું નથી, એ પ્રયત્ને જ
 સકેવ થાને છે

તો વળી તમને કટાણી આપે કે વળી બરનપેરે
 આ કા દર દર કરવા લાગ્યું! થોડું કશું કાકુ ગણ્યો
 ને અને તે તમારા મુખ માટે થોડી અમારી કરકાર કરને
 ને અમુકા મુણે તમારા કલ્પનમાં થે ઉતારને”

ઉત્તમ સાહિત્યની પરિભાષા

કુ મરી એવું કહ્યું નથી કે સાહિત્યકાર અમુક જ
 લખ-લખ વાત કું જણી વાર કપી વૃક્ષો છું વરરે
 કુ કુ એવી અપેક્ષા રાખુ કુ કે સાહિત્યકાર ને કહે
 લખે છે તે ભેઈને ફેરવે જાગવું ભેઈએ કે આ મારે માટે
 જ લખવામાં આવ્યું છે ત્યારે જ એ ઉત્તમ સાહિત્ય
 અમલે ને અમુક ખામ સોચેને એમ લાગે કે આ અમારે
 માટે જ લખાયું છે તો તે સાહિત્ય મોણ મનાઈ કહેવું
 પછી કે મિત્ર સાહિત્યને આત્મા જ નથી રહી વ્ય
 વારાવળુ બિને છે ત્યારે ચોને લાગે છે કે એ મારે માટે
 જ બિરત છે પછીએને લાગે છે કે અમારે માટે જ
 લખ્યા માણસોને લાગે છે કે અમારે માટે જ લખ્યો
 મોઝાન લાગે છે કે મારેને જ ॥ તમામ ચરનાના લઈ
 જવાની કે વા આપવા જ લખ્યો એવી રીતે ઉત્તમ
 સાહિત્ય અનેકવિધ પ્રેરણા આપનારું દોષ છે-અમુક જ
 પ્રેરવા બધે એવું નથી સમજી નથી

કિનારો

‘રોશન માસ્ટર સાહેબ, પિતાજી આજે બહાર મામ નહીં જાય, તમે ફોનને બંધ કરી દેજો.’ ટેલીફોન પર હોર્લક નંબર મેળવી આર વર્ધના નાનુએ એમ કહી મારી પાસે આવતીને કહ્યું: ‘પિતાજી, મેં રોશન માસ્ટરને કહી દીધું છે કે પિતાજીને આવતાં વાર થશે. તમે ધીરે ધીરે જઓ, પછી થોડી વાર આરામ કરીને રોશનને જાણો.’ નાનુએ પહેલી વાર દાવજેવવાનો ખેલ કયો.

મારે રાતની મારીએ ડેરેરાડુન જવાનું હતું. સીટ રીઝન થઈ ચૂકી હતી, બીરતરો બંધોતો હતો. હું બહાર જઈને એ નાનુને ગમતું નહોતું. કેમકે, એ શેજ મારી પાસે સ્ત્રોત અને વાતાં સામજોતો.

આખા દિવસમાં થયી વાર એ એવી માની ફરિયાદ કરતો અને કહેતો કે ‘એને ધમકાવો. હું બોલે બોલું’, ‘અમરદાર નો માતા નાનુને હેરાન કર્યો તો!’ કહું ત્યારે તે એવી મા તરફ જોઈને અને કહે: ‘પિતાજી માને એવી રીતે ધમકાવો કે તે રહે.’ અને તે બોલે બોલું-રડતી. આખા ધરનાની એવી માનવતા હતી કે નાનુ અને સોથી વધારે ચાહે છે. પણ આજે મેં એની પરીક્ષા કરી. પૂછ્યું: ‘નાનુ, હું મારી સાથે ડેરેરાડુન આવશે કે તારી મા સાથે રહેલી રહેશે?’

એણે અમારી બનેલી તરફ વાગવેલી જોઈને હેવડે માની મોઢમાં હપાતાં કહ્યું: ‘માની પાસે રહીશ.’

એમ તો હું જાણતો હતો કે તોહી પાણી કરતા જલું દોષ છે. તોપણ મને સાચું ખરું કે આપણે આ રહેવા મને કેવો હેતર છે! કામળ તો મારા રહે છે, રાત દિવસ વાંદરાના બચ્ચા પડે મારી પાછળ વળજેલો રહે છે, પણ ખરેખર તો માટે જો પોતાની માને!

પછી પેલો ટેલીફોનવાળો બહાર યાદ કરતાં અને ખરેખર ગાળિ થઈ, કેમકે, વાસ્તવમાં હું જ એને મારે દોષિન હતો. એ આજુબીમાં ને કઈ છીંચ્યો છે તે મારી પાસેથી છીંચ્યો છે. હું એ દુઃખાય હોકારને કેલમાં ધનનેકરતો આવું છું. આપણે મોટી ઉમ્મરનાઓ કહેતા ખાતર ને હોકારને રમાઈ એ છીએ, પણ માતાએક મિત્રે કહું છે તો અમારાને બધે પોતે જ હોકાર સાથે રખાએ છીએ. એ આપણાં રમકડાં છે, કેનાથી આપણે રખીને છપ્પ મુઠ કરીએ છીએ. અને એ બહાને માલીએ એટલું નાચીએ, ગાઈએ, કૂતરા બિલાડાનો અવાજ કરીએ તો

પણ કેઈ આપણી મનક ઉઠાવતું નથી.

‘એ આ બિલાડી આવી!’ ‘કામડા, નાનુનો કાન પકડી એને ઝાડ પર લઈ જા!’ કેઈ વાર વળી મુઠીમાં ફિસા ચંતાડી એને છૂંતર માથા કરીને-મકલી લઈ મઠી કહીએ છીએ. એટલે એ પણ મારી પેડે, ‘કાલી કલકલેવાળી’ કહીને ઓઝો સંતાડવા લાગે.

શેજ રાતે નાનુને રાતાં સંમળાવવી પડે છે. શેજ શેજ નવી નવી વાતાં ક્યાંથી લાવું? એટલે મોટી મોટી, ઘડી કાઢેલી વાતાં પણ સંમળાવું છું. અને તે પણ જા, ચોર, ચતાળી, બિરસાકાનુ વિગેરેની. અને ને મને એ વિષયની જ વાતાં સંમળાવું છું. અને તે પણ ક્યારે? બેથી સાત વર્ષના ગાળામાં બ્યારે એના બાવિ જીવનનો પાંચ નંખાવ છે ત્યારે, આપણે આપણાં સંતાનોના મનમાં સ્વાર્થ, જલ, લાલચ, ચોરી, લૂંટ, ખૂન અને બા-માલીના સંસ્કાર રા રી રાતીને બરીએ છીએ. જાણે કેઈ મોટા મહાનનો પાંચે રીધી રીધીને નક્કર કરતાં શોધીએ તે રીતે.

આ પાયાના વિષયો કાલોની જાડ મુજબત ને જોડી થઈ જમામા યોગ્ય ધર્મશિક્ષણ પણ તેને કાપી કાઢતું નથી.

આમ, આપણે દાથે કરીને આપણાં બાળકોને ચારિત્ર્યની બનાતીને જિંદગીભર રડીએ છીએ. મારો એવો વિશ્વાસ છે કે દરેક બચ્ચાના ચારિત્ર્યમાં એના બાળ-પણની ઝવઝવ અવસ્થ મળે છે. એટલે જ કહ્યું છે કે પ્રુથર્વ શક્તિ પાસુઆમણી જ કેમોવ છે.

વીસ વર્ષ વિચારવતમાં કાન કરીને એક ડોક્ટર થોડા દિવસ મારે રહેલી આપણા દુતા. મેં એમના મોઢાના મનકાટ પરથી જ પારખી કાઢ્યું કે તેઓ રામજી સાથે નિકટના સંબંધમાં રહ્યા હશે એમને આજર્થ થયું. વાત સાચી નીકળી, એ નાલજકયાં રામજી સાથે રખા અને લખ્યા હતા.

આજણી સરકારે જાસ્તવ ઉત્થાન મારે જાનવતની ચોખ્ખાએ કરે છે, અને આર્થિક સંકોચનો મામલો પણ કરે છે, પણ આર્થિક-ગીત, વિદ્યાન, ઉપવેશ અને ધર્મની શુદ્ધિથી આજણને શેષ લાખ થશે-એ આપણું નૈતિક ધોરણ ધિનું ન થયું દોષ! આજે આપણે નથી આપણે આપણા બાળકોનો ડાસ જોઈએ છીએ. એ ડાસ માત્ર સુલ-એ-જાળ શિસ્તના શિક્ષણથી નહીં અટકે, એને

માટે આપણે પોતાની પાને ક્ષમા અને સમર્થ સામ્રાજ્ય
માટે ઉત્તરના મુખ્ય નાણાંને જ સહાયતા પાડી વાગત
વધા વાળીએ. નૈતિક ઉત્તરનાની સમગ્રતા એવાંએ છે
આને કોઈ પણ અને આપણે માણ્ય વાતોએ વાદ નથી
અને કોઈ એવો અભિકાર નથી કે આપણા બાંધ
માળીને સહાયતા આપણે રાષ્ટ્રી નવાઈ મૂકે-પછી
એ તે મા પછી કેમ ન હોય

અરજો મનોવિદ્યાના પડિતો એક મોડે સ્વયં
નેહીએ એ મોડે સારી બાજુ તરફે અર્થ જાણે
મી પ્રત્યેક આપણેના ભેખો પાછેની સાતમા સારી

વાતોએ ક જાણી નોઈએ એક સારી વાતી માટે
એવાંએ એકા ૧૦૦ રૂપિયા પુરસ્કાર આપણે નોઈએ
પછી એ જાણી વાતોએને પોતાના પ્રમાણે મેળી માળીને
સાત વર્ગના જાણો માટે ૭-૭ રોપીએ પ્રત્યેક આપણ
જાણી તેની એવાંએ એકી એક કરોડ નકોડ મહત
વધે જાણી નોઈએ

સારી એવી જાણ સત્ત છે કે રાજે સામા આંક
નાર્થ એવાંએ એકી એક વાળી જાણોને રોડો પદ
દરેક વાળમા સહાયતા આપણે આપે આપણે નોઈએ
હોય તે તેના પામા મજબૂત કરવે પડે

વાતવાતમા

સહીવા બહેન કોઈના દરજા માટે શું કન્યુ તે જ અને સમગ્રતા નથી અસરની
છેલ છે કે આપણે મોડે મોડે વધી ન જાય એવા વધી ન જાય તે કે દુનિવા તેના સામા નોઈએ
મોડે તેની મુશ્કેલી આપણે તો પછી તેને જાણીએ અને આપણે દરજા પડે પછી જાણીએ
મારો એકોએ એક દરજા છે તેથી જ તે પૂન દરજ છે પછી તે માણ્ય માળી જ નથી કે એને
કે હું કે આ રોડો અને રોડો સામગ્રીની રીત નહિ યવજ પા જણ તે તો નિશાળાની
આપે ને આ આ કરતો રોડો જોને તા નથી માળીને વાડે અને તેવજ પર તલ દેવા
મોડે અને જાણીએ કરે હું એને પોરી નહિ તો રોડો વાર ખીજાને સમગ્રતા કે સહી ને પેલા
કમળામાળીને છે કે આંક વધીએ છે પછી જાણીએ રોડો રોડો વાર છે ૧૦ મે વર્ષે તા મેલીક પાસ
અર્થ જાણી અને હું તેના કરજા મે વર્ષે મોડે છે જાણ મે વર્ષ પાછળ છે

પછી તે તે રોડો અને માળીને રોડો પરથી માળીએ મેસાળીને આ આ કરીને
આપો વિ માણ્ય આપણે અને રોજ કહે કે આ અને સમીતના નવીન આપણે જાણ દેને
માટે સમીત રીતપણ છે

પછી હું એને સમીતના વર્ષે આ રોડો કરવા હઈ માટે અને આપણે નથી જાણીએ આપણ
રવિનાને તા જાણીનાંએ વાળક પોતાનું આપણે સમગ્રતા કે તેની મા હું એના જાણીને
જાણી તો માટે કરજા છે તા તા એ ન જાણે તા જાણી થયુ જ નોઈએ મોડી છેલ્લેને
એણે જાણે મંતુ જ જાણ તે તે નાજા છે

મહાસહાયીએ કહે છે કે જાણીની છેલ્લ મુજબ અને વરતણ વો તો શું માટે તેનું
અર્થમા જાણીને તે નજરે તેજ આ નાપે નાજા છે

એ ન જાણે તેને વધી ન જાય હઈએ સમીતની પૂન તા મજબૂતી કા પેજ હઈએ
ક અને સમીત નહિ જાણવા હઈ

અને નવી વરતણ મહા મુશ્કેલી વરતણ વધા સમીતનાં પુનનીઆ પ્રવેશવા સમીતની
દિનવામા સમીતનાં પુનનીઆ એજ ખીજા વાગ્યા

સમીતના સમીતનાં પુનનીઆ મહા ને કેક ને આપણે આપણે તે આપણે અને
કેક મોડે છે અને જાણીને જાણ વાદ કરીને આપણે આપણે આપણે આપણે કહે છે

મેલીએ જાણીને અર્થમા જાણીને આપણે નથી આપણે તે તેના રમે જાણ કીએ
નવો તા પોતાનું અર્થમા જાણીને જાણીને છે

—ધીરેન ગાધી

[૮૨]

તીરથ, તપ, ત્યાગ કરીને પણ તરી જવાતું નથી,
તરવાતું છે લીનતામાં!
બધારે વિઠોબાના પગ નીચેની છટ હું બનીશ,
કેવળ શૂન્ય બની જઈશ,
ત્યારે જ માનીશ કે મારી સાધના સફળ થઈ.
અનેક પુરુષોના પરિણામ રૂપે
પરમેશ્વરની ભક્તિનો અનુભવ કરું છું.
પરંતુ ભક્તિની પણ પરિણતિ
સંપૂર્ણ નિરહંકૃતિમાં હોવી જોઈએ.

[૮૩]

રાત્રી પુરુષોના આત્મસુખની કેવળ વાતો આપણે
કેટલા દિવસ કરતા રહીશું?
શું આપણને કો સુખની પ્રત્યક્ષ અનુભૂતિ ન થવી
જોઈએ?
પરંતુ કોને માટે પોતાના મનને બચાવવું ને
સાચવવું પડે—અનિદ્ર સંસ્કારથી!
કરવું એ જોઈશે
કે વિશિષ્ટ ભાવ જ મનમાં સ્થિર થાય.
અને એ જ સધાતો નથી.
પરંતુ ઈશ્વરને માટે ભક્તિ રહી,
તો એ અધરું નથી.
એટલા માટે જ્ઞાનદેવ કહે છે:
'હે દેવ, તું મારે માટે પદ્મોદય છે,
એણું કર કે તારા પ્રેમ-સુખમાં આમાં બધાં શુભો
બધી ભય,
જેથી માતું બાકીતું કામ સહેલું થઈ જશે.'

[૮૪]

કાંઈકે કામળો જેમ તેમ સાચવું છું.
આશા હોયી હીંપી છે કે કોઈ દિવસ આજો
કામળો પણ મળશે!
જે છે તેને સાચવ્યા વગર છૂટકો નથી.
પરંતુ અહીં પીઠ પુલકી છે,

કંડી તો લાગે જ છે.

એટલામાં પૈ ના નથી,
અને પ્રાણપ્રાપ્તિ જોડી થતી ભય છે.
એટલે પોતાની કમાણીની આશા છોડી
હવે હું એની પાસે માંડું છું,
કો જ મને આજો કામળો આપશે.
સાધકને એના વિના છૂટકો નથી કે સ્વશુદ્ધિપ્રભાણે
સાધનાતું આવરણ કરે,
પરંતુ એવટ ઈશ્વર શરણ વિના સાધનાની પૂર્ણ-
તાનો સંભવ નથી.

[૮૫]

ઈશ્વર અધિષ્ઠાન-કન્ડ-સ્વરૂપ,
અમે તપ વ્રત-મન.
ઈશ્વર શુદ્ધ સત્વસુહી;
અમે ત્રણ શુભોત્તું મિથણ.
ઈશ્વર સર્વ શુભ સંપન્ન;
અમે સર્વ-કોપ સંપન્ન!
ઈશ્વર અખંડ
અમે ભાંગ્યા તૂટ્યા!
આ આજો લેદ કેમ?
કોઈ રીતે આ સંદેહ ચિંતામાંથી જતો નથી.
એક વાર કોઈ એક શોભીને ધ્યાન ધરતો જોયો,
કોઈ ભક્તને નામ જપતો જોયો;
અને મારે સંદેહ સહેરો થમી ગયો!
સમજાવ્યો કે, સાધના અને ભક્તિનું સુખ અત્યંત
ભવવા માટે જ આ જોડ છે.
ત્યારથી, એમાં અરજીમાં મારી વૃત્તિ લીન થઈ
અઈ!

[૮૬]

એમાં સંદેહ નથી
કે તું મારો સ્વામી છે.
અને હું તારો શેવક છું.
પરંતુ વિચારવાથી આ લેદ રહેતો નથી.

એકવા માટે આવે, આપણે હોયી હઈએ
 અને એક જ રૂપ આપો અને ધરી હઈએ
 અને,નો આટલો અનુભવ મને રૂપ દો
 પડી હું હમેશને માટે વખણે દાસ થઈને રહીશ

[૮૭]

ઈશ્વરના ભક્તની ભવરમા કિ મત નથી,
 કેમ કે, ભક્તની આગળ ભવરની જ કિ મત નથી
 એને ભઈએ કેવાળ એક ઈશ્વર,
 ઈશ્વર છે તો એને કશાની જરૂર નથી!
 અને ન હોય તો ખીણ કોઈ નીજતું કામ નથી
 સારાસ, અને ખાલુથી
 ફિનિયાના ભવરમા એની કિ મત ન રહી

પદમ વિરહોસક્તિ રૂપ

[૮૮]

સાધકના જીવનમા એવી એક અવસ્થા આવે છે
 કે જ્યારે તેને ઈશ્વરનો તીવ્ર વિચોગ સત્તાવે છે
 ફિનિયાની બાપામા એવું વર્ણન કરવું અસંભવ
 હોય છે

તો પણ, માનવના ક્ષતોરને માટે
 કોઈને કોઈ રીતે પ્રયોગ કરવો જ પડે છે
 એટલા માટે વિરહોસક્તિની બાપામા એ અતુ
 ભવ બતાવવામા આવે છે
 એ અવસ્થામા ભક્તને માટે
 ફિનિયાની બધી શીતળતાનું અકરક થઈ જાય છે!
 મધુપૂર્ણ કરવું હાથે છે!!

રાનદેવ પોતાનો અનુભવ કહે ॥
 દેહ તરફ ભઈએ તો ક્યારેય કશું પણ નથી
 કેખાતુ
 ક્યારેક વિષદિત જ દેખાય છે
 અને ક્યારેક દેહને ઠેકાણે દેવતું જ રૂ ॥ દેખાવા
 માટે છે
 કદી ચૂન્યતા, કદી પ્રાપ્તિ કદી ઉત્ક્રાંત!

એવી આ વિચિત્ર દશા છે!

[૮૯]

ભક્તવાન, તારો વિચોગ હવે મારે માટે અસહ્ય
 થઈ ગયો છે

કારણ, જન્મરથી તારી અપૂર્ણ આશા બધાઈ છે,
 વૃત્તિની જે ચતાણ એટલી થઈ રહી છે કે એની
 સીમા જ રહી નથી

ક્યારેક વૃત્તિઓ એટલી જડ બની જાય છે કે
 દિવસ અને રાત મગીને એક લાખી રાત થઈ
 જાય છે

પ્રતિજ્ઞા ઉભે ઊઠવી જ નથી
 ક્યારેક વૃત્તિ એટલી ચ વળ થઈ જાય છે કે દિવસ
 અને રાત મગીને એક પારસો લાગે દિવસ થઈ
 જાય છે

કંપનાના ઉત્થનને શાંતિ મળતી જ નથી
 તારું અત્યક્ષ દર્શન થતા
 તારી સ્મૃતિ અને પ્રાણીયને મને સાક્ષાત્કાર થયો
 ત્યારે જ મારું કુચળ છે

[૯૦]

પ્રભુશિવનની ઉત્ક્રાંતી, ક્યારેક ક્યારેક હું
 માણસો વચ્ચેથી એટી ભાઈ છું
 અને પ ખીસોમા જઈને બેસું છું
 એમને કહું છું

તમે ધરતી ઉપર આકાશમા ઉડનારા છે,
 તમને ઈશ્વરનું દર્શન જરૂર જ, થયું હશે
 બતાવો અમારું ઘર પહોંરી તરફ ક્યારે જશે?
 તમને જો મારું પ્રિયમ આપોશ
 તે કહે છે-

અમને તારું કશું નથી ભઈતું
 પહોંરી રાખ તને અવસ્થ મળશે
 ક્યારે મળશે, એની તને તારા હૃદયમા જ અભર
 પડશે

આપણે કે વિરહભાવ?

॥ વિરહ, જઈ આવેલા ॥

અનિલ

ગતુ ગામ ઉંમરે તો નાનો હતો પણ તેના શરીરનાં પ્રત્યેક અંગે સરસ ખાતરથી પોષાયેલા અને ઉછેરેલા ડોહાં દુશ્મની જેમ સુપુષ્ટ હતાં. નાનાપણથી જ વ્યાયામ કરતો આવ્યો હતો અને સુખી ખેડૂતોના દીકરા જેવો, ખાતરપાન સારાં હતાં. શરીર સુદૃઢ હોવા છતાં ડોહાંને હાથ પગ ખતાવ્યો ન હતો. એટલે ધાતુ દોહાં તો ગામના કેંડાનાં હાલકાં-પાંસળાં ખોખરાં કર્યાં હોત, ધટ્ટી વાર એવા પ્રસંગે પણ આવ્યા હતા, પણ ગતુએ માત્ર હસીને બહુ ટાલ્યું હતું.

ગતુ ગામનો એક વિચિત્ર સ્વભાવનો માણસ હતો. કોઇથી દૂર રહેનાર અને દાંત સ્વભાવનો. અંગળ ખસે, ગંજીર પકુ એટલે જ.

એ અકારણ હસતો ત્યારે લોકોને લાગતું કે આનામાં અક્કલ એાછી છે. અને એ વાત સાચ એટી પણ ન હતી. પણ તે સાથે એ પણ સાચું હતું કે ગતુ મોટે ન હતો. ગતુ ગામ ન છેડે, ગામમાં જ રહે એવી એ લોકોની ઇચ્છા હતી!

ગતુનો, એના ધરમાં જ જુદા, ખાસ આદર ન હતો. પાટીલ કુટુંબ ખાસતું મોટું હતું ગતુ સાથે મળીને કુલ પાંચ ભાઈ હતા. આર પશ્ચી ચૂંસા. એમની વડાએ તે ખાગોથી પાટીલ કુટુંબ લખ્યું હતું. સૌ પોતા-પોતાની શક્તિ અનુસાર કમાવું. પણ ગતુ તો પાટીની એ કમાણી કરતો ન હતો. રોટલા ખાઈ નિશતે ધટાળા બાક નીચે લખી તાણવી, ડોહાંકે ડોહાંએ ચૂસા ચૂસા ભેરી રહેવું કે ગામમાં ગમગમું. એ એની નિત્યચર્ચા હતી. ડોહાં પણ ઘટનાથી એટું મન રાહ રહ્યું. દળમ ડોહાંના વાળ કાપતા તો ગતુ તે જોતો કર્યાં સુધી બેઠો રહેતો હતો અને જ કહેવું પડતું : ‘પાટીલ, બેસો ને બેળા છે શું?’

ત્યારે ગતુ ધીરેધીરે સરખું કરી જઈર પર બેસી જતો, અને દળમ કેમ, શી રીતે વાળ કાપે છે તે જોવા કરતો. એ જ પ્રમાણે કુશર, કુહાર, દરજ્યા કામેા પણ જોતો રહેતો.

ડોહાં ડોહાં વાર એને એના બાઈ કહેતો : ‘આમ ખાલી કર્યાં કરે છે તેના કરતાં કંઈક કામ કરે તો શું જોડું?’

ગતુ હસીને પૂછતો ‘શું કરું?’

‘ધરમાં કામની કર્યાં એટલે છો રેંટ ચવાર, હળ બેક, ગમે તે કર!’

‘પકુ એમાં મને શું?’

જેતી કરીને કમાવાની વાત પર ગતુને વિશ્વાસ ન હતો. દુરખ વેડીને ધનવાન થવું એ વાત પર એને વિશ્વાસ ન હતો. મહેનત કરીએ તો રેંટ ભરાય, વિદેશ કશું નહીં. ખૂબ પૈસા કમાવા હોય તો મહેનત કરવાથી નથી મળતું. એનો રસ્તો જ જુદો છે એવું ગતુ માનતો.

બાઈ કહેતો : જગલમાંથી ટોર માટે ધાસચારો વાડી લાવે તો ચ બસ છે.’

તો ગતુ જોરથી હસીને કહેતો : ‘ધાસમાંથી સાવ નીકળીને કરો તો? રીંધા વેડુંકા!’

‘અરે, કેટલા માણસો ધાસ કાપે છે! શું બધાને સાવ કરો છે!’

પકુ ગતુ સામે એ વર્ક નકામો હતો. એક વાર એના મનમાં ફરી ગયું પછી એમાં ફેર પડે જ નહીં.

‘અરસાં રીંચાનાં લઈ ને હાલ વેળાએ દર બધા-ડિમે બળારે ભપ તો થાકું છું’ પણ વેચાયું!

‘ના, બાઈ, અલગ જગતના બાર માથે માપે ડોહાં! મારા તો પગ દુખે!’

આવેડ મજબૂત માણસ, કે જે બાર પગપદમાં જામિ આવી નામે તેને આશ્ચર્ય ન હતું! એને તો જેમાં જરાય મહેનત પડે એવું ડોહાં પકુ કામ કરવું ન હતું. કેમ કે, એ માનતો હતો કે ધન કમાવાનો રસ્તો ખીંચે જ છે.

છેલ્લે બાઈએ એને કહેવાયું જ મુષ્ક ક્યું. આટલા બધા કામ ખાવ છે-પકુ, પકી સુઢાં, તો એક છાવ વધારે!

પકુ એનો અર્થ એવો ન હતો કે ગતુ કશું કરવા જ નોંતા માગતો ને ટાઈમ ખાવું, જાણવું ને એક દિવસ ચરી બધું-એવી એની ઇચ્છા ન હતી. એને ધનવાન થવું હતું, પત્થરનું હતું અને બંગોળી પકુ બાપેલા હતો! પકુ મહેનત કરવાથી એ રવખ સિદ્ધ થાય એમાં એને ધર ન હતી! એને લાગતું હતું કે ધનનામ ચવા સિવાય મારા બાજમાં બીજું કશું લખાયેલું નથી. તે શી રીતે ધર્મ ચકલ એની પ્રતીક્ષામાં જિંદગીના દિવસો એ પૂરા કરતો હતો.

અને એક દિવસ ગુલુને ખનવાન જવાનો રસ્તો
ઠાંડી થયો!

મામમાં એક મદારી આશ્વેલ-દનુશાન મદિરના
ચોનાનમાં એની મંદુવર વામના ઘોંટી ટોણું મેંકું ચાઈ
ગયું.

મદારીએ કુર કિપામાથી અઘરસ કાઢયો. 'છાક-
સમો બરા ફર દોલ' એવું કહ્યું અને ટેશ્વનું વર્તુળ
મેંકું ચડ્યું. 'ઐરલે આને નહી, જરા પાસે આવો.'
મદારીએ ફરી સૂચના આપી. ટેશ્વું બરા કાઢ્યું ચાઈ.

અને મદારીએ બેવ શર કર્યો. એક ડખ્ખામાથી
મેંકું કપેળી, છાડુ વચેરે મિદાઈમાં કાઢી. જલ્લે જેલ્લે
ત્યારે અંધી ધૂન છાઈ એમાથી રૂપિયા અને પછી દસ
રૂપિયા બનાઆ ત્યારે ગુલુ આશ્ચર્યચકિત ચાઈ ગયો.

મેંકું પૂરો થયો. પેસા એમ કહી મદારીએ ખભે
ઢોળી મરાવીને સાલવા માડ્યું કે રસ્તામાં ગુલુએ તેને
શોધ્યો.

'કેમ, સાઈ, તું કામ છે, માડું?' મદારીએ પૂછ્યું.

'મદારાન, મને પશુ પેની વિદ્યા શીખવે!'

'કઈ વિદ્યા?'

'મારીમાઈ પેસા બનાવવાની!'

અને એમ કહી ગુલુ તેના શુરુછને હોટલામાં છાઈ
ગયો. આ પેવારી, મવાલું અવાડ્યું, બે ખાનવી છપાર
પશુ બાવી.

મદારીએ કહ્યું: 'તું' ઘડેલો તો નથી થયો! બેતાનો
કપો ઢોરી, આ વિદ્યા ત્યા માટે શીખવા માગે છે?'

'મારે ખૂબ પેસા કમાવા છે, મદારાન! બેતામાથી
તે શું ખો?'

'મારી વિદ્યા શીખવતી તને પેસા અળા બલે શું?'

'તને જ ક્યો, કું શું ક્યું?'

'કું વિદ્યા શીખવા પછી ખજુ આમે મથમ ત્યા માટે
ખજુ શું?'

કેક વિચાર કરીને મનુએ કહ્યું. 'તમામ શુરુએ
ક્યું કરે કે વિદ્યાને બીલે ઉપયોગ ન કરીશ.'

છેલો, ત્યારે ગુલુએ મદારીને કાઈ દિસાને છાખો
જ નહી ત્યારે તેણે કહ્યું. 'મેંકું વચ્ચી કાઢે છે, તો
મેંકું રૂપિયા છાઈને પદતુર ના ત્યા જાહેલને ત્યાથી

'કું-દબલ' નામની ચોપડી ખરીદશે-એમાં એ વિદ્યા
આપેલી છે.'

અને તે જ બયોરે ગુલુ પદતુર વચ્ચે કું-દબલ
છાઈ આવ્યો. ને વાંચવા લાગ્યો. પહેલો મંત્ર એવું વાંચ્યો.
સાથે સૂચના હતી કે, 'કુનિવારે સવારે કંગલમાં જઈ
નામ-નામનીલ જાહેરને માલુ' પછી તેને નહી કિનારે
છાઈ અર્ધ-એક કિનારે નામને અને સામેના બીજા કિનારે
નામણને છાઈ દેવા પછી સાત દિવસ માદ નામ કાઢયો.
દેવ ત્યા જોવતું ત્યાથી એક રૂપિયા મળતો. તે પ્રમાણે
નામણની જગ્યાએ ચોદતાં અધિને મળતો. તે બંનેને ધરે
જઈ છાઈ છાડા રાખવા બસ, મંત્ર સિદ્ધ થઈ જતો.
પછી રૂપિયા પાસે નેરલા રૂપિયા મળતો તેટલા મળતો,
તે જ રીતે અધિકા પાસે નેરલા અધિકા મળતો તેટલા
અધિકા મળતો.

બસ. પછી તો ગુલુ નામ-નામણના નોડાની શોધમાં
જગ્યામાં રખડવા લાગ્યો. એ મદિરના પછી એક ટેકાણે
નામ નામનીલ જાહેર નજરે પડ્યું અને એણે મારી
નામણ.

સૂચના પ્રમાણે બંનેને નહીના જુદા જુદા કિનારે
છાઈને ગુલુ ખુસ થતો થતો પાડો ફેરો. રસ્તે રાધિયને
ત્યાથી બીડીના જુદા ખરીદી રાધીની કહી દીધું. 'નામે
લખા દેન.'

'ના, જારીશ; ઉધાર નહીં.'

'કા કહ્યું તારી કુકાન કેદલાની, વોપ જોઈએ!
અરવારિયા પછી આવશે તને રૂપિયામાં કાઢી કાઢી.'

રાધિયા નિચારે ચૂપ ત્હો. પછી હોટલે કાઈને
આ પોને ગુલુ ધરે પાડેલ ફેરો. અરવારિયાના તે ગુલુએ
આપ્યા મામમલ દેહક મવાળી દીધી સોડો વિચાર કરવા
છાડવા કે આની પાસે એકએક આટલા પેસા કમાવી
આવવાના છે!

અદ મહિડું 'કુરુ ચડુ'. રાત્રે પુરુષ દરસાદ વરસ્યો
હતો. સારે ગુલુ ની કિનારે પહેલમે. નિવાનિતુ પરશર
કોઈએ લાગ્યો પશુ કયો પતો લાગ્યો નહીં. નહીતો પૂર
આવાથી જાણું વધી ગયું હતું.

મનુએ હાથ નસાવતા મગજની બચાવો કર્યો: આ
વરસાદે બધું બચાવી નામણું. અમરાને તો આપણું પશુ
માત્રે છીનવી લીધું. હવે શું ક્યું!

પ્ર.: હૃદયમાં, ઊંડે ઊંડે શું ધારણ કરવું જોઈએ?

ઉ.: શુરનાં વચનો.

પ્ર.: શુર કોણ છે?

ઉ.: જે સત્ય જાણે છે અને જે પોતાના શિષ્યોના

હૃદયમાં હમાત્વ મંડવો રહે છે તે.

પ્ર.: મનુષ્ય માટે શાખકારી શું છે?

ઉ.: ધર્મ.

પ્ર.: ચોર કોણ છે?

ઉ.: હિન્દુઓ પર વિજય મેળવનારી બીજો.

પ્ર.: શત્રુ કોણ છે?

ઉ.: આણસ.

પ્ર.: પૂરેપૂરા અંધ કોણ છે?

ઉ.: લોભી.

પ્ર.: શાન મર્યાદા કેને મળે છે? કેવી રીતે મળે છે?

ઉ.: ચામના ન કરનારને, ચામના ન કરવાથી.

પ્ર.: અસંતોષ શું છે?

ઉ.: બી-ચરિત્ત.

પ્ર.: મનુષ્યને દુઃખી કોણ કરે છે?

ઉ.: તેનો અસંતોષ.

પ્ર.: શુભ કોણ?

ઉ.: જે, યોગ્ય સમયે મધુર વાણી બોલી શકે.

નથી તે.

પ્ર.: ભેટ શું છે?

ઉ.: જે વિના માર્યે આપવામાં આવે તે.

પ્ર.: મિત્ર કોણ છે?

ઉ.: જે પાપ કરતાં રોમે તે.

પ્ર.: સૌન્દર્ય શું છે?

ઉ.: ચારિત્ર્ય.

પ્ર.: વાણીને સુંદર કોણ બનાવે છે?

ઉ.: સત્ય.

પ્ર.: ચિંતામણિ જેવું દુર્લભ શું?

ઉ.: મધુર સન્દર્ભ વિધુક્ત ઉપકાર, મનરહિત ચામ,

સાદસ અને ત્યાગયુક્ત ધર્મ.

પ્ર.: દવાગ્રન્થ શું છે?

ઉ.: કવચાર્થ.

પ્ર.: વિદ્યાનેમે કોણ આપે છે?

ઉ.: સત્ય અને પ્રતિમા.

પ્ર.: લક્ષ્મી કેવી હજી કરે છે?

ઉ.: જેના વિચાર, ક્રિયાશીલ અને વ્યવહાર શુદ્ધ છે, તેની.

પ્ર.: શીરામથી જે વધારે શુરવીર કોણ?

ઉ.: કામદેવનાં આશ્રિ સહન કરી શકે તે.

પ્ર.: મુખ્ય તીર્થ કયું?

ઉ.: મનનો મેલ ધોઈ નાખે તે.

પ્ર.: નકં એ શું છે?

ઉ.: બંધન.

પ્ર.: આદ્ય કોણ કહે છે?

ઉ.: અભિમાન.

પ્ર.: મૃત્યુથી જે અભય શું છે?

ઉ.: અધ્યાન.

પ્ર.: પૈશાણી પણ જેવું મૂઠ્ઠા ન આંડી શકાય એવું

તે શું છે?

ઉ.: સમયસર મહેતી સહાય. (તેવું મૂઠ્ઠા કદાચીય આંડી ન શકાય).

પ્ર.: મત્તુ શું છે?

ઉ.: મત્તુ પાપ.

પ્ર.: સંસાર પર કોણ વિજય મેળવી શકે?

ઉ.: જે અરેખરો પૈર્વાન છે.

પ્ર.: દેવતાઓ પણ જેની પૂજા કરે એવા કોણ?

ઉ.: દયાળુ.

પ્ર.: દરેક પ્રાણીઓને કોણ હતી શકે છે?

ઉ.: જે સત્ય, મધુર વાણી, અને નમ્ર છે.

પ્ર.: અધ કોણ?

ઉ.: જે સિલિલ એવા ખતાં બીજાનું અદિત કરે તે.

પ્ર.: બંધેરો કોણ છે?

ઉ.: જે સત્યનોની વાત નથી સામળાતે તે.

પ્ર.: કમેઈ અને રામઈ જેવું શું?

ઉ.: દસિયમ.

પ્ર.: મુખ્ય શત્રુ કોણ છે?

ઉ.: કામના.

પ્ર.: સૌની માતા કોણ છે?

ઉ.: ગાય.

૪. લેના યુ છે
 ૭ સાદસ
 ૫. પમરાન કાલુ છે
 ૮ અસાધના
 ૬. કોર કયા છે
 ૭ કુષ્ઠ મધ્યસ્થા
 ૫. નિનપત્તુ કાલુ યુ
 ૭ વેરામ

૫. કાલ કયા છે
 ૭ ધનમ
 ૫. સમરાન સૌથી વધારે કેને ચાહે છે
 ૭ ને પોતા માટે કે પારકા માટે, પીડાની વાત
 ન વિચારતો નથી, તેને
 ૫. મોડુ કાલુ છે
 ૭ ને ધર્મના સ્વરને જાણતો દેવ તે પછી મને
 તે હમરમા નહોતો હોમ છતાં વાસ્તવમાં તે મેટો છે

મૂંઝવતું ગામડું

મૂળ ગામડાના પશુ ધર્માર્થ યુ બર્ડ વસતા એક
 બર્ડ કામ અને ગામડે આવેલા નાનપણમાં જ યુ બર્ડ
 જવાત થયેલ એકને ગામડે મેટો નહીં કામ તે એક
 દિવસમાં પતી મળુ પશુ એક દિવસમાં ગામ છોડાય
 નહીં જોના જોના ગામમાં જોળાવાણ પીછાતળા પાનેક
 થતે ત્યાં આવતુ કહે તેા વ સુધય નીકળે નહીં વળી
 મૈમાજાની મોક્ષમ ભાર્ગવવાન કલા ધર્માર્થ યુ બર્ડમાં
 પાચ વાર ગામી વાહનમાં બેસીને આઠાઠોરા કમ્પાની
 થાય, અહીં તે પોણુ કલાકમાં ગામ જાણુ દૂરી વળાય
 એ તેા બે દિવસમાં જ કટાળ્યા પોતે દિવસે જ
 સ્વપ્ને એમણે તેા યુ બર્ડ તરફ ઉપકાપાતુ નહીં કહ્યું
 ગામને રહે રહેવા નહીં, નટકના રોજને પડેનામ માટે
 મધ્યકેળી પડાર થતી મલમલ જુવુ પડે ભાર્ગવિતર
 કર્મને મેટર રહે (રોન્ડ ડેવ ? બસ બિની રહે તે
 જ્યાં જ્યાં) થોળા મલ આવી પાડ નીકાર એક જા
 ઉવારુને સ થતી રો એમ ન હતી એટલે સમી જ ગામી
 મી બાર્ડને ગુરુસે તેા એવેર ચા. પો કે ન ખુશ થતા

અને એમના કટાળા પરીસીમાંએ તા ત્યારે પડે
 આ કે ત્યારે માળની બસ પડુ એમને લીધા વિના જ
 રહી મળી

કે બર્ડમાં એના જાતુનવો નીતા થતા કિલુ નહીં
 પડુ ત્યાં તેા દૂર નહીં તેા ગામ, અને તે જ નહીં
 બસ અને તે જ ન વેળ ત્યારે રેડી તેા તે જ જામી તેા
 માડુ કોડ વે તે જ ચાર પાચ કનારે રોજને ખોલવાય
 એમને વિચાર આવે 'આ ગામના લોકો આવી પરિ

સિતિમાં આવવા સારી રીતે છતી રાહે છે! આપણાથી
 તેા આજ બેટન ગામમાં થોડા દિવસ પશુ આવી
 પરિત્રમતિમાં તહીં ન સહાય શહેરમાં થે મલ રહે
 કાલક થોળા પડે કિલુ કહે વાહન બને છે છતાં ગામ
 આ ના દિવસ જમડતો નથી અને મારી કાચે બિલ્લા
 કાટમાં કેસ અને હાલત થરા ગમેતો થેમે! પેલ કેટલી
 દેરાનપતિ એકવી રોકને પડેઓ! હસ! અને આ બસ
 પશુ થોડા વર્ષથી જ કર્ડ છે તે પહેલાં તેા આ મોઝાની
 પ્રવસની જાળવ કેવી વ હશે ?

એના ગામડાના યુવાને જેમને બહુવાને થોળા
 અને છે અને ઉન્મ દિવસ માટે કોઈ રહેરમાં બન છે
 અને ત્યાં પાચ સાત વર્ષ ગાળી આવે છે તેને પશુ પછી
 ગામડુ મોહુ નથી થરે એટી પેાચ તેા થે એને શહેરમાં
 કાલક નેકરી કરવાતુ જ ગમે છે ગામડિયામાં ને
 થીતજ મોજ સાધોથી થનારી લેવાને રદમાય થાય
 છે એ બધુ કહે ની ધર્માર દોડધામ અને અનેક આકર્ષ
 ળામાં થતી ગતુ દેવ છે

ગામડાના યુવાનોમાં જેમ જેમ જીમ્મ કાળુ પડે
 અને તે માટે પાંચ સાત વર્ષ શહેરમાં ગાળી આવ્યા પછી
 એનાના બધુ આજ ગામડામાં ફરીકામ થશે તે વ ત્યા
 કાલકે આવે 'ગામડા વસે વડો' એમ કહેવામાં આવે
 છે છતાં દોડ ર દેર તરફ જ છે અને ગામડામાં અનિ
 ર્થક એવી સુખ સ્વાસ્થ્ય ને સવલતાના સાધનો રહે નહીં
 જતી સિવાય જીવન ધર્મા નિકળે નહીં તેા એ દોડ ચાન
 જ રહેવાની છે

સુલજા ના સાલિની તરમજ અને, જિ હમીને વાહન બિલ થમ અને,
 એ જ છે વિજ્ઞાનપુષ્પની સંસ્કૃતિ ? ફલ કુ આજુ, અને એટલ અને !
 અનુષ્ઠ વાતોડી

ધરેથી નીકળ્યો ત્યારે મન ધૂણાથી ભરેલું હતું બપોરે આવકવેરા અધિકારીએ અને રૂબરૂમાં બોલાવ્યો હતો આગલા નવું વધેનિ આવકવેરા મારે બચવાનો બાકી છે એની બાંધ કરેલો એમની ઓફિસનો ખાસ પર પત્ર હતો તેનો મેં જવાબ આપીને, અને ઓફિસ જઈને, કારકુનોને મળીને, ઇન્સ્પેક્ટરને મળીને અમને સગળ વધાનો પ્રયત્ન કર્યો હતા કે તમે ખાસ પર જે 'બાકી' કહો છો તે ખોટી છે

કુખ્ય વાત તો એ છે કે મને અસત્ય પ્રત્યે ખૂબ સુગ છે અને તેમા સરકારી કરનારીને, જગતમાં જેટલા પાપ આચર્યા તેના કરતાં મેં હું 'આવકવેરા' ભરવામાં સરકારની મેં કર્યોની કરી નહોતી એટલે મારો આત્મા મને હાથે નહોતો પડ્યો જે કહ્યા યતા હતા અને ડેરાનગતિ થતી હતી તેનાથી હું પરેશાન બની ગયો હતો

મેં ઓફિસના કારકુન તથા ઇન્સ્પેક્ટરની આ 'બાકી' કાવાનાં મુ દાખલ હતી તે હું સમજી શક્યો હતો તે લોહો મારી પાંચે કાકા રૂપિયા કાઢવવા હજીજી હતો મારે. એક દિવસ બેક કારકુનો તો મળી પડ્યો ખરું. 'સોની નવું નોટલું કામ છે તમે આ પેકા ફેરમાવી અને 'બાકી' ની હપ્તપમાથી છૂટી જશો' તે પછે થઈ આવ્યું કે સો રૂપિયાની ત્રણ નોટ દીલી કરું અને આ નવા દાણ પડે પછી તો આવો લાભ આપવાનો વિચાર કરવા બાક મારો 'માલો' અને હપ્તકરવા લાગ્યો

પછી તો મેં ખૂબ જ ક્રિ મતપૂર્વક મારી આ વાત આવકવેરા અધિકારીને લખી અને તેમા લખ્યું કે મેં મને ખોટી કંડગત કરવામાં આવ્યો તે હું આગળ પગલા ભરીશ પણ પત્ર લખ્યા પછી અને અજાણસ થયો મારું કે આવકવેરા અધિકારી, 'નામ' સાલળતા જ અને થયું કે આ બાબતમાં મારું કે હાં મળવાનું નથી એ કે હજી સુધી એમને સ્પષ્ટ મળ્યા નહોતો પણ એ હું તમા ધારુ છું તે જ હોય તો એ 'સુરતીધર બોહાડુ' ખાસ પત્ર જરૂર વેર લેશે એમ મને થયું હતું

એવું એક સંખલ કાન્ધ હતું હું અને સુરતીધર એક જ ગામના એક જ નિતાળમાં સહિવા એ કે એ

હરિજન હોવાથી એને વર્ગની બહાર મેસીને બપુ પડ્યું હતું નામો હતો ત્યારે એ માર્ગ પ્રત્યે મને વધારેમાં વધારે ધૂણા થતી તો તે મુરલીધરને જોઈને એની સાથે વાત કરવાની તો બાબુએ રહી પણ એની સાથે ભેલુ એ પણ કે પાપ સમજતો આ વિચારની પાછળ મારા ધરના સ સ્કાર કામ કરતા હતા

એક તો હું મુસ્ત બાહ્યનો મુજ અને આ મતભરી ધર્મ પાત્રે અમોદિયું પહેર્યો સિવાય કલ્પામને ન બકાવ અને ભોજાને પણ ન બકાવ હરિજનનો પગપો અમાસ શરીર પર પડે તો જે નહોતું પડે અને તે જાન્ય થોડું થઈ પાપ તો લાગે જ એમ નાપા ધમ્મીનાર કહેતા. પિતા, ગામમાં પડિત દરીકે પૂળતા એટલે હું મારી બાતને 'મેટો' નામન જ મેટો માનતો

એટલે મુરલીધરને હું વર્ગ બહાર જે ખૂણમાં થેસ વાતું કહું ત્યા જ બસવું પડ્યું મને થતું હતું 'મ નીન' રૂં જીવાને છો પડિત થવા નીકળ્યો છે તે પડિતાર્થ અન્ય નીકળી જતી'

હું ધમ્મી વાર વિચાર્યો 'ફિરો' સાથે એના નામની મરકરી કરેલો 'જુએને માઈલાદિને નામ મેલું વાપ્યું છે સુરતીધર નીચ ચૂકેને ભગવાનનું નામ ધારવું કરતા શરમ નહિ આવે જાઈને ૨૫ પકડતાં તે અમકદ નથી તે મુરલી ધારવું કરી છે' અને પછી હું મોરેથી જુસ પાડીને 'સુરતિયા મુરદા ૨૨૧ મરવા' સખેધો બોલાવતો ત્યારે એ ન ચી મૂકી કરીને કહતાં મને બોલા ગયો

ત્યારે હું મેટો 'જ નત, કર્ત નથી ન તા જ નતસરે જ બોનારતો હતો'

પણ તે દિવસ પછી એને માર્ગને મુ રીધર' નામ બોલ વ્યો કામ એવું મારી બાબુમાં નથી બધા એને 'મરતો' જ કહેતા

નિશાળના દિવસોની જ એક વાત છે કે નાક છું ત્યા સુધી એ બનાવે મુરતીધરના દેવાને મેટો વડે ખેડાવાડનો હતો બપુ એવું કે તે દિવસના મારે નામ આનાની ખાસ જરૂર હતી કારણ કે એક ઠાકાને જ નહિનાથી આપવાના બાકી રહતા નાક નાના અપ રાત્રે તે દિવસે હતો વાથો હતો એ કે આ નામ

નવાડ તુ મે માર પર મ્હી દોઝો દલો કાતુ કે
 ના બાબ માટે મે પોતે જ મુશ્કેલીમાં નાથી મેલ
 દોઝ પરીથી જુ પેસા મારાની આ કાનિવદુષ્કારોથી
 પણ તપા ની રજામાં મારી નહતે ગાળના મદદગારના
 રીતો 'જાલુ' ના નોપડા પર પછી કાતુ કે સવારે જ
 મે નેત્રી નોપડામાં એક રૂપિયાની નોટ લેઈ લી.
 અમુકાનુ નેત્રુ તો કોઈ રિવાજો' રેખાને નોંઠતા
 જાતુ બહારના કોશાનના રમતો દોઝ મે તક ઝડપી
 હોયો રોગી જ પડેલા બહુની નોપડીમાંથી રૂપિયાની
 નોટ મારા ખોશામાં આવી મેં એટલે ને નોટ નોરસો
 આરોગ માત્ર પર ન આવે તે માટે પર્વની બહાર જવા
 મેલે જવું પણ આ થું

મે આખોએ મારું આ કાજો લેઈ લીધું હતું પડેલા
 તો હું નહીં ગમેલું પડી હું મુસોઈ પેશાસપ મર્યા
 મરી સામે થું ને રહી છું' અને એટલું બોલી આમુક
 જવા જતો દોઝે જા અને વિચારે આના આ
 મર્યા અને રૂપિયાની નોટ લેતા નેઈ મુશ્કેલ અને પાગી
 વાતમાં જ બહુને પોતાની રૂપિયાની નોટ નાનાવાની
 ખબર પડત એટલે મારી રૂંટી અને તેના કરતા
 બસ મારા ખોશામાંથી રૂપિયાની નોટ કુતની
 ન ના પગ પાંતે પડી મુરૂ પડે તા જાણે કઈ સમજવા
 ન હોય તેમ બાપાની જેમ કોમો રહો અને મે મેરેથી
 ક્યું નોર, રૂપિયાની નોટ નોરતુ કરમ નથી આવતી
 પેલાની જ કર દોષ તો મારા પણ આ તો બાપાના નોપડાને
 બસ તપી માપી ' એટલામાં તેજાના રિવાજો' આ બેજા
 પડે જવા અને એના માથે રીટકાર વરસાવક સામ્રા
 કે આમે જતો હતો 'દરામ નોર, મે તને રૂપિયા
 બહાર લેવા ન હોય તો કષ્ટથી ખબર પડે એ તા
 મારું થયું

એટલી વાતમાં જાતુ આ મે, પછી તા પુણુ જ થું કે
 અને રીવા એવી પડે જઈને 'મેવીકાક' અમારજા
 ના પો એક રીત જાનવરની મારક કોણે માર આવા
 રીતે પણ કઈ આ પે નહિ પડી તો કાલેજ જુન પછી
 પણ આખર આના મુરલીવળા માં નાક મુજ ગયા
 દલ અને કોઈ કોઈ જમાનેથી એવી પણ નીજાતુ
 હતું મારાને લેઈને એ એટલું જ બોલ્યા 'સાદેન
 મે નારી નથી કરી' અને કાઠડો પડ્યો કે દમખ એ
 બહુ કહી દેલું. પણ દને તો આમનો કરવાથી મારામાં
 દિમ્બ આવી હતી

માતરે ક્યું - 'ત્યારે રૂપિયાની નોટ તુ બીડીને
 લાવ જા પડે ના રી પડી'

પડેલા લે એને-મુરલીવળાને નિશાનમાંથી કાઢી મુક
 વાની વાત નાથી અને એમ જ માનતે. પણ મને મારો
 આજ્ઞા ક'ઓ મારા મુલાની લગ્ન ને બો તપી રહી દોલ
 નેત્રુ એવા પર ઉપકાર કરતો દોડ તેમ મેં સાદે મે
 ક્યું 'સાદેન નાટલો રખત એને જવા દે. બીજા વખત
 આમ કરે તે કાગી મુકવે'

મે કે નિશાનમાંથી કાઢી ન પડ્યો પણ સાત રિપ્તુ
 મુર્ખી બન પડ્યા અમુક પડી રી બા રહેતુ પાપુ..

હા એ જ મુરલીવળા ના 'મુરલીવળાસાદેન' ને
 નારે એવા દુકમ મુકબ મગવા જવાનું હતું જેના
 પડાવથી હું દૂર જા તો હતો એવી જ સામે મારે
 મના દેવાનું હતું એ એટલાની બનારીને બેઠવાનું
 કહે તે જ બેઠવાનું

ચોરીના બનાવ પછી એ કેવી રીતે જવો અને
 મોઢરથીયે મેનરી અકલ આ નો, અને આને કારક
 વે. અધિકારી બનીને મારા કોરને આમુકે આ નો તેની
 વાત કરી તમને કહાયો આપોશ નહિ.

આટલી વાત પડી તો મે વ અમુક કાઠડો કે હું
 પ માપી એને મળવા જવા માટે નીકળ્યો ત્યારે એક
 મકામો જાનવીક મુલા નિરકાર થયુ બહુ મારા મનમાં
 બનેલ હતું અને એમ ન હોય કે કા પુ કે હું માનતો
 હતો કે 'એ' નાનજાનું વેર રાખ્યા રીતો રહેતાને નથી
 અને ગમેતી બેઠી આટીંગી રીતો રહ્યાને હોસન કરી-
 આખરે તો નીચ ને

તુ પડ વિચારુ ને પડેલા આવકરેલાની ઓરિસ
 આઈ મઈ મે પડાવાના મારા તામની મોટી આપી
 એક સાદે એને અર કેળીતમાં આ રી આવા જાણ્યા
 પડાવમાં અરે જઈ રીતો આપી આખો એ જાપી
 કારકુન તે મારા પર ખીજવાઈને બેઠ્યા 'આના ને
 દડ પામ મિનિટ જયુ પૂરી થઈ નથી ને સાદેને મળવા
 માટે અધીરા થઈ ગયા સાદેન ત્યારે બહુ અગવડના
 કામમાં થોકવેલા કે 'પડી પડાવાને પમકાનવા જાણુ
 તુ પડ મિયા ન્યો છે' જ ન અકલ જ મને નહિ
 નેક સાદેન કામમાં છે તે ચોવીવર પછી મોટી ભઈજા
 થુ થયું

પણ આ અંતે કઈ વધુ વાત માટે ને પડેલા અજ
 રહી થઈ રી વાળી અને અર મોકવાનું એ મુખન હતું

પટાપાળાએ મને બાથ કરી એટલે હું અંદર જવા તૈયાર થયો. જો કે મને આટલો જરૂરી બોલાવો તેને માટે મને આશ્ચર્ય જરૂર થતું હતું. મને થયું : 'એને જલદી વેર લેવું' હતો. એટલે જ બહાર કારકુને મારી સાથે લુભાળી-બંદી વાત કરી અને અંદર એ...

હું રમ લઈ અંદર ગયો ત્યારે મન અનેક તક વિતકમાં મૂકાયું હતું. મને અવકાશ મળ્યો; પહેલાં મંબીરતાથી અને પછી રિમતથી. એ મને એળખી ગયો હતો. મારા તરફ દરમિયાન કહે : 'તમે જ બીધર પડિત નો' મેં ઠકારમાં માથું ધુણાવ્યું. હું એના હસવાનું રહસ્ય હજી સમજી શક્યો નહોતો. પણ પછી થયું : આજના મધ્યસે જેખીતી રીતે નહિ પણ દરમિયાન, છૂપી રીતે વેર લે છે. મારી પૂછા ક્યમ જ રહી. એનો બીજો પ્રશ્ન હતો : 'તમે રંગપુરના ને?'

મારી જવાબ 'હા' હતો. પછી તો એણે આજળા અલાવકા : 'તમને વાદ છે કે તમારી સાથે એક મુરલીધર ચૌદાસ...અરે સોરી, 'મુરલા' નામનો છોકરો ભણતો હતો?'

'અરે સાહે... ન' આજ કેમ બોલે છે? મને ખરાબ વાદ છે, મેં તમને ખૂબ દુઃખ દીધું હતું.' મારે એને સાહેબ નહોતો કહેવો છતાં કહેવાઈ ગયું.

હાખની વાત જવા દો. મને તો તમને મળીને ઘણા અનર્થ થયા છે. તમારો કેમ તો બહુ સામાન્ય, નાનો છે એટલે એ કાગળો પર મારી નજર પડવા સંભવ નહોતો. પણ એક દિવસ પરિણામમાં જો તમારું નામ વાંચી ખૂબ વિચારમાં પડ્યો કે નામ પરિચિત છે પણ કંઈ વાદ આવે નહિ. અને પછી ત્યારે વાદ આવ્યું ત્યારે તો જલદીથી વાદ આવ્યું, તમને મળવાની મને લાગણીથી લાગી. બાળપણના મોહિયાને મળવાનો આનંદ કોને ન થાય?'

ત્યારે હું મનમાં વિચારતો હતો : 'હા બાઈ હા, આનંદ કેમ ન થાય? વેર લેનારો કો લાગ મળ્યો છે તે?' પછી તો એણે મારી વીગત ખૂબ જ રસથી સાંભળી... પછી કારકુન પાસે શાંતિ મંગાવી. અને એમાંના મારા

કાગળો પર મેં 'કેમ' પણ મારી દીધો. હું ખુબ આશ્ચર્ય સાથે જોતો જ રહ્યો. બહાર મુલાકાતીઓ વળતા જતા હતા પણ અમારી વાતો ખૂટતી નહોતી. તે છતાં તેણે પેલી ચોરીનો બનાવ વચ્ચે લાવવાનો એક પગ પર પ્રયત્ન ન કર્યો તેમ જ મારા એના પ્રયત્ન ખરાબ પત્તે નથી પાતે થ ન ઉમેળી ત્યારે મનમાં આશ્ચર્ય ઉપર આશ્ચર્યનાં પદ બાજને બતાવે દર્શાવે.

છેલ્લે એણે કહ્યું : 'બાઈ, એક વાતનો તો હું તમારો એટલે ઉપકાર માનું એટલો એટલો છે. આજ પણ મને વાદ છે કે તે દિવસે જ્યારે તમે મારાતર સાંકે મને નિરાશવા માડું લખવાનું માનું રહે' તે માટે આશ્ચર્ય ન કરો કૃત તો મારે નિરાશ છોકરી પડત અને બાજને ને સ્થાન પછું તે સ્થાન તો હું પણ તેનાથી કેટલી વે નીચી કક્ષાએ હોત કે કેમ તેની શંકા છે. એમ કહી એણે મારા બન્ને હાથ એના હાથમાં લઈ કહ્યું : 'આજે વાતારડું ફરી ગયું છે. માધીછના કારણે અમારી જાતની પરિસ્થિતિ ફેરવાઈ રહી છે છતાં આમ અકકવાથી તમારે નહાવું પડ્યું હોય તો બરે નહાવો. પણ એકનાર મને તમને મેટી યેરા દો. તમારો ઉપકાર બુદ્ધિયમ તેમ નથી.' માડું જવ બેજાન થઈ ગયું હતું. મને મારી જાનની શત્રુ ધાની એટલા વાદ મેં એમને પાંડા પુરણી પર મેંમાડ્યા.

શોન દારા મેં વિદાય લીધી ત્યારે આખે રૂતે માન મનમાં એક પ્રશ્ન બિરોધ હતો : 'નેને મેં ખૂબ જ દુઃખ દીધું, અસ સ્કારી, નીચ કહી ધિક્કાર્યો, મોટો ચેત્તીનો આવેપ મૂક્યો અને એ રીતે અપકાર કર્યો તે છતાં એ જાનની તે જાવી થાવો વાત ન કરવી પોતાનું નનું થયું' માહું રહ્યું તે મારે મારે ઉપકાર માને છે!

ધરથી ગયો ત્યારે અને પાંડો રહે ત્યારે મારી મનો દશાના લગાવત પડી ચૂક્યો હતો. ધરમાંથી બહાર બહાર નીકળ્યાં હોત ત્યારે મન 'અપકાર'ના વિચારોથી ભરેલું હતું ત્યારે પત્થા પાંડો રહેવા ત્યારે આજના પર 'ઉપકાર'નું આપરું નવી થયું હતું...

અપકારનો બદલો આપો પણ હોઈ શકે તે ને ત્યારે જ જાણ્યું.

પુનુપાથ કર કેવળ પદાર્થો પામવાનો નહિ,
સૌમાં પુણ્યપત્રે પ્રકટ કર, પ્રાપ્ત કર

કરેના મુસિલિમ નોકો તો સસરે દાઢણ કરતા જ
લાયકાત જાણે છે તેને મેલે મુ કળી, રોના જ્ઞાન ના પા
પતનો પડેલમા શુ અને છે-એ બધુના માટે છે અને
કષાયેક અર્થે રિવાજસુધાર પલ્લ પડી અપ છે અને એમા
કોઈને કોઈ પ્રકારે રાજકારણ આપી જ નાવ છે રાજ
કારણ વિશે લેવું આપા રિપસમા એકે જ નહીં ન કલો
કોઈ કે જરા વિગત સરખા ન કરો હોન એવો કોઈ
વેપારી નહીં રાજે

ધારીમર લાગે કે રાજકારણ જ પ્રથમ અને છે-નહીં
પાતલમા એલુ છે શું ના પાક એકો જીવરે તો
ન્યાયના બાન કીયા જન કાપડ કપાસ, તેવ આનિ
નીલે પલ્લ મેલી ધાવ એકે માણસની એ મૂળાત
જારિયાત છે એ ઉત્પન્ન કરે છે મેદૂત અને કારીમર
ધર્મ-દુ કમા મોલનુ વર્ગ, અને આમ જુએ તો સમા
જનો મણિ બવકાર તે સમાજને માટે કોઈને કોઈ
રીતે થમ કરનાર કરે જ ન અને છે રાજકારણે કી
અન અને એકે કલ્પ ઉત્પન્ન થયો છે એકે કાર કપડ
નેવાર કપડ છે એકાદ દોકાદ વત્તાદ પલ્લ પાડી રાજ
કો નહીં જતા આજે તે જ કલ્પે જનભાગાર જલ
કા પાણુ દોપ એલુ જ નાવ છે

આ જેમની રીતે જ દુનિમ પરિચિત છે દુનિ
અને એકે જુને માણ જખડે છે કે જાી જલે અજા
વરતાવ અણુ અર્થ પડે છે કા જુને રાજકારણ પડેજ
લેવુ રાજકારણ નહીં યાત્રિક ઔદ્યોગિક કાલિ અને
અજ્ઞાતિ પડીતુ વર્તમાન રાજકારણ

જગતની સમૃદ્ધિ શાંતિ માનવજાત માટે કોઈ ને
કોઈ પ્રકારેના પેયક ઉત્પન્ન થમ કરનાર વર્ગ પર
આદમે છે માણસની સ્થાવ અને જામજારિયાત પૂરી
પ્રકાર વર્ગ પર અવન ને છે જલ આજે પરિચિત
એનાથી ઘણી જગ્યાએ જ જગતની સમૃદ્ધિ કે જગતની
શાંતિ કે અરહિત, જગતના રાજકારણ પર અવલ લે છે

કેમના પરી કેમના કમ્પી થઈ એમે એવો પાટ
નાજે થયો છે

જગતની સમૃદ્ધિ તેના પર અવલ લે છે તે પોતાનુ
પડે સ્થાન એ ન અમલાજ દશાખ શુદ્ધિ અથ જેવુ
પડે છે

અજાને રાજકારણની જોડકામા આ અગાઉ પલ્લ
કાલિજોતમા અનેક વાર જોઈ છે, સદી છે પલ્લ રાજ
કારણની સી કી દાખવેલી આજ જેવી અગાઉ તેલે જોઈ
હશે કે કેમ એ જ કારણ છે

એકાદ રાજની જોડકામા તે પ્રદેશની પ્રજાને સહન
કરવી પડતી પલ્લ આજે તો એવી પરિચિત ઉત્પન્ન
થઈ છે કે દુનિયાનો એકાદ મોટા દેશ માણુ દેરેવે તો આખી
દુનિયા ભયમા મુકાય તે જ રીતે એક મહાન દેશની
અર્થ-શીતિ પલ્લ બીજા દેશમા રોજ રોજ અસર કરે પરિ
ણમે આખા માનવસમાજ પર જલે રાજકારણની ધાર
મેલી થઈ છે અને મૂળજાત જનન મૂળે આગળનુ સ્થાન
છોડી જાણ આજના ગયા અજાના છે-પ્રથમ કોરોળ
આખી રાજકારણે સર કરેલી અજાના છે

નિઃક કલ્પે માનવ જાતિ માટે આ સાધુ મહાજુ નહીં
રોજ જાણુ જાણીએ તો પ્રથમ શુ નજરે પડે છે?
સ્થાનિક દેશ પરદેશ રાજકારણમા મતભેદો આજો
કે રાજકારે માનવજાતિની ભયારનો મણિ રોજે જલે
એમણે કાપી લીધેને અજાના છે એના એકાદ રાજ
કારણ એકાદ વચ્ચે ઉપકારથી સમાજના સ્તરને ઘાતક
કાવક કરી રાજે છે

માનવ શિક્ષણી સરકારી ધાવ છે, અને અમથી
પ્રકારની ને સમાજની-પારિણમે દેશની સમૃદ્ધિ ને
સરક રિયાત આજે છે આ જગત આજે જોડનુ વ રજુ
જાણુ દેશ તર માણસના આ ને શુણેનો કારણે નિશી

મનુષ્યની જોતિક જારિયાતો પૂરી પાઠનારા
વિરિધ જાતના થમ કરનારનો અને તેની આનરિક,
આલિસક જારિયાત પૂરી પાઠનારા શિક્ષા વિરિધ
કળાના રાજાઓ સાદિતકારો, આખાલિક નિષ્ઠ
તિઓ ધર્મ આદિ માનવ સમાજને મુખ્ય આધાર છે
એ સોના આજે માનવ સમાજ નિકરે છે દરેકો છે
અને સમૃદ્ધ થયો છે

સત્તા કે રાજકારણે માનવ સમાજની બવરસ્યનો
મદુ ન નો બા છે પલ્લ આજે એનો લોર ગાડા નીવે
જાણી પૂલરી ને અજાક મદને આજના ધાવ જેવો છે
અપાડ કરતા લોલિક સમૃદ્ધિની ખાટી વિધુતા
જાન વિજાળજ વિજાળ જખ માનવજાત સાચી શાંતિ કે

સમૃદ્ધિનો અનુભવ કરતી નથી.

એનું કારણ અતિ દેનિદ્વ સત્તા, રાજકારણ અને યંત્રોદ્યોગે દેવાયેલી જગતકાંતિ અને તેને કારણે દેવાયેલી સમાનરચના આદિ સાથે ચિસ્ત અને નીતિનાં શિથિલ થયેલાં ધોરણો પશુ છે.

ખાંચસો માણસો યાંત્રિકી બેઠા હોય, વિચારવિનિમય કરતાં હોય કે બજન કરતાં હોય ત્યાં પોલીસની હાજરીની જરૂર નથી, પણ માત્ર બેજ માણસ લોકો ઉઠાવતા હોય તો પોલીસની હાજરી અનિવાર્ય થઈ પડે છે. જીવનનાં બધાં ક્ષેત્રોમાં રાજકારણની હાજરી આવ્યાં કારણે પશુ હોય એ રીકારણુ બેઈએ. અને જ્યારે એમ થઈ પડે, તે અનિવાર્ય થઈ પડે ત્યારે સૌની નજર તેની તરફ જાય એ સ્વાભાવિક છે.

સાચી વિદ્યા માણસને સુક્તિ અપાવે છે. પશુ આજના વિદ્યાર્થીને તો તેનો શિક્ષક નહીં પણ ડોઈ રાજપ્રકુપ જીવનસુક્તિનો માગે બતાવશે એવું લાગવું બહુવત્ છે, અને તેની એકાદ દાકમે તે જાણતર છોડીને ડોઈક કબેલા મુદતો ધર્યોયો થઈને ઉન્નતના ખેતો કરે છે.

વેપારની ઉન્નતિનો આધાર તેનો માહકવર્ત છે, પશુ તે તો આપાલનિકાસની નીતિ પર પોતાની કુમાળી ને વેપારનો આધાર જુએ છે!

આમ ક્યા ક્ષેત્રમાં પડેલો વિચાર રાજકારણનો નથી, તે જ કહેવું મુશ્કેલ છે!

મૂળભૂત જીવનમૂલ્યો પરની શ્રદ્ધા કમી જઈને જાણે રાજકારણ પર રિધર થઈ હોય એવી રાંકા જાય છે.

વાતવર્તમાં એવું હોય તો બધી વિદ્યા બજવા પછીયે, જીવનસુક્તિ તો દીક, જીવનની સાચી યાંતિ અને સમૃદ્ધિ પશુ અનુભવી શકીશું કે કેમ, એ પ્રશ્ન છે.

વિદ્યાભાજ કરે છે કે અધ્યાપ્યા પર સંજ કરનાર રાજ રામ નહીં પણ વાણીક અને તુલ્કારીસના રાજ પ્રજના હૃદય પર રાજ્ય કરે છે, અને તે જ તેને સુત્રોથી પ્રમુદ્ધકિત પૂરી પાડે છે. આ કલ્પનાં વિદ્યાભાજને ધણું કહી શકું છે, રાજકારણનું સાચું જળ વાહવર્તમાં ટેલું એમ કહેવું છે—એનું રચન નર્પા છે, તે જતાવી શકું છે.

આપણા દેશનો મધ્યપુત્ર અધ્યાપ્યોની મુગ મનગવ છે. અને છતાં તે કાલમાં આ દેશમાં અનેક સ્થાપ્ત્યો થયાં છે, કળાઓ વિકસી, વિસ્તરી છે, અને પ્રજાને, જગતને જીવાણુ દુકાળ મેરો, અને જે જીવાણુ પુવારી સહન કરી, એવો અનુભવ નથી થયો. કેમકે ત્યારે રાજકારણ

પ્રજના ધરેધરમાં પ્રવેશ્યું ન હતું. પ્રજના એકે એક માણસ પર તેની સીધી અને નકાળા અસર પડેલ્યી ન હતી. ભારતના હૃદય જેવું ગામડું ત્યારે, રાજ્ય બદલાયો તો વ, તેવું તે જ રહેલું. જનસમાજ તેનો તે જ રહેલો. પ્રજા-સંપાક રાજ્યની અસર જ્યમ ધરેધર પડેલો છે તેમ, એવે તેના સચાંછોખીન, પોતાની આણુ વર્તીવનાર રાજ્યની વ અસર પ્રજાના પ્રત્યેક સ્તર સુધી પડેલ્યી ન હતી, તેના રાજ્યેજનના વ્યવહારમાં સીધી અસર કરતી ન હતી.

આજે માનવસમાજ વિકાસને એવે તબક્કો છે કે ત્યાંથી તે પાછો ફરી શકે નેમ નથી, તેણે ફરવું પણ ન બેઈએ. છતાં પોતે જે રસ્તે તે સારો જ વિકાસનો રસ્તો છે કે અધ્યાપ્યોધીનો, બાવ્યવસ્થાનો રસ્તો છે, તે જવા ધોળીને બેવું વિચારવું થતે.

અને અહીં જ ગાંધી વિચાર મઠે આવશે. મૂળભૂત જીવનમૂલ્યો સાં છે તે સમજાવી અને માનવજાતના સાચા સુખી જીવન માટે તે જ ઉપદેશો જણાવી.

આમાં જીતકાળમાં પાછા ફરવા જેવું છે જ નહીં. માણસ સવારે ભોજન કરે છે અને સાંજે પશુ ભોજન કરે છે. શું સાંજે ભોજન કરનારો જીતકાળમાં—સવારમાં—સરી પડે જ નહીં જ. તેમ, જે મૂળભૂત જીવનમૂલ્યો શોધાયલા અર્થે આપણે સ્વીકાર્યાં હતાં અને તેમાંથી જીવનનો આનંદ અને સમૃદ્ધિ અનુભવ્યા હતાં તે જીવન મૂલ્યો ફરી સ્વીકારવામાં, સ્થાપિત કરવામાં જીતકાળમાં પાછા ફરવા જેવું છે જ નહીં.

સુધી ચરેલો રાજ્યી રથે ચડે છે ખરો, પણ ફરી તે રથમાંથી ચિતરે જ છે. કેમકે, રથે ચડીને રજે જડું પડે તે રચનાત્મક પરિસ્થિતિ નથી, રથ છોડેલો હોય અને સજ્જતભાગાં દેશોન્નતિરો વિચારવિનિમય કરેલો એ જ સ્થિતિ રાજ્ય માટે રચનાત્મક છે.

આપણું જગત જાણે આજે રાજકારણના રથે ચડી રણજેને પ્રપાણુ કરવું જણાય છે, આ વિષય પરિસ્થિતિ છે—એ રથ છોડીને સૌ પોતપોતાને રથાને, પોતપોતાની રીતે, સમસ્ત માનવચર્ચિતને કલ્યાણકારી એવા ડોઈને ડોઈ પ્રકારનો જમ કરે, સૌના કલ્યાણનો વિચાર કરે અને એને જ મહત્ત્વ આપે, અને રાજકારણ ન્યાં રાજનું હોય. ન્યાં એનું જેટલું રચન હોય ત્યાં, તેટલે જ રહેલું થે તે આજના અધ્યાપ્યમાંથી માનવજાત ઉદ્ધારીને યાંતિ, સર્વ-ધીને અનુભવ કરવા લાગ્યો.

[५८८ र ५९१]

એકતા સાધવી એ માણસનું મહાન અને પ્રથમ કર્તવ્ય છે. વધી, ક્રિષ્ણગીરી ચિંતન-સાથે એકતા માખાનું અર્થ સત્તુ એવ પદ્ય જગતમાં વ્યાપ્ત એના સાથે એકતા આપીને જ સાધી શકાય. પરમ ચિંતન-સાથે સાધનાને વળે પ્રાપ્ત છે પરંતુ આજુબાજુ જગતમાં વ્યાપે છે સત્તુ જન એના સાથે એકતા સાધવી સમ્ય છે, સદાજ છે આ દરેક કામમાં જ સર્વોદયની શાસ્ત્ર જનને છે જગત નિષિદ્ધાપ્ત પદ્ય એકતા રહેવી છે અને જગતપરની દોષ તે સર્વનો આ રીતે ઉદય આવ તેની સાધના સર્વજનને છે આ સર્વોદયની કાવના રેણુક માનવજાત પૂરી જ નથી, પણ જગત સાથે એકતા કરવા સાધકને કે સેવકને દોરી જાય છે એનામાં તે નવ એકત સુધાને છે અને પોતાની રાઈ રીતે આશ્ચર્યના કંતા કરતા જ સર્વોદયની સાધના માટે તે મહે છે સક્રિય કામ દાતા દયનવી નતનાને જામત કરવી તે હોવા કલુ છે તે ભવી શાપરૂપિણ છે એ સર્વેથી પદ્ય છે, અને કલિન પદ્ય છે શુદ્ધ હૃદયને માટે તે સદાજ છે આજન સર્વોદય-શોભા આ સર્વોદયી કાવના અને કાર્યપદ્ધતિનું વર્ણન કરતા નીચે લખે છે 'આને સાર કમ્પ્યુએના માનસમાં અને અભિગમિતા ધરૂણોના પદરો ધનની જગત છે એકિસાને રસો ધમ્મી માખતના સર્વોદય છે ખરો જગત માનતામાં અતિ કલિ છે, તે એકેકિ કાસત નાશીના જીવનને સર્વોદયને સર્વોદય જામતે છે જે કલિના તેના અતરમાં ગુરુ પરી રહેવી છે તે કલિને અજાત કરી લાગ્યા નવુ તજ મુરારે છે અને કિરી માનવતાથી આપના એકેકિ જનકમ્પ નેરો પોતે એકરૂપ છે એવા મન માન કલિનને છે અદિ કા જે આપને આટલા જમાના થયા જુનીય માનતા આના જેવી કીરુપાપ્ત સદુ વધી એ તે માનવજાતને આજ કવી એકમવી ને જાને કલિએમાં સૌથી પ્રસન્નતાથી અને એના કલિ જ માનવની દરસીને રૂદા આપાર રહે છે એ કલિની કલે મે મહાસત્તાને અને તેની માનવતા જગતને આપવડો પ્રપત્ત કર્યા છે" (૨ કા પા ૮) સર્વોદયના ગુપ્ત નાશી રિકાવા ઉદય અને અનુદય જાનતા સાથે રહેવી છે એ માનવ મનમાં રહેવી માનવતા સાથે એકતા સાધવા માટે છે તેના કમ્પ્યુ ન સાથે સમયમાં આજ કલે છે અને તેની નેપાને જગતને તેને વધુ ને વધુ માનવતા કરે છે

આત્મજ્ઞાન અને સર્વોદય - સર્વોદયના આ
આદર્શ અને પ્રાપ્તિમાધ્યમક કલ્યાણની પ્રાપ્તિ કરેલી
છે, તેથી સાચે તેમાં અનુદયની વાત ખૂબ સમાજોદયી છે
માર્ગીય પર એ નમો આદ્યેય રહ્યો કે તેઓ મનવ
બળને મરીયાદ, પદાત્મકતા અને પુરાણકાનિતામાં મ
સામ્ય આદે છે સર્વો પદી બાંધનામાં તે ભૌતિક અનુ
દય પણ સમાજોદય છે એ ખરું કે કેવળ બુદ્ધિમતિ
શત્રુ થાવ તેમાં કેર્મ વિચાર સાચે તેઓ કદી સમત ન
રના એટલે મરિયાદ અને પદાત્મકતા બુદ્ધિમતિના બાવ
ગુણો વિચાર કરી સનેષ માટે છે આગ્રાપ્રોથા વિઠે
બોલેલું અને સારક બનવું કે સર્વ મનસમાજની ઉન્નતિ
સાધી સકલ તેથી તેમને તેમણે આરમ્ભક માન્યા સર્વ
બળતુ સર્વોની હિત યતના એટલા જોગ્ય વિઠેસથી
સકલ જોગ તેર નાને તમા વેચોને ન આવકાઈ માનતા
હતા એટલા મારે તે વખતે કે દિવાને બુધારવા કે અડધી
કે દિવા રોજવા સવા બાખનું બનામ જોરે કહેલું બધા
તોડોને મામરે મામરે વીલળી પહોંચે એમ હોવા તે
વીલળીના ઉપયોગને ખજી આન કરેતો તેમણે મનની
બાળી મપોદા આજી મહાસુસ મરજને કામ મળી રહે, તેની
કાર્યકલણના જળવા રહે જુ રવાન મન સુરસિલ રહે
ને રીને મનની મવજા આકલમા તેમનું આન સાર
બળના દિલ રહેલું તરે બ હજુ આ મપોદા સામ્યોત્તિ
પોતાના કમારોસરપથી મહાસુસ સર્વોદય માથે ભૌતિક
અનુદય સાચે અને અનુદયવચ્ચ બ તવા વિના આત્મો
દય સાચે એમ તમે માનતા થ્યા પાપાના વિચારના
જાણનામક મૂ - ર હોત છે તેમાં સર્વોદયને સાર્યક કે
વાળી પરી અવધારતા પર રહેલી છે

દુરદીર્ઘીય:—દુરદીર્ઘીયને બહુ અથવા ઘણા સિદ્ધાંત
આ સ્વેચ્છા નિવાર સાથે સંબંધ પામે છે એવી જ સાધારણ
દોષ ના પાતળા સક્ષિતપ્રાદિને ઉપેક્ષા તે અર્થ જ
કરવો જોઈએ અને પોતાના મનનામા સર્વે પી માન
નામે વાતો બાવે છે એટલે તેથી જ એ વસ્તુ કે પોતાના
સક્ષિતપ્રાદિ પોતાના ન માનતા તેને સમાજના માનવા
અને પાતળે તેના દુરદીર્ઘીયને આજ માનિક મદી
દુરદીર્ઘીય આલિંગી ત્યામ આવે છે અને છતાં તે વડે
મધ્યસ્થી તેના દુરદીર્ઘીયના મદદી વધે છે આ દૃષ્ટિ
નિશ્ચય જાણવાથી ચરિત્ર મદદી શક્તિ અને સાધારણ
પદને દુરદીર્ઘીય ને દુરદીર્ઘીયના વધારે જોઈ તેના
ઉપેક્ષા તેના આજ જ કરે તેમ ચરિત્ર મદદીને વિચાર

કે બીજાં સક્રિયતાદિનો ચોખ્ખો વધારો કરતા છતાં તેનો ઉપયોગ સમાજને માટે જ કરવાનો રહે છે. એટલે તો તેમણે ધનિક અને મજૂરને તેમનાં ધન અને મજૂરીના દરદી બનવા કહ્યું. પણ ગાંધીજીને દરદીથી ખોનો વિચાર આવી ય આગળ જાય છે. માણસે પોતાના શરીરને પણ સંપત્તિ ગણવું અને તેનો સમાજસેવામાં ઉપયોગ કરી પ્રગતિ સાધવી એ જ સાચું વલ્લભ છે. શરીર ધનદાઈની કુલ્લકતા બતાવી મેતનની વૃદ્ધિ અને મેતનના પ્રગટી-કરણને જ મુખ્ય માન્યું. મેતન પોતાની સક્રિય સમજે તો જગતની વસ્તુઓની કુલ્લકતા તેને પ્રત્યક્ષ ચર્ચ રહે. મેતનના વિકાસની સાથે માણસનો સમગ્ર વિકાસ થાય અને દરદીથી ખો બાપના તેને સદજ્જ ચર્ચ રહે. ગાંધીજીના છવનમાં આમ જ બન્યું. એમની મેતનના વિકાસની સાથે જગતની વસ્તુઓ એમને કુલ્લક લાગતી ગઈ, એમાંથી એમની મમતા યોગી થતી ગઈ અને મેતનની વૃદ્ધિ જ તેમને સર્વવિષ ધર્ષ પડી. મેતનના અનુભવની સાથે પોતાની જાત, કુટુંબ તથા સક્રિય પ્રતાદિના જલ્લ તથા તેઓ દરદી બની રહ્યા અને તેનો પૂરો ઉપયોગ સમાજને માટે જ કરતા રહ્યા.

નવસર્જનોનો વિકાસ :- મેતનના વિકાસ

સદજ્જ રીતે જાત અને જામતિક વસ્તુઓથી અમયતા જન્મે છે, તટસ્થતા પેદાં થાય છે, તેની મમતા પૂરે છે અને તેની સાથે જ તેમનો ઉપયોગ વ્યવપદારીપૂર્ક સમાજસેવામાં કરવાની જાવના જન્મે છે. આ જ સર્વો દથી જ્ઞાન-વસ્તુ મૂલ્ય છે, સત્યાગ્રહી પદતિને આધાર છે. તેથી સર્વોદય, દરદીથી ખો અને સત્યાગ્રહી પદતિ મેતનની વૃદ્ધિનાં ઘોતલ જાની રહે છે, અને મેતનનો વિકાસ અનામનું મુખ્ય ધ્યેય અને છે અને અન્ય સર્વ તેનાં સાધન અને છે, અસ્થિવિક્રિત અને છે. એનાથી વ્યક્તિ અને સમાજમાં જે વલિઓ, બળો અને વલ્લો દેખાય છે તેનું મુલ્લિકરણ સકલ અને છે. આ માટે સત્યાગ્રહી પદતિને વધુ ને વધુ વ્યાપક અમલ, પ્રયોગ અને નરીખલ જરી છે. અંવારે બુદ્ધાન આંદોલન દારા પી વિનોબાજીને પંચદીય દારા નેહરુએ સાધિયા આ સત્યાગ્રહી પદતિના વિકાસ પરથી એના ઉજ્જગ્રાલ બાવિતી મંજમ બારા બંધાય છે. એનો પાયો મૂલખૂત છે, ધ્યેય કિમ્મતમ છે એટલે ગાંધી દિલ્લશીનાં આ નવસર્જનોનો ઉજ્જગ્રાલ ઉત્તમ વિકાસ નિમિત્ત છે જ

બારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેસા સંપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. અવાજન મળીએદરથી કાચીવન વરનામે મોકલવું. ૩૬મ બંકથી જ માદકો નોમાય છે. દર માસની બારમી તારીખે બંક પોશ થાય છે. થોડી નકસો દામકાગળ ૧૨ ડાપા છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેસમાં આદ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૬, પરમ્યવકારમાં માદક નંબર વવરશ લખવો.

‘બારા બાપુ’ કાચીલય, રૂપાવતન, બુનામલ

અનુક્રમશ્રિકા	૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૯
૫મ	૫મ
૧ સત્યાગ્રહી છવનદર્શન ... સાતિમાર્ધ દેસાઈ ૨	૮ જાનરિય-ગિલનિકા ... વિનોબાજી ૧૧
૨ ‘સર્વ’ ઠક્ક સ્વાધીન ... ‘અધીર’ ૩	૯ ઈન્દિરાવ ... અંકેટલ મામુલકર ૧૬
૩ બહેનના પ્રભો ... સંતિલાલ-અનિલ ૫	૧૦ પ્રગોતર ... આદિ ઇંકાચાઈ ૧૬
૪ સાને ગુરુજી ... વિનોબાજી ૭	૧૧ અપકારનો બદલો ... વલિનકુમાર માલો ૧૧
૫ અંબેડે ‘દક્ષ બોલવું’ ... ધીરેન ગાંધી ૮	૧૨ ગવલકારનું મુકલ અમાજ ... તિલાક-અનિલ ૨૧
૬ બાળકોનું આરિય ઉચ્ચમથુ એઈએ. મ. ત્યાગી ૧૦	૧૩ કિશોર-વાવમાર્ધ ... દાણદલ ‘તેન’ બીડું
૭ વાલવાત્તામાં ... ધીરેન ગાંધી ૧૧	૧૪ દિલ્લી કાવરી ... તસિલ ૫૨ ... મેડિ

અમારાં પ્રકાશનો

આવી હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨]

મૂલ્ય : ફરક ભાગ્ય પચાસ-પચાસ નવા પેસા
૧૦૫ બાપુની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ અધિભાવના અનેક પાયાઓનો પરિણમ
રસાવા પ્રેરક લખન પ્રસંગોની પુસ્તિકાઓ.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલિક : મૂલ્ય : સવા રૂપિયા
શ્રી કાકાસાહેબ કહેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'ભજનની અંજલિ'માં આ
લખ માણનું મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે :
"વેળવ બધો એમ મધોલ પુરોષોત્તમ રામચન્દ્ર અને શ્રીના વિમલી કુમ્ભચન્દ્ર વચ્ચે
નસેદ એક યકે છે તેન જ ગુરુદયાલજી જગ્ન ગુરુદેવ અને આધોલ વચ્ચે અસેદ જુલો
છે એમની એ અસેદ હિંદુ એમણે આ નાનકડી લેખમય ગ્રામ્ય અનેક રીતે વિસ્તર કરી છે"

મસ્તીની પળોમાં

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પચાસેર નવા પેસા
પોકેટ સાહિતા, જોયા રંગીન કાગળ પર રંગીન, ચાટીયા છાંચેલ આ ગુરુ
ગુજરાત સમક વિશે ભણીતા વિવેચક શ્રી વિપ્લવસાહ ર. ત્રિવેદી લખે છે.
"તમારા ફેરલાક ગુજરાતીમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક આરુપ છે. 'વેસત
માગીને', 'હોવાલું સ્વર્ગ', 'એને નખી' એવા એના ઉદાહરણ છે. 'હમણ', 'અપમત
એવું' લખવું, 'મુનિના પદ્યવને', એવામાં ભાવનો ભવિ આલોકાક છે
"આમાં સમક યથા કયો તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે ઓળખ આપી"

ડમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : એ રૂપિયા
ગીતા, મગજો અને ગુજરાતના આ સમકની પ્રસ્તાવનામાં ભણીતા સાહિત્યકાર
શ્રી મુનીલાલ વર્માનાં શબ્દ લખે છે :
"આઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને 'ડમરો અને તુલસી' માન્યા છે.. એ પર્વ
મજરીમાં એ વસ્તુ જરૂર છે, ડમરોત્ર ઓરલ અને તુલસીનો લીવ મધુર નારવાદ
લે કરતાય વિશિષ્ટ છે એ માનવ-નિરખીતા નમ્ર કવિની પર્વમંજરીનો ક્રમ્યચુવ, જે
અદ્ય અડની પોંકે તેના પ્રત્યેક પર્વમાં વ્યાપેલો છે અને તેનું પાલ કરવાર પાકે કે
શોતાને જીવનસ્વાસ્થ્ય માટે ખજનારક સર્વ નીવડે તેવો છે"

અંદાજનાં બાંધાઓ

મુરંદમ નતો, જોલિયા, ફૂકીર અને અવીહાઓના લખનના પ્રિત્વાદયક પ્રસંગોનો
સમક, સરળ, રોચક બાનીમાં અને સુષ્ક છાંયમાં રૂપાયતન પ્રકાશન લક્ષ્મી મજદ બપો છે.
મૂલ્ય છ નાના પેસા નવા પેસા

ગાંધીજી સાથે લખતવાના : લેખક : ગુરુદયાલ મલિક
માનવવજનને કાચે ને કાચે જાપાની પ્રેરણા આપતા બાપુના આદેશોને યુગ્ય
પદ્યસવર્ણનમાં શ્રી લેવામાં આવ્યા છે.. મૂ. ૨૦ નવા પેસા

રૂપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

અણતે એક નિર્મલ
પહેલું કૃત્ય જાણીને અણતી દિલ્હી અને
આપ્યા સૌ રાજધાને સે ફૂલ સુધર હા ને
બેઠા આલાપતા બાપુ, પદ ને પ્રિય આપને;
ત્યામ ને તપ ઉચ્ચત્તવ
અમરતા આપ્યાં, મૌન્યાં અને બે દક્ષણ લોચન.

નિઝામી બહાર જે અને,
સાબર્યાં કામ બીજાં ને છોડે ધસિયા અને;
માટે રાખી હતી ખાતરી મોટી કે, ખસ, તોય ને
તીકની પેઠે માયા સૌ રીત લેવા બધા અને!
પચાવી ત્યારે કે કટારી આખની કરી
આપને જોઈ બીજાં અને આપી કાપી કરી કરી!
રાષ્ટ્ર અખણના બધા લોકો શિરતુલ્ય છે
શબ્દ મુજબી રીતે, ને ઉપહાર ખડેમાં બધે
બોલાવી રહે, બીજાં બાગ પ્રાપ્તતા અને!
સસદમુદની ખાતરી ખુશીઓ કે ને બીજાં,
(મરજીને આખથી) કોની માત્ર અબોન્યને અને!

પરીષદ નામ આલેખે
પ્રાણે પાદ જતા, કે રાષ્ટ્રીય અગ્રહલેખે
રેતા હળતા કાંધી સહસા પ્રેક્ષા અને
નેહીએ ખાલ-પીણીને જોઈ તી બહાર, ત્યા અને
ઝાટકા સામટા, લાગ રોગીની ત્યારે રહી,
માયાની આર કે આઠ આની, તૂટત ધર્મ ધર્મી
દિલ્હીને મે હડા કેવું? માતા ધન્ય બઈ બઈ!

ખાલું બાપુ હડા હવે
નજીક ચુકાદા ને અચાડું, ને અકો, અને
સીકેને પીરસું એવું અમારા રૂપને ન, કે
કઠોર મો કરી બીજા આગળા આલેખ રહે!
ખાટે રે, જોજ ને વહે!

માયતા માટલા બીડે, મળમળો પ્રેમથી મહે
કશું સોરી અને; એવો વધુ તો શું રહે કેડે
પનાડી. વાળની એ ને પ્રમણીને નવીન ન્ય;
મખાલને વામકુશી ત્યાં પામતી કેમ-જુલના
અમરતી બાજના શું આરડે: "લોક દિવસ
દિલ્હી જોઈ ન, તો કે આ તમારાં જિહ્વા રીક ના."
નહે સમિપમાં કચરિ ખોલ્યા, ને બાન ના હડા:
આલિયા બહાર, ત્યારે ન બાપુ મિતન્ય કર્યા હડા!

વળત્ર આરંભો અને
બીરલા સદને ચોખ્ખા, બાપુ હે, આપ ન્યા ત્યા
મત નાહને હાથે: જુલુમાથી ન અજુતે

વિષયે પ્રેરતા આપ બધાથી રામ વિષે બધા!
સ્મૃતિ કે કે ગરી રે:
ધરી, ને મજને અને.

હંડી મો બાપુ, હા બે ન ધરીલું એક મંચન
દિલ્હીનાં વાહનો-લોક પચારી વેલના-પમ
લખો કોનાં અને, એમાં મુજબાપુ ક્યાવ કેડે!
રીક એ, રીક એ, કે સૌ અને શાજી થયા રી!
(અલસીએ હમેશાંની મુનાને રાખતી પરી!)

લોક મિત્રને અને બઈ,
તેથી તો પ્રમ પૂછ્યા કે એના મર્મમયી ન, કે
બોમિયા બેઠા ખામીને કવાસી હરકતી હવે!

મી-લા માટે રી:
અંદાજે મુખજાવાળા બોખી કાઢ્યા, અને નમે
જુલુખી દિલ્હીના કિસ્સા બાવવા નાપવા હવે રહે!

જુલુખ ખ્યાતનામ ને,
નયા બીજે દિને ત્યાં ને આપ મેલા અને ન કે,
અખારે જુલુ આરેનાં કેમ ને કન્યાં પમે!
ખીલાળી મેલતો નામ ના ને બુલામ આ અને!

કુમારુ ફિરોઝ, ના

મથક બેનગાડીનું, વિદ્યાનપીઠ રાષ્ટ્રીય,
નેશો સૌ આપને, "કરડું નિમોશન સહારા",
(એકાન્તે સ્વપ્રમાણના આલિષ્ઠ્યે, રેપ મર્મતા)
આપત વાસેની આ કપાતે ના હજી અન્ય
ચમેડું હું હતા બાપુ, ઉમેરી ડાવરી મહી.
એક આ વાત, કે રાતે દિલ્હી હેલકા અપાડે ન,
કુદા હજી અને અદાવા, માત્રની ચોકાના નઈ!

જુલુહળી એ બનરમા
બાંડામાં બીક રીપી ને નરાઈ કરે મિલની
હેલ એવું બધે પૂર્યા દિલ્હી નામી જમાલમા
કમાવ્યા કેડે, કે નામે ખાખખ વળી
કચક દેખાડેને લુપ્ત ખાખ, મીલે વિનાયની
અપી તે સૌ વખણીને બરહમે, સંપરી, રહાં
દૂંદતા નામીયું આપું પરીશાષ્ટનું, અને
જ આને માન દિલ્હી નજારા જે રીકારિયું:
ગાડીમા રાત અપી કો-પરી જેટ દનારિયું!
આરંભે તજાપટે જે ખીજોત વખત હમ
જે, જ આ બાપુ હે, દિલ્હી ડાવરી અમ, માલવા
પરીશા વેળમાંથી જે નહીં બે શબ્દ ચીતર્યા!

આપું આપની જુવા:
આપની રાખને હતા!

कुरु कुरु कुरु

આસક્તિ-મુક્તિ

પંચાવન વર્ષના એ વનવાસી આદિવાસી ખેડૂત, વિનોબાની તેયારીમાંથી ગોડી રાતે બે કલાકની ચાપચી મારી પોતાને ગામ વર્ધ આપીને સવારે પાંચ વાગે સામાન ફેરવવાની ફરજ પર હાજર થઈ ગયો.

કોઈએ પૂછ્યું તેના જવાબમાં ખુલાસો કર્યો, “આરે પંચીસ વર્ષના છોકરો વધારે મારો હતો. એ ગઈ કાલે મરી ગયો (મરી ગયો). બીજા દોકોએ જાણ્યો તો હતો પણ હું જરા ઘેર, જઈ આવ્યો ને દાકું કરી આવ્યો (લોક પર ખાણી રેડી આવ્યો).”

સાંજનાર પોમાં અગિયાર જ ઘાલી ગયો. પંચીસ વર્ષના છુવાન ભેદ હીકરાના સૂચનો શોઠ આ પંચાવન વર્ષના વૃદ્ધ પિતાને કર્તવ્યમુત કરી શક્યો નહોતો. માથે જ્વાર ઉપડીને લાંબનજંઘ આવતા એ મજૂરોની કારમાં ભળી ગયેલા એ સૈનિકને, પેલાનું મન લળી લળીને વંદી રાતું.

જેને સોમાન્ય માણસ કહીએ છીએ, તેનામાં અંધારે, ભક્તિઆવેનો ઉત્સાહનગર છે ત્યારે તે સુધરેલા કે સિદ્ધિ કહેવાતા ભોડા કરતાં વધુ રોડાને રોડે આસક્તિથી યુક્ત થઈ જાય છે, સમાજની અમલાના બાંધને રોટલી ગંધી રીતે અળખી કરી નાખે છે તેને એક પ્રસંગ હમણું બની ગયો તે અહીં ઉત્તરમાં છે. સામાન્ય કહેવાતા માણસોમાં જે ક્યારેક રોટલી બંધી વિદ્યાળતા અને કર્તવ્યનિષ્ઠતા જોવા મળે છે તે વ આ પ્રસંગ બતાવે છે, કોઈ પણ મિલન માટે છે તેની પાછળ આવી અગત્યની વ્યક્તિને ત્યાગ પશુ સુદમનજી રૂપે કામ કરતો દોષ છે. આ પ્રસંગ ‘ગુજરાતની વિનોબા પદવાના પ્રસિદ્ધ પિતાની પતિશા’માંથી ઉતાર્યો છે. તેની વાણ વિશે બે સન્દેશ વગર કહી શકાય કે એ લખનારે ભાષ્યરિતે કાઢ્યો નથી. મોડી રાતે દોકરાની રાખ દંડી કરવા ગયેલા (એટલે સમય ચેરતા ૧૨ રહે ના) માણને ગાપચી મારી એમ લખતું લાણ-દારિદ્ર્ય, વિવેકનો અભાવ સુરે છે, વળી એને ‘સંનિષ’ તરીકે ઓળખાવે તો પશુ યોગ્ય નથી. આવી નરી છાયામતી વાણ, આ પ્રેરક પ્રમંગમાં તો, ખૂબ જ કંઠે છે.

—સં.

શ્રીરામ

હું માગી ગયજીવી મીઠા છું.
અને અનુભવે મેં એ સ વને સ્તી નેયું
છે, કે માનવચાત્રિના જે પાવારૂપ
સદગુણો છે તે હીજાગા હીજો ગણતો
મનુષ્ય પણ કેળી નકે છે —આપુ

એક ટાપુ હતો નાની ઝોની વસતિ વિકાસની દૃષ્ટિએ પ્રજા પછાત હતી છતાંનિર્ભય માટે જરૂરી એવો થમ જની પદ્ધતિએ કરતી એ ટાપુ પર પ્રવૃત્તિ લેવામાં પશુ તેના ઉત્સાહ કે ભ્રમ દેખાવું નહીં એક તો મર્યાદિત વિસ્તાર, મર્યાદાદી બાબત એવી અને ખેતીની પદ્ધતિ જની એટલે બે પાસ નહીં આજ બે પાસવસુ, કપાસ તૈયાર કરવા, મર્યાદા આપવા આટલા મુખ્ય મધ્ય ટાપુને પોતાનું કાર્ય ચલાવવા એક તરફ હતું તે પશુ ભય અને કાળા ન્યાય પર બેસી હતું

છવ્વનાની દુનિયા લોકો પાસે અમ કરાવતી એટલે પ્રજા મનનું તો હતી જ, પણ પોતાની એકાદ ને અમ માટે એટલે શરીરે તરે ની હતી શિક્ષણ પણ પ્રાથમિક કક્ષાનું એટલે પ્રજાના બાળા વિચારો ખૂબ દેવાયા ન હતા છતાં તે પ્રજા ઉચ્ચની અને નિરુપદગી હતી

એવામાં એ ટાપુ પર એક પિતૃશ્રી પુરુષ પાંચનો એણે ધર્મ અને વ્યાયામના પ્રમાણ પર ભાર મૂક્યો આ બાબતો નિયામક બધર છે તેને ઓળખવો ને પામવો એ જ માનવદુનિયાનું ધ્યેય છે એવી તમે પેલાઓ કરી આ ૦ ગાંધી કામો કરવા શરીર પણ તદુરસ્ત રહેવું એ એવો પણ તેણે આમલક ક્યાં ધર્યો તેની દૃષ્ટિમાં ગમી નોંધાતા ઉત્સાહ આ શે નાના મહિરો અને વ્યાયામશાળામાં બેઠી લોકો પાંચ કોઈ નવા કાર્ય, નવા વિચારોના સ્વીકાર કરાવવા એ આજની રાત છે તેનો તે સુધારકને ખુબી થયો કેમકે તમે જોયું કે ઉત્સાહના માર્ગો લોકો સરખા તા પોને છે પણ તેના ચોખ લાલ નેતા નથી પણ તેણે ધર્મનું મત જોયું અને માનવ ઉદ્યોગને સ્વર્ણનાની શક્તિ તેણે પીપાડી અને એ જ માનવ પર વિશેષ ભાર મૂક્યો એટલે તેનું મિશન આજુ ખડુ લોકોના રહેલ સ્વદૃષ્ટિ બાબત નીચું પાછું પણ જળનાશ અને એક પ્રકારનો ફેરાર થયો એ મિશનને પરિણામે કેટલીક નવી કડાવિચારો વધવામાં આપણે ચર્ચા કેટલાક નિયમો થયા કેટલીક વિધિય અભિનય આપી ધીરે ધીરે એ મિશનનું સંસ્કારનું આપણા ટાપુ પર દેવાઈ ગયું હાથે રાતના અર્ધે કેટલુંક કાન્યાશ્રમ રચાયું, મહિર નીમિત્તે શિવપક્ષના પશુ વિકસી એ વાતને દિવસો કરતા વધારે નહીં ગયા એ મિશન ટાપુવાસીઓના કુલ

નનું અમ બની ગયું સુધારક ને સમય થતા સર્વે મથા પણ તેણે વિભુ કરેનું માનવું હતું બેસી હતું

આમ, પ્રથમ નજરે જોઈએ તો પ્રજાની હાલના યોગ્ય ફેરાર થયો હતો, જુદીની મરી મરીક વધી હતી યોગ્ય રચાયેલા થયા હતા, પરંતુ પ્રજાના પ્રમદ અટકી પશુ કે ભ્રમનીતા આવ્યા ન હતા ખેતરી હતું એ જ જુની પદ્ધતિએ એવામાં કરતા હતા યોગ્ય કાલકાર્યો યોગ્ય અભિનયો ને કેટલીક સંસ્કાર વ્યક્તિઓને માલ કરતા પ્રજા, દુવનને વળગી રહેવા જાણે વેળા કરતી હોય એણે લાગણી હતી

એવામાં એક જીવે સુધારક જન્મ્યો તેણે જોયું કે પ્રજાના સરખા માનવ-આત્માના દેવતાને પૂરેપૂરું જાણી ગઈ નથી, એ માત્ર આત્મારધનમાં જ અટકી પડી છે પરંતુ કેવી વાત કરવામાં આવે કે સાથે મારવાર લોકોમાં છે, પણ વ્યક્તિગત વિચારો, સમજનો સમજાવે એકે ક્યાંજીનો કેમકે સહેલ એમની પાસે નથી આ કમલ કેમ, કે પેલા સ્વર્ગ તેણે અને એવો વિચાર કે ચોખના એમની પાસે નથી એણે આ ટાપુની પ્રજાને લાલ તો કર્યા છે પણ જોની કૌટુંબિક કશિયાત હવે પૂરી થઈ છે મૂળ મર્યાદાની ક પના, એવી સમય નેતા પેટી ન હતી પણ જાણનો સમય, પ્રજા માટે તથા વિચાર અને નવી કશિયાત થાયે છે

એણે જાહેર ક્યું કે ક્યારે આપણા ટાપુ પર સાંઠ રચતા, સારા થશે નથી, કપાક કેમ છે તો કપાક ખાઈ છે ત્યારે આપણા મહાદેવ ફેરારના કાલકાર્યો આપણે એ સાંધો વ્યાયામ નથી એમાં માત્ર બલિતોના પિતૃશ્રી છે, સમજિતો વિચાર નથી લોકો એ એક કપાક ટાપુ માટે અમ કરે તો જે શરીરે કસારામાં જ છે, પણ આ સાથે ટાપુની સરખ સુધરી જશે રચતા સારા થતા, પહેલાના પશુઓને રાહત થાયે, એ પણ એક પ્રકારી હવેલમાં જ છે, માત્ર માત્ર પાવતી ને તેનું પૂજન કરે એ જ હવેલમાં નથી આપણી પડી સપતિ આપણે વેદની નાખીએ છીએ તે કરકમર અને કામની સાંધી પદ્ધતિમાં અપનાવીએ લે, ક્યું નવું ટાપુમાં ક્યાં વિચાર આપણી સપતિ વધે એમને દર્શાવતા માત્ર આપણા નેતા સાથે નથી પણ તદુરસ્તી જાતના રહે જોવી

જનપદનિ અધ્યાયીએ ઘર અને વસતિમાં ચોખ્ખાઈ
 રાખીએ, આહાર સુધારીએ જોડાઈને જેવી રીતે લેવાય
 કરીએ કે શાક ખનાવતો કસ બળાઈ છે આજે
 કામો બધાં કરીએ સમજાવિયારીને કરીએ તો તે
 જાણે નહીં આ માટે ને આ નાનો એવા બેંચે છેડીએ
 તે એકતાની તારાત આપણને જણાવત જાયને, નીંદર
 બહિષ્કાર ને ઉદ્યમને મોખા ન જીવ્યેએ હિંમતની સાથે પા
 રખાઈ નહીં, પણ આખો જાગત રહીએ કામ કરીએ ત
 ખરૂં રહે, આદિ આદિ

તેની એ વાતોનો જુના મિત્રને બારે વિશેષ કબી
 આ તો બધું જોવાના મેરુ છે એવા એવા આસપોસ
 થવા તમે પણ નહીં સુધારક તમે સારી નહીં ન જ્યે
 પણ તે ખતીનો હવે તેજી પોતાની પાત સતત કલેજ
 ગંભી, અને આપણે પણ મૂકી પ્રથમ યોગ્ય માનસો
 તેની સાથે થવા વ્યક્તિગત થમને ખાતે સમજી માટે
 જમ કરવાની વાત જમી અખાડા આમ તો ખરવાને રાકે
 દલતા હતા ઉત્સાહ મદ પડી ગયા હવે ત્યાં નેવા સુધા
 રક આપણે કરી કરના અથવા માણસોમાં એવનજાન્ય
 અને ધીરે ધીરે તેમ મિત્ર ટાપુએ વ્યવસ્થા કરી પેસ
 જુના મિત્રનું માણસ તો જડમેલનાકે હતું તે હવે રાખી
 રૂંદના જાતજાતના ઉદ્યમ કરેલું હતું તેની સાથે પૂર્વ
 રોડોનો જોડાઈ તેની શેઠ શેઠી અટકી તો નહીં
 પણ તેના પ્રયત્નો પ્રજાનો અરેજાના જોડાઈ રહે હવે
 અને સામજી નરા મિત્રન તરફ વધી હતી

દરમિયાન ટાપુવાસીઓના જીવનમાં બારે ફરફાર થવા
 રહ્યા હતા આજુબાજુના ટાપુમાં નથી નથી કાઈપદ
 હિંમત અને સાધનો નીકળ્યા હતા હવે પ્રચાર ગળુમાં
 રખો હવે સાધન-સામગ્રીમાં સ્થારી થયો હવે ૫૦
 સરખાઈ મિત્રોની જગત હતી અને મેકારી પણ વધતી
 જતી હતી તે સાથે મેકારી જનતામાં થામેક પાંચ વનતા
 જતા હતા

ખીઓ સુધારક પેલાનું કામ કરતા કામકર્મી પાંચ
 ભારે તેનું મિત્રનું પણ સરવાળે આખા ટાપુમાં ફેલાઈ
 'પુ' હતું ટાપુ પર ન જો મિત્રોના તબક્કાની કુશળી કામ
 કરતા હતા પણ ખાતે પ્રજાનું જોડાઈ સુધારી લેવા

હતા તમે લોકહિત માટે, સમજી માટે કામ કરનારા
 એને પુરસ્કાર આપવાનું બરેર મળ્યું અને ખીજું મિત્રન
 માણવા રહે તો ખૂબ જ વધી ગયું

પણ પ્રજાને જુની ધર્મસંસ્થામાં ખાસ રસ ન હતો
 તેમ, નહીં મિત્રનમાં પણ કાંઈ ઉત્સાહ ન હતો તે તો
 તે જાહેરે માન્ય રાખી ડોર્મ શ્રીમંત મિત્રનમાં પડી હતી
 મન-સરીસરી કેળવણી માટે જાને મિત્રોને અધૂરા લેખી
 ખીજા ટાપુના ફેરવાકે નિષ્ક્રિયતાએ ખતાવે ની, હોંઠા
 રિજીયુની કેળવણીમાં અનુભવેની હતી અને તેમને પણ
 જાનકાર છતી છતી આખી રહી હતી મુખ્ય મિત્રનો
 શેઠો ધર્યા લાલકે હજી તે મેળવી શકે તેમ હતી પણ તેજી
 તે લાલકે છેડી ભાર જ ઉપાડવાનું પસંદ કર્યું લેવા એવું
 લગત હતું તે પ્રેરણા બીજીથી જ લેતી હતી જીવન
 નજરે જનતામાં શેઠી શ્રીમંત પહેલાના મુકાનલે દેખાતી
 હતી જીવનમાં મરેના સાધનો વધ્યા અને સુધારી તત્વા
 વિજ્ઞાન રખ્યું હતું છતાં પહેલાનું ગુપ્ત અને નિમિત્તના
 તેને જોવા દતા તેજી અન્યા આનંદ માટે મરેના જન
 તમાસાનલે તેવી જાતે રાખી હતી ખીજા સુધારકનો જોડાઈ
 બરેર પ્રજા રાજની નકારી મદી હતી

પેલાની કૌતિક સમજી વધતા જાને મિત્રનમાં
 વિશ્વાસ માટે તેજી સારા એવા નાણાની ચેલના કરી, પણ
 કામ દેવા તે તે મિત્રનમાં કામ આગે તો ધધી કરીશું
 મેલસેલમ કરીશું આવી કમીવૃત્તિ દેખાતી

આમલા તે સુધારકો જેથી ડોર્મ તેમની સુધારક
 હજી પાંચો નથી પણ અનેક નિષ્ક્રિયતા અન્યા છે ખરે
 ન ટાપુની પ્રજાને મન-સરીસરી કેળવણી અને ઉન્નતિ
 મળી શેલના ખતાવે છે

ટાપુવાસીઓ તેમને પણ રીકારી જેથી કામ લાગે છે
 ડોર્મ રહે છે કે અપારાધુ જીવન આજે નથી
 સમજા ટાપુવાસીઓ સુધી સમજ નથી ઉત્સાહનને
 અજાણ હજી વ્યવસ્થા થયે નથી તો પ્રજા તેને નિરાશા
 થતી કમિન હાથે લાગે છે ડોર્મ પૂટે છે કે 'દલે શ્રીમંત
 ડોર્મ સુધારક આમને તારાં લેને જ આકારી' 'કહે છે
 ડોર્મ પૂટે કમિનની આમને તારાં'
 એવું બની!

આ નિષ્ક્રિયતા દોહડિયે કહેવાય, પણ અનિયમ,
 કોઈના જ આડુ એકે સુખન લેવા છે ખરું !

[ગાંધીવિચારદર્શનને અપોકતી લેખમાળા ૬ લેખાક ૧૦ મે]

ગાંધીજીએ છવનના વ્યવહાર સિદ્ધાંત આપ્યા, પદ્ધતિ આપી પણ તેને કોઈ નિશ્ચિત ચોકદામાં ગોઠવીને મૂકી ન ગયા એમની રિસૂસી સકુચિતતાથી મુખ્ય રહી. પણ એક મુસદ્દોની ઝોને નહીં ખરી ગાંધીનિચારને અમલ મળવા છતાં તેના મૂળમાં સ્વેચ્છા દર્શનની કેળવણી થઈ શકે. યદા પામી પરંતુ એ ઉપેક્ષા પણ ફર થશે અને સમય પાકતા એ વધુ ને વધુ પ્રગટ થશે જ અત્યાર સુધીની આપણી આ અર્થ વિચારણા પરથી એ સ્પષ્ટ થઈ રહે છે કે તે કુદરતના સત્તાત્મ સત્ત્વો પર રિધર થયેલ છે કુદરતના વિકાસક્રમને અનુસરીને માનવવિકાસને ઝડપી કરનારી છે તેથી હાકતરી નિવામાં જેમ નિસર્ગોપચારનું આન છે તેવું જગતની શિશુશ્રીમાં ગાંધીજીના દર્શનનું સ્થાન છે. માયુસના કુખ તાપ અને પરિતાપ કે વ્યાધિ વ્યાધિ ઉપાધિને માટે વ્યાપક અર્થમાં તે નિસર્ગોપચારનું કામ કરે છે. હાકતરી નિવામાં જેમ નિસર્ગોપચાર આજે ક્રાંતિકારી શાંત પરિવર્તન લાવે છે તેમ ગાંધીનિચારમાં પણ ઉત્ક્રાંતિ માટે શાંત ક્રાંતિના બીજ પડે ના દેખાય છે.

ક્રાંતિના ભય - ૧૯મી સદીના અંતમાં અને ૨૦મી સદીના શરૂઆતમાં ક્રાંતિ શબ્દ હોશી રેશ અને ફુનિયામાં ગુજાર્યો. મૂડીરાઈ, સામાજિક અને સરકારીવારશાહીમાંથી જ નેમની ગુનામોના સામનો કે ઉપાય કરવાને ક્રાંતિ શબ્દ ધરમણુ બન્યો, છતાં તેને તેની કમક નાથી મુલસહી ઓને તેનીઝડપ પસંદ પડી અને નોડોને તેની નવીનતા ગમી ગઈ. રશિયામાં ક્રાંતિ સફળ થઈ અને ત્યાં મજદૂર વર્ગના નામે સરમુખત્યારી સફળ થવાની વાત પણ મુલામ દેમોને રેરચારપ થઈ પડી એમાં રશિયાના

ક્રેમલિનના ક્રેમલિન દેશ દ્વારા અપાતી બેરી કદે વધારા કર્યા અને ક્રાંતિ શબ્દ નેમરિકા જેવા અને બાબતને કમલ બન્યો.

ભારતની દોરવણી - આવી પેઢીમાં ક્રાંતિ ઝડપી લાગુ અને ઉપર ઉપરની ધરમણી લાગે છે. જ્યાં તે માનવવ્યવસ્થા કે દેશ પરદેશના સારોને સારો માટે ઉઠેલી કે એમ નથી બનતું. ધણીવાર તો તેમાંથી પ્રતિક્રાંતિ જન્મે છે અને તેમ ન બને તો અનેક પ્રત્યા પાતો જન્મે છે. એવા પ્રત્યાપાતોને કાનવા ધણી વહેવારનું પડે છે, ક્રેલીક વાર ખૂન દહન પડી ક્રેલીક છૂટે આપવી પડે છે, સામે વાંચિક શિરત દાખન કરતી પડે છે અને દેશમાં કોડીવારા લેખો થતી બનતી બનેલો બેલો થતા પામે છે. આ બધાનું ખાસ કરી શુભ પરિણામ અનુભવ દેખાતું નથી સત્તાની બાદી થાય છે. સાબને બદલે થોડાક માયુસોની સરમુખત્યારી આવે છે અને ક્રેમલિનના શને નામે રાજા અવાનવાને નરને અરુદોને નામે સત્તાને દોર લમે છે એવી ક્રાંતિથી માનવજાતમાં કે દેશના છવનમાં કરી ધરમણીને દેશવાર થતા નથી, પણ

રાજાપો મ રા રામનો

હું તો રાજા કરાજી કાઈ ન લાગુ કે,
સજીવો મારા રામનો હો છ.
હું તો રાજા રામજીના જાણુ કે,
અવજાલો એના વામનેક હો છ.
રહે કુદિયાનું બાણુ આમીએ બનાણુ કે,
એણુ નામેરી નામ કેડુ નાણુ કે,
સીકો તે મારા રામજીનો હો છ.
જાણે ન કંટાણુ ટાણુ, જિણુ એણુ આણુ કે,
અહોનીરા વાચ એણુ વાણુ કે,
અવજાલો આડો વામનો હો છ.
પાસપીરા ચણ રાણાણુ રહે એણુ આણુ કે,
અરોરે સૂણુ કે સજાણુ કે,
પાસી હું એના પામનો હો છ.
સરોહ

ધણીવાર તો ખાસ દના ચુકી એ દેશવારીઓના માનસિક કે વ્યાખ્યાનિક છવન ક્રાંતિ થતા પણ નેવવામાં આવે છે. આવી દિસક ક્રાંતિ ખરી ક્રાંતિ નથી એમ ફુનિયાના નોડો નિષાસ પડતા. સાચો છ અનેરિકા અને એના સાચી રૂપો તો એમી બાકે એવી રિયલિટીમાં થતા પામી છે. એવી ક્રાંતિને રિયલિટીમાં મુખી મેત કે ફુનિયા નામે મદાસતોનોના ૧૦ દુધમાં વડે આઈ ગઈ છે એ મદાસતોનોને શાંતિમય ક્રાંતિને માર્ગ બતાવે જતી

નથી છે કારણ કે તરફ સાલ ક્રાંતિ કરી છે અને તો
તે માર્ગ પશુ બળે છે મોંઘીજીએ બારને અને બારત
દ્વારા જમતને સત્યાગ્રહી પદવિ પડે સાતિમય ક્રાંતિનો
સત્ય મતાનો છે સત્યાગ્રહ કેવળ જીવનની પદવિ જ
નથી પણ તે સાતિમય ક્રાંતિનો માર્ગ પણ છે જ તેથી
મોંઘીજીએ ક્રાંતિને અપનાવી પણ ક્રાંતિ જીવનના વિકાસ
ક્રમને અનુકૂળ હોય એમ પણ તોણે બારપૂર્ક કહ્યું
'૬ તો ખર કહ્યું છું કે મિસિસ મસ્ટ એક વાર કહેવા
કાંતો કે 'તુ તો સત્યવિષ્ણુ - બળવે - અત્ય મારે છે''
તે તો જાણી છે માત્ર તે રિપર કેવળ Revolution
ક્રાંતિ નથી પણ વિધાસક્રમને અનુસરીને થતા [Cultural
Revolution] વિદ્યાર કોપોલોઈએ બાકી
વિષય તો ઘણા જ એકેએ એમ અને જાને છે ત
વિના છટો નથી (૩ ઠો પા ૩૩)

સાલ સૌમ્ય ક્રાંતિ - આ રીત મોંઘીજીએ ક્રાંતિની
વ્યાખ્યાના જ દેશાર કરીને ધરમળ્યા તેનું મુલ્ય પરિ
તર્ન કરી ના બધાં મા જ ક્રાંતિ કરી તમે ક્રાંતિકારના
પણ ક્રાંતિકાર જાન્યા બારતની આઝાદીની સત્યોદરનાન
ક્રિસક ક્રાંતિકારી એમની આગળ સત્યાગ્રહ દનાવા ત
એમની અક્રિસક ક્રાંતિની પ્રભળ સાનનાને લીધે જ
એમના મયા પછી બાકે કુનિયામક ક્રાંતિકારી દેશ પણ
બારતની સત્યાગ્રહી વાતા સમાજ છે તેનું કારણ પણ
બારતની સાતિમય ક્રાંતિની
પાતને ચીવેલે એમ જાન્યા
એમ છે સત્યાગ્રહી કરેને
દેશાર તરફાળ પૂરતો નથી
લેલે પણ રમાયે બની
સો છે, તે ક્રાંતિ કરનાર
તમા સમાજ પહેલે પણ
તમાથી છે તમા જીવ
આ એકાગ્રને અસર કર
ક્રાંતિ બાને અક્રિસ અને
મમાજના સમય જીવનમાં
પરિવર્તન કરવાનું ત તારો
આમ સત્યાગ્રહી ક્રાંતિ
ક્રાંતિને અનુકૂળ છે એટલું
જ નહીં પણ તે ઉત્ક્રાંતિનો
કારો બનાવે ત તેથી
ક્રાંતિનું અન્ય દેશ

નજ બને છે. બારતને અને જગતને બાવી સાત સૌમ્ય
ક્રાંતિ પણ મારીજીનું એમ અમુક નવસર્ગન છે, જે
જાણીયા સમાયે સમાયે નકનવા રખાતર પામ્યું રહેશે
જીવન કાર્યા સાત સૌમ્ય સત્યાગ્રહ વાથી રહેશે છે
એક વિદ્યાગ્રહ કહે છે તેમની સાથે આપણે હિમેરી
સતીએ કે જીવન દ્વારા સાત સૌમ્ય સત્યાગ્રહી ક્રાંતિ પણ
કર્ રહી છે બલિષ્ઠ સત્યાગ્રહનું વધુ ને વધુ એકાગ્ર
મત જ સાતિમય ક્રાંતિનો રાહ ચુ ને વધુ એકાગ્ર બસ
અને સાલ ક્રાંતિ નાલા રપ મારણ કરતી રહેશે એમ
મયા જાણના બાનવ જાત પાતાનો પુરુષાર્થ સાતિને માર્ગે
નાની પાતાનો ઉત્કર્ષ કરાવથી સાધી રાકાશે માનવ
જાતની આવી અગ્રી ઉત્ક્રાંતિ માટે સત્યાગ્રહી દર્શન
માનવજાતના જીવનના વલ્લભા નજીક જુવ જોઈ શે

ટીકા બેનજી - આ સાતિમય ક્રાંતિ બજે એવી
એક ક્રિયા છે કે તે બધું પામી હોય છે પણ આ
ટીકા મેવજી હોય છે ક્રિસક ક્રાંતિની અપક્રાંતિમાથી
જાણી માનવ પુરુષાર્થને આતરનાકા ક્રેમમા પ્રભળ
જાનારી સર્વથી ઉત્કર્ષ કરનાર પદવિને પીમી કેમ કહી
કહાતો એમા પદવિને જાન જ નથી જેટલ મથુ તે
તરફ કામ વિજયવત જ હોય છે એનો વિજય સર્વ
પછી વિજય હોય છે અને તમા માનવી પુરુષાર્થને એક
જ વિમામા નથી કે ક સર્વ દિસામા વ્યાપ્ત થવાને તક

ક્રિયા

આમન ક્રાંતિકારની તબચી રહી,
માત્ર મુખ્ય રમુતિ લાય વૃધા પછી
ઉત્તર દુર અરિમ્ય તણુ રહે
આવ અને જુવરી, અક્રિસક કહે
* ઉત્તર કરાઈ નવા જ નવા તણુ,
ક્રિસક એમ નવા જ નવા તણુ,
અક્રિસક નો અનજી લય સકાકા કે
ઉત્તરનો પદવિ ન વળાય, રે'
અસ હવે, બાગુ જાણુ જ કો
નવત સામવતર જાણને જાણુ
જિવજી ના મરપિ જીવ જરમ એ,
ક્રાંતિ ના કરી લેસા જતાં અલે
કુરે કરી સકુ કો જાને મ નો
આવ કે ન, કુ કેવલ એ અર્થ.

રસિન જીવ

રહે છે તેથી આ સાતિમય
સત્યાગ્રહી ક્રાંતિ અક્રિસ
તમા સમાજને માટે ક્રાંતિનું
અગ્રી સાધન બની રહે છે
ક્રાંતિ હાલ આને
સત્યાગ્રહી - આ સાતિમય
ક્રાંતિની સત્યાગ્રહી પદવિનું
ક્રાંતિકારમા કર્ષ અનુમે
હવ મે છે ખરું કે માનવ
ક્રાંતિકારમા એવી જ નાત
છે? મોંઘીજીએ આ અર્થે
નજ સમાઈ રીતે જાણ
કર્ષે આ સત્યાગ્રહ ક્રાંતિ
સતે માટે જરૂર જ રવા
આવિસ બીના છે અને
તેથી ક્રાંતિકાર એવી
મામ કર્ષ ક્રાંતિ નથી

“ ‘હિસ્ટરી’ એ અસામાન્યિક બિનાની નોંધ લે છે. સત્યાગ્રહ એ રાસાયણિક છે એટલે એની નોંધ લેનાર પક્ષ રહેતું નથી (‘હિ.’ ૨૧, પા. ૬૫) છતાં યુગીની વાત એ છે કે ગાંધીજીના સત્યાગ્રહો અને તેમની સત્યાગ્રહી પદ્ધતિની નોંધ ઇતિહાસે લીધી પણ ખરી અને હવે પછી પણ લેતો રહેશે! મૂળ દર્શક તો એ છે કે ઇતિહાસ વિશેષ કે ખાસ બે એ એવા પ્રસંગોની નોંધ લે છે. જે સામાન્ય છે તેની મોઘ તેને લેનાની હોય નહીં. સત્યાગ્રહ બપોરે વિશિષ્ટ પદ્ધતિ તરીકેની અને ત્યારે માનવ જીવનનું તે એક સ્વાભાવિક અંગ હતી, તેની સ્વાભાવિક વિરૂપતાનું પણ માન મનાજને નહોતું. તેથી તેની નોંધ લેનાર પક્ષ હતું જ નહીં. ‘હિસ્ટરી’ મા ફૂનિયાના પ્રસાદભટ્ટી જ કદાચી મળશે. તેથી ગોરા લોકમા કહેવત છે કે જે પ્રખરે ‘હિસ્ટરી’ (કાવાદ્ય) નથી તે પ્રખર સુખી છે ” (‘હિ.’ ૨૧, પા. ૬૫)

ઇતિહાસનું નવું પ્રતિપાદન :- માર્ક્સની જેમ ગાંધીજીએ પણ પોતાની રીતે ઇતિહાસનો અર્થ તારવ્યો છે. માર્ક્સે ઇતિહાસમાથી વર્ગવિમુક્ત તાત્વ્યો ત્યારે ગાંધીજીએ તેમાથી સંપ્રસુસેક શાંતિ અને સત્યાગ્રહ તારવ્યા છે તેમની સંયોદ કલિસ એ છે કે આ બધા વિના માનવજાત રહી જ ન શકત. માનવ જાત ટકી વધી અને વિદ્યુતે તેનામા રહેલા સ્વાભાવિક સત્યાગ્રહના બળને લીધે જ હિંસાદિ બળો જગતમા કામ કરતાં આવ્યા છે એ સમજવા ઇતિહાસ ખોળવા પડે એમ નથી પણ એ બધા અનિષ્ટ બળો ફોરા ઉત્તા જગત ટકેલુ તેનું કારણ જગતમા પ્રવર્તેલુ અપેક્ષુ અને વિરસર્તુ પ્રેમબળ છે. માનવજાતનો પ્રતિપ્રવલક એટલે જ આ પ્રેમ પ્રવલક તેથી જ ગાંધીજીએ લખ્યુ, “આ કથાનો, પ્રેમનો કે સત્યનો પ્રવાહ ચોકાય છે, તેમા ભગવાન પડે છે, ત્યારે જ તેની નોંધ લગારીએ અટે છે.” (‘હિ.’ ૨૧, પા. ૬૫)

ઇતિહાસનું આ પ્રતિપાદન ગાંધીજીનું નવનુ અર્થસંજ્ઞન છે. એમાથી જગતવાદી વર્ગવિમુક્તતા સિદ્ધાંતોને સંયોદ જવાબ મળે છે. એમાથી ઇતિહાસનું ઉજળુ પાકું આગળ તરી આવે છે, એટલુ જ નહીં

પ્રથમ લંદરી
આઈ ૨ પ્રથમ સ્વયંચાલી લંદરી
મદ મદ મદ મદ લંદરી
કોઈ પુકાર પડ્યો નો અને ? હા હા આપણે નિલરી,
પ્રુપ્ત અને રમણુએ ચંદરી ચોમાસ સિલરી સિલરી
કોનો રમણુ મદકરો રમણુ મદકરો ? કોની દિધિ આઠકરી ?
લાપસક-પા સખી નિલકાએ ચુકુવિત સદિ ચુનવરી.
મકર-દ દે

પણ ઇતિહાસને એક નવી નિરૂપણ છે ગાંધીજીએ નવ સંયોદતાથી કહ્યું કે સત્યાગ્રહ સનાતન બળ છે અને ઇતિહાસ તેનો સાધી છે.

સામાન્યતાની સપાટી પર :- ગાંધીજીના સત્યાગ્રહનું કે દર્શનમાથી અગાઉ એક ગ્રંથ તેવા નવસર્જનો પેદા થયા છે. જગતના વ્યક્તિઓની દિધિએ અને એ વ્યક્તિઓને શુદ્ધ અને સાચે કરવાની દિધિએ એમણે કેટલુ જાન સંક્રિત અને કાર્યનું સંયોજન (Integration) ખૂબ જ ઉપયોગી છે. આ સંયોજન એમની વિવશીને વ્યવહારુ બનાવે છે એટલું જ નહીં પણ એના પડે તેઓ અધ્યાત્મને આમરોમ્ય બનાવી તેને સામાન્યતાની સપાટી પર લારી શક્યા છે આ તેઓ પ્રેમ સાધી શક્યા તે વિચરે ભેલુ, જરૂરી છે.

કર્મજ્ઞાનભક્તિ એકતા :- એવાર્થ ગાંધીજીએ બાવથી જ સતત કામ કરવાના શોખીન હતા તેમ એમનો શોખ બની હતી. કર્મમા એમની નિવસાદાશિત લખી અને તાનની ઉપદા આવી, સારી પેટે વામન થયુ, સત્યાગ્રહ થયો, અર્થશો મર્ક અને સાધે જ જે સાનુ લાગ્યું તેમા પ્રયોગો આદરવા આમ એમના કર્મ શોધે વિચાર લખ્યો, જાન ભળ્યું. પોતેથી જ સર્જનાર, શુભ લાવના એમનામા રહેલા ફોરાથી અને નાનપણથી લરિ થઈ, જેવા થવાની જાવના દર થવાથી એમના માનમય કર્મમા સંક્રિત બળો, જે કાલુ તે સારા આદારથી કરી, જનકવ્યાજને સારુ કર્યું એવી સદજ દુષ્ટિને લીધે એમના જગતમા જીવનમા જ જાન ભક્તિ અને કાર્યો સમેગ સંધાવે જાન માર્ક, કે ભક્તિમાર્ગ કે કર્મમાર્ગ હતા હતા રરતા નથી પણ તે એક જ છે એ વિચાર એમના જીવનમાથી જોઓ. એમના આ નાનુબળ સંધને માનવ વિદ્યાનનો પણ રહેો મળી શકે છે. માનુસ કામ વગર રહી શકતો નથી. પણ કામની સાધે આપણને માનવનું હૃદય છે અને વિચાર કરનારું મન પણ છે, દરેક કામમા

આર અને વિચાર ભેડાવેલા જ છે જાવ, કાગળ પ્રેરકક. વિચાર મોઘકે માર્ગદર્શક છે - આમ બાર, વિચાર અને કર્મ એકીજાત થઈ શકે છે. નાવ શુદ્ધ નાનુ તે ભક્તિમા પરિવર્તે છે, શુદ્ધ વિચાર - જાનનું મન ને

છે. નિર્દોષ યાન અને સક્તિ બંને કામ સ્વાધ વ્યવસ્થા તે મંત્રને અપાસકા બનાવે છે, અને તે સર્વે કર્મવિમુક્તિ આપે છે. આ વૈજ્ઞાનિક સત્ય ગાંધીજીના જીવનમાં સ્વાનુભવથી પ્રત્યક્ષ થયું.

સ્વાનુભવ બનવું રહેલું છે:-કર્મ, ભક્તિ અને યાનનો આ સમન્વય તેમણે નવી તાલીમના ઉતારી કામ દ્વારા જોવાપ્રેરે. સિદ્ધાંત કિશ્કણ જોવાય વહેતા પુણ્યો આ સિદ્ધાંતનું મૂળ બાજુ રિચાર અને કર્મની એકતાના માનસ-સામીપ્ય સ્વરૂપમાં રહેલું છે. અનુભવ વગર યાન નથી એ બ્યવહાર સૂત્રનો એમાં પૂરેપૂરો અમલ છે. એનો બાળકની જોણવૃત્તિના ઉપલેખ કરી નથી તાલીમનું કાર્ય. એક વધુ નવસર્જન થયું એમાં ખૂબી રહેવામાં છે. પહેલી ઊંચી શાળાઓમાં આ નવસર્જન સમય સાથે જુલુ પ્રસન્ન રહેવાનું અને કામ રહેલી આધ્યાત્મિક રહેવામાં એ પાંચે પાંચે પ્રવૃત્તિ થતી રહેશે. કામ દ્વારા જેવ રહ્યાના સિદ્ધાંતમાં સ્વાધવ જાનની સાથે આત્મમુક્તિપ્રાપ્તિ રહેવામાં પણ ભેદ રહેલો છે. એ રહેવામાં દૂરની છે પણ એ બ્યવહારી છે. એમાં કામ નથી બાળક એક જ કામમાં તદ્દનિષ્ઠ રિચાર અને કાર્યમાં બીજા યાન સાથે એકત્રિત એ એકાગ્રિત રાખ, વિચાર અને કર્મની પાછળ રહેલ આત્મા કે ચૈતન્ય સાથે અનુસંધાન કરવા દીધી રહેશે. આને આ વાત કહી દેતાં ગાંધીની સામવાદો સંભવ થયું છે. નવી તાલીમમાં ધર્મના સ્થાન અને જીવવામાં આવતા ગાંધીજીએ કહેલું કે હ તમે મ્હાં મળેને ધર્મ શીખવવા આજુ કુ ત્યાગના એ કાર્ય

ધાવ નુવરાનનું ઉચ્ચિત દેશ મ્હાંવડવાનું અને ન્યાયનિર્ધારિત

એકાગ્રી સ્વાધવળી કામમાંથી "સ્વ" એટલે ચોલાના આત્મા કે ચૈતન્યના જાન બાળકને ક્રમે ક્રમે થતું બનવું: અને એમાંથી "સ્વાધવ" પ્રગટે

સેવક સંઘ —આના જેવું ન હોવાય એવું નવ સર્જન તેમણે જોવા કરેલ સમાજ સેવક વર્ગમાં ભેરા મળે છે. યાનબલિત, અને કર્મ એક છે અને તે દ્વારા આત્મમુક્તિ સંધાન થાય છે તે જગી આત્મસાધના મારે સમાજને ઉદ્ધારની ભર નથી એવો પ્રભાવ વિચાર તેમણે બારતમાં તાલે કર્યો અને ફરી પ્રચલિત કર્યો અને ક સક્તિશાળી સત્વક પ્રયોગને દુનિયા ઉડી બગાડ પહેરતા રોકવા અને તેમને સત્વરમાં વિચારસરણી તરફ આકર્ષી રચનાની રચનામાં સાથે નીધા કે જાનની કસોટી એમણે ખાલી અને ભગવાદ કપાને તેની કસોટી માનવાને બદલે ન્યાયનિર્ધારિત અને આત્મસક્તિથી કરવામાં સાચી કસોટી રહેલી છે એમ તેમણે બતાવ્યું. માનસની સાથે જાનના હોવા બતાવે તે સાથે તે ખરો ત્યાગી અને તે જ ખરો વૈજ્ઞાની વેરાનની કસોટી સ સાચા એકી વખતના સમૂહ ત્યાગમાં નથી પણ સમાજ સેવા કરતા કમતા હોય છે. આતા આકર્ષણથી અધિષ્ઠિત નહોતામ રહેવા છે આવી કસોટી મારે તેજસ્વર સેવકોના સમુદાય તેમણે જોવા કર્યો અને તેની પરજરા તેમણે થાવું કરી આવા સેવક સંઘનું સર્જન ગાંધીજીના જીવનની અવકાશનાની એક નેહી સિદ્ધિ છે

જન સામાન્યમાં મુખ્ય પહેલી સહજિતે, ભગવાદનાં જોખારી રિવૃત્તિની મર્મવાણી, મમક કર્મવિમુક્તિ બગાડે છે અને પ્રેરક પુનિત વાતાવરણ સર્જાય છે. સરખાતમાં તે ઉત્સાહ ઉત્સાહ થતોય છે, પાલી પારે પારે તેમાં એક આત્મી બનવાય છે. કાર્ય માટેનું જે ચોક્કસ ચોક્કસ મોડ છે તે તે જાણે તેમ દોષ છે. વજી આજુ કાર્ય કરી રહેવું એકીએ એવો આત્મિક વજી હોય છે. એટલે જ સર્વે નવી પ્રવૃત્તિમાં આજુ પારે પારે જોખારે બધા છે છતાં તેનું માર્ગનું તે જોખું / કોવાળી, સમવસાદીઓને મારે નિર્દોષ કે લોકનિષ્ઠાનું સાધન બની રહે છે. એટલે એક નાર જનકરવાનું મારે જોખી વળેલી પ્રવૃત્તિ વાતાવરણ દબાવી જુમિકા મની જાય છે તે વધારેમાં વધારે ભગવાદ છે. કોઈ જુલુ નિષ્ઠા બગાડે દબાવી જુમિકાએ પહેલે છે. ત્યારે માનવ જાનની સમય, શક્તિ, યત્ના જેવી જુલુના અત્યાસ કરે છે અને ઉપર જન સામાન્યમાં નિરાશા નમવા અને નિર્મિતિમાં રહેવા છે. છતાં પ્રવૃત્તિમાં માણસને તેની નાખતો મોજ તેને સતત વજીમાં કરવાનો પ્રેમ છે. આવી અત્યાસના સાથે કોઈ જુલુ સમાજ આગળ વળે નહીં, પણ બધા તે સાથે જ એકાગ્રિ દશમાં ની જાય છે. કમ મિત્રોના અત્યાસિક જીવરિચારક વેશ છે, તેમણે કાર્ય ૧૩, ૨૫ નિર્મિતિ કરવા એ જ ઉદ્ધેશ છે

—મ

સરકારે પછાત મોડની રચના કરી પશ્ચાત્તાત્વની ઉત્પત્તિ મોટેનો કાર્યક્રમ વર્ષોથી હાથ ધર્યો છે - પછાત ભવિષ્યના વર્ગોનો, પછાતી ભવિષ્યનો, આદિવાસી વિચરેને ગણીને, એ ભવિષ્યના કલ્યાણની યોજનાઓને એમને નાભ મેળે એવી ભેજવાઈ કરી ■ ભારતની નારીના અમુક ગણના ગણના દરમિયાન જાદ કરતા તેમને પણ એ રંગમાં સમાવી તેમને પણ કલ્યાણ યોજનાના હાથ મળવો ભેજાઈએ, એવું ઔત્તરિયની વર્તમાન સ્થિતિને વિચાર કરતા હાથે છે

અને બિખારીઓનો કેટલો મોટો સમૂહ આ દેશમાં ફેર ફેર પધરાયેલો છે? તે શું કોઈ દેશનો આગળ વધેનો વર્ગ છે? તેમને પણ તેમાં સમાવી તેમને મારે પણ કોઈક ભેજવાઈ કરી છેવટે સમાજભાષી એ વર્ગની નાખણનો પ્રથમ મંત્રીપણે વિચારવા ભેજા છે

એ વર્ગની દરમિયાન સમાજને શોભાકષ તે નથી જ, ભાગ્યશય પણ છે, તે સિવાય પણ તે અનેક પ્રકારે શોભા કરે છે કોઈને કોઈ પ્રકારની શારીરિક બોધવાળા જ બિખારી હોય એવું નથી જોવામાં આવતું, મોટા ભાગે તે એવી શારીરિક બોધથી મુક્ત હોય છે બોધવાળાને તે કોઈને કોઈ પાઈ પેસે આપવાનું મળી જાય, પણ સંસ્કૃત બિખારીને આજે, સંસ્કૃતિથી ભીખ મળી જાય એવું નથી એટલે એને કોઈ નરી બધાદારી દૃષ્ટિએ સમાજ દોડી ઉપાયો પણ અભાવે છે ઘણી વાર સામાજિક, વાચનામાં આવે છે કે, અમુકનું નાનું બાળક કોઈ ઉપાડી ગયું માળકો વૃક્ષ થરાના કિરમ સતત બળતો જ રહે છે એ બાળકને ઉપાડી જનારા મોટે ભાગે બિખારીઓ કોઈ છે છેકરાની મદદથી એમને ભીખ માગવી સહેતું પડે એટલા માટે નિર્દોષ બાળકને શારીરિક બોધ બાળકના પગ પર પડાવે છે અને પોતાના પાંચે પાંચે છે ઉત્તરવર્ગ ભવિષ્ય અને ઉત્તરવર્ગ જીવનના અધિકારી બાળકો કથાય મુન્દા વિના આજી જીવન કોઈક બે મુનું દુખ સહે છે અને કિશુપત ભરી જિંદગી મુખર રમી દડા વેરે છે એમને બુન્દો થોડા જાણે જવારે મુન્દો મારને પણ દડાની નવી પણ મેગરવીથી સંભારી સાત નાગરિક નનાવવાનું વિચારીએ છીએ ત્યારે જેમણે કંઈ જ મુન્દો નથી કંપો, એવા નિર્દોષ શીશુઓ સમાજ, સવાની

અપૂર્ણતાએ કરીને આવી કારમી સજા જીવનભર સહે એ દવા, પર્ષ અને આધ્યાત્મિકતાની હાથવારે વાતો કરનારા, આપણે સૌને મારે ભારે ઘરમોઝો રિપ્પ ગણવો પડે

બિખારીઓનો ત્રાસ દૂર કરવા મારે આજે શું થાય છે? કુતરાઓ વગેરે પડતા, તેનો ત્રાસ દૂર કરવા ન્યું તેમને પકડી, ખટારમાં ચરી શહેરથી દૂર છોડી જાય છે તેમ, અમુક શહેરમાં ભીખ ન પી જાહેર કરીને ભીખ રીને ભીખ વસતિમાં હાથેથી દેવામાં આવે છે અને તે વસતિને, તેમના કયા મુન્દા પિતા મધાના બિખારી ઓના ત્રાસ સહન કરવાનો દડા દેવામાં આવે છે, જે રીતે મુખરશીપરોની વસતિને વધારાના કુતરાઓનો ત્રાસ સહન કરવાનો દડા દે છે તેમ

બિખારીઓ પાસે માળકોની જિંદગી બાદ છે તેમ પોતાના પે બોધોના વધુ વિસ્તારને એવી ભેજા ના છે ભવિષ્યના શોભા શારીરિક બોધો એ તો વધારામાં અને એમ બિખારીઓની વર્ગ-સમજા વધતી જાય છે વર્ષોથી ના પર પડા આવી આવે છે, એટલે આ પ્રકારે હોય સહેલો તે નથી જ, જેમણે રીકા બિખારીઓ છે તે તો રીકા, પણ નાની ઉંમરે ભીખ માગતા બાળકોને તે સાને રાહે વાળવાનું સકપ છે સમાજને મે ત્રણ થઈ પડે ના રંગના એક ચારા એક હાથને મમાવવું બન જનારી સકાવ તેમ છે અને તેમ થઈ તે બધાદારી દૃષ્ટિને નિર્દોષ શીશુઓને માથાવનો નિયોગ, અને કુકુરનો ક યેન છેડી જીવનભર કિશુપતની શામાં ગ્રામીનો દડા વેરવો પડે છે તે પરિસ્થિતિ આગળના જ દડા થાય

કોઈક બિખારી બાળક ઉપાડી જઈ છે ત્યારે નમા જમા દોડા મળી જાય છે પણ એ દોડા મગાવના કરી નિચાલવા નથી કે, એ અનિદ્યને એમ જ નકામી, તેની પર્ષભાગનાથી દોડાને પોપીએ છીએ પોતાને બાળક ભીખ માગતા આવેલો ભાગ્યક બિખારી જ છે કે એને પડાવે બિખારી બનાવવામાં આવેલો છે, એવું કોઈ વિચારે છે ખરું?

મીનીજવ મિને જેમ ચરખા જવતી તરિકે પણ વસામાં આવે છે તેમ નકેડુ જવતીને વીજીવતી તરિકે ઉજીવતીને કેટલાક વર્ગોની નાવ પડતો છે તે તરિકે

તે દિવસે બાળકોને મિઠાઈ વહેળી લેવાના મેળાવામાં હતી જેઓએ તે રીઝ પકુ એ દિવસને શીશુ સિખારીએના ઉદ્ઘાટનો દિવસ ગણાવેા. જોઈએ મિઠાઈ મેળાવામાં ખત્તી નખાતા નાખીમાંથી શીશુ સિખારીએને માટે મેળામૂવીની શાળા બની હતી જોઈએ.

છેલ્લે કહ્યું છે કે કપિરના જન્મતા એ છેલ્લો છે તે વડનો છે અને એમણે એમ જન્મ કહ્યું છે કે કપિર ને

અન્યનનાં પ્રતાપ

અન્યનના બાળથી જન્મને નિમ્ન પિતામહ ૧૨૫ ના પાવલ ધર્મને ૧૫૫ ત્પરે કોરવો અને પા-સોગા કાઢા કરે કહીએ.

કાઠાનં બાંધે પડી. સૌએ આપુણી ખ્યાન કરી અને કુ બળવા દિતે નિમ્ન પિતામહ ૧૨૬ આવી ગયા પાડોડે પકુ બા-ના. વિમ્ન પિતામહ અને કોરવોના પહે કાઢા બના એમના પ્રવે પાડવોને પહેલા જીવી જ ન જર અર હતો.

નિમ્ન પિતામહ મરણશ્યા પર છેલ્લે જોઈ ને કુધિરિર વડ રી પગા. અરેરે આ વડિવનો વિશ્વાસયતો એમણે નિમ્ન પિતામહને કાઢા માગતા કહ્યું પિતામહ વાના પુલેને જીવી અવગમનિને કાઢ્યું ત્યારે આ કુ બ મોગમ્મ પડે છે—એટલા માટે તમારો પાપ, જર્મ રહી છે કુમકરો કાઢા કરો. કોરવ પાડવોના દેવના દોલ તે આવી કુપ્ત પરિસ્થિતિ પેદા ન જ થાત પિતામહ આ છેલ્લી ધર્મ એ તમે અથો ઉપદેશ આપતા તપ જેથી અમ અમોડુ જનતર મોળા કડી ન અને જુનો ન કરીએ.

કુધિરિરની વિનનિ પત્ની સિમ્ન પિતામહ કઈક મોઘલા પ્રસન્ન કરતા હતા—એકે એમને આપર વેળા પથી હતી—ત્યાં તે ત્યા હાજર દેખ કીપદીર્થ થીશુ હતી પ કુ.

આમ કુપ્ત પ્રથમે કોપદીલ કસતુ લોને ખૂબ કોરવો તો નુરમની નજરે તેની સામે જોઈ ત્યા—પાડવો ન કામના માર્ગ ને જ ન જર્મ રવા.

પાડવોને પર્મ કટમા મુમયેના જોઈને નિમ્ન પિતામહ મારેથી બોલ્યા ‘કીપદી’ તુ કેમ હતી એ કુ અકુ કુ—તને કસતુ આ-નુ એથી મને નવાઈ નથી થતી—કોરવ પાડવો! તમને પકુ ન થતી જોઈએ

એક મોટાએથી કુપતે ૩૩ ને બાળકો સામે પ્રકટ કરે છે કુ કમા માત્રસોમા બાળકો જ કપિરની વધુમા વધુ નજર છે કુ બોધથી પ્રસન્ન ને મિરલી મિરનો એટલે બાળકો માટે વધુ કરે છે બાળકોમાં ને સિખારી બાળકો હવે અથે છે, તેમને, કપિરનો અરેશ માની પ્રમ મધી તમે માટે આપણે કઈ કરીએ તો કપિરનિશ અને ધર્મ નિશ પડ છે જ

કીપદી બપો ૬ બારણા કોરવોને તારા ચીર મે આ બા ત્પરે મે એમને ઉપદેશને એક કાન્દ ન કહી, મુશ મુશ જોવા જ કહ્યું એમ કુ તમને વનવાસ મોકલ્યા ત્પરે વધુ મે એમને ઉપદેશને એક કાન્દ ન કહી રીએ લાત આવકી અર પકુ મે માન મુશ વડેને સનથી લીધી—આવા કઈક પ્રસન્ન એ મે કોરવોને ઉપદેશ ન આપ્યો અને દરે બપો ૬ મરવા પકો કુ ત્પરે કુધિરિર મને ઉપદેશના મે મોઘ કહેના વિનવે ત્યાં તને કસતુ અથે મે કાવ રવાનાવિક છે તને એમ કે ખરા અર ને ન મેલના તે હવે કઈમેરે મે કસવા નેકુ જ છે કોરવો પાડવો સાવે લખા તૈયાર થયા ત્પરે મે અમને વાલ્યા માટે ઉપદેશ નથી આપ્યો, કીપદી! હવે મે સોહોને પરમ્પ સ્વાન નજર છે, ત્પરે કુધિરિર મને ઉપદેશના મે મોઘ કહેના વિનવે ત્યાં તને કસતુ અથે મે કાવ રવાનાવિક છે ખરેખર આ કસના જેવી પાવ છે

કીપદી! જના હવે કુ ઉપદેશ આવી કહુ કુ ઉપર ને ન પ્રસન્ન મે વર્ધ્યા તે તે પ્રસન્ન મે કોર વોને કેમ વાઈ નહી કેમ સિખામસુ—ઉપદેશના મે મોઘ કલા નહી મે તારા આવર્જન કાન્દ છે, ખુ ને પાપ પુત્રી! ત્પરે માલ પડમા કોરવોડ અન પમ્પ કુ અને તેથી મારે આત્મા અલગથો હતો મારી નોમો કોનુ બજ છેકી પટેનુ કુ કુ કરે મોરે કોરવોને ઉપ દેશ આપુ ૬ આરે, અન્યનના મામે માટે સીરે છેડીને મે બનુ લે કી કપીરની અપર કાડી નાખુ છે—હવે મારે દેહ પવિત છે હવે કુ ઉપદેશના મે સન્ન કરેમા માવક થશે કુ—અને ને રા ક કહીશ

મરણશ્યા પર પડેલા નિમ્ન પિતામહનો એક એક સન્ન સોમનના હાલમા સમયે કોરવો જોને હતો

—વલિવાલ અનિક

સન એવમાથી સેન્ડર એન્ડમા જતા, પોલીસો સાથે મુસાફરી કરતા વાતચાતમા આ બાબતમા મળેલું—

અમુક કોમના રીંદા યુનેઝરો તે એસ હોય છે કે મને તેટલી મારપીટ કરીએ, મારકામળ કે લાન્ય આપીએ, તે મે સાચી વાત કહે નહીં અને કેસની કડીએ મને નહીં એમની પાસેથી વાત કઠાવવાની તરકીબો મમે ય શોધી તો રાખી જ છે પણ ઉનાળામા તે એનું કરીએ કે લાઈ પકડાવા હોય તે દિવસે સામાન્ય પદ્ધતિએ યુનાની વિગત મેલવા મા પ્રવલન કરીએ છતા પને જ્યુ જ રહસ્ય ન ખતાવે ત્યારે જીએ કે, ‘આને જુએ મર તે વિના હુ સાચી વાત કહે રાંતો ન રી,’ અને તે દિવસે આખો દિવસ ખાનાનું નહીંએ ખીને દિવસે પૂઠપલ્લ કરીએ અને અમાને ખાની હોય તે પ્રમાણે પેનો કેટલી માહિતી ન આપે પડી જાય છે ઠાળી ગયા કોઈએ તેમ, અધિકારી કહે ‘આને હવે રાજ એસમા મોકલી આપો આઝી વિગત હવે મને એમ નથી’

યુનેઝર તે મનમા રાજીસતો મેય કે આપણે છલ્યા હવે કેસ છુલો જ રહેનાં છુટનાં સબબ ખરો, ને સબબ ધરો તો ય એકી જ ધરી’

પોલીસ કસ્ટો એટલે પશુના પાજરા જેવી કોટલી કેદી અને બિજાના સિવાય અદર કશું હોય નહીં રાંતે, કુદરતી કાજત પણ અદર કરનાની પાણી પણ પોલીસ પાસે મામી લેવાનું એવાં કસ્ટડીમા કેદીને પૂર્ણ હોય ઉનાળાના બપોર બસાનર તપતા હોય ત્યારે ફળફળતી મરમ મરમ ખીચડી પુઠકળ તે ન રેડીને—મેએક ચાલુન ખાધ અટલી—કેદીને ધરી દઈએ દોઢ દિવસનો જુઓ કેદી અદ અદ ખાના માટે કોઠું ખાધ ને પાણી સાથે ફરજ પડે તો પોલીસ બંદાના કડી મોકલુ કરે—‘નલ્યા, ખીચડી પૂરી કરી ચાની દઈ દે, ચાળી લેલું ગઈ ને પાણી લેતો આવુ’ આમ ગદના તલ્લા કરે પેનો જૂલાબેલો તેલથી પચપચતી ખીચડી ખાઈ જાય ચાની લઈને પોલીસ પાણી લેતો આવેઈ પેનો છેવટે કરચરે વ્યાકુળ ચર્ષ જાય ત્યારે તેને બહાર કોટીને અધિકારી પાસે ફરી રજુ કરવામા આવે, ‘સાને સબુ નહીં કહે તે પાણી નહીં મને ફટકા મળશે’

આખરે, કેદીના કહે પ્રજુ આવતા ધણુ જનુ, સમુ

કડી દે

સત્યશોધનની આ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ

અને આ મુગ રલો વિજ્ઞાન-મુગ’ એટલે, દેવાકે લતની, કોહાનિવાળી, નાતરશુકની રાતોને અશ્વકની નજરે એનામા આવે છે ઉપરજ ની, જૂનવાળી મણી કાનવામા આવે છે બધું વૈજ્ઞાનિક દ્રમે થયું નોર્મને વૈજ્ઞાનિક પરિચાલના કહેવાનું સમજવું નોર્મને અને એના વલ્લુનો લાભ ‘આ નજુ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ તૈયાર કરવામા આવી છે’ ઉલ્યા કે એવો દાવો આપવા કીને લેલું જયુલ છે આ ઠી કારે આપણે એમ કહેવાનું સાચળીએ કે, વૈજ્ઞાનિક રીતે ઉઠેવેના ખાજના લેમા સોજ સો ટકા કમેસાદિસ જલવાર્ધ રહે એવી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ ઉત્તરવામા આવેના ફાતલો બગારે ત્યા મને છે’ તો મહુ આશ્ચર્ય જેનું નથી

પણ આ વૈજ્ઞાનિકતા છે મુ’ પોલીસે કે પાસે વાત જે રીતે કરાવી એ પણ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ કહેવાય અને દહી મળીને માખણ તારીએ છીએ તે પણ મુ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ ન કહેવાય

અને છતાં, એ બંને પદ્ધતિઓના મી દઈ અને સત્ય, મૈમા દેખાય છે

કહેવામા આનસ કે વિજ્ઞાનમા સત્ય ને સીદર્શને કશા વચ્ચે લાન્ના—પણ બાઈ વિજ્ઞાન સત્યની માથ માટે જ છે એ ન જુને અને આપણે ધની સનકારી માનુસો છીએ, સમૃતિ તેની કરી છે અને તે માટે મીરન પણ મારાંતીએ છીએ—તો આ જ્ઞાનને ને સીદર્શને અધિ બાળન જ મળવા નોર્મને

વનવાનની જૂન એ સત્ય હોય પનુ એ જે રીતે એને સમયે તે જ સત્ય છે એમ કહીડા ની કહીએ, કેમકે, એમા સો-દર્શ નહીં નીતલસતા છે સમૃતિમા એને આન ખડુ

સમજાણે નોર્મને તે કેદી ય વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ એમા એવી કરતા અને ખીનસતા દેખાશે

એવી પદ્ધતિ અક મામ’ હોય તો ય ખીને મા’ નથી જ, એનું નથી

પ્રમા માટે રચત નાથ અને દાતિ એ માવની પ્રજિન માટે રાજકુળને ‘વૈજ્ઞાનિક કુદ’ની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ

છેવટની સામે છે અને એમાં જીવંત શક્તિ વધુ વધુ હોય જતા
ફાતા અને બીજાસના તો છે જ કા કાકાએ તો સજ
પુત્રો કરતાં ય વિરૂપ સ્વાત મતા અને શાંતિના આશ્રય
હોય છે પરંતુ તમને સોનદર્શ દ્વારા સ્વયં જાણે છે અને
સાથે શક્તિ છે

વાસ્તાવ્ય વિજ્ઞાન સૌન્દર્યોદિત નથી એ સમજ
અર્થ સ્થાપનો, જટીલ ન ત ત ન કે મરિતમા જ રહેલું છે
એવું નથી, એ જોના શેઠશ્રી રાખો દરેક—વિષય નથી
આજે રાત્રિ વિજ્ઞાનના શ્રેયોભા એ એ વૈજ્ઞાનિક પદ
તિથિ સોનદર્શ રહી છે તે સિવાય બીજા કોઈ પદતિથિ
સાબિત નથી, ન હોય એવું નથી

મરેલીની મોસમ છે ખાટા લીજી ખૂબ મોઝા અને
છે, અને આકાર તાપો કારણે વહેલા સુકાઈ જાય છે
પ્રાચીન મંદિરો છે કે એને રેડિયેટમાં મૂકી એ બળવાઈ
ગરે. પણ વધુ મગમગા તો મેડીએટરનું નામ પણ
જાણતા નથી એવી વૈજ્ઞાનિક પદતિથિ એમને કપાથી
ખાતર દોષ? તેથી તો જોખમી હવે પાણી કાઢ્યા
આસપાસ જીવી તેમાં લીજી નાખી પાણિયારે રાખી રહે
છે લીજી બળવાઈ રહે છે અને આસપાસ પહોળી પાણી
એવું મરેલી છે પાણિયારે જળા ન જામીને જલ પણ
ગળા થઈ જાય છે

કેરોડોની વસ્તીવ્યવસ્થા કેરોડોને પ્રાથમિક શિક્ષ
જુના વાળા છે જનનિર્વાહ માટે અરુક પણ આવી

પાઠશાળા છે—એ બધા એમને મહેલા સાધનો જનતા—ક્યા
વિજ્ઞાન કે વૈજ્ઞાનિક પદતિથિ પર તે જની રહે છે એમના
એટલાયે સાધનો અને તોપણ નુકસાન રિત્તિ અધિકાર
અને ગ્રેમ (એમાં સૌન્દર્ય જોતરિત હોય જ) મા માર્ગ
નેટલુ જલનિર્વાહન નેટલી વૈજ્ઞાનિક પદતિથિ એમને
આપી કદાએ તેટલા અને આપીએ પણ તેમની દેવા
કેવળ આતર લુકિ શુભ, કેદાવિજ્ઞાની કેકી ન કરીએ
તેથી ન જાણે

જે પાઠશાળા અને ખાડા ન જાણે દ્વારા ધર્મ અને
ધર્મને પાથરા મળતા પાત્ર કરતા, સારા હૃદયનો
નિરાલિભાની પાપભાર કમનિષ્ઠ નીતિપરમણુ કાઈ
ગર્ભી મા કપરની વધારે નહક હોય એ સાબિત નથી
એ જ એ આમરિથે પેદાશના તે તે સુદમદો અને કમનિષ્ઠ
આન રાખી શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શકતા હોય તો તે જરૂર
અનક પામવા ન વુ છે

તમ નેના બધે જીતે કેરોડોને જનસમૂહ હુમ્મારી
દરે છે એ સચુતિ તમે જાણો—અને તે જલનિર્વાહ
એવાનું જાણવું છે—તને કાપમ રાખી વિષ્ણુ પ્રાણિ
મરે તને અનુભવ વિજ્ઞાન અને વૈજ્ઞાનિક પદતિથિ જરૂર
જીકારીએ અને સ્વતંત્ર વાદમાં મોઝે કે આપણે અધિકાર
(અથા અરમ સૌન્દર્ય આવી જ જાય છે) પરાયણ
સચુતિના જાણીને જાણે જાણે એ વાર્તા અને
વૈજ્ઞાનિક બોધે વિશેષની પાઠશાળા નવી પડીએ

એક વાર કમ અને સીના ચિત્રકારે વર્ષે હમિર્ષ પાળાઈ હતી જતે પછે કહે કે અભારી
ચિત્રકળા ઉત્તમ છે એ દાવા કેટલે જાણે સાચે છે તરી પરીક્ષા મરે ત્યારના ખાટાદે સામ સામે
આપેલી મે જીતા નહોતી કરી અને એક જાણની જીત પર રસના ચિત્રકારેને ચિત્ર દોરવા કહ્યું
અને બીજા જાણની જીત પર સીના ચિત્રકારેને ચિત્ર દોરવા કહ્યું અને એ બીજાની નકલનય
જેમાંથી કદા જોઈ શકાય નહીં એવા જત સુધીતો પછે દેવારી દોષે નેથી એકબીજાની
ચિત્રકળાની કાઈ નામ કરી શકે નહીં

મા કા દિવસ પરીણી ચિત્રકારેએ વાસ્તાવ્યને ખજાર કરી કે અને અમારું કામ સંપૂર્ણ કર્યું
ન નીની ચિત્રકારેએ પણ કહ્યું કે અમે પણ અમારું કામ જાણ્યું કર્યું છે
ખાટાદે આપણે વચ્ચેના પાટા ખોલ્યા તો સીના આશ્રયનો પાટા ન બધો—આ જાણે !
અને ખાટા પર એક જ જાતના ચિત્રો દતા !

વાત એક હતી કે સ્ત્રી ચિત્રકારેએ ચિત્ર દોરવાની મહેનત નામે જ લીધી નહીં એમણે ત્ય
ચિત્ર દોરવાને બદલે આપણે કમય બીજાને લીધી અને અમારું કામ કરવામાં મળ્યો દતા એટલે ત
બીજા પર નીની ચિત્રકારેએ દોરેલી કળાકૃતિનું જુદું પ્રતિભિજ્ઞ ન વુ હતું

અણપતિ અને કાલિંગની ઉપરિશ્રમિત શુદ્ધિભળે અણપતિ દરવા દતા પણ કમના ચિત્ર
કારના શુદ્ધિભળે અને મચાત માન પામવા, ધર્મદરુ નહીં ને ગર્ભીકારું પણ નહીં !

[૬૧]

લગવાનનાં દર્શન, વીજળી પેઠે એક ક્ષણમાં જ થાય છે.

અને એ જ રીતે, એ દર્શનોનો લોપ પણ થાય છે. પણ લાંબા સમય સુધી બીજી વાર નથી થતાં. એ દર્શનોનું સ્મરણ, એની વ્યાકુળતા લાગેલાં રહે છે.

હરકોઈને પૂછતો રહું છું કે એમનો યોગ્ય ક્યારે થશે ?

પરંતુ કોણ ખતાવે ? છેવટે અત્યંત વેદનાં થતાં ફરી એક વાર યોગ્ય થાય છે.

વાણી કરી જાય છે.

અને દેહભાવના સહિત, ચૈતન્ય જાણે યોગ્ય જાય છે.

અર્થાત્, અતુલવને માટે પણ અવકાશ નથી રહેતો.

પછી થોડી વાર પછી, એ જ પહેલાંની દશા આવે છે.

[૬૨]

ગોપાલણી માયા પર થકો લઈને બબરમાં લઈને નીકળી.

‘ગોરસ દ્યો, ગોરસ દ્યો’ ને ‘ગોવિંદ દ્યો, ગોવિંદ દ્યો’ પોકારવા લાગી.

શ્રીશ્રી પૂછે છે :

ગોરસ એવું છે કે ગોવિંદ ?

ગોપાલણી કહે છે :

મારી બાપામાં ગોવિંદ અને ગોરસ એક જ છે.

જાનદેવ કહે છે :

ન્યાયે હિંસરની ધૂન સવાર થાય છે ત્યારે બધા પદાર્થોને તે પોતાનું રૂપ આવે છે.

પછી હું નથી અને મારો વ્યવહાર પણ નથી.

[૬૩]

‘એ’ તો તે ગોપાલનો વર્ણ લીધો છે.’

‘એનો વર્ણ લઈને શું કરીશ ? એની જાતિયે નથી ને વર્ણ પણ નથી.’

‘એ’ મનમાં એનો વર્ણ ધારણ કર્યો તે જ સજી મારું જાતિ-કૂળ જતાં રહ્યાં. હવે તમારી શી જામણ મને શા ખપતી ?’

‘હા, એ તો ખરું, પરંતુ લોકો ન્યાતનહાર કાઢી મૂકશે અને મૂઢશીનું સુખ ખોઈ લેશે.’

‘પરંતુ સુખની ઇચ્છા હોય ત્યારે ને ? ઇચ્છા તો છે વક્તિ-પ્રેમની.’

એ તો છે મધુર, મધુર, એને આખા શરીરમાં ધારણ કરી છે. હવે એ પ્રીતિ, કોઈ પણ સમયે, કેમ દૂર થાય ?

સર્વ સુદૃઢેઈ કૂળ હું પ્રાપ્ત કરીશ.

[૬૪]

દર્શન દેતો પ્રાણપ્રવાસ, મને તો માત્ર ગોવિંદની લગની લાગી છે.

આતું ચિત્ત અને ચેતન બંને તે ચોરી ગયા છે. હવે જગ્યા જ રહી નથી કે હું કોઈ બીજો વિચાર કરી શકું.

પરંતુ હજી સુધી મને તેનું દર્શન થયું નથી. હું એને કહું છું :

મારી માનતા પૂરી કર મને દર્શન આપ ! તો પછી મનોભાવપૂર્વક હું તારી સેવા કરતો રહું.

દર્શન વિના, સેવા શી રીતે સંભવિત છે ? દર્શન વિના જ હું સેવા કરું તો તે અગેવા નહીં થાય ?

[૬૫]

હે મારી મા ! મારા હૃદયમાં આવીને રહે. હું સાંભળું છું કે પ્રેમરૂપ વૈકુંઠનો નિવાસ તને પ્રિય છે.

અને, મારા હૃદયમાં તારા પ્રેમ વિના કશું નથી. એટલા માટે ત્યાં જ અવશ્ય આવીને રહે.

તુ આ જગતની જનની છે,

તુ પોતે જ વિચકિષ્ણી ॥

કમલવત નિલિપ્ત આખોશી આ વિજયની લીલા

જોનારી, તુ સાક્ષીરૂપી છે

નિલિપ્તતાની તો તુ ખાણુ જ છે

[૬૧]

બીજા બધા આધારો છોડી દેવાને કારણે ઈશ્વરના

ધ્યાન લગાવવામાં હવે કોઈ મુશ્કેલી નહીં નથી

આજનો દિવસ ભારે સુખામ્યના ॥

નામ સમરણ સાથે આજે જોનેા અર્થ પ્રગટ થયો છે

જોદેથી નામ સમરણ કરવાનો અર્થ છે, જોની સાથે

આથે પાતાનું શારીરિક જીવન અને માનસિક

ધિનન ઈશ્વરના ચરણોમાં સમર્પણ કરવા

મન, વાણી તથા શરીર, એજે આજો ઈશ્વરીય

પ્રેમથી પરિપૂર્ણ કરવા છે

આજે મારી જોથી ભાવના થઈ છે

જોદલા માટે આજે દેહ નિલંબથી ઠલી રહ્યો છું કે

હવે મને તારુ જ માન લાગે

[૬૨]

આપણી બક્ષોની દૃષ્ટિએ નિર્જીવ, સજીવ અને

સાકાર, નજે એક શ્રીમૂર્તિમાં સમાયેલા છે

સુસુપ્તિમાં નિર્જીવની ભાવના કરીએ અચુતિમાં

સાકારને જોઈએ

પરંતુ એ શ્રીમૂર્તિના દર્શનોની સાથે આજજીને

એ ત્રણેય સમરણ નથી થતું

આ જીવ હાકિંક રુચિ જોજ છે કે સ સાર સરમાં

પરોપકારની વિજયયાત્રા નીકળે અને જાતોના

મેશમાં જોને પ્રક્યાપિત કરે

[૬૩]

ઈશ્વર વિરોધી માત્ર મન જરાયે કામોદયલ સ્થાનથી

પરત, સંતાપના દેહમાં હું જોને પ્રત્યક્ષ અનુભવ

કરી રહ્યો છું

હવે ઇચ્છા જોદલી છે કે જાનિતમાં બાપી ઈન્દ્રિ

યોગી હું જોને અનુભવ કરું

[૬૪]

મારી પ્રતિજ્ઞા છે કે સૃષ્ટિ અને સ સાર, બધું સુખ
મથ કરીશ

જોને આજે સ્વતોના સમુદ્ધમાં જઈશ,

હૃદય પૂરીકરો તાગ કાઢીશ,

નાના સાધન કરીશ.

અને બધા સાધનોના સારસ્વરૂપ ઈશ્વર દર્શન

પ્રાપ્ત કરીશ

પણી જોને મેળાપ થતા

દરેક પદાર્થ પર જોનેા જ રંગ ચઢશે

[૧૦૦]

હું પરમેશ્વર!

તુ નિર્જીવ નિરાકાર, કેવળ અનિષોભ્ય છે

તારા મહિમાનું આકલન અમારું હૃદય કેવી

રીતે કરે?

તને અમારી આગ શી રીતે જુએ?

તારું વર્ણન અમારી ભાષી તરી વાળીમાં કઈ રીતે

કરીએ?

ત્યાં વેદ અને પુરાણોને પણ ‘નેતિ’ ‘નેતિ’

કહેવું પડ્યું, ત્યાં અમારી શી વિલાત?

પરંતુ તેથી તો તુ જાણોની ભાવનાને વશ થઈને,

અમારે આજે ઉદારતાપૂર્વક સંશુભ, સાકાર, સુલભ

થઈ ગયો છે

હવે અમે અમારા હૃદય પર તારા ધ્યાનની પછેડી

જોડી શકીએ છીએ

આજો ભરીને તને જોઈ શકીએ છીએ

વાણીથી તારું માન ગાઈ શકીએ છીએ

નિર્જીવ તો તુ છે જ, પરંતુ અમારી પ્રાર્થના છે

કે જરા સુધી અમને આ આજો અને વાણી

અજોવા છે, ત્યાં સુધી તારું એ જ સજીવ સુદર

શ્વ અને સર્વોત્તમ મુખે નામ અમને નિરંતર

મળવા રહે

૫૫

પેના ઘરની બાંધ બારી ઉપર થોડા લાન અક્ષરે લખાયેલી રમૂરપ્રેરક નિનતિ તમે આજે પણ વાંચી શકો છો. " અતિથન થાગી ગયેનો કેનાથી હું માઠ નિદ્રા લઈ રહી છું કુપા કરીતે અને જાગ્યો નહિ "

પણ એ ઘરમા એવું તે કશું જાણી રહ્યું છે?

છેલ્લા કેટલાય વર્ષોથી એ ઘર ખાલી પડ્યું છે એમા ડોઈ નથી રહેતું એટલું જ નહિ પણ રહેવાની હિમત પણ કરી શકતું નથી એ ઘરની ફરત ધાસ અને આડ આખના 100 નીકળ્યા છે ઘરની દીનાલોનો રંગ બીડી ગયો છે, અને ત્યાં જુઓ ત્યાં કોણિયાના બળા સટકી રહ્યા છે ઘરની બહાર પણ ભય કે નીરવતા વસી રહી છે ત્યાં જતા જ વધુ ગમરાટ અને એવી બીજી અકસ્મ સાગપીએથી આપણે હેલુ ભરણી બંધ છે, અને જાણે ડોઈ પ્રાગૈતિકાસિક મદના ખંડેર સામે આપણે જિલા ડોઈએ એવો ભાવ મનમા જન્મે છે "

એ ખાલી ઘરના સમુદાય તરફ તરફની ધ્યાન સામળવામા આવે છે

એક કોમે એ ઘર એક બહુ જ કુશળ કલાકારનું નિષાકરવાન હતું આ જગતમા તેનું ડોઈ કહેતા કોઈ કશું હતું નહિ તે એકનો જ એ ઘરમા રહેતો અને માનવ જીવનના પાસા રમૂ કરના ચિત્રો દર્શાવે કરતા

કુરચદને સમયે મીત સ મીત સામળવાનો પણ તેને ખૂબ શોખ હતો પણ તેની પાસે જેમની માનાર ડોઈ હતું નહિ એટલે એક ગામેદાન અને ધૂળી બધી રેકડો તેને પસાવી લીધી હતી મનમા આવે ત્યારે એનાથી તે પોતાન મન બદલાવી લેતા હતા

તે કાળમા કલાકાર કિમ્મત નહોતો ધવો પણ તે કાળમા હોરાયેના ચિત્રોએ જ તેને પાછળથી આતરશાદિય આલિતો અધિકારી બનાવે એ ચિત્રો હોરાવા તે કાળમા યે કલાસિમએ એ ચિત્રો બનાવે હતા, પણ ત્યારે એ ચિત્રો લોકપ્રિયતા પામી શક્યા નહિ ત્યાં આટલું કારણ કે તે સમયે એ ચિત્રોની દીઠ કરવામા જ તે રોકેએ હતાપણ માન્ય એ ચિત્રોમા આવેળાયેલ ના માન નથી કરવાનું અને નથી લેવામા જ તેમને મુખ્ય તુરિયા જગ્યાઈ દરેક કાળમા યતા નવીન એવેએ પ્રતિ હમેશા ય કાળી નજરે જોવામા આવે છે, અને એ ચિત્રો

માની નવીનતાએ જોઈ કનાના એ રૂઢિચુસ્ત રિવેચો ગજારાઈ ગયા પ્રચલિકા નગ કરવા નહન તેમજે એ કલાકારને વિરોધી જાહેર કરી દીધો

બધા લોકો કનાકારના દુશ્મન બની ગયા દરેક રીતે તેને હેરાન કરના લાગ્યા પોતાના એ ઘરમા પણ શાનિ પૂર્વક તે જેવી શકતો નહિ જાણે માઠપણ નમ્યુ ન હોવ તેમ, બધા મોઝા, બધા વર્તમાનપત્રો અને નવી ધાર્મિક તેમજ રાજકીય સભ્યોએ સૌ સાથે મળી એ કલાકાર વિરુદ્ધ પેકટરી જિંદગા એ કનાકાર મનુ બ્ય નહિ, પિશાચ છે માનવી જીવનના મુશ્વતે દુષિ કરનારો છે એના ચિત્રો અનીનપોષક છે અમારી મહાન સંસ્કૃતિને જો કાળાનારા છે "

કનાકાર એ બધું સામળતો, અને ત્યાંમા માન ધીરુ હસીદેતા તે જરા પિતેગી રાખાવેનો મા સદના એ કલાકારને એક કવિ સાથે માદી મિત્રતા હતી તેને એ કનાકારનું જીવનજીવત આનેપતુ એક પુસ્તક લખ્યું છે

એક દિવસે કલાકારે કરિને હતું પેની બારી પર નખાયેલી નિનતિ વાંચીને તે મનમા મનુ સ નહિ લાગી એ ખરું છે કે કુ હોથી કદાવી ગયે છું પદ તેને છૂટ છે તે આજે ત્યારે મારી પાસે આવી શકે હ આરાધના મારી નાસ્તુ બધા દોલ અને માથેથી નમાથી ડોઈ મીત નીકળતું ન હોય ત્યારે પણ ધરમા જ દોહકિ ઈસ્ટાપીમા ચપ્પનું પાતુ નાખીને ફેરવે બદરે નાસ્તુ ઉપરી બને "

અને એ પડી કવિ ય ફિરાર કનાકાર પામે જતા અને માલેમા માલે મુશી નને મિત્રો સાથે તે રિતે ગયો રિવાલ્સા કરતા રંગા સદનામે એ જીવેના રિચારે મળતા આવતા હોરાથી તેમ ધ મિત્રતા અનુ ગી છા

જુઓ, સદેના નખનાયમા બારેના આ રીતે મનુ બામમા નવો કનાકાર દુનિયા 11 દિવસ બી રશે 11 એ કાઈ ટુલ્કેલવગરે કલાકાર નથી પડતી એક નિરાટ પ્રતિમા માન છે

એ પ્રતિમાના કપાળ પર આખા દુલ રમી કે ને

નીચી જાતની ગણેથી જન્મ્યાન છે. એના મસ્તક ઉપર કેટલાક પક્ષીઓ બેઠાં થાકે છે તાતી રવા છે. એ કલાકારના દેખાવથી એ જ તૈયાર કરાવેલી આ પ્રતિમાનું નિરીક્ષણ કરતાં જ તમને ભરેલ હસકું આવશે. એવી હાસ્યરસ છે એ પ્રતિમા!

એ વિશે કવિ પોતાના પ્રત્યક્ષમાં લખે છે: “શુભ પાશુ” એ કાંઈ અસામાન્ય પદના નથી. કાંઈ શુભ પાશુ તો શું તેની જગ્યા લેવા ૨ હે તાર્કીક વ્યક્તિ આગળ નથી આવતી? હાથે કે ડું મરી ભઈ, તેથી શું દુનિયાને બચાવે અહીં જોઈ આ ‘શુ’ શું આપી પોતાની જાત માટે જ નથી પાપરો, પણ માનવજાતના પતિદાસ સાથે રહેતા ‘કુ’ શરે વાપરે ‘કુ’, જે છે ‘ની કડી તમે છે. હવે ધારો કે, તમે જ એ ‘કુ’ છે, અને તમારી જ આ વાત છે, તમે કવિ હો, કલાકાર હો, પ્રકાશ વિદ્યાન હો, કળા ચિંતક હો. અહીં તે એક ગાયક જ હો ન હો, પણ તમારે આમજનતા વચ્ચે જ રહેવું હોય છે તમારી બધી શક્તિ આમજનતા માટે જ હોય છે

“પણ તમે કવિતા રજો ત્યાં મુકી, તમારે માટે કાગળપીપરીકે એ મંદા શબ્દો ઉચ્ચારનાર કોઈ તમને મળે નહિ, એવી કાગળપી રજો રજાનો કાંઈ પાસે સમજ જ નથી હોતો” છતાં, તમને કુ જ પદોચ્ચાર રજાના માટે અને તમને માનવાવગો રજા માટે સૌ ન પૂરતા સમય મળી રહે છે!

“તમને જુને માર-સમા આવે છે, અને તો મેં અત્યંત પતમાને વહાણ રહીને તમારું કર્તવ્ય બળવે બંધાવે છે. પડી બધારે જુવ અને જમને વીધે તમની જેમની વધી જવ છે તારે કંઈ પાણી પીને અને વાંદ વચા હીને તમે તમારા મનને બહેવાવી જો છે.

“કેવલના તમારા ‘ચિહ્ન’ની ચર્ચા આવે છે વર્તમાનમાં તમને વગેરેનાની જનાવધરી ઉપાદી છે છે કેરે સમાજી ગાળવ છે, અને તેમાં તમારી નિરક કેરીલા પ્રયત્નો થાય છે. બધા ધર્મો તમારી સામે મેરસા માટે છે, અને આમ અનેક નિષ રીતોએ જોથી જનનાને તમારી નિરુદ્ધ દરેકવામાં આવે છે”

“તમારી સામે મેરસા માંડાતબોલવા એકવા નાસિતો જ નહિ, નાસિતો જવ છે કાસુ કે, એ સોની નજરમાં તમે અનેક છે, બધા કુટુંબીય જુવ છે, દાનિયા છે, વિપવ પદ છે, અને મેર જેવું પાક

કાંઈ છે” દે કયા એટલું જ કે, તમે, માનવસ રસારિતા અને મંગલ લાવનારો તમારું હો.

“હવે ધારો કે, તમારે માથે આરોપણો બધા આરોપોનો તમે રજા એકત્ર કરી જો છે, જુવમરો રજો છે અને પડી દિસ અગર રાત્રીની કાંઈક કાવ વહીએ નિરાશાર અરસામાં જ તમે જુવું પામે છે. પણ તેથી શું તમારી બની આપણિયોને. અંત આવી જવ છે ના” સલાએ અને પ્રયત્નોની પાછી એક પરવરા આવે છે.. બધા ધર્મો, બધા વર્તમાનમાં, બધી રજા કીવસંસ્થાઓ અને બધા અસ્તિત્વ અને નાસિતો તમારા જુવું પર વિલાપ કરવા મંડી પડે છે. “અસોસ”...તે આવે મર્યા જુવું પામે...તે ઉચ્ચ આરિયનો માલિક હતો ન તિરાલ અને ધર્મનિષ હતો.. મનુ પળા રપથા છે એક દેવદૂત હતો..”

‘સમય વીતે છે. તમારા જીવનની બધીએ હાકલો મચલ્યા થાય છે, મોર અને મોટે તમારા મદિમા થાય’. વામ છે, અને તમે ચીત્ર અને કાવોનો વિવધ મની અમે છે!

“એ જ જુ તમને માનવના અગર વાચના મળે છે તમે તમારી જાતને માણસથી મેં કાંઈ અધિક માનવા લાગે”

“અને હજ એ તે તમારી રિપણિયોની શરમાલ માન છે દિપરો વીતે છે. પુસ્તકાલયો, નિવાલયો, હોલો, જાન્યો, વિવદરો, માર્ગો, કુકનો, બાથો, વગેરે સાથે તમારું નામ બેઠી દેવામાં આવે ॥ એટલું જ નહિ, તમારી પ્રતિમાઓ જુવે તૈયાર કરાવામાં આવે છે, અને એ પ્રતિમાઓએ તમે સર્વનો તાપ અને વસ્ત્રાદિ ગ્રહીએ ગીતના ચોરીએ કાગલ જિના મધરો છે. તમારા કપડા પર પડીએલા અસરથી નિત નરી આકૃતિઓ જનની અને નમતી રહે છે”

“અહ કુનિયા” આવી બી વિવિધ નવાઈનાં નામો! અત્યંત જલદેરી જાગ્રતાનેનો હો અર્થ”

“એ નાની પાલતા પચા-તમારથી જ શું તમને હસકું નથી આવડું”

“એ નથી સતો કદાચ તે કલાકારના અવાજમાં જુવું હશે જ. એટલે જ તે પેલા જાવના બેઠેલી તેવી પ્રતિમા દુનિયાની નિરંજન કરેલી હશે સી છે”

તે સમયે કલાકારનું એ ધર વેરાન નહોતું તેના આગળમાં જ ગલી છોડ અને ઝાંઝ આખરા જિગી નીકળ્યા નહોતા તેની દીરાતોનો રંગ પણ બહુ સુદર હતો ત્યાં જતા કોઈને ખીક ધામતી નહોતી મીત સ મીત અને મહેમાનો સાથે ચતી ચર્ચાઓના અવાજોથી આખું ધર ગૂંજતું રહેતું હતું

આમ ને આમ સમય પસાર થતો ગયો

અને કાળજકાળી એક રાત્રિએ કવિ એ ધર સામે જઈ પહોંચ્યો તેના મધ્ય બારી બારણા બંધ હતા એ તરફ ભય પમાડે એવી નીરવતા પ્રસરેલી હતી, કનાકાર ધરના જ દરો એમ માની કવિ આગળ વધી બારી પાસે પહોંચ્યો બારીમાની એક નાની ફાટકાથી પ્રકાશતું એક કિરણ બહાર નીકળી રહ્યું હતું કવિએ નિચાતું અત્યારે કનાકાર પોતાના કાર્યમાં મગ્ન હતો અને એવા સમયે તેના કાર્યમાં ખુબી એ વીક નથી આથી તેણે ખીસામાંથી પોતાનો નવો કાન્યસમૃદ્ધ મંદચો બહાર ટિંગાવવા કનાકારના બેટર બોક્ષમાં તે મૂકી દીધો અને પછી પોતાને ઘેર આવ્યો ગયો

એ પછી મધ્ય સપ્તાહ સુધી કવિ કલાકારને મળ્યા જઈ ચક્રો નહિ એક રાત્રે કવિ પાછો કલાકારને ઘેર જવા પીકળ્યો તે આખી રાત કલાકાર સાથે ગાળવાનો તેના વિચાર હતો કનાકાર ના ધર પાસે ત પહોંચ્યા ત્યારે પણ ત્યાં સમજાનવત સાતિ હતી કવિ તે ધરના ઝોટલા ઉપર ચડી ગયા પાતાની ટોચના પ્રકાશમાં તેણે જોયું તો કલાકારનું બેટર બોક્ષ ખરો અને સામયિકોથી ચિકાર બરાબર મધુ હતું અને કેટલાક પગા ઝોટલા ઉપર વિલે

ફાળે ફાળે પથારીમાં માનવભાવોનું ચિત્ર રૂપ કળાપુતિમાં જોઈ શકાય છે

સૂક્ષ્મ બાવોના પ્રકટીકરણ માટે કર્કરૂપા વિમલોને બાદ કરી જોઈએ એ કળાકાર વધુ ચારી રીતે જાયે

સામાન્ય દર્શકને પૂર્ણ ધ્યાની કૃતિને જ દિવસો સુધી હરી હરી મદાયો કરતા કળાકારના સૌન્દર્યનિષ્ઠા તો છે જ, પણ સાચી અગનિત પણ છે

કૃષ્ણમિય સૌન્દર્યપૂર્ણ કવિતામાં જ ૭૬ જોવા એ અધૂરી દૃષ્ટિ છે, જે ૭૬થી સુકાવ્ય અને છે તે જ ૭૬થી સરસ ચિત્ર પણ અને છે

સાવધા પડવા હતા તેણે ચૂકેન કાન્યમ મંદ પણ એમને તેમ પડી રહ્યો હતો

ઝોટલા પરનું એ દરમ બાગી કવિનું મન અનેક સ કાકુલ કાંજોથી ભરાઈ ગયું ત્યાં જોવા જોવા જ તમે કલાકારને બેચાર ખૂંચી પાડી પણ કરો જવાન મળ્યો નહિ તેણે જોર જોરથી બા છૂ ડોક ટા માડ્યું પણ વ્યર્થ બારીની ફાટકાથી પ્રકાશની એક આબી ધાર નીકળી રહી હતી ધરમાંથી વિચિત્ર પ્રકારનો ભરા / આબી રહ્યો હતો કવિનું દિલ જોર જોરથી ધવલકાં લાગ્યું મૂંગતા હાથે તેણે પોતાના ખીસામાંથી મધુ કાઢ્યો, અને તેના ટી દટ્ટા ટી દે વી નાચું કિયા પ ખાતલું કંઈકલાત જ અદરથી ભય કરતું મળકાર નીકળે થ મા સળગતા વીકળાના દીવાના ૭૬૬માં પ્રકાશમાં કરિએ મોટા મોટા છાંદોને આમતેમ દોડાદોડી કરતા જોવા વાન્યે જ મોટા રાગેલા ટેબલ ઉપર મામેદોલ પડ્યું હતું તેની ધ્યાણ ઉપર પૂરી વાગી ચૂકીથી એક રેકાર્ડ પણ હતી મીતના કરણ અત આથી મળ્યો હતો

પછી ધીમે રહીને બારણામાં જોવા જોવા જ કરિએ કનાકારની પચારી તરફ પોતાની દૃષ્ટિ વખાવી અને તરત જ તેના મુખમાંથી ભયમ્ન સ્ત્રીમ નીકળી ગઈ પચારી ઉપર ક નાકરનો છીંક પડી મયનો નિમ્નપ્રાય છે પછો હતો

અને ત્યારે પણ બારી પર લાન અધકમમાં જોવા થેલી રેલી વિનાન પૂરું વિનિતિ અને કરિએ મોડી રહી હતી અતિથવ ધાકી મ રો ફેરાથી ક માલ નિશા તં રજો છુ કૃષ્ણ કરીને મને ૭ માડીની નહિ

છે હ એકને છ રંગ વનદારને નુકાડુ બળા નરા માટે અપભ્રવણ રોષે નિષય કે ધોતળુ

અતિ દુરના ૭ હેલમાં મયેલ રાત્રન કે મિત મેલ જા રની જે નિષ્ટતા નાગવતી તમે છે એ પળ એક ૭૬ છે, તે જ રીત પી મળ કે રેખાના રૂપા નિરમી નાને જઈને વ કવિ અને ચિત્રમાર જ દુકરિતા અને ૫, ચિત્ર આપે છે એવાં વ ૭૬ જળા રાપા જ ૬ વ ૬

સુ રંગી માણ્યને આતરિરોગે મિત ન ના ને વિવેક એકને સુ એ ધાની કળા ધમતરે છે

કૃષ્ણા ચુરે એક કણ જ દોપ ૭ કળાકાર ને કૃતિના ઉતારી નિ રંગીન ૩૫ અને નાપુન્ય આપે કે

શિખામું રહ્યું મહાભક્તિ
શરણી પાસે જ પ્રથમ રહ્યું
હવું. મુજબ વચસિત શિખા
મુજબ બોલતા હતા મહા-
શાસ્ત્રીશર જાણતા નિ-
જવાત દાશ્યુભોગિયિં
બેખામું એક છે. એરે
અમુખ્ય વાતોમાંથી મળી
આવે જ છે. અને કુલ
બેખામું આર રચનામાં
બેખામું પદો દોષાને
કારણે અમરત જાણતા

અસખ સાધુના અહીં આવી બળ છે દિશા નહીન
 રોતાનું નિજ માદા ખવ નહીં દેશ તે ખજ સારવના
 ધક્કારથી સત મહત્તર અને શક્તિની સ્થાન પાન
 દાનથી એ નગીને અપૂર્વ માદાતમય મળતા

અસખ ન બકિલા રી કિયાને કપાસ કરીને અને
 મદાકાનેરના દાન કરી દાશ પર તુ કિયાનું વિગત
 મરણ મનમાં છુ ઉત્તરેની પાતેના કાલિવજાદને
 કાપે પ્રાકૃતિક સુદરના અને પુરુષાર્થી સંખ્યોની
 વિનાશિતાને કા છે એ મ્યાન આકર્ષક ચક્ર છે કહે છે
 પુરાણમાં એ સ્થાન મહત્તર કહે છે અને એક સુર્વ
 મંદિર અદિયા જાનું દર્શ, અને દર્શ વિશાળી રાજ્યએ
 દોહીને એના પથર નહીને પુલ જાનવજાદ કામમાં લીધા
 અને ત્યા એક વિલાસિયક બાપુ

પૂર્વ રાત છે છે અહીં નગીને પ્રગટ રહે સ્વપ્ન ને
 દિશ કુ સુધી ને ધારમાં વહે છે અને હરી જ ને પ રાજો
 એની કર્મ આગળ રહે છે એ જ છે રચના દિપની
 પાલિક સુદરતા એ દિપ જ આગળથી એ ત માટે
 નાળને ને ગરેબ બાપી રીધા, અદના ઊંચા છે ઉપર અ
 વાપી આખા મેદાની, આસપાસના પેદેશની અને નદીની
 જ ને પારમાં આગેને તુલિ આપે છે

રાજ્યએને એદવાથી સંતો ન થયો એમએ પુન
 ને આનવી કાળને મેદા મેદા પથરાય અનેક કુ કાગળ
 બરી અને પદાર્થ કુ દેશની આસપાસ જોરા માટે અન્ય
 સ્વચ્છ મહત્તર નાનાના, ત્યા ઉત્તરનાના રીધે જુદા કક
 અનુભવ એ કુ રોમ રાજ અને એની રા પ્રિય રાખ
 આવી સ્થાન કરતા અને આમેક પ્રમેદમાં મ નપામની
 ગરમીને જુની જતા

કહે છે કે કોર્મ રાજ્યએ પિતા ધી નિ તસર કિા ના
 રા માં પદાર્થો કોર્મ દના ખાખી અને કાને એના
 હરીએ કાક ગપ ના દાનના એનાની બચ્ચ માટે એ
 કુ રોમાં રા મે જાનો પ થો રહેલ એક વિગત રાખ
 પદેશ દાનમાં કુ રામા પત્થો દના ત્યારે જ નીકરે
 રાજ્યએને એને નાહર માલો રાજ્ય બવારે જાનવજા
 આનો ત્યારે નેમ્પ પર ગુપ્ત વર્તેને પાતળા રચીત
 મજાક ના કુ રામા જ સત્તર ને દાશ કપાની નપાના
 ત્યાર પડી ગપ્ત ખરખર પાડી આ દુબી અને ત્યારે
 આસપાસના નેકા રહે રા રજા એન એ જાનવજાની
 નિમ્મત ન કરી ત્યાં રાજ્યની દાશ પડીની જાજ

આવીને તરવા લાગી ત્યારે લેકિએ એને ગદાર કાન્યાની
 કિમત કરી

કહે છે કે કાલિવાદના ને વિશ્વારમ્બની વચ્ચે ને
 સારુ એવુ અતર છે તે પસાર કરના જગ્ગીની અદર
 એક ગુપ્ત રહેલો દોશ તથા રેનાર રાજ્યનેક પુજામાં
 અને મીજનાન ગુપ્ત રીતે એકબીએને એ રહેત મગી
 ચક્રતા દના

કમ્પાસ બ્યારે કુ કાલિવાદને ને રાગને ત્યારે શિખામાં
 પાણી થકુ દરુ ઘટા કુ રા પાણીમાં દુબી ગયા દના
 રાજ્યએને કપાસ ના રા માટે ની તોથી કા ને કુ દોશ
 તથા સુધી કુ જા રાજ્યનો નહી

અવનિતો એ અથો મરેલ પ્રાચીન રાજ્યએના
 લોખને કાળે સંસ્કારિતાને કાળે અને વિલાસિતાને
 કાળે થકુ મજાદર છે પરતુ એ રચનાનું મુદ્ધ મહત્તર
 એના મરે છે કે પુરવીને મહત્તર ને સાકારેવીસ
 આગળને દેશ છે તે ઉત્તરેની પસાર થાક છે ગુજ
 રાતનું કદીપાટક માનવાની ઉત્તરવિનિ, રાજ્યમાં
 રોષામાં જાનવજાદ રાજી આદિ બધા રચાન
 એ સારવની નાક જ છે અને ને રીતે આને કુનિ
 રાના ઉપાસા વડે પાલેના મીનીચમાં નિધનિયમ
 વેધસાગળ છે ત્યારી મજાદર છે તે જ પ્રમાણે પ્રાચીન
 કાળે જાનવજાદ વિવેચનના દિવસોમાં ઉત્તર વિનિ
 ના રાજ્ય રેખાસ માનીને ત્યારી બધા રેખાસ ગુપ્તમાં
 આદના અને મદાકાનેર વજ કાગળનાના સિદ્ધાને
 જ ઉત્તરવિનિ ના આ રીતે નેલના મદાકાનાના મંદિરમાં
 એક કિયો દર છે બધાની અમુક નિધિએ સુરના કિયો
 મીના થીમ પર આપે પડે છે ઉત્તરવિનિ નેમો વિનિ
 ક રો વિવેચન દહી પડુ ને રાતિવિમાની વેધસાગળને
 વાલુ પડે ઉત્તરવિનિ નમરોનું કારેતમાં મહત્તર દરુ
 તથાગળ થકુ શિખા નહીને કિનારે જ રાજ્ય માનસિદ્ધ
 નાની દહી ના આપે પડે છે પોતાનું કામ નિધિમાં
 એ છે

આ નહીને નિધને કોર્મ અગ્રકુળ કુ રામા રાખ
 નર્મદરિ આદિ અનેક આપી પાડે રજા છે કોર્મ ભજ
 ક રી પતિદાસ સ નાકે શિખા નહીને આ એને
 કિનારે બનેલી ધરનાએને અવગત પતિદામ અને શિખા
 આથેએ રાની નકાચાએ એની કરી આપે તા રેવ સારુ
 [મગ્ગ રાજ્યને]

ઈર્ષ્યાપથનો સામાન્ય અર્થ છે 'સારીગિક દિનચાન' પાસે સાહિત્યમાં ચાર ઈર્ષ્યાપથ મનાયા છે--૧ ચાન્સુ, ૨ ઉભા રહેણું, ૩ ગેસપું, ૪ સેણું, આ જ ચાર ઈર્ષ્યાપથ' કહેવાય છે. તાન્સુ કે કોઈ બાકિની સ્ટેશનિક સ્થૂં સાધારણ છે. એ અર્થમાં આપણે તથાજનના ઈર્ષ્યાપથનું વર્ણન કરીશું.

ભગવાન જુદની દિનચર્યા પાંચ ભાગમાં વહે ચાલે ની નેર્ સકાય છે--૧ મોઝન પડે તાનું કાપ, ૨ મોઝન પડીનું કાપ, ૩ રાતના પ્રથમ પડોરનું કાપ, ૪ રાતના વચના પડોરનું કાપ, અને ૫ રાતના છેના પડોરનું કાપ.

પ્રાત કાગે--વહેની સરાઈ ભગવાન જુદ જાગી જતા સોચા દિ નાનટલ વા ન સ્નાન કરતા, એ નખતે કોઈને પેતાના કામ માટે ન મોલાવતા પોતાનું મધુ કામ પોતાને હાથે કરતા સ્નાન કરી પડી કપડા બદલી મોર્ કોલાન્ત સ્થાને પ્ધાન કરના માટે આસ્થા જતા ત્યાં બિશ્વા સેરા જરાનો સમય થાય ત્યાં સુધી બેસતા. બિશ્વા સેરા જવાનો સમય થતા ભગવાન જુદ પોતાના મધુ વચ્ચે મરાનર પડેરી લેતા કમરે કમરનું વ બાધતા અને હાથમાં બિશ્વાપાત્ર લઈને કદી એકના અને ક્યારેક બિમુસ થ અથવા ચોડા 'સિધુચો સાથે પાસેના ગામ અથવા શહેરમાં બિશ્વા પેરા મારે નીકળી પડતા-- ક્યારેક ક્યારેક એણે 'પણ બનટ કે પ્રાત કાગે પ્ધાન કરવાના ને બિશ્વા માગવાના સમય વચ્ચે ચોડા અપાકાથ મેળવી પડોરના માણસો અથવા સિધુચોને

મળવા જતા અને તેમના ખખર અતર મેળવતા બિશ્વા પાન હાથમાં લઈ, નીચી નળદે, આપ' મૌન બાવથી મુદરવેળા કરને બારણે બેલા રહી જતા. મુદરવેળા પડ એમના મોરને પ્ધાનમાં લઈ એમનું બિશ્વાપાત્ર હાથમાં લઈ આસન બિજાવી આપતા--જે પર ભગવાન જુદ અને તેમની સાથેના સિધુચો બેસી જતા અને પછી ત્યાં જ, મળેજુ મોજન કરી લેતા ત્યાર પડી મોજન કઠાવનારની ચોખ્ખતા પ્રગણે

ભગવાન જુદ તેમને ઉપરેલ દેતા ને જ વખતે ડેલક મોઝા-- જમાડનાર--શીશ મહુ કરવાવા મત પેતા, અને ડેલક મોઝા લુક સધને કારણે આપતા. ઉપરેલ હાથે ભગવાન જુદ આસન હોડીને માલવા માકળા અને તે સાથે પોતાનો ન્વા મુકામ વેણ ત્યા જતા.

આ ભગવાનનું મોજન પડેતાનું કાપ.

વિહારમાં પડેતાને કમ વાન પછીતે બેસતા અને ત્યાં સુધી બીજા સિધુચો મોજન પતાવીન ન આવા જાય ત્યાં સુધી ત્યાં જ મોજતા ન્વારે જ્યાં સિધુચો એકલા થઈ જતા ત્યારે ભગવાન કરી અન્ધ કુરિમાં પ્રે સતા, પાથરેલા આસન પર બેસીને પોતાના પગ દાતા, અને પછી બેલા થઈને સિધુચોને 'દાતા પ્રવન અને નિર્વાહ-સાધનના આકારે દુરપાઈ મારે મોજ દેતા--પ્રેરણા આપતા, મેડે ભાગ્યેજો આમ કહેતા 'કુહીનું બન્મણુ દુર્લભ છે, મનુષ્યમન્મ પ્રાપ્ત થયો દુર્લભ છે નાથો અપસર પ્રાપ્ત થયો પશુ દુર્લભ છે, સિધુ વેણુ દુર્લભ છે

સહર્મનુ સવાનુ ખમુ ફર્નલ છે*

લિપુચ્છો અગરામને સમાધિના વિશ્વો વિશ પૂજતા અને ભગવાન દેવેલી યોગતા પ્રમાણે આર્ત જાતાના પત્રી લિપુચ્છો એકાત જ ગનના અગરામને સુચના પ્રમાણે ખ્યાન થવા જાય જતા ના સૌના જવા પત્રી લખ વન ગનપુરિમા થોડો સમય સીધા, પડખે થઈને રજુ તિને સામે સાપી આરામ કરતા, થોડે બાજે આરામ કરવાને બદલે બપોરે ખરા તકરુમાં સમાધિ લખાવતા પશુ દેનાયા છે ક્યારેક ક્યારેક એ વખતે ગમગમના ઈશને માટે આવેલા દર્શનાર્થીને લખ લખના પરિવારક શિષ્ય આનંદ આપ કરેલો સજ્જાતો - "લુચ્છો આ ઈશરો બધ છે ત્યા પીરગી બહિને ચહેજ ખોખારો ખાઈને સાકળ ખખડાવો-લવવાન ખાલુ કિધારો"

ચોતાના ચરીરને થોડો આરામ આપીને લગરના પુલ-નેચાળી સ સાચના પ્રાણીએને ભોળા હતા પછી બહાર જોમ મથેલા માથાએને ધમેપિદેત કરતા ધર્મો પદેત સાબરના પત્રી જળતા ભગવાનને નમસ્કાર કરી નિદાવ થતા

આ પ્રમાણે ભોળા પછીના કાર્મને સમાપ્ત કરીને નજવાન છૂછા લેવા તો સ્નાન કરવા બુદ્ધિએ છાડીને આજાર રખા જતા, એમનો સેવક શિષ્ય એમણુ આસન થઈ ગમ્ય દુરિદા મૂકી આ સેવક ભગવાન સાન દુષ્ટો પડેરી માથ બંધન બાધને કિષારામને એક ખભો પુ તો જે એ રીતે પહેરીને ત્યા મેખના એકવાજ ધોરો સમય

ખાનાનલ્યામા રહેતા ત્યાર પછી આમતેમથી લિપુચ્છો તેમની સેવા મદદે આપતા. કોઈ પ્રકો પૂજનુ તો કોઈ ધમેપિદેત સમજવા માગનુ - ભગવાન સૌની ઇચ્છા પૂર્ણ કરતા અને એમ રાતનો પદેનો પહેર પૂરો થતો

ત્યારે લિપુચ્છો આવવા જતા ત્યારે એમ કહેનાય છે કે મતાને મધ્ય રમક ભગવાન વિશ લોકમાથી આવેલા દેવાએએ તેમના પ્રતિભા જવાન અને કિપરેશ આપ નામા જાળતા રાતના પાછલા પહેરાની પહેલોના સમય ખ્યાન કરતા કરવામા પસાર કરતા પછી ગનપુરિમા સીધા પાપ ખેર સુતા અને લિપુચ્છોની નીતિક પ્રગતિ જાનત વિચારતા

ભગવાન બુદ્ધની આ સમયાન્ય દિનમયો હતો એનાની એમના રોનક છનનુ ચિત આપણી સામે ખમુ થાય છે

બહાધુનામના એક બાહરવુ મુખ આશ્વત્થનામના પાતામર શિવને લગરના બુદ્ધની દિનમયો પ્રતિરપધાની દીમર્દિએ ભેંસ મોકલ્યા હતા-તેણે ભગવાનની આખા દિસાની દિનચર્ચા ભોળેને સજવ ચિત થોડું છે વ્જા લમની એક એક કિવાનુ નિરતે ગ્રીષ્મટથી બન લોકન કરું છે તે તે ઉપર આવેલ દિનચર્ચાને વિશેષ મનર્પન આપે છે અવધાનુએ તે ભોળા જેવું છે મહા પતિત રાદન આકુલ્યને વિન્દીમાં વ્યભાજ કરેલ મનિજા નિષાધના બહાધુ મુખના એ વધુન આવેન છે (મળ પરથી મહેપ-અનિન)

અતિ સ્મૃતિ અને શક્તિ એ હોવા નમ્ય નકલ નમતા હો. એવો દુષ્ટ અનુનય પાને પાને થાય છે આ વેચકારો માતની અતિ મુનિ કર્યા વિના રહેતા નથી અને માન લેનારો પ્રમથ સક્કા કરી વિના રહેતા નથી અને એમ અનેક નકલ પી કર્યા પછી એ માન ખરીદનારો ક્યારેક બનુબને ૩ કે ૫ છેતરારો છુ આપતા નવલકારથી પ્રમાણિતા અને ભયા-દારી કેવા મેહા બસે ગ્રીષ્મ ઝડ છે તે અના દાખના આજ ઉધારે તેવી રીતે બહારી આપે છે હાજીત મેરી દોવાને મન્યો ખાડી ધમુ કરતા ન વાજમા તેમનાની ત્યારે મહાસાગ્રી થાય એવા વિષ્ણુમા આપને છાડીએ ડાંબે આખા આપણો કેટલો બધો સમય અને તકિદ ખચાય છે? એ જોઈ કરવા ન વેચનાર નેવાર વચ્ચે વિચારણા અવરથ માનુ દોવો ભોલજી તે જ તરી મથા છે એ જોઈ ત્યારે મેહી છે

નેડા દેવડો નવદાર વિનારીએ છીએ ત્યારે ત્યારે વિન્દાર વાનના વિના લદવા નમ્યા કે? હ આપણે દેવાગિતાની ડીએ ખરા? જે દેવતા અતરિક વ્યવહારમાં પ્રમાણિતારે નદને કાને અનિષ્ઠાસ પમતા હોય તેજ પડેરાડીએ દેવાગિતાની ખરા? આપણે નિષ્ઠા નાખ્યો દેશભાર્ત ન કો તો ખીતે તો કોણ કમળો દત્તો?

પરપૂરના સંપ્રદાય સમેતના ચાના પ્રચાર માટે ટી. મોડેનું ખાસ મોકુ પ્રચાર વાહન પલ્લ અચેતુ અને એક આને ગરમાગરમ સમી ચાની મોકુર સમેલના આપેલા ભાર્મ બ્લેનોને કરેની, એ ખબર સ્પષ્ટ ઉપખવે તેવી છે, તે સાથે એ પલ્લ ઉપખવે છે

ત્યાગીઓના સમેલના મોકુ ધરેલુ કે પ્રસાધનો ચેમરા તપ તે તેલુ અરુચિકર લાગે તેના બ્લેવ બ ઉપનો દાખનો છે

હવે તો સામાન્ય શરિઆ પલ્લ ટી મોકુ તરફથી તારીના પ્રમા એવી હરતી ફરતી હોતો ફરે છે

પ્રશ્ન એ છે કે શુ આ દેશમાં હજી, ચાના વિશેષ પ્રચારની જરૂર છે ખરી? આજે નાનામાં નાનું મોકુ ગામકુ પલ્લ ચાની હોટલથી ગામ રહુ નથી શરેરની શરીઓમાં પલ્લ લત લતે ચાની દુકાનો છે દેવે રેરેરને પલ્લ ચારાણાની દોઢોઢ અને એક ની ના મોકુ રેરેરને કે ચોખાની જગ્યાએ પલ્લ ચાની દુકાન હોરાની જ સમપ્રમણે નિશ્ચારીએ તા આજે ચાનો પ્રચાર મર્યાદા એકા ની ગયો છે આ મર્યાદાની પ્રજાને ચા જેવું મલ્લ પીલુ મોકુ પડે એ એક આશ્ચર્ય જેવી બીના છે, છતાં મોકુ પડી ગયું છે એ સાચુ છે આ સારી કે ખરાબ એ પ્રશ્ન જ ખાતુ પર રાખીએ પ્રશ્ન એ છે કે શુ આ દેશમાં ચાનો પ્રચાર એકા છે કે સરકારે ટી મોકુ દારા શરી મનીએ ખબરે, મેળા તે રા ચેનનેમાં તેને ખખખવાના, પ્રચાર કરે ગાના હરાતિયા મારના પડે?

મોકુ કેકાણે મેળા લરારાનો હોપ તે એક-એ દિવસ પહેલા જ ચાનામાં ત્યા પહેાની જાય છે વાચ દુકાનથી ચાને ત્યા પચાસ મોકુઓ ચાની દુકાન ખાકા છે અને ચા ખવાના એકીનોદીના પ્રવેનો ચાપ છે છતાં હજી ટી. મોકુ દારા લાખો ઉપિવાને અર્થે ચાનો પ્રચાર કરવા પાછળ કર્મ દરિ રહી હતો, એ સમજીતુ નથી એક ખાતુ પ્રજાને જાણે લઈ જવાની ચોખના ચાપ છે, અને આજ નીને લઈ જવાના પ્રવાએ પલ્લ ચાપ છે ત્યારે ખબર નથી પડતી, કે ચાની પાછળ કયા બ્લેવ કામ કરી રહ્યા છે?

ચાના એના પ્રચારથી ખારા કે પ્રજાના મોકુ નવા અવગુણ નથી દાખવે ચતો જ્યા વધે છે તો ખરા વધે

નહી તો ચે, પ્રજાના ધણા નાણાં ખગડે છે એ તે ચોખ્ખુ જ છે

ચા, આપણા દેશમાં ગમે છે એટલે શુ -આપણે વધારે વધારે પીવી, એવો મોકુ સિદ્ધાંત છે ખરા?

આ દેશનો સામાન્ય સામાન્ય પ્રજાજન પલ્લ શેવ એ ચાર આપ આ પીએ જ છે એ ચા પીતો ગયો તેથી તેના બધાના અર્થ નેટ ને તેણે બીજી ઉપરોગી, કે એ વધારે ઉપરોગી, ગ્રીજ પર કાપ મૂક્યો જ ॥ કેમકે ટી મોકુના સામાન્ય કામદાર નેટલી પલ્લ તેની સરેરાશ આડક બાચે જ હતો. હવે એ ટી મોકુના પ્રચારને વડ ચાઈ હસાત ખાકા -ને કે લણા એના મની ખાવે છે ને દિવસ દરવાન એવી ચે તંકુ ખાના ચા પીએ છે - પીતો ચાપ, તો બીજી મોળની ખરીદી પર એટલે કાપ એ મૂક રાતો જ અને તની મોળે તેને શરીર ટકાની રાખા માટે વધારે જરૂરી પલ્લ હોપ આથી આ દેશના પ્રજાજનોના શરીર કે લક સુધરતો આખા દેશના ન્ય હાર પર એની સારી ખસર થશે કે માની?

અને ને ચીએની ખપત વધશે તેલુ શુ કે તે વ ચીએના અનમ અનમ મોકુ સ્થાપી વ ॥ ચાને માટે ચાની પેટે પ્રચાર થશે?

આ તો નયું વિચાર છે

ના પ્રજાને એ વળગી છે તે છૂટવાની નથી જ માત્ર બીજી જરૂરી ચીએ છૂટી જતો ચાન એની માની ખસ પ્રજાના શરીર પર થશે

પચાસ લઈ પડે ન હરેક વરમાં માનુસદી મોકુનો રપરાશ હોતો તેલો આજે નથી જ તેને જાને ચાને કે રણે ખાકાની રપરાશ વખો છે એથી પ્રજાને લાત નહી ખન ઝેરનામ જ થશે છે કેમકે, ચોખના ને વેદામીના જે ન મિની ખાકામાં મની ગળા દોપ છે

હારમ મી કરીને સરકાર પ્રજાજિનાર્મ કરોડો રૂપિયાની આડક દસલે મુને જતી કરે ડ ત્યારે નેક બી ન સર્વિવાપી વ્યસને માટે પ્રચાર કરે એ પ ખર રિત ખાખાઈ બાળતો છે

ટી મોકુ દારા શરૂ થયો નવાર નવ ચાપ ન જ ચોખારખ છે

અમારી પાછેજમા એક સખપતિ સેતો હતો આજકાલ એમ સરસા મર્ધન્યા છે. એટલે સખપતિની ખાસ ગણતરી નથી. પણ અમારા બાળપણના વખતમા તે એક રૂપિયાના મોસાઈ દેતા હોતા હતા જ. જલ્દ એક જ્ઞાની મોસાઈ દેતી પણ ચાલતી હતી સાક્ષાત્ પત્નીના માથે દેતી હતી તેમ. દિવાળી ન આવતી હોવા કારણે પડતો હતો એ જ દિવસેની આ વાત છે. ગેરિલિદ નામક પાસે કેટલા લાખ રૂપિયા હતા તેની કેઈને ખબર ન હતી. પછી નવજીવનના હોલમાં જ એ મળ્યા કે જલ્દ એ રોજ છુ રાખ્યું તે તે પત્નીને કહેતા જ, પણ મેટલુ રાખ્યું તે પણ મળ્યો કયું હતું. જમ્યા પછી લોકપણ સેતો કે રૂબંક પણ કમનુ નો નથી ને! રાખ્યું હોય તે સારું એટલે એમણે રાખ્યું મિત્રી મુખના કમી દેતો કેઈને કઈ ખાજવાકી તે વ ત જ ન હતી.

ગેરિલિદ નામકો પુરોહિત પણ એટલો જ કમલ હતો. પાર્ક પીટી કરી કરીને એણે મે હજાર રૂપિયા એમ કમીલતા અને હજાર નહીં કે નામકને ત્યાજી રાખ્યા હતાં. સામા વહાલને એની ખબર પડે તે આગળ આવતો હોય શકે ને ખબર પડે તે હજાર મર્ધન્યા ધરખર્ચ વધી જાય ને એ સદસ્યો નામકને કમી રાખ્યું હતું. 'મે મે હજાર રૂપિયા તમારી પાસે રાખ્યા છે તે કેઈને કહેતો નહીં તમે જાણી અને કુ જાણુ એટલુ મજ છે.'

એવામા સદસ્ય બહુ ખીમાર પડી ગયા. એમને જાણ્યું કે હવે કુ આ મહામળિયા આટલેથી બેઠકાનિ નથી. કેક મનીશી અને જગા જ નથી એક મેલો માટે મેલો મળ્યા નામકને પોતાના ખામને કલુ કે ગેરિલિદ નામકને લોકે મારે એની સાથે ટુલીક વાત કરતો છે.

ગેરિલિદ નામકને તેકુ થયું પછુ તેણે જુલુકું નહીં. પદ પોતાના એક લોકરને કમી રાખ્યું કે નામે સદસ્યો સમાચાર કઈ જવાની અને કહેવું નવારે એને ખબર પડી કે સદસ્ય હવે તે મોની પણ મળ્યા નથી. આજ કહાલગથી જ કહેવામને હ ત્યારે ગેરિલિદ નામક લેતી પાન મેલો જોઈ લ વપુરેક સદસ્યો વરવરવર કઈ અને મોડ ન્યા પાસે વર્ધવતને પૂછ્યું 'કેમ છે?'

નામકને નામકાલ નમ્ર ન્યામની ચીંધી

ગેરિલિદ નામકની આખમણથી આસ વરેવા લાગ્યા. ભટ્ટના મે વ લોક. 'ખાલકાની ખાજે જ' જોવા હતા. ગેરિલિદ નામકે મે હાથે જલ્દ રૂપિયાની મે ની હવાઈ હોય તેમ હજારમણી બદલને પાછુ કે તમારા મોટા દીકરાને જાણ્યા પુ ને હાથ મોટા હોવા તરફ ખી હતા પડી જ ને હાથ હવાઈ નાના હોવાની જાણી પાસે કઈ ત્યા બનેક સાગીની કમી પૂછ્યું 'નાના હોવાને આપું?'

જલ્દને અ લોય મળે. એમની આખે મોની મર્ધન અઈ વાત પાડી કમી પડી ગેરિલિદ નામકે ભટ્ટ તરફ મે આગળ ચીંધી પડી એક આગળમી એક હોવાને રજા? કે ન. એ બનેક હાથ હવાઈ ગેરિલિદ નામકના માથે પુળા બને આશિરી આપ્યા અને બારે ક તેલથી જાળો ની નાં દીધી મેલ્યા ખાસ લીધા.

ગેરિલિદ નામકે મોને કમુ આપ્યા પુરોહિત કેના મર્ધનના હતા એમણે સારણ નામક સાથે પેકે કરને ખાસ દમ રૂપિયા જમારે ખર્ચાય તે વાણી નથી મારી મળતી રોતો.

કુનકલિયા આદ આદિ પતાણીને સમજ સમજી પોત ખામના થયે થયા. સદસ્યો જ ને દીકરાએ ગેરિલિદ નામક પાસે બર્કને પ પ કે અમારા મિત્રાઇ સાથે હેમની તેવા તમારે વાતચીત થઈ એની મતમન થી?'

ગેરિલિદ નામકની આખે મોની મર્ધનમી એણે કમુ ૧૨ ૧૬ જ મા. હિતના દેણા પાકે છે. મેલુ નમારે ૧૧ જર્કને મળા. પછી સરસો ત્યારે તેમણી મોની મેલુ દેણા બર્કને પુરોહિતને મેલ આપતો. હવે તેમને એ માન્યા ગયા હવે એક દેણ નમારી બને મળ્યો આ પછુ મે અને વીક નવા લાખ્યું એમને મે જાણુ કે કુ તમારા બની દીકરાને એક એક દેણ નામકે એમના અ મિત્ર આપણી ર્ક અને અમ્યા અને ન તેજ મારે મિત્રોને દેણ હોવાથી એ જ સાથે મત મોની રતા છે.'

સદસ્યો પુરોહિત જલ્દ અ તેજ મારે કે મા' કાર કેવા મારો છે?'

ગેરિલિદ નામકે મનમ્યા કલુ. 'કેઈની હાથ ન લેવી એકલે જે હાથ ને છે મેલુ જલ્દ થયું નથી અને તા રજી મળ્યા આ પેરેક જ મળી થા તે?'. [૧૬ મેલના]

નવાં પ્રકાશનો

આર. આર. સીકેન્ડી III પબ્લિશ

આકાશ ગંગા [નવલિંગમો] લેખક ક્રમિ	નૃત્ય અદી રૂપિયા
પ્રેલીક મૂલ્ય આર રૂપિયા	સુ આરના વમળી [સામાજિક નેપાનો નમક]
ધેર બેઠા ગંગા [નવલિંગમો] લેખક પીતાળ	રેખક ક્રમિ રૂ. ૧૦ મૂલ્ય પાચ રૂપિયા
પરેલ, મૂલ્ય પાચ રૂપિયા	પુનિવેશ [કાવ્ય સમક] લેખક કાવ્યક
શુન્યરોપ : [નાટક] રેખક મુ લીનાર રૂપિયા	મોધનલ વ્યાસ મૂલ્ય આર રૂપિયા

નવલિંગમ પ્રકાશન સંસ્થા

અમલનુ કાવ્ય [શ્રી રમિત કો મહારાજના	શ્રીમહારાજના ગીતા મૂલ્ય ૭ આર
મવાસ મરચેલો માધ્યમ] સ પા.કે મગલભાઈ નો પટે	અલિનર મમાયક રેખક મત ૧૧ મૂલ્ય
મૂલ્ય પચાસ નવા પેન્સ	અની રૂપિયા

ધારા બાપુ

નાયિક સવાળા રેશમા રૂપિયા ૬ પરેલ માટે સિલિંગ ૧૦ સવાળા ન ડિઝાઈનથી કાવ્યમને સરનામે મોકલનુ પ્રથમ અકથી ૦૪ માહો નોધાય છે દર માસની બારમી તારીખે એક પાસે કાવ્ય છે નોટી નકનો દાવકાગળ પર છપાય છે તેનું વાર્ષિક સવાળા રેશમા આર પરેલ માટે સિલિંગ ૧૬ પચ્ચપદારમા માહકે ન બાર અવકેય લખવો

'ધારા બાપુ' કાવ્યોલય રૂપાચટન, ભુલમચ

અનુક્રમણિકા

૧૦ નવે ૧૯૧૮

		પૃષ્ઠ		
૧ જોશુ ભરી	રતિનાન-અનિ ૧૦	૧૦ આવી ધ	અનુ	અવકા નાં દી ૧૪
૨ સત્યામી અમલનુ	સાતિભાઈ રેશમા ૪	૧૧ વાતવાતમા		ધીન આ દી ૧
૩ રાહપો આરા રામને	સરેલ ૪	૧૨ અવનિ ૧૧ સિના		મા કા ૧૦૨ ૧૮
૪ કલન	હસિત બુર ૫	૧૩ એકાદી અધૂરી મારન		૧૦ રહી રા ૧૮
૫ પ્રથમ લહરી	મકર-૮ દવે ૮	૧૪ અનનાનુકલનોઈપય		તમિલકે ૧૧ ૧૦
૬ ડેલો દારણે આ અસલ સમી	અનિ ૮	૧૫ આનો ન્હો પ્રવાર		કે દી ૨
૭ અનનો પ્રતાપ	રતિનાન-અનિ ૮	૧૬ કાંઈની હાવ રેલી ચારી નહી		૧૧ ૨
૮ પેતાનિક પદતિ	કે દી ૧૦	૧૭ આસકિવ અવિ		૮૪ ધ ૧૧ ૧૧
૯ ચાનદેવ ચિત્તનિક	ચિત્તનાથ ૧૨	૧૮ વર્ણિયા ન્હો કાકરો		૧૧

પ્રકાશક અને મુદ્રક ધીરેન ગાધી રામકલન મુ પાનવ જ્ઞાન

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨]

મૂલ્ય : દરેક ભાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

૧૯૫૫ બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ અકિસ્મતા અનેક પાઠ્યભોગો પરિચય કરાવતા પ્રેરક છબી પ્રગટોની પુસ્તિકાઓ

ગાંધી-ગુરુ

સખક : શ્રી ગુરુદવાસ મહિલ : મૂલ્ય : સસ રૂપિયા

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'ભક્તની અજલિ'માં આ રૂપમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે.

“વૈષ્ણવ ભક્તો જેમ મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને વીરુ વિમલ્લી કુમ્ભચન્દ્ર વચ્ચે અલેક ભેદ રાકે છે તેમ જ ગુરુદવાસજી પણ ગુરુદેવ અને ગ્રાધોલ વચ્ચે અલેક ભેદ જુએ છે એમની કો અલેક દિલે એમજે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિચાર કરી છે.”

મસ્તીની પળોમાં

પખક રતિવાસ-અનિય મૂલ્ય : પચાસે નવા પૈસા

પાકેટ સાહિત્ય, ક્રિયા રંગીન કાચક પર રંગીન સાહીમાં છાપેલ આ હાલ મુખક સમક વિશે ભણીતા વિષયક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર ત્રિવેદી લખે છે

“તમારા કેટલાક મુજકાકોમાં વિચાર અને રચનાની અસરથી આકૃષ્ટ છે. ‘વસ ત માગીને,’ ‘કહેવાતું સ્વર્ગ,’ ‘કોને ગમે?’ જેવા એવા ડેઠાકસો || ‘ઇ-છા,’ ‘અધમતા જેઠું’ લક્ષ્મ-’ ‘મુનિના પદ્મરને,’ જેવામાં લખવને શ્વનિ આકૃષ્ટાક છે

‘આત્મા સમૃદ્ધ થયા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે કૌન્દય’ આવશે’

ડમરો અને તુલસી

સખક : રતિવાસ-અનિય મૂલ્ય : બે રૂપિયા

મીતો, ગણકા અને મુજકાકોના આ મરકની પ્રસ્તાવનામાં ભણીતા સાહિત્યકાર શ્રી તુલસીદાસ વર્ધમાન આલે લખે છે

“ભાઈ અનિલે પોતાની મલિત્તિને “કમરે અને તુલસી” માંથી || એ પણ મજરીમાં જે વસ્તુ રકર છે, કમરનું મોજ અને તુલસીને તીમ મપુર આરવા તે કરવાય વિગિલ || જે માનવ-જિહ્વાના વચ્ચે કવિની પદ્મિજરીને: પ્રભુશુભ, જે અદર્ય નાકની રીકે તેના પ્રલેક પદ્મિજા વ્યાપેલો છે અને તેનું પાન કરનાર પાકક છે મોખને જીવનકવ અવ્ય માટે પદ્મકારક સરવ નીવડેનેલો છે”

અ-લાહના બંદાઓ

મુદિનન તતે, એકવિયા, રૂપીર અને ખતીકાએના છબનના પ્રવાદાયક પ્રસંગોના વનક, તરક, વાનક ભાગીમાં અને મુજક છાપામાં રૂપાયતન પ્રકાશન તરફથી પ્રચટ મને છે નવ્ય ૧૧ નાના પોતે-૧ પાન નવા પૈસા

ગાંધીજી સાથે છબનવાના તેમક ગુરુદવાસ મહિલ :

નાનવવજીને કોને ને કોને લાજી જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના બાંદેયોને મુખેપ નવાવર્ધનમાં રૂપી લેવામાં આવ્યા || મૂ. ૨૦ નવા પૈસા

રૂપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

નવાં પ્રકાશનો.

સૂચસત વિદ્યાપીઠનાં

પાયાની કેળવણીના પ્રયોગ : લે. શિવાસાર્થ ગોક્ષળભાઈ પટેલ, મુલ્ય-
પેઠ રૂપિયા.

દુર્લભ અને તેજી વાતા : [ભાગ-૪] લે. મનમથાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ,
મુલ્ય : આડી આના.

બોધક કલાનિયાં : [હિન્દી] લે. સુકલભાઈ કલાધી, અનુ. અભાસ કન-
નાગર; મુલ્ય : ૮૬ નવા પૈસા.

મકીલું

સુર્યોદય વિજ્ઞાન : [બૃહલ પ્રવૃત્તિ અગ્રેય વિવિધ વિચારધારાના લેખો,
વિચારોના વિવિધ અભાસો અને તે પ્રવૃત્તિની વિવિધ દૃષ્ટિએ થયેલ સમીક્ષા તથા
વિનોમ્યાશ્રિત વિવિધ વિચારોનો સંગ્રહ] સં. ભોમીવાન આશી; પ્ર. ચેતન પ્રકાશન
મુંબઈ, રામચંદ્ર મંદિરની પેશ, પડોદરા, મુલ્ય : સાડાસણ રૂપિયા.

અંબર : [હિન્દી] લે. ચીતુભાઈ શ્રી. રાહ, પ્ર. ખાદી અને પ્રામોદ્યોગ
કમીશન, મિત્રી જવન, દિનશા વામ્બલ ગ્રામ, પો. ભે. નં. ૪૮૨, મુંબઈ-૧;
મુલ્ય : દોઢ રૂપિયા.

દિવાને આલોક : [કાવ્ય સંગ્રહ : ભાગ ૧] કવિ : ડૉ. માર્કેક વટેતા; પ્રકાશક
શ્રી માર્કેક મહેતા કૃત સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ : નં. ૧-એ, અખનદનગર હૌસરોડે
રૈદિ, મુંબઈ; મુલ્ય : સાડા રૂપિયા.

સોવિયેત સંઘની શિક્ષણવ્યવસ્થા : લે. એફ. કોસિયેવ, સોવિયેત સંઘના
શિક્ષણના : લે. વી. મેરોમોવ, એ. બળારોવ; પ્ર. બ. નેના : 'સોવિયેત દેશ' કાર્યા-
લય, અગ્રીક મંત્રાલય, ૨૬ કલ્ચર સ્ટ્રીટ, મોસ્કો સેન્ટ્રલ રેલેશન સામે, મુંબઈ. ૮૧ મુલ્ય -
અનુક્રમે ૫૦, ૨૦ નવા પૈસા.

તીર્થદાજી દી : [ગ્રીની લોકકથા : સંગ્રહ] અનુ. મહેન્દ મેવાણી; મોહ-
મિલ્લપ કાપોલમ, ભાખનગર; મુલ્ય : ૨૫ નવા પૈસા.

કૂલર્ક : [ભાગવતી : ત્રીજી આવૃત્તિ] લે. નિરંજન ગરશ્મી : મનુષ્યન
મંડળ, સદર રાજગેટ; મુલ્ય : બે આના.

વાણિયો અને ઠાકરડો

એક નાનકડા ગામમાં એક વાણિયો અને ઠાકરડો પહોંચ્યા. જાને મિત્રો હતા એ લોકોએ બેસુ કે આંહી તો તંત્ર લેવું કંઈ છે જ નહીં. ગામડું આખું પરસ્પરના સંકર પર આધારિત છે. કોઈ સત્તા નથી અને કોઈ 'યરાદ' પણ નથી! કળાથી કામ લઈએ તો મોકલું મેદાન છે! જાનેએ ત્યાં જ રિ'ર ઘવાતું નક્કી કયું. ગામડાએ જાનેને મહેમાન તરીકે આવકાર્યો પણ તેઓ તો વનની પેઠે રહી જ ગયા.

વાણિયાએ ધીરે ધીરે નક્કા ટોટાની વાત, કેટલાકોને સમજાવવા માંડી, માલનો સંપ્રદાય અને યોગ્ય સમયે વેચાણ દ્વારા નફો, માર્કેટિંગ વગેરે માટે નાણાં ઊંઘીનાં લઈ શકાય એવા બ્યાએ, અને મોઠાસર વેચતાં બ્યાજથી વધુ કીધે, એવી એવી પાખી જ વેપારી વિદ્યા સમજાવવા માંડી અને કેટલાકને પોતાના પક્ષના કરી ધંધાની શરૂઆત કરી ણીજ બાતુ ઠાકરડો, ગામ સાથે અરક્ષિત પડી રહીએ તો કોઈ હેરાન કરી બધ, વપોથી સંચિત સાધન-સામગ્રી કૂનાકૃતિયા ધર્મ બધ, અને તેનાં કૃષિ વપો સુધી ભોગવવાં જ પડે, માટે ગામનાં રક્ષણ માટે કંઈક કરવું જ જોઈએ. એમ કહી સમજાવીને ચેડા જુવાનોનું રક્ષક દળ તૈયાર કરાવ્યું અને પોતે તેના ઉપરી થયો. તેના એ કાર્યમાં વાણિયાની સંમતિ, શ્રેષ્ઠ અને નાજુકીય મદદ હતી જ.

ગામ લાંબે ગાળે વાણિયો ને ઠાકરડો ગામના સર્વોપરી ઉપરી થઈ ગયા. ઠાકરડાને તો હવે કુદરત જ કરવાનો ગદ્યો અને વાણિયાને માત્ર વેપાર પર ધ્યાન આપવાનું રહ્યું હવે એ બેઉને ગામનો કચો જ બધ, પેલાના કાર્યની આડે આવવાનો હતો જ નહીં, કેમકે, બધાં પોતપોતાની બીડ વિચારતા થયા હતા. પરસ્પરની મદદનો સ્વેચ્છો હતો રહ્યો હતો. બીડમાં છે તો વાણિયા પાસે જ, રક્ષણની જરૂર છે તો ઠાકરડા પાસે જ અને બન્નારું કામ કરવા દે આવો વિચાર સૌને વશી ગયો.

ગામડામાં રહેતાં કરતાં વધારે થયો. કેટલાંક વધારે મારાં થયો છે. વસ્તિ થ ઠીક વધી છે એટલીની જમીન પણ પહેલાં કરતાં વધી છે, પણ પહેલાંની નિશ્ચિં વતા આવી મઈ છે. ખાડોશી પૈસા કે સાધનની મદદ આપ્યો, તેના બદલે વાણિયાને ત્યાંથી જ બધું લાવવું પડ્યો, પૈસા બ્યાએ ને માલ વધુ લામે. ને ઠાકરડાને તો વપો દિવસે બેસુક કૃષિયા આપવા જ પડવાના છે. આવો વિચાર સૌના મનમાં રહે છે. એટલે પૈસાને ને સાધનને ને સંધરો કરવાની વૃત્તિ વધી. ને તે કાચો છતી છતે ગામમાં અછત લેખી સ્થિતિ છે, માત્ર વાણિયો અને ઠાકરડો બધી ચિંતા અછતથી પર છે!

क
र
क
र

AMERICAN

કેન્સરિસાલમનામાનામા

૧ ૧૧ | ૧૨ - ૧૨૦૦૦ - ૧૯૫૮ | ૧૮ ૧૦ મ

હું પ્રત્યક સર્વે અતુભકું છું કે
મીન એ નવોત્તમ બાપલું છે બાપલું
જ પડે તો ઓછામા ઓછું બાલો
એક શબ્દથી વાલે તો બે ન બાલો.
—બાપુ

(૧૫૪૦ અને ૧૫૪૧ની સંસ્કરણમાંથી અનુક્રીત કરતું બાંધકામ)

એકતા ■ એના દર્શન થાય ■

પરક્રમ્માને મેળા હોય કે મહાચિન્તનનીને, બસ એ જ લોકો અને એ જ પ્લેરવેલ મેટા પ્રમાણમાં એના મને છે શિવરાત્રીના મેળામાં સહેનશ્ચિન્તનની સખ્યા જરા વધારે, કેમ કે, એમાં કાવાને કંઈ અપવાલ નહીં ને।

પરોપી આ પ્રથા આ ની આવી છે કેઈ કશી બહે રાત કરતુ નથી, કે બાર્ધ પરક્રમ્મા આ રિસે છે વાચા ૧૧ કલાણા મહાજન કે કલાણા મહર્ષિ એકારના છે એવુ જે કંઈ આકર્ષણ નથી, દેવની ખાસ કોઈ સમય થતી નથી, ખીજ વાદનોની પણ ખાસ કોઈ સમય થતી નથી કે, જાણે તરફથી કે સરકાર તરફથી સીધુ સામાનની કોઈ રોકત દુકાન ઉપડતી નથી છતાં વ, બસ એક ગિર નારના અસ્તમ આકર્ષણ અને ભક્તિભાવની પ્રેરણાથી હજારોનો માનવ પ્રવાહ નિયત સમયે, નિયત સ્થળે કતીય નધારાની લોકા વિના આવે છે, જમા થાય છે પરક્રમ્મા કરે છે અને ફરી વિખરાઈ જાય છે

આપણે શ્રેષ્ઠ પૂર્વક મેળે નેલા રાષ્ટ્રીય તહેવારો વિશે આલુ અને ઊંડીની શક્ય છે ના નથી બન્યું હજી એ તહેવારો લોકહૃદય સુધી પહોંચી શક્યા નથી કેમ પહેલો શક્યા નથી એ શુ વિચારવા જેવું નથી? આવા છવતા તહેવારોમાં એવુ શુ છે ને આપણે એનેલા રાષ્ટ્રીય તહેવારોમાં નથી? પરંતુ આગર કે છઠ્ઠીસમી બન્યુઆરી આઝાદીપ્રાપ્તિ પછીના મે ત્રણ વર્ષોમાં નેલા ઉત્સાહ પૂર્વક ઉજવાઈ એવુ હવે ઉજવાતા એ તહેવારોમાં નથી દેખણ એ ઉત્સાહ કેમ આણે થયો એ રાષ્ટ્રદિવ્યિત્ત્વને વિચારવા નેલા પ્રશ્ન છે

પરક્રમ્મા જેવી જ પ્રથા મહારાષ્ટ્રના વારસી સમયે ૭ બજન દોર્તન કરતા કરતા લોકો પગે ચલતા ■ ફરથી વિદેશના દર્શને પદપુર પહેલે છે આપણા રાષ્ટ્રપિતાની સમાધિએ પહોં એકાદ નાની મઠની સુદા એ ચાત્રી ગર્વદોષ એવુ સાબરણ નથી લાગે છે કે સનાતની ભક્તિભાવના કરતા આપણી રાષ્ટ્રીયતા દેશ ભક્તિ, વીરપૂજન, સર્વોદયનાવતા હજી પાખી છે

પરક્રમ્માના દળને વાતણુએમાં મેળા બાજબ

આમડના અને તેમાં વ એટલા ઝાઝા દેખાતા હતા માને ફારનો કાર્વક્રમ હાથ ધરનારાનાથી કેઈ એકને વ એકને કાર્વક્રમ સમજવરા, મેલના આવેનો જોરો નહીં જુદાન વાવોએની નાની નાની ટોળી મામે રામારે કહે છે કે, ફરે છે, એની એકાદ ટોળી આ મામન રી વાવણુએ સાથે એકાદને કઈ નહીં તેા દરિયજનને ધૂન ગાતી નીકળી હોત તે જે જેમના હૃદયમાં એ લોકો ચોતાનો સ દેશા પહોંચાડના માગે છે, તેમને મેલા સ પર્ક સ્થળો હોત અને જેમને વધારેમાં વધારે ને કાર્વ રખા છે તેના પ્રક્રિયાવાલ ન આપી શક્યા હોત? વિનોગાદ અત્યારે સૌરાષ્ટ્રના પગપાળા ફરે છે એમને સાગળવા કોઈ એકાદ જમ્યાએ સૌરાષ્ટ્રના જુદા જુદા વિનાગો માથી આવેલા અટલા મધા એટલા બાએ જ કયા વ મેળા થયા હશે કે થશે ભક્તિભાવે વાત્રા રથને આ લોકો એ ભાવિક, અત્યવ વાતણુએએ આ મુગના એક સતને

પાનનકારી સ રીંશ આ રથને કેટલા મુજા મને હૃદયે ઝીંખા હોત? બદાન પ્રવૃત્તિમાં પડેલા ■ વિચારે.

પ્રજનસમૂહના એક મોટા ભાગના વર્ગના ભક્તિ

ભાવને સરકારના લોકહિત હેતુ ધારણ કરેની અનેક સરમાએ ભક્તિએ અને સરકાર શુ કરે છો કંઈ જ નહીં વાત નીકળે તેા સાન નહિપત રતીને બહુ તે અર્થો ચુકાણા કરે

શિસ્તી મિશનરીએને મુલનીના જાનરમાં કેઈ વાણીસ ભગાતા અને ઉમુના સ દેશા આપતા મે એવા છે આપણે બહુ કરતુ એમ કહેવાનો ભરો બાદપ નથી પણ એ મિશન બારતમાં અત્યારે ને આપક થયુ છે તેા પાછળ મિશનરીએની ખત અને નિષા રંધી જ છે એ જ મુલનરોને આશય છે કે કસ પર્ક થદેરી સભા એમાં હોનોમા રેડિય પર કે બપાઈ બારેા હાલ સમયાને પ્રવાસ આ દેશમાં પરી તુધી સો દમ તપા પાનો નથી જ કેમકે પ્રખ્યાત મોટા ના। મામ ભા છે તેનો મોટા બાજબ અનુભવ છે

આપણા લોકએમાં એ ૨ મુદામાં નેલા નથી જા તત નથી મુખે ન્હરુપ સનાતન માનવાને સ દર્શવો મ કે એ જ નાની તક પરી પાડ કે ૧૯૫૭ બવા

લોકનાજીવી નરતિને હમણા હમણા ત્યાં પુનઃપ્રાપ્તિ આવી તમારા સખાદ ગિળીને પ્રાસંગિકતા આપે છે કેઈ કોઈ નામ સરખાને આટ પછુ આપે છે પણ આના વિરોધ લોકમેળામાં તે જો જુદીની જુદી રામ-સિદ્ધા આત્મી દેખાય છે સરકાર પ્રતિ જે બાજે માન્ય થયેરી જાણે માટે અને નામ્યુરો પૂર્ણ જ દેખા જેવુ લાગે છે આપણી સામ્યિક પ્રતિજિગ્મા માન સક્રિય પૂર્ણ જ બાજે મનોદિન માર્ગ છે પડી રહીયો અને સરકાર લોકલે વ સુધી પદોપાસના આપણે નિષ્કલ જાણ્ય તે તેમાં કશુ જ અર્થ છે

હવે તે સરકારી સરચાઓ તરફથી રાસ દરિયાઈ સિદ્ધિ પછુ ચેતના છે પણ કયાં કિયા લોકલે પડે છે લોકમેળા આપણે ઉત્કલ રાસકાર રેલવાને પ્રવાસ દેલો બધી

મર્યાદિત! પરક્રમ્ય કે મહાસિ નરાત્મના મહામેળાઓમાં કેમ જેવી કોઈ સરકાર દુકરી દેખાવી નથી? એવા પ્રસંગે અમુક સંખ્યામાં પોલીસ હોવા જ જોઈએ, એવુ રીક્ષાસરુ છે જે એકાદ સરકાર મહત્તી લોકનામ્ય મહત્તી કેમ નહીં? આ પ્રસંગે પછુ મ. ભીરપણે વિચારવા ચેત્ય છે

અને તે જો જો વિચાર આવે છે પરક્રમ્યનો વધુ અટકવો ચાનવપ્રાદ જોઈને કે આટઆટના વર્ષો પડી પછુ આપણો કોઈ રાષ્ટ્રીય તરેસારે પ્રગળા પ્રત્યેક વર્ગમાં આટલે રૂઢ કેમ થશે નથી? તે અનામાસે અપોહિતસાહ અન પ્રત્યુ કેમ નોંધેમાં પ્રગટાવતા નથી? જ છતા તરેસારેમાં છે એવુ પ્રાણતપ્ય રાષ્ટ્રીય તરે પડેમાં કેમ કશુ ખટે છે? એ કપારે પૂરો?

શુભાભજન છાંતારો

આ-છજ પ્રસંગે ભેગી ચલેલ નાનકડી સસકમ દગીમાં એક જાઈ શુભાભજન છાંતી રહ્યા હતા. શુભાભજન જેમ આસપાસ યેઠના વાર્ધક્યો પર લેટતુ તેમ સુદ તેમના પર પણ થોડા છાંતી ઉડ્યા કરતા સરવાળે થયુ એવુ કે બીજા કોઈ સલામત પર છાંતી ઊંચ તેના કરતા ઉંચે, વધારેમાં વધારે શુભાભજન, છાંતાર પડે જ ઊડ્યુ હવે એ જાઈ બીજુ કઈ મામ કરતા હતા તે છાંતીને શુભાભજન છાંતવા આવેલા એટલે કેપડા જાલુ ચાખ્યા નહીં એટલે શુભાભજન છાંતીને તે ફરી બરમા ગયા અને નવા કેપડા બદલીને ફરી મહત્તીમાં આવ્યેને યેઠા, ત્યારે તેમના કેપડા પર શુભાભજનનુ એક ટીપુ પણ ન હતુ

આ પ્રસંગે એમ સૂચવે છે કે જે બીજા પર સુવાસ હતો છે, તેને લાભ, સરવાળે સૌથી વધારે લાભ, તે છાંતારને જ મળે છે, કોઈને માટે કોઈ વ્યકુ મામ કરતુ કોઈની ઉત્ક્રિત માટે કોઈ સાતુ કામ કરતુ એ પણ શુભાભજન છાંતવા જેવુ જ મામ ॥ એમાં એ કાર્ય કરનારના કયા શીષા પ્રયાસ વિના પણ તેની પોતાની પછુ ઉત્ક્રિત આપોઆપ જ થાય તે પછુ પેના છાંતારે શુભાભજન છાંતવી વખતે જ યોગ્ય કેપડા નહેરી રાખ્યા હોત તો, તે કેપડા બદલતા સુવાસ જાળની લહાણુથી સર્વથા વચિત રહી અથો તેમ, વચિત રહી અત નહી

આ પ્રસંગે એમ સૂચવે છે કે, આપણે બહિર તેવકનુ કોઈ મામ્યત્વાઉ પદ ખાસ કરી કોઈની ઉત્ક્રિત માટે કઈક કરીએ, અને પડી તે પદ ફર કરી દુનવી રીતે પોતાપોતાના પધાર્થા નુસર્વાઈ જઈએ તો, થોડા કેપડા બદલવાર શુભાભજન છાંતાર પેઠે જ, શુભાસથી વચિત રહી જઈએ

આમુને કે સતનો બેશ બદલાતો નથી, તે કેમ, તેને જાણ જ ઉપવા દાખ નામથી આપણને આપડી રહે છે બીજા પર સુવાસ છાંતારો, કેપડા બદલે ॥ ત્યારે પોતે જ એનાથી વચિત રહી અથ છે, પણ કેપડા નથી બદલવાના હોતા ત્યારે વધારેમાં વધારે સુવાસનો ભાગીદાર તે જ થાય છે

આરામચન્દ્ર ઘાટે અમારા ગામમાં સારા, ચોરુર રૂઢ
બાકલો હતો. બ્યારે એ વાત કરવી ખેસતા ત્યારે કંઠામાં
સૂધી વાત ચાલ્યા જ કરે વળી એમાં સંલેખનારને રસ
તો એવો પડે કે ચાકલી વાતે વચમાં બેઠવાનું મન જ
પામ નહીં.

પોતાની આવી લોકરિચવાનો કહો જ લાલ ન
કહોપેવો એ નરી એવડી કહેવાય એવો એમનો સિદ્ધાંત
હતો. ઘેર આગલેની જગ્યામાં બેસી બેઠાં રસે આવતાં-
જતાં લોકામાંથી કાઢીને જુદા બોલાવીને પોતાનું કામ
સોંપી દેતા.

‘મોરેશ્વર ! જરા આવો તો, ભાઈ કયાં જાય છે ?’

‘જરા કાગળ-પેન્સિલ ખરીદવા જાઉં છું.’

‘તો એમ કરો, કાગળની દુકાનથી થોડેક દૂર ટપાલ
ઓફિસ છે. ત્યાંથી મારે માટે એક રૂપિયાનાં પત્રાં-પાકિટ
લેતા આવજો. અને એવા મારી માણેથી લઈ લેજો.’

થોડેક દૂર એટલે બે કમીન દૂર. મોરેશ્વર પસંદ સમય
એણે હતો. પથુ ના કહેવાની એનામાં ધિરમન ન હતી.
પત્રાં-પાકિટ લઈ આવ્યો. ભેંચાર વખત માગ્યા પછી
એને રૂપિયા મળી ગયો. લાગેછું પર ઊંડાને બીજો
રસેથી ઘડીને તે બહીરાગર પોત તો જ રહે એમની
રસેથી જ પસંદ કરતા. પથુ કચેરી ગયાથી જુલડે/જવાનો
નીચે રસેથી જ પસંદ કરતા.

કાઢી માણસ બનતો જઈને લોકેલાલ ખરીદી લાવે
તા ચન્દ્ર પોતાનાં લોકને રોડી સકતા નહીં. ‘નિયુ-
ભાઈ, એ નિયુભાઈ! ખતમથી શું લઈ આવ્યો ?’

‘ખાસ કંઈ નહીં, ચન્દ્ર ! ચરને માટે શાક અને
કાચગીર લઈ આવ્યા છું.’

‘કેટલા પૈસા પડ્યા ?’

‘બે આના.’

‘તો એમ કરો, શાક કાચગીર મને આપીશ અને
લો આ બે આના. તમે તો જુવાન છો. ફરી જાનરે
જઈને શાક ખરીદી આવો એમ છે.’

નિયુભાઈએ હજી શરમ કાઢી ને તો ચન્દ્રની, એટલે
માની ગયા. ચન્દ્રએ ત્યાં શાક મંડી એ ફરી જાનરે ગયા.

ધીરે ધીરે ગામમાં, ચન્દ્રના આવા સ્વભાવની અવા
ચલા લાગી.

એક દિવસ નિયુભાઈના મિત્ર બંદુ તાલ્યા એમનાં
વેગલું લઈને પસાર થતા હતા. ચન્દ્રએ એમને તોળી
જ આદરથી નમસ્કાર કર્યો.

‘ચન્દ્ર મંડામાં છે. તે’ બંદુ તાલ્યાએ સામે
વિષય કવે.

‘ચન્દ્રએ પ્રસન્ન ઘડીને પૂછ્યું : ‘બંદુ નાના, આ
એમનાં શું લઈ આવે છે ?’

‘એ જાનાનાં વેગલું. આને બનતરમાં વેગલું માફ
કરીને આવ્યાં છે.’

‘તો એમ કરો, લો આ બે આના. વેગલું મારે ત્યાં
પૂછી જાવો. આને કયાંય જવાનું મન નથી થતું’, તો
તો જવાનું છે. ફરી ખબરે એક આદા મારી આવશે
તમારે તો સહેલું છે.’

‘હા, ચન્દ્ર, તમારી વાત સાચી છે.’ બંદુ તાલ્યાએ
‘ધરમાં જઈને શાકની ટોપલીમાં જઈને વેગલું કાઢી
દીધું. અને બે આના લઈને ફરી જાનરે ગયા. અને
કરેલાં લાગ્યા : ‘એક શાક ખરીદવો ફસ ફસને રખડું
પો-છે : સંકુ નરસું એવું પો-છે. કિમ્મત એણી કમ-
વવા કેટલીય રકમ કરવી પડે છે, એટલો મહેનત કરવો
એમાં ખારામપસંદ ચન્દ્ર મંડામાં પડાવી બે છે. આને
નિયુભેલપાદ મળી જાય.’

‘એણે દિવસે ચન્દ્રના ઘર આંગણથી પસાર થતા
બંદુ નાનાએ રૂપિયા સાંકળી : ‘બંદુ નાના કામમાં
તમારું વેગલું સારું સહેલું હતું.’

‘બંદુ નાનાએ અત્યંત મંજૂર માંડે કહ્યું : ‘એમ !
હા, તેમ જ જરા. એટલે તો મેં આનામાં આદમાં
જ્યાં-વેગલું મંગાવે હતું.’ એટલું કહીને બંદુ નાના
જંડપથી ગાયન ચાલ્યા ગયા.

થોડો દિવસ પછી કચેરી ગઈના જુવાનોની વાત
ચીતમાં સાંલળતા મળ્યું કે ‘ચન્દ્ર હરે સુધી ગય છે.
સાંકળે ખરીદી માટે પોતે જ જાનરે જાય છે. બંદુ નાનાની
જાલિદારી છે.’

મામદાનને અને સર્વોદય સમાજ રચનાના મહત્વના અંગે ૩૫ આદર્શ ગામડાની કલ્પનાને શુદ્ધ કરવાનો અવસર આપ્યો છે, ત્યારે ખરેખર સર્વોદય સમાજ રચના માટે કંઈ પણ કરવા માગે છે એવા નિઃશ્રામ રચનાત્મક કાર્યકરે એ ગ્રામની માન્યતા વહેલી તોડે હદ આસને બેસી જવાની જરૂર છે.

તે સાથે જૂદાન પ્રતિ આઠોએ તંત્ર વિશે એજાપ્તી રચના કરી દેવી જોઈએ. સરકારી તંત્ર સાથે અસહકાર કરવાની શલાહ આજ સુધી કોઈએ આપી નથી, તે છતાં વર્તમાન લોકશાહી સરકારી તંત્રની ટીકાઓ તો થતી જ રહે છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે જૂદાન કાર્ય-ક્રમમાં સરકારી તંત્રનો ઈનકાર કરે છે. પણ સ્વીકાર કરે છે એવા રચના ચિહ્નો એ પ્રગટ નથી. ગ્રામમાં ગામમાં બેઠેલા કાર્યકરે ગ્રામજન અને સરકાર વચ્ચે જરૂર પડે ત્યારે જ ભલે, પણ કંઠી બાંધુ' કે નંદી' કે સરકાર પર આધાર બસે ન રાખવો, પણ રવાનાવિકપણે ગ્રામજન અને સરકારી તંત્ર વચ્ચે જે અનિવાર્ય સંબંધ છે તે બાળતામાં આત્મસંયમની કંઈક કાજ તો ખરી ને? તો એ શી? તે બધું રચના મર્મ જુડુ જોઈએ.

જૂદાન માટે કેટલાંકોએ ઇલાજના કાર્યા છે. એજાપ્તી જૂદાન મચાર માટે જ ઇલાજ બર્જાજી બિનુ નથી, તે બે

કોઈ એક ગ્રામમાંની ગામજા બેસી બપ અને આદર્શ ગ્રામનો નમૂનો તૈયાર કરી શકે તો જૂદાન પ્રગટની તે સાધારણ સેવા ન હોય. એ કાર્ય પૂરતું અને બાકો સમય માગી લે છે, એ તે દેખીતું જ છે.

આ બજાબ અત્રત નથી. કુદરતના કોઈ પણ અત્રત ત્રીય નથી. માનવી કોઈ પણ કોઈ તંત્ર વિના માનવી નથી. પછી લાગે એને અવસ્થાનું નામ આપે, અથવા સારી અને દુઃસ્થિતિ, અનિવાર્ય અવસ્થાનું નામ આપે એટલે નિઃક્રિયો વિચાર કાર્ય કરને કરી શકી શકી શકી ન રામે એ કાર્યકરે પૂરતું રચના કરે.

બધા સુધી ગ્રામમાંની ગામડામાં મિશનની બાનવા વાલો નિમ્નસન કાર્યકર ચોક્કસ કાર્યક્રમ સર્જને હદ આસને રિયું ન થાય, સર્વોદય સમાજ રચનામાં આવે રચક એવી બાવના, વ્યવસ્થા તે પેલા ન કરે, તંત્ર અને ગ્રામ વચ્ચે સમન્વયની કંઠી ન બને ત્યાં સુધી તે ગામડું બાવના કલ્પનાનું આગેદ્યોગ પ્રધાન સ્થાપત ગામડાનું રચ લેશે કે કેમ એ સંકાર રહે છે. ત્યારે હેતુ તો એ જ હોયો જોઈએ, ભારતની મોટાભાગના વસતી ગામડામાં વસે છે ગ્રામમાંની ગામડું' તે સર્વોદય સમાજ રચનાનો નમૂનો ન બને તે એવો સમાજ માત્ર વિચાર પ્રચાર અને હાનથી જ બને તે સંકેત નથી.

એ સનું ધ્યાન

એક બ્રહ્મચારીએ આચાર્ય પાસે જાગને પૂછ્યું.
 'કેવી રીતે સાચે?'
 શુદ્ધ એ કહ્યું: 'બગવાન કૃષ્ણનું ધ્યાન કર.'
 બ્રહ્મચારીએ કહ્યું: 'મદાનજ કુ તો મદ્યુદિ કુ' ધ્યાનની ક્રાંતિ સરળ રીત બતાવો.'
 શુદ્ધ એ કહ્યું: 'સાડુ, સુદેવી રીત બતાવુ, ગામની નીચે કૃષ્ણની મૂર્તિ' રાખી, તેની સામે આસન બેસી બેશાને એની સામે બેસે રહે'
 શિષ્યે ફરી કહ્યું 'શુદ્ધ, આસન લગાડુ' કુ' તો મારા હાથ પગ દૃખવા લાગે છે.'
 'ત્યારે એમ કર, તારા પિતાનું' ધ્યાન કર.' શુદ્ધ
 છએ સાન સરળ માર્ગ બતાવ્યો
 'પણ, પિતાનું તો મને હર લાગે છે. કેમકે એ મને મારતા હતા.' શિષ્યે કુદોલી દર્શાવી
 અને શુદ્ધએ પૂછ્યું કે, 'ત્યારે, તને શું મને છે?'

'શુદ્ધ, મને એ સ બુદ્ધ મને છે.' શિષ્યે કહ્યું.
 'ત્યારે, બધું ધ્યાન કર.' શુદ્ધએ આદેશ આપ્યો.
 શિષ્યે કુદિરના બેસીને કે શુદ્ધ ધ્યાન કરવા મા. પ્ર.
 એમ કંઈક ગણે દિવસ નીકળી ગયા
 શુદ્ધએ કુદિરની બહાર બેસા રહી શિષ્યને કહ્યું કે,
 'હવે બહાર આવ''
 'શુદ્ધ, કુ' શી રીતે બહાર નીકળું?' માંડું કહીને
 વળી ગયું છે અને ૨ ત્રી મોટા શિવગ મળ્યા છે.
 ગુરુ સમજ ગયા કે શિષ્યને ધ્યાન લાગી ગયું છે.
 અને એ મોટાને એ રા સમજ મોટા છે એજાપ્તી કહ્યું, 'એમ
 હોય તો હવે શુ કુદીરને શી કૃષ્ણનું ધ્યાન કર, તાન
 શિવગ મળ્યા મર્મ બને.'
 શિષ્યે હવે તે ધ્યાનનો અનુભવ મર્મ મળે મોટા,
 એજાપ્તી કૃષ્ણનું ધ્યાન મર્મ અને મોટી વારે કુદિરનાથી
 બહાર આવ્યા
 —સ્વામી શિવગ ૨

[ગાંધીવિચારકર્મને અનોકલી લેખમાળા નં લેખક ૧૧ મે]

‘નેમ નેમ આપણી શુદ્ધિ અને આપણુ હૃદયનો વિશ્વસ વધે તેમ તેમ સારો વાક તે કોનેના અર્થનો વિકાસ પણ થયો નેપછી અને થયા કરે છે બધા કોઈ અર્થને મર્યાદિત કરી મૂકે છે તેની આસપાસ ફિવાન થયો લે છે, ત્યા લોકોનું ચલન ચલા વચર રહેતું જ નથી અર્થકારણ અને અર્થ’ એ બન્નેનો રિક્કસ સામે સાથે થાય ॥ ” (ધ. પા ૩૩૪)

ગાંધીજી આ કથન દેખના દસન નનસજન અને સાઓના મરિજોના તેમજે કરેલા નર પ્રતિપાદનો વચાઈ રીતે જાય પડે છે આપણે જોયું કે સત્ય અને અહિંસા જેવા સારોમા નવા પ્રાથ્થ અને નવા અર્થ પરાતા તેમથી તેમની મિશ્વરીની જ મ થયો અર્થકાર અને અર્થનો વિકાસ થતા અત્યામક સર્વોદયાર્થિ નરસજનના કુનિવાને પ્રાથ થયા એ જ રીતે સાઓના અર્થમા સાએ સળોના અર્થમા રહ સળોના અર્થમા સત્યઅને અહિંસાની તેમથી ગરવાથી સળોની નવા અર્થ પુરો તેમને તની ગમક આપી અને જર પડી ત્યા તેમા ક્રાંતિકારી અર્થપરો પણ સારી રાક્યા આ બધું કળામા તમજે જ્યાનુ છે તેમ અર્થની સામે અર્થકારને પણ વિકાસ થતે ગયો ગાંધીજીના જીવનવિકાસની સાથે જ આ ન જ્યા અથી મુદ થતા ગયા

ખરી કસોટી.—તેમજે કડી સાચાઈ કરવા મેલ નથી જના પોનાની નિચારસરતી સાચોય છે અને જમોના સાચા અર્થને અનુકૂળ ॥ ક્રિય બતાવવા મીતા રિતુ નવુ અર્થપ્રતિપાદન થત ક્યું ॥ જાસોને યગ રવાની આવી તેમને મની મરિદતી ॥ સાઓ વાચ થની સમજનાની—આવી અને હાય ઘાંધી છે ને સાચાસચ્ચ કાચા અહિંસા પ્રકર્યનું વિગેમી દોય તે ગમે ત્યાથી મનુ દોય જ્યા તે અમકમુ છે જાસ બુદ્ધિથી ખર નથી ” (ધ. પા ૧૮૧) આ રીતે સાચા બુદ્ધિરિગેમી નથી પળ શુદ્ધિ પર પ્રતિજિત છે એમ કહીને તેમજે સાઓ સાચી જ્યા અર્થ અને તેમને આજના વિશ્વનાની રીતિની કસોટીએ મ જ્યા ખરુ બુદ્ધિ થયુ જેવટોય નિર્જન આપનારી નથી તેની એમ કસોટી સચાઈ છે અને ખીજ ખવ કરવનો આજ છે અહીં ને બુદ્ધિની વાચ છે તે

શુદ્ધ સત્યલોકની બુદ્ધિની છે શુદ્ધ બુદ્ધિ કરતા પ એમ આદાન કસોટી અત મલુના આજની છે “પરુ કટવીક જાનતો એવી દોય છે કે તેમા અત કરણને અવજા મેઈ જયુ મ થતા અર્થ કરતા મહી જમ છે (ધ. પા ૨૨૩) શુદ્ધ હમનો આતરઅવાજ દેલ શુદ્ધ અને સત્યાગ્રીની કસોટીઆથી પસાર થાય જ અને એવો અવાજ કોઠાનીના પ્રસંગે નિર્ધાયક નીવડે છે આવીજના જીવનમા દરિજન ઉપવાસ જેવા કેસ એ આતરઅવાજ મુજબ આ ન સમજ જ સાચો અર્થ મળવાનો તેમને એકથી વધુ વાર અનબર થકોમે

નનુ અર્થપ્રતિપાદન—સાઓના અર્થ કરવામા સરકારની અને અનભરની આસવકતા છે શુદ્ધને વેદનો અવવાસ ન દોય એ વાજા સારી જોડુ નથી શુદ્ધ એટને અસરકારી શુખ અવાની વેદાંતિના અવવાસ કરી નતો અનર્થ કરે—એટને સાઓને અર્થ કરનાર થયા ન પાલ કરનાર કેવેર નેપછી—સાઓના ખીતે નિવા ॥ છે કે તેના રહેક અસરને ન વળગતા તેજે પાનિ તપાસવે તેનુ રહ્યુ નેપુ ” (ધ. પા ૩૧૮-૩૧૯) શુદ્ધ આરિસવાજો ખાજ સ ફિલિમિમને શુદ્ધ સરકારી જનતા સાઓના રહરયને જ પકડીને સત્ય અહિંસાની કસોટીએ મઠાવી સાચો સાચાઈ કરી શકે સત્ય એમને માવ એતલ મત્ય દતુ એટને એમનો ખરી કસોટી લે એ છે કે ને સાઓને એતલ વધારવાનુ સમજરે તે ખરો જાણી તેમા કહી પામી ॥ ક્રિય અજુક સમજવ એતલ જ ચાસસા નધા કાઓની ખરી કસોટી છે અને ગાંધીજીએ એ કસોટી રો જ ખનુ માપતાનુ તાખુ એટને તેમજો સાચો સાચાઈ કરી રાક્યા સાઓના અર્થ કરી મક્યા અને જવા સ નેપનુ નવુ અને ખર અર્થપ્રતિપ દન કરી રાક્યા

ગીતામાથી અહિંસા:—ખીતાને સત્ય અહિંસા કે એકમાની આ કસોટીએ થ રીતે તમો તેમથી અહિંસાનો અર્થ તાગી રાક્યા ગીતાને ખનિ અદિમા છે એવુ પ્રતિષા ન તેમજે અનાસકિં જા ”મા ક્યું પણ તમે અપવાધ ર ઉપર કથી તે જ છે અનને ક્રોમ કે નવુ અત્યે જ સાચા દ નથી એતલાની રિ પા

એ જ તેનું કથન હોય ગીતાનો આ જ ખ્યાન છે અને તેથી શાસ્ત્રીઓના વિરોધ છતાં તેમની આશુરચાની લાભા ટીને માધીછએ એપરક ગીતામાં શી અહિસાને લગતી

ગીતા અને અનાસક્તિ ગીતામાંથી લારવેલી અનાસક્તિ પણ નોંઘે અર્થ ધારત કરે છે ક્રિયાભારમાં એલક્રાત એવી એમની આ અનાસક્તિ ક્રિયાની એક પદ્ધતિ છે અને તે કર્મક્રિયાત્યાગવ્ય કર્મનો પ્રયત્ન છે સામાન્ય માન્ય કેમ આસક્તિથી તમ બનીને કામ કરે છે અને રવાનિયા મેહમાં મરણાય છે નેમ યોગી તમ અનાસક્તિથી લાલ દિલ બનીને મુક્ત બની દર સુખે કામ કરે છે આના કર્મયોગીના સરીરમનાદિ ખૂબ કર્મ વ્યવસ્થાથી દોડતા છતાં લાલુ શી મુક્ત ન્દે છે અને હમેશ પ્રત્યુ નરે શી છે આનું અર્થુન પાત જ ન દર્શન વધાર્યું કરે છે - પ્રવલ શધિવ્યાન ત સમાધિનિષ્ઠામ્ (પા દિ પા સ ૪૭) માધીછ શી અનાસક્તિનું આ આગેહૂન નુદન છે એમાં પ્રવલની રિધિવતા છતાં પ્રવલ ગૌર અને તે શી સાથે અનંત સત્યન સતત અનુસધન પાદ ક્રિયામાન આસક્ત બની રહ અને સાથેજ જ રના અનંત અત્ય સ્વાયં આ માનુસ માન કરનારી બની રહે મા શી અને આનો રવાનગાર હતા અને નેથી તેમના અનાસક્ત કર્મ અપર ના પાદ રજા રજી ઠીમ્યા સત્યના માગરેમાં શદ્દા સગર ના મી મેળી રાધવામાં તેમને મેલવામાં મળી તેનું કાનુ નમ શી અનાસક્ત કર્મ કરવાની કુશળતા છે

પરિવર્તન છતાં એનું એક એનું રૂપ મા ને રનરૂપ કરી તે રૂપ છે એમ પણ ભેદ શીએ ડીએ તેથી તે સત્ય પણ છે તેથી તને સત્યસત્ય કહેા તો મને નરૂપનું નરી એ શી મને અનંતનતનારી કે રના રાદી મળનામાં આવે તે બાધ નથી માત્ર રવા ના કુ ને રીતે એવનું છું તે રીતે માનનારો છુ પડિતા મનાનવા હવે છે તેમ કાવ્ય નકી જ (પા પા ૧૧૬)

રવાદનાદનો અર્થ - રવા ના નો અર્થ સામાન્ય એવો કરી દેખાડતા છે કે સૌ સૌની દૃષ્ટિએ સૌ સાચા અને તે શી સત્યની યોગ ખૂન કાન બની રશી સૌ પોતપોતાની રીતે સાચા તે વામાં રતતત્ર સત્ય શુદ્ધ કેલુ કહેા આના અનિશિત વનપ્રમાથી લીલાલ બની અનિશિતતા રે । થઈ અને સત્યના પાદા જ હમણાથી ગણ્યા માધીછએ કરેનો રવાદાદનો અર્થ સમાધાનને અપનાવે છે છતાં માથે જ સમાધાને છે કે બધાના માનેવા સતેલી રાને પત્ર રતતત્ર સત્ય રહેતુ જ છે અને તેમ પાદાને સ એ પ્રવલ કરવાનો છે, આનંદ રાજવાનો છે એવો પ્રામાણિક પ્રવલ અને આશ્રય કરતા સમાધાન કરવું પડે તે કરવું પડે એ સમાધાન રત્ય શી માથેને મદિ કરેલી તત્કાલિક સધિ એનું હોય એવી સરિ કરીને પણ પ્રવલ લો રવાન સત્યને માન નેજ કરવાનો રોપ એ મા હસ સત્યની વધુ નજીક મોત તે મરણને ખાનર અરિ રાનેા માર્ગ અપનાવી, તપ મ્વી મળ કરી સત્યને વડુ ડામે અને ડામેનું સત્ય બીજાને સમજાવે ના જ રાનેા સક્રિય રવાદાદ આ દૃષ્ટિએ રવાદાદ એવે વાપણ સત્યામાં રહેન એકાત અને લગા રહેલી મન્યામિતે મગનન આવી માથેસુ તને ના ત્યા વિરોધોનો રોમ છે

દર્શન

૧૪. ધરિ-દર્શન

[૧૦૧]

જ્ઞાનદેવને ધંધરનો સચુલ્લ આજ્ઞાકાર પ્રથમ વાર થયો

તે પસંવતું વર્ણન કરી રહ્યો છું.

સૌ સતોને સાથે લઈને, ધંધર અને મળ્યા આવ્યા છે

મંત સમાગમને કારણે જ અને આટલો જ્ઞાનંદ પ્રાપ્ત થઈ ચક્ર્યો.

દિગ્દાખ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલા બધા ભેદો ભલે હવે જુસાઈ ગયા.

ભૂતકાળમાં હવે એક હરિ સિવાય કંઈ પણ બાકી રહ્યું નથી

બધી ખુદિ અજિતી એને ભલ્લીએ અને બધી વાદશક્તિથી એને વખાણીએ

એ સિવાય હવે બીજું કામ જ નથી

[૧૦૨]

આજનો દિવસ નિ સશય સુવર્ણમય છે

કેમકે, આજે ધર્મ મેધરૂપ સમાધાનના અમૃતની વર્ષા થઈ રહી છે

ભક્તવત્સલ ઉપારય દેવ છંદ પર લીધા છે

એ જ દ્રઢધના ઝળંગુહમાં દર્શન દર્શ રહ્યા છે

અને એ જ વ્યાપક વિશ્વ રૂપમાં પ્રગટ થયા છે

આવી ત્રિવિધ પ્રતીતિ એમી થયા પછી હવે કંઈ કુપાની અપેક્ષા કહું !

[૧૦૩]

નિવૃત્તિનાથે તોરામાં એક નાનકડું જ પાણુ આત્મ રહાતું બીજા નાખ્યું છે.

એમાંથી એક છવનવ્યાપી ઉપાસનાની વેલ અંકે રીત થઈને અકાસમાં ચઢી.

એતએતામાં વિવિધ વિચારરૂપ અસખ્ય ફૂલ ખીલ્યા.

— ૬૪ — ૪૮ ના નવા લાગે છે

એ વિચાર-પુષ્પોને મનનના માળખામાં ગૂંથવાનું— જ્ઞાનદેવ કહે છે કે—મને સદ્ભાગ્ય મળ્યું.

એવી સુદર માળા બનાવી જ્ઞાનદેવે એ ઉત્તરીય, ભગવાનને સમર્પણ કયું.

[૧૦૪]

કયા ગૂંથાયેલું રહે છે છવ અમરનું ચિત્ત ?

સુખાનુભવની ગીકાચમાં !

પરંતુ અમને તો સચુલ્લ ધંધરના દર્શન થયા છે,

એમાં બધા સુખો દાળી શકાય છે. અને તે એમ જ માનો કે, આનંદનું પ્રત્યક્ષ રૂપ જ છે.

ચોગીએને એ સુખ પોતાની ધ્યાનાવસ્થામાં, પ્રકાર પ્રમા મળે છે.

તે જ એમને સાકાર મૂર્તિના ચિત્તનથી ત્રણે લોકમાં ભેલા મળે છે.

પછી જ્યારે એવી અનુભવિ થાય છે કે અમારી એ સચુલ્લ મૂર્તિ, અને અમે પોતે, અને આ વિશ્વ— ત્રણે એકરૂપ છીએ, તો અનંદવળા મતવાહું ધર્મ ભવ્ય છે

[૧૦૫]

નિર્ગુલનો ખાટલો લાગ્યો છે

એના પગ સચુલ્લની શર્યા પાથરી છે.

એ શર્યા પર સાકાર મૂર્તિ સૂતી છે.

અણુ છે વિશ્વનું સ્વરૂપ.

મારું મન—તે મૂંઝવણ ધ્યાનમાં રમી ગયું છે

આખું—તેના દર્શનમાં.

ના, એનું દર્શન જ અમારી આંખોમાં રમી ગયું છે.

આટ કરણની આર દિવાલોમાં ચિંતનનું મંદિર,

અંદર છવનનો ગર્ભભાર.

અને એની ચ અંદર પેઢી મૂર્તિ.

આવો છે આ નિત્યનંદ.

વિશુદ્ધ વૃત્તિ ચૂંચતા એ વૈષ્ણવની તરફ જતારી વાટ છે, જેનો જ્ઞાનદેવ નિત્ય યાત્રી છે.

અને એટલે એ હ મેલા વૈષ્ણવમાં જ રહે છે

[૧૦૬]

આત્મ, પ્રકાશરૂપ

પરંતુ બંધા પ્રકાશ દેહરૂપી પદ્મથી આચ્છાદિત।
આ હલી અમારી છવદશા

પરંતુ ઉ સાસના મૂર્તિના ચિત્તનથી એ દશા હવે
મિલકુવ અદવાઈ ગઈ છે

દેહ તેા આત્માની જ્યોતિ પ્રગટ કરનારો હોવો જ
બની ગયો છે

એ દીવાના પ્રકાશમા આસપાસ નજર નાખો
તો બધે દીવા જ દીવા દેખાઈ રહ્યા છે

હીના દેહ—અલ્પે કે આત્મજ્યોતિથી અગત્ય દીવા
પડી પાન થેનું કર્યો ?

ક્યાં પિના એ થઈ જ રહ્યું છે
નિસકાર વસ્તુ આકારમા હુપ્ત થઈ હતી

પણ હવે તે જ આકારમા પ્રકટ થઈ છે
હવે રજીસ્ટર રીનો અસ્ત થયો

મને સુવર્ણ કંજનો ઉદય થયો
એક કૃષ્ણમૂર્તિના ચિત્તને આખી સૃષ્ટિ કૃષ્ણમય

હરી નાખી
જગતમા સર્વજ્ઞ બનાવે અંક જ વસ્તુ વર્ણનાથ છે

ત્યારે ચિત્ત ગમે ત્યાં બાંહે, તો પણ એકાગ્રતા
જ છે

ચિત્ત સિદ્ધ કરીને ધ્યાન થઈ તો મેં એ જ એકાગ્રતા
અને ચિત્તને વિમળ ન કરે તો મેં તે જ એકાગ્રતા

એટલું થતા બધા બધા જ મેં ગયો
કિલકુંનાઈ બધનો મેં બધ જતો રહ્યો

એટલે હવે પહેલાની જેમ ઠરવામા એકાગ્ર, વાધા
નથી

સાધક અવશ્યામા ને બચેાનુ ગૌચિત્વ હતું તેને
શિદ્ધ અવશ્યામા પાડ્યું એ સાચવી લીધું—તો શો

વાધો છે ?

[૧૦૭]

બહુતમા કયાક ચરણધ્વનિ સાભળું છું
લાગે છે—આગલામા, કોણ ભેટ્યું હશે ?

ભેટા જઈ છે, તો આગળું વડાવન હોય છે,
અને માણસ હોય છે કીકૃષ્ણ

સ્વપ્નમા એ જ એક મૂર્તિના ચિત્તે હાવતા
દેખાય છે

સમજી જાઉં છું કે ચિત્તમા હવે કોઈ ખીછ વસ્તુની
પ્રીતિ રહી નથી

હાથ આવે ॥ તો એવી ઘેરી કે બધી અતુભૂતિ
કૃષ્ણમય થઈ ગઈ ન હોય !

અમે તે કરેા બાંધેા જ નથી
‘જ્ઞાનદેવ’ ‘જ્ઞાનદેવ’ કહી લોકો પોકારે ॥

પરંતુ સ બધે ॥ કોણ ?
એટલા ગાળે છેવટે વિદુષ્ઠ નામની મજા ના કરે છે

ત્યારે જ્ઞાનદેવ બને ॥
જ્ઞાનદેવની હાવતા વર્ણવવા જેવી નથી

[૧૦૮]

હે જ્ઞાન !
કાંઈ કોઈ જન્મની સૌમ્ય પ્રેમમય કાંતિ તારા

ભાવપ્રદેશ પર છું ભેઈ રહ્યો છું
પ્રમળતાથી હસતું એ તારું મુખ

તારા એ નિર્લિપ્ત નિર્મળ નેત્ર,
મારી આંખોથી કહી યોગ્ય થતા નથી

પરંતુ તે છનાય એટલાથી મને સતોષ નથી થતો
હવે મારે તારી ચેષ્ટા ભેવી છે

હું આજે છું કે હરેક લલ્લે તું મારી સાથે પ્રેમા
લાપ કરી રહ્યો છે,

ચિત્તનગ્ન્યનું દર્શન પર્વાપ્ત નથી
સક્રિય અને યોગ્યનું દર્શન ભેઈએ

એટલું જ કહ્યું કે ત્યાં જ્ઞાનદેવના લાકડી પૂતિ
કરનારા શ્રી કૃષ્ણ પોતાના હાથ હવાવવા લાગ્યા

૧૫ થોડીઓ મારે કુદર્શ
[૧૦૯]

તમારા ચરણમે નીરખ્યા
મારું મન ચાલ ચલ્યું

હવે હું સુખથી આ દેહમા રહી શકું ॥
કાગળ દેહમા રહેવા છતાં પણ, હું મારા રથમે

હોઈશ
અને જગવાનના ગીત ખાતે રહીશ

મારા બધા સખાઓ—એ સતોના મેકામા ॥
જગવાનના સોજા છે કે હવે બવિન્નમ્ય હું પ્રાપ્ત

કેઈ એક સમયે કાતીમાં રાજ્ય પ્રવેશ કરતો હતો તે મહાવિદ્વાન, રામનનીતિ નિપુણ, પ્રજાતસલ અને ઘરેલુ હતો. પણ કોણ જાણે કેમ પૂર્વજન્મના સંસ્કારે, કે વશ વાગસામાં ગમેતી રેવેને નીચે કે મિત્રમંડળના સહ-વાસથી, અને તે કારણે તેનામાં એક મહા ભયંકર ક્રોધ પેલી ગઈ હતી અને તેને લીધે તે પોતે, સંબંધકુટુંબ અને નગરમાં સૌ અસ્વસ્થ અને ભારે દુઃખી હતા એક વાર એ વરણની આસિ આવી રહી.

નગરજનોએ આવી રાજ મહેલને ઘેરા લાલ્યા. નગર પ આસનના મુખીએ રાજને પોતાને મળવાની આમંત્રણ આપી કરી

પ્રાતઃકાળે 1 ખન હતો સૂર્યોદયને તરુ વાર હતી. રાજ પાછી રાતે પેડેયો હજાર નિદ્રામાં પોતેયો હતો મહામહેલને આ નગરમાં હિંદુઓની આ ન એ ગ્રામીણ આપ્યો અને ભાર નગરને પૂજ્ય "કેમ તમે સોજો અત્યારમાં સૌ મારે અહીં આપ્યા છો?"

"નગરની એક મોટી નીચર ફરિયાદ છે"

"તેને માટે કંઈમાં આપ્યો"

"કનેરીમાં નહીં અમારે અત્યારે જ નિર્ણય કરવાની છે અત્તેલેલું હું સૌ કનેરી છ" મોટા મનાહન મારે પ્રભાસમૂળે ગવડના કરી

રાજ કરી ગયો મુખી તમા ને આજેવાને એ અદર મોસાની પૂજ્ય "હી ફિરિયાદ છ?"

"જુઓ નગરમાં રોજ એક માપસની હત્યા થાય છે ખનર નથી પત્તી કેઈ રાક્ષસ આવે છે કે હિંસક મનર પજુ શાસર પત્તી પટેલ કેઈને કેઈ માણુ નો પાત ધરો જ કાય છે"

"કેક છ કુ વપાસ કરા છો?"

"વપાસ નહીં અત્યારે જ ને પાતકને પકડી લાવી અમારે સુપર કરો"

એટલામાં મેનાપતિ આવી પહોંચ્યા તેને મધી રજ ભઈ લીધો એ જ્યારે કુશળ અને પ્રમદિત્ય તક હતો પ્રજાને તેની ઉપર ભરે વિશ્વાસ હતો કે જે આખી પરિસ્થિતિ પૂર્ણ લીધી અને પ્રજાને હિંદુઓને મોતોર "મની ઉપર ભરેયો રાખો અમલી અને સસા પટેલ દુ પાતકને પકડી લાવી કાજર નીચ"

અને લેશે આનંદના પેઠાર કરતા વિખરાવા, મના પતિ રાજને નમન કરી ચાલ્યો ગયો

એ દિનને તત એડે પાતાના ટોશિયર ભમસોની મગિયા જાળ આપ્યા હટેન્માં નિહાળી લીધી.

પરખર મધરાતે દુમરે એક મનીમ ધડાકા ધરો, તરત જ કાન્થી ચીસ જાણાઈ અને એક માણુ મળી જાણના કરીન્માં ખરી ભોકતો દેખાયા મહુપા જન્મલ ત્યા દેખી મયા અને શારનાને પાછળથી પકડી લીધો મેનાપતિ પાસે તેને રજુ કર્યો

મેનાપતિએ એને જોતાવેત મોખમ્યા અને તેના આશ્ચર્યને દ ખને પા ન નહો. રામનના મુખ નશાયે રસક નીચે મેઝી સામે ડાહો હતો

"રસક તું આ કથા કામે કરી શકે એ માત્ર આપામ આપતું નથી" મેનાપતિ દ્વ ભયંક્ર અવાજે બોલ્યા "સા માટે આ ધરો તું કરે છે ર સામુ કહી દેને, તો મુન્દો માફ છે નહિતર કમપા જ માણુ ધરવી જઈ રહે"

"મહારાજ, કહેતા મારી છ ન ઉપડતી નથી. પણ આ કમ હું મારે માટે કરતા નથી"

"જસ રામજી ગમેલ, પણ તારે કમવા જ મારી સાથે કાનરાતુ છે અને રાજની સામે આ વસ્તુ કમલ કરવાની છે એ જ તાતુ પ્રવચિત" આમ કહી નસકને લઈ મેનાપતિ રાજ મહેલે આપ્યા

રાજને કપવાળી જગાડી મેનાપતિએ નસકને સામે શેષો તપ ન અને પૂજ્ય "મેને મહારાજ, આ ભય કરે પાવ તમે આમની ન્યા છો?"

રાજ નીચે ક્લેક મયા મિની આખો બીની થઈ "મેનુ એક જ કાયમિત છે આજથી આ વસ્તુ છાડી દો"

"મગથી એ નથી જાને બીજુ જે કહેલો તે કેવલ નેવાર છુ."

"તે અજ નગર છાડી આગત નવ્યા."

રાજને મનમયાસ નક્કર આગત પડી હતી મહેલા તે જે કેગને દેહાન નિદ્રા થતી તેનું મલ મ મારી તે અમલો પજુ રોજ મેલી કથાથી દેહાત દ હ પામે 2 પડી તો એને દરત અસહ્ય લાગ્યો. મહુપામાં કાંઈ વળગુ

એક વાર ડાઈ વાતને દરમિયાન ગયા હતા પડી લાખ રાતે વેલે હતો નથી એમ ઊઠવા જઈએ તેમ વધુ વચ્ચે પડી રસક પાસે એ જુદી રીતે મજબૂતને મરાઈ માસ ખાસ લાગે પરીણમે પ્રભાતે હાલકાર વર્ષો અને આખરે તેને રાત્રી ઊઠી નાસી જવું પડ્યું

જાણના થઈને જતા આત્મા મુખારોને આત્મીને રાત્રી મારી ખાસ લાગે. પડી તે એ જી જી વ રી મોરી છપાઈ થતુ કામ મનની જીવ જીવ વાજરે ૩ મુકુલ કી વત્તા જ એ જીતે મેકામ જની અને રાત્રી ત્યાં રસક ને કામ પડે તેને મારી ખાસ લા વા આમ પાછા પ્રદેશમાં આપત વાપુકે પ્રસરી ગઈ અને સમાવ જવા એ માઈ ઉત્કર્ષ જની એ. એટલે તેમને હા? કુરોની પડા કાઢી આખરે રાત્રીને વધુ નિસના ઉપ વાસ થયા બીજા ડાઈ રમુથી તેની જીવ રામની ન હતી વધુ જીવ વિભના કાઢા થયા એટલે એણે રમકને જ માની ખાસ પડી તે એકો રાત્રીની એમ દર દર । ગાંધી જઈ માલુસ મારી માવી એ જીવ નીએ જ પડી કરી મેરા કાઢે

એક વાર એક ગાંધી રોડના આત્મા તેના પગમાં મેલવે કંડ વાગ્ય હતા વખત મુખી જીવરામુસ એ જી પોતા । એક નીએ પડી રહી એને જીવે દે દે નાએ ની માનવા કરી, આખરે એણે વચ્ચેનાને આગળ કરી જીવે, “ને કુ” આમથી સામે જીવે તે એક એ ગાંધીમારે વચ્ચે મેલ કરીસ ”

એક જ જગ્યાએ હાથે મમમ પડી રહી અને જીવનની વચ્ચેનાને સગાયા કરી, મામ જીવજી ન કરી રહ્યો તેને કારણે એના થા દરમિયાન એ એ સાથે થયે

જાણ વચ્ચેની કપાઈ જીવે રાત્રી એણે જીવ મેય માઈનીમાથી મેયની એમ માની તેણે એક પછી એક ગાંધીમારેને જાણના તેના માઈના રાત્રીમારેને પકડી નાંધી તેની દૈવેથીમા કાણ પાડી તેના વચ્ચેનાને પકડી કાઢે તેને સરકાવાસુ કરે કર્મ જામ પહર, પછીમા પગમાં પોતે જીવે એમ કરતા નવજી રાત્રીમારેને એક થયા રહે એક રાત્રીમારે એ એટલે તેને વચ માર થાય અને તેની માનતા પડી થાય

વચાનીમા રાત્રીમારે જાણના એક જાણી રહી જીવે હતા બહારની નજર બહાર એ નેરોને જીવે વચાનીમા પાદરમાથી એ પસાર થઈ જીવે જીવે જીવે છાપ સુત

એકને પાડવા અજાણ હતા
આખરે એ મોટે તકેથી ના મુકુલમા જીવ નાસ કરતો ત્યારે મુલસોમ તેની સાથે હતો અને રાત્રીમાં તેની ખૂબ સલામ ની હી હતી જી તેને જાણનામા સહાય કરે ની એ એના પરમમિત્ર અને દિવસી હતો એટલે એને પકડતા એવું મન માનવું ન હતું

એક વાર રાત્રી વચ્ચેનાને મોટે તકે એને રાત્રી આપુ દે કામ જીવે મેનના કામના કામ કરી રહે છે, ખ્યાન દેને એણે સ નજીવ પ્રવલન કરી મોખ્યા અજાણ સલામના “જીવને પિપપા પ્રિય વરુ કોમ તેને જ વચ્ચેના પ્રયમ કોમની નેરો એ વચ્ચેનામા કામની વચ્ચેના મનિદાનની જ દેવના પ્રયમ થાય છે મુલસોમ તારો મિત્ર છે તમે તેમ નજર મમતા છે માટે જીવે પકડતો નથી એટલે તારો જીવ અપૂર્વ રહેશે ”

મમ એ જ જીવે જીવે હવું તે રાત્રી મમ એ સવાર થ ત્યાં જ ઉપદેશ અને પેકાનીને કારે એક સુ દર સરે પર હવું તેના જાણના એક જીવના માઈના પાછળ સ તામે મત પડી એમને એ નિર્મલ જીવે એણે વિમાર કંઈ મુલસોમ પ્રાપ્ત કામ થાય જ આ સરોવરમા સ્નાન કરવા જાવના આજે કુખ નજરને ગમ હોનાથી થયેને બાકા મુકુલના જ આપથે એક એ બહારના પોતે ખજાણ કાઢેને તાલા હતા બસવરે જામ થતા જ એ સરે રમમ પડે અને કમળ કંડ નીએ મુખ બહાર રાખી મ તાર રહેશે

મુલસોમ માલપૂર્ણમા આવી પડેથો તેની સાથે રમ અને વાદન અને દરમારીમા હતા એને રસતા ઉપર ગળા પોતે આપ માટે સરોવરમા પ્રવેશ કરી

એના મુલસોમ મરો રંગા પ્રવેશો તેના જ બહાર રાત્રીમા બહાર નીકળે અને તેને પકડી, પી ઉપર મારી તારો એ જીવ ન પડે મારે મે પર કામ દવાની રમ્યો મુલસોમે જીવેને સાથે કહ્યું બાઈ, તે મને મને પકડો, જીવ મારી એક નિર્મલ છે, મારે મારે કામ દવાનાની જીવ નથી જુ નામીક નહી અને તારાંતો એ વાગતી હતી કે તે જીવજીથી મને પકડતો રમ નહી ”

આટલી વાચના તે એ દર માગે નીકળે હો પહોળી થયેથી એક હતા સરે જામ ખાસ ખાસ નીએ ઉપરી નિર્મલપણે રમથાથી જો ની રહેના મુલસોમ સાથે એ નેરો રહી

“દરે તને જીવ દર એટલો કુ મમ નથી ”

‘ભાર્ગ’ મે તને વિદ્યા જણાવી છે, તને સાચુ બો
છે, એ ઉપકાર વાદ કરાવી મારે એક માગણી કરવાની છે”

“એવ, અર મારે જીત વળ છે”

“રસ્તામાં આવતા અને એક વાચક બ્રહ્મજ્ઞ બન્યો
હતો એ ચાર મોક મારે મારે બનાવી લા-યો છે કે કહી
દર્શિયાની આશાથી એ આવ્યો છે એ તેને સમજાવેને
મોકલ્યો અને હું સ્નાન કરીને આવ્યુ છુ, એમ કહેતુ છે
એ ગિચારો સદ બ્રહ્મ નિરાકાર થયો એન મોક સમજાવી,
દર્શિયા આવી હું પાછો આવી બ્રહ્મ”

સામે માણસ સાચા વિધી વાત કરે છે ત્યારે
સામે માણસ ગમે તેવો હે વ તો જણ એને સાચુ લાગે
છે, વિશ્વાસ મેલે છે બ્રહ્મસાદાસ થયા છતા વિશ્વાસુજી
હજુ મધુ ન હજુ સુતસોમને મારે વિશ્વાસથી એણે જવા
દીધો અને પોતે માણસા એક વજ્ર નીમે લપાક મે મેરો
શરીર મારે સુતસોમ કિતારા આમતો ત્યા આવી
પરોચ્યો સુતસોમની સન્માર્થ જોઈને બ્રહ્મસાદાસને
આનંદ થયો અને તે વાલાથી એને બેટી પડ્યો પડી
માણસા તને તારા માતૃપિતાએ સેક્યો નહીં ?

એ કોરો મને શરીર સકળ નહીં સત્વપાત્રને એ
હુનિયાના સર્વ સંગ્રહથી સંવિષ્ટ છે”

પર હવે મને વાત કર જેના બ્રહ્મજ્ઞે નમે કયા
શ્રોત્રો કહ્યા મે ધણી બળતથી સંસ્કૃત ભાષા સામળી
નથી અને તારે મુખથી એ સામળાનામા મને વાકુ મળ
આવશે”

સુતસોમે સુરીલા કહે આરોહ અનરોહ સામ ચારે
માથાએ માર્ગ સંભળાવી

‘હવે તેને અર્ધ’ કર
સુતસોમે અર્ધ કરી બતાવ્યા

સુતસોમ આ માથાએ સામળાને અને બાકે બ
આનંદ થયા મને ચાર માથાના સંભળાવી તેના બક
સામી હું મારે વરદાન માગ”

હું વરદાન આપી સકીશુ”

કેમ તને શક છે અને હું મનુષ્યમાત્ર ખાઈ
છુ એ અશક્ત મને સૂટની નથી જણ આવેલા વરદાન
આપવાની સક્તિ માત્રમાં છે”

‘તો પહેલું વરદાન એ મણુ છુ કે આ નથા સમ
કમારને વું છોડી દે”

‘તથાસ્તુ હવે ખીજ માગ’
ખીજ, એ સમુદ્રમારેને પોતપોતાને ઘેર પડે

ચાલી આવે”

“તથાસ્તુ હવે ત્રીજી માગ”

‘તને ત્રીજીથી અને સ્વસ્થ એક સો વર્ષ સુધી
-પીરુ”

“તથાસ્તુ. આમા તો તે માત્ર જ કિત વિચારુ’
હવે ચોથુ વરદાન માગી લે”

“તારા જેવા રાજસાન, ઘરા, વિદ્વાન, માણસનું
છત્રન ધૂણ મેળવનાર આ દેન તું છોડી દે”

આ સવલતા જ બ્રહ્મ તને મહેરો પડી ગયો એની
કળાએ સ હેલ્થર્થર્થ એનુ તેજ આપુ પામુ ત્યાજ
સક્તિ સોસરતા જ એની સારમાણસાર્થ આની મર્મ દીનો
થેક મર્મ ગયો સુતસોમે આ નોંધુ અને મોઢવો “મે
તને નહેતુ કશું કે તું વચન પાળી નહીં શકે”

“અન પાળના તૈયાર છુ પશુ કહી ખીજ માગ
આ વસ્તુ વિના હું છપી નહીં શકુ”

“તો તારું અમન મધુ”

‘ના વચન ન લાય તું ખીજ માગ’

“માત્ર તો એ જ તું એ જ મને આપ ભાઈ, દીસો
ન પડ તારા જેવા સત્વનિષ્ઠ, ઘરો, ધર્મિષ્ઠ આમ નિર્નય
મને તે હેતુ ફે ખ જેરી નામ નિર્નયતા” આમ કહેતા
સુતસોમ પાસે આવ્યો અને ચેતથી બ્રહ્મદત્તને ખમે કામ
મુક્યો ભાવથી એની હજિમા દર્શિ મેળવી ઊભો રહ્યો
સત્વની અદ્વિત સક્તિનુ મિલન થતા જ હ્રદયને નિર્મલ
આ પુ મધુ, એને મહેરો ખાલી ઊઠ્યો ત્યાજ સક્તિનુ
તેજ પ્રગટી નીકળ્યુ અને તેણે હાથ ગમિયો કરીને કહ્યું
‘જા આજથી એ જણુ છોડ્યુ”

સુતસોમ અમરુષ્કં ભેટી પડ્યો

બન્ને બપુ એના સ્થાન પર આન્યા શબ્દમારેને
તેમના સ્થાને પહેર્યામ્રા સુતસોમ પ્રથમ પોતાના રાજ્યમાં
આવ્યો માતૃપિતાને મળ્યો અને પત્ની બ્રહ્મદત્તને હાથ તેના
રાજ્યમાં ગમે તેના પુત્ર રાજ્ય કરેતો હતો તેને જણ્ય
થતા જ આ માળતે વાળતે સામે આવ્યો નગરજનો
સામે આવ્યા આનંદ ઉત્સાહ મર્મ રહ્યો સુતસોમની
સત્વનિષ્ઠથી સમગ્ર છત્રનુ પરિવર્તન થતા બ્રહ્મદત્તનુ
છત્રન સન્માર્ગે બપુ અને લોકો એની વાત ચારે અને
ચોટે કરતા સત્વપાત્રનાં વધુ ગામત અતે તત્તર બન્યા

સુતસોમ એ સુહના પૂર્વજનના જ એક મોપિનત્વ
હતા અને તેમણે સત્વપારમિત્ત સિદ્ધ કરી

પણ છુ ત્યારે તે અને ક્યારે વ વિચાર આવશે નથી કે હુ સા માટે છુ

એ વિચાર તે ક્યારેક આવશે આવે છે
લખતી રખત તે એ લખતો હોઈ તેના જ વિચાર માટે છે, અને તેથી જ ત વખત છુ લખી શકુ છુ
માણસ ખાવ છ ત્યારે જીખનો વિચાર નથી કરતો માનવનો વિચાર કરે છ

ક્યારેક ખમરૂણ રહેતુ જ અમે છ સા માટે નહીં ભણતો પણ રેણુ કે... ત્યારે મીન જ દોઈ જ ને ત્યારે ત્યારે વ મન માં વાતો કરતા હઈ છે - મીન એટલે મન માં વાત માન મન જ સાથે એવી વાત લખતા રહેતા કે લખતી નખતે કે એટલે બાંધે મન જાઈ છુ શા માટે? તાત મત્યા માટે? કોની સાથે? મનની માં સાથે સાથે વાતો સાથે પણ

માન મીન માં છુ ત્યારે માન મન સાથે તાત કરે છુ લખતી વખતે મનની સાથે ને ત સાથે વાતો સાથે વાત છુ છુ

સા માટે તાત કરુ છુ ?
ક્યારેક અમરતા સમય ઝાઝા પણ માણસ વાત કરે છે હોઈ વાર હોઈ ખાસ દેતુર વાત કરે છે હોઈ વાર હોઈને કયુ મોહાસ કરે તાતુ કોણ ત્યારે વાત કરે છે આ લખાણ છુ પણ એવુ જ થાશે છે

અમ હોઈ કરતા જેમ માણસ વાત કરે છે તમે લખાણ પણ હોઈ કરતા હ ન છે કે 'વાત ન કરે છુ છુ છુ છુ છુ છે હોઈ વાર એને માનવૃંદ કે છુ કરે નુ દોષ છે માટે લખે છે

હોઈ વાત આપને હોઈને કલા વિના સુધી નથી થાતા તેમ હોઈ વાત લેખક લખ્યા વિના એકાકી નથી પણ માનવના તેમ જ લેખકના અનન્યા એક પ્રકાર હોઈને નથી જાતા અને છતાં માનવ રે લેખક - નાના વિસ ભોળે છે તેમ હોઈને લેખકો શોધે જાણી વિસ લખે છે

વિસમાં મનની પહેલાં આણુ જ દોષ છે હોઈ નેવુ એવુ દોષ છે પણ વિસ સુધી વાત લી ખપ એવુ આણુ મોડીને લીએ લેખન છુ એવુ જ વાતે છે

હોઈના મનસુએ વાત કરનારુ હોઈ દોષ નથી તે તે મુઝાઈ ભવ છે હોઈના કયુ લખવાનુ નથી દોષ ત્યારે તે મુઝાઈ ભવ છે

માણસને હૃદયનો બાર હબો કરવા છે માટે મુઝાઈ છે અને લેખકનુ જુદુ એવુ જ છે

જ ના વડિલને ઘટના આવનાર પ્રત્યેક સાથે થોડા ઘટના ત નોલના જ પડે છે, ઔપચારિક પણ પીઠ લેખકને પણ એમ બધા વિગત પર લક્ષી વાર ઔપચારિક પણ લખતુ જ પડે છે

હોઈના જેમ બધા વિગત પર ધ્યાનવાનો અધિકાર છે તમ હોઈનાકે બધા વિગત પર લખવાનો અધિકાર દોનાનુ જ વળી છે

વાર્તાનો પંક્તિ લખી જોને છે હોઈના લેખકો પણ જેમ લખે છે પણ લખે છે

કોઈને પોતાના તરફથી કયુ કહે તાતુ વેણુ નથી, અને છતાં અધિકારી તરફથી તે પણ પછુ મેને છે, તેમ અપા લેખકને તા કયુ લખવાનુ નથી પણ જેમ તરફીને મેવતા આ રહે છે તમ લેખકને લખતા આવડે છે માટે અને જ લખવાના પદ્ધતિ એ તેથી લખે છે

હોઈના સત્ત્વર તમા વાચીના થા કરે ના છે, તે હોઈના લેખકો પણ કલમના થા લખતા લખતા કય જ લખે છે

હોઈનાકો સ્વર મીર આન દો દોષ છે, શાતા આપ નાશ દોષ છે તમ હોઈ લેખકની દી - જે એના લેખકને સર છે - પણ એવી જ લેખ છે

હોઈના માણસ આપને એસ જે પણ વાચીની મીડપ ભણતી માન છે હોઈના લેખકો પણ એના વિષયને પેટા પણ એવી જ મીડપ લખે છે

હોઈના નકામ નકામ વિચાર જ કરે છે, હોઈના લેખકો વસ તો રિશ અને નેના એક દોષ ત્યારે જ નકામ કલમ કે વિચાર દોષ છે

સામા સા માટે જોને છે - એના કારણે અનેક છે, તમ લખકો સા માટે લખે છે - એના કારણે પણ એવા જ અનેક છે

જુ જેટલા બે-જણક છે એટલા જ માનવાના છે ખસા માનવાના જે પીજ છે એવી સામાન્યાર

ઓમા છાંનથી કેમ નથી રહેતું ખરું મોનવું કુંડિનાવું
 દોષ છે એક જ હેતુ દોષ છે કે જસ મોનવું જવું એમ
 તે માફ મહિનામાં મારું ચેકના નથી વરણું કે યાચીના
 એના માનવ સેવ રોજ વરસે જ અવ છે

તે લેખના માન્ય મે કલા રોજનોજ ને ટાલે
 કહાણે નથી વચસતાઈ

સારુ કેટલું જવું કેટલાકને તે સારુ કોનાને મરડે
 નથી ગમતું તેમ, સારુ લખાયું જવું જવુંને તે સારુ
 કોનાને જ કારણે નથી ગમતું

કેટલાકને જવાનદારી ની વાતો નથી ગમતી, પણ
 અમા જ ગમે છે તેમ માનવદનની જવાનદારીનું
 ખાત કરાવતા ને તે માટે આદેશ દેતા લખાયું જવું ખરુંને
 નવી ગમતા

છોકરાન અને છતા ની તેમના કિત માટે સિખા
 મળના તેન કલા જ કરે છે તેમ કેટલાક લેખકો એવું
 સાહિત્ય પીગસતા જ રહે છે

કેટલાક સારી વાતની - અસર સંતોની - જેમ જન
 ઇચ્છા થાય છે તેમ સારા સાહિત્યની જવું અનગણ્ય
 થાય છે

કેટલાક વિચારી વિચારીને સંતો તાગી તાગીને
 મોને છે કેટલાક વિના વિના મોન્યા જ કરે છે, તેમ
 કેટલાક વિચારપૂર્વક જ લખે ॥ અને મળ્યા વિચાર વિના
 જ લખે જાય છે

કેટલાકને મોનનાવું દોષ છે માટે જ મોને છે કેટ
 નાકને મળનાવું દોષ ॥ માટે જ લખે છે

કેટલાકને મોનતા આવડે છે માટે મોને છે તમ
 કેટલાકને લખતા આવડે છે માટે જ લખે છે

મોનનાની કલા છે તેમ મોનના ની ૫ ॥ કલા છે અને
 ૧ કલા પૂર્વ છે તે, આકર્ષ છે

સારી વાત જવું કેટલાક કલા ની ગીત કહે છે તેમ
 કેટલાક મેખો એવી સારી વાત જવું આગળ રીતે રજ
 કરીને નાચીને આખું છે

માણસ મોને છે વધારે ગાય છે એક મેખોમાં
 ૨ જમે છે કાળા ગાય છે - કહે છે એક

પણ તેમ કલા સંતો નીસરાઈ ન વળવું રજ
 સેની દિવસો કરી માન રહિત મનામાં કલા કરે છે તેમ
 કવિનાની રીતે પકિત કે વધાર દિવસો રૂપી મનામાં

કુળ્યા કર છે

ખોરાક દરરોજ નાન છે, ગમાદ કલાક નવ
 ખોરાક પેટે રોજ મને છે નિતા પ્રસાદ જેની દુર્ન ના

મોન રહેનારો મોનના ની તમિત પ્રાપ્ત કરે છે, વિના
 રોના પિયુષ પી, પીને ત મો સારું ના પ્રાપ્ત કરે છે
 તેમ જે એણે લખે છે, થકે વાને છે, થકે રિનરે /
 તે સારું જવું લખે છે

પૂર્વ સ રસોમાં આપણે માનીએ છીએ સાગ ૧૫
 નારમાં એસા સારા વાચનના પૂર્વ મરકારો દોષ તે
 જખાત રિજ સ રસો થાય છે એકતાની વાતમાં
 તે નિનવતા લાડી સહે છે

મંથરો અનુભવ મરનારો શ્રદ્ધાપૂર્વક મોને છે તમા
 પ્રતીતિએ સજ્જાર દોષ છે તે માફ દીનો નકી કરે
 પોતા ની વાત નિનિત પછે કહેશે

જેનો નેવું છે અને કદવધી અનુભવું છે તેના લખા
 જમા દીનો એવી કરશે એ નિની વાત લખશે

લખવાના અદલા નધા કારણે હેતુઓ છે, પ્રકાર
 છે - એમાના કેવાક અને પશુ લાગુ પડે છે - માટે જ
 લખુ છું

જવું જુવ જવું આ લાગે છે - જુ વજા માજ
 સોને એક મારે મારી સાત કરી સતો નવી, એક કરના
 ભડ તે નિપુણ નીવડે - માટે જુ લેખ નાસ એકાવ
 પ્રણાની મારે વાત કરુ છું - મને ૫ એમા એવી નમ
 પડે છે તે વાચકોને ૫ એકા પ્રમ પડે છે

મારી પુરસે હું લખુ છું અને તેમની પુરસે નાચે
 વાને છે - અને એક મોને ની આડે આવતા નથી

એમને મો છે તેમ જ વાન છે એટલે અપ
 મતી વાત કેટલાર સાલખતા ના અલુમમાં મોગ
 થાય છે તેમ જુ તેમના અ ગમમાં મોગ થતો નથી

મારા નાતકકા લખા ની પલ ૫ કેટલા વાચકોનો
 સરકારે કેટલો નથી મગવ નડે ૫ એ રિચારે મારી
 જનનનારી અને લગભગ છે ગાત મગવ ખમડે તે ન
 અને ન ગમે તે કહેતે તા મે ખેડે એટલે મારે મોવું
 ડોષ દેસ જેવું દેસ તે જ અલગના મોલા સંતોમાં
 સારમાં મારી રીતે માટે લખવું નેઈએ

પેલકલા - નવની ગીતની પો. નાચો અને અપમ
 ને જ મારા મેખન માટેના મેટલામાં મોરો પુરકાર

પ્રેમા અમુક યોજ પેક બાટલી કે ગીત કમગાથા
એવે છે એ ચીજ પૂરી થયા કે એકલણી તે તે પાત્રોને
તાલ, સુપાં ફીતે તમા ખીજી શેજિની ઉપયોગની
મને ભરે છે

અરેરાત અને નામને અમુકને નીજનસુ કિયા
કેમા અટો. બધો વધી અમે છે કે પહેલાની જેમ
જેન કાની નાખ્યા પડી માન કોરી કીચી કે કોરો જ
અમે ૨૪ રહે એવું નથી બન્યું અને તેથી કૂટ સોન્ટની
કીચીમા મરમ મહાનો કે ગ્વાસતેના કમગાથા એટ
જાણેના જોઈએ છીએ ત્યારે મૂળ ચીજનક ઉપ નામ
પર ૧૨ વચ્ચા હે રમુજ કલ્પન થાય છે

માણો કોઈ વાર કોઈ ખાની થામમા રમનમા
મૂળ કે કાલજ બે છે, ત્યારે આપણે તમા ક્ષત્ર વિશે
ગુમાથી તે જોન કહેવા કે કોઈક નમુજ કરવા પ્રગર્ભને
કીએ જલ આપણે જોઈ. મહા કેસના ખાની કમગાથા
મૂળ તે નહીં પણ મૂળ જેવા પદાર્થો આ મરીએ છીએ
એ આન બહાર રહી જાય છે પ્રજ થતે કે ત્યારે કલ્પ
મુ ? કેસના કમગાથા ગેરજ બહુ ના ચાલુક મારે
ધોન વસાવાય તેમ ચાલુક ધમા પડી છે મારે જોઈને
મે કાર મપાડા મારવા કે કોઈએ જોનાનક કરીને બે
માર મોળ તેનાથી કોડના કોમા જ, કલાકય નથી
વસુ ધમા નકામી પડી કોને તમા કોઈ ઉપયોગ
કરે. એ માની માત છે જલુ ગમે તેમ ઉપયોગ કરે
એ મા નથી એકલ જ માન એવાનું તે સાથે બધું
જ ખાલી થાય એટલે કાંઈક બન્યું અને તેમા કોઈને
કોઈકર્તા કરવું એ કાનુ નીક નથી સાધારણ માની વળ

નિષાલ

કાલીત તેર છે કિયુ કો અરુપદ,
ખુશી નિહા ક્યે નીરખી રહેજા!
ને મોહિની સામત ? નેનું કામલ
કાદી ? વમે ગરમ મનું પતેપત ?
કિયુ ખરે ! વહ મમેર અનામત
નિહાજ ખાધા વળી કો નિહાજ
કલાય ના કે ગુપ્તભાવ તેલના
કેલવાના મનુ વચર્થ કપ ?

ખાની-દ ગજાર્થ

સુધી ખડોરી જોઈએ છીએ

એક એના સામુદ ધગા એવું જોવા મળેલું કે
ધરતીને વનરખતે તેનામ મોદી મોથ કમગાથોમા કદા
નાખી તેની કોરો ફગી જા પાવખાને પાટી બર્જાવાનું
પાવ પણ તેના તેનના નાના કમગાથા અને રસોડામા
તો મલાઆ અખ્યાનક કમગા પલ એ જ તેલકા
બધેર જાગેર જોડવા કોડોમા અને વેસનના કમગા પલ
વનરખતે તેના જ ? કમગાથો પરીના ઉપ એવી પાટી
કે બધું તે કમવ કામે ! એમા કમકમરના કલેન કમગા
કોથ તે કાથ પણ મરમિલ દહન તે કોલાલ જ મને
લાગુ કે આ ધરતીને કમગા કમગા પર કોઈએક
રમના કે જલ જુદા રમના કોમિસ કમગા એક કાથ
માની તેનાની કમકમ વળી કોલ કે એમને સમય કમગા
કોલ ને કાનુ આજુ કલ્પ જ મુ કેસના કમગા અને
તેમા સુરિય તે કોરી કીચી રીતે પ્રમા થાત

આપણે ધર એ કોઈ કોઈને જાણેરાત ધર તે નથી
જ ને તે વ પણ વિચારવું ધો કલામ. કમગા પર કમગા
બધેર ખવર. ચાલ રહાલી કીચી પર વળી બીજી જ
બધેર ખવર વચાવ અને જી તે કોલાલ કેસના પલ
કોલ દેવ કે તેમ વાપરે ને તે જ વાપરે. પાવક
વાપરે ને મૂળ વાપરે અપણા શોડામ આલસથી ધરને
મુ વિચિત બધેરાવક ફગી મુજોએ છીએ !

એક માત અનામતી એટલી ખત હતી કે સાધારણ
સારી ગિચનિના ધમા થે આખા વર્ષનું અનામત શરત
કલે તે એ ગિચત રહી નથી ત્યારે અનામત ભરવાના
મોડા-મોડા પીપા કોપીએ આશિ મુ ? કેવળ એવી
ચીજે સકાળ્ય જ કાદી નામે
છે પણ કેવાક વળી સધરી
સામે છે અને તેના ચિત્રચિત્ર
કેવળેમ કો છે તે પણ સારી
રજા પૂરી પાડે છે

કેટલાયે ધોઆખની લગની
મળવત મોદી પેદી પાડા દરી
આલે તે દરી-ચરવા માટ ને
કીચાખ મલાઈ નથા છે તે
જલ ધરમા જતી નીજ છે તે

વાપરીએ! કરીને, કોઈ કોઈ તો લાખા પૈદારમાં ગોદમાં વ
ભરી રાખે છે! વારંવાર યોગ્યતા ન બને તેથી. તેમાં
પાંદા, કંઠારી જેવી જીવાન પડે અને ગોદમાં બગાડે તેની
બબર પડે ત્યારે આશ્ચર્ય થાય.

સાવ સાધારણ સ્થિતિના માણસો વળી, પારસભાઈ
ભાઈનાં લાગી તેનું જ દરનીમર બનાવે છે. તે સિવાય
તેઓ ખીરું સું કરે, એમ પૂછી શકાય, તેના જવાબ એ
કે તે મરે તેના પર કશાક રંગેનો પડ લે લેવા જોઈએ,
જેમી તે દોઢે કહે એવાં લાગે નથી.

પ્રથમ તો એ છે કે, આપણે જે કઈ જીન ઉપયોગમાં
લઈએ તેમાં આપણી સુરચિ પ્રગટ થવી જોઈએ. ધર
એ કઈ ચિત્રવિચિત્ર મીનેની વખત નથી, કે જાહેર
ખતરનું સ્થાન નથી એટલું રીકાર્ડનું જોઈએ. ધરને
શોભાવવા સામાન્ય સારી સ્થિતિના માણસો પણ અત્યુક
ખર્ચ કરે છે, તે સાથે જ વ્યવહારની કેટલીક વિચિત્રતા
શોભા બગાડે છે, તે તેઓ જાણે છે તે જુનું સાફું!

કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એવાંમ કૃપિયાની શીખતી
ચોપડી બાડે નહીં તે માટે ન્યુઝિસ્ટે ડાખેલું પડ
તેના પર ચડાવે છે! તે કાગળમાં કયાંક ને કયાંક
ફૂળ ને ફેંકાની બાંધેર બબર લપાવેલી જ હોય છે! એક
તો પામ પૂરા પર, કે કાઠ જોડા ઉપરથી પર લપાવે

ન્યુઝિસ્ટેલું કવર ચડાવીએ એ જ ડેનું હસવા જેવું
લાગે છે! છતાં એનું આંખજે ત્યાં 'ગંભીરપણે' થવું
જોઈએ છીએ, એ જુદીની બહિષ્કારી જ કહેવાય.

સાદિત્વકાર તો સુરુચિતે ધડે છે. ખજ આજ કાલ
કેટલાક સાદિત્વકાર પૌરાણિક પાત્રોમાં સંસાર સુધારે,
લોકશાહી રાજકારણના કડેવાતા આકર્ષો આદિ ભરે છે!
એમનું એ કહાવણ ખજ કેસરની ડબ્બામાં તપકીરે ભર
નાર કરતાં જરા યે કિતરણું નથી!

આમ જુનાં પાત્રોમાં નવા સંભાર બરવાની આહત
દીક વ્યાપક છે. એમ કહેવું કહેતાં જોડું નથી દોઢું,
તેમાં ભારે કરકસરના કહાવણ સાથે સુરુચિ ખજ પ્રકટ
થાય છે ત્યારે તે શોભી જાય છે, એક બાજુ આપણે આપણી
ને ધરની શોભા વધારવા વધારાનો ખર્ચ કરીએ અને
જીજી બાજુ થોડી કરકસર કરીને ધરની શોભા બગાડીએ,
એમાં મેળ નથી, પરસ્પરવિરોધી વાત છે.

એક બાજુ, જુનાં પાત્રોમાં નવા સંભાર બરવાનું
કહાવણ આપણે લખવીએ છીએ, ખજ ઉમરે જરા
જુના થતા, નવી નવી ઉપયોગી વસ્તુ, બાનતો ચોતા-
નાના સમાવયોનો વર્તનથી જાણે ઇન્કાર કરીએ છીએ,
તે કમરે તે રોગ્ય ખડું કે જોડાએ વિચાર આપણા મનમાં
આવે તો યે જેનું સાફું!

કેટલાક જાણે એવા છે કે જે જુનાં થતા નથી, એમ કે લેવું. તે છતાં અમુક અમુક
સમયે, તેના દુહિ કરતી વાતરક મળ્યાય છે. આમ જાન અને તે ખજ સેના જેવા જાનમાં
ખજ સમયે સમયે દુહિ અને સંકોપન થતા રહે એ જરૂરી છે. બાકા વાતાવરણ-એજ,
ફૂળના કળી આદિ-એમ સ્વચ્છ જેવી થવું પર ખજ જાણ અસર કરે છે, તેમ આપણે જ્યાં
છીએ તેની આસપાસનું વાતાવરણ ખજ આપણા પર, આપણા જાન પર અસર કરે છે,
ખજ જ અસર આપણને ને આપણા જાનને પ્રજ જ કરે જેવું નથી દોઢું, એટલે વાતા-
વરણની સાધક માધક અસરો વિશે સતત ધ્યાન રહેવું અને દુહિ અને સંકોપનનો આશ્રય
રાખવો એ કામનસુદિનો આમલ રાખવા જેવું જરૂરી અને ઉપયોગી થયું છે.

ખજ સુવર્ણમાં એમ શુદ્ધ કાંચ જ વિદ્યે શીખતી છે તેમ જ્યાં યાનોમ શુદ્ધ જાન
વિદ્યે પ્રવવાન છે.

ખીજ ધાતુએ કરતાં સુવર્ણનો વાળ રંગ, પ્રજા-નિર્ણય સુદર હોય જ છે, ખજ
તેમાંથી આપણે જે કઈ આકારો બનાવીએ છીએ તે લે એવાં સુદર હોય છે કે તેને આપણે
આકારો કહીએ છીએ.

તો શુદ્ધ ધાતુનું કલેશ અને પ્રજા સા માટે રૂક હોય! યાનની આભિવ્યક્તિ ખજ
વર્ણ પ્રજા જેવી છે ન હોય! યાનની શોભાને તે યાન વાસ્તવમાં સુવર્ણ પદાર્થ જ છે,
અને યાની અલંકાર છે.

રાયના ભાવ રાતે વહી ગયા !

નવલસ્યેક શેઠની ગણતરી મહાજનમાં થાય. ગામના દરેક આગળ પડતાં મહાજનોમાંયે એમનું નામ પહેલું આવે. પેદી ઉતાર વેપાર ચાલ્યો આવે તેમ વઠવાઓનું ડહાપણ, કુશળતા, ચતુરાઈ પણ એમનામાં કિતરી આવેલાં. બાપિડો પાંચ એમણે ખાત અને કુનેહથી વધારો હતો અને એમ બાપિડી મૂડીમાં વધારો પણ કર્યો હતો.

દિવાળી નજીક આવી એટલે નવલસ્યેક ઘરમાં સફાઈ કરાવી, ઘર રંગાયું, અને પૂજાનો ઘોરડો તો, સારામાં સારી રીત રંગાયો. એમ કરતાં ધનતોરસ ગાથી પછેાધી. ધનતોરસને દિવસે તો લક્ષ્મીપૂજન થાય, એમણે એ ઘોરડામાં પારસામય મળેલ લક્ષ્મી, વઠવાઓ વાપરતાં તે નાણાકોચળી વધે વધે જે સુવર્ણ ઝિક્કાઓમાં વધારો થતો રહે અને અનામત રહે અને દર વર્ષે લક્ષ્મીપૂજામાં તેણે પ્રથમ પૂજન થાય, એ બધું બ્યવસ્થિત મૂક્યું અને દિવાળ પ્રમાણે તેમાં નવું નાણું ઉમેરી તેણે વિધિપૂર્વક પૂજન કર્યું.

પૂજાને રંગ ઘોરડો ગંગાના અમમ અમતા દીપ ડોશી મહાશયમાં હતો અને એમાં ઇશ્વરમૂર્તિ સંપૂર્ણ બ્યવસ્થિત મૂકેલી લક્ષ્મી અહો, કેવી તો શોભતી હતી ! શેઠ શેઠાણીએ કયાંયે પૂજન સમાપ્ત કરી ત્યાં તબ્બર નાખી તો એમની આગમાં આનંદના આસ આવી ગયા એમને સતોષ થયો કે, વહીવટી વારસામાં દીપેલી લક્ષ્મીમાં અનિયમ-શક્તિ વધારો કર્યો છે.

આનંદપૂર્વક કેસારી ઘોરડો કરી, ઇશ્વર ધન છે' રમવા કરી, શેઠ પધારીમાં પડ્યા.

લક્ષ્મીપૂજાની લક્ષ્મીને પૂજા પછી તરત ડહાણીને કયાંય મુકાય નહીં, એ તો એમનીતેમ આવે દિવસ અને રાત મુઠ્ઠી બપોરે રાત્રે ઘીના

દીવા સળગ્યા કરે, અને ઘોરડાનું પ્રવેશ દ્વાર પણ ખુલ્લું રહે, એવો નવેયો. ખુલ્લા ઘોરડામાં લક્ષ્મી પડી હતી અને તેના પર બની રહેલા ચીના દીવાઓ સુવાસિત પ્રકાશ પાડતા હતા.

દિવાળી નજીક એટલે શેરી-ગણેડલામાં કયાં સુધી તો દારૂખાનું કૂટ્યું, એટલે શેઠને જીવ જરા ઝોલી આવી

લગવાનની ભેટ

લાગણીએ પાત્રવી આગામ છે,
લાગણીએ દેવ ■ ઈન્દ્રાનભી;
કિન્તુ એ મળ્યો જાતિ મુશ્કેલ છે,
આપણે ભેટ છે લગવાનની.

અમૃત ઘાગન

'તે ડોચ ને' મા
શેઠને ત્યાં તો પેદીઆથી
લક્ષ્મીનો વાસ છે. આ
પણે ચારા મુકનને મુજ
દિવસ ભેઈને નીકળ્યા
તે લાજ થયા વિના રહે!
હવે ધીરે ધીરે બપુ
અનેતવા માટે ભોભો.

જરાય અવાજ ન શાય એક ભગસે તો જરા
પચાત ધરે એ કે એમને તો આપણે પહેલી
વળીએ પણ હોહા થઈ પડે અને થોડું થણું
હઈને જામવું પડે ?

‘હા, હા બરાબર છે’

ખમ્મ ખીંચીને અને સમેટવા લાગ્યા તેના
અંતર પીંખે આવતા અવાજે એકને બાબ કરાવી
દીધું કે, બધું જવા બેઠું ॥

હવે શું કરવું ? આ તો ત્રણ ચાર લાભે છે
એમને પહેલી વખાય એમ નથી, વળી તેમ કરે
જામા શું વળી દરત એમને એક બુદ્ધિ મૂંઝી શકે
કાચાઈથી બોખાઈે આઈ ગેલાપ્રિને ખીંચી હાક
મારી હતી ‘જામળે છે કે ?’

‘કેમ, અત્યારે શું છે ?’ થોડાપ્રિને ભગવા
મ્મ

આવાજુએરકામ્મચોરો થોડોના હાથ સાળવી
બધું અટકાવીને મૂળ મૂળ સાળખવા લાગ્યા

‘જો, મને અત્યારે ત્યાં જાણ્યું, વળી બાજે
ધનતેરસ, આજને ત્રિવસ ગુણ મવાય, એવા ગુણ
દિવને લાભની વાત તને ન કહું તો કોને કહું ?’

‘હો ! એવું તે શું છે ?’ થોડાપ્રિને આઠ
રથી, જરા બોચા સહે કહ્યું

‘જરા ખીંચી બિન કેઈ વાત સાળગી જશે
તો આપો લાભ આઠો થઈ જશે તું તને ખબર
નથી કે બીતને પણ જાન હોય છે ?’

‘હા હા, હવે જરા જાણી કહો ને ?’ થોડાપ્રિ
બચવા માટે આવીત મવા

તે કાથે તેમના સવાહ સાળગતા બારીની
અખીવાઈ પહો વધી પડી

‘જો, આ વર્ષે આખાં રાય, દર વર્ષે કરવા
કેટલી બધી બરી છે ?’

‘અરે ધર પછાનો આજો કોઠાર સપલી
ચી ચાઈ રો છે મને એમ કે આટલી અખી રાય
આ વર્ષે ફેન જી કહો !’

‘જો જ તો વાત છે ને ? મને અજમાયે
મળે કે, ત્યાં વર્ષે રાજના આવ ઊંચા જાણ્યું છે,

એટલે મેં જાવના માઠી પણ મને ઝીની કટખા
નહી કે આટલા ખધા કાવ ઊંચે જશે !’

‘હો ! કેટલાક કહ્યા મવા ?’

‘અરે થોરના તો કોઈ કા થઈ ગયા ! અને એ
આથે જમ્મ હેનારોના મેટો નથી, હું તો કંઈ
ભાવ વધે પડી જ વેચવા કાઠીશ આ એક-પ્ર
સયના સોઠાઆ આપણને દસ વર્ષે નેટની કમાણી
યશે !’

‘તે થાજ ને ?’ હું થોડા મત તિરથ કહું
હું ! પુણ આઈ જાણના વિના રહે ?’

‘ના પુણ નકામ ભાવ જ નહી આ રાશનો
તોના પતી બાય પડી તો આપણે સમેટે ચાર
ધામની ભાજ કરવી છે’

‘હા હવે કરશું જ તે ?’ થોડાપ્રિને ગવંથી
ઉતાર વાળ્યો

‘અરે કરે બચવાનું ત્યાં લઈને કાઠી બ
આ આજુ કહેવા માટે જ તને ઉઠાડી કતી
દિવે તો ધધામ નવરાસ ન મળે ?’ થોડે કહ્યું

આ મવાહ સાળગીને શોરો તો વિચારમા
પગી ગયા આ વાણિવાને મધરાતે વાત કરવાનું
સૂચ્ય તે પણ ઉંચરની તીવા જ કહેવાય ને !
આ ત્યાં આવવ અને આને વાત કરવાનું સૂચ્યું !
નહી તો આપણને રી ખખપ પડત કે આ કા
માથી મુકે મર લઈ જવા એવું શું છે ! અદ્યા
કોઠારમા ચાલો મુકે આને રડવું રાત જ કમના
મધ ઉંચડી જાણે ?

આમ કીને ચોરો તો કોઠારમા મુક્યા અને
માવ મદવા લાગ્યા

જાન સરવા સાખીને બધું આભવાતા શીકને
સતોય થશે કે મારી બુદ્ધિ મફત થઈ છે એમણે
ઉંચરના લાખ લાખ આવીવાંદ માગ્યા અને
થોડોના ચવા પડી પૂજના એરકામ્મ લશ્મીને
એમ ને તેમ રહેલી લેખને તેને નમસ્કાર કરી ફરી
પથારીએ આવી પોલી મવા

નવનવ સવારે કીને તિલમથો પતાનીને
બીંધા જાળીના એકીને ચવા અને રાતના બના

વની બધી વાત કરી અને કહ્યું કે, 'જો ચોરો માના હવે રાય વેચવા નીકળશે, જનતા મુઘી તો મારી દુકાને જ આવશે તમે તમારા માણસો મારી દુકાને આસપાસ યોડવી દેજો અને આવે ત્યારે પકડી લેજો'

એટલું કહીને એ તો દુકાને આવ્યા દુકાન ખોલી રાત્રીની જેઠે બેઠી ગયા વાળો કમુ બન્યું જ નથી, એવી રીતે શાંતિથી બેઠા કોઈને જોઈ વાત કરી નહીં. શરૂઆતમાં બેચાર આઠકો તુઠી તુઠી ખીએ ખરીદવા આવ્યા, તેમને તે તે ખીએ આપી પડી એક અનુભવી લાગતો માણસ આવ્યો અને પૂછવા લાગ્યો 'શેઠ, કરિયાણું લઈને આવ્યા બીજો દર્મ લેવું કમુ છે?'

લઈએ, પણ શું જા પા છે એ તો હલો 'તુઓને, છે તો ધણું, પણ અમારી પાસે નાવ વધારે છે લેવી કે?'

'નમૂનો બેચા વિના લેવાની ગમ કેમ પડે? 'તો આ હો નમૂનો.' હલોને આવનારે એક નાનકડી પોટની છાકી તેમણી રાયનો નમૂનો મોકલે આપ્યો.

'હા રાય છે તો ઠીક' નમૂનો બેઈ આખ અમકાવતા શેઠે કહ્યું - 'પણ કેમ દેવી છે?'

તમિ જ કહીને કે કેટલે લેવી છે.'

એમ નહીં, માલખણી તમિ છે તમે જ ભાવ હલો મને મોકલ્યો તો લઈશ નહીં તો સમતમ 'શેર, હમણા તો રાયના ભાવ તેજ છે'

'એમ કે? મને તો એવી કઈ ખબર નથી' ચોરને થયું કે, વાણિયો પાકો છે કેવો કાવકો જવાબ આપે છે 'તો, તમારે રાય લેવી છે કે નહીં?' તેણે જરા બેચારવાડી ઘાતાવતા કહ્યું

'જો બાઈ દુઝન નઈ ન બેઠો છુ તે નીધા વિના વેચતો હોઈશ? ક્વી છે, પણ ભાવ તો હલો'

'તમે લેવાની વાત તો કરો'

'જો ભાઈ, છુટક છુ આને વેચુ છુ, દસ રૂપિયે મલ્ય હોય તો એમ, બે ન તેટલી!'

'હા' દસ રૂપિયે મલ્ય? તમે લૂટવા બેઠો છો!'

'ત્યારે, તારી જેઠે કાગી રાતે રાય લૂટવા નીકળુ?' શેઠે સામે પ્રશ્ન કર્યો 'વેવાના કાન અમ કયા કાવકો ઘઈ પૂછ્યુ 'આ તો તોદાનો સવાન છે તાલે તમે રાયના ભાવ નો રૂપિયે શેર કરતા હતા અને અત્યારે ત્યાર આના ઘઈ ગયા?'

'ભાઈ, રાયના અ ભાવ તો, રાતે વડી ગયા'

એટલું કહીને નજીકના સાદા દેવમા બિલેવ પોલીસને ગણસાર કર્યો ત્યારે તો આજ પાંચ માણસો ધમી આવ્યા અને પેલા રાયવાળાને પકડી લીધો

'કેમ બાઈ, હું લૂટવા બેઠો છુ કે તુ લૂટવા નીકળ્યો છો?'

તવ નવ હ શેઠે રાયવાળાને પૂછ્યુ ખજ તે શો જવાબ આપ? જો તો મનમા ને મનમા સમતમી નહો કે, આ વાણિયાની વાતથી ભરમાહ ને આવેલી લકમી બોઈ બંને જે ન વહોરી લીધી એના મનમા વાણિયાના આશબ્દો શું છુ રહ્યા 'બાઈ રાયના ભાવ તો રાતે વડી ગયા!'

નવુંકમણિકા		૧૨ કિલોઅર ૧૮૫૮	
	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
૧ બાપુનો ૫૪	૨	૬ પ્રાંતો ૧ ચિન્તનિકા	વિનોદનાથ ૧૦
૨ પદ્મસા	સતિવાન-અનિ ૩	૧૦ માવની અદ્યુત સકિત	૨૧ ના પાટ ૧૨
૩ સર્વના પાના	મકર-૨ દલે ૩	૧૧ લગ્ન છુ જા પાટો	૬ રી ૧૭
૪ કપડું કમન બને છે	રતિવાન-અનિ ૪	૧૨ જલ્દ પાટોમા નવો જાવાર	૨ ન ૧૮
૫ દેવ દુની ગવા	૨૫૬ ૬	૧૩ ત્રિકાલ	જીવન આચાર્ય ૧૮
૬ મામદાની મામ	રતિવાન-અનિ ૭	૧૪ વાત વાવમા	ધીન ગા રી ૧
૭ સત્વામી કમનદસન	સાતિભાઈ દેસાઈ ૮	૧૫ રાયના ભાવ રતિ નકી ગવા	
૮ સાના શનદ	ચરિત્ર ૧૧	૧૬ નવનકાલી નેટ	૧૧૧ પાટ ૨

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨]

મૂલ્ય: ફ્રેંક ભાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

પૂર્વ બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાંઓનો પરિચય કરાવતાં પ્રેરક છબન-અસરોની પુસ્તિકાઓ.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક: શ્રી ગુરુદયાલ મલિક: મૂલ્ય: સવા રૂપિયા

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'ભક્તની અંજલિ'માં આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે:

"રેખ્યુલ ભક્તો જેમ મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલા વિમલી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે અલેક નોંધ રહે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને સાધીજી વચ્ચે અલેક જુએ છે એમની એ અલેક દૃષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિસ્તર કરી છે."

મસ્તીની પળોમાં

લેખક: રતિલાલ-અનિલ: મૂલ્ય: પચાસેર નવા પૈસા

રોહિત સાહજિની, જોંઆ રંગીન કાગળ પર રંગીન સાહીમાં છાપેલ આ સુંદર મુદ્રાક શ્રેષ્ઠ વિશે બાળીતા વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી લખે છે:

"તમારાં ફેટલાક મુદ્રાકોમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક આકૃતિ છે. 'વશંત માગીને,' 'કહેવાનું સ્વર્ગ,' 'કોને ગમે?' જેવાં એવાં કલાકૃત્યો છે. 'ધમ્મ,' 'અધમતા જેવું' લક્ષ્મણ,' 'મૂર્તિના પદ્યરત્ન,' જેવાંમા ભવને' એવિ આકૃતિલાક છે.

"આત્મા સમૃદ્ધ થવા કરશે તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય આવશે"

ડમરો અને તુલસી

લેખક: રતિલાલ-અનિલ: મૂલ્ય: બે રૂપિયા

ગીતો, મંત્રો અને મુદ્રાકોના ના શ્રેષ્ઠની પ્રસ્તાવનામાં બાળીતા સાહિત્યકા- શ્રી મુનીલાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે:

"બાઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને "ડમરો અને તુલસી" માન્યા છે...એ પણ મંજરીમાં બે વસ્તુ જરૂર છે ડમરોનું સૌરભ અને તુલસીનો લીમ મધુર આસ્વાદ. તે કરતાંય નિશિદ છે એ માનવ-જિંદગીના નર કવિની પદ્યમંજરીનો દ્રવ્યગુણ, જે અદ્યય અકંની પેઠે તેના પ્રયેક પદ્યમાં બ્યાપેલ છે અને તેનું પાન કરનાર પાઠક કે શોતાને છબનસ્વાસ્થ્ય માટે પચ્ચકારક સ્વર નીવડે તેવો છે"

અહલાઈના બંદાઓ

મુરિદમ સતો, સેવાદિયા, ફરીર અને બલીકાઓના છબનના પ્રેરણાદાયક પ્રસંગોનો સમઠ, સરળ, સૌચક ભાગીમાં અને સુલક છાપામાં રૂપાયતલ પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયો છે. મૂલ્ય ૯ આના: પોરેજ પાચ નવા પૈસા.

ગાંધીજી સાથે છબનયાત્રા: પેપર: ગુરુદયાલ મલિક

માનવવજીનને ઊંચે ને ઊંચે ઊર્ધ્વ જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના અદેશોને મુખેય પ્રવાસ ર્ણમાં રૂંધી લેવામા આવ્યા છે. મૂ. ૨૦ નવા પૈસા.

રૂપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

માર્ગના પીપળા

સૂરી ધરતી પર થઈને એક સડક દૂર દૂર ચાલી નાચ છે. રસ્તો ક્યાંય જતો નથી છતાં ઘણે ઘણે દૂર પહોંચી જાય છે, એ બલિહારી લોકોની જોડે છે. આસપાસ દૂર દૂર સુધી નહીં જેવાં ઝાંખરાં કે બાવળ દેખાય છે, બાકી તો એ જ બૂખરા પથરાયેલ અને બૂખરી ધરતી. પણ રસ્તાની આગુ બાજુ રસ્તાની સાથે સાથે દૂર દૂર પીપળાની હાર ચાલી જતી દેખાય છે. ક્યાંક ક્યાંક વડ છે, પણ મોટે ભાગે તો પીપળા જ દેખાય છે.

આસપાસની ધરતી તો શર બપોરે ધબે છે. પણ વૃક્ષોના છાંયડાને કારણે રસ્તે એટલી ગરમી લાગતી નથી. મને વિચાર આવ્યો: આસપાસ પાંચ વૃક્ષો દેખાતાં નથી, અને અહીં તો હારોહાર પીપળા દૂર દૂર સુધી દેખાય છે. એમ કેમ? હા પાંચ જાહેમત લઈને આ વૃક્ષો ઉછેરવામાં આવ્યાં છે. બાકી અહીં પણ એ જ ઉપાડી ને બૂખરી ધરતી હોત. પણ બીજાં વૃક્ષો નહીં ને, આ પીપળા જ કેમ? પીપળાની તો ઠાળ કાપી અને ચોમાસે જમીનમાં ફાંપી દીધી કે એ જામી નાચ છે. પણ એક બે વર્ષ એને પાણી પાઈ ને જરા મોંઘે થવા દીધા કે પછી આ બૂખરી ધરતીમાંથી એ પોતાનું પોષણ મેળવી લે છે. બીજાં વૃક્ષો તો બહુ લાકુનપાત્રન માટે, અને તે જોઈતાં પડે કે શરૂઆતમાં કરમાઈ જ નાચ.

આ બૂખરી ધરતીની જ શી વાત કરવી? જ્યાં કયો પાણી માટીનો મંઠવ આવ્યોને દેખાતો નથી એવી ભીંતમાં ય પીપળો જડ નાળે છે અને પાંગરે છે. તાકેડાં અને રિસામળા મનામળામી એ પર છે.

મને વિચાર આવ્યો: હું આ પીપળા જોયો ખરો? મને સ્પષ્ટ જવાબ આપ્યો: ના, મારે આટલી સગવડ તો લોઈએ જ, આટલાં ને એવડાં કપડાં ઝોણામા ઝોણા લેઈએ જ, આટલો પગાર તો આટલો હાથખર્ચ, આવડું ઘર ને આપડો ખોરાક લોઈએ જ! ન મળે એટલે પેલા કલમી આંખા પંઢે કરમાવા માડું! જરા હેત આંધું પડે કે ચોડું પડી જાય.

ત્યારે આ પીપળા જેવું કોઈ હશે? હા, છે, એક બે નહીં, આ પીપળાની જેમ અનેક. આઠો ખાતળો દોઢલો, આઠાં ખાતળાં કપડો, નહીં જેવું ઘર, નહીં જેવો પગાર અને નહીં જેવો હાથખર્ચ મળે. કે બધો ભગો! કોઈએ દીધો નહીં, તો શાપો નહીં, એમની ઇવનશક્તિ તો, રસકસ દિવાની બીંતમાં એ પીપળો જોગીને પાંગરે છે, એમ ઇવનના સાધનોના અશોષવાળા ચાતાવરણમાં જન્મે છે, ત્યાંથી જ ઇવનશક્તિ મેળવે છે, અને પાંગરે છે. કોઈએ હેત કહ્યું તો સારી વાત છે, ન કહ્યું તો એમાં વળી કરમાયે કેમ આવે? આવું છે એમનું. તે બીંતમાંના પીપળા પંઢે દોઢ વાર સમાજમાં વરડ ખાટે છે ખરા, પણ મોટે ભાગે તો ઇવનના પોરી મોર્ગે પ્રવાચીને છાંયડો જ આપે છે. ઇવનના સજમાર્ગની ખડી ચોડી કરે છે. અને પોષણ પણ બૂખરી ધરતીમાંથી જ મેળવી લે છે.

ભગવાનનો વાસ, કહે છે કે પીપળાનાં પાંદડાંમાં હોય છે. પીપળા વિદ્યે ઉપરના વિચાર આવ્યા પછી મને લાગ્યું કે, ખરેખર ભગવાન પીપળાના પાંદડાંમાં જ વસતા હોવા લેઈએ.

क
र
क
र

लक्ष्मी-वर्धन गायत्री

થોડાંક ફૂલ

હીંદી ભારે ખાંતીલી છે. ખાંત માટે તેનો દાખલો અપાય તે ખોટું નથી. પણ આપણે એ બાબતું નોંધવું કે એમાં કોઈ કંઈક કરવાના અતિ-લોભમાં તે અધમુખા અવડાને પણ લોગી મળી પડે છે અને તેનું મોત બગાડે છે, ભારે કદ આપે છે. માણસની ખાંતમાં આવી હિંસા ન હોય. તો જ તે ખાંત કહેવાય.

પોતાને માટે, બકરી કરતાં વાપ વધારે સાહસ કરે છે, કેમકે તેનું પેટ ખોટું છે—એટલે એનું આસ્થ્ય કે વિશેષ ઉદ્વેગ ન હોય.

સાહસ તો માઠપણુ રે બોલું કરે છે? પણ તેની પ્રવૃત્તિ કોણ કરે છે? શક્તિ કઈ દિશામાં, કેટલા વેગમાં, કઈ અપેક્ષાએ વહે છે તેના પર સાહસનો આધાર છે.

કેરળને બ્યારે સેવાકેષે બોળખાખીએ છીએ ત્યારે એમાં સુસ્થ પ્રદારણું અભિમાન આપી બાય છે. તેથી જોલડું, જે સેવાને ફરજ માને છે તેનામાં નમ્રતા આવે છે અને તેને કાર્યનો ભાર લાગતો નથી.

કેટલીક ઇંધણનો વરાળ જેવી છે, તેને પ્રચટ કરવી હોય તો શાંત કરવી નોંધવું. નહીં તો બંધવાશમાં ઉડળણું પાણી ઢાકળને કે કીને છીડી તપ છે તેનું ઘસી.

લંકાની ચમળ કહેવાય છે, એ અર્થાત અતિ-શીલ છે. એની પાછળ દોડીએ તો, આપણી અતિ એટલી નહીં એવાથી અકપથી દોડવે જતા વાહન પાછળ દોડતી મૂળ જેટલું નિમ્નજન બઈએ—હાથી-પાત્ર બનીએ.

ખે હોડીએ જીકબીજની વિરુદ્ધ દિશામાં પાસે પાસે યઈન જતી હોય છતાં તેમની પ્રત્યેકની દિશા સાચી હોય છે, તેમ આપણાથી વિરુદ્ધ દિશામાં જતાં માણસનું ને આપણું હોય, એ

અસંભવિત નથી.

તુલસીનો છાંક અનેક કારણે પવિત્ર ગણાય છે. એવું જીવન સુવાસિત અને તીનમધુર છે, તેમ મૃત્યુય આગણું છે. એ સુકાય છે ત્યારે ઉકરે નથી જતો પણ મસાણે બાય છે, અને ઠાઈ શાખની સાથે બળે છે.

તો જ્ય પાંદડાંનું હોય તેમ ફીવાનું પણ હોય, જેવો સમય તેવી શોભા. સમયે શોભે તે કસમયે, ન રે શોભે, શોભા પછ બગાડે. આમ સમયને બોળખે છે, ફીપાવે—શોભારે છે તે પોતે પણ શોભે છે.

દ્રીયો તેલના અભાવથી બુઝાય તેમ વાય-સની આપટથી પણ બોલવાય—ખાંનેનો મિજ હોય ત્યારે તે બળે. આમ અગ્રકુળ વાતાવરણમાં કરેલું કામ તસ્ત દેખાય છે. અને દ્રીયે પણ છે. તે તો સ્વાભાવિક અને સામાન્ય પણ છે. વિરૂદ્ધ વાતાવરણમાં જે કાર્યની જ્યોત સ્તતત જલતી રાખે છે. તે અસાધારણ છે અને તેથી તેમાં ચીરતા અને પ્રેરણા પળે છે.

મૂનની અક્તિ જેણે બાળી નથી, બુદ્ધિને વેશવ બધા નથી, આત્મસમૃદ્ધને મંથાળખી નથી, પદાર્થોની આતસવતા તંત્રા અભાવની પાત્ર ન કરી શકે.

કૃષ્ણમીંદ સિંહુરીઆ પચ્ચરને કંચરરૂપે પૂજાપાયા, કળા કારાગરાથી અમુક મંદિરની ગાવન પૂજાના કરતા સક્રિયાવાના ગણા નથી હોતો—પછી હબરૂની તેના બાળક પ્રત્યે સાચી મમતા હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય?

વૃત્તનું મૂલ્ય તેનો વોજા આકે તેનાથી વધારે હોય તો જે વસ્તુમાં નથી હોતું, સાદી સુતસઉ સાદીનું મૂલ્ય જેટલું સામાન્ય ઘરની ચુલિયીને હોય એટલું સદીને ન હોય. —અ

સારાંશ

ઉદ્દેશ્યના પ્રમાણમાં

૪૧ ૧૧ [૧૨ - જાન્યુઆરી - ૧૯૫૬] અંક ૧૧ મે

પોતાના કુટુંબને માટે પ્રમાણિક-
પણે તેમ જ કાંઈ પણ પ્રકારની
દિસામાં સામેલ વચા વિના જે
કમાણી કરે છે તે આજે દેશની મેલા
કરે છે —આપુ

(ગાંધીજી અને ગુરુદેવની કૃતિઓનાં ચિત્રાંશુઓ)

સરદારશ્રીનો પત્ર

સેન્ટ્રલ જેલ નાનિક રોડ
તા. ૨-૭-૩૪

બાઈથી.....

તા. ૧-૧-૩૪નો તમારો કામળ મળ્યો હતો. તમારા ૨૮ વર્ષ પૂરાં થયાના જન્મદિવસે લખેલો હતો. તમે બાગ્યચાણી છે કે જન્મદિવસ ચોક્કસ યાદ છે. મને તો, વરસ કેડના થઈ જો વિશે પણ અટકળથી જ મરખું મારવું પડે છે. સોમરૂં પર ઠહેવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તો, 'આશરે આટલાં' એમ જ લખાવું છું. કારણ કે મારી માને પેટે પાંચ પછર પડેલાં તે પવન કેવા નીકળશે અને શા કામમાં આવશે એનો કશો ખ્યાલ નહિ હોવાથી કેાઈએ દિવસની કે વરસની કરી નોખ કે યાદ રાખી જ નથી. 'પાછળ' જીવન નેવામાં સાર નથી. માત્ર આગળ શું કરવું એનો વિચાર કરવા પૂરતું જ પાછળ નેવાની જરૂર પડે તો નેવું, નહિ તો આજે જ જન્મ થયો છે મળીને એ કંઈ સાડું કંઈ શકે તે કરવું એના જેવું ખીટું કશું સાડું નથી.

બાપુ કઠિયાવાડ આજે એ દિવસથી માંદા પડ્યા છે એટલે તમે ઘણા પાછા એમની પાછળ પીંછામાં ચળ્યા હશે. હું તો લગભગ બારે મહીનાથી એમનાથી છૂટો પડ્યો છું. અને આવતી કાલે રાત્રે મારા અડી ૧૫ અડી પૂરાં થશે. એટલે એટલો ધટાકો તો થયો જ ના!

આશ્રમવાસીઓ માટે બાપુ સાથે ચર્ચાના પરિણામે શું છેવટનો નિર્ણય થાય છે તે લખાવે. રૂજરાતમાં જવાની તો તમને રવા પવન નથી.

અને મળે તો યે ગુજરાતમાં હવે પાછડો વખત હતો તે આવતાં બહુ જ વખત લાગશે. લોકોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવો, બાય કાઢવો અને સામા પક્ષની સતત કનડમતને પક્ષોની વળવું એ સહેલું તો નથી જ. આપણે હમણાં તો આશ્રમતો દિવસ છે. વળી પાછો ઉદય થયો ત્યારે ખરે પણ વળતા પાણીના જાતુંબવ પણ લેવા જેવા હોય છે.

....પાછો આયકાર્થ પડ્યો એ તો સાંભળ્યું હતું. અંનામાં નથી તે કહી લઈને નકામો માટો ભા કરી બગાડી દીધો છે. હવે શું કરવાનો છે એ તો ખબર નથી. પણ વધારી તો રવા મળી છે એમ સાંભળ્યું છે. ....ને હવે કોઈક રિયર થયે બચવા દેશે. તમારા રખકાટમાં છોકરાં રખડી બાપ એવું ન થવું એક એ, નહિ તો જીવિ-અમા તમને આજ દેશે.

.....ને પહેલાં બહુ લાઠ લડાવેલા છે તે હવે ક્યાંથી મળે? ગાયનાં થી લોઈએ એ તો ચોસાળમાં મળે કે સાસરે મળે, નેલમાં ક્યાંથી હો? પણ આજ સુધી જેલ એ.એ.માંથી એક શ્વાલ મનાવું હતું, એ ન હોય એમ હવે ખબર પડતી બાપ છે એ કીક છે

.....ને આશ્રમમાં ક્યાં સુધી રહેવાનું પછી શું કરવાનું એ નક્કી થાય ત્યારે જાણે. એ આશ્રમ હાવામાં છે તો ડો. પટેલને હાથ બતાવી આવે અને કંઈ કરવા જેવું હોય તો પછી આવે એ સાડું છે.

તમારા રમાચાર લખતા રહેશે.

એ જ, વલ્લભભાઈના વદમાતરમ

- આપણે હાથે જીવ કરી થાય જ નહીં એવું માની એલવાની અવગતમાં આપણે ન ફાસડીએ.
- માનવસ માત્ર જીવને પાવ છે. પરંતુ પોતાની જોડે પડતી ધટલો બોધ થઈતેરી જોને ફરી ન કરવાની યકિર પણ માનવસને મળે ની છે.
- પૂજા કરાધરો પવિત્ર હોય તો જ સાચી પૂજા થાય

ન પહેાચાડેલા પત્ર

નાતાલના દિવસ નજીક આવી રહ્યા છે. કામચલાની સખ્યા રોજ રોજ વધતી જ વધતી છે. સાબના સમય છે ટપાન ઓફિસમાં લગભગ બધા કામ કરનાન થઈ ચા માથા છે. પરંતુ એટલે માર્ટિનન થઈ જવાની ઉતાવળ નથી એ પોતાના કામમાં જ દૂલે છે.

એનો નાનો પુત્ર આન્તોન યુજરી મરાછેત્વાટથી માર્ટિનને કલામાં રસ રહી નથી. થઈ એની પત્ની બાને એક નાની દીકરી જન્મ છે. જન્મ એમના ઝલે જન્મ આજ કાન એ ઉદભવી શન મરા છે. બ્યારે એ જન્મી થઈ પહેાને છે તે એને પોતાના બાળક આન્તોનના નાનનીના થઈ બાલે છે, તે કથી રીતે થોડોતો થઈથા બ્યારવા હતા. કથી રીતે થઈથાને પહેાચતા જ આન્તોન થોડી આરતા હતો, અને મારી બાળની પકડીને એ જાદર થઈ જતા હતો અને પોતાની કાળીરેત બાળમાં કથારેક મ નિરની તો કથારેક મહેત વિદની કિરકાલ ક જન્મવાતા હતા. પરંતુ કથી પહેાચતા જ એ બધુ થા આરતા હઈથ થઈથ બાલે છે. ટપ મૂઝાઈ જાથ છે. એટલે એણે આજકાલ પરે મેાના પહેાચતા જ નિવસ કથી છે.

આને પહેાન તોખા તોખા કરતા એની સાથે એક આજ જન્મે કાગળ આરો અને એ આટલી મથા અને પર જન્મ હતું — કિમસ કાપર સંકાકનોડ અને કથેનાથ હતું — રજાનાં મજાન જન્મ ન મ મજાન મજાન નેપુ મ ન મુ. 'તોતો દહી આ કાગળ' પોતે કિનેા. એણે વિચારી માર્ટિને કાગળ પોતાના મજાનમાં મૂકી દીધી, અને તે કથી પોતાના કામમાં મારી મરા.

પરંતુ પેાતે મજાન મજાન નામ સરનામાં લઈ કાગળ એની ઉત્કાંને ઉત્તરિત કર થા લાગ્યા. નહીં એણે કામ કર્યા કો ન ન કથી માર્ટિન જાદર આર અને એકાંત જન્મ નેપુ નેપુ મેસી પત્ર કથીને પાચવા સાથે કાગળ પાચત. પાચતા એણે એકાંત પત્ર બાલે જાવતા મથા કાગળમાં જન્મ હતું —

વહાલા પિતા રહ-લાડેલા,

આર તમને આર પ્રધુમ કુ જન્મ છું કે તમે એક નાતાને જ પોતા માટે સારા સારા રમકકા અને એટો રાને બુધવાપ અમના મિહાનમાં માથા આગળ મૂકી જાન છે. આરે કુ નહતા માટે કાગળ લખી રહી છું કે આ નાતાને માટે રમકકા નથી બેનના. પરંતુ મારા બે કામો તમારે કન થા પડે. અને ખબર છે કે તમે જ એ ક મ કરી ર મર એટલે ન તમને પત્ર લખુ છું.

મારો એક નાનો બાર્ડ હતો આન્તોન હતું એણે નામ કહે છે કે હમણ તરતના મા આપ્ત મથા છે. જન્મ નામને ત પોતાના રમકકા સાથે લઈ ગયા નથી. આટી જૂની મથા છે. કહે છે કે હવે તે કથારિ પાછો નહીં થઈ છું. તમે તેજ રમકકા તને પોતામાં કથારેક રાથે કુ આર માથા નીમે બધા જન્મ મૂકા. તમે એને માટે પહાન પહેાચ કરા અને એને કથી તકીની ન પડે એવી બ્યારથા કરો.

બીજુ કામ એ છે કે બ્યારથી મારો એ સાર્ માથે મથા છે ત્યારથી આ પિતા બધુ કુ ખા રહે છે. આજ ક મ એ સમયકર થઈ જન્મ આરતા નથી. આજની સાથે થાત કરતા નથી. હમણ નથી પહેાલ એ મારી સાથે જન્મ હસતા રમતા હતા થા થા જન્મ કુ ખા રહે છે છું. તમે પિતાને સમજાવો એમણે કુ મ કર કે રા. નેપી આ પહેાલી પડે હસતા થામ. તમને ખબર નહીં એમ થાત અને કેટલો બધો આન હ થઈ. તમે આટલા બે કામ જરૂર કરવે મારે બીજુ કથા એકાંત નથી કે તમારી નામ એકાંત.

—તમારી પુત્રી મરી.

કાગળ પૂરે થતા જ માર્ટિનની આખામાંથી આજ કથાર થાત એ કાગળ એની જ પુત્રીને કથા તરત જ એ જાને થઈ થા અને પોતાની પુત્રી પાત હઈ કે એને મૂખને કાગળમાં કરવા — મરાનર પહેાચની નેપા. [એક જ કથા સારી પરી — મ માર કાગળ]

ઉંનથી પડતા થોફને નીન્ને પચ્ચર કહે છે કે તુ મામ પર થ થો છે તારા બાગ પડી નજ, તુ મારી જાલ.

પ્રથમ કહે છે કે તુ છે તારીને જન્મ કથી એક મજા પત્ર બાલે તા જન્મ એક થતા નહીં મારે આજ સદમણી દર થા નહીં તા કુ તમે કરી.

“હજી વર્ષો ઉપરની વાત યાદ આરે છે ત્યારે કે સાન્નિધિતન દત્તો સાન્નિધિતનના સાળાની છટી રસિયા ને જ ને જીવવારે નતી હતી દિલ્લે સ પૂર્ણ છટી જેને જે કરવું હોય તે કરે તે રસિયા તેમને રતન ત્રતા હોય રમવું હોય તે રમે હજી કોય તે બંને જેની જે કમલ તે પ્રભાએ તે વત”

હ એક ઝાઝ તમે મેડો હતો કાન્ય અને મેડો હતો ભગવાન જાણે મારા મનમાં સના વિચારો ચાની રજા હતો! સાથે છે કે હોજર વિચાર હતા નહીં એક જ બેસી રહી હતો પશુ એટલું તો હજી કે કે હોઈ મસ્તીમાં હતો એવામાં એક હ સાત વર્ષનો માળકે મારી પાસે આવ્યો બોલો રહી અને અની ખચરના પડી બાળકે આવે ખબો દનાઓ અને કહોયે જ ગાળીમાં “દાત” એટલે મેડાબાઈ અર્થ ચાલ હ

મનિકે દાદા મનિકે દાદા હું વિચાર કરો છો? ત બાગે મને પૂછ્યું
(સાન્નિધિતનના તે વખતે કે ચૂકપિતાલુ કામ કરતે હતા)

કોઈ નહીં” મે જવાબ આપ્યો
બાળકે માન્યુ નહીં સત્યામક આ રીતે તે મારી સામે મેડો તમારે કહેવું જ પડે તમે રના વિચાર કરો છો? મ બો પૂછ્યા

હુ દાખો સહસા બદલવી ભગવાને જ પ્રથ કરા ચો (ભગવાન સન્દ એટલા માટે છે કે સામે નાના બન્યાઓ મેડો હતા)

હુ તમે પૂછું કે કોને કોને ભગવાન કોળા જેવો છો? માળકે ચૂપ રહી વિચારમાં પડી રહે પશુ એક દમ મો વા “મારી બાના જેવો”

એટલામાં સામે રમતા બાળકે માળકી કેટલાક વાતો કો આન્યા પાસે ગયા માળકેને (પશુ કરીને જેલું નામ જિલ્લેન્દ હો) મોનારવા બાન્યા આવત જિલ્લેન્દ કેમ મેડો હ આવત રમવા”

તે ગયે
હજી એક જ હુ મેડો હતો
ત્યા બાળ માર પાન બાળકો દોડી આવ્યા
“મનિકે દાદા, મનિકે દાદા” કહેતા અને ધેરી

વળીને પાસે મેડા એમને પશુ મે એ જ પ્રથ પૂછવા
“વાસના કયા હો મેડા જેવો હો”

મેડોએ કહ્યું “મારી વા જેવો છે” મેડોએ કહ્યું
“બાપુજી જેવો છે” મેડોએ કહ્યું “બાઈ જેવો છે” મેડોએ કહ્યું “બાઈ જેવો છે” મેડોએ તે વળી કહ્યું “દાદામાં જેવો છે કેમકે તે મને મારતી નથી રહુ છુ ત્યારે બોળામાં મહલે છે આ તો મને મારે છે”

એટલામાં કોકેટના મેડાનના નાનો દોડી આવ્યા અને રમવા માટે મોલારવા બાન્યા રમવા જતા ન હતા તેવા બાળકેને વ પરાણે લઈ ગયા

હુ મેડો હતો તે ઝાઝ બાતીમ તના સાજનો વખત હતો સુઈ મારી મહલે હ ઝાઝ પશુ સાક્ષી છે મારા હ વમા સ પંકલ હોવું એક જ મૂળ નીકળ્યું “મસુડ મ હુ તો દાસ”

મે કઈ જ માન્યુ નહીં મારો માત્ર એનો સહ વાસ એ જ ભગવાન હ એને ને મારી રાખીડ, તે એની લીના પાખીડું નહીં આવતની સીમાના કઈ ન વસ નહીં ભગવાનનો સહાસ મહત્વનો હ”

“આજથી આજની પ્રાઈના એક ઝાઝ તમે છે જી ઝાઝ જ જ જ મારી પાસે વર્ષોજીની ગાથા ગવરાવે છે કેમકે, તે જા પાછીર કે રાતો અધરાત હુ કડ છુ”

“આર નાગનાનો સુમાર હતો કે વૃહ દરિયા કોરે આટલ મારતા હતા અને નામ્ય કે મેડોએ માત્ર ખના પર દાય મૂક્યો છે મે પાછુ માળકેને નેવું મેડો રિસાટ પુડ મારી પાછળ બોલો હ માર્કેને હુ તેમના મરણના નમ્યા પડી મેડો આદર વેસીને પૂરી તણ ના લોમ એવી દિવ્ય વાડી કાને પડી તારે વેર આન્યા છુ મા, આતિથ્ય કોઈ રીતે કરે છે”

સન્દો સાન્નિધિ પૂન જ દુખ પશુ એના રિસાટ પુડ છુ આતિથ્ય કેવી રીતે કરવું? મુજો રહો તેઓ અત્યંત મહ મળા કષ્ટથી આવ્યા કયા ગયા ખા જ નથી આજીની આવ્યા અને ગયા અ આવ્યા હતા હુ આતિથ્ય કરી ના સર મે એટલું વાદ છે ત્યારથી મે દરિયા સામે અને તાલચો સામે પ્રતિજ્ઞા કરી કે નામ્યુ ને છાન છે, તેમ મારી દરિય એવી રાખીડ કે ને કો

મને મને, પડી નાખો હોય કે ચોટાં હોય એનું સ્થિતિ
 અસ્થિત કરીશ મારી પાસે એક જ અમૂલ્ય વસ્તુ છે કે
 પ્રેમ એ મને ને સહિત આપી છે, ને મારે મધ્યમે આપવી
 સિવાય સ્વપાકાર્યનું અપાકાર ન થઈ જાય અને
 મધ્યમે પ્રેમ કરતો એ મનપ્રસન્ન મેલ સિદ્ધસ્તુ અને આવ
 રુ જગતમા મધ્યા વમે છે તે એમના જ છે અને હું
 એમની સારે પ્રેમથી વર્ણિત એમનું આસ્થિત કરીશ
 તો તે વખતે ને તિરાહપુરુષ તિરાહ થઈ આવ્યો નવો
 હતો ને, વખતે પ્રસન્ન થશે આ અનુવર્તની સ્થિતિ એક
 મનપ્રસન્ન થશે ને વ પીમે રાર સારે તદ્દત જ એન
 નામા મૂલ્ય ભવ છે પડેના તો સવારે થી ને ગીત રૂર
 ને મારો દલો ખડું હશે એનું નથી થઈ

પરમા અરેકા મુખ્યત્વે એમ જાણીએતું જાતન
 કરના આચાર્ય !

મહેમાનો આવ્યા હતા એ જાત ન માગવા સાર
 જાણવું ન માગવા સીલત ન માગવ એને કે સાન્નિ
 વિમલ મારે મન આપું કે સ નામજા મનપ્રસન્ન મરિની
 દિવાનો પર જોઈ કુશલ કાકાકા દિ વંચ એમનેકામ
 કપું ના તેન એકા સુદે દેન ભક્ત મ પડવા વ
 વાન હતી ધૂનના મહેમાનને સામગ્રી લેકાતુ મનુ હવું
 પો પી દવાલા આગળે બહુ જ નજર જાતી ન હતી અને
 જાતી તો હું તેમની દુરેડા કરતી આવડત સામે જ
 હતા એમની રીતવાની કામ પડી જોઈ જાણ્યો
 કે જાણે પડી મેલતિ !

કે જ પાકાર્થ મારી સમારી રીત પર થઈક
 એમ થયા ખરેખર અચાલના કિલ્લા જાણે મારે
 હેતુ બધું જાણ છે !

સાધુ પત્ની થ જ સારી જેવા આચાર્ય !

એક વાર આવ્યાં અમારી સિદ્ધકર્તીના અને
 કુટુંબના થવા નિહતી એમ મેમ વહા-જોડવા સમાવ
 મનાવે જ રે અતર પૂછ કે મુલ્યજનના હિંત પડેના
 મ રાગપી પીડાતી નરેને પૂછુ આચાર્ય મારે
 મ કેવું નિવતી વાત મર્થ પડી હશે મહન થતું નથી !

કે પડીને આત્મિક કેવલ આપે છે કારે નથી
 એની એવી રીત જાત કુશળ કાકાકારની રીત અચાલ
 ભરે એ માતા એ જાહેન એવી થઈક હોય છે
 એ મર્થામા રહેને આજે મોરુ જા-જુ આજા

આજ પ્રગટતે કીત જાપા
 આજ પ્રગટતે કીત જાપા

સત અખ હી અતમ દુષ્ટિ
 કિંચિતે અજ કા અદખટાપા

પૂજા તણ મેતે અદરશે,
 કીત એર હરકે આપા આજ મમાતમે

‘કે હું’ રિયા જવાબ પ્રભૂને
 તેજા મહેમાન હો કે આપા

કયા કરેમિ શેરી અસ્તિર
 પે કહેકેકાને મુને સવમાપા આજ મમાતમે

અપેલાના પાસે પડુ મિત્ર પર રાખવા છવન દુરા
 મહેમાનમે બહેનું છે તો અને આન એની સાન્નિ
 હપાર નહી એ મ લક્ષ્મી રાખુ !

પાછાથી જાતને રો મોંપીને મેલવા તો ના
 સામાની કામ પીએ કેમજવામ એ મારે હમેર ! મિત્ર
 જાણી મારે એક બહેન હતી મારા પર ખૂન પ્રેમ
 રા પડી હતી એકે મને નક પ્રભૂને આપો મને પહે
 રના વળુ તિલાતી કાપડાને પ્રભૂને મારે પહેરેલા કે
 કેમ ! રિયાર નેવે આ-વો, તેજા જ એ પ્રભૂનામ રણ
 રેવ નસીક અપેલા મહેમાને સહમ તાર રુદેરેના નજરે
 પડવો એ તાર હોત પ્રભૂને મે પડેશો એ જ દિરસે
 મારે સેરાવાવ બાપુ પડેશ જવતુ હતુ બાપુ પાને મરે
 બાપુની પડેશ જ નજર પ્રભૂને પડે તરત જ મને
 એકવો આપું કે મુદે તારા પિદેશીમા આપમે શોભીએ
 ખરા ? વાતની મે નજરપૂર્વિક મોખરત કરી

જનુ બાપુ તે બાપુ એમજો જવાન આપે ! એને
 કમ્પ પડુ હું શોઈ તે કદિ ન પડે ! મારે તે નિયમ
 મિત્રને નિયમ !

કે સા-નથી રણો મારે તે મહેમાની મામ પીને પ્રેમ
 પૂર્વિક મનોપરી હતી મારે મન એ કરેજ હતી એ ખૂન
 મર્થ મિત્ર આનદ અનુભવી એ પ્રભૂને તાર પડીથી
 એક અસલામ મરીતને માન કરી !

અચાલને દિનજ ૨૬ ૩ નવમું છે પ્રભૂને
 જાણે એને ને હેતો નવો જાત છે મને એમ પી નિવ
 નથી વાતોમા થી એ અવ-સ મને કે — નિમળા પદેય

અમે કાસમા 'રેમપિક્કિંગ' કોનેલી' - કચરોપૂનો
 જેગો કરનારાઓની એક વસાહત બોર્ડ આભેપિયર
 નામના એક રોમન થેઓલોજિક ડિપ્ટ છે એક દિવસ એવું
 થયું કે રાત્રે તેઓ પોતાના ધરમા સુતા હતા ત્યારે ડોલચી
 બારણું અખડાવ્યું એમણે બારણું ખોલ્યું તો બહાર એક
 માણસને જોયો તેણે કહ્યું 'બહાર બહુ દડી પડે
 છે, શું તમે તમારા ધરમા અને રાત માગવા દેશો?' ક્રિષ્ટ
 કા પાટી કમરે, તે બહાર દિલના દાતા આમલુક રાતે તેમ
 દિવસે પણ રહી ડેલ્લીક રુનો પણ કરી બેઠેક રાત
 પછી બંને એક માણસ એમ બે બારણું ટોકતો આવી
 જોગો. એને પણ આભેપિયરે ધરમા જગ્યા આપી અને
 એમ કરતા એના ધરમા પાંચ છ માણસો આવીને રહ્યા
 પણ એમના ધરમા ડોલચી જગ્યા ન હતી એમને વિચાર
 આવ્યો કે આ લોકોના ક્યા શી રીતે ઉલ્લેખ? એમણે
 આવનારાઓને પૂછ્યું કે પેરિસમા તમારા કોટલા કેટ
 લોકો રહે છે?

હવે પેરિસનો વિચાર કરો! એ સી ટકા પેરિસને
 આવાત લાગ્યું પડે છે બે પશ્ચિમ યુરોપના છે વીસ ટકાનો
 નમૂના ઉપર પ્રમાણે છે પેરિસ યુરોપી સૌથી સુદર
 અને સમૃદ્ધ શહેર છે કાન્કલ ડેલ્લાઓના મન એવો ॥
 કે કાસ મનદી રહે છે, પણ રાતવખા બહુ નથી એવું
 લોકોને પણ કે નીક ખાટા પાન પડે છે એટલે ત્યાં લોકોય
 અરિયરતા રહે છે વર્ષના ૧૦૦૦ પ્રવાસન કળ બદલાય
 છે ૧૨૦ દેશની મુશ્કેલી સારી છે કારણકે એવાં વર્ષો રહ્યા
 છે, ધન સંપત્તિ પણ વધે છે સર્વનામક કામ પણ થયું
 થઈ રહ્યું છે કળામા, સાહિત્યમા, વિવરણમા - કલામા
 એ દેશ પહોંત નથી

પરંતુ એવા દેશની રાજધાની પેરિસમા જેવા લોકો
 પણ રહે ॥ એમને સુનાની કળા પણ મળતી નથી એ
 દુરપાય પર સૂચે છે! એવા લોકો સાથે વાતચિત કરતા
 આભેપિયરને જાણ થઈ કે એવા લોકોની સંખ્યા ઘટી છે
 એણે કહ્યું કે એ સૌને મેળા કરો દિવસ મા જગ્યા બેળા
 થયા આમપિયરે આ ક્રમ બળે રહ્યું વિચાર્યું ત્યારે
 એમને એક ઉલ્લેખ સંજો. આરે તરફ મનુષ્યનું આ બળ
 રસાઓ પર ને ખુદી ખાતે બળકે કમરપેટીકા પછી
 છે તમે બધા જાઓ અને એ બધામા રાધેખોજ કરી

કામની નીજ લાગે તે ઉપાદી લાવો.

અને એમ કચરોપૂનો જેગો કરવાનું શરૂ થયું કપા
 કપી કપા, કચકપી કેકરી કપાકપી લાગેલા વાસણો!
 કચકપી બાગ્યુલારુ ક્રીમર વગેરે સામાન મળ્યા
 સોજ મળી તેને ઘેઠકરીને રવનજ કર્યો, જરૂરી મરગત
 કરી અને જમનમા કાઈને નેચી આન્યા એ ત દેલાક
 પેસા ઉપન્યા આભેપિયરે કહ્યું 'મારો, એ પેસાથી
 અને તમારી સૌની મરનતથી આપણે વસવાટો ખાધીએ'
 એ રીતે 'રેમપિક્કિંગ કોનેલી' શક થઈ અખનારાગલ
 એની ખબરે ઉપાઈ પછી શું પૂછ્યું? ડેલિશિયન પર ટેલિ
 શોન આવવા લાગ્યા કે, અમરે ત્યાં જતો સોફા છે, ફર્ન ચર
 છે, આલમરી છે, વાસણ છે, કપડા છે, કોટ છે તમે
 આવીને લઈ જાઓ' આ પ્રમાણે આરે તરફથી એમની
 પાસે સામાન આવવા લાગ્યો એ લોકો સામાન વેચવા
 નેચો કરી વેચી નાખતા અને તે હિપજમાથી પોતાની
 જરૂરિયાતો વસાવતા ગયા

અને એણે કે ત્યાં એક કોનેલી વસી ॥ એક માણ
 સના દેભાણે વગાથી કેવું સારું આદેશન શરૂ થયું નથી
 કેટલા લોકોને રાહત મળી? એ બધું 'કન્ટ્રીફાન' થી
 નથી થયું, કાવલથી નથી થયું કલબનુ મા રથાપવા
 પણ પ્રકોટ ઉલ્લેખ કરે નહીં, એના મરતા વિરોધ
 રહ્યાની વાત એ છે કે માણસને પડતો થયો એના
 આત્માની નદર વિચારે! ૧૯૧૫, ૧૬ મે જેણે કે એ
 કોનેલી માં લાંબી દટાલીશ, રેખાક શી, વિદ્યાર્થીઓ
 આવીને સિગર અથાવે છે અને રેમપિક્કિંગ મા મેલ
 કરે છે આજ સર્વોદયની મૂલ કાવના છે જેનો આપણે
 અચાર કરવા મગીએ છીએ અને ત્યાં એજ સર્વોદયના
 ફર્ન થયા

મ. મેલ સોથી વિરોધ પ્રતિભાશાળી નકિતએમા
 ઈટાલીના મિસ્ટર ડેલ્લાને મરુતુ ૬ રોકકેમ પહોં
 નો વા અને ત્યાંની કારકિર્મી અપવામા આવ્યો એના
 વખતુ દણ 'મિટીંગ વિથ ડેલ્લાની કમિટી' મે પૂછ્યું
 કે, 'એલ્બીની કમિટી અર્થા કપાથી? આ તો અત્યત
 સમૃદ્ધ દેશ છે, ઈટાલી તો નિન્નારા ગરીબ દેશ! અર્થા
 એના નામે શી રીતે કમિટી બની?' એમણે કહ્યું કે
 'ડેલ્લાની અર્થા આવના દાતા એમનું નકિતવ, કાવણે,

અને વિચારી શકે. એટલા બધા પ્રગટિત થયા કે એમના કામના મદદ કરેલા બધી કમિટીની સલાખા કરાખા આવી.

હિંદીની ઘડિયું સંસ્થાની નામનો એક ટાપુ છે તેની રાજધાની પાપમાપાના તેમજ રહે છે. એ માણસ ગાંધીજી જેવા મોરબ જિનિયમ છે. હેનની પોતાની આસ પાસની બેઠારી એવું ને બહુ કુખી થતા એમને વિચારું કે આપણી ઠાંકિ રહેતા કાલેજા જેવું છે આ મુનીશને બધીથી કાલેજી જ એવું છે. પણ હી રીતે એમને ખૂબ વિચાર કર્યા બાદ એક દિવસ એમને એક વિચાર આવ્યો. એમને હેટલાક મેકાગિને બેસા કરી પુણ્ય. "સુ નખેને કામ નથી નથી મળતાં સૌએ કહ્યું કે નથી મળતાં."

હેનનીએ પુણ્ય કે, "હા. તમારું સામ સામજી છે." મોડીએ કહ્યું કે, "હા. અને તમારું છે હીએ."

હેનનીએ કહ્યું આનો આપણે હકમાન પાડીએ.

"મ. પા. તારું કહું, મમજ નથી તારા કામ પસર."

હેનની રીતી પાડીએ કે, "સૌએ એ બધાંથી પુછ્યું."

એ જ તો, પુ. તમને શીખવતાં માણ હું. આનો બહુ વડું રહેલું કરીશું. આપણી પાસ કામ નથી તારા આપણી હકમાન એ જ કે કોઈ કાર્યનિગ રથો જાહેર સામજિક કામ કરીએ."

હુનપા માટે આ એક કાર્ય વિચિત્ર વાત હતી. હેનનીએ એક વડા. નવમ સહકાર કર્યું ને કહ્યું કે આપણે બધી કામ કરીશું.

હેનની માટે મમ કે વા મા. પ. હેનની પાસ કામ પાસ કામના મોડા લખાયા એના બેસા કર્યું મમ અને પછના કામના કે, મારું તમે આ શું કરો છો?"

હેનનીએ કહ્યું કે, "તમે એના નથી અને કામ કરીએ છીએ અમારી પાસે કહ્યું કામ નથી એટલે આ કામ કરીએ છીએ અમારી આ હકમાન નથી છું કે કામ પાસ વિના કામના એટલે નથી ન. હેન."

કુરોપના કાપાએમા કમાનના કાપાએ કે હેનની અને નાના સમીએને કામ નથી મળતું એટલે સારું નિર્ણય કામ કરે છે એમ એ બધાં જાણે છે. હેનની પાસે પડી એટલે આ પા અને ને રહેલું કામ કરાખા નવમ."

જાણ્યું સૌને વિચાર કરી શીખ પેલિસ આસરેએ કહ્યું કે "તમે આમ એવડાએ કામ ન કરી શકો. આ સહકાર સુધારા અને સરકારની છે, એને સુધારવી કે નવી એ એના અધિકારની વાત છે."

હેનનીએ કહ્યું કે, "તમા મુનીશ વખતે કામ ન મળે તમા સુધી અને આ જ કામ કરીશું." આ સમયે સત્યાગ્રહ થયો કુરોપના કામ એ પહેલાં સત્યાગ્રહ હતો એટલે સત્યાગ્રહ થતા તમારે હેનની સરકારની કામ નથી એ સૌને કામ થવાના આનુ."

આ રીતે હેનનીએ કુરોપના અધિકારને મહાન પ્રમાણ કર્યું એમણે સત્યાગ્રહ કર્યા તમારે તેમજ ગા. રીજા વિશે બહુ બાધુ નળના કામ પાસ હવે ગા. રીજા વિચારેનું આપના કરી રજા છે તમા હિંદીના ગરીબ હિંદીના સત્યાગ્રહ કામ કરે છે.

સામજા બજાનગ હે. સૌને એકાંક વારે જાણ આપ રાસ કર્યું જાણ છે મારા એના પા. મિત્રો હેનના છે તે વાર વાર અપાસ કરે છે એટલે મારા હેન અને અપાસ પાસ પાસ કે હા એવું બધું આને છે એના અપાસથી બધું કે સમજિતી થીએ થતી નથી હેનની એવો કરી પ્રમાણ નથી અને અપાસ કરતાં નથી અમતું હવે એટલું હેનના છે એટલું કુરોપના સુધારું છે કે કોઈ આપાસ એવો કરી શી હુ. પ. કહ્યું એટલે એમનાથી ખાતર જ શકાતું નથી-આ આપાસપાસ સુધારના છે તેમજ આપાસ અને હુ. પાસે હવે કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે હેનનીના અપાસના અપર હેનાના જાણે બની મિત્રો કામ છે પડી કોઈ ને કોઈ તમા કામ છે એ આપણે કામ કરી રજા છે અને અમતું પ્રત્ય અપાસ આપર થયો એના સૌએ થર જ સમાજનું સુધારું દોરું છે હેનનીના પ્રયત્નથી કુરોપના સમાજના પરિવર્તનને એક નવો અર્થ સાથેક પ્રકાશ વિશ્વસ પાસે એવી અને આપણે કામ છે કુરોપ હેનનીના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણ ગા. રીજાના સિદ્ધાન્તને સોંકના સિદ્ધાન્તને જુદાન જામનાના સિદ્ધાન્તને મળના અધિકારના ગા. રીજા કામ વિનાના કરી રજા છે અને કુરોપના નવ જ કામ હેનની કરી રજા છે આ મ. અધિકાર કુરોપની રાત કરી

નોનો સૌ દર્શન શા મોડેની ભણમસજમાન બાવીશકચો
 છવન સેવાને માટે --આવુ સવ સિવસુદરતા
 મય કર્મ પ્રભુની સેવાને ખાતર કૈવ મિશ્રણે તો દરિદ્ર
 નારાયણ, ધૂલનારાણે માય પ્રભુના દર્શન થયો અને
 તેમની પ્રવક્તા સેનાના જ કર્મમાને સમાવી દીધા
 સમાગમા મુક્તિમત થતા બનાઈની સેવા કરવી એ જ
 કર્મમાનેનું એવું દોષ અને એ કર્મ સવ સિવ સુદરતાથી
 બરેનું દોષ અને અરીતે કર્મન સેવા બની રહે સેના
 શબ્દને નવે અર્થ મળતા તે નાપક નથો સેવામા
 નિરવર્ણ્ય સમર્પણવાય તથા સત્વાશિનસુ ગતાથી
 કર્મને શરૂઆતવાની ધ્વજા હોય આથી જ માધીયેએ
 કહ્યું કે છવન સેનાને સાદ છે, બોમને સાદુ નથી

સેનામાથી થયું --આવી સેના જ્યુ હજારસુ
 સાધન બન તો અર્થમ ઉત્પન્ન થાય એ વ્યાખ્યાનિક છે
 પરંતુ તેના સાથા અર્થમા તા તે નમતાનું પ્રતીક છે
 નિરભિમાન થવાનું, સમાજની સેવા કરતા ધન્ય થવાનું
 સહજ સાધન છે તમા નિર્મળતા કૈવ અને સાથે આત્માનું
 પૂરું પ્રગટીકરણ, પાપુ કૈવ જનમા પપુ આત્માન જ
 આલિ થનિ કૈવ છે તથા સના અને જાનુ મૂળઆત્માની
 અભિન્યક્તિ દોનાથી તમા બહુ સાધ્ય છે આ દૃષ્ટિએ
 જ્યુ માધીયેનું કમન સાચુ પડે છે કે કલામા સોમિ થયુ
 માર પૂરવાના હોય સન મા સમર્પણવાય કૈવ અને
 તથી વ થઈતી નજીક પડેલી ભય

સેનાનો આલે વિશાળ ખ્યાન થયુ શબ્દના અર્થની
 કાબી કરાવે છે સમર્પણવાયથી કરેનું સેનાકર્મ માન
 યદ છે મદમા જેમ તપા કૈવ સમર્પણવાય હોય
 સમાજ અર્થ કરેનું તપ હેવ તમા થઈકર્મમા સમર્પણ
 તપા અને તપ કૈવ જોઈતુ આ થઈ કર્મ એટલે
 કોમાર્ગ થઈ પપુ સમાજની ધારણે પોષણ અને ઉન્નતિ
 ખાતર કરેનું સમર્પણકર્મ

ઉપવાસને અને તેનો અર્થ --સત્સંગના બે
 ઉપમ સાધના ઉપવાસ અને પ્રાર્થના છે કર્મમાને શુદ્ધ
 અને આધ્યાત્મિક કરનાર પ્રાર્થના છે જ્યો આસે રાત્ર
 નામ લેવાની કળના ક નાર અને તે અર્થ સહજાર
 ગાધીયેને પ્રાર્થના દરમીની ન્યાયવસ્તા થઈ પડી
 મમતા છવનમા પ્રાર્થના કે તાનનામ અનેક રીતે પ્રવક્તા
 કર્મમા ઉપવાસી થઈ પડયા દિદુ શુનિય અપ ભય
 પ્રજાના એકતા અને સપ સામવાના પ્રવાસ પ્રાર્થના બની
 અને એકતરી કળના જ ભય બની રહે નિમજ્જની

સના અને આરણ્ય બે આત્મિકતા પણ પ્રાર્થનાનું સ્વરૂપ
 બને કે પછી મમાન ગમવામના અનુસંધાન થાય એ
 સતત પ્રાર્થનાનો જ પ્રકાર જી શહે દૂ કમા પ્રવક્તા અળ
 રાકત સેનાકર્મ માન બળવામના તત્ત્વજ્યુ બદરી શુદ્ધની
 સાથે અનુસંધાન કરી શરતા તે કર્મ પ્રાર્થનારૂપ બની
 ભય આવી પ્રાર્થના છવનની આનંદવસ્તા બની જતી
 જોઈ એ છવનના કર્મમાજમા આવી રેવ રૂક બને તે માટે
 પ્રાર્થનાનો અમુક સમય નિશ્ચિત કરવ મા આવે અને એ
 સમય સેવકને માટે અતિ આનંદવસ્તા બની રહે સેનાની
 પ્રાર્થનામા નમતા કૈવ ઇશ્વરમા તનમય થઈ જવાની
 વૃત્તિ થાય તેથી લેને માટે ગાધીયેએ સાધક કહેવા મોટે
 શબ્દ હાડી 'સેવક' શબ્દ વાપર્યા 'સેવક'મા સાધનાના
 બાન સાથે સેનાનો લાવ જ્યુ છે જ અને તની સાથે તેમા
 તેમજ નમતાનો સમાવેશ કરી દીધો

ઉપવાસની આવરણકતા --પ્રાર્થનાની જેમ ઉપ
 વાસ પપુ ગાડીદને માટે અક આધ્યાત્મિક આનંદવસ્તા
 થઈ પડી ઉપવાસ એટલે જ્યુ કર્મની કામગીરીમાસતત રહે
 અવે આધ્યાત્મિક નર્મ કરીને રજૂણ ઉપવાસનું મહા
 ભય જ્યુ વધાર્યું વ રીરિક કે માનસિક શક્તિના શુદ્ધિ
 પુદ્ધિ અને વધારીકર, માટે ઉપવાસ મહાન સરળ માધન
 છે એમ એમને બદલાય અને તેથી ઉપવાસ એમને મન
 મિકે અનિર્વાર્ આવરણકતા થઈ પડી આથી સમાજ
 સાનેની તનમવતાને કાળે અને સમાજ મા અરપણવાય
 મેલનિવારણ માટે પપુ કેટલીક વાર ઉપવાસ આવરણક
 થઈ જયો કેટલીક વાર તે રાજકીય કારણે માટે પ
 ઉપવાસી થયા આ ઉરિભન ઉપવાસને તેમજે દૂઢ આપ્યા
 તિન ઉપવાસ વરીકે અપુ વા છે કા પુ તેમા કિદુ
 કર્મની શુદ્ધિને પ્રશ ઉતો અપા ઉપવાસની પૂર્ણ એ
 છે કે ન આગામી માય બને તો જ તે સદજ બને બદા
 ત્વી જાણવાપરથી લાઈણ સેના કે યતાર્થ કુરિમ નન
 -- અને તથી જ દાડી વાર તે દાર્શનિ પાન અને ક
 છવનમા ઉપવ કરવાની સરોગી પ્રવાસ કૈવ તપા સેના
 પ્રાર્થના થઈદિ સાધના આવરણકતા થઈ પડે છે અને
 તપ તે દીપી જ્યુ જોડે છે

આત્મથી પ્રયોગશૂનિ --માધી--એ કર્મ નવ
 સેનારિયા ભારેબાર તપકર્મ સાવ આગ શીવતા ભી
 દીધા એનો વ્યક્તિગત પચામ મમે તપા થઈ વડ પડ
 સાદુદાયિક નેવા જ્યુ તેમના કૈવ સમાજ સેના કરવા
 જ રહી સાદુદાયિક પ્રવાસની આ રસમનામારી જ

[૧૧૦]

ચોગી વિચારને બાણુ પર સાખી પરચેશ્વરને એવાનો પ્રયત્ન કરે છે,
એટલા માટે એ સધાતો જ નથી.
બહેકે, તરવરિઆરોના નાના સહેલો પેદા થઈ
જાય છે.

જ્ઞાનદેવ કહે છે—

મેં એનાથી ઉઘડી પ્રક્રિયા દ્વારા વિશ્વ સહિત જ
ઈશ્વરને એઈ લીધા છે.
એટલા માટે અનંત રૂપમાં અને અનંત વેશમાં
મને એના દર્શન થયાં.
અને હંમેશા થતા રહે છે.
પરંતુ એટલું જાણા છતાં, દર્શનની ખૂબી એ છે કે
વિશ્વ ભૂતિરૂપી ઉપાસના સંકલ્પને માત્ર હોય
નથી થયો.

[૧૧૧]

ઈશ્વરનું રૂપ હોયે મારા જ રૂપમા સમાઈ ગયું છે.
એટલે હૃદયે પણ કુટિત થઈ ગયું છે.
કેવળ એક વાવ વાણી રહ્યો, અને રેહ પણ એમા
વિહીન થઈ ગયો.
મહીં દેહ નથી, ત્યાં દેવ નથી.
એવી છે આ દયા.
પ્રલયકાળની વેળાએ અગારે બાણુ જલમય થઈ
જાય છે,
નથી ઉગમ રહેતો, ન પ્રવાહ ન તો અગમ,
બાણર એવી જ રીતે, હોય ન તો કંઈ એવા
જેવું છે
ન હોવા જેવું,
ન કરવા જેવું જ!
પરંતુ એના અર્થ એ નથી કે કંઈ છે જ નહીં.
આલેખની વાત એ છે કે જ્ઞાન રાષ્ટ્ર છે, જેલ રાષ્ટ્ર
નહીં.
એના પરિમલથી આ આખી સૃષ્ટિ મુરખિત થઈ
ગઈ છે

એની ક્રાંતિથી આણું જગત રમણિય થઈ ગયું છે.
ક્રમાનુવન ની એ ક્રાંતિ, નં પૂર્વ, મારી અ.ખો નાં
સમાઈ ગઈ છે.

ખાલીમાં ખાણી મળી જવાની ઉપમા ઉપનિષદોએ
આપી છે.

પરંતુ મારી સ્થિતિ

આકાશમાં આકાશ મળી જાય તેની થઈ છે.

આખી સૃષ્ટિ પ્રદવાનદથી વ્યાપ્ત થઈ જવાને કારણે
પ્રપંચને રહેવાને માટે જગ્યા જ નથી રહી.

મધુથી એતપ્રિત એવા વેદ,

પરંતુ એમને પણ એવા મધુર્યું વળેન કરવામાં
હાર કબૂલીને

અને ‘નેતિ’ ‘નેતિ’ કહીને
રૂપ ગેસવાનો વારો આવે.

કેમકે, એ રૂપ એવું નથી કે બ્રહ્માને ગતાયી
શકાય.

હા, પરંતુ હસ્તમત તો થઈ ચૂક્યું છે.

અને એટલું થવા છતાં એ—

મારી વાત પૂરી નથી થવી,

ખીલ શોધ આતુ જ છે.

વિકૃતતા મેળાપનો અમરકાર જ એ છે, કે જ બધ
છતાંય શોધ આતુ જ રહેશે.

આજ મુખી હૃદયમાં આત્મરૂપેજ, ઈશ્વરને ભેટો
હોતો.

પરંતુ નિવૃત્તિનાથના ઉપદેશનો અમરકાર છુટો,
એ સરીતનું અમ અમ થઈ ગયા છે.

એવું ન નામ, ન રૂપ,

પરંતુ આજે એનાં બધાં નામ અને બધાં રૂપો
ધારણ કરી લીધાં છે.

અને તેજ નવાં નવાં ધબક કરે જ છે.

આદિ એ જ,

અંતમાં એ જ છે,

અને મધ્યમાં કાં એ જ બગીં છે.

[૧૧૨]

લાખનુ મૂવ શુકવીને જગતથી નેાખી અવુચોલ
નીજ મેઘવી છે

પરતુ માનિકી એક પગની ચે નથી
બીજી કાષ્ટે માનિકી ઇન્દ્રી તો ફરી લાખ દેવા પડશે
દરેક કાષ્ટે નવા નવા લાખ
અને પ્રત્યેક કાષ્ટે માનિકીનો નવે નવો હક

[૧૧૩]

જાનરોગીનું નિશ્ચય નિતકાર પ્રદા-
પુષ્પ વૃક્ષનું બીજ ॥
આન યાગ ॥ તરુણ નિરાકાર પરમેશ્વર-
પુષ્પ વૃક્ષની ઠીંગા,
અમારા ભક્તોના સચળ સાકાર વિશ્વવ્યાપક વિશ્વ
વિકલેડુ દુઃખ છે

[૧૧૪]

ઈશ્વર સ્વદેહની અનુભૂતિની માથે આ જગત
જગતભિ બ જાતક કોપિયો થઈ ગયું
અનાથી મતતખા ?
કેણ ॥ થયું કે તમને કઈ દેખાતું જ નથી ?
અથવા કઈ બીજું ન દેખાવા લાગ્યું ?
એની કોઈ કોઈ એકાગ્રતાથી નથી જે બનાવી શકે
જગત અશીત્ પાતાનું કે કલ્પેલા અનીતા ય ક
મેલ આપો તેણે જગત
અફરે અરીસામાં જોડું
અશીત્ જગત ની કારતા પુષ્પ થઈ
કલ્પ અને દહાને જુગા કરીને
કેવળ કલ્પન જ બાકી રહ્યું
એ તો જગત તો જ
એનો ઉદય નથી, અસ્ત નથી
સમાપ્તિ અને ઉત્થાન આદિ કલ્પ નથી
યોગી વાર રહુતિ
યોગી વાર રીતાય
નવી રીતનું દ્રવ્ય નથી
જગતમાં અસંખ્ય છયો બચ્ચ જ નથી !
એક જ એક વિશ્વ છે

અને એ સુખસામ્યનો અનુભવ અખટ કરાવી
રહ્યો છે

[૧૧૫]

કે દિ કેદિ જન્મ જે સાધનાનુ આચરણ થયું,
આ દેહમાં તે ચરિતાઈ થઈ, સ પદ થઈ,
કારણ સાધનાની તત્ત્વાર અગ્રાવવા માટે સામે
પ્રપચ બાકી જ રહ્યો નહીં.
નિરતર આનંદપૂર્વક કરવામાં આવે ની અવિનિષ્ણ
ઉદ્દમના કરવાના આ લાભ અને મરણ છે,
એ ન પૂઝે કે એ ચરણની પ્રાપ્તિ કયા ઉપાયોથી
થઈ
કરો ઉપાસ ન કરો એ પૂઝે
હવે ચિત્તન કેવી રીતે કરું ?
ચિત્તન રચનાની મતલબ છે કઈક ઠોડનું પડે છે
એવો તો હવે કરો સબલ જ નથી,
કેમકે એ બહુકથિત સ્વદેહ થઈને ચિત્તમાં અકિત
થઈ ગયું છે
તમે ચિત્ત એને કયી રીતે છે
દેહ કે પિત્ત કે નિત્ત આપિ જા કરી વૃત્તિ છ
અને ન પરમ સમયે માસમાં સમાઈ ગયા છે

૧૬ ની વર્ષ સાક્ષાત્કાર

[૧૧૬]

અ આન દનિષિ આન દયાગર,
આજ પરિપૂર્ણે મારા વસામાં આવી મેલ છે
એકલે હું એની તરફ બાઈ તે પહેલા
એ મારી તરફ આઈને અને બોખી રહ્યો ॥
મારે મારે વાનવમાં આજે રિવાજી ॥
અમની કેવી નહીતલા
કે ૨ ૧૫નો ૨ ૧૪ લેને કડી વાગે નથી
અને ૨ ૧૫ની જ કાર લેનો અચાર રહ્યો,
એ આજે મા ૧ થરે અગોર છે
પરે નાઈને બાણુ પદ એવું છે ? રીધુ છ
ને તોપણ કેમકે, જગત પૂરતી ન થઈ
માન દુઃખને ૨ ૧૪ જાણ એવું જ રીધુ ॥

શાક મારકેટમાં રી ગણના ગાઢા ને ગાઢા દલવાયા
દલા, વળી લગનગાળાને અંગે ધમકી પણ સારી હતી
વરો કેળવે એક સાથે એ યશુ યશુ રી ગણુ જોખાવી
જતા ક્યારે ખીલ શક્યાઈ પ્રમાણમાં યોગ્ય ને યોગ્ય
કેળાને કારણે દુટક ખરીદનારા જ રવલ એ રવલ હત
જતા આથી રી ગણાને યશુ કે સમૂહભોગ્યતાનુ વચ્ચ
મર્યાદા જ છે આ બધા શોધે તે વ્યક્તિવાદી છે.
ચોતાને ના વિનાર એણે છુપાવ્યો પણ નહી, આસપાસ
નાના જરયામાં પહેલા શક્યાઈને આત્મચ ચર્યાઈ તેણે
કહ્યુ પણ ખરું? ખીન શક્યાઈને જરા ખોટુ તે લાગ્યુ
પણ હરે શું? પણ કોણે રતલાવે કહ્યુ રતુ તેણે કહ્યુ
આજે તુ ટનનધ જરયામાં નહી આવી પણ અને
સોડો પાનપ ઉપાદી ભય છે એટલે તને ખરું થશે કે,
સમૂહભોગ્યતાનુ તત્વ મારામાં જ છે? ભઈ વાહ! તુ તે
મૂંઝવ છે લોકો સગવડિયા છે એક સાથે પામતો માણસ
જમાકસના દોષ ત્યારે પૂતા ને ય્યામાં ને સરતા કાવે
મથે તે જ રાક ગોઠા ખરીદે આના નાનાઈ થી? તેમાં તને
મથ? થવ ગયા કે? સમૂહભોગ્ય છે? ઠીક ભઈ મારી
વાત કરે તો ના? મત પ્રમાણે વધારેમાં વધારે વ્યક્તિ
વાદી હું હજી. ઠીક વિચલે ઠીક વતનાશાએ સમૂહ
ભોગ્યન માટે કારણ કયાં કોણ એવુ ખ્યાનમાં નથી
કર્યા કે, આઈ એમ ફેડ પણ નથી કે યોગાને પ્રુષ
કવ્યા હાને દગલા ઉતરાઈ પડે? પણ તુ સમૂહી વાત
કરે છે ત્યારે તને કશીર પૂછ કે બધા લેખા ભેલો આવ
છે ખતા પણ જમે છે તા વ્યક્તિગત ને? આરવાદ લે
વ્યક્તિગત લે છે ને? અને તુ પાતાના પાન કુદનન જમે
સાથે રીંગણ ખાનારાને રીંગણ કહ્યુ લાગે છે? ને સમૂ
દમાં ખાનારને શ્રીક્રમ કયાં લાગે છે? ના એ તે
કેવુ લાગુ રાવ તેવુ લાગે નાન તુ સમૂહને એકને
રાગે પડે છે ત્યારે તને હું કે રવલ ત્યા બસી ખાનારો
તારો લગત રીમરે છે અને જમ્યામાં તોડ કુખ્ય લગન
પણ પડે છે અને તે પ્રમાણે તણુ ગી ર પણ કરે છે
પણ તુ જતા પામતો માણસની પગલા પા આજે પછી
ખાનર પા કે તણુ ન્યાન તેવુ છે? તને તે જાણતી કેર
પણ જમી અને ગોતર તા વિદ્યારુ જ ને એ અને
આરવાદ પડુ તેનો જ કેલ્ક અન્યથા માફ ને શું કહે

ત્યારે જ તારી તરફ નજર કરશે તે ય થોડા, બાકી તે
પીરસાથે લાગતો અણુક ભાગ એ હતા જ જશે આવી
સમૂહભોગ્યતા અમારામાં નથી તેથી અમારે લાઇ મર
વાત ના હ, પણ ઉપરનો આશાર જ માનવનો છે."

"આ તો પેલા શિવાજીને દાસ ખાદી લાગી એના
જેવી વાત છે? આઈ ને કેઈ હાથ અડાણુ નથી, એટલે
બસવાન સજીવ!"

"વા, બાઈ એમ દોષ તે એમ તુ તે સમૂહભોગ્ય
થક વાદી રરી ન કચરા પછીમાં ભઈ ન પડ, પડ્યુ દોષ
તો, અમે એવી સમૂહભોગ્યતાની જરા પે છીઈ ન કરીએ"
કહીને કારેતુ ચૂપ રહ્યુ રી ગણુ હાથ કઈક કહેવા જણ
હવુ ત્યા તે કાંઈકાએક થક હજીને કાટાના ધાનકામાં
નવજ્યુ એટલે અ શુ બારે?"

જ

શહેરમાં પાણીની સવલત કરવા, ધરે ધરે નળ પડે
આવા સુધારાંએ રહેર રહેતા નહીમાં કુવા ગળાવી
યોદર રહેર નાપવણુ નહી કહ્યું એ નહી પવિત્ર ગર તી
બધા જ નદ એ આપણુ ત્યા તે લોકમાતાદે જોવાય
છે અને માતા હેટલી જ પવિત્ર ગણાય છે પણ યોદરિક
નદીએ વિષ પવિત્ર ગણાય છે તેવુ આ નદી વિશ
હવુ ન નહીને એક એનારાં તિથે તરિકે અત્ય ત આદિ
પામેતે અને ત્યા વાર તકેસારે, દળારે તોડો સમૂહજનન
કરે ત્યારે એ તિથેના પાણીને ખખર પડી કે અમારી
આમળ તો પ્રવાહ તો ધરધરા થકે આઈ જશે, વ્યક્તિ
ગત યર્થ જ્યાં ત્યારે આમળ કુવા તરફ વધી જતા પ્રવાહને
કેવુ કેવુ નામ તાકે તરફ મરે છે અહી, અમારો
ભેલો અમારામાં જ રહે, એ અહી દળારે લોકો એક
સાથે લગન કરે છે અને અમને આવ ત પવિત્ર મા. તિ ૪ કે
છે, સાથે ચ લે જ, આજ જ વર્ષ ને તુ તારું ગોતર શા મર
નહ કરે છે?"

"અરે, તિથેમાં રહેનાર તે અત્ય ત ઉ ૧૨ દોષ"
તનારામાં આજે સુકુવિત ખાન કચાર્યા આ-યોઈ શુ
આજે કેઈ હજી કીઆ ના એક જ લોકોને હિ
મટે પવિત્રતા માટે નાપણુ કયા ખપ પડે ત્યા હ લેલ
ભવ" પછી સમૂહમાં તણુ ને કે નામિગળ નાપણુ
એની સાથે શું? લવદયા લગલ દલગલ પણ વ્યક્તિ

અચરતનાલને ચતુ કે હુ કઈ આવી નાની નાની બાળ
તોમા પડરા નરો પુ' મારે માથે મોટા મોટા કમો પથ
છે, જે સકિત હબર માણસના પાપમા આવે તે એકલોકલ
માટે અર્થથી એ તે કઈ સાર મેલાવે।

ભદ્રેશ્વરને કારણે ખુદ એમના પોતાના કુટુંબને
સતત સ પડે પડુ એ હોઈ રહ્યાં અને એકી હોય
તો વળી કાને ગેલ ફ ના શરેઆ જવાનું હોય અને એક
સરાસમા, એક મારે ૧૫૪ મારાના નવાયે વીજા
કેટલા ૫ કામે પતાવવાના રાજતા તે નિત કુટુંબીઓ
કદી ફરિયાદ મરતા તો કેટલા કે એ તો માનુ ડવન
સમુદ માટે આવી દીધું છે એટલે આમ નવું સહજ
છે અને તે તમારે શહી હેરાનું છે તે સિરાય છૂટે નથી
પરુ તમારે તેઓ માઠા પડતા ત્યારે એ જ કુટુંબી
ઓની શયા અને સહવાલે હનજતા આજ ભદ્રેશ્વર

અમે લોકો આવમ કરતા, પૂછપૂછ કર્યા કરતા ત્યારે એમને
ત્રાસ લેવાજતા અને અમારા થતો

કચારેક થાકી જતા, કપાડ આરામ ગળવા ચાલ્યા
જતા ત્યાં પણ તેમની ભદ્રે કારણદિને કારણે લોકો
એમને કેઈને કેઈ કાઢ મા બે ચતા કે આરામનો સમય
ખીજી રીત પડો ૧ ના

એમ કરતા કરતા તેઓ નિવૃત્ત થયા એમના વિચારો
નવા યુગને મુકાબલે મોજા ન વળા અને તેઓએ ભદ્રે
શ્વરનાથી સન્વાસ લીધો જ લોકોના ટોળા તેમને
એક વાર આમદ અને દિસ્વાદ અ પતા હતા તેનો હવે
તેમને અજ્ઞાર સામનો હતો અને ત્યારે તેમને પોતાના
આત્મજનો, સાચા મિત્રો અને કુટુંબીજનો જ ઇલાતી
વધે ના પાસગરથ, ટેકાગથ થત પડ્યા તેમને ૧૪થી જ
જિ હગીને નિવૃત્તિકાળ વાતને સહ નમ્યા

રજનીનો પ્રશ્ન

ભદ્રેશ્વરનામા પહેલા એક ભાઈ પોતાના નાના બાળક રજનીને કેઈ કેઈ વાર ભદ્રે
કારકેમમા સાથ નહ જતા રજની એ જોડે ને ખુશ થતો અને આશ્ચર્ય પશુ પામતો કે, મારા
પિતાને મોઠા કેટ બધુ માન આવે છે ૧ દબરો લોકો એમને જાનવાર ભેગા થાય છ, એ મને
તાનીઓથી વધારી લે છે તુલદાર પહેરાવે છે અને અગિલ દે પાપુ છે વળી કપાડ નવું છ
ત્યાના કારકેમમાં એમને કેવો સરસ અવકાશ આવે છે, કેવા હસેલો અને નમીન રાતા કરે
છ ૧ બીજાએ તે જાણુ કશુ માન મળતુ નથી જ્યુ જદાર એમનું આ નુ બધુ સન્માન
થતુ હોવા જતા મનમાં તો ખીજા માનસો લાગે કુટુંબીઓ જ્યુ નર્ત છ તેમ અને નર્તમાં
છીમ એમને નવરા આનવારો અજ કા ને વિવેક કરીને એમને મને છે, જ્યુ મને તો ત્યારે
મન થાય ત્યારે ૧મમા ચૂથાયેના ટોચ તો જ્યુ સીધો જ તેમની પાસે પડેથી જાઈ અને
કામ જાણીને પછુ જય, અ ૧ અને એમા મુ મોકુ ઘાય એવુ જ્યુ મને તેઈ એ કશુ નથી
ત્યારે, છુ અને એમનું પુરુ સન્માન કરતા નથી ૧ એના મનમાં પોતાના વિચારો એકે ઉપર
પોતાની માને કદી જ દીધા

૧ રજની આવ્યોને તારા પિતા પ્રય એકે રોઢ કે એકુ માન છે એવુ નથી તારી
એપણી છુ કેવી સાદાજીવાથી નર્ત લે છે તે મારે છુ કેઈને પૂછવા જાય ૧ ખરો, કે વિવેક
કરે છે ખરો? જ્યુ ન રજની એપણી દાખરા લેવી હોય તો, જો પછુ પડે આવે તો આભાર
જ્યુ માનવો પડે, એવુ છ તારા પિતા વિશે અજ્ઞાત એમ એવો એકો ૧૫ જ નથી
આવે પ્યુ મને તારા પિતાના હૃદય મોતે તારી પાછીએ, ધરમા આવે ત્યારે દાર પડે તરીએ
તા તો બિલકુ તેમને મોહુ થામે, કેમકે એ અવિવેક મણુજ અજ હનની એકતા છ ત્યા
નાકારિવેક ગમી જાય છ અને લોકો તો આજે સરકાર અને કાને મતકેર થાય તો દુરિસ
પણુ મોત્યા ૧ ૧૫૫૫ અજ ન કરીએ, મતકેર થાય તો એમનીજને હમ ના મ લા કરીએ
અને એમની સમિતુ આપણુ વર્તન તો, અગાઉ મેવુ જ નહે બાળી તો છુ મોટા થય ત્યાર
પણુ આયોજાય સચણુ કરશે ખરુ ને ૧

૧ 'દા મા અત્યારે પડુ મને વાન મોટાથી અજાયુ તો હવ' ૧ રજનીને નવે ત્યા કશુ

કેન્દ્રિત ઉદ્યોગોથી હસ્તીમાં આવતો સમાજ

પિતાજી પાતા પરના હિન્દી વાંચકોને પોતાની આસપાસ એક નવો જ માન-સ્થાન પર આવે છે. તેની મોટી ભાગ દેશના શુદ્ધશુદ્ધ, સ્વચ્છતા ને દુનિયા ભાગે માખી આવી રહ્યો હોય છે.

શાપડની મિનોરી વાત કરીએ તો, મુ. મર્ધ અપદા
રાં જેવા સહેરોમાં એવી સંખ્યાનંધ મિનોરે કાન્યે
શામિનેા માનસસમૃદ્ધ દેશના બુદ્ધાબુદ્ધામાત્રેભાષી જ્ઞાતી
મધાન કાન્યે અકત્ર મધ પ છે ધધાતરી એકલાને જ્ઞાન
કલા એ ન્યાની કાષા સાંકાનિક ધો પા આદિમાં
પૂન પૂન નોખાપણુ યોર છે અકત્ર વેત નિરિજલાત્રા
એકતા પ્રમાપિત કરનાના આદર્શના ધો તે જોન એ
તો એ સાડ પશુ યામે, પશુ અપણે અલી વાદ યજ્ઞ
નોર્દમ કે, એ નિરિધ પ્રુતિ સદે માનસમૃદ્ધ એવા
કોઈ અંધી પ્રીતિ થઈને એરે મળવા નથી તમની
પ્રેરણા માત્ર ધધો દેવ છે પશુ મોટે જામે એ માનસ
કમ્પદમાપ્રકાશાધી અનતેધ જ્ઞાતાકાના નીચનાય આધી
આરેનો દોષ છે એમની સામે કહેલના કે ચિન વિસ્તારના
આવવા આરે શરતો મેળવના નિરાશ બીજે દેશ આદર્શ
હોતા નર અથો શામિનેા લોકમનુષ્ય અપત નીચ વસ
વાટ અમિતમા સ કાશા અને અક્રી જ્ઞાન દેવ છે અને
વાટ અમિતમા પ રો સાધિના કામ પછી તમના નિત્યમા
કોઈ અપ્રકાશ જ્ઞાનને દોષ એવુ નથી કામથી શરેન
પયા પછી તેમને મન અને શરીરને નિક કામરો લોક
અનુભવતા હોર છે એ સમાજમા જ્ઞાનિમા અને પ્રુરેષો
પય જામે ન લા હોન છે ધરે પામો અને હુદો (તમની
સખ્યા નિર્દિસત દોષ છે, કેમકે શરે મા એમને જોજ
કુકુબીએમિ લારે સામે છે) દોષ ન જામોજ અનુ નીચ
ઉપચરના દોષ તથા સુધી જ રમકડા દોષ છે પણ કિપાર
વધેશ અતારા તેમકે પશુ હોટ નેમા, કુટક અનુવીએ કે
દેવિપાને ધધો કપા લાગી જાય છે

આ આત્મા પરિશિષ્ટ આત્મો વિચારીએ તે એ
અમારુ સાસ્ત્રિક અને રાષ્ટ્રિક પો. શુ તે પો કોણ તે
રુદ્ધ થતે તે સામે જ અપિચ્છિત યુ. સામ્ય-રણ અને સુદ્ધ
ચિંતે પ્રતિકુળ વચસાદ સ્થાન તે સામે મુખાવરી રેણ
તેથી, બધી જે કેર હરિ પદારે શુ આત્મા આત્મા એ
કર્મ વચીએ છીએ તેજ જ સ્થાન

નાનકાંડા ગામકાજમાં પોતાના સમાજ વચ્ચે રહેવાનો
 પર્વતન અને વિચારની કેટલીક અર્થોદ્ધારો આપવામાં
 આવી છે. એ સમાજની આખરમાં ફરેલા પર્વતને ગાંધી
 દાનુ ના પર્વતને ચિત્તકાંડા સમાજમાં રહેતો નથી જોઈને
 કપાલકે બેરે કટતી દરિયા સાથે મળી જાય છે અને
 પર્વતને ને પર્વત બેરે છે તે માન છે

આદર્શ આધ્યાત્મિક પ્રતિરૂપના પરીધાનમાં જોઈ
દોષોનો ભોગ અને પશ્ચિમ રાજ્યમાંથી જોઈ છે, કોઈ સુનિ-
શ્ચિત્ત રૂપ છે જે કોઈ કદાચ નથી. સમગ્ર છે, કોઈ કદાચ
છે કે જ્યાં જ માન્ય ને કોઈ કદાચ છે જે જ સાચું એમાં
પણ મજાક જણા. 'અનિષ્ટરૂપો' અગાઉ વૈદી જન્ય
એટલે પશ્ચાત્ત્યોને વેગ અને એવામાં કદાચ આવી પડે
તે કદાચ છે જ્યાં એનું કદાચ કદાચ નથી એટલું
આદર્શ કદાચ કદાચ નિર્વાણ લાખા સમય રોટી નથી
જેનું કદાચ સમય છે જે કદાચ સમયમાં એવામાં એ
એનું કદાચ છે જે પરી સુધારામાં આવી પ્રતિષ્ઠા ને
અવધન સ કદાચની સુધારામાં આવે છે અને એવામાં
આદર્શના મન એવા લખા પરીધાનમાં સુધારામાં

[illegible]

આમ જોડાંએ ત્ર કેન્દ્રિત કોઈએકે આસાનિક
અને રાજકીય કેસ મળીને સો ખડા કર્યા હાં તુ આ
કેસજેવર પ્રતિભાની નિલ્દી ડી

અમદાવાદની આર્થિક સ્થિતિ મુજબ એ જરૂરી છે. જે
તે સાથે તમની સામાજિક, શૈક્ષણિક અને નીતિ નિયંત્રક
રિલેસિયન બુલ્ડિંગની સ્થાપના અને - વળી રેલ્વે સિસ્ટમના
સાંખ્યિકા, પ્લમ્બિંગ સાધન વગેરે નુ રચના અને વધુ વેચવા
જોઈએ. મુદ્દે સ્થળોના કામગીરીના કોષ્ટકો માનવાને મંજૂર
અને મેકારી અવગર કો ને એ સેવા રેલ્વેનો કરે. નવ

નહીં, પણ શાયદસ દમ્ભ કામદારોને સેજ આપવી મિન ન થ પડે કે મોપનારી નહે એટલે સત્કારે બધું પડતુ મુશ્કેલી એમના પ્રતો દન કરવા જોઈએ, નહીં તો દડતણ, સરપણો, ચલાઓ અને તોફાનોની તરવાર સિરે લટકવા !! આવી પરિસ્થિતિને આપણે ક્યે મેઠે લોક સારી કરી શકીએ? એક કારણતુ ન થ પડે એટલે સૌને ખબર થઈ ત્યમ કે રોજ આટલું નુકસાન થાય છે. 'પણ ધરઆગળે કામ કરતા લાખો માણસોની સેજ અટકી ગઈ હાય જ' મરતા હોય તો, તેથી દેશને એક પાણુ જે લુકસાન થતું ન હોય તેમ, તેવી ખબર પડતી નથી.

બહુ તો એ છે કે, પશ્ચીમ રાજકારણે તેમ, મોટા પાયા પરના બારે મ જોડયોને એક પ્રકારનો ટોળાવાદ કીમો કયો છે તેમ ટોળુ મોહુ તમ તમ પાકે વધારે, અને તેનો તોર પણ વધારે તે પોતાના એકનાના જ દિલની વાત કરે શિક્ષાને સહનો પગાર મળતો હોય તો એટલામાં તે પૂઠુ નરે, અમારે !! અમને તા પગાર ૮૫ના સીતો-અસીનુ મોપનારી બ'ડુ મળુ જોઈએ-જરાય એકદુ ઘણુ તો, નો 'સિલે' અમે શુ કરીએ છીએ તે' આવી પરિસ્થિતિ ૦ લોકસાહીના મોટામાં મોટા દુસ્મન ટોળાવાદ કે, એ કો દિવસ સર ન થ શી લાવે તે કહનાય નહીં રાજધુરોને ચિતા ડેવ તો એટલી જ કે, એ ટોળુ અમારુ હાય તા સારી નાત છે. બ'બા

તોય તો ખસ ન છે. ટોળુ પદ પોતાની આવી કીમત સમજે છે. અને તેને જોઈ જ પોતાનું ધાણું કરાવે છે. ચિકલ્લી વેકસાહી મટે આ સાધુ ચિદ નથી.

ટોળાની રાજકીય અસરની વાત નાહુ પર રાખીએ, પણ જે સામાજિક અમર કે પરિચાઓ તે નીપળાવે છે, તે તો ગળીરપણે ચિચરતું જ જોઈએ.

એક જ સંજોગા સે પચામ મિયો ખડકી કમિત્તા કામ કરવા માટે આખા દેશના ખૂણેખૂણેથી માણસોને ખેંચીએકન કરી તેમનો એક જુદો / ખિનડિવા સમાજ રચવો. વળી તે િ આર્થિક સ્થિતિ બાદ કરતા માછીના માનવીય ધોરણે તેમનો ખાસ રિકામ થાય તેની પૂરેપૂરી વ્યવસ્થા ન કરવી એ શુ હકાપણુલુ છે? વળી એ સમાજનો રાજકીય ડેડસર ઉપયોગ કરનાના હેતુએ કામ્યા માન રૂપે રાજકીય ધૂતેને હનાવે કરી હેવા એ વ્યવસ્થ, સરકારી મહાનયમાજ ત્વનાના ચિદ છે?

માત્ર આર્થિક અને રાજકીય ધોરણે મોટા પાયા પરના મ જોડયોને રિચાર કરવાથી આપણી પ્રગતિને જડ પે એવી પરિસ્થિતિ બને છે હાયે કરી સત્તા હોઈએ એણુ લાગે છે.

સ હાંદ દરિયાના કે માછીનિયાને બના કરનારા વિગિનિત લોચો ન વાતો કરે છે, તેમાં શ્લેનુ તથ્ય ન હની ઉપલક ચર્ચા પરથી પણ સમજાવે —અનિલ

૪

કું' ઉત્કેન્ક થયા હતા ત્યારનો આ પ્રમ'મ છે. શિયાળાના એક દિવસે કું ટ્રેનગ્રિજ વેડેન્કની એક વહીમાંથી પસાર થતો હતો ત્યાં એક અસાક્ત ધરડો માણસ ઊભો હતો તેણે અને કઈ કશુ નહીં પણ આવી તરફ અપેક્ષાત્મક નજરે બેઠું, કહાણ બંધિય મામલાની મનાઈ હતા ધારી તે એના હાથમાં એક ચિકો મૂચી દીધો. પણ એની પારખા કરતાં એ વચાઈ હશે તેથી, કું જરા અભય વધો કે આવી પાટળ પાટળ આવી તેણે કશું: 'ભાઈ તમે બુદ્ધમાં અને સોનાતો નિકો આવી દીધો છે.' એ નિકો અને પાટો આપવા લાગ્યો. એ અને એ રાખી લેવા પછો મમતાવો ત્યારે મારા આગલથી તેણે એ નિકો પોતાની પાસે રખ્યો.

અને આ પ્રમ'મ થાઈ ન નેહમ પણ બીજે એવો જ પ્રમ'મ થોડા દિવસ પછી બ'બા.

ક્યારે કું પ્રથમ વાર ટોઈ રેલવે સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે એક મજૂરે મારે સામાન ઉપાડી દાંમાં મુખી પહોંચાડ્યો. મ' ૧૨૫૦૫૫ કોપવા પ્રયાત કર્યો પણ ન અથતાં એ નવેરો કાગિન મજૂરી પેટે આવી દીધા. દાંજો યોટક ફૂર મયો ત્યાં તો તે મજૂરે લાંક આવીને રોક્યો. કું અનમાંને અનમાં નિચાતવા લાગ્યો. મને અતલપુરો બલુને એણે વધારે રૂઆ પડાવવા હશે. દાંજો અટક્યો, ત્યારે અને અધેરો કાગિન ૧૨૫૦ કરતાં મજૂરે કયું: 'ભાઈ, તમે કાગિને પેની નમગ્યા લાગો છે.'

એમ તો નથી કંદી સકતો કે, ઉલેન્કમાં કું ટોઈ વાર કચાધા નથી. ૧૨૫૦ મારા ૧૨૫માં એ માનવતા દડપણે વચી રાઈ છે કે જે વિચારુ છે તે વિચારન મુકવાતુ બાળે છે. કું આજાબુલો હતો અને શિક્ષા કે દંડો અને કમ ન હતો. રેસા આપવામાં મરબાદ કરી સકતો હતો, પણ ઈંડનના ટોઈ પણ દુકાનદારે મારા ૧૨ કંદે પણ અવિચાર કર્યો નથી.

—દામો

દસબા મિલકાપદમાં ખૂબ મંદી છે અને કોરોડા
વાર કાપડ પડી રહ્યું છે—લેન્ડલ ટેલિગ્રાફ નાંખી આવેલી
મંદીઓમાં આ મંદી અત્યુત્કૃષ્ટ ॥ એમ કહેવામાં
આવે છે

તેથી સામે બાંધવાના કોઈક સામાન્ય કાપડોમાંની
લાલ કાપડોમાં, તેમની પાછે પૂતા કપડાં નથી દેવને
આવે કોરોડા વાર કાપડ પડ્યું છે, અને કોઈ ૧ માસ
એને વિદેશ કાપડની જરૂર છે! આથી વિચિત્ર અને
વિરોધાનુષંગી મિતિ થી મુન્દરે છે! દરે બાબત કોઈક
તરીકે સ્વયં અસ્થિત થાતા નાખવાની માન્યતા કરવામાં
આવી છે અને તેને અસત મજૂર પણ રાખવામાં આવી
છે! દરે એ કોઈક વધારે કાપડો અને બાંધવા માન્યતાથી
નાખ્યા અને કાપડો ઉપાધાન થઈ કોઈકે કાપડ સર
પડી અને પાછેમાં ત ખજા, એમ કહેવાય છે—આ
ખજામાં, આ તમે સામાન્ય મજૂર કંપા છો! એવું તો
અમે કોઈ મજૂરની જ નથી! કાપડ ના બાંધવાના નિકાન
સ્વયં અસ્થિત થાતાં કાપડો કાપડો ઉપાધાન થવાનું કાપ
ડો પડે—એ આવી ન અર્થવાચીની અનિદારી છે,
એવું કહેવું કોઈએ તો તો મુજબ અર્થ આવી
કેમકે દેશ પરોવી દુઝિયાતમું કમાવા પામતા દેશના
જાતી વસ્તુ પેલાનાં દેશ તો સત્તા બાંધે પરદેશ
પૂરી પડે છે, આ નં વિત્તુ અત્યુત્કૃષ્ટ કાપડી નાલ પડે
માને છે અને થવા કાપડના મંદી બદલેન ઉપાધાન
આવે! એ કહેવામાં કાપડ પડીને તો કાપડ પડી પાડે
મુજબ અર્થવાચી આપમે કહે વર્તમાન અર્થવાચી
કમાવે નથી તો

॥ ખૂબ માનવ અર્થવાચી તો થાયું થાયું સમ
છાને ડીન કાપડ

પરમાત્મા એમાં કોઈક સામાન્ય સામાન્ય સામાન્ય
કેવળત માન્યતા એ! કાપડ દલાલ તમામ એકાદ દલાલ
પાડે કોઈએ તો વાજ ના જાવેને કુદરતે પાછોડા
અને જોડોએ લાન કાપડ જાડા કાપડના કાપડ પોડો
લાં એમાં ખૂબ ખૂબ કાપડ દલાલપાડો દલાલ
પર મિલકુ દલાલ આ લાલ કોઈક સામાન્ય વસ્તીની
વાન મંદી ખીલ આનંદના મંદીમાં કાપડ તો મંદીમાં
પડી તો જ વાડા ગાંધી કાપડ તો કાપડો ઉપાધાન

કરે છે મિલકાપદમાં આમાં અત્યુત્કૃષ્ટ કાપડ કાપડ
દામસામાન્ય તો કાપડો ઉપાધાન બારેતમારના મિલ
ખાડ સામે છે દેશની વસ્તીમાં મોટા ભાગ પાંચ માપ
મામ (તો સ્વેચ્છ કોઈએ આકોટી નજર સામે રાખે
અને મિલકો ને દલાલ તમામ કાપડ ઉપાધાન કરે
છે તમે કાપડો વિચારો તો તમામ સમાજની, કે કુલ
વસ્તીમાં પીસ દલાલ કો કહેવામાં રહે છે તેને માટે જ
મિલકો વાળામાંના કાપડ વાળે છે! એ પરથી તમામ
સમાજની કે મિલકાપદની દૃષ્ટિમાં કાપડો કાપડ માનવ
મામમાં છે

દેશના મરદાલુ માટે પોલિસો અને કાપડોમાંની
સમાજ સામેની છે એવા ખીલ મજૂરેકાપડોમાંના
મામ દલાલ ને કેવળ તોડોડા પાડી આવી જાય આ
મામમાં મજૂરેકા અત્યુત્કૃષ્ટ એક જ તમામ કાપડ માટે
॥ સામાન્ય અને મજૂરેકામાંની સમાજ મજૂર
મિલ કાપડની દલાલો સામે ને જોડો વિચારો કોઈકે
તમામ મના પૂરી નીકળે મે મિલકો કોઈકે કોઈકમાં
એની કોઈક ખજામાં કહે છે તમામ કુમિ અને કાપડ
જાતી કોઈક વિત્તુ કરે ॥

ખૂબ મંદીના પાછરે તો આમાં દેશના વિત્તુના
મામ કાપડ અને કાપડો પાડી આમાં દેશના પ્રથમ તરીકે જ
જાતા વિત્તુ કોઈક અલગી દલાલ કાપડો ને કોઈકે
જાતા રહે કુદરતમાં કાપડો અત્યુત્કૃષ્ટ આમ કોઈક કાપડ
કાપડી આવે છે એ તો ખૂબ ખૂબ એવી કાપડ તો ખીલ
દેશના ખૂબ પોલિસોમાંના મનામાં કાપડો આપડો
એની નાજી ને કાપડ નાજીમાં એની કોઈક પોડે કે એ
કોઈક કાપડો સામે આમાં દેશના પ્રથમ તરીકે કાપડો
છે તમામ તે કોઈક પોડે આમાં દેશના દેશના પ્રથમે
કાપડ મજૂરેકા અર્થવાચીના વિચાર કરીને આવે છે
કે કેમ?

એ કોઈક દેશના જાતા માન્યતાને તેમની જરૂરિ
વાળુ ને પાડે એવું કાપડ પડી પડી નથી પાડવામાં
એવું માપ પડ પાડવા જાવે તો કોઈકે તમે મેકાર કાપડ
છે એ તો નાજીમાં

અત્યે સ્વયં અસ્થિત થાતા નાંખવા મંદી નાખવામાં
વિચારવામાં આવે છે કે કાપડો સરખું કાપડ ઉપાધાન

પતાં પરદેશમાં વેચી ઇકમતી જમ્મુ જોડણી ખરીદવાક્રિયા-
વાળા લાખો દેશજનો પાસે પૂરતાં કપડાં નથી, તેઓ
પોતાના આર્થિક ધોરણે, અત્યારે જેટલા ખર્ચ કપડાં
પાછળ કરે છે, તેટલા ખર્ચમાં તેમને વધારે કાપડ પૂરું
પાડવાનો, ને તેમને લોકવાનગી તો, આ સમાજવાદી સમા-
જના આદર્શવાળા સમાજનાં જે વિચાર થતો નથી તે
કામ તો, થરાડા ચક્ર અને અંગર અંગે અને હાથશાળ
વાળા વણકરો કરી, ખરું ને? કેટલી બધી ઉદારતા!
ખાદી હાથઉલોમ પ્રત્યે કેટલી બધી મમતા!

આજનું અર્થશાસ્ત્ર બધી દલીલોને ખોટી પાડે એટલું
આમળ વધેલું છે. અને આંકડાશાસ્ત્ર તો, વળી એથી જે
આમળ વધેલું છે? મને લાગે છે કે તેની અંતિ ને ઉન્નતિ
પેલા રુપરૂપિક કરતાં વધારે છે.

જમ્મુ આખરું તો રલું સીધું-સાદું માનવ અર્થશાસ્ત્ર,
કરોડો વાર કાપડ પડતું છે, છતાં વિદેશ કપડાંની જરૂ-
રતાવાળા કરોડો માણસો તે ખરીદી શકતા નથી, અને
છતાં વધારે ઉત્પાદન કરે એવી ધનશાળી લાવવી છે,
અને તેનું ઉત્પાદન થતું સરખું કપડું પરદેશના માણ-
સોની આખરું લોકો સ્વયંઆલિત શાળખી વળી જેટલા

માણસોને રાશ નહીં મળે, તેમને તો રાટડો પે નહીં
મળે, જમ્મી કપડાંની જરૂર તો તેમને પડવાની જ નહીં ને?
જેટલે, એમનો તો કશો વિચાર કરવાની જ જરૂર નથી.
વળી, સ્વયંઆલિત વંશજાણેલું સરખું કપડું દેશમાં વેચાણ
તો, ઘોડાપણ વણકરોની રાશ જોડણી થશે. એટલે તેમને
અન્ન નહીં મળે, જમ્મી કપડાંની પ ધી જરૂર! જેટલા
કાપડ ખરીદવાના વળી આજા થશે, એ જ ને!

આખરું બધા મહાઉલોમોને દુનિયાના આમળ
વધેલા દેશના ધોરણે મૂકવા પ્રયાસ કરીએ, એ આ વિશાળ
કુખમાં થાય હશે, પણ તે સાથે વિચારીએ કે, તે દેશના
જનસમાજ અને આખરું દેશના જનસમાજ વચ્ચે
સામ્યતા કેટલી છે? સ્થિતસામ્યતા ન હોય તે માટે પણ
યાત્રિક સામ્યતા તો નહીં એ જ, એવો વિચાર ભેદે છૂપો
છૂપો પણ દેશના રતનાં હોય તો, તેમને ઘેપે દેશની સમમ
જનતાનું દિલ નથી. પણ એક વિષયકમાં એમને વિચાર
હસમિલો છે, અને તેમાં દેશના સમસ્ત માનવસમાજને
ન્યાય આપવાની જરૂર નથી રહેલી એ સ્પષ્ટ છે. એવા
લોકો આખા દેશના લોકો વતી વાત ન કરી શકે એ
દેખીલું છે. તેમણે, એવો જો ન કરે! ને, હાંએ

નિરાધારીઓને જાહેર સેવા કરનાર પણ ધણી વાર દીકરો બોજ અને છે. એમ કેમ
થતું હશે!

એવું કૈય કે તે પ્રજાના કેઈએક વર્ગનો સેવકદેવ અને તે વર્ગની યાગ્ય ઉન્નતિમાં કાઈ
બીજા વર્ગને કેઈને કેઈ પ્રકારનું નુકસાન થતું હોય તો તે વર્ગ સેવકની, સ્વાર્થ વચ્ચે ને દીકરા
કરે, ખેડૂતને ધીરણ્ય બેંક પાસેથી જોછા બ્યાજના દરે સેવક અમુક રકમ અપાવે, તેથી પહાળી
બ્યાજે પસા ધીરનાર સાહુકારને નુકસાન ભવ અને તે સેવકનાં નિંદા કરે ખરો, આવી કશી બીજી
ન હોય. એનો કંઠાજ તો એ જ છે કે સાહુકાર ખીંચે નવાપી ધણે કરે અને રાશ મેળવે.

પણ ધણી વાર એવું હોય છે કે દીકરા કરવારનું દેખીલું કહું અદિત થતું નથી તો પણ
તે કાઈ સેવકની દીકરા કરે છે, એમ કેમ? એમાં દીકરાકરનું આજ્ઞા જમ્મુ હોય, છતાં કાઈ વાર
એવું ન હોય છતાં વ દીકરા કરે, તે સા કારણે સેવકે કાઈ અમુક જ સ્થેન પસંદ કહું હોય,
કાઈ અમુક જ વર્ગ પસંદ કયો હોય અને તેની જ ઉન્નતિ માટે તે સતત મથતો હોય ત્યારે
એવી જ અપેક્ષાવાળા બીજાં કૈયો કે વર્ગો, ચોતાની અવગણ કે ઉપેક્ષા થાય છે એવી માગ-
બીજી દીકરા કરે ત્યારે તેમાં તથ્ય સ્હેલું છે.

મા પોતાના બાળકોનું જ લાવનપાલન કરે એ તો પ્રાચીન જ છે, પણ તે સાથે તેનું
આસપાસનાં બાળકોની ઉપેક્ષા પણ ન કરવી નહોતી. તે બાળકોનું લાવનપાલન, ઉછેર તેમની
માતાએ જ કરેલું, છતાં તે બાળકો પ્રત્યે સમબાવ હોતો નહોતો એ, સમસ વિદન હોતું નહોતું એ
આથી આસપાસનાં બાળકો અને તેમની માતાએ ની લેખી ને હોય બાળકની સાથે એક
એક પ્રકારની આદર્શતા જમાશે. દીકરા કરવાની તો વાત જ નથી

કાઈ એક જ સ્થેનમાં પડેલા સેવકની આસપાસનાં કૈયો અને અન્ન વર્ગો પ્રત્યે આવી જ
ધાગધુદોની નહોતી એ એવું હશે તો, તેની વિચારકારણે સેવક ઉપેક્ષાનક કંપની પ્રેરી દીકરા થશે નહીં.

આઝાદીપ્રાપ્તિ પછી જેમ જેમ સરકાર સમાજ હિત માટે બહુરિધ યોજનાઓ કેન્દ્રી ગણ છે તેમ તેમ મોદેરમા પણ એવું વલણ વધતું જાય છે કે સરકારે જ બધું કરવું જોઈએ આ એક બલતુ પસાર નાન છે, પરાજની નિતાની જે સરકાર એ કે આજ પૂ જ છે પણ સરકારના કાર્યની સપટ મર્યાદા છે ચના રહેવે વંચાણ, ન્યાય, ટપાલ-આદિ ક્ષેત્રમાં કમી એવા છે એ સરકારે જ કરવા જોઈએ પરંતુ આરોગ્ય શિક્ષણ નવનિર્મિત અને રક્ષણ, કૌશલ્ય સરકારપરિત સાહિત્ય નાદિના નાજ પણ તેજી ઉપાકરે જોઈએ એ વલણ હજી ઉત્તર નથી.

સામાજિક શાસનમાં મધ્ય જ સરકારનું કામ કરે છે, મેકે, ઉપદ્રવી બી માનિયો મરજાની દેખ છે આજે પણ સમાજહિનતા નાના મોટ બધા કમી પીરે પીરે સરકાર પાસે ફાવતા મરજીએ છે, આપણે સામાજિક વિજ્ઞાનમાં પગના માટી રક્ષા હીએ એમ જ કહે.

સામાજિક શાસન અને મોદેરમા શાસન વચ્ચે મોદેરમા મોટા તફાવત એ છે કે મોદેરમા વધારેમાં વધારે કે મરી જ સત્તા મરે મર પાસે હોય છે, અને બીજામાં વધારેમાં વધારે સત્તા મોટા પાસે હોય છે નથી એ સત્તા, મરારે નથી દેતી, જવાબદારીઓ દેવ છે એ આજન પ્રશ્નમાં રાખવા કોને કે સરકાર પાતા પિ સમૂહ જવાબદારી છે એવું તે પોતે જ કહે ત્યારે હમેશા તે તેની જવાબદારી યોગ જ કિતુ નથી હોતુ જવાન શક્તિને નામે મોદેરમા અમુક કામ કરવાને કહ મેરી રીતે વે હીની પણ છે.

સમાજ ને કઈ જવાબદારી રીકારે તે મેચિકલ હોય, અને સરકાર નિર્ણય લેવા જવાનમાં મરી શકાય ની સરકાર કઈ કામની જવાબદારી રીકારે એમ બર્ડ એ કે, તે કામ કરવાની રજા નવા વે મોટા પાસેથી મરને છે અને એવું આજે સામાજિક શાસનમાં સત્તા મેચિકલ પણ હીએ.

મધ્યમ રાજ્ય હશે તો તે રેક્ટના મેચાર્જ, સિલખ અને સરકાર પદ મેચાર્જે જવું ત્યારે તે મોદેરમા જવાન મરી સરકારને મોટી તથા તે સરકાર વેને કઈ કઈ મરિ વેતુ તેજી રીકારી નેના રહે છે.

સરકારને હવે મોટા દિન દેખ તો પણ તે પોતાના કમીર પોતાની રીતે જ કરી રહે અને સરકાર એક નિર્ણય તમ છે એમ જાણુ પ્રકારની બીજાના કમીર પના, વીન અને મોદેરમા પૂ જવડા રજાઓ ક છે.

એટલે મોદેરમા મોટા એ છે કે તેની પાસે મોટામાં મોટી મર્યાદા, મરારે રાજ્ય તે કે મેચાર્જ પર મોટામાં મોટું કમીર કરે એવા મોદેરમા રાજ્યની મળ પોતાના કમીર પોતે જ કરી દેવાની તે રજાની કોય તે પોતાની રીતે સમાજહિનતા કહિએ કો ત્યારે તે કમીર અને મોટા મરારે પાણ મળ પ્રકારે કરે તે સરકારની મરારે એવી મળ જામન દેખ, કો કરે મળ ન કમીર તેજે મોદેરમાની કે મોદેરમાની મરારે ન દેખ.

આજે આજે મોટું પણ સામાજિક શાસન એવું તો નથી જ કો મરી કે મળ પરસાવની, પરસાવી, પોતાના કમીર માટ પણ નીજા ન કે નમર નાજનારી માય પણ મરારે પ્રશ્નના પ્રશ્ન મોટા સમાજમાં કમીરની જવાબદારી સરકાર પોતાને મરારે કહે છે ત્યારે મરારે મરારે એવું જ પરિણામ આવે.

અને બીજું પરિણામ એ આવે કે, સરકારને પોતાનું તમ વધુ ને વધુ વિભાજન પડે, અને વધારે તે વધારે કમીરના પ્રશ્ન પાસેથી ઉપરાવના પડે આ બધું રજા મરારે કોરા જાણ પ્રશ્નને રાર મરારે નના કરે રાર મરારે સરકાર અમલી નથી તેની રીતે સરકારને ઉપરાવના ને મોટામાં મોટું આજનારી મરી જાય છે અને ત્યારે એક એવું વિષયક રાર માય છે કે તેનો અત જ આવતો નથી.

આજે પરિસ્થિતિ એવી છે કે કમીરના મરારે મરારે આજે તથા છે મરી, પણ મરારેની મરારે રારી મરારે નાર માય સરકારને એવું વડુ છે મરારેના કમીર પાસેથી મોટા મરારેના છે વડુ માય પ તી જવા મરારે મરારેની મરારેની પૂરી પાસાનું કામ તેમને મરારે નથી.

સામાજિક શાસન માયનું દેવ તે મરારે કઈ મરારે તે માય મરી પરિસ્થિતિ મરારે છે દવામાં પણ સરકાર કઈ કરે તે જ માય માય પાસામાં પણ મરારે

કર માંડે મદદ આપે તો જ ખૂબે! સરકાર કર ઉધરાવે છે એટલે એ જ સાર્વજનિક કામો માટે પૈસા આપે એવું વલણ ધીરે ધીરે વધતું જાય છે.

હાલકોએ પણ સરકાર રાહત આપે, મદદ કરે, તો વળી દહે! લોકોએ તે મટે કશું કરવાનું નથી!

એક કાળે સાર્વજનિક સંસ્થાઓ કેવળ પ્રત્યક્ષ પ્રોત્સાહન અને મદદ પર જ નિર્ભર હતી. લોકો જ પોતાની જવાબદારી પ્રમાણે વિવિધ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ સ્થાપતા અને તે માટેના નાણાં પણ લોકોમાંથી જ મળી રહેતાં. એટલે એની સંસ્થાઓ લોકવિમુખ પણ થતી નહીં. કેમકે, લોકોના સહયોગ પર જ તેને ટકવાનું હતું.

આજે પરિસ્થિતિ ટુટી છે. લોકહિતાયે વિવિધ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ આવડી તે જોઈએ એક સૌકાર્ય રચી શકે છે. પણ, અને સરકારે ધક્કો નહીં કર આપીએ છીએ, થૂંટખી રહેશે અને ધંધાદારી દિલની સંસ્થાઓનાં રહેમાન નાણાં આપવા પડે છે. સાર્વજનિક સંસ્થાઓ સરકાર પાસેથી નોંધવું બહુ મેળવે. અભિમાની એ ન બને. એવું વલણ છે.

આમ તે આમ લોકો સમય વાગશે તો મશે એવું કે સાર્વજનિક સંસ્થાઓ જ લોકોને કશો કામૂ રહેશે નહીં, તની નીત સહો પડી શકશે નહીં. લોકો માટે, લોકો વચ્ચે કામ કરવાનું હોય છે તે લોકવિમુખ અને સરકારીયું થતી જશે. અને તે સરકારી બાળનાને અપ્રમતમા મુશ્કેલી પડી પડી સંસ્થાઓ બની જશે.

આજે સંસ્થાઓ આજે આઠી નથી. વધતી જાય

છે. પણ તેમા સાર્વજનિક સંસ્થાઓ કરતા મિલ માલિક મંડળ, કામદાર મંડળ, એકૂત સંઘ, આદિ ધંધાદારી દિલની રહેવાળી માટેની સંસ્થાઓ વધારે છે. લાગતાં વળમતાં તેની સંસ્થાઓને સ્વર્ણન કાં-જો સ્થાપે છે અને પેપે છે. સર્વજનહિતાય કામ કરનારી સાર્વજનિક સંસ્થાઓને કાળો ધંધાદારી દિલ જાહેની સંસ્થાઓ પડતી જાય છે. સાર્વજનિક સંસ્થાઓને સરકારનું પર ગંધિયામાં આવે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં મિલનરી જુલિ ધીરે ધીરે આઠી થતી જશે, અને મિલનો પણ નાનાં મોટાં તરેહનું સ્વ-સ્વ ધાવણ કરતાં જશે. એમાં જરૂરિયાત આવશે, લોકોને તેના પૂરેપૂરાં લાભ મળશે નહીં, અને એ હકીકત મિલ-નેને પૂરી સમજાય નહીં મશે.

સરકાર ખૂંટ લોકનિર્વાર હોવી જોઈએ, તેને બદલે લોકો સરકાર પર આવવા રાખતા મર્દ જાય એમા લોકો કે સરકારનું, ડેઈલું સામું દિલ નથી.

સામાજિક કામોની, સમાજ હિતનાં કામોની જવાબદારી સમાજે જ ઉપજતી જોઈએ, અને સરકારને તેના અનિવાર્ય કામો માટે સંપૂર્ણ રાક્ષિ ખર્ચવાની જાગવક કરી આપવી જોઈએ. એમ થવાની મોડામાં સહકાર મિલ જાગશે, જવાબદારીની જાગવક અને પ્રાણ બાપશે, અને લોકહિત માટે કામ કરવાની જોગવાઈ પાડે તે ધણને આપી શકશે અને તે દ્વારા તેજસ્વી લોકસેવકો પણ ધણશે, પ્રકાશશે અને સમાજને ઉત્તરવળ કરશે.

સૌનાની ખાણ

સર્વશુભસંજન સૌનાએ લગભગ પાંચે જઈને કહ્યું કે, ‘આજે એકાદ શુભ દિવસ છે. કંઈ નામો, ઉપાસના અને સજ્જતી બનાવો, સારક પેટે અને મળી બનાવું બનાવો, તારાઓ પેટે અમારો બનાવો, અમે તે કરે, પણ સામુસના લાલચમાંથી મારો બન ઉઠાવો. સાર-શુભની કુવાલ કયાં મળે? શા મારે અને કળિયુષમય’ પ્રતીક બનાવી મૂકવામાં આવ્યું છે? મન બેઈન માણસોની જગત જાહેર છે, આજે માટે લાઈ-લાઈ જાહેર જાહેર લડવા માટે છે. અંધ સામાજિક પ્રતિષ્ઠા આજિય પર નિર્ભર હોવી જોઈએ ત્યાં અને મુશ્કામ બનાવીને રાખે છે તેઓ જ સૌથી મોટા મોટું લોકો કહેવા જાય છે. લગભગ એ જિંદગી મો યુને કયો છે કે મારી બલાર્થ જ આરી કુશલ બની શકે છે?’

હિંદી કુટુંબવાસી, વિનયમયવ્યુ લગભગ શું જવાબ આપે? એટલે સૌનાએ ધરતી માતા પાસે જઈને કહ્યું: ‘લગભગ વસુ-ધરે! રેલિ મે વિવરમ’ શું એવું કદાપિ અને ખરું કે માતા પોતાના બાળકને પોતાના હૃદયમાં જમા ન આવે? સૌનાએ મુકામાં પ્રવેશ કયો ત્યારથી લોકો માણસોએ પૃથ્વીના પેટમાં મુકા મુકી પોતાને ત્યાંથી સૌનાને બહાર કાઢવાને પ્રયાસ રાત્ર કર્યા છે, એને એ સૌનાની ખાણ કહે છે.

(‘મનમ વસાવ’)

આબા હવા બાબુ

‘હું તો મહાત્મા છું ને!’

લાહોરમાં રાષ્ટ્રીય મંદાસખાતું અધિવેશન બરાયું ત્યારનો આ પ્રસંગ છે.

બાપુની સાથે બાં પછુ હતાં. બાપુ બેઠકમાં બાગ લેવા જતા હતા ત્યારે બાને કહ્યું કે, ‘તું મારી સાથે ચાલ.’

‘પછુ મારે થોડું કામ છે તે પતાવીને આવીશ.’ બા બોલ્યા.

‘જો મારી સાથે આવશે તો મુશ્કેલી નહીં પડે, એકલી આવીશ તો સહેલાઈથી નહીં આવી શકે.’ બાપુએ સમજાવ્યું.

‘તમે સહેલાઈથી જઈ શકો ને હું કેમ ન જઈ શકું?’ બાએ પૂછ્યું.

‘હું તો મહાત્મા છું ને!’—બાપુએ હસતાં હસતાં કહ્યું—‘એટલે મને મુશ્કેલી નહીં પડે.’

‘વારુ, તો હું જોડશ. હું પછીથી આવીશ.’ બાએ કહ્યું.

અને બાપુ બા સાથે એક ભાઈને મૂકી અધિવેશનમાં ગયા.

થોડું કામ પતાવીને થોડી વાર પછી બા અને એમની સાથેના બાઈ, અધિવેશનમાં જવા નીકળ્યાં. પછુ જ્યાં ત્યાં સ્વયંસેવકો રસ્તા રોકીને ઊભેલા. બાને કોઈ ઓળખે નહીં એટલે જવા દે નહીં.

સાથેના બાઈ સ્વયંસેવકોને સમજાવે તો ય એમના કહેવા પર કોઈ ખાસ ધ્યાન આપે નહીં. એવામાં ત્યાં કોઈ બાણીતી વ્યક્તિ જતી દેખાઈ. તેને બોલાવીને વાત કરી. તે બાઈ પેલા સ્વયંસેવકોને સમજાવે ત્યારે બાને આગળ જવા દે. આમ માંડ બા બેઠકમાં પહોંચ્યાં.

બાપુએ જ્યારે હકીકત જાણી ત્યારે બાને કહ્યું: ‘કેમ આવતાં મુશ્કેલી પડી ને?’

‘હા, અમે થોડા મહાત્મા છીએ કે સહેલાઈથી આવી શકીએ!’ બાએ હસીને જવાબ આપ્યો.

‘સમજ થોરીને પક આવીશ.’

બાપુ મુંબઈ આવ્યા હતા અને મહત્વની કામગીરીમાં ગૂંથાયા હતા, આખો દિવસ મોડી રાત સુધી મહત્વની રાજકીય ચર્ચાઓમાં ગૂંથાયેલા રહેતા. આમેય બાપુનો આખો દિવસ મિનિટે મિનિટના હિસાબે મહત્વની રાજદ્વારી ચર્ચાઓથી માંડીને માંદા આશ્રમવાસીની સારવાર જેવા અનેકવિધ કર્મોમાં જતો.

મુંબઈમાં બાપુ આવ્યા ત્યારે ગાંધી-કુટુંબના એક આશ્રમવાસી બહેન પછુ તેમનાં વૃદ્ધ માતૃશ્રીની સારવાર માટે આવ્યાં હતા. એમનાં વૃદ્ધ માતૃશ્રી પછુ પૂરા રાષ્ટ્રીય રંગે રંગાયેલાં; એટલું જ નહીં. પછુ અસહકારની ચળવળમાં

બાવણો કરવાથી માંડીને પિકેટીંગ જેવાં કાર્યોમાં પણ ઉત્સાહભેર ભાગ લેધેલો. એ ને બાપુજીનાં દર્શન કરવાની હાર્દિક ઇચ્છા હતી. અને ક્યાંય જઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતાં. અને આમ બાપુજીને તો ઘડીની થે નવરાશ ન હતી.

માંદા બહેનની ઇચ્છા હતી કે એક વાર બાપુજીનાં દર્શન કરી લઈ પછી હું મુખે જીવ છું. એમનાં પુત્રી બાપુજી પાસે ગયાં. અને સંકેતપૂર્વક પોતાનાં માતૃશ્રીની ઇચ્છા બાપુને કહી.

‘આહીં તો કામનો ગંજ પડ્યો છે ને એક ઘડીની થે દુરસદ નથી; પણ એમની

[‘કથાવતન પ્રકાશન’ તરફથી દમણનાં જ પ્રગટ થયેલ ‘આપ દત્તા બાપુ’ લાગે ત્રીજામાંથી]

ધ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મંત્રીએલેટમાં કાપોલપન સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહત્તો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક રજૂ થાય છે. ચોટી નકલો દાખલગણ પર છપાય છે. તેજ વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં અડધ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૧, પરમવપદારમાં માહત્તો નંબર અવરજ લખવો.

‘ધ્યારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાવતન, વૃન્દાવન

અનુક્રમણિકા

				૧૨ જાન્યુઆરી ૧૯૫૬	
				પૃષ્ઠ	
૧ સરદારજીનો ૧૩	...	...	૨	૮ સમૃદ્ધ ભોજા	૨૧૪
૨ ન પોતિયાડોનો ૫૩	...	...	૩	૯ કેન્દ્રિય ઉચ્ચેનોપરી દરેલીમાં આવતો સમાજ	૧૭
૩ ચાચાજીની વાતો	...	વિચળા પટેલ	૪	૧૦ મિલકાપદમાં મંદી	૧૬
૪ આંખપિપર અને ડોલવળી	...	જીજીકાશ નરસિંહ	૬	૧૧ સરકાર અને સમાજ	૨૧
૫ સત્યાગ્રહી જીવનદર્શન	...	શાંતિભાઈ દેસાઈ	૮	૧૨ આપ દત્તા બાપુ	૨૩
૬ પંડના ૫૭૭૭૭	...	...	૯	૧૩ ચોટાક પૂવ	...
૭ શાનદેવ-ચિન્તનિકા	...	સરસ	૯	૧૪ મન સ્થિ સદા	...
		વિનોબાજી	૧૨		...

પ્રકાશક અને મુદ્રક : શ્રીરેન માંડી • રૂપાવતન મુદ્રણાલય • વૃન્દાવન

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨-૩]

મૂલ્ય : ફરેક જાગૃત પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

જન્ય બાપુજીની ગાંધીમુખી પ્રતિભા અને વિસ્તૃત વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાઓનો પરિચય આપતા પ્રેરક જીવન પ્રત્યે ગાંધી સુરિવક્તવ્યો.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલ્હોત્ર : મૂલ્ય : જવા રૂપિયા

શ્રી કાશીનાથેજી કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'ભક્તની અનંતિ'માં આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે :

"દૈન્ય જનકોને જેમ મયોદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલા વિગ્રહી કૃષ્ણચન્દ્ર વગેરે નસેદ એક શક છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અસેદ જુએ છે એમની એ અસેદ દક્ષિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે"

મસ્તીની પળોમાં

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પચોતેર નવા પૈસા

પોર્ટ્રેટ સાધિયા, જિંવા રંગીન કાનજ પર રંગીન સાહીબા જાણેલ આ સુવ-મુજાક સંવદ્ધ વિશે જાણીતા વિવેચક શ્રી વિલ્ફ્રેડસાહ ર. ત્રિવેદી લખે છે :

"તમારા કેટલાક મુદ્દાકોમાં વિચાર અને સ્વચ્છતાની આકર્ષક આકૃતિ છે. 'વસત ખાંડીને', 'કહેવાતું સ્વર્ગ', 'કોને અમે?' જેવાં એવાં કેટલાંક છે. 'કૃષ્ણ', 'અખતલા જેડું લક્ષ્મણ', 'મુનિના પક્ષરને', જેવાંમાં ભાવને' અને આકૃષ્ટાંક છે.

"આમાં સમૃદ્ધ જવા કઈએ તેમતેમ તમારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય આવશે"

ડમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

ગીતો, મઝૂકો અને મુજાકોના આ સમૃદ્ધ પ્રસ્તાવનામાં જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી શુનીલાલ વર્ધમાન શાહ લખે છે

"જાઈ અનિલે પાતાની કવિતાઓને 'ડમરો અને તુલસી' માન્યા છે...એ પાછું નજીરોમાં બે વસ્તુ જરૂર છે, ડમરુનું સૌરભ અને તુલસીનો તીમ મધુર આરવાહ તે કરતાંય વિદિષ્ટ છે એ માનવ-નિર્દોશના નજીર કવિની પાછું નજીરોને દ્રવ્યશુદ્ધ, જે આરવ અડની પેઠે તેના પ્રત્યેક પાછુંમાં આવેલો છે અને તેનું જાન કરનાર પાછું કે જોતાને જીવનસ્વાસ્થ્ય માટે પચ્ચકારક સરખ નીવડે તેવો છે"

આદલાઈના બાંદાઓ

સુરિતમ તત્તો, જોલિયા, ફીર અને ખડીશુઓના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રત્યે જોના નસેદ, સરડ, શેલક બાનીમાં અને સુવદ્ધ જાણીતા રૂપાવતન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયો છે નવ્ય ના જ્ઞાનાં ચારોજ પાચ નવા પૈસા

ગાંધીજી માથે જીવનવાગા : લેખક : ગુરુદયાલ મલ્હોત્ર

માનવવજીનને કાંઈ મે જીવે જાઈ જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના આદેશોને મુજોપ નવામતર્જનના રૂપી લેખમાં આવ્યા છે મૂ. ૨૦ નવા પૈસા

રૂપાવતન પ્રકાશન. જૂનીગઢ

મન સાથે સાટાં

મજિરો જેટલ સાથે અનાજનું સાટું કરે છે તે પહેલાં તે પોતાના મન સાથે સાટું કરે છે. આમ થામ ખરો કે દોષ તો કેટલો? તેને કી રીતે વધારી શકાય? જેટલને જોતા આવે અનાજ આપવાનું સમજાવીને કે ખીજી રીતો આમ મન સાથે નહીં કરીને તે જેટલ સાથે અનાજનું સાટું કરે છે.

પછી તે મન સાથે વળા આમ સાટાં કરે—જોખામાં ઘોળા કાંચી ઉમેરી કોખે તો શું વણિ છે? મહે બચેરે કણકા જલુ ઉમેરી શકાય? જલુ એ અનાજ ન કહેવાય? અનાજ તો ખરું, પણ એમ ન કરું તો હરિદાસમાં કણકું ને નેહી જલુ કાઢવો એ બે વાળાં સાથે કેમ બને? અને હું એકલો જ થોડો આમ કરું છું? બધાં જ જેલું કરે છે. આમ મન સાથે સાટાં કરી પછી તે પોતાનાં નિર્ણયો અમલમાં મૂકે છે.

વેપાર કરે તે વેરજ. જલુ મનોવ્યાપાર કોણ નથી કર્યું? બધાં જ. એ દૃષ્ટિએ લેઈએ તો કોણ વેરજ નથી? મન સાથે સાટાં કરવા એ જોખણે મનોવ્યાપાર નથી. 'તજોડ' છે, મનમનામણાં, પોતાની સાથેની છેતરપિંડી છે.

આજકાલ બધાં સ્ત્રોતમાં જોઈએ વધા પ્રચલનમાં પ્રમાણિકતા પદી અડે છે, સમાજની નાની નાની અસંખ્ય પીડાઓ તેને બાધારી છે. તે, મન સાથે સાટાં કરવાનું પરિણામ છે.

કોઈ એક યામમાં આખી વસ્તી જ વેરજની હોય, બધા જ વેપારીઓ. હોય ત્યારે વેપારીઓને પોતાનામાંથી જ માલકો રોપી કાઢવાનો પ્રયત્ન રહે છે. અને એ પલ્લું અધરું છે. એટલે, જોખણ વેપારી નીતિ સિવાયની ખીજી અભ્યાસોએ પણ અજમાવાય, મન સાથે સાટાં થાય અને એમતો વેપાર થાયે પણ હોતે 'પોતે છેતરવો તો નથી ને?' એવી સતત સાવધતા રાખવી પડે. ગામવાસીઓની ધણી સમિતિ એવી પાલક બનીય, એ સમે અનુભાસક થય. આપણા આજના સમાજની પરિસ્થિતિ અત્યંત આવી છે. વેપારમાં ઉત્પાદક અમ કરતાં, અનુભાસક અમ વધારે થાય છે.

'મન સાથે સાટાં'ની રમતને કારણે બધાં સ્ત્રોતમાં પ્રમાણિકતાનો એછાવત્તો થોડાં સમે દેખાય છે. શિક્ષણ અને સાહિત્યના પવિત્ર સ્ત્રોતમાં ય ધંધેદારીપલ્લું પ્રવેશી શકું છે. સમાજ ધીરે ધીરે માન વેપારીઓની વસ્તીવાળા ગામતું રૂપ ધારણ કરતો જાય છે.

'મન સાથે સાટાં'ની રમતને મનોવ્યાપારનું રજિસ્ટ્રારનું નામ ભણે અપશું હોય, પણ તે વાતવમાં પેટનો વિચાર છે. હજી તરવાઈએ લાડે યંબડાં એક વિચારનું કે જોરાક એ પેટનો પ્રયત્ન છે, અને પેટ તો કહે છે કે આ ખાવા મારે સાટાં છે, એટલે મનને કણ પૂછવાપલ્લું હોય તો, એક લેવું કે પાંચ લેવું એ જ પ્રયત્ન છે. પણ ત્યારે કોને કુવામાં અખડોગલામાં આવ્યો ત્યારે એણે વિચારવું નેહરું હતું કે કુવામાં કસી અખડોગાય છે, હાકાયાં પણ મોટે આવે છે—દૂધમાં પ્રયત્ન છે કરીને, બહે એ જ આ ખાતવમાં વિચારે, પણ ભણે તો રાક પાડવા માંડી કે ભાઈ બહાર કાઢે! મન અને હૃદય વચ્ચે ફેરી પડવા વિના રહ્યાં નહીં પોતા કામ વિશે પેટથી વિચારીએ મન સાથે સાટાં કરીએ અને તેવું થોડાં પરિણામ—સાં જોમવવામાં આવે ત્યારે, એ પ્રયત્ન કેવળ પેટને વિચારવાનો હોય તો તો મનોવ્યાપારની ભરત જ નથી પણ કુદરતના કાયદા અંગળ નથી.

પ્રમાણિકતા એ માન વેરજનો જ નહીં, સૌક્યનો ભાગ છે. વેરજ સમાજનો અવરજાવક છે. એટલે એની કસ જ આ ખાતવમાં વધારે છે. વેરજ અને 'મન સાથે સાટાં' કરણે તો ખીજા પન એ જ પ્રયત્ન આલીને સર્વાર્થવેરજ થવાની હોડ માંડે. અને કોણ કહેશે કે સમાજમાં પચાસ એ દિશામાં નથી જતાં!

પ્રમાણિકતા વિના વ્યવહારશુદ્ધિ નથી અને વ્યવહારશુદ્ધિ વિના આ જગત પશ્ચિમ-પુના કોઈ નેહુ' થઈ જાય એ અભિમન-પુનો કોઈ ક્યારે લાખામદ બની જાય તે પણ કહે કરેવાય નહીં. પાંચે તો એ હોતે હતી ગયા પણ કોરવો જેમાં ફસાયા હોત તો જ્યારે જોવા પડત. આ જગતને આપણે જેવું પડી ગયું' તો પાંચેની જે આપણે એમાંથી જગત નીકળવાનું નથી.

三
世
佛
子

સરદારશ્રીનો પત્ર

૨૩-૫-૩૪

સેન્ટલ જેટ નાનિક રોડ

બાઈ.....

તા. ૨૪ મીનો તમારો સજકોટથી લખેલો કાગળ મળ્યો. ત્રણ દિવસથી તમારા કાગળની શીઠ જોઈ રહ્યો હતો. તમે કાઠિયાવાડમાં કેટલું થઈ પડ્યા છે. એ વચસું તો લાગતું હતું પણ એ અતુલ્ય હવે રોજનો થઈ પડવાનો સમજાશે. અને એ સૌને માટે સમજાશે. શુભસાતમાં ખુબ જાણી છૂટ રહેશે એમ ન માનશો. સૌને ન જોતો મર્યાદાઓ અને બંધનો વેઠવાં પડશે. કારણકે આપણું હમણાં વળતાં પાણી છે. અને તમે જુવાનિયાઓનો અતુલ્ય લખો છો એ જોઈ મુખ્ય કારણ થઈ પડવાતું છે. કામ કરવાનું કોમ, જોખમ, ખેડવું ન હોય, અને લાંબી વાતો કરવી હોય, તો બીજું શું થાય? પણ પ્રજા એમ જ ધડાય એથી મૂંઝાવામાં લાસ નથી તેમ મૂંઝાવાતું કારણ પણ નથી. સૌ ધડાઈ ને ઠેકાણે આવશે. જુવાનિયાઓમાં અસંતોષ છે એ શુભચિહ્ન છે. એમાં સાથે કાર્ય કરવાની શક્તિ કે જવાબદારીનું જ્ઞાન નથી. તેમ સમ્યક્તાની ખામી છે એ કુખ્ય છે. પણ એ બધું સમય જતાં ઠીક થઈ જશે.

...ને દારકામાં અતુલ્ય ન આવે એ સમજી શકાય એવું છે. હવે આટલે વરે નવી આખે જુના તમારા લેવાને માટે શક્તિ ન મળે. એ સ્થાનનો ત્યાગ કરવો એ જ ઉત્તમ છે.

બાપુ હવે છે એ પ્રમાણે ગરીબાઈ સ્વીકારવામાં સુરહેલીઓ આવશે, પણ ફરજિયાત ગરી

બાઈ આવી પડવાની છે એટલે વાંધો શો છે? હથેળીમાં વાલ હોય તો પેસો હોય એવું કરી મૂકવાના છે. એટલે બાકી શું રહ્યું? સજકોટમાં નારણદાસને સખીને આધારવાળીઓને બધાને ત્યાં રાખવાનો ઇરાદો છે શું? દુર્ગામણિ, અમીના વિગેરે બાઈઓ કયા રહેશે? મોટી મોટી ઊઠારીઓ શું? એ બધાની શું યોજના કરી છે એ બધું મને ખબર નથી. સજકોટમાં એ બધું નહીં કાવે એવો અને લખ છે. સાવનગરની સંસ્થા ખૂબ ખીંટી છે, પણ એટલા બધા કૃપિયા હર વર્ષે માગી માગી મેળવવા એવું શું વ્યાય? વિદ્યાપીઠ શું કરવાતું છે? લાયકિરી તો સોંપી દીધી. હવે માત્ર મહાન રહ્યું, અને કાંકો ને નરહરિ પાછા આવે તો એ જે રહ્યાં બધી બાધકતો છૂટા થઈ જાય એમ સંભાળું છું. ઊકાગજો તો હવે ભાગ્યે જ આવે

કાઠિયાવાડમાં ફરિજન કાર્યમાં પણ આટલા બધા ઝમઝા એ કેવી આપણી દુર્દશા? બાપુ હોય તો જ એ પતે એ પણ કેવું? પણ એ આપણી રિશ્તિ છે. એમાંથી શક્તિ પેદા કરીને સત્તા લવી રહી.

તમારી કસોટી ઠીક થઈ રહી છે. ખબર ફિમલ કેટલી છે એની ખબર પડી રહેશે

બાળકો મજામાં હશે.

વાકતું દરેક એમ એટલું થાય તેવું નથી. એને માટે કઈક ઉપચાર લેઈશે તે આદી ખતવા સુરહેલ છે.

વિ. વલ્લભભાઈના વહેમાતરમ.

—વહિસા એ કેવળ વ્યક્તિગત સદસ્ય નથી. વ્યક્તિ, સમાજ અને દેશ - એ બધાને માટે આધ્યાત્મિક અને સામાજિક અગત્યનો એ એક સુખમ માર્ગ છે.

—મારી જાનમાં મારું નાનકાં નાનું કામ એ મોટામાં મોટા કામ જેટલું જ મહત્વનું છે.

—કે મોટાના હથિયારથી મારા દેશનો જાગૃત નહીં મરું.

—બાપુ

નિઃસર્ગોપચારનો સામાન્ય માધ્યમો એટલે જ અર્થ કરે છે કે એ ઉપચારમાં દર્દીને દવા આપવામાં આવી નથી અને બંને દવા સુધી સ્વયંચાલિત જવા નવામાં આવતી નથી નિઃસર્ગોપચારમાં દર્દીને એટલે જાણે એનિચ આપવો, કે નાક દિવસ આપવામાં કરાવવા, માત્ર ફળા દાન કે ફળના રસ કે ફળ પર ચાખવો, અર્થ અને દાન-ગરમ પાણીના બાળબાળના રસન કરાવવા ચાલિસ કરતુ જાતી માટીનો પેટ પર કે માથે લેવ કરવો-એવી પાનતો મુખ્ય દોષ છે. એ પાણી પીવાથી તેનું પચન કરાવતુ અને પીવાથીને શેક કરાવો એ પદ નિઃસર્ગોપ ચારમાં આવે છે પણ ખાચર, નીચુ, આદિ કદમૂલ ફળો રસ દર્દીને આપવા મા આવે છે, પણ એ દવા ન હોવાય

ધાત્તક માટે એ છે કે રોગ એ તે દોષ નિઃસર્ગોપ ચારની રીત તા એક જ દોષ છે ઉપર બતાવેલા ઉપચારો જ સારંગિક થાય છે અને પ્રમાણ એમણે વધુ કરી શકાય છે દર્દીની દાનન એટલે ઉપચાર થતાંના કે વધારના એ આ ઉપચારની ખાસ ખુની છે.

પરંતુ નિઃસર્ગોપચારનો પાલક આ ઉપચારો દ્વારા ખાતમ આપતો નથી નિઃસર્ગોપચારની પાલતી જવા છે એ છે કે દર્દીને રોગદુષ્ટા કેવળક પ્રાપ્ત કુદરતી પ્રાપ્ત કરતી રહે છે રોગી પરમ પાતે કુદરતની વિશ્વ નબળા છે રોગ આપેઆપ જ મટવાનો છે કેમકે નિઃસર્ગોપ ચારનિક નિરુદ્ધ જ પ્રકૃતિ રોગદુષ્ટા કરવાની દોષ છે ઉપર ને ઉપાપ, ઉપચાર પાલત્યા છે તે કુદરતની અદમ્યી સારી મુક્તિ ને પાલ પ્રાપ્તે જ છે ઉપચાર કરવા ન નિસ કરતુ. નાકરુ, સર્વ પ્રાપ્તી મન કરતુ અને આકુળ પદાથી આહાર તરિકે લેતા આ મનતો નેક નિઃસર્ગો, ને આપને કુદરતની અદમ લા એ નબળા

દર્દી સારીને છોડે

પરંતુ કુદરત એટલે શુ શુ કરે છે એ તો મુદ બાપત છે--એ રોગ પેટા કરનારા પીડાકુઓ છે તે એવા પીડા કુઓનો નાશ કરનારા અને આરોગ્ય રક્ષણ કરનારા પ્રાપ્તીઓ જવા હોય છે રોગના જાતુએને સુદીન હેર આપીને મારી નાખવા એ નિઃસર્ગોપચારની રીત નથી એવું હેર આપવાથી અસીગવદથી જાતુએ પળ મરી જવાની જાનાન્ય છે અને માણસના સરીરમાં, શોધીમાં બાળબાળના જાતુસાક હેરા સરી દેવા એ વધુ એક

કુદરતી

કાલી રતુ એતર રતુ મેલથી

જે કાપકાલી કુખ

કાલકાલી

એના જાતી પદ કરી આવી જાતી તે સીધી પાલક હેરાકેલકાકા.

પુ એની પાલકાલી આપકાકાકાકા

માટે કાલીના નકે લેસ અનનકે,

કાલી નથી વાલકાકા કે કુદરતી.

કે રિદિના 'કાકાકાલી

પ્રાપ્તી

કુદરતી કાલે ફલાસિ આંખે

આવી કાલુ' વાલકાકાકાકાકા

રાજેન કાક

એપમ જ છે એકલા માટે દુષ્ક દવા દુષ્ક પાણી, મુપામ અને નિર્દોષ આહાર, આપામ કસરત અને મનની રાસના-આ છે આરોગ્યને માટે જરૂરી પરિસ્થિતિ.

એ સિવાય નિઃસર્ગોપચારમાં એક બીજુ તત્વ પણ છે એની તરફ આજકાલના લોકો પુરુ ખાત આપતા નથી.

કુદરતમાં કેવળ પાલકા જાતે જાતનાંવ નથી લોતે, કુદરતમાં મન જાતિ, અક કાર, વિચાર અને વિચાર-આ લોતે પણ જાતનાંવ દોષ છે મન બ્યારે વિચારી દોષ છે ત્યારે

તની અગર સરીર પર થાય છે કામનાસના જામત મન સરીરમાં ને પરિવર્તન થાય છે તે તે રજક છે એ જ પ્રમાણે કેમકે રજકિત વાળની લોત જ, અગર ખાવાની જામત થતા મેમા રસ છૂટે ૥ લોતે અમથી કહે છે જોડે છોડા પી ભાપ છે, એટલુ જ નહી, જાતે કર અને ચિતાવી મામા વજાથી સરીરના વાળ પણ એકલેલામાં સોદ થઈ જાય છે (સિનેલના કેમકે બોદ વિદારમ એકે એસા વિદુતા વિજાલમાં સાપ થુરો અને આખી રાત વિજાલમાં જ રજો વિદુ એટલે બધે કરી મવા કે સવારે સાપ તે નાચો મયો પણ વિદુતા એકલેક નાકાન કુદરત આવી રતુ અને

‘ધ્યારા બાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓને

આ અંક સાથે આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે

આ અંક આપના હાથમાં આવે કે બનતી ત્વરાએ મનીઓર્ડરથી લવાજમ મોકલી આપશો એવી આશા છે.

લવાજમ મોકલવાની સૌથી સરળ ને ઓછી ખર્ચાળ પદ્ધતિ મનીઓર્ડરની છે. આમ છતાં જે ભાઈઓ વી. પી. થી અંક મંગાવવા ઇચ્છતા હોય તેઓ અમને તરત લખી જણાવે. મંગાવેલ વી. પી. કોઈ કારણસર પાછું ન ફરવું જોઈએ એટલું ગ્રાહક બંધુઓ લક્ષમાં રાખે.

જે ભાઈઓએ મનીઓર્ડરથી લવાજમ મોકલ્યું નહીં હોય, વી. પી. થી મોકલવાની સૂચના કરી ન હોય તેવા ગ્રાહકો પર ન છૂટકે અમે આવતો અંક વી. પી. થી રવાના કરીશું. તે સ્વીકારી લેવાની અમે વિનંતી કરીએ છીએ.

કોઈ કારણસર ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન માગતા હોય તેઓ અમને લખી જણાવે.

‘ધ્યારા બાપુ’ના ગ્રાહક થઈ આપે અમને સહકાર આપ્યો છે તે માટે અમે આપના આભારી છીએ, તે જ પ્રમાણે નવા વર્ષે સહકાર ચાલુ રાખશો એવો અમારો આગ્રહ છે.

છેલ્લાં વર્ષોમાં ‘ધ્યારા બાપુ’માં અગાઉ કરતાં વિશેષ, વિવિધ, રસયુક્ત અને છતાં પથ્યકારી વાચન આપવાનો અમારો પ્રવાસ આપ જોઈ શક્યા હશે. નવા વર્ષે હજી વધુ વાંચન અને અન્ય વિવિધતા વધારવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. એ માટે આપનો સહકાર જરૂરી છે. કેમકે ‘ધ્યારા બાપુ’ને લવાજમ સિવાય કશાંની આવક નથી.

અત્યંતં કરકસરથી ચલાવવા છતાં ‘ધ્યારા બાપુ’ની આવક-નવકનો પહોંતો સરખાં નથી થતાં એ અમારી સતત ચિંતાનો વિષય રહ્યો છે. છતાં ગ્રાહકોની શુભ-ગ્રાહકતા ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પ્રકાશન ચાલુ રાખ્યું છે. છેલ્લા વર્ષમાં કાગળો અને છાપકામના સાહિત્યની કિંમતમાં ભારે મોંઘવારી થઈ છે. તેણે અમારી ચિંતામાં ક્યાર વધારો કર્યો છે. જૂના ગ્રાહકો પોતાના મિત્રો કે સનેહીઓમાંથી ગ્રાહકોમાં ગ્રાહી એકેક ગ્રાહક મેળવી આપે તો નહિં થશે.

પથ્ય અને મંગલકારી સાહિત્યનું સાચું મૂલ્ય વાચકના ચિત્તને નળતો સૂક્ષ્મ સુખાનંદ, કોઈ મંગલકારી વિચાર અને તેનાથી થતી હવન-ઉત્તતિમાં રહેલું છે. બજારુ સાહિત્યનાં ખાનાંના જથ્થા સાથે એની તુલના ન થઈ શકે.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬, પરદેશમાં બા. ડિ. વિન

‘ધ્યારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાચલન-સુભાગદ

AMERICAN

ઉદ્દેશ્યમંદ્યાનમ

૧૪ ૧૧ / ૧૨ - ફેબ્રુઆરી - ૧૯૫૯ / અંક ૧૨ થો

એકલામાં કસોટી થાય તેના કરતાં
સમૂહમાં વધુ આકરી કસોટી થાય છે
એટલે સમુદ્ધમાં રહેવાયી બહુ વખત
ખૂબ જ અમૂલ્ય લાભ મળે છે.—ગાપુ

(મોડેલ અને ડ્રોઇંગની સ્વત્તાસાધનાઈ અનુચિત્ત કરાઈ છે)

એના વાળ પણ સફેદ થઈ ગયા)

કામ, ક્રોધ, ક્ષયના મારાં શરીરમાં જે નિહિત જન્મે છે અને કપારેક કપારેક રોગ પણ પેદા થાય છે, એની સામિતી હર સ્થળે મળે છે પરંતુ ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, અને મત્સર અથવા દેવાદેખીને કારણે પણ શરીરમાં નિહિત જન્મે છે ઈર્ષ્યા, મત્સર અથવા અદેખાઈની માના વધ વાથી મનુષ્યના પેટમાં દર્દી થઈ શકે છે (પેટના દર્દીન આ જ એક કારણ નથી, પણ અનેક કારણોવાળું એક જન્મરજ્જીવ કારણ તો છે જ નહીં અને મત્સરને કારણે પેટના આંતરમાં નળ (ગ્લેન્ડ) પેદા થાય છે અને એને કારણે બીજા રોગ પણ થાય છે) હવે જ્યારે કામ, ક્રોધ, ક્ષય, મત્સર, ઈર્ષ્યા આદિને કારણે શરીરમાં વિપુલિ થઈ શકે છે તો લોભ, મોહ, મદ અભિમાન આદિ વિકારો ડી પણ શરીર પર અસર થતી જ હશે

એટલા માટે નિસર્ગોપચારમાં રોગચાળાને માટે સ્વપ્ન, શાન્તિ, સત્ય, પ્રસન્નતા, હામાર્જિત, મુનિતા કરુણા આદિ દુલભ ભાવનાઓનો પ્રયાગ જરૂરી બનાવે છે માણની ચિકિત્સા કરનારો નિસર્ગોપચારી વેદ જો સ્વાસ્થ્ય દ્વેષ, પ્રસન્ન અને શ્રદ્ધાવાન હોય તો એની અસર રાશીના મન પર પણ થાય છે ઉપર બતાવેલા માનસિક વિકાર દૂર કરનારું અથવા એવું સમન કરનારું સાહિત્ય સાલળું અથવા વાંચતું આ પણ નિસર્ગોપચારનું એક જરૂરી અંગ છે

શ્વપ્નરાગની ચિકિત્સામાં અલ્પસ્મૃતિ પાનન આવશ્યક છે જ, વિકલિપ શમન કર્યો વિના પાગેનું આગવું પૂરી મગદ નથી કરી શકાય, એટલે જુના વેદે જે બાળતા સાથે વર્ણવી છે દર્દી અલ્પસ્મૃતિ અને નર્ધી ભાવના સ્વપ્નન પાસન તો કરે જ, પરંતુ તે સાથે એની ચિત્ત રૂપિ પ્રસન્ન રહે એ માટે એને રહેલીજોના સદનાસથા મુક્ત ન રાખવે. નોર્થએ સ્પષ્ટ સંનથી, મિત્ર રોડી અને બીજા કિલકર્તાઓના દર્શન દર્દીને વારંવાર કરવું પડે છે પણ જરૂરી હોય

અને સૌથી મોટા ઉપાય તો, મનુષ્યના હૃદયની દુષ્ણ વ્યવસ્થા કરવા છે ઉપર પર, આત્માની અવસ્થા અને નર્ધી દુલભ ભાવનાઓની કવચકુકરિત્તા પર રિશ્વાસ જન્માવવો અને વધારવો—એ પણ નિસર્ગોપચારનું

અને એને મે એક સમયે મુનિ કહી છે અને એના પ્રભુએ એક નવુ રામાજી કવચ મુક્ય છે, જે પુરુષોમાં નથી

સૌથી જરૂરી, સૌથી મહત્વનું અંગ છે એની નાસ્તિ કતા, નિષ્ઠા અને ભક્તિ દર્દીમાં જન્માવવી જોઈએ અને ચિકિત્સા કરનાર વેદ સાથે એને નિત્યતા વડેનું સાથે છે તેનું માન્ય પણ સાત્ત્વિક, પ્રસન્ન, હૃદયસ્થ અને સર્વકલ્યાણકારી હોયું જોઈએ.

અને સૌથી મોટી વાત મનુષ્યના મનમાં ક્રિસ્ત્ર પ્રત્ય શ્રદ્ધા, નિષ્ઠા અને સત્યપાટનિ પૂર્ણ માત્રામાં, અને સ્વાસ્થ્ય રક્ષામાં જોઈ જોઈએ ઉપર છે, આખી સદિ નિષ્ઠા તેના કોઈ પણ ભાગ અનાથ નથી, અને દુલભ ભાવના એવું કવચ તુ જ હોય છે એના વિશ્વાસને ડાબત શ્રદ્ધા અથવા આસ્થિકતા કહે

એ ડી આસ્થિકતા પોતાની અમર અદ્વિત રક્ષામાં દર્દી પર, એના રોગ પર કરતી જ રહે છે, બની શકાતે નિયત કરવા માટે અત્યંત સુલભ રહેતો રામાજીનો જ છે પ્રકૃતિના રાખી પરમાર્થનું ત્યારે આપણે અપાક કરીને જીવે અને એના દાશમાં દર્દીનું રક્ષાસ્થ મોખી ર્થએ છીએ ત્યારે પ્રકૃતિમાં રહેલી ડી શક્તિ પોતાનું કવચ કરે છે અને તે પછી દર્દીને જે આરોગ્યલાભ થાય છે તે પરંપરા અલ્પજનનક કામ

એક વાત ખાનગી રાખવી જોઈએ કે, આખી વિશ્વ સરસ્વાતી રક્ષા આપણે બાળ્યમાં નથી, કુનાશ્ચી પરિસ્થિતિમાં શું તારુ અને 'ડું' પરાગ છે એ પણ આપણે સમજી શકતા નથી આપણા દુલભ ન કવચ ડી પૂર્તિને માટે ક્યા ક્યા તત્ત્વ મદદમાર છે અને ક્યા ક્યા વિરોધ કરી રહ્યા છે એ સમજવું પણ મુશ્કેલ છે એટલે આપણે ક્યા પણ કદી શકતા નથી રતન આપણે આપણી શ્રદ્ધા વધારવી જોઈએ અને પરિણતમની આનંદમાં નિરાશથી થઈને સમગ્ર પરિસ્થિતિને ઈશ્વરના હાથમાં સોંપી ફેરી નોર્થએ આ પછુ નિસર્ગોપચારનું જ અંગ છે અને સૌથી મહત્વનું અંગ છે આવીજન આ દેવી તરફને નિસર્ગોપચારમાં જન્મ કર્મ અને પોતાની નિસર્ગોપચારની શક્તિ નોઆપ ડી જેની પરિસ્થિતિ રેફા થવાથી એમાં પણ દાખલ કરી આ આશ્ચર્યજનક બીજા છે માર્ગની દુનિયા જે શ્રદ્ધાની નુનિપાદ પગ નિચા

જે જ મુનિવાદને રામાજીક મા બની સમજવાની જરૂર નથી

૪

પુરેદા દામોદની 'મીનાઝવિ'ના કવિતાને કાઢી આંદોને યજ્ઞ' રીતે 'સાવંભોમ દૃશ્યવાણી' કહી છે ન જ સંદો સત્તા ધીને જલુ તાડ પાછી લોકાવ

મીનાની આ ન ક પીરના રોઈ પદમા જલુ જલુ સ્થાવર છે જુદા જુદા સંદો ધી પદા સંચિત્તાવી જાણે એક જ મનિ નિહાળે પાછલાવ દરિમિતનની તાલાવેની સર્વ મમજા આદિ સોમ સર્વસમાન્ય ગણાય

'દરિ આનવધી અસાજ' સ્થાળી મીના જીવ મ. અ. પથ નિદારે' છે ત્યારે પ્રાડ પર નહીં મનિને વાંડે મુખી, 'માતા રામ દમણ' આ રજા આ સાદા આ એ નાન્યા ઊભુનાથી, રાજ પર નજર પામરી પામરીને ભેળી દમણને મીના ધી સી રીતે મોખા પાડી એ મળ ચર્મ પડે પડે અને ત્યારે સમગ્રીના પા એક દિ સ્થાળી પહેલે છે અને દુનપર જલુ કરીને સમગ્રી પાડે છે ત્યારે દાહની આ રામ રી તપકપને કષ ડોળાય

અજાત ન લીકો આજ કોરે

રશાન ગિત્ત પાડુ દિન પીલે

સુદર મીતમ મીર

અજાત ન લીકો આજ કોરે

દાહની આ તાલાવેની રામદાહને પડે ન સમગ્રીના જન લોકાવ મેરે, રામના દર્શન પડે ન દુનપર જાણે કરીને જ ત પ્રાડ હારે છે' એની રજાજુલા તાલાવે ધી દાહના આ સંદો' : પા નજા રાજ મન

દાહને એકે આજુવ વિમિત્તી,

એકે મદ શેકે

અને સમગ્રીના પ્રવિનસ રી નજાજન જનનના રજાસને આસાળે પાછલાવને એકાદી દાહને અને અમારી ૪ એકે અજા પદા નજાજન પ્રેમ સંદોમાં ૫૦૦૦ કરતા કરતા કરતા આ નાનકડા પદા ૫ અનુ રી સમાવ છે-

વચન ખૂબ રિલે એક પિપારે

આસિડે ડોકરે રોમ કયા રી (કુ)

ગિત મેનાને નિહ અવાઈ,

તરિકા એક વિચિત્રતા કયા

રૂપા મુકે રાજકા દુકા,

નિકના એક અલેખ કયા

કલત 'કમાવ' એકે મારગ.

રવિલ દિલ દિર રાના કયા

આને આપણા એક સદા રવિ 'સરાને મારગ' કહે છે તે યાગ જ છે કયાલ અને પ્રેમને મારગ કહે છે એ જ વાસ્તવ્ય દરિને સરાને મારગ છે, મેધા રામ સુ કામ ન રી સમગ્રીની પીરતા પે રી છે' જલુ જલુ જ મન છે, જલુ મહામય તેડે એકની જ છે, એક વાર ત્યા બને જામ પાલિને આશ્રમ કલો, જલુ છેવટે તેડે ત્યા ત્યા સિવાય છેઈ ન દવુ, જલુ રામ રામના નાદથી તેનું અવરે અવરે જલુ હવુ અને આકાષ પતોલ તા કેવળ પામણની જ મે સિવાય વિના હકપને કુલ જ આ કુલ જી નજુ નહી

દર્શની પધારી પર જાણતા જાણતા રામ વિતાવતી હતી ત્યાં અને મેળવવા કમાલ કરતા જુદી નહીં હોમ - જિન મેળો નિહ મારા તરિકા એક વિચિત્રતા કયા' અને મારા જવાર કૃષિ રામ મીર રામી, કાદી ના મન કૃષિ બલે આજેવતી હમે ત્યારે એના મનમા આ જ સંદો મુકતા હમે - રૂપા મુકે રાજકા દુકા, નિકના જોરે અલેખ કયા' ન તેડે રામ માટે પીણ, નાદના રજામાંથી જુદા કરે ન રૂપા આતી એકને એને મન ના મે રામના દુકા' જ કુલ

મપાદને સર્વે ધર્મ સમસાવ પર જે માર મુકવો તમા એકને સાન્ન જનુના દેખાવે મેરે, ધર્મ એકને જ પ્રવિર પ્રવિનને માર્મ એક માને જુદા દેખાવા દોષ જલુ વાસ્તવ્ય એક જ છે એકને જ નહીં, આ માને જાણતા જલુ જુદા જુદા દોષ અને વાસ્તવ્ય એક જ છે' એક કમાવ કે સમગ્રી વ્યવિધે મુદા દેખાવે જલુ સોના અતરમા એક જ આકાશમાં મેરો છે, એને પૂરુ ધર્મ જલુ નહ જ છે અને પ્રવિર પામ એક જ છે' કષ્ટ વાઈ જોમ છે સોના દૃશ્ય છે, એની સર્વસમી અનુભવ જલુ સર્વનોમ છે, અને ત્યાં તેને બધા કરતી હકપના પામ સર્વનોમ છે

આકુ ગિલકલ જાગતુ રોમ કે પ્રવિરુરના જાગતુ અમરિજાના જાગતુ રોમ કે મેનાની પામ રૂપા ધર્મ મરેખા છે સર્વ સ્થાના તાકામાં અમિ જ મુક પડે છે - આ તા દેખાને અનુન દોષ મદ રી

કારીએ છીએ, એટલી સદ્ગુણથી સર્વ ધર્મેશ્વર એક જ ઈશ્વર રહેતો છે એ જોતુ થઈ, સ્તીકારણુ થઈ આવી છીએ એ જોતુ અને સ્તીકાર્યું પણ એમણે તો પોતારી પોતારીને કહ્યું કે કુંસાનો હિન્દુ છુ તેમ સમો સુમન્યાન પણ છુ જ, અને વળી ખિસ્તી હોવાનો વ આરો દાવો છે

જુદા જુદા ધર્મો સોમા પાત્રી થી સ પૂર્વ એકતા ન દેખાત, પણ સર્વ ધર્મના સતોના હૈય ખુલનામાં એવી એકતા સ પૂર્વ દેખાય છે સ તના પિતા એ અવસર કરીએ તો આ અતુલાર યથા નિર્ના રહેલો નથી સ્થિતિ

સરખી તેમ અનસન પણ સરખો જ થાય ઈશ્વરમિલનનો તો વીક પ્રિય વ્યક્તિના મિનનનો આનંદ અને વિરહ છુ જ સૌને સરખુ થાય છે કેમકે, સૌને હૈય સરખુ મળ્યુ ॥ તેથી અમુલ્યુતિ વ સરખી જ થાય છે

અતુલ્યનિરી ચરમ સીમાએ ને ને વાણી પ્રગટ થઈ ॥ તેમા અદ્વૈત એટલો છે, કેમકે તે સાર્વભૌમ છે

જા રીટખી સર્વ ધર્મ સમસાનની રાતમા રેતુ સત્ય સમજવા, અમુલ્યના આ દૃષ્ટિએ સતરાપિનો અભ્યાસ અતુલ છતો કરીએ તો નહુ જાણ થશે

હેલની ચાદર

કબીર એમ કહે છે કે આ સરીર અથવા અણુસનો અસ્તાર મને ઈશ્વર તરફથી મળ્યો છે એ આરો નથી, કેવળ હુ એનો બોક્તા છુ, દરદી છુ છતો એ નેના રાહ સ્વરૂપમા મળ્યુ છે તેના જ શુદ્ધ સ્વરૂપમા તેને પરત કવનાતુ છે

પણ સામાન્યપણે આપણે તે આ અસ્તાર હેલ આપણી માલિકીના છે, એમ એનો ભોગારો મન હાથે તેમ કરીએ છીએ ॥ એમ કરી તેને ગમીએજોતો તુકસાન પણ કરીએ છીએ એવા તોરથી કે મારી મીઠવે કું મને તેમ વાપરુ, મને વળી પૂછનાતુ કેણું ॥ પણ પાસવામા દેહ અને અવતાર આપણા છે જ નહી, કૈત તો કાને કરીને વને ત્યાગનાના હોય નહી અને તય અનિન્યાએ ત્યાગવાના હોય નહી પોતાની મીઠવણતુ પોતાની જ અનિન્યાએ કે ॥ ત્યાગ્યુ નથી

માધીછુ ઠેલો કે માતુ સરીર અને કસન સોડો મારે છે, અને તનો સદુપપાલ મારે સોડો મારે જ કવનાતુ ॥ હુ તો એનો દરદી માન છુ એવા કબીરના કથનનો જ પડયો સ જગાય છે સોડો એકને દરિદ્રવાસાયુ

આપણામા પણ એમુ બાન રગરે તા કેમુ રાતુ ॥

કેઈ મીઠીની આપણને જરૂર હોય અને તે આપણી પાસ ન હોય ત્યારે તેને ઉપયોગ કામગમાડી જ દોય તો ત જીહીની અમર બાડેથી લાવીએ

સુદ મગ્ગસ તો પોતાની અને પારથી વરણ એવા બેલ પારી એકને વધારે અને ખોટીની નહી જેવી સજાગ થેલો નથી જ તેની સરખી સજાગ રાખે છે પણ સામાન્યપણે બેળીની કે બાડે લેવાયેલી વસ્તુની આપણે કપરે સજાગ રાખીએ, કેમકે, તે મગડો, વેને તુકસાન થાય તો, ગુમસાની બરી આપવાની હોય છે પારકુ થરેલુ વધારે સાચવીએ કેમકે તે જગડે કે બોવાય તો તેની તુકસાવી કે મુત્ય ચૂકવના હોય છે

કબીરે તેમ એક પદમા સરીરને માલતી ઉપમા આપી છે અને કહ્યું છે કે એ તો મને ઈશ્વર વસથી મળ્યો છે, અને છતો કહે છે—

દાન કબીરને જવાન સે બોલો

અપો કી ત્યોં જર દિની અદરિયા

વાર પાત્રી પર તરે છે, જ્યુ એમાં પાત્રી ન ગ્રેવેલે તેની તોફારી રાખવી પડે છે, એમાં જે પાત્રી બચ્ચ તે એ દુઝી બચ્ચ આવી જ સ્થિતિ સસારમાં એવાદ મનોની રોષ ॥ એવે સસારને પોતાના મન પર સસાર ન થાય દેવો નેર્મલે, જે એના પર સમાર મહાર થયે તો એ સસારના પકમાં રૂઝાઈ જાય

ગૃહસ્થનું સામાયિક જીવન વિભાગો સ્વચ્છ પ્રાઈ એના કર્મોનું પાનન કરે, જ્યુ બધાનાનું સજન થવાન પડતા રહે. ત્યારે તમે ધૂનમારે મેલરમાં કામે વાગવા લાગે તમારું બંધુ જ્ઞાન, સખન મન ભમવાન પન કિન્નિદ કરે

ધાવ રેઠાપીના બાળકને પોતાનું દુધ પાવ છે પ્રેમથી પાવે પાવે છે બાળક એનું જ દોષ એનું નામે છે પરંતુ એ તો રેલજ એનું કર્તવ્ય બળવે છે અપ માર એ ત્યારે છે કે બાળક મોકુ થશે ત્યારે એની સાથે મારે કંઈ સખન નહી રહે સાચા ભટતની પાત્રમાં કુટુંબ પ્રત્યે આવી જ જાવના રહેવી નેર્મલ રહેવા ધાવ અને રેઠાપીના બાળક વચ્ચે દોષ છે

ત્યારે રેઠા નોકરી રેલના થરને ઉઠવેન કરે છે ત્યારે 'અમારુ ઘર' કહે છે, ત્યારે એના મનમાં કમા કાઠ દોષ છે ખરી રીતે એનું ધર તા મામમાં દોષ છે અને શહેરમાં તો ॥ નોકરી કરવા આવી છે હતા ન રેઠાપીના ઘરને જ 'અમારુ ઘર' કહે છે રેઠાપીના બાળકને મોઢામાં લઈ તે બચ્ચવે છે રહત કરે છે અને કહે છે 'મારો બધુ' મારો પોપાવ તો ક્યારે નહાવ છે', 'મારો મોપાને જૂન લાગી છે' આમ તે ના ઈશ પોતાનો પ્રેમ નદમતે છે જ્યુ એ બધુ કહેના હતા એ જુનની નથી કે રેઠાપાવ તો રેઠાપીનું બાળક છે માર નાવક તો મારા મામમાં નેની દારીમાં પાકે ન એ જ પ્રભવે રૂઝાયાએ જ્યુ પેત્રના કાઈ કર્મોનેસો નિર્મીક એ નોકરી નેની નાનાયી ॥ કરવે પડે

અજબની બાઈ ॥ રેઠાપીને ને એટલે જાણે, છવનમાં મે' છે ધુમ્ભાનું તે ચાલ રાજુ' છુ' મરીજ તો કુ' નથી-એ બધી ચ મજુલિ, અજબ વિનાય છે મારો-એ બાલ રાજુ' છુ'

(નિવાસ-અનિન

ઘર તે બધાનાનું છે મનમાં એવી માવના ધારમ્ કરે કે પુરુષનાનું છે, અને એ જ રીતે છવન વિભાગે. જે એ બાવના મનમાં વસી હતી તો તે છવનમાં પધુ ઊભી હતે જે લગ્ન મુદ્દરજ છવન મુલરમાં સાથે લવનાને મેળવવા માટે પ્રધાનરીત રહે છે, તે પેલા સિનિદા નેવો છે કે જેઓ ક્રેટ કિલ્લાની પાછળ રહી નહારજા રાજુમાં થયે કુક કરે છે કિન્તુ બધાના મારેવો નાતા લાડીને કંધરને પામવા માટે બહુનારે નજા કિ નાની બહાર નીકળી રાજુએની સાથે કાચીકાચ કુઝનાર સૈનિક રહે. છ જને કુશળ યોદ્ધાઓ છે પરંતુ ક્રેટ કિલ્લાની પાછળ રહી ઘડવામાં કંઈક જાન છે, એમ કરવામાં કમા દોષ નથી

તમે એનું દહી કે સૈનિક લઘાઈમાં જવા પડેલા નિદા નવારનો અભવાસ કરે છે એ જ પ્રમાણે કીકુમ્મિક છવન પધુ ત્યામના અવધાસની ભુમિ છે કુકુમ્મમાં રહેવાનો બાલ એ છે કે એમાં કીકુમ્મિક છવનની બધી સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરવા હતા ત્યામને અભવાસ કરવાનો અવસન થયે છે કુકુમ્મનો એક આપામરાળા થાનો-ત્યા મનને શાલ જનાવી શકાય છે

જે તમે તમેજ પિતા અથવા પત્ની સાથે કંઈથે કરીને ધરવાસ કરે તા વધે સન્ધારી નથી, એ તો-વારી મૂર્ત શુદ્ધ સંપતિ નામી, શુદ્ધ સુઝાવ, કાપે સન્ધારી

રેલુ જ્યુ એવે સન્ધારિ ગ્રાહો કો નહી, એવા સન્ધાર મીન મન કલપથી આલવી માનવેમાં ફરી લપટાય છે.

જે પાતાના સામાયિક કાર્યોને પાતાનાનું કાઈ સમયને નિવધુઈ કરે છે, બધા કાર્યોને કલપનાવી અર્ચના સમયે છે અને વિદ્યુદ્ધ અવ કરધથી ત્યામ કરે છે એ જ ત્યાગી પોતાના ત્વરણે સાચા કામ મેળવે છે. સંસારમાં જે કંઈક તે જ્યુ કંઈવતુ જ રૂપાન્તર છે જે સત્યનો અનુભવ એવા જ લેણ કરી શકે છે.

વહે છે વાપરવા તો વાલવો વીખી તમને, વધારુ લકરજ તો દુખનાં જ વાલવો થો, પુષ્ટી લાગવી નથી એટલે કોયે પહોંચી, અમારુ' દુખ તો કોયેસાં રજુ છે આકાશ'

તેમની આસા છે. 'મનુષ્ય આત્માને ઝિલ્લાખા કર
 ન્દોડુ પ્રાણી છે, ને તે આત્માને જે એક છે તેથી કોઈને
 કોઈ વિવેક કિંમતીમના પ્રવચનાથી નીકળી, એકવ
 વધારેનારી વાણીય સ્થાનો તે સ્વેચ્છાએ ગ્રહીત કરશે"
 (ધ પા ૩૩)

ધર્મ અને રસ :- વર્ણકારને અમલગારકર ગણા
 યો કારણ કે કાર્યમાત્ર સમાન ॥ એમ તેણે માનતા
 કર્યો જેણે સાધન છે જે સર્વે આ સમજાવા આજી થકે
 કર્મના સમાનતાકરક સાધન કરીને ઉપાગ કરવાથી
 કામયા દવકા મેળાના એક રહેણ નથી એટલું જ નહીં
 પણ એ કાર્ય ધર્મકાર્ય બને છે અને એ કાર્યમાંથી
 જનને સાનો રસ પે । પણ છે આ બંને સ્વેચ્છા
 કરતા તેમણે જ જણાવ્યું 'જેની રુચિ પારમાર્થિક
 બને છે તેને એક પણ કામ કરકે કે દુષ્ક નથી સાગ
 જે આવે તેમાં તે ઉપરત નેત્રી તબી જ તના નેત્રી તનો
 રસ કાર્યની જાતજાત ઉપર નિર્ભર નથી તેમ રસ
 અવશ્યકથી નીત્રી ॥ જ આનાસકિત કામ સમજવા
 સમાધા કરકે છે તેણે પ્રત્યેક કાર્ય આમ કરકું થકે છે '

ધર્મમાં અને ધર્મકાર્યમાં કેટલો રસ હોય થકે તેનું
 આ કુદર વર્ણન છે ધર્મ સાથે કિલ્લિનિત્ય નીરસતા
 અને કોરિતાત્ર સામાન્ય અવિરખક થવામાં આવે છે
 ગણીકરે આ પોઠી માન્યતા તોડી અને માટે જનતા
 સાથા રસના સમાન અને પ્રકાર થકું ગણાવી રીધા
 જાનને સાનો રસ અવશ્યકથી નીકળે અને તે જાણ્યા
 રિતક છે સત્યની સાધના આનંદમય હોય જાણ્યું
 ગણીકરે માનેડું સત્ય જાન-સત્ય છે તે સમિચાનક
 રસપથ છે સત્યાર્થના વધુ મરમ વર્ણન તથા કરકે છે

સત્યના કુદરિયા રસને જાત જ ન હોય સત્યપ્રત્ય
 વધુની જાણી કરવા સાડુ તે કી પોતાને ધરકો નથી
 મેલુતો જે પ્રત્યેક કોઈવ સત્યપ્રત્યી કરવાને જ સાડુ કરે
 જે બધેવ સત્ય જુએ તને ધડપડુ નાવતાક રહે ન જ
 નકે સત્યાર્થ પોતાના ધરકને સાડુ આમર જા છે જાણે
 છે ' (આ પા ૫ ૫૫) તાત્પર્ય નાટકજન્ય રસ આટલો
 બરપુર હોય અને તે અવશ્યકથી નીકળજા હોય

અત્યંત નવાજ - ગણીકર અવરને જ છેવ
 રનો અકાર માન્ય એમને મન આનંદો રસ ઉત્પન્ન
 સકે તમ અવરનો નવાજ જાણ્યું કિ જેકે જાક છે
 નાતના નવાજને અનુકૂળને એકજ થ ॥ મેટા કયો
 કર્યો અને એ નવાજને અનુકૂળને જાણ્યા કાવ્ય

નવાજ કર્યો રાખ્યું 'અથા જાનને મે પૂર્વે પચ
 સાલ્યા છે એને પણ વર્તતા મે કર્યો જાયુ નથી, થઈ
 મેલ્યું છે, અને બીજા જેણે એના અવાજે સાથજવાને
 હાથો કર્યો છે, તેમણે જાયુ એ જ અનુભવ છે " (ધ
 પા ૧૮૦) આ અવાજ અવશ્યકમાં તો ન હોય એવી
 સકરે કિયા કરે છે પણ અવશ્યક અનુભવ તો જનની
 પ્રગતિ સાધાય નહીં અતરના અવાજ કે જેની અસા
 વિષેની પોતાની ગદા તેમજ પૂલ જ મરમતાથી જાણ્યું
 છે આજુ જગત મારા કહેવાને ન માને અને વિરૂદ્ધ
 અસિદ્ધિ અપે તે મે મે જે જેની અવાજ સામાન્ય
 અવાજ અને ઉપર પ્રેરકા થઈ એ મારી માન્યતાને કું
 રાખી રહું " (ધ પા ૧૮૦) ત્યારે કરકેને સરકા થાય
 કે આ અવરનો અવાજ કે જેની અવાજ છે કું ॥ આનું
 વર્ણન ગણીકરે થકું સ્વેચ્છા રીતે આપ્યું ॥ મારે
 માડુ ઉપર પ્રેરકા જેવી અવાજ અત પ્રેરકા સત્યો
 સકે વધે એક જ અવાજ સુચક થકું છે, અને કોઈ
 આકૃતિના દર્શન નથી થવા ઉપરનો સાક્ષાતકર નથી
 થકું આ જાને થવાને હોય તે પણ કોઈ આકૃતિના
 દર્શન થકું એણે કું આવતા નથી, ઉપર નિરાકર છે
 તરી ઉપરનું દર્શન આકૃતિપે હોય નહીં ઉપરનો
 સાક્ષાતકર હોય થાય તે કર્યા નિષ્કલ બને છે, એ
 જુદુંતમ થકું રહે છે એવા વિનાશમાં મે હોય અપૂર્ણતા
 કે મેવ હોવા નથી એણે કાર્યમાત્ર કાપ્યું છેવ ॥
 કારણ કે તે સિતે કર્યો કરતા નથી, તેમજા રહેતા
 અવશ્યકી ૫ થકું કરે છે તે તો તેમજા સખી જામો
 છે બાકે સામાન્ય કરકેના કોઈકને જ થકો હોય
 થકું જ થકું એ વિષ અને મુદન થકું નથી અને એવા
 અસાધ્ય કરવાથી અસિદ્ધિ છે, પણ અને નથી થકો
 અને તેમજા કું બનું કરકું એકજ જાયુ ॥ (ધ પા
 ૧૮૮) આજા રાખવા થકું થકું કરકાર્થ મેડુ છે
 કરકે અવશ્યક તા સમજ થકું એમ છે કે અવરનો
 અવાજ જે જા જેની વણી અને તે જ આકાશવાણી
 પુરાગર્ભિયા જાકે તાત્પર્ય સજાવાની થકું થકો
 આવે છે અવશ્યકી જેમ આ અમાનતા થકીકરે એ
 નિષ્કલ અનેક થકું નાણુ અનુભવ થકો એનાથી આકાશ
 વાણી કી એ થકું નિર્જન થકું થકી છે બીજા એક
 થકું પણ અમાણી વિવિધ થકું ૭ ગણીકરે લોક
 અવરનો અવશ્યક સાધ્ય કરે અનુભવ થકું છે જા
 ઉપર જાણ્યા તથા મણીકરે જા માણાકાર મારે

૧૧

સક્રમ છે એમ પણ જાણીએ છે. સાક્ષાત્કાર અંગે ગાંધીજી નિશ્ચિત નિર્ણય પર આવી શક્યા નથી છતાં તેમને ત્યારે ત્યારે જે પ્રતીતિ યર્થ તેમને વર્ણન કર્યું. પોતાની મર્યાદા તેમજ જાણતા હતા તેથી સાક્ષાત્કાર અંગે વધુ વર્ણન ન કરતા તેની સહનિશ્ચયતાનું વર્ણન કરીને જ સંતોષ માને છે. અને તે જ તેમના જેવા સત્ય-શોધક માટે વાજબી વસતુ અબૂલ્યા.

અંતરેનો અવાજ સાંભળવાનો શક્તિ કરી રીતે પેદા થાય એવો સવાલ સહેલો કોનો થાય. ગાંધીજીએ આ અંગે યોગ્યદ કરતાં સાધનાની અભ્યસનતાથી: "સામાન્યમાં સામાન્ય વસ્તુ કરવાની સક્તિ મેળવવા સાડુ" વગેરે કંઈક પ્રયત્ન, કંઈક સાધનાની આવશ્યકતા રહે છે, તો મધિરની પ્રેરણા મેળવવાની યોગ્યતાને સાડુ પ્રયત્ન અને સાધનાની આવશ્યકતા હોય એમાં શી ત્રુટી?" (૫ પા. ૧૭૬) સત્યાગ્રહને માટે તો સાધના જ સિદ્ધિ છે. આત્મશાન વિના સાધના અર્થ છે એમ નરસિંહ જેવા સંત કવિએ માણું છે. તો આત્મશાન માટે સાધના કેમ કરવી? ગાંધીજીએ આનો દ્વંદ્વ કેનેટ્ય જવાન આપી દીધો છે. "આત્મશાન જીવમાનની સાથે એટલે ઉપરની સાથે એકથ-તનવતા-સાધનાથી જ થાય. જીવમાનની સાથે એકથ સાધનું એટલે તેને દુષ્ટિએ જાનપૂર્વક દુઃખી થવું, તેના દુઃખનું નિનાશકુ બનવું."

નિર્જનનું બળ:-દુઃખી માનને વહારે ખાતરી ગાંધીજીની શિશુની અને પ્રજ્વલિ હતી. દુઃખી નિર્જન કોય છે અને તેને નિર્જનતામાંથી ઊઠાવી તેના દુઃખનું નિનાશકુ કરવાનું આ શિશુની શીખને છે. નિર્જનનું બળ શમ છે તેમ નિર્જનતા ખરે આશ્વાર આ દર્શન ખતાવે છે. ખારત શુભામ જનુ, નિશ્ચલ નનુ અને તેની આગ્રહીતા કોઈ રાહ રેખાયા નહીં. ગાંધીજીએ ધારકું એટલું આત્મનય જનુ તેના પાસે નહેઈ જતા કોઈ પણ માલ મળતા કે, રત્નાના નજાને અને હમરે પોતા આઈ સરકારના દોરવા બારે ચાંદીનું સત્યાગ્રહી શલ્ક રીકાડ્યું. દીવા મોળા અને તે ચીકારી અને હમરેને પોને શોધ પગલા એ રહે માંડ્યા છતાં વ કાનેત આગળ જની શક્યું. ગાંધીજીનું દર્શન નિર્જનનું જનુ બધા જનુ: નિર્જનનું જનુ બધા જ રમ છે, સત્ય છે. ગાંધીજીની શિશુનીમાં રમ છે, તેમાં સત્ય છે તેથી તે નિર્જન અને આશ્વારનું બળ બની શકી. આટલેથી તેની સક્તિમાં માપ પડ્યું નથી મપાવું. તે છે રત્નામાનુસ

સુધી જોએ એવી વ્યાપક છે, સરળ છે, સીધી છે અને છતાં તેમાં એટલી જ સર્વમાલતા પણ રહેલી છે. ગાંધીજીનું જીવનદર્શન જનસર્વમાં સત્યનું અવતરણ કરવા આટે ૩ અને એ આદ્યના સિદ્ધિમાં જ, જેમાં જ એની સામર્થ્ય રહેલી છે.

ગાંધી શિશુશક્તિની મર્યાદાઓ:-ગાંધીજીની આ બધી સિદ્ધિ અને સમજતા છતાં તેની કેટલીક મર્યાદાઓ પણ છે એ જાણવું ન ભેંસીએ. એનામાં છેલ્લા મનુષ્ય સુધી પહોંચવાની ક્ષમતા છે છતાં વ્યવહારમાં તે હજુ બહુ આગળ વધવા પાથી નથી. સત્યાગ્રહ અને સત્યાગ્રહી પદ્ધતિ મુદ્દવાન છે છતાં જનસમાજના દૈનિક જીવનમાં તેની ઉપયોગિતા હજુ હમખાઈ નથી. ખીટ કોઈ પણ શિશુની કરવાં એ વહેલી સમજાય એવી છે છતાં બહુ યોગ્ય એના અભ્યાસ તરફ આકર્ષાયા છે, એને પ્રચાર પણ ભેંસીએ તેટલો કે ભેંસીએ તે રીતે થયો નથી. એમાં રક્ષકે રચાન છે, છતાં પ્રશ્નને તે સુધી સામે છે. અદિસાધી કાર્યપદ્ધતિ હજુ લોકસમાજમાં કિતરે એટલી સરળ નથી યર્થ કે લોકસમાજ એટલી પાકી નથી કે તે તેને એકદમ પચારી શકે પ્રક્રમચાલિ મતોનું માહાત્મ્ય એમાં મપાવું છતાં એની વિગતવાર કીલ્કપટભરી દોર-વણી થયે એવું માનદર્શન નથી મળ્યું; એ અંગેના વિચાર મને તેટલેથી જનતાનું કામ નથી સરવું, પ્રમ્ને તો તેનું વ્યવહારુ વિચાર ભેંસીએ છે.

મેટા પ્રશ્નો અંગે પણ આ દર્શનની મર્યાદાઓ મપાઈ છે. ભારત પાશ્ચિયાના વિભાગ વખતે જે હિન્દુ રત યર્થ તેમાં લાખોનો નાશ થયો. આ શિશુની ન તેના કિષાય ખતાવી શકી, ન તેના અટકાય કરી શકી. ગાંધીજીના જીવતાજીવ તેમના પ્રિરોધ છતાં બાગલા પડ્યા, લાખો નાશ પામ્યા. એનો અટકાય ન જડ્યો, ન આવી શક્યો. એ જ રીતે હિંસક આક્રમણ સામે પણ વ્યવહારમાં સામાન્ય જન અપચારી શકે એવો કોઈ સંકિષ અદિસક રહેતો એવાથી હજુ સુધી જડ્યો નથી. વગી અરપુસતાની જડ દલી ખર્ષી છતાં હજુ તે નિમૂળ યર્થ નથી. સામાજિક કે રાજનીય પ્રશ્નો અંગે આ શિશુનીની આ બધી મર્યાદાઓ છે.

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ સાક્ષાત્કારનું એ એમાં દર્શન નથી કરી શકતી. સત્યાગ્રહી સક્તિ વધારવાના કિષાયે અતવવા છતાં તેની કીલ્કપટભરી સામોન પદ્ધતિ નથી મળતી. સક્તિના ઉર્ધ્વકરણ (Sublimation)

અને પછી તેમણી રૂપરૂ વિગતવાર આઈનસ્ટાઈન મળતુ નથી. એવનાનો ઝડપી વિગતસોના માર્ગ દેખાડના જતા તેનો ડાઈમ છે તેના નકલી છુટકેડીના અને કમવાર કે રિગતવાર ઉપાય મળતા નથી.

મધ્યોદ્યાનો કારણો: -ગાંધી-વિચારદર્શનના આ બધી મર્યાદા છે પણ તેની પાછળ સચોટ કારણો પણ રહેલા છે. ગાંધીજીએ કહી શાશ્વત અને પોતાના પ્રયોગો વિશે તારણ નથી કહ્યું એ તો એક મહત્ત્વ પ્રવેશનીર દ્વારા અને ન્યારે અને ને પ્રસંગમાં ને કારણ લાગ્યું તેનો ઉપાય લેવાના ગયા એ પ્રયોગો સામનોય હમે કંપી કતા ખરા, પરંતુ તેના તારણ કરવાનું તેમને પાવિ પેરી પર હોય. વળી સત્યાગ્રહી વિચારસરણી કે પદ્ધતિ સ્પષ્ટ છે, અને છપનના બધાંય હેતુઓ તે ઉપયોગી થઈ શકે એવું હોવા છતાં તેને એટલી દુર કે એટલી વિગતે કમી નેના એટલે સમય કે પ્રસંગો

એમને પણ મળ્યા નહોતા કે એમના મદદ પછી હજુ પૂરતા સમય કે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવા નથી. છતાં એમના ગતિ વાદ એમની દિલ્લથી વિકસી રહી છે તે ભારતની અજાની કારકર્ણ પરથી એમ શકાય છે. વિનોબાજી ગાંધીવિચારને આગળ લઈ રહ્યા છે અને એને સુભગ વળાંક આપી રહ્યા છે તે જ રીતે રામકૃષ્ણે થી નહોતું પણ તેમણે થોડા વિકાસ સાધી રહ્યા છે આજના તેના વિકાસ પરથી તરફી દિલ્લથીના મર્મમાં કુ'કુ' સમાઈ છે અને એની હી રી શક્યતાઓ છે તેનો અદાજ સારી રીતે કાઢી રહ્યા એવું છે

ગાંધીવિચારદર્શન વિષયના કાલ સંબંધે કલેશ્વરના સાધનાર વ્યવહારદર્શન છે અને તે સતત વિકાસશીલ છે એનો આ રીતનો સતત વિકાસ સાધના તે આજની અને ભારતીય પેઢીએનું કારણ છે

બાળકો અને જુવાનોની ઉદ્વેગતા વિશે આકરી દીકા અને બારે કપડાના વેલ્કુ પડીને વારવાર ઉચ્ચારતા હોવામાં આવે છે ઉદ્વેગતા એ ડાઈ અધારકારણના લક્ષણ તા નથી જ ઉદ્વેગ બનનારો પોતાના સ્વભાવની બધી સાતત્ય મુખે છે, એટલું જ નહીં તેના આગ ૧૧ સાત કાર્યોની બહાર પણ તે થોડાં નામે છે અને થોડી ધાર તેની ઉદ્વેગતા જ બેસાડવા કરતી હોય તા તમા પ્રત્યાપ્તતાએ આકરિયત આવેથી ઉદ્વેગતા એવળવવા પ્રમાણમાં કામચૂની થઈ જાય છે એ વિકૃતિ થર કરી નેણ છે પણ નેનું વર્તન અગાઉ સામાન્યતઃ સાડે હજુ તે એકદમ, ડાઈ એક પ્રસંગે અધિવેશી એ બની મધાર એ પ્રજા વિસ્તારના સરખા છે

બાળક, કમીગની કલેશ્વ, રૂઝા વીકા નાકીએ આદિ વહીવેને નકામી સંપત્તી થીને બારે કામચૂની એમી કરે છે, અને તેના વિષયનિશ્ચિત ઉપયોગ કરે છે આજકાલે ન અને તરે પણ ઉપયોગ કરે છે, આજકાલે ન અને એવે રથો પણ મળે છે પછી વાર વહીવે બીજાઈને એ બધી તબુઓ બારે મુરસામાં આવીને બહાર દેરી પણ દે છે, અને નાળકને હમકામે પણ છે અને બાળક રકારોજ કરી મૂકે છે લગુનાના કે એવા બીજા કાર્યોમાં તે નિહુલકાઈ થઈ જાય છે અને ન્યારે તેની નકામી થીને કે કપડામાં આવે ત્યારે તો તે આજુબાજુ થઈ જાય છે, અને ઉદ્વેગ પણ બને તો નકામી નહીં એનું તરણ સ્પષ્ટ છે એ બીજે સાથે એની દાર્શિક સામ્યોના નાજુક તબુ વધુનિવા દોય છે એમાંથી એને ઉત્સાહ રેલવા અને આજકાલે મળતો દોય છે એમી પાઠ્ય એમી પોતાની કપડે કપડામાં દોય છે, સ્વચ્છ દોય છે એમાં માણુઓની કલ્પના કે સ્વપ્નનાં વાદ થતા ને બાળક, કમીગ, આજુબાજુ તે અનુભવે છે તેનું જ બાળક પણ અનુભવે છે એમી માણુ તેના પ્રત્યાપ્તતા છરવી શકે છે, અથવા તબુ બાળક પ્રદર્શન એટલું નથી કરેલો પણ બાળકના પ્રત્યાપ્તતા કુલ્લા અને રેલમા પરિણમતા ઉદ્વેગતા કે અધિવેશના પશુઓ કે પાઠ્યોની વાચનિક કમીગ તો એમાં આરો વેડની હોય છે, ફૂંચરી થવાનાં આવી ગાંધીમાં શરૂ થાતા અવાજ જ થાય

આજ બાળક યુવાનોને પણ લાગુ પડે છે, થી મી, વ્યવહારી, ટાવી પણ અનુકૂ કરામત અનુકૂરણ આપતાં તમને આવે છે ત્યારે તેના પ્રત્યાપ્તતા ઉદ્વેગતા, અધિવેશ કે સામોહક રૂપે થઈ છે એનું નિવારણ આકરી દીકા, કેવળ એમ કે કપડાના આકરો એના કે નહોતુંજાસત નથી કરી શકતા. માનસિક વાજીલા વાજી માનસિકાએ જ કામ કરતુ દોય છે, તેને મારે તેના ઉપયોગ ન થાય તે, બાકી નથા થી ગય છે

માણુમાંના અનુકૂરણ આગળ વળીને પાછળ તેમને તેમ કદાચ રેલવા બાજુ નજરે વાજીગનના તરી એવા થી મા ગદી તાકતનાના વ્યવહાર કેવળકા કમીગ એ નિવારણ થઈ

[૧૧૭]

પાંચ ઇન્દ્રિય-વૃત્તિઓના નિરોધ કરા,
સમાધિની સાધના કરવાની હોય છે.
પણ મેં તો સમાધિને પણ પાછળ મૂકી લીધી છે.
અને લગવાનના સચુલ સ્વરૂપ, કૃષ્ણમૂર્તિનું
વરણ કર્યું છે.
ખાંધી ઇન્દ્રિય વૃત્તિઓ એને સમર્પણ કરી લીધી છે,
અને પ્રેમસ્વરૂપ લક્ષિ યાદી લીધી છે.
નામ અતુલ્ય કૃષ્ણ ખરેખર કાળો જ છે,
મહામાયાવી છે,
પ્રાચીનકાળથી એ એવો જ છે,
એટલે તો વેદ જેવાને પણ પાગલ કરી મૂક્યા છે.
એણે અને પ્રપંચથી છોડાવ્યો.
જનમ મરણથી શુદ્ધ કર્યો,
એટલે હું એની એકનિષ્ઠ ભક્ત થઈ શકી.

[૧૧૮]

માયાની કાળી રાત ફેલાઈ છે,
અને એ માયાની પ્રજા, બરાબર એવું જ કાણું રૂપ
લઈને સંતાકુકડી રમે છે,
કાળામાં કાણું છુપાઈ બસ છે.
અને કાંઈ ને ઓળખાતું નથી.
પરંતુ હું બરાબર અને સદૃશ એની તરફ ખેંચાઈ
ભડું છું.
કાળી રાત અને અઠસચક્રતા નથી.
આકાશની ભૂરી પાંચમૂર્તિમાં,
જલથી પરિપૂર્ણ રૂપ એલ જેમ સુંદર દેખાય છે,
એમ અને એવું રૂપ દેખાયું.
એ તો નિર્ગુણ છે, એને રૂપ કેવું?
પરંતુ મૂલ્ય આકાશ પર પછુ ભૂરો રંજ ભિતરે છે,
અને એ જ મેઘભક્ષી થઈને ઘેરો કાળો બને છે,
એ જ રીતે, નિર્ગુણના સચુલ અને સચુલનો સુંદર
સાકાર રચાય બનેલો એ શ્યામ મારી આંખોને
પરીભૂત થઈ ગયો, મારી દૃષ્ટિમાં બધું સમાઈ
ગયો.

ત્યારથી એની સંતાકુકડી બંધ થઈ, અને મારે
માટે બિલકુલ સરળ થઈ ગયો. કાળાશ્યામ સરખા-
પણાને કારણે માયા અને માયાવીનો લેદહું આંખી
ચક્રી નહોતી.

અને એટલે, આજ મુધી, એણે અને મૂળ જ
બ્રમમાં રાખી હતી.

પરંતુ દૃષ્ટિના પ્રકારે એ લેદને ખોટી નાખ્યો.

હવે હું માયાવીને જ ઓળખું છું.

માયાને ઓળખતો જ નથી.

[૧૧૯]

છેલ્લા દિવસોમાં લગવાનનું ધ્યાન ધયા કરતો
હતો.

ફળસ્વરૂપ, મન અંતરાત્મામાં એટલું લીન થઈ
જતું હતું કે એ કંઈ પશુફળહાર આવી જ ન
શક્યું.

પરંતુ હવે તો બિલકુલ ભિલકું થયું છે,

ત્યારથી આખી દુનિયામાં કૃષ્ણમૂર્તિ પ્રગટ થઈ

ત્યારથી મન પાછું ફરીને આંખોમાં આવી વસ્યું છે,

બધું એ આંખ જ બની ગયું છે.

પ્રભુનું એ ઉજ્જવળ અમૂલ્ય રૂપ-એતો જ રહ્યું.

કેવું છે એ રૂપ?

એ છે કાળી શાદી જેવું,

(હું આ વિનાશભાવે ખડી સરળભાવે કરી રહ્યો છું)

અને એ આંતરું કે તંતરું પણ નથી

દગલે ભર્યું પડ્યું છે,

એની એક પીંછીથી, આખું જગત રંગેલું છે.

માયા પ્રપંચને હાંકી દે છે એટલા માટે એ કુરૂપ,

કાળી,

માયાને ઈશ્વર-હાંકી દે છે એટલે એ ઉજ્જવળ

શ્યામ.

[૧૨૦]

પણ તે, જે આ હૃદયકાશમાં વિરાજતા રહે છે.

એ જ મહાકાશમાં પડ્યું છે

અખંડ! એકરસ!

પરંતુ, એના વિષયમાં, પોતપોતાના દલિલોને
કારણે, ભિન્ન ભિન્ન અનુભવ થાય છે
કેઈને એ સત્ પ્રતીત થાય છે.,
કેઈને ચિત્ત,
કેઈને આનંદ,
અને કેઈને સચ્ચિદાનંદ રૂપમાં દર્શન આવે છે
વાસ્તવમાં એને એથી થે પર કહેવો એઈએ
પરંતુ એનું વર્ણન કરવા માટે
શબ્દ જ અપૂર્ણ છે
એટલા માટે સાર એમાં છે કે બધા શબ્દવાદ
છોડીને અથા હરૂપ એમાં જ નિવાસ કરીએ
જાનરેવ કહે છે કે મને એ દલિલ મળી ગઈ છે
એટલે ભોલ અભેદની રૂચ ઉઠવી થઈ છે
અને આત્મરૂપમાં મને એનું દર્શન નિરતર થઈ
રહે છે

[૧૨૧]

ધ્યાનાવસ્થામાં, મોઝમ્બાયાથી ઘેરાયેલા ઈશ્વરને
કુણવર્ણુ, સાક્ષાત્કાર થતો રહે છે
એ જ રીતે આકાર પ્રતીક કારો,
એની વ્યાપકતા પર પારણા ધ્યાનાદિકરની વખતે
એનો નીકુલર્ણુ સાક્ષાત્કાર પણ થતો રહે છે
એ અનુભવ વર્ણુવર્ણુ જાનરેવ કહે છે
ઈશ્વર સ્વરૂપ નીતુ જ નીતુ દેખાય છે
આકાશ પેઠે વ્યાપક
પરંતુ આકાશ પેઠે પોતુ નથી
પ્રીતિથી પરિપૂર્ણ
પરંતુ પ્રીતિમાં પસપાતની કનપના આવવા આવે છે
એણે પણ નથી,
સમતુલ્ય
એ પ્રકારના અપ્રતિમ દર્શનમાં
બધી સાધના નીતુ રહે રહેલી,
જોઈ ૦૨૫કારે પણ એ જન્મરૂપ રહેલી
જાનરેવ એની નીવવર્ણુની નિરાશામાં પ્રિયજ્ઞ રઈ
રહ્યો છે
એાપી, શીકુષ્ઠના નીકુલર્ણુની વચનીમાં
૧૪૫ એવી જ બનીને એ ઠી સમયે સમસ્ત થઈ ગઈ

એ જ આ સ્થિતિ

[૧૨૨]

સામે જરૂર દર્શન સંભળ્યું છે,
એના પર જૂરા રંગનો પટ દીધો છે,
અદર જૂરા રંગનો ચહેરો દેખાય છે,
વચ્ચેનું આકાશ પણ જૂરા રંગમાં છુપત થઈ
ગયું છે,
જૂરા થઈએ,
જૂરામાં રમીએ,
જૂરામાં પાવન થઈએ.
એવો આ હરિરંગ જાનરેવના હૃદયમાં સમાઈ
ગયો છે

[૧૨૩]

એકવાર જાનરેવ અને આગરેવ પરકપરના આકાશના
ભિન્ન અનુભવોનું અનુસંધાન કરતા કતા
જાનરેવે આમરેવને પૂછ્યું
ધ્યાનાવસ્થામાં એ વિવિધ આવો, સુચક વિચિત્ર
વર્ણોથી ખેડે છે,
એ અતરંગક સંભળાયે છે,
અને એ જસ વારમાં સાત થઈને સોને ખાલી
કરી નાખે છે,
એ તત્ત્વ કયું છે?
પ્રિયથી એ પ્રિયતર કાગે છે,
અમનથી એ વિચાર પ્રતીત થાય છે,
ત્રિભુવનને એની અત્યંત આવરંપકા છે,
છતા પણ એની ઉપર અંધ નથી,
એ તત્ત્વ શું છે?
આમરેવે જવાબ આપ્યો
કદાચ આપણે જ તે ધીએ!
ધ્યાન તો એક આપણી કનપનામાં છે,
અને સદિતુ બધું માપુષ્ આપણી જ અદર
છુપાયેતુ છે
જાનરેવે કહ્યું:
મને બહુ પ્રિય લાગ્યું
મારા મનથી જ પાત તમે કહી,
હવે હું અને તમે એક થયા

‘મુંડીજી, એ છે જ એવો’ નાની ખાલખીસની તુ
કહી કબી છે? એને માટે તે પોસરિયે કીધીને તબર સામે
પાલ દબો લાગીને સેર દેખ લઈ આવ્યું છું.’

મુંડીજીએ એક સેર દેખ પીને લાલુચાસ પડેન
વાન પર દયાની નામર નાખીને રસ્તે પકકચો અને આખ
કેસાસ કરે બમણા બેસેથી કોકરોને લાખાનસ મઠી
પડ્યો પરતુ લાલુચાસનું કામ એને અલુપુષ ન હતું
દિવસ આ પો મશીન સાથે મશીન ચર્ચને કામ કરવાથી
મિતુ મગજ સાર થઈ જતું હતું તેમા વળી રોકેક
સેવેજ લોકાતો, અગ્રેજીના કુલ ઉપચારો કરી લકલો
પડી.

પડેને દિવસે એને પામ આસર ખલુ લાદ ન રહ્યા,
એને બદને ઉમાલ કરના ખૂબ આમળાની લાપ એના
કામગીરાસ પર પડી ખરી

તે દિવસે પહેલી જ લાર પાવંતી, પતિ સાથે
અમી પડી ‘વાક વાકાં કીકસ પર છેલુ બારે છેલ છે’
એક દિવસમા જ નાપુ ખાલુ પીકું કહી લાખ્યું! આમ
તે કોકરો લાખાવાનું છેડે!

ઉમાલ કરે ખલુ કીધા જ લુલસાથી બખાન આપે!
‘બહાર જઈને તોકરી કરે તે બમર પોકે પેટની લીતે
સો થાય છે’ લાગેને માલુસ, પડે આગીને કોકરો સાથે
લમણાકીક કરે, એટલુ બપુ નહાયલેખ તે તુ જ બળ્યું
ને! બધાનના નેટલું અગ્રેજી તે, તુ બાલે જ છે!’

પારંતી બમડી ‘મને એટની કુરસા જ કયા છે’
પોસરિયાથી માડીને રાતના દસ અગિયાર સુધી તે
કામમા બેસામેની રહુ છું!’

‘અને કુ તો, આપો દિવસ પાસા બદલીને બહાર
લામે કીતો કરુ છું, ખેમ!’

અને પતિ પત્ની બને એકબીજાથી એકા ફેરતીને
ચર્ચામા

પરતુ થયુ એ જ, બેચાર દિવસની લકલક પડી
રોકેકને લાખાનવાનો બાર પારંતીને જ સાથે લેવો પડ્યો
પર આખનું કામ પતાવીને બને બાળકીએને આમપાસ
સુરાદિને પડી જર એ આરામ કરવી હતી તેને બદને
હવે એ સમસ્યા રોકેકને પડીને એ.બી.સી.ડી ને જ
આ મ ઈ મીજપાસતી પડે જ લોકરો દિલ્લો ને સમક
મિપતેલ હતો, હવે માતી સિખામલ અને બાળકી થય
ફોતુ મીસરપ પીને કીલસનુ કોઢી બાળકી મોખપ
લાયેલો

જ મહિનામા રોકેકે પહેલી દિની ચોપડી પૂરી કરી:
અને ‘એવન રીડર’ ના લાખા ખલુ મોખી કાઢ્યા
ત

આખા થરમા બેસેસેરથી સાશકી આવતી હતી.
ઉમાલ કરે, દિસનાખાખા પલત પર મોઢક નાખી તે
પર મહારનાખી બને જૂની પુરસીએને તેલપાણી લગા
કીને ચમકતી કરી લોકેલા મેજ પર, દલેખમા મહેને
કુમાલ પાપરોં કલો, કૂલ પર પડોશીને ત્યાથી માતી
આલેતુ દલખીપીસ પલુ ટિફ્ટિર કરતુ હતુ રોકેકી નપુ
નોકર માતીસ પહેલું હતુ. આટની નાની ઉમરે વ મોઢક
ચાલુસ પો કીત મગલમા લાગ આજા પડીને ખરના
લાખા કલ મળી! મટ ચોપડી પર તેલ ચોપડાગીને
મમલતને આપેમા બરપુર માજા આજીને એક કકક
કલોરી પાલ એ કામા આમતેમ બાટા મારતો હતો.

રાત એમ હતી કે કોનીના દાકેલે ઉમાલ કરે આને
ખાનના ઉમાલ લાલેખને પડે મોતથી હતો. સાકેમે સામે
ચાગલારી રાખવાથી કામે પડેલા પલે છે, એટલુ જ
તડ વળી એ ખુલ ચર્ચાનુ તે ખમાર પલ પડે. બરે
પમાર ન વ પડે લોખા, સાકેખ ખુલ રહે એ જ શુ એકલ
છે! અગ્રિચમા જરા પડેલાએકા પડેલાય તે એનના
કપડા નોકરમાથી તે લોકકોસ મે!

મરેખ આના, આ પોપી, નાસેલો કપો અને પડી
નોકરના અલેજ લાખીને નપેડો લેવે! નાનકકા, કુખા
લાલખા, નવન એકરનુ આ પડેકેમ આખર્ષજનક હતુ.
સાકા ચાર વર્ષના રોકેકને સાકેમે તે સાકાપલુ વર્ષના
જ માનના, ખુલ ચર્ચને એમલે કહ્યું મિસર ઉમાલ કરે,
નમારે ઉમાલે ના ઉમાર કંઈ લીનેન્ટ છે! આકેલો નામે
છે કલ્યા આટલુ અગ્રેજી લાલે છે! એને પોઈ સાકી
સુનમા કાખન કામેલો અને લા એની લાનિયન પર
જા જરા ખમલ આપો થયેલ નવલે સાકે છે લેલ
કે લેલ્ય!

ઉમાલ કરે મહમદ ચર્ચમા મુકા મોનાન આખી
મતીની ચમળી કી! ‘સાકેખ, લાખિત તે, એની પડે
લાખી જ નેની છે, કુ તે એને તબર સામે ફોરેતુ દેખ
પોલકાતુ છું બ્યુન લોકકરને દેખ ન મેને તે મલે
કેમ! પડે એક મેર દેખ એને મટે બાલુ છે.’

સાકેમે જાટ ટાપની પૂરી ‘મોલ વલ, દેખ સોધી
સાકે ખેરાક છે કુ ખલુ ચાસ નાનાને આ પોલા દેલો
નરી’

પછી એક રોડ દૂધ પીતા એ આમાનીડિયા રોકેશની પીઠ ધાનડીને સાથે બેઠા.

પોખને નાકે સાડખની મોટર સાથકય પડી હતી ત્યાં મુઠી ઉમાશ કર એમને મૂઠી આપ્યો. પાછો ફરીને પળીને ઉલ્લાસભર કહેવા લાગ્યો. 'નેચુ રોકેશને એકદિને સાથે અમ આમા પડી ગયાં. હવે હું એ એને લખાવવા માટે થોડો સમય આપીશ માત્ર અંચેશ સારું હોત તો, હું ખી. એ મા ફેદલ માત્ર માત્રુ તો થવલુ હતુ તે થલુ, પલુ હોકરલુ લવિખ તો આપલે રુધારુ' જ નેત્રે એ.'

પાવંતીએ પલુ પાનખરના પીળા પાદડાના રંગ વાળા પોતાના ગામક પર પ્રેમભરી નજર નાખીને કહ્યું. 'તો છે જ એના આસરે તો આ થલુ પચ્ચર-ખહેનો-હકા છે લખીને પાચ પેસ કમાશે તો સોને રોકે થશે.'

રોકેશ મે ચક્ષાના પડગા પીસાના લાગ્યા 'એના રીકર' નેત્રે એના હોશ બેઠી જતા હતા, પલુ જલ્દતર તે લખુતર-એમા મીનત્રેપ ન આને

સાત રૂપિયે રોકેશની મદામ ખરીદવાનું ગજુ તો બલજલલુ મે નથી ઉમાશ કર રોકેશ માટે અધીં છે મદામ સર્ક આપ્યો. પાવંતી મદામને હિરા મેલી પેં સ તાડીને રાખતી નહો નાની છોકરીએથી કુપવાની રોજ પાચ મદામ પલાળી રાખતી અને સહાર મેળવીને રોકેશને આપતી થમી કશિય કપોં છતા મદામ ધસવાની એને પુરસદ મળતી ન હતી. પાવંતી આખી મોરખના વરખળના બિયા પોર્ક મુકવીને સાચવી રાખતી અને તેની મગજનરી કરીને રોકેશને પીવરાવતી. પલુ કોપુ જલે રોમ પલુ રોકેશનું શરીર જાણ નહી તેમ રોકેશ પર લાગી એ આવતી નહી એનાથી એક અદિને મોટા પાડો શોના છોકરા કામા એનાથી રોડો અને વળખા નચ મણી હતા. પાવંતી એને નેત્રે પળિને કહેતી 'કેવા મસા એ સ લેવા છે. કોપુ જલે કર્ક થ દીને લોટ ખાવ છે. આપલે રોકેશ તો એની સામે બન્યુ લાગે છે.'

ઉમાશ કર તસાથી આપતો. 'માથે, કાંઠે એકદી અમથી છે. નેવી મા લેવા રીકરો! આપો દિવસ પેટમા કર્કને કર્ક એરતો જ રહે છે ન નજલુ ન વાચલુ કશી ચિતા નહી.'

પરંતુ સારે આશ્વર્સની વાત કે પેરો બગિચે પપુ નામે થયે પાચમા વર્ગમા રોકેશ સાથે એની જ સાથે

દાખલ થયો. વણી, ગણિત, હિન્દી અને મૂલેખમા તો એ રોકેશ કરતા વ આજીવ હતો.

રોકેશ હવે કર્ક સમજદાર થયો હતો. નન વર્ષને હોવા છતા પોતાની વચ્ચા બાળકો કરતા એ ગભીર હતો એ બેતો કે મા નાની બહેનોને દ્વિ આપતી નથી એક એક જદામ માટે બહેનો કેવી તલસે છે. એમની દામમા વી પલુ પલુ નથી એતુ મન નાની બહેનોની રોકકળથી પીગળી જતુ માથી છનાછપના પાચ જદા મમાથી નચ બહેનોને આંકે કરી વહેલી આપતો. દુધમાથી પલુ બાચ આપતો. મા કોર્ક વાર નેત્રે જતી તો, એને તો કર્ક કરેતી નહી. પપુ રીકરીએને થમકા વતી 'ડાકણી, એને જરા થે ખાવા દેતી નથી. દેખલુ નથી તમારાથી, એના શરીરમા તાન રહે છે. એને અંચેશ બલુવાતુ છે.' ખનગદાર એ ખાતો પીતો હોય ત્યારે રસોડામા ઘૂમી છે તો.'

રોકેશને દુધના ઘૂટડા એના ઘૂટડા થઈ જતા બદામ કડાવી ચર્ક હતી અને લમારે પાસેના જામિયે કહેતો. 'અરે તબ દ્વિ પીતારો ને મદામ ખાનારો નહી નેચો યેવ તો બે હાથના પલ મેળન, તાકાન હોવ તો.' ત્યારે એ હવ બચારીને જાગી જતો.

જ

બગિચાએ કહ્યું. 'અલ્યા રોકેશ, આરે ૩૩ કે નહી? રોકેશ પુસ્તકમા થોડું રાખીને જ જનાય આપ્યો. ના નાઈ કું નથી આપતો તારે હજુ વાચવાનું છે.' બગિચાએ ઝટકે વર્કને એતુ પુસ્તક આમથી તેના કહ્યું. 'અલ્યા તારે એમલને જ બચુવાનું છે શુ?'

રોકેશ કું ખતા લાગેને કનાવનાં કાપુ. 'ના જાલુ તુ તા જલે જ છે કે આરે અંચેશ જાનુનાં જ આપી દે શાર્ક માત્રુ પુસ્તક મને આપી દે.'

એક રૂક મોડુ અને નિખરાયેના નાજ તરે કુપુના જરી નજર નાખતા બગિચાએ પુસ્તક આપી દીધું. પલુ જતા રતા કહેલે મા. 'લખુ બાઈ બાપુ' તુ જ રવર્ડ દિવીજન લેજો.'

રોકેશ રોલડિન નાચના જકુપા જતા આજ તુ રી કોર્ક વર્ગમા રસ્ટે જાના નથી. પ્રુદ અને પોતાને સમ જલુ ન હલુ કે સાડા નચ વર્ગની ઉમ્મરથી કું અમેડ શીખુ કુ, અને એ જલખર શીખાય એટલા માટે પિતા છમે અલિતના કિપમને જાજુ પર રખાયા છે જના એ જ અંચેશ સાત વર્ગની ઉમ્મરે અકમાયે છે. દિવસ

રાવતી મહેનતથી હિન્દીયા તો જે એના પાઈના બીજા
 હોકાશની લગો તર આવી ગયો જાતુ, એને ઘણે પિતાનો
 માર ખાધો, જે અગ્રેષ્ઠ દણ સુતોપકારક નથી આમ
 તો, વગેરેમાં એ તખ્ત હેરાકર જ અગ્રેષ્ઠયા તેજ છે,
 માફીના મધ્યો તો જેમીતાબુને સામે ચલા હોશ મારે છે
 એમ બીજાએ બને ચરમ એવું ન હોય પણ નાન
 પછુમાં એમની અગ્રણ કરિયા સ બજારી પિતાના બજાર
 પરિચિતોની સાનાવી મેળવનાર રોકેને તો દૂબી મરમ
 નેહુ લાગતુ હતુ નાનપણમાં એને લાગતુ કે હુ છુલિ
 છાપી છુ, પણ નિરાશના વચેમાં એને જાગર પડી ગઈ
 કે મારી છુલિ સાર સાધારણ છે

એને આઝાદી મળી જ્યાં પછી સમયાત ફેલાયા કે
 શિલ્પમાયી હવે અગ્રેષ્ઠ બની ત્યારે રોકો સાતિનો
 શાસ લોકો નેહતો કમ અને સમય એ અગ્રેષ્ઠ પાછા
 ખસે છે તે વિષય દૂર મતા એટલી મહેનતે બીજા વિશે
 તો સરેલાઈથી રીખી લકામ

વિવશ વીતતા ગયા અને પીરે પીરે એનો એ વલમ
 પણ દૂર મટે ગયો પિતાએ એને મારી પેટે સખાનુ
 કે તેજ, એક વાર નહી પણ લામ વાર આગ્રહ કરી જાય
 તો પણ, એ મર અગ્રેષ્ઠની છે તે હિન્દીની કડી મે નહી
 માપે મારી તોડરી કરી હોય તો અગ્રેષ્ઠ પછી કરે

રોકો વિવશ અગ્રેષ્ઠ ઉપર મકો રહેતો અને
 પાઈતો એના માથામાં આનણાનું તે નાખીને ગાલિસ
 કરતી પરીશાના દિવસોમાં એ બોદ બોદ ક્યાક વાલો
 ઉમાશ કરે પોતાની જુની વીડી વેચીને એને મટે ખરુ
 થી ખરીદી અને તે હાથે અને બરાબર મોપ રાખીને
 રોકેને ખરાઈ, પરતુ પરિણામ રોકો અને આક્રોશ
 બને થઈ કે તાક વ્યા નાઈ

તે વિવસે ઉમાશ ક્યાક કરે જુનો સુખ્યા નહી
 ઉમાશ કરે મેની મેનીને હોકાકને અપખ્યા કરી નાખ્યો

ઈન્દરમાં રોકો મેકન આગ્રહ પણ એટલ મારે
 એને શુ સુખાનુ એ ટાઈએ બજારુ નહી એના માથાનો
 દુ આને કેટલે બધો વખો આખનુ તેજ કેટલુ ધણુ,
 મેની અનર પાઈતીને ન પછી કે ન ઉમાશ કરે પછી
 એમને એવું જ દેખાડે કે હોકારોનો પાત્રો જરેજ
 જ્યાં પધારે લગો ખર્ચ મટે છે અને પાટલુન ટાઈ રીતે
 કમરે દકતી નથી એમણે રોકેને એક પેટી ખરીદી આપી
 પ.૩ આ રખતે અમેજના એને સારા ટાઈ અખ્યા

હના ઉમાશ કરે એને હતુ. "મેટા, આજ પ્રમાણે મહે
 નત કરતો રોકો તારે બી. એ મા ફરતે આનણુ નેકરો
 શુ જુએ તો છે જ કે તરે બહેનો મોટી થઈ છે, નાના
 બાઈના બજારુતરો ખર્ચે જાય વખો છે"

રોકો શુ એ બધુ સમજતો ન હતો, એકવીસ
 દિવસના ટાઈએક પછી રોકો એ ઉમાશ મેસવા નેહતો
 સારો વચો કે તરત વાચવા મ ડી ગયો. પાઈતીએ એને
 વાલિયા હતુ. "ભાઈ, હમણા બધુ ખૂબ જરા નેતો ખરો,
 તારા શરીરમાં કઈએ છે? આમ લાગે આવી આઝાદીને
 કે છી દૂધ તો વીક પણ મળે પણ નહીને રવા નથી."

પણ રોકો બજારુતો હતા દેહમાળી ક્યવ બને
 નીકળી જાય પણ, આરામ કેવો? ક્યામ આગળનુ બધુ
 છુટી જરાય તાઈ ટાઈ ટાઈ વાર એવું ગમતુ એવું સમય
 થઈ જાય કે વાનવો એક ગમતુ પણ મા રહેતો નહી
 કેઈક સર હકીકત ગયો કે પ શરીરમાં બીલો કે ક્યવ તારાઈ
 બને પગનુ એ તા મ ક્યો જ થઈ બધી સમય અગ્રેષ્ઠ
 પાછા અને વીડી સમય બીજા વિશે પાછા

તે એને આડી આડી દાતી મૂક પણ ફૂટી હતી
 પણ અત્ય પ્રતિપા વરી હતી કેમી એ પાસ હોય પડી જ
 દુ મેન કરીક મે નર્યા એકાકામાં એકાકા દસ દિવસ
 મેવ પાછા જ ચાલતા બને તમા કરના એટલે સમય
 અકાસ ન કરે

ઉમાશ કર અને પ વીડી વીકારથી સદુક લગા
 દવે ત્યારે એક એને બજારુ ત સરવા લા રવા ન હતા,
 પણ એટલ તા બજારુ હતા કે વીકારો શિખ એના બને
 નહી કે દેહતગિરો થોપા મે ફરવા જતા નથી રાતદિવસ
 એ પીસ આપે માડી રાખે છે

પરિશા આવી રોકો હકિત પ્રમાણે પ્રલપટો ક્યો
 જાય અગ્રેષ્ઠ બીજા પેપર પડી ફરતે આનણની આશા
 ન કરી મકન આણુ તો મે તાજ રીક જાન

રોકોની આખા રાતનિશ પરિશામની રાક નેના
 લાગી

સકાતી જુની સાકાવળે એ રોકેને બજારુ મેવ
 બડી બાને આણુ પડી અજ દસ આના સુડી પેગાનુ
 રોકો પિતાએ આપેલા આદ આનામાં પોતે બજારુને
 આદ ગદના હમેરીને પૂરો રૂપિયો સાને યાનો હતો

ચાર ચારે ગાડી ગાડી અપણુ પાલ્લન જોનથુ,
 છુટતુ તેણુ જ અપણામાંના લાખમાં પિયો પાકાતી
 જાય લઈ ને બી. એ નુ રિજક્ટ ની ખુલ મારના

રેડિના દોડવા લાગ્યા

રોડેશ યાદીમાં પોતાનું નામ સોધવા લાગ્યો. એની નિરતેજ આંખો સો સો પાનરના ઝેળા પોંઠે ઝળી બેઠી હતી. યાદેના માથામાં સોઢી ઝડપથી ફરતું હતું. તેણે નવ કોનેજપણું આપુ પાતુ પૂરેપૂરું એ બોર્ડ મેથે પહોં આ રુ કે કપા ય એનું નામ ન હતું. રુ એ સજા વિત છે એનું માયું ફરી ગયું અને ફરી એક એક કરીને બધા નખરા ખાનથી જોયા ના, કપાચ નામ નથી! ફરફ, સેકન્ડ, થર્ડ તો આપે રહ્યા - કંપાઈ મન્ટે હતા પછી રોડેરાકુમાર સકોતેલાનું નામ ન હતું.

અદરથી આપતા ઉબકાને બળપૂર્વક રોડેરાકે એ પ્લેટફોર્મના બાકડા પર ઢળી પડ્યો. આંખો સામે અધારું ડનાઈ ગયું. પછી ફાટતા સૂર્યના કિરણોમાં કાળા જૂથા નારા દેખાતા હતા.

એ સુન્ન થઈ ગયો. પછી પછીમાર મઠિ જ નિરા હતું.

ગોનાગળે ત્યાં હાથ લેવા જવા માટે સોનાગ્રી રોડી કે પ અધાતુનું પાત લઈ જવાની શિખામણ મેઈ આપતું નથી, કીલકુ મેઈ તેમ કરે તો તેની ટીકા થાય, પાલેના પૈરથી મણી આવેલા ચાત્રમાં પછી હારા લેના જવાનું મેઈ કહેતું નથી. પછી અર્ધાંચામ શિક્ષણની નવિહારી એ છે કે તમારે જાન બેઠતું લેખ તો માનુલાલ કે પ્રાન્ત લામાનું માધ્યમ એ તમારે ફેટે પડી ગયું છે, તમારું જ છે તેને પાતુ મૂકી અને દરિયાપારથી આપાત કરેડું માધ્યમ લઈ આવો અને એમાં જ બધું રાગ ઝીંકો! આથી એલાળને ત્યાં હાથ લેવા જનારો સુરજી કે પ મ પાતુનું પાત મેળવવામાં જ અટવાઈ જાય. સાધન જ સાધ્ય મઈ બલ છે!

રેસ નદીમાં પાઈપ નાખી ત્યાંનું પાણી ધરત્યાગેલું લઈ આવવાનું મદદ પરાકમ કકાપણુનું ગણાય છે, પછી આપણે પ્રદેશ અને માળખા જલો દેખ તાજકુ ત્યાં નીચોલતી વધારી માદરા બકરાના ડોળાને પાકી મરી પાતાળુનું બોહા રનાડી પાત મંત્રે ગતરતી નથી!

થઈ ઉત્તમ અને પૌષ્ટિક અનાજ છે અને એ લલના નથી તેને માટે તો તેને ફેટે પોષુ મે રી જેનું ડનકુ મણાતુ રથાનિક ઉપયોગુ અનાજ તમાર માનુ કે રથળ પદાર્થોની બાળતામાં આપ્યું આવો. વિરેક કરીએ છીએ ખરા, પણ સૂકમ ખાનતા એ નિરપ સદમ વિરેકની અપ્રકા રામે છે તેને માટે ભડી મણુની કરીએ છીએ. નિવાર્ધી જે લાખા માળખજથી સાળળતો આ રા છે અને સાલની સાળળીને તે મોહતા શીખ્યો છે, ખીળના સૂકમ અને રથળ અનુભવો તણે જે બાળખા બળ્યા છે. મલખા થ સૂકમ અને રથળ અનુભવો જે લા તાના નકા કયો છે તેની વ્યવસ્થા અને મર્ગ અનિવચિત શકિત નબળાએ, સદબજે ઝીંમે એ સામાન્ય માળખ છે કુદરતી છે. પોતે તે બાળખા સદબજે પોતાના વિનયો નકા કરી રાકે છે તેમ ખીળના વિચારો પછી ઝીરી રાકે છે. એના એ કુદરતી શકિતને નિરપ વિકસાવવાને બદલે પરલાખામાં શિક્ષણ આપીને કુર્મિ કરી નાખતી એ માન બોરતો સોરો જ નહીં, અત્યાચાર પછી છે જ.

અને આ બધો કાપિટી વ્યવસ્થા સા મઠિ? નોકસાઈને જીવતી રાખવા મઠિ? પોતાના દેશનો વડીનદ પરનાખા, કાર્કન સિરકમથી ચત્રાવવા મઠે.

મેઈ વડવા મઠિડું કેર પાછી નાખીએ ત્યારે કેદસેક સમય સરીત્થ નમકિત તો આરી જ બલ, તેની ગલરાવાનું ન દેશ પમય પડેજ બરજાર પાળુ તો સરીર આપોઆપ વજમ પટેછી મોપ માત શિક્ષકોમાંથી મોટા સરખાતમાં એનું મૂકે ખરું, પછી સ્વઆધાત વિજુ પીના માનુસ તો માનુસ માને થ પાનુડું ફેટા અને શિક્ષકાતે વધો.

ચાનાદદના આપકાએ એને નોકાવી દીધો. હવે કે માપુડ સુ કહેશે? માની સામે કપે મેઈ જનુ? ફેર્લવ? બસ ફેર્લવ મઈ મથે! મોક્કસ અમેજમા જ રતી રયો! પુત્તુની સજા સાલળાને પહોં એને આટલી પીડા, આટલી નિરાશા ન થાત? કે કળક સમાઈ જાઈ કે તારી કપાઈ સામેથી ફેન આરી રહી હતી.

બરોસના લીખા તડકામાં પ્લેટફોર્મ પર ડેણુ બેઠ મઈ ગયું હતું. પોલ્લો, રોડેરાકા કળીઆરીમાં, નેશનલ કોનેજના વિવાર્ધીમાં અને ટોડસરો, કુતી . . વન્મે છાતી ટુકીટીને મેલોશ થતી જતી પારતી, ઉમારા કરને કોનેજના ટ્રિન્સીપાને પગડી રાખ્યો હતો અને ફેનથી કમ્પામેન્ટુ ચી મરા જેનું રોડેરાકુ રામ એજ પરિચામ વાળા અબખારથી રાકપુ માની મોદમા નિરપક પડપુ હતું.

અત્યંત મનોહર સૃષ્ટિ છે પ્રકાશ-રંગ પાત્ર સ જે રમે છે અને નાના પડીઓની આસપાસી દુનિયા એમને પોતાના રત તરફ આકર્ષે છે. રંગી આસપાસી ચળવળને આનંદ તેજસ્વિરજો પાત્રી પર જાણે જિંદગીના નકલ આનંદે છે.

એક નાના બેદા ધાટના એક માળના મકાનના ઉપરના બાગમાંથી એક રૂબે આ નીચે એમની આંખો આંખો કરવાનીયો પડી ગઈ છે—નદીને કિનારે પોતી છોડો પર આકાશની રેખાઓની જેમ અને આ આંખોમાંથી પૂર્ણિર કામેઝ નહિ પડે પ્રસાદીયા બાગ રસાય છે પડે સરીરના બાર ત્રીનડાનેપડેલા જે દેવા સંકિતમાત્રનથી જાણે એના પર સરીર કલા પ્રકરેને બાર વધારે સાચી ગરા નારી આપ ગાત આનંદ પડેલી હાથની પડે મજા જન માની છે અને નીચે નસ કોઈની આરીપ જાણે સરીરની અધકિતિની જાણે રંગી રંગી છે.

પણ રહ્યાં દુનિયાને દસી દેરાણુ કાળુ નર ક્યારેક એ છે પૂરીયા પ્રકાશ પવરત્ત ગયા છે તે રૂનો ખોલી શેષ છે જાણે રાક દૂર મના આનંદનુ આનંદન પડુ જનુ જુનીને એ આ સુદિને ન રખી રણા નન જનુ જુના મારે ના એ અડી આંખો હવાઈ એમને રૂનીયો પોતાની રૂદિને આનંદ ફેરવી—જાણે સમસ્ત આનંદને એમ બે આંખો આંધી પેરા કંપતી દેવ.

આનંદના અંતે રહ્યા એમણે સહેલવા રૂદિને જાણે હજા બનવી મેળાઈ સકાય એના એક જનુ આનંદ એમનાથી અજાણ ન હતા આજે સીધર વાંચી કામરે

ચર્ચા છે ત્યાં સુધીના તે સુખની ચર્ચા જનુએને દૂરી જણા છે.

એટલે મા એમના આંખોએ પ્રકર કયો 'એ, ફેરી છે આ દુનિયા!

'આ' દુનિયા અને 'એ' દુનિયા એ' દુનિયામાં એમને પુત્રી છે પુત્રી છે પત્ની

પડુ છને છે પુત્રો આંખો ધણે સ શાળતા ચર્ચ મજા છે બમા પરખીને પુત્રો વાળા બની ગયા છે પુત્રી જનુ પરખીને સાસરે ગઈ છે પત્ની જનુએ ગયા છે

'એ' દુનિયા અને 'આ' દુનિયા

અહીં તે રૂદિ નથી ના ના પડુ જનુ છે જલ વિચાર છે દેવુ જ નેહિ! નદી તે આમ નેહા કહે ખરે!

એમણે પામાથી નિ ગતિયર્થથીયે સમજની મતિએ અને વિધિના હાથોએ એમને ખૂબ પત્ની એટ આરી છે, પુત્ર પુત્રી પોતે મહુ જા છે જનુ જાણે 'કર્ષે' નથી

અને એ પ નથી! એના એ હજા સુધી નિર્ધન કરી શકાય નથી

અને એ ખૂતી કરી એમને આ એકામમાં એમી લારી એમને સાળુ હજુ તે દેવા સંકિતમાંથી પુત્રો પત્ની બનવી યાવે મરાગર રાત્ર પડુ કરતા નથી અને પેનાને જનુ એમની સાથે રાત્ર રૂદી અમની નોડાની બળા એમને રાજાના પદિયાર ધણેર જેનુ સાળા આડુ હજુ અડધી નિડી છપ્પા પડી આડુ એમણે યાજનુ હજુ તે પડીના માયા જ દિવસના સેવા અડી

મંનમીણ (ગાન)

કુલકાની આંખોથી જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
આંખોની પાછળે જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
જાનનેક વામ જાણે જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
મજાજાણી જાણે ચર્ચ જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
જનુજાણુ' મીણ જાણે જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
દુ જિવાની થીજ જાણે જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
બીડ્યાં કાજલ તિર ય જાણ્યો, ફે આંખો,
એ વાચરે મનમીણ!
કાપાને જાણેલી નખાઓ, ફે તે જાણે જાણ્યો,
એ વાચરે મનમીણ!

લલિત ગદ્ય

દોડી ચાલ્યા હતા. ડોની સાથે? પોતાના આત્માની સાથે?

એટલામા સાથેથી આરેક વર્ષની વ્યવિકા દાઘમા અનેક રંગના ફૂનો લઈને દોડતી ફૂલતી દેખાઈ જાયો સાક્ષાત રમેદની સત્યાગ્રી મુક્ત જીવમા રહી રહી છે? જુદના દેવામા કર્મ થયું જુદનું મન વિચારનું હજુ એ શુ થયું? શુ એ સાગરની દોડપામ છે?

એ બાલિકા પોતાને ભેઈ ન જાય એટલે જુદ મારી ની બાજુમા ખસી ગયા નીચે દાદર પર ચપાજ થયા એટલે ઘુરત પડેલા ની જમ થામા તથા ને ફરીથી એમણે બારી બહાર નજર નાખી પ્રકાશની માના વધતી જતી હતી

જાણે એમને આત્મા ડોર્ન રમેદસંદિની પરિક્ષા કરી રહી હતો એમણે આખો ખોચો તો એમને લાગ્યું કે પોતે આનંદના આસન પર એલિને અવકાશના ડોર્ન અગ્રેમર આને જલ તથા છે

પણ સાથે 'કોઈક' ન કાણ છે એ?

જુદને ખબર પડી ગઈ છે કે નાલિકા ઉપર જાણી ગઈ છે પણ તેઓ તેને જાણ્યાના જન્મતા નથી કે તેનું આગમન પોતે જાણે છે અને બાલિકા પણ નથી જાણતી કે એનો નથો મિત્ર પોતાના આત્મન નિષ્ઠે જાણી જાય

આ હમણાથી રોજનું બની ગયું છે

માલિકાનું નામ છે સર્જિકા સડુ તે મામના મામની છેલ્લીની છેલ્લી છે માણે છે છેલ્લીને મુખર્ધ પરણીથી છે પણ હમણા બીજા સુભાષક માટે ત વિચર આવી છે એ કે સડુ તો પડેનેથી જ મામાને ત્યા રહે છે મામ અને આ જુદના મકાનની વચ્ચે જ એના મામાની વાડી છે

એ સડુ રોજના નિયમ મુજબ આવશે પણ ફૂનો લઈને આવી એના મિત્રને બારી બહાર નજર નાખતો જોઈ એણે બાજુમા પડેનું રૂલ જુદના પગ ની પાછળ મૂક્યું મારો અવાજ થયા પછુ એ તો એમ જ માને છે કે આદવા અવાજની ડોમને ખબર ન પડે તેથી એ રૂલ પર બેઠી થઈ ને એણે જુદની આખો દાણી

પછી અમાર નાલવાનો જવાબ ફૂનિમ પ્રમાણ ક્યો મિના તે એની, 'મેનો, કુ કેણ છું?

પણ જવાબ આપ માને બહારે જુદ તો સડુના કુમળા દાય-ને એમની આંખોને તકી રથા હતા-તે હાલો પર ધીરે ધીરે પોતાનો દાય ફેરવા લાગ્યા જાણે નવ

જાત એતલમા તેઓ વાતસલ્યનુ આરોપણ કરવા માગતા ન હેલ

પણ એકએક જુદના દાય ફેરતા બટકી ગયા સડુ અને જુદના રોજના કાર્યક્રમમા આવુ બંધ થવાનું કંઈ આગળ નહોતું સડુ ખોલા તો વિચારમા પડી ગઈ પણ બડુ વિચાર કર્યાની, એને આદત નહોતી એટલે એણે ફરીથી પૂછ્યું 'મેને ને, કુ કેણ છું?

એટલામા સડુની આમળાએને મનમ નાનિતો રખઈ થયો એણે એક અગ્ર પત્ની દાય દટારી નીધો ને એણે તો એના મિત્રની આપમાથી આશુ કરી રથા હતા અને એટલે જ એણે બીજા દાય પણ આપ પડથી હટાવી એક હાલે જુદની દાડી દલાવતા કાકાટીબાઈ રનરે પછડુ 'મેનેને, તમને શુ થયું છે?

જુદની આખો પૂન કડુપ બની ગઈ અને એમણે અવી મદનતાથી બાલિકા સામે એણે કે મડુને કર્મ સંપ્રક નહિ ને તે પણ રહી પડી એટલે રખી એને રૂદન પરથી ઊંચી લઈ રોજા પર રેસાડી જુદના મનમા ધડી વાર પ્રથ દેઈયો હતો કે મારા પુત્ર-પોરેમાથી ડોર્ન નહિ ન આ અજાણી નાલિકાએ કેમ મારા હૃદયને રમેદથી સંવર અને પોતનું જાણી દીધું છે? પોતાના ખોટા પણ જાણ્યો હતા અને આ એ બાલિકા હતી પણ એમને જીવિત પ્રથ પૂછાનું થાડી વાણુ ને પોત ઘડના રમેદમા ફૂલી ગયા

અને રજીના કોઈકમ મુજબ સડુની નાનકડી આગળી પકડી આના રાડી શુ ડોની પરિક્ષા કરના નીક બધા એમના ત્યારે લાગ્યું કે પ્રથાકડુ રહેવ આદલામા કયાક સતાર્જ ન પડેનું જા ખાખ રસતો વખતે સડુએ રથા કયાં મેલેલો ન, તમે કેમ રે ના હતા?

'અમરવો જ'

અમરમા એટલે શુ? નિર્ભય પ્રથના પવનિન જુદન ફરી દસા થા

'અમરમા એટલે અમરમા ખાની' જુદના વાગ્યુ કે સડુને સમજાવના માટે પોતાની બુદ્ધિ ખૂબ નાની-ટૂકી છે સડુના હૃદય સુધી પહોંચના પ'લા એણે થડુ શીખ્યુ પગ-ધડી રીતે જવાનું પડન

'જા ત તુ તો જુદો છે?' અને ફરીથી ધડુ વખતે સડુના મોઢેથી આ જુકાર લાલ ડોને તા મદનો આનંદ અપરિમિત બની ગયા

વાત એમ હતી કે સુરને તે આ જલને પડે નહોતી
 મોતખાણ વર્ષ ત્યારે સરએ એને પુ કમીએ જ મોતખાણે
 જિલ્લાના છે મા આવી હતી આવી ખોલે છે જનક
 ૧૨ આપે સુરભી "નીલ" વમે" વિ સાલ
 અને રહે યાદી મના ન દોષ તેમ છેને આ હું ખુબ
 મોટી મળી ખુબ આ સારું મળેલું જલ સરની માને
 ત્યારે આ ખુબ પડી કે એ દીકરી જલ યુરને ત
 જલને માના છે ત્યારે તમે તમ ન મનાવે માટે
 સમજાવી હતી એ કે સુરને તા એલુ કાલુ જલ મર
 સમજાવુ જ નહોતુ ખુબ તમે એક દનીય વલ રહી ન
 દની એકને એક દિવસ જુધી તુ" ને મરને વમે
 મોતખાણ કાલુ પાલુ ત્યારે તમે જલુ તમે માતાથી
 મોટા છે ને

એ કે કામાતમા "તુ" તુ તમે" કરતા એને કાપી
 કુલીત પડી હતી તેા જલ મોકલ મોકલ વાર તુ
 નાનાઈ જલુ તમ આજ ખોલે તુ મોતખાણુ અને
 જલુ રહેલુ આજ દની અરજાથીમા જલમ કરીન જલમ
 એનુ અમને ત્યારે થયુ આ આજ દની અરજા થિર
 મા કે મે દાતી નહિ હોય

પત્રી જલે વિચિત્ર મોકલુ હજુ મોટુ રાખી
 જલને કયુ દ તારાં મળ રાખી મા કુ જ જલુ

એ જલ-સાલગીને તારુએ કે જલુ મોતખાણ
 રહના પહેર રૂમા મા કુ મા કુ પાણી કીડ આ જલ
 પીવા મા દેવ ન મળ ન મળવા તરે જમી ન લીકરી
 એમની રહીને થયુ તુ આજની કીમર સુધી જ જલુ
 જલના ન જલુ ત આજ જ જલુ મનાવુ જલુ કીડ
 કે પડી અનાસુધી એવુ અનુન રાગે કુ જલુ નહોતો

એકાદી રહી જલ નીક જલ તપીએ ને પાને
 કે આજ રહી મા પીવાની માલ તમા જ આજની આવડ
 એ નાં જલ દીવ માળગી જલુ દેખીને થયા ત્યાર
 જલુ જલ પનાને પ તમા દેખીને પૂતી આજ કુ એ
 જલુ રહના છે મા પાત્રાજા દેખે

૨૬ જલુ સુરને એવી રીત આવી લેવા કાલુ દયા
 કે કુતી કુતી એ માલ ન હોય

એકાદી જલના મુખમરજી રાગે સુર સુરને
 સમજાવના કે પાત્રાજા દેખીને તે મા વમે જલુ
 જલુ તમા નહોતા-એ સુર આ તમે કે દેખાવ છે એ
 જ ન-જલુ દ દા દા પાણી પાણી નહોતુ જ

સારું છે મીઠુ જલુ કાલુ સારું તમા

જલુ જલ છે કાલુ" થીમા જલની સામે તે
 પત્રીમા આવા રહી તરફ એવી તે મોતી

ત્યારે જલે નારે દિવા તરફ દાવ ફેરવી છેને સુરને
 ને દાવે પકડી જલુ આ જલુ-માટે જલુ છે

જલે આ "ગા" મા તે એક સુર મોતી તમને
 તા કે જે મોતખાણ આજલુ નહી

ત કેટલુ સારુ કહ્યું હજુ તે ત્યારે તારી પાણીથી
 જલુ કીમર છે અને આમ મોતખાણ મોતખાણ
 મોતખાણ જલ કાલુ કુમલ-તી મા કામા મોતી પડી
 સુરને નમલ-નિહા રૂપ પત્રીમા અનેક માખપપકા
 જલુ જેલુ દગુ કાલુએ એવી નામો પહોળી જલ
 જલ ન કાલુએ એ રોમથી કાલુ મલક કાલુ આજ
 પાણી

એકાદી એને કુ મળુ તે જલને કહે તમે જલુ
 જિવસથી મોટા થયા નહી આને રોગી થાઓ અને
 રામ કીડ જલે પાણી જલુવા આવા વાજવા કાલુ
 જલે જલે જલુ જે વાજા ત્યારે આમાની માનકી
 ગાળીને કાલુ એક દાવમા જલુ મોતખાણ માત્રી "મા
 રે મોલ મના મના રે મોલ-મા-મા"

એ આજ જલુ જલુ એવી પીકા પડી મોત
 એ ને જલુ નમી પીકા જલુ પીકા ફર થઈ કીમી
 રહી ને મોતી

"મા મોત મળ પડી"

હવે કીકા જલુ કયુ "હવે તુ મારા કામા તે
 આ"

પત્રી તા મારા " એમ મોતી કુ આજ
 મોતખાણની જલ દેખાવતી અમિતજ કરતા એવી પાલખ
 આજલુ આજલુ જલુ આજલુ આજલુ આજલુ
 કમા કામા

સાલગુ છે કે ને મળુ ખુબ કહે છે તમે રા
 કીમર વખત આને છે અને એક છે કે ને પૂજ પૂજ
 રીતે નાની કીડુ લેવા છે તે પાલુ મીકાજલુ-ખરી
 જલ કે સુરજલુ માટે મમે તે કાલુ પલુ રહીને
 આજ આ કીમર કાલુ મોતી જ વિનિરોધ
 દ-જલુ મમે

અને જલે આને છે ને મળ સિધ જલને વિચાર
 કરે છે સુર સુર મરી જલે નહિ દયા ત્યારે

‘હું તમને ક્યા વિશેષલક્ષી નવાજી? એ જ અને સંજ્ઞા યથી તમારો પ્રેમ, તમારું ચારિત્ર્ય અને મુખ્ય કરે છે તમારી કસોટી કરવા કુ અસમર્થ છું. ક્ષેત્રે ને તમારી પોતાની પરીક્ષા ભલે કરી તે સ્વીકારું છું અને તમારી ખાતર કુ ‘પિતા’ની પદવી અદણ્ય કરું છું. મારી કમળ તો તમે લગભગ પૂરી જ કરી છે. જેમ કુ માતૃ પુ સાચો પિતા તો એ જ કે ને પોતાથી પણ સંવિશેષ ચારિત્ર્યવાન પુત્રને પેદા કરે અને સાચો પુત્ર પણ એ જ કે, પિતાએ ને કંઈ કુ દેણ તેમા અભિ દક્ષિ કરે તમે ને મને પિતાનું પદ આપ્યું છે, તેને ક તમારા પ્રેમની કૌંઠ સમજીને સ્વીકારું છું તે પદને યોગ્ય ભવના પ્રશ્ન પણ કરીશ.’

‘પરમાત્મા તમને દીધેલું શ્લેષે તમારો ઉપયોગ આરવની ઉન્નતિ માટે આપ એ મારી કમળ છે.’

આવા અર્પણથી શબ્દોમા બાપુએ વિનોબાના પત્રનો ઉત્તર આપ્યો હતો. એમના હૃદયમા વિનોબા માટે ટેકલી લાગણી ટેકલી અહાં હશે કે પિતાના બાદમાં અધુરા પુત્ર પૂરા કરે એવું કાલદર્શન પણ ગાંધીજીની વાણીમા અહીં દેખાય છે.

જન્મભૂમિ વૈરાગી

વિનોબા જન્મભૂમિ વૈરાગી છે. નાનપણથી જ એમનામા ત્યાગ અને તપસ્યાની ભાવનાઓ ભરૂત થવા માંડી હતી. તમા સાધવી માતા’ના પુણ્ય સંસ્કારોએ વળી કંઈ સ્થિતિ આપ્યો. બાર વર્ષની નાની વયમા તેમણે આજન્મ કલ્યાણની સેવાની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા લીધી અને સ્વદેશસેવાનું મત ધારણ કર્યું.

આના ઉત્કટ વૈરાગ્યને લીધે તેઓએ શાળા શિક્ષણ છોડી દીધું, પ્રભાત્યુવને આગમા દેખી રીધા અને તપ કર્યાં માટે ખરે છોડી આની નીકળ્યા. પરંતુ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે દ્વિમાસ્ય જવા પહેલાં ગાંધીજી જેવા સમર્થ પુરુષનો મેળાપ થયો. તેઓએ વિનોબાને આદેશ આપ્યો કે સારા ત્યાગ એ મુક્તિ નથી, પરંતુ સંચારમા સ્થિતિ સારવા સેવાની સેવા કરવી એ સૌથી મહાન તપસ્યા છે. દરિદ્રો જ સાક્ષાત્ દેવતા છે, દરિદ્રનારાયણની પૂજાથી વિશેષ કોઈ પૂજા કોઈ તપસ્યા અથવા કોઈ પદ’ નથી.

ત્યારથી વિનોબાજી પુ બાપુના સહગામી અને આત્મીયજન બની ગયા.

પુ બાપુજીની ડાયામા

પુ બાપુ આ નવા શિષ્યથી ધન્યા જ પ્રભાવિત થયા. તેથી જ તેમણે વિનોબાના પિતાજી ઉપરના પત્રમા લખ્યું ‘તમારો વિનોબા મારી પાસે છે. આટલી નાની ઉંમરમા તમારા પુત્રે ને તેજ રિપતા અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યાં છે, તે પ્રાપ્ત કરતાં મને ટેકલાય વધે લાગ્યા હતા.’

બાળતા સુધી, આ જ પત્રમા ગાંધીજીએ ‘વિના પક’ને બદલે ‘વિનોબા’ સંબોધન લખ્યું હતું. આ નામ પછીથી પ્રચલિત થયું.

વિનોબા એટલી તન્મયતા, નિષ્ઠા અને હજનથી કામ કરતા કે પુ બાપુ અદ્યત્ન ધર્મ જતા આશ્રમના પામખાના સાર કરીને આજીવો પ્રત્યે સમ ન્યવહારને પ્રયોગરૂપમા સૌથી પ્રથમ રજૂ કરનાર વિનોબા હતા. બાપુએ આ સાહસ લી મુકતકે પ્રશ્ન સા કરી અને એ કાર્યને આશ્રમવત્સીઓની ફરજોના એક ભાગ બનાવે. આ પરિવર્તને આશ્રમમા એક પ્રકારનો વિરોધાવરોળ ઝેલો. કયાં અને ખૂદ ગાંધીજીના બહેન આશ્રમને તિલાંજલિ આપી ચાતા થયા. પરંતુ બાપુ અકબર રહ્યા.

વિનોબાનું આશ્રમજીવન એક આદર્શરૂપ હતું. તેમા ત્યાગપૂર્ણ નિષ્કર્મ જીવનથી મુખ્ય ધર્મને તપ જન્મના તાલ બળને એક વાર કબ્બુ હતું. ‘તો પરમક્રમા અને આ સ્વીરથી વિનોબાની અહાને પાન બનાવે, તો કું મારા જીવનનું પરમ સોભાગ્ય ગયું. આ કુનિયામા ગાંધીજી મારે માટે પિતાનું અને વિનોબા શરૂ પદ બની રહે છે.’

આ સમય ફરમાન ગાંધીજીએ નિર્ધારિત સત્યાગ્રહને સંકળ કર્યો. પરંતુ એ પ્રશ્ન ઉપરિષ્ઠ થયો કે આના શીઘ્રલેષ કામ્ય અરેજો? નિસ ક્રેમ બાપુએ વિનોબાજીને પચ દ કર્યાં. તેથી બાપુની સત્યાગ્રહ સેનાના સેનાની વિનોબા વાર્ધ ગયા ત્યા તેમનો પ્રયાસ ધાર્યો કરતા વિશેષ સફળ થયો.

બારતી બળબાને ‘વિનોબા’ અળખ્યું નામ હતું. ‘દરિદ્રજન સેવા’ના હમરે વાચકોએ આ સ ન ધમા નિવાસાલ્યો પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. ‘વિનોબા કોણ છો?’

પ્રત્યુત્તરમાં બાપુએ જણાવ્યું, ‘વિનોબા કેવું છે? મેં તેને અત્યાવશ્યક રીતે મારે અગાઉપર બનાવ્યા? બીજા કોઈને કેમ નહિ?’

તેઓ મહાન ત્યાગી અને તપસ્વી છે. સંસ્કૃતના પ્રકાર પડ્યા છે. તેઓ ખાસ આશ્રમના પ્રથમ હોળીના આશ્રમવાસી છે. તેમની રમણશક્તિ અદ્ભુત છે. ૨૮ આવે તેઓ અખ્યતશીલ છે. ખરેખર તેમની તુલના કરી શકાય તેવા નહીં થોડા માણસો છે.’

ગાંધીજીને પછાતે પછાતે

તે કાઈ ગાંધીજીએ વિનોબાને કોઈ પુત્ર તરીકે પૂરી વળતરી પાર પાડ્યું અને વિનોબા મારે પરવારમાં પડીને જોઈ બીજું પર જોઈ ના ત ગાંધીજી છે તેમણે ગાંધીજીને કહ્યું તારા પુત્ર સાથે જ દેવ માન્યા બાપુ પુત્ર તમની આ પરમ ભક્તિથી યજ્ઞ જ પ્રતાપિત થયા વિનોબાના એક પત્ની ઉપર કેના હૃદય રપડી શબ્દોમાં બાપુએ આપ્યા હતા તમારી મહા તપા ભક્તિ આ માથા આનંદાત્મક બની દે છે. હું આને ગોપ્ય કોઈ કે ન કોઈ, પછી તમને તારા આત્મ રૂપ મળે જ. ખરેખર તમે કોઈ મોટી સેવાનું નિમિત્ત બનતા.’

બાપુ ગાંધીજીને હરવખત કોઈ પુત્ર વિદ્યા કરતા પુત્ર સારા નીકળ્યા

બાપુના અવસાન પછી સર્વે નિરંકારીઓ ૩૦ અમકાર વ્યાપી ગયા સામે એ પ્રથમ ઉપસ્થિત થયા કે ‘ગાંધીરાજી ભાષિ હવે કેવું હતો? સચોટ અને શુદ્ધ અગ્રણ પ્રમાણ કરી શકો? ખરેખર શું ગાંધીજીને નહા કાઈ હવે સમાપ્ત થઈ ગયું છે?’

આ અમકારમાં પછી આજીવું એક કાળું કિસ્સો ચમકી રહ્યું હતું, તે હતું - ‘વિનોબા’ સાથે જ ગાંધીજીએ ને મહાકાવ્યનો આરંભ કરી દેતા તરીકે માન્ય જુમિયા જ સમાપ્ત થઈ હતી સર્વોદયનો ડેરા ઉઠવ જ ખરેખર આ તરિક્કમાં થવા હોય વિનોબા આજીવન રેખા આડ કાન સમયમાં મળે પ્રવૃત્તિ મારા બાપુના અમુક કાર્ય પૂરું કરવાની તમણે મિતલવા લીધી બાપુએ નવાવેલ માથે ચાલવાનો મારો પ્રયત્ન છે’ - એવા એવા કમરો સાથે તમણે કમરોમાં કોતરી પડ્યા

નવો રાહ

કેડાપાના રાજેશ્વરભાઈ વિનોબા સાથે જ પડો આ. ત્યાં રીપચુ - આ અગાઉ - અગાઉના એક કચ સમાપ્ત થઈ ગયું હતું કલિંગ-પત્તનની આવી

દીનકી સ્થિતિ જોઈને તેમણે હૃદય કંટકારી ભરખ આપ્યું એ સ્થિતિની વાસ્તવિકતા તેમના નીચેના ઉદ્ધાર સાથે કોતરતી સ્પષ્ટ થાય છે -

‘અહિં સમા મારી અવિચલ આરથા છે તેથી જ હું ત્યાં કાઈ કરતા રહી નહિ તો હું સામ્યવાદીઓમાં દાખલ થઈ જશે હોત, આવી ત્યાની દા ત છે’

આજીવન પછી વિનોબા સત્યાગ્રહ પામ્યા રોજ બાપુએ તેઓએ પકડાર ફેરવો, અમે કમળીએ તીએ કે આપણા જોમાં રમણાત ન થાય ગરીબ તપ ગરીબી સાર્વન થાય ગરીબને કોતારી પાડી દલદલ મળવાનો પ્રયાસ ન કરે. પરંતુ જો આ સત્યાગ્રહી જમાનાને કોતારી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે, તો હું સાથે કહું છું કે તમારે કરાવવાની માફક ન બનીને ખાઈ જશે

ખરી રીત આ વિનોબાની વાતી ન હતી આ તો યુનો અગ્રણ દલ સમયની આગળી હતી તને કોઈ કાળી રીતે એમ હતું

સમ સુધિ કોષાનની - વિનોબાની આ વાતી આગામીથી દિવસે સુધી કાળી થી તૈન ગમ્યના પામ્યપ ની ગમ્યથી જુમિયાની બનીરથી ડી અમુત માત ઉદ્ધાર પામી. ૫ સંકલિતમાં તે ૧૨ હજાર કોઈ જમીન આ પ્રવાહથી પ્રવહિત થઈ

વિનોબાની જુમિયાના કાંઈ રીતે કાઈ દીનકીતાના દેરહાત બનીને તમણે પેર પેર કાર કાર જઈને અવન બગાડવા નીકળી પડ્યા

આ કાન નથી ઉપકાર નથી આ તો મારો કા છે તથી અને આપા - એમ કહેતા કહેતા તેઓ પોતાને કાંડે આપા તેના મારે બાગતના પેર પેર જઈ રહ્યા છે આ મહાનતને તમણે જ્ય તપ નિયમ ધર્મ માન્યા છે આને તેઓ પ્રમથત પણ કહે છે આને જ તેઓ ધર્મ પરિવર્તન કહે છે અને આને જ તમણે કિસમતજરોનું નામવ ક્યું છે ખરેખર બાપુ જ બાપુની કે પતાવ કાલ છે

કવે જુદાન બાગીરથીની કેટલી ૫ પાનાઓ પૂરી નીકળી છે અર્થકાન સમયન છત્રકાન મામદાન સર્વોદયવાન, કાલિએના વધેરે અનેક કાનાઓ તેમાંથી ઉદ્ધાર પામી છે વિનોબા પરવેલિ એવી રીતે પરમા ત્યાએ જોવી એ માને છે, તેવી રીતે સંપત્તિને જુ પત્યાતવાની આને છે તો કમળજીની ગાતમ્યની

હક્કી છે, આપણે તો કેવળ વારાવલના સેવક છીએ, તો પછી હક્કી ઉપર આપણે અધિકાર કેવી રીતે થઈ શકે!

તેમનું આ કવન કેટલું સુસ્વરૂપી, કેટલું સ્વચ્છ છે!

દીનોના કેવતા

વિનોબા વિશ્વની મહત્તમ કાંતિના પ્રવર્તક છે. તેઓ સ્વયં મહાન છે. તેમનું જીવન આદર્શ તેજ જ અતુ-કરણીય છે. તેમનું દરેક ન પ્રાણીન કાપિશુનિઓનું રમણ કરાવે છે. તેઓ સાક્ષાત્ દરિદ્રોના દેવ છે. પંચુ તેમના પોતાના ઉપારમદેવ દરિદ્રનારાયણો છે. તેમની સેવા એ તેમનો એકમાત્ર હેતુ છે. રાત્રિ ઉપર તેમની સ્મૃતિ મઠા છે. એક વાર ચિત્રકૂટ થઈને તેઓ નીકળ્યા હતા, પણ તેઓ રામના મંદિરમાં મથા નહીં. તેથી કોઈએ તેનું કારણ પૂછતા જણાવ્યું: 'આ માંથી રામની તો સેવા છે.'

આથી થોડી બીજી કઈ સેવા હોઈ શકે? વિનોબામાં દરિદ્રો પ્રત્યે કેટલી મમતા છે! પ્રાચીન સભાઓમાં તેઓ વારંવાર કહે છે: 'ત્યાં આપ સહુ સેવા છો, તે સ્થાન મારે માટે પવિત્ર છે. આપનું શરીર મારે માટે પવિત્રસ્થાન આવી પૂતળું જ નથી. કું' તો આપને ક્ષિત્ર માનીને આપની સેવા કરવા આવ્યો છું. હાંખા પ્રવાસોથી મારું શરીર થાકી ગયું છે. પરંતુ ત્યારે આપની સેવા કરવાની સુઅવસર મળે છે, ત્યારે યાક તો મેણે જાણે કયાં અદસ્ત થઈ ગયું છે.'

અનંતના અપૂર્વ કલા પ્રવાસી છે આ વિનોબા. અધુરો મહત્વ લાગી, વ્યક્તિથી વિશ્વ, મહત્તી, વિશાળથી પરાશાન સુધી એનાં પગલાં પડતાં ગય છે. અને અર્વાચીન જગતમાં અનેકવિધ વિચાર વ્યવસ્થામાંથી પદમ શુદ્ધ અને પરમ સંગળ વિચાર-કમળો પ્રકટાવે છે.

ધારા બાપુ

વાર્ષિક સવાળમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૨. સવાળમ મનીઓડરમાં કાબીલવને સરનામે પ્રેક્ષકનું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોરકે યાય છે. થોડી નકલો હાથકાળા પર હપાય છે. તેનું વાર્ષિક સવાળમ દેશમાં અઢ, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૧, પત્રવ્યવહારમાં માહકે નંબર અવસ્ય લખવો.

'ધારા બાપુ' કાર્યાલય, રૂપાવન, બુનામલ

ગીતાંજલિ - એક અધ્યયન

લેખક : શુક્રદાસ મલ્લિકા; મૂલ્ય : રૂ. ૧૦ રૂપિયા

શુક્રદેવના વિષયાત કાવ્યસંગ્રહ 'ગીતાંજલિ'માંના કાવ્યોનો તેમના નિકટના અતેવાસી મલ્લિકાએ મમતપૂર્ણ ઉર્તા સરળ પરિવ્યવહારવાળા આપેલા પ્રવચનોના કાવ્યો સહિતનો સંગ્રહ. પ્રકાશક : રૂપાવન પ્રકાશન

અનુક્રમણિકા... ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ	
૧ સરદારમંત્રી પત્ર	...	૭ રાજાદેવ - ચિત્રાનંદિકા	વિનોબાજી ૧૨
૨ નિસર્ગોપમારનો નિસર્ગ	...	૮ આપવાત	અદકિરણ સકલેના ૧૪
૩ કાવ્યસંહી	...	૯ સુ નાંદિક હોય ત્યારે	લલિતકુમાર સાઓ ૧૬
૪ સાર્વભૌમ હૃદયવાણી	...	૧૦ ચંદ્રોજી	હસિત બૂચ ૧૬
૫ શુક્રદાસમ	...	૧૧ અનંતના અપૂર્વ કલા પ્રવાસી	વિનોબા અ.આ. ૨૨
૬ સત્યામી જીવનદર્શન	...	વિચાર કલ્પિત, મુકાદા વિષેરે વિષેરે	

પ્રકાશક અને મુદ્રક : પીરન ગોંધી - રૂપાવન મુદ્રણાલય - બુનામલ

રજીસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યુસપેપર્સ (સેન્ટ્રલ) રૂલ્સ, ૧૯૫૬, રૂલ ૮

ફોર્મ IV અનુસાર નિવેદન

૧	પ્રકાશન સ્થળ	---	---	---	રૂપાયતન, જુલાય ૬
૨	કપાદે કપાદે પ્રસિદ્ધ થાય છે	---	---	---	દર માસની બારમી તારીખે માસિક તરીકે
૩	અવનવનું નામ	---	---	---	ધીરેન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	---	---	---	ભારતીય
	સરનામું	---	---	---	રૂપાયતન મુદવાલય, જુલાય ૬,
૪	પ્રકાશકનું નામ	---	---	---	ધીરેન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	---	---	---	ભારતીય
	સરનામું	---	---	---	રૂપાયતન જુલાય ૬
૫	વર્તુલું નામ	---	---	---	નવીન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા (નેશનેલિટી)	---	---	---	ભારતીય
	સરનામું	---	---	---	રૂપાયતન, જુલાય ૬ (સૌરાષ્ટ્ર)
૬	માસિકનું નામ	---	---	---	રૂપાયતન સરનામું જુલાય ૬ (સૌરાષ્ટ્ર)

હું, ધીરેન ગાંધી આપી સેન્ટ્રલ રજીસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યુસપેપર્સ (સેન્ટ્રલ) રૂલ્સ, ૧૯૫૬, રૂલ ૮ ની કલમ ૮(૨) ની જોડેલી ફોર્મ નંબર ૧ નું ભરવાનું છું અને આનું હું તમારું કાર્યક્ષેત્ર અંગે છે.

તા. ૩૧-૧-૧૯૫૬

(સહી) ધીરેન ગાંધી

અધિકારી

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ [ભાગ ૧-૨-૩]

મૂલ્ય : દરેક ભાગનું પચાસ-પચાસ નવા પૈસા

પૂજ્ય બાપુજીની બહુમુખી પ્રતિભા અને વિરલ વ્યક્તિત્વનાં અનેક પાસાંઓનો પરિચય
કાવવા પ્રેરક જીવન-પ્રસંગોની પુસ્તિકાઓ.

ગાંધી-ગુરુ

લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલિક : મૂલ્ય : સપા રૂપિયા .

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'શક્તિની અંજલિ'માં આ
લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે :

“જેમજી શક્તો જેમં મયોદા પુરુષોત્તમ સમચન્દ્ર અને લીલા વિમલી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે
અલેહ ભેદ છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ચરદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેહ જુએ
છે. એમની એ અલેહ દષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે.”

મસ્તીની પૂજોમાં

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : પચાસ નવા પૈસા

પાંદેટ સાઈગિના, જોવા રંગીન કાગળ પર રંગીન ચામીમાં છાપેલ આ સુંદર
મુક્તાક સંગ્રહ વિશે બહુતા વિષેયક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ સ. ત્રિવેદી લખે છે :

“તમારા કેટલાક મુક્તાકોમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક ચાંદુતા છે. ‘વચંત
માગીને,’ ‘કહેવાતું સ્વર્ગ,’ ‘કોને ગમે?’ જેવાં એવાં કેલહરો છે. ‘હમણ,’ ‘અધમતા
જેવું લક્ષણ-’ ‘મુનિના પચ્ચરને,’ જેવામાં ભાવનો ધ્વનિ આહ્વાદક છે.
‘આત્મા સમૂહ બધા કરશે તેમતેમ તગારી કવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય આવશે.”

ડમરો અને તુલસી

લેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય : બે રૂપિયા

ગીતો, ગાલો અને મુક્તાકોના આ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં બહુતા સાહિત્યકાર
શ્રી મુનીલાલ વર્ધમાન સાહ લખે છે :

“ભાઈ અનિલે પોતાની કવિતાઓને ‘ડમરો અને તુલસી’ માન્યાં છે...એ પર્વ
મંજરીમાં બે વસ્તુ જરૂર છે; ડમરોનું સૌરભ અને તુલસીનો તીવ્ર મધુર આસ્વાદ.
તે કરતાંય વિશિષ્ટ છે એ માનવ-જિંદગીના નર કવિની પેશુમંજરીનો દ્રવ્યશુભ, જે
અદૃશ્ય જગતની રહે તેના પ્રત્યેક પર્વમાં વ્યાપિત છે અને તેનું જન કરનાર પાક છે
‘તાને જીવનસ્વાસ્થ્ય માટે પચ્ચકારક ચાવ નીવડે તેવો છે.”

અહલાહંતા જાંદગી

સુરિન્દ્ર સતો, જોગિયા, કૃષ્ણ અને ખડીકાઓના જીવનના પ્રેરણાદાયક પ્રસંગોનો
સંગ્રહ, સરળ, રોચક ભાષામાં અને સુષક છાપામાં રૂપાવતન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થયેો છે.
મૂલ્ય છ આના : પોસ્ટેજ પાંચ નવા પૈસા.

ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા : લેખક : ગુરુદયાલ મલિક

માનવવજ્જને ઊંચે ને ઊંચે વર્ધ જવાની પ્રેરણા આપતા બાપુના આદેશોને સુભોધ
પ્રવાસજાનમાં ચૂંચી લેવામાં આવ્યા છે. મૂ. ર૦ નવા પૈસા.

રૂપાયતન પ્રકાશન, જુનાગઢ